

Pázmány Péter Művei

PÁZMÁNY PÉTER MŰVEI

KRITIKAI KIADÁS

Sorozatszerkesztő
Hargittay Emil

1. *Felelet (1603)*, s. a. r. HARGITTAY Emil, Bp., 2000. (szövegkiadás)
2. *Tíz bizonyság (1605)*, s. a. r. AJKAY Alinka, HARGITTAY Emil, Bp., 2001. (szövegkiadás)
3. *Imádságos könyv (1631)*, s. a. r. SZ. BAJÁKI Rita, HARGITTAY Emil, Bp., 2001. (szövegkiadás)
4. *Rövid tanúság*, s. a. r., jegyz. BRETZ Annamária, Bp., 2006. (szövegkiadás, jegyzetek, hasonmás)
5. *Tíz bizonyság (1605): Jegyzetek a szövegkiadáshoz*, szerk. AJKAY Alinka, közreműk. BÁTHORY Orsolya, VARSÁNYI Orsolya, Bp., 2012. (CD-melléklettel)
6. *Imádságos könyv (1631): Jegyzetek a szövegkiadáshoz*, szerk. SZ. BAJÁKI Rita, BOGÁR Judit, Bp., 2013. (CD-melléklettel)
7. *Felelet (1603): Jegyzetek a szövegkiadáshoz*, szerk. BÁTHORY Orsolya, HARGITTAY Emil, Bp., 2014. (CD-melléklettel)
8. *Keresztyéni felelet a megdicsőült szentek tiszteletirül (1607)*, s. a. r., jegyz. AJKAY Alinka, Bp., 2016. (szövegkiadás, jegyzetek, CD-melléklet)

Budapest
2016

PÁZMÁNY PÉTER

***KERESZTYÉNI FELELET
A MEGDÜCSŐÜLT SZENTEK
TISZTELETIRÜL, ÉRTÜNK VALÓ
KÖNYÖRGÉSEKRÜL
ÉS SEGÍTSÉGÜL HÍVÁSOKRUL***

(1607)

Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta
Ajkay Alinka

**Universitas Kiadó
Budapest
2016**

Lektorálta
Bitskey István
Vadai István

A jegyzetkötet készítéséhez kapcsolódó kutatásokat támogatta:

Bolyai János Kutatási Ösztöndíj

A kutatómunka az NKFIH/OTKA K 115859 sz. pályázat támogatási időszakában készült.

A kiadvány a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával készült.

A könyv kiadását támogatta:

Nemzeti Kulturális Alap

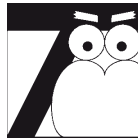

Nemzeti Kulturális Alap

A könyv kiadásához támogatást nyújtott:

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, KAP16-71024-1.8-BTK

A Magyar Tudományos Akadémia Textológiai Munkabizottsága
által elismert kritikai kiadás.

1. ELŐSZÓ

Jelen kötet Pázmány Péter negyedik nyomtatásban megjelent magyar nyelvű művének szövegét, valamint a vitairathoz kapcsolódó jegyzetapparátust tartalmazza. A *Keresztyéni felelet a megdicsőült szentek tiszteletirül* című munka a grazi vitairatok sorába tartozik, 1607-ben látott napvilágot. Ezzel a munkával Pázmány egy majdnem két évtizede tartó polémiába kapcsolódott be, illetve próbálta meg rendbe tenni katolikus oldalról a teológiai fogalmakat. A vitairat megírásának apropója egy konkrét vita, Monoszlóy András és Gyarmati Bíró Miklós polémiája volt. Monoszlóy András 1589-ben Nagyszombatban jelentette meg a *De invocatione et veneratione sanctorum. A szenteknek hozanc valo segetsegekrül hasznos könyü az keresztyeneknek igaz hitben valo epületekért* című munkáját (RMNy 1971, 633). Erre Gyarmati Bíró Miklós¹ királyhelmeci prédikátor írt egy válasziratot² 1598-ban *Keresztyeni felelet Monozloi Andras Vesperini Püspök, es Pisoni Praepost könyve ellen, az mellyet irt, De Invocatione, & Veneratione Sanctorum, az az, az mint ö fordittyá, Az Szentek hozzank valo segitsegekrül, valoba kedig, az mint egész irasabul megh tetzik, az Szenteknek segitsegekrül, segitsegül hivasokrol, erdemes közbenjarasokrul, esedezesekrül, es szoszolasokrul, ket reszben osztattatot, es irattatot* címmel (RMNy 1971, 830), amely Debrecenben jelent meg. Monoszlóy 1601-ben meghalt, így nem tudott felelni rá, ezt tette meg helyette Pázmány.

Kötetünk szerkezetében, strukturális és technikai megoldásaiban a Pázmány kritikai kiadás korábbi köteteit követi. Így ez a kötet négy fő részből áll. Az előszó után a második rész Pázmány *Keresztyéni feleletének* főszövegét tartalmazza. Mind a magyar, mind a latin részek betűhív átírásban készültek, a szöveg valamennyi sajátosságát megőrizve. A kis- és nagybetűhasználatot megtartottuk, még következetlen alkalmazás esetében is, ugyanígy a ma szokatlan központozást is. A magyar és latin szövegek átírásában csak a mai magyar ábécé betűit használtuk, átírva az eredeti szöveg helyenként speciális karakterű betűit. A nyilvánvaló sajtóhibákat javítottuk, ezt a *Szövegkritikai jegyzetekben* minden esetben feltüntettük. Az eredeti oldalszámokat kapcsos zárójelben közöltük, kiegészítve szögletes zárójelben a recto vagy verso oldal szokásos jelölésével: {52[r]}. Szögletes zárójelbe [] a saját

¹ Életéről lásd SZABÓ 1989, 299–308.

² Az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött példány a kéziratos bejegyzések miatt különösen figyelemre méltó, erről bővebben lásd AJKAY 2015c.

megjegyzéseink, kiegészítéseink kerültek. Az eredeti kinyomtatott marginális jegyzetek ebben a kiadásban az oldalak alján találhatóak folyamatos számozással. A custosokat nem közöltük.

A harmadik részbe a mű létrejöttének körülményei, kiadásai és utóélete fejezet valamint a példányleírások után szövegkritikai jegyzetek kerültek, ezt követik a tárgyi jegyzetek. Ezek különböző jellegűek: ide kerültek a szómagyarázatok, a fogalmak magyarázatai; a Pázmány által Gyarmati könyvére való hivatkozások ellenőrzése; a főszövegben előforduló latin szövegek fordítása, a névmutatóban szereplő személyek rövid életrajza stb. Ezt követi a negyedik részben a Pázmány által használt művek mutatója. A műmutatót – a kutatást megkönnyítendő – kétféleképpen is közöljük: először a főszövegben való előfordulásuk szerint, ahogy Pázmány idézi vagy rövidíti, másodsor pedig a szerzők alfabetikus sorrendjében. Ugyanebben a részben találhatóak a különféle mutatók. Elsőként két rövidítés-jegyzék található itt: Pázmány általános, latin rövidítéseinek föloldása, valamint a bevezetőben és a jegyzetekben hivatkozott művek és szakirodalom rövidített változatainak teljes könyvészeti leírása. Majd a bibliai könyvek mutatója következik, a mai katolikus *Biblia* beosztását követve. A helynévmutatóban az RMNy gyakorlatát követtük. Végül a személynévmutató következik, amelyben a Pázmány által használt változatoknál átutaltunk a mai hivatalos elnevezésekhez. A szentek, pápák és uralkodók esetében a magyar nevüket használtuk elsősorban, a többiek-nél pedig a nemzetiségük szerinti helyesírást követtük.

A kötet létrejöttében köszönettel tartozom mindazoknak, akik szakmai tanácsaikkal segítették a könyv szövegének végleges kialakítását. Elsősorban Hargittay Emilnek, aki nemcsak ennek a kötetnek, hanem a *Pázmány Péter Művei* sorozat valamennyi tagjának sorozatszerkesztőjeként folyamatos, hasznos és rendkívül alapos segítségével támogatta munkámat. Bitskey Istvánnak, aki a kötet egyik lektoraként számos esetben nagy segítségemre volt, és Vadai Istvánnak, aki a szöveg átírásának lektora volt. Nélkülözhetetlen segítségéért köszönettel tartozom Takács Lászlónak, a latin nyelvű szövegek fordításának gondos ellenőrzéséért és minden egyébért, valamint Báthory Orsolyának, aki szintén mindenben segítette a kötet végleges szövegének létrejöttét.

Könyvünk tartalmazza Pázmány szövegének facsimile-kiadását CD-mellékleten, amelyet külön köszönünk az Országos Széchényi Könyvtárnak és Farkas Gábor Farkasnak.

Ajkay Alinka

{[A1f];} *KEREZTIENI FELELET. A MEGH DÜCSÖÜLT
SZENTEK*

*Tiszteletirül, Ertünk valo könyörghesekrül, es Seghitsegül
hiuasokrul.*

5 *IRATOT PAZMANI PETER ALTAL.*

AZ GYARMATHI MIKLOS HELMECZI

*PRAEDICATORNAK, A BOdogh emlekezetü MONOSZLOI
ANDRAS Vesperiny Püspök, es Posoni Praepost könyue ellen
irt csacsogasira.*

10 *GRAECII STYRIAE,*

Per GEORGIVM WIDMANSTADIVM,

Anno Domini M. DC. VII.

{A2[r]:} ILLVSTRISSIMO AC REVERENDISSIMO DOMINO,
D. FRANCISCO
FORGACZ, ARCHIEPISCOPO STRIGONIENSI, PRIMATI
VNGARIAE, LEGATO NATO, AC SAC. CAES. REGIAEQVE
5 MAIESTATIS PER VNGARIAM Locumtenenti,
CONSILIARIO, etc.

Nec non

*SPECTABILI AC MAGNIFICO DOMINO, D. SIGISMVND
FORGACZ, DE GHYMES, COMITI COMITATVS Nogradiensis,*

10 *Sac: Caes: Regiaeque Maiest:
Ivdici cvriae, Consiliario, etc.
Salutem et foelicitatem.*

ACTius, Poeta celebratissimus, *rogatus aliquando, Cur ipse causas in foro
non ageret, cum esset Tragoediarum scriptor peritissimus, qui et argumenta
15 ad dicendum sibi proposita, tractaret splendidissime, et genere dicendi
sublimi, gratoque vteretur; Respondit, in Tragoedijs, dici quae ipse vellet,
pro Rostris autem, dici ab aduersarijs quae nollet. Nimirum arbitrabatur
prudenter, tutius esse, vel ea ipsa quae maxime dicta velles, compressis
interdum labris premere, quam eo per imprudentiam adigi, vt audire cogaris,
20 quae minime velles.*

{[A2v]:} *Id vero minime omnium considerant hodie, qui scisso Catholicae
vnitatis vinculo, factaque, secessione, Euangelij Nouantiqui (quid ni ita
appellem, cuius et si litera antiqua est, sensus, et interpretatio nupera?)
prodromos se, et propolas venditant.*

25 *Neque enim contenti in suis illis Daudico ore designatis Cathedris, velut
pro rostris, palam in nos virulentis incurere concionibus, extra scenam etiam,
Tragico furore perciti prorumpunt, orbi terrarum suas lituras proponunt,
libere quicquid libet in nos iactant, malam e sua nobis mentem affingunt,
modo carpunt vocular, modo sensa verborum prae detorta excipiunt, nodum*

in scirpo, litem in vocabulo aucupantur. Quos ego aptius depingi non posse video, quam si Camaeleontes nominem. Nomen Camaeleontis, grande est, (*inquit magnum illud Africae sydus*¹) quod si audias, haud gnarus ante, iam timebis aliquid amplius cum leone. At cum offenderis, ridebis ilico audaciam, et Graeciam nominis. Quippe, nec succus est corpori hebes est, fessus, vix se a terra suspendit, molitur incessum stupens et promouet, gradum magis demonstrat quam explicat, ieiunus scilicet semper et irrefectus: O scitans vescitur, follicans ruminat, de vento cibus: Mutari totus, nec aliud valet. Nam cum illi coloris proprietas vna sit, vt quid accesserit, inde suffunditur.

5
10 Solum animalium Camaeleon, nec cibo, nec potu alitur, nec alio quam aëris alimento, coloris natura mirabilior, mutat namque subinde, redditque semper quaecunq; proxime attingit, praeter rubrum, candidumque.²

Huic naturae monstro, gemelli, et vt ouum ouo simillimi sunt nostri Nouantiqui Euangelij Praedicantes: Si enim pompam nominis spectes, quid grandius, quid ad animos mortalium sacro quodam horrore percellendos accommodatius, quam {A3[r]:} vt imitatione Simonis Magi, qui magnam se Dei virtutem: Valentinianorum, qui se Gnosticos seu sapientes: Nouatianorum, qui se Catharos, seu puros: Manetis, qui se Paraclatum nominarunt, EVANGELICVM PRAEDICANTEM, secundum Eliam, Prophetam Germaniae, Apostolum, nomines, si quando Lutherum, caeterosque eius farinae homines velis intelligi? Quid vero si ad tanti nominis vmbram, scripturas etiam, Apostolos, Christum, verbum Dei, velut quaedam Philacteria in ore, fronteque circumferri ab ijs videas? Si vero quid Euangelici nominis velo tectum lateat, consideres, An non iure optimo, Graeciam nominis inclames, quod

15
20
25
30 *Bambaliones istos tam splendidi nominis phalera adornarit? Nimirum quod specioso nomine tegitur, non Euangelicum, sed tardum est, ac hebes animal, quod vix crura explicet, vix promoueat gradum, quod conari potius, quam incedere norit, quod eodem semper luto haereat, idem Sysiphi saxum voluat ac reuoluat, eadem mendaciorum chorda oberret, eandem maledictorum serram reciprocet. Et quod olim de Ephraim, scriptura,³ id de Euangelicis*

¹ Tertullian: *de Pallio* cap. 3. num: 49.

² Plin: *lib: 8. cap: 33.*

³ Oseae 12. v. 1.

Camaeleontibus istis dixeris: Pascunt ventos: Veras enim, solidasque veritates, fastidit hoc animal, mendacijs, criminationibus, populi, fraudibus circumuenti plausibus, fumisque pascitur.

- Coloris vero quanta, quamque multiplex diuersitas? Vt quodcunque lutum*
5 *attigere, colorem inde trahunt, amisso semel natiuo veritatis colore. Quanta, quamque instabilis est apud illos, rerum omnium facies? Mentior, si non etiam a regulis suis variant inter se, dum vnusquisque perinde suo arbitratu modulatur quod accepit, quemadmodum, de suo arbitrio eam composuit ille, qui tradidit.⁴ Agnoscit naturam suam, et originis suae morem, profectus rei.*
10 *Idem licuit Valentinianis quod Valentino, idem Marcionitis, quod Marcioni, de arbitrio suo fidem {[A3v]:} innouare. Hinc illa constans, sibi que semper similis, Camaeleontium istorum Inconstantia: hinc nouae quotidie inter illos lites, noua dogmata, noua rerum facies, noua omnia, vt non immerito ab Alexandro Episcopo, Arriani,⁵ a nobis, hodierni sectarij, Camaeleontes ob*
15 *hanc rerum omnium inconstantiam, audiant.*

- Vnum illud mirabile, quod in tanta colorum varietate, ruber candidusque desideretur. Nimirum rubor, verecundiae, ingenuique pudoris color, in istos non cadit: Detege mendacia, calumnias conuince, argue falsitatem, quid proficis? Exsanguis animal, ruborem nescit. Candoris omnis expers, nullum*
20 *albae mentis vestigium refert.*

- Inter hos ergo, LVThEROCALVINOVoeVANGELICOCAMAELEONTES, qui religionem Catholicam palam traducendo, excellere in Vngaria videbantur, non vltimo loco nominari, iam pridem audio, Nicolaum Gyarmathi, cuius tamen librum, sero admodum videre mihi contigit, quem vt amici liberalitate nactus sum,*
25 *a grauioribus studijs animum auocauit non nihil, fallendoque tempori, librum arripui, hebdomadae non integrae spatio perlegi, Centonem esse a Caluiniano Rhapsodo, ex auctore Apiarij, Herbrando, Chemnicio, Caluino consutum deprehendi. Pro Achilleis argumentis friuola omnia, magis quam testulae vllae fractae sint, reperi. Iouis epulum expectanti Hecates caena est*
30 *apposita. Chrysippo, Stagirita aliquo opus esse iudicabam, qui veritatem ab istius tam dilaudati viri laqueis expediret, ante, quam librum ipsum vidissem.*

⁴ Tertullian: de Praescript: cap: 42. n. 274.

⁵ Socrat: lib: 1. cap: 6 historiae Eccles:

Vix legere caeperam, cum eum, quem vt cor Chrysippi, iecur Theologiae praedicari audiueram, praedicantem, Camaeleontem agnosco, vel si maus, Cicadam, qui praeter nominis vmbram, vocesque nihil solidi contineat.

- Sane eo libro, tanta ac talia impostor iste fingit, et affingit Catholicis, quanta*
5 *nullius etiam pertinacissimi lingua pro-[A4r]; ferret, si (quemadmodum alicubi dixit Augustinus⁶) moueri se sub fronte, verecundiae domicilio sentiret. In Romanum Pontificem (ne a Symmystarum suorum degeneret ingenio, qui omnes, Scarabeorum instar, nulla re magis, quam Romanorum Pontificum recrementis delectantur) quanta conuiciorum plaustra conuehit? In ordinem*
10 *vero Societatis IESV, quamuis nunquam laccessitus, efferata quadam rabie sic incurrit, vt Iesuitas, daemonum pullos, filios tenellos, primogenitos delicatos: Ludum eorum litterarium, omnis honestatis, ac probitatis emporium, aram in qua Daemoni puerorum sanguine litetur, furore temulentus eructet.⁷ Nempe, lupo iudice, agnus perturbat aquam. Et iampridem Iesuitae, sunt*
15 *signum praefixum, contra quod Nouatores omnes, omnia conuiciorum genera depluant. Sed alium habent in coelo, et agonotheten, et ludicem Iesuitae, nec ab humano die damnantur. Et quod olim Tertullianus gentilibus, id istis Iesuitae:⁸ Talibus damnatoribus nostris, etiam gloriamur, qui enim scit vos, intelligere protest, non nisi grande aliquod bonum a vobis damnari. Et, vt*
20 *est aemulatio Diuinae rei, et humanae, cum a vobis damnatur, a domino absoluimur.⁹*

- Quamuis igitur nihil in libro Gyarmathi esse viderem, quod non ante refutatum, elisumque a nostris scirem: quia tamen, ita verborum lenocinio, e scripturis, mendacijsque, velut alternantibus filis, centonem istum textum*
25 *aduertebam, vt non quemuis e triuio verum a falso secernere posse arbitrarer, E re futurum iudicaui, si eum, qui quae voluit liberrime in nos effutiuit vniuersa, ad audienda etiam ea quae minime vellet compellerem, et quam possem breuissime reponerem, non quidem conuitia pro conuitijs, sed veritatem pro mendacijs, solida veraque dogmata pro erroribus, firmamenta inconcussa pro*

⁶ Aug: 4. cont: Crescon: c. 41.

⁷ Folio 145. et Epist: dedicat:

⁸ Apolog: ca: 5. num: 59.

⁹ Cap: 49. in fine.

somnijs vanissimis. *Experientia enim edoctus, scio, capi mobiles vulgi* {[A4v]:}
mentes compositis istis praedicantium nugis, Et penitius saepe gerras Siculas,
quam veritatem, in hominum mentes sese penetrare: amplius ad Catholicae
Ecclesiae dogmata deridenda, e triuio scommata, quam coloris et succi plena
5 *firmamenta, ad stabilienda, valere.*

Vobis vero, boni ominis causa, gemelli CASTORES VIRI ILLVSTRISSIMI, cum
ita Vestra merita, ita mea aduersum vos obseruantia exigant, hoc quidquid
est operis consecratum volui, vt, dignum Deo Par, quod iungit amor, iungit
sanguis, iungit religio, iungit Pietas, iungit Deus, tenuis haec quoque scriptio
10 *mea, coniungat. Atque vtinam ea mihi facultas esset, vt in omnem aetatem*
posthumam scriptionis meae penicillo adumbrata virtutum Vestrarum
decora, transmittere possem, efficerem profecto, vt omnes intelligerent,
ad id Vos fastigium virtutum omnium conscendisse, vt cuncta quae vel
sapienter monentur a Philosophis, vel facunde praedicantur ab historicis,
15 *vita, moribusque vestris superaueritis, viuamque ac spirantem imaginem*
dedideritis, Alter, Fidelis Episcopi, Alter integerrimi Politici, Vterque boni
ciuis patriae, Sapientis senatoris Regij. Nam, etsi fumosas veterum imagines,
etsi vindicem coronae Vngaricae, (quam insignibus Vestris natalicij insertam
Reges voluere, quasi commissam fidei, ac solitudini vestrae gentis, qua manu,
20 *qua consilio protegendam) longam auorum nobilissimorum seriem, ostentare*
possetis, Tamen, quia si ortum spectes, pares omnes nascimur, nec sericata
mulier nitidius partum fundit, Vos ad honores, vera virtutis via grassati, eo
ascendistis, vt, Vestra Vos virtus (quae vna, Vestra est, non quod ante Vos
fuit, vel quae fortuna adiecit, mox peritura) longe, quam progenitorum gloria
25 *nobiliores effecerit, dignosque, quorum veneratione, non angustis spacijs*
circumscripita theatra, sed orbis qua patet, resonet vniuersus.

Et vt nihil dicam de Tua PRAESVL AMPLIS-}{B[1r]:}SIME, vere Christiana
(ignota enim ea virtus Philosophis) animi demissione, experte fastus tumorisque
omnis (qui in ea, qualis Tua, magna nobilitate, magnis honoribus, splendida re
30 *domestica, nescio quibus vel occultissimis cuniculis irrepere solet) Modestia,*
quae inter opes, ac illa dignitatum fastigia magis elucet, cum in deiecta fortuna,
vt nequitiae, sic virtutis quoque explicandae, desint instrumenta; De Tuis illis
super gregem tuum excubijs; De ea quae Episcoporum propria est, sed (proh
pudor) a plurimis neglecta, populum docendicura; De castissimis illis Tuis

moribus, in quos nec sceleratorum quidem vlla, vel tenuis suspicio cadit: De studio orationis, De afflictatione carnis, et esurialium feriarum asperitate illa, qua crebro alternis duntaxat diebus reficeris; De Tua in Ecclesias pene dixerim Profusa, Liberalitate, quae (vt serio quodam Iusu, vsurpari audiui)

5 *numum te nullum ociosum, arcaeque inclusum habere patitur; De cura qua nobiles adolescentes, etiam vltra facultates Tuas in studijs alueris; De ingenio ambitionis omnis experte, quippe qui, cum tot Ecclesiasticarum dignitatum gradus attigeris, nullam tamen vnquam dignitatem, vel verbulo petieris, quod, scio apud non paucos, qui suo palmo metiuntur caeteros, vix fidem habebit:*

10 *De indefesso illo studio subleuandi pauperes, Rem Catholicam protegendi, Errantes, et praesertim domesticos, filios matris tuae, in viam veritatis reuocandi, Quorum Alter, iam animam agens, Catholicae se matris filium professus, adfui, cum Te multis praesentibus, arcte complexus, semianime corpus e collo Tuo suspendit, cum gemens, ac perfusus genas Lacrymis, illud*

15 *inclamauit: Te iam non fratrem, sed Patrem, fas mihi vocare: Tu me Christo genuisti, Tui fletus, Tuae lacrymae, preces tuae hanc mihi veritatis notitiam peperere. Is erat MICHAEL FORGACZ, summi ingenij, summae eruditionis iuuenis, qui supra aetatem, supra conditionem, Graece ac Latine doctus, omnes hu-{{B1v}}maniorum eruditionum fontes exhauserat, sacros codices,*

20 *ac inprimis D. Pauli Epistolas, memoria tenebat, Caluini, (cuius venenum hauserat) Institutiones, et clarissimi viri Iusti Lipsij Politica, ad verbum, ex ordine, vasta quadam mentis capacitate, idque inter domesticas amplissimae familiae curas, hauserat: Libros de religione controuersos, praesertim suorum hominum, omnes peruoluerat, anfractus omnes tenebrarum Caluini*

25 *lustrarat, peruiderat, tenebat. Hic tamen, tot ornatus praesidijs, tot munitus machinis, Tuae pietati, doctrinae, caritati cessit tandem, manusque Deo dedit. Vt inquam haec aliaque diuinitus Tibi concessa virtutum ornamenta praetermittam, quae singula, si pro dignitate tractanda forent, iustae magnitudinis opus, meisque fortiores humeros, sublimiorem dicendi vim,*

30 *exposcerent.*

Vt Tua quoque, vir Illustrissime SIGISMVNDE FORGACZ, alta illa, et vere Heroica ornamenta taceam: Illam in magna fortuna, Moderationem, Iustitiam, Temperantiam; Illam ad commiserandum factam mentem, Illud generoso plenum pectus honesto: Illam in tractandis negocijs, Prudentiam, qua nuper

effecisti, vt accensas intestinorum bellorum faces, Tu primus extinguere inciperes, et ad saniora consilia animos Tuorum ciuium flecteres, Tuo enim consilio, industria, dexteritate, Tuis per tot armatorum pericula, legationibus, effectum, vt ad pacis cogitationem animos adijcerent: Illam denique, et in
5 *suscienda, et in conseruanda, inter tot aduersae fortunae ictus, Catholica religione, Constantiam, quam nemo meritis honoribus ornare possit: Annis enim aliquot deliberaras, multa vltro citroque de fide, de religione audieras: nihil praecipitanter agendum statueras: humanas omnes rationes seposueras: in id vnum incumbebas, vt cognita veritate, eam velis remisque*
10 *sequereris. Retinacula multa, multae difficultates obstabant, quo minus ab ea, quam suxeras cum lacte, iamque su-^{B2[r]}spectam habebas, recederes opinatione: Et vt domestica taceam, nihil Te magis premebat, quam quod pro Tua Prudentia, arbitrabare, in tanta et iudiciorum, et linguae petulantia, non defuturos, qui Te aucupandae gratiae, et humani fauoris ergo, aliquid*
15 *de Religione statuisset, iudicarent. Cum tamen, nihil a Tua integritate, a Tuis moribus alienum magis, quam vt in rebus animae, humana respicias, quippe qui probe conscius, nullum esse tam infidum mare, ac auram popularem, humanosque fauores, omnia ad conscientiam, ad Deum, referas, in illis, verae gloriae fructum, veras opes reponas. Vicit igitur tandem omnia vis diuinae*
20 *gratiae, quae mentem illustrabat Tuam; Palam Te Catholicae religioni aggregasti. Vix id feceras, cum intestina patriae diffidia, ac si ex composito, vt tenellam plantam seua pruina decoqueret, immissa, Te bonis omnibus, quae amplissima habebas exuit, patria, penatibus, coniuge, liberis priuatum, exulatum ire coegit. Accessit carissimorum liberorum mors inopina, quae, ad*
25 *tam paucos redacta nobilissimae Tuae familiae, numerosissima sobole, tanto Tibi accidit acerbior, quanto maiorem posteritatis spem, ex ijs conceperas. Nec tamen tot clades, infringere generosi pectoris inuictum robur potuere, sed quod olim patientissimum Iob fecisse scimus, theatrum Tibi a Deo erectum cogitasti, in quo Deo et hominibus spectaculum factus, cum mala*
30 *fortuna compositus, decertares, palamque faceres vniuersis, Te fide in Deum, ac Regem, nihil habere antiquius, caetera, Prouidentiae, ac bonitati Diuinae committere.*

Vt ista omnia, hisque, et plura, et maiora alia silentio praeteream,

- Vnum illud, quod vtrique Vestrum commune est PAR NOBILISSIMUM, tacere nolo: Tantam in his patriae calamitatibus animi vestri Constantiam exitisse; vt in medijs procellosi maris tempestatibus, perpetua apud vos Malacia fuisse*
5 *videatur, et glomeratis vndique malis, Facies, et Fi-{{B2v:}}des Vobis vna semper, sibique perpetuo constans fuerit. O plenum torosi pectoris factum, nullo nec ludentis, nec saeuientis fortunae vento labefactatum. Qua vna in re, tam multa, tamque admiranda lucent Vestra ornamenta, vt vix disertissimi hominis oratione, non dicam exaggerari, sed vel numerando recenseri possint.*
- 10** *Videas plerosque mortalium, spes suas, in rerum motibus habere, et amare tempora dubia: qui ad omnem dolosi commodi spem, vela faciunt, omnibus ad illud machinis, vbi vbi fuerit vehuntur: Nihil apud eos sancta fides, nihil datae dexteræ, nil iusiurandum, nil sanguis, nil religio valet, quippe quibus, omnia in fortuna feliciori sita sunt, qui amicis, qui dominis, vtuntur vt floribus,*
- 15** *tamdiu gratis, quamdiu recentibus, quamdiu adhalant aliquid grati odoris, vbi marcent asperioris fortunæ pruina, vel exhalarunt, abijciunt. At vero Vos, qui Fidem, præfertis Opibus, fortunis, vitæ, qui bracteatam hanc mundi felicitatem, non multo post igne luendam sempiterno, ridetis, necesse est meliore Dei flamma immodicum illum habendi ardorem restrinxisse: quicquid*
- 20** *inter caelum terrasque, plenum formidinis intercurrit, mente præteruolasse; supra nimborum grandinisque spacia vos erexisse; ex alto, quam parum fida sede, quam infido fulcimento hæc terrena nitantur aspicere, non opibus fidere, non obsequentibus, non viscatis fortunæ beneficijs, quæ et ad lubrica impellunt, et habent potius possessores suos, quam habentur: Et vt verbo*
- 25** *dicam, necesse est, Vos, semifumantes adhuc a proximo incendio dignitatum fasces aspernari, contemnere, salubri sapientique consilio; Vt enim flamma, illustrat quæ posita sunt procul, admota comburit, sic illud honorum fastigium cursus est ad ruinam; Et, si veteres inspicias annales, raros inuenies, quos supra natalium suorum modum euexit fortuna, qui vel casu grauiore non*
- 30** *ruerint, vel humanarum rerum, ipso quo circumagi-{{B3[r:}}mur volubili orbe, mutabili vicissitudine, breui locum alteri non dederint.*

Haec ego, in vna illa Vestra CONSTANTIA, vere alia, vere diuina contemplor ornamenta, quorum admiratio, amorque effecit, vt hoc communis patriæ iuuandæ studio susceptum leuidensæ opusculum, Vestro Nomini

consecrarem: Quod, vt a Vobis benigna fronte susceptum iri non dubito, ita quamplurimis salutare voueo. Valete diutissime, falices.

Vester in Christo seruus

PETRVS PAZMANI

5 {{B3v:}} LECTORI SALVTEM.

VEteres ex ijs animalibus quae pro pace, et concordia coniugum sacrificabant, fel auferre solitos, prisca tradunt monumenta:¹⁰ Ita, mea quidem sententia, ab ijs disputationibus, quae pro Dei sponsae, Catholicae Ecclesiae pace, atque concordia instituuntur, quicquid est fellis, quicquid
10 *acerbitatis, remouendum erat. Quia tamen noui isti, noui Euangelij praesultores, carcinomata literarum, et veritatis Praedicantes, nimia saepe in nos verborum acerbitate incurrunt, nimis putidis, ac patentibus mendacijs nos commaculant, imaginarium sibi stadium extruunt, falsa nos calumnia grauant, denique fumos vendunt, lectorum ludos habent, nec vsquam diserti*
15 *magis, quam vbi conuicia in nos iacienda, Iustus interdum dolor, vt acrius illorum impetum retundamus, facit; Nam vt vermes, a dulcore, et bellarijs nati, non nisi amariori pharmaco pelluntur, sic, defricare oportet sale aliquo dicatorum, Lasciuiam ingeniorum, a blanda ortam philautia.*

Illud Lectorem moneo: Nobis, omnes in viam reducere magis, quam
20 *incessere, animum fuisse: si quid aculeatum excidit, nihil quicquam viri Nobiles in suam trahant contumeliam; Quoties enim aliqua dicendi libertate euehimur, sciant, a nobis, solos ministros Noueuangelicos peti, et si quae acerbius a me dicta, colligant, phraseologiam colligent Gyarmathianam: consulto enim, eius vsus sum phrasibus, vbi aliquid paulo vehementius dici*
25 *debit.*

Tu vero Lector optime, integrum ad legendum Iudicium adferas, et animum quasi paratam veritati sedem: Tibi haec si placuerint, Imo si profuerint, gaudeo, et auctori bonorum omnium gratiam habeo: Si alicubi per oscitantiam aberrauit, moneri desidero, Si veritatem Catholicam, minus

¹⁰ Plut: in praecept: connubial: nu: 28.

neruose comprobauit, id non vitio causae, sed meae ignorantiae tribui volo: Quod si nihil proficio, quia tamen animi bene volentis, significationem edidi, et eius rei consciuum

5 *Numen habeo, ad rationem Deo reddendam sufficit, quod impendi non cessauit medicina, licet nihil profecerit impensa. Vale.*

{[B4r]:} *A KEREZTIEN OLVASONak Istentül minden Iot kiuanok.*

ZEnt Pal Apostol szoluán azokrul, kik megh ismérüen az Istent, hamissággal be halolác es megh teomleoczeozec az igassagot, azt mongia feleolleoc, hogy meltan az Istenec igaz itileti szerent *elmeelkedeske hiusagosocka váltac, megh setétedet az eö esztelen szíueoc, es beolcsek nec alituan magokat, bolondocka leottec.*¹¹

Vgian ezen büntetést, az Istenec csudálatos, de igaz, es kemeny itileti szerent, kezünkkel megh tapasztalliuc a mostani vy hit forago tanitokbais, kik minec vtanna az igaz, es megh gyeokerezet keresztíeni tudomant, az eo kicsin elmeieckel akaruan fontolni, sok esztelen hamissagockal kezdéc be baronalni, oly megh vakult ertelembe, es itiletnekül valo elmelkedesbe keoteledzének, hogy a ki iozan feouel ezeket megh tekinti, nylyan eszébe veheti, hogy eo rolloc mondhattiuc a mit Isaias által monda az Isten AEgyptusrul,¹² *Az Vr, vgymond, kezokibe elegitette a szediteo lelket, es vgy tantorognac, s' csauarognac minden munkaiokba, mint egy okádo, részegh ember, iarasába.*

Ezt iollehet keozeonségesen az Vytokrul, nylyan megh mutatám, *Az vy tudomanioc hamissagarul irt keonybe, de rész szeréntis, ighen keoniú megh tapasztalni, es szem latomást megh mutatni, akár mely Vy tanyto irasat kezünkbe vegiükis, kiualtkeppen pedig, a Gyarmathi Miklos irasába, melybe* 25 *(hogy az eo maga szép ékes mondasit, ö maga szauaiual, az önnön feiére terichüc) pirulatlan, es szemtelen ortzaual, hamis es csauargo ertelemmel, marchonghia, es rutittia a keresztien Doktoroc irasit.*¹³ Ragalmazza az elemetes

¹¹ *Rom: I. v. 18. et 21.*

¹² *Isai: 19. v. 14.*

¹³ *Sommaia a Gyarmathi irasánac.*

reghi iamboroc teczesit: álnakul es csalárdul ki akaria tekerni markunkbol, sok csauargasoc es hamis magiarazatoc altal, a szent irasbol vöt éles töröket, mellieckel megh szaggattatic az hitetlensegh: Agia furt ember nec teueligheo gondolatual, auagy inkab Antalkodasiual akaria megh homaliositani, behalolni, es el titkolni az igassagot: Sok {[B4v]:} vndoc, es nyluan valo hazugsagockal giüleolsegessé akaria tenni a my tekélletes vallasunkat, S' azon mesterkedic, hogy a my gyeozhetelen ellen vetesink nec keotelibeol, vagy egy képpen vagy masképpen ki lattasséc feselni.

5 Ezt azért a Gyarmathi irasat, baratim intesebeol kezdem rostalgatni ez el mult napokba, es noha csak keoniü kézzel, s' ighen ritka rostauaal pallám 10 ezt az eotuen négy arcus pappirosra niomtatot abaidocozot, de meghis, anny gazza esék, es hulladékia, hogy a maradékáual szaz piaz arra borsot be nem takarhatnanc, Az az, ha mind ki szaggatnoc a Gyarmathi keoniuebeol, ahol hazugságoc, modnelkül valo csauargásoc, szitkoc, káromlasoc, ahol a my 15 vallasunknac gonosz es a my értelmünc ellen valo magyarázati vannak, két arcus pappiros megh nem maradna, az eghéz keonyben.

De mint hogy ezt eo magoktul eszekbe nem vehetic a megh keoteot szemü, es megh vezet szay izü Atiafiac, fel veom ezt a faratságot, hogy reouideden megh hanyogatnam irasomba a Gyarmathi okoskodasit, kire maid vgyan 20 a ketelenseghis vin, miuel hogy a bodogh emlekezetü Vesprimi Püspec Monozloi Andras Vram, e vilagbol ki muluán, véghez nem vihette a feleletre valo el tekellet szandékat.

Hogy pedigh irasomnac czelliat, es el vegezet szandekomat megh ércsed keresztien Oluaso.

25 Legh eleoszeor, nincz szandekomba, hogy a Gyarmathi mocskos, rut, es (a mint eo magha szol) embertelen szidalmira, gialazatira, ragalmazasira, karomkodasira, mellieckel orczátlan pennaiaual szurkallia a Papat, Monoszlait, es keozeonsegesen a reghi kereztiéneket, rend szerént megh felellyec, fantom fantal fizessec: mert ez, nem fér embersegemhez; Es it vgian nemis akaroc 30 Apologiat, oltalmazo irast szerzeni, melyben vagy Monoszloi Vramat, es az eo irasit, auagy bizonisagit, vagy egiéb embert oltalmazzac (az eo magoc irasi, eleghseghesen megh oltalmazzac minden ragalmazo nielunec mardosasi ellen hanem csak a Romai Aniaszentegyhasnac, a szentekrül valo keoszeonségheo tudomaniat akarom otalmazni, es reouideden megh bizonytani.

Ennec feoleotte, noha sok helyen okot adna Gyarmathi {[C[1r]:} hogy nem csak a Szentekrül, hanem a my hitünknek egiéb czikkelirülis szollananc, de mind az által, ez irasocskaba nem akarom a deréc dolognac czelliat el vgrani, es egiéb ideghen dolgokat egybe elegyteni; Annac okaért, sem a my io
5 cselekedetinknek erdemérül, melliet gyakran piszkal Gyarmathi, sem a képec tiszteletirül, sem egiéb effele masua tartozó, es a Szentec tiszteletit nem illeto articulusokrul, nem vetekedem, Hanem, mentül reouidebben, es kerekb szoual lehet, csak a Szentec beocsülletirül való vetekedeshez keotelezem e keoniuecskét.¹⁴ Mert vgianis giakran a dologh kiүүл kellene spacialnunc,
10 ha egiéb idegen dolgokatis akarnanc ebbe az vetekedesbe elegyteni.

E KEONIVNEK SOMMAIA.

IO rendel való tanusagnac okaért, e keoniuet, TIZENNIOLCZ rézre osztom.

15 ELSEO részébe, hogy io ideién, minden ember eszébe vegie, mely nagy mod, es kerezteni szeretet nekül tusakodic az igaz vallás ellen Gyarmathi Miklos, három nagy, es igaz panaszolkodást tamasztoc eo ellene, Es ezeknek igaz es melto voltokrul, a kereztien oluasora bizom az Itiletet.

20 MASODIK részébe, Hogy iol megh ercsiüc mibe legien mi keoztunc a küleombeozes, es vizsauonás, Reouideden megh magiarazom, mit tanicson es higgien, a réghi kereztien Aniazentegyhoz a Christusba el niugot szentec allapattiarul, Tiszteletirul, Ertünc való keoneorgeserül, es az eo segítseghül hiuasokrul: Ezekbeol pedigh ki teczic, ez ielen való vetekedésnek feie, es feo czéllia. Es vgian ottan, megh mutatom, hogy az elő, es a megh holt szenteket, szabad teremptet allathoz illendeo Imadással tisztelni.

25 {[C1v]:} HARMADIK részébe, minec eleotte a Gyarmathi bizonisagit rend szerent eleo hozom, hogy megh ércsiüc, mely csalard, es alnac eordogh bant

¹⁴ *Vt. De merito operum Gyarmat: fol: 129. 133. De lyombo fol: 178. An Ecclesia erret. fol: 120. Nihil nisi quod expresse scriptum credi debere, fol. 121. 143. De haeresibus veterum haeresiarch: fol: 245. Ante Christum an sancti beati fuerint. folio 139. etc.*

Gyarmatiual, három alnac, es család mestersegit hozom eleo, mellickeel szepegheti az eo bizonisagit, es fel allorcza.

NEGIEDIK részébe. A Gyarmathi bizonisaginac, Harom niluan valo deréc fogiatkozasit szamlálom eleo.

- 5 Ennec vtanna, megh mutatom rend szerént, mely ereotlen, seot oktalan csauárgasoc, palastolásoc, szinlésec, pokhalolásoc, szem finij vesztésec legienec azoc az ereosségec, mellickeel Gyarmathi, a kereztieni vallást rontani akaria, Es mint egy Circe, barmocká akaria valtoztátni az embereket, oktalan baluaniozocka az igaz kereztieneket; Mely bizonisagokba, noha mint Goliad fegiuerebe, merészen dicsekedic Gyarmathi, De bizoniára anni artalmunkra vannac ezec nekünc, meni artalmára leon Daidnac, a Goliad fegiuere: Azert e keoniunec
- 10

EOTEODIK részébe, megh felelec a Gyarmathi Elseo, es legh feob bizonisagára, mellickeel azt alyttia, hogy el leoui a targiot, be dughia szaiunkat.

- 15 Es megh mutatom, hogy ha a poganioknál nemely hasonlo dolgot találunc a kereztienecek szokasihoz, nem keouetkeozic, hogy ezt a poganioktul veottéc az hiuec: Aztis megh bizonitom, hogy az Istenec csuda, es titkos iteleti szerént, nemely szentec által, nemünemü tulaidon iauaiual latogattia az Isten az eo hiueit: Vegezetre Gyarmathinac sok tetouázo csauargási ellen, niluan
- 20 megh mutatom, hogy mi, semminemü Isteni tizteletet nem tulaidonitunc a szenteknek: Es hogy a szentekre valo esküüés szabad a kereztienecek keozeot.

HATODIK részébe megh mutatom, hogy mi, a Papabol baluant nem csinálunc, es semmi Isteni tizteletet neki nem tulaidonitunc, akár mit kakogion Gyarmathi.

- 25 HETEDIK részébe, a Gyarmathi masodic, es harmadic bizoniságot megh rostalom.

{C2[r]:} NIOLCZADIK részébe, megh felelec a Gyarmathi Negiedic bizonisagára: Es megh mondom, mint kellien erteni azokat a Zent Iras mondasit, mellickebe azt oluassuc, hogy a megh holtac, nem tudnac semmit e világhi dologba.

- 30 KILENCZEDIK részébe, a Gyarmathi irasanac Elseo reszebe foglalt gaz bizonitasoknak ereotlen voltat megh mutatom.

TIZEDIK részébe, A Gyarmathi irasanac, masodic részébe foglalt bizonisagoc ferghes voltarul szolloc. Es megh mutatom mely hamissan iria

Gyarmathi, hogy mi, vagy Z. Ferenczet, *In libro conformitatum*, vagy egiéb szentet, Christushoz hasonloua tegiünc.

5 TIZEN EGGIEDIK részébe, megh mutatom, hogy az Istenec megh dücseoült szentit, mi meltan tisztelliüc, Caluinus pedigh, Istentelenül szidal-mazza.

TIZEN KETTEODIK részébe, megh bizonitom' hogy a zent Angialoc, seghyllic imadsagockal, ez foldeon viaskodo hiueket.

TIZEN HARMADIK részébe, Az Angialoc segítsegül hiuasanac Istenes voltat, megh magiarazom.

10 TIZEN NEGIEDIK részébe, geozhetetlen bizonisagockal megh probalom, hogy a megh dücseoült szentec, szeretnec minket, keoneoreognec ertünc, es gondot viselnec mi reanc.

TIZEN EOTEODIK részébe, megh mondom mely mod nekül felellien Gyarmathi ezekre a geozhetetlen bizonisagokra.

15 TIZEN HATODIK részébe, A zent irasbol kilencz bizonisaggal megh mutatom, hogy a szentec Tuggiac, es értic e világhi dolgokat.

TIZEN HETEDIK részébe, kilenc gjozhetetlen bizonisagockal, megh mutatom, hogy a szentektül szabad segítséget kernünc: Es vgian ottan, Gyarmatinac ezekre valo {[C2v];} sok tetouázo nialaskodásit, es mod nekül

20 valo pantolodásit, megh haniom vetem.

TIZEN NIOLCZADIK részébe, megh lattiuc, mint Turkallia, es marcsongia Gyarmathi Miklos Monoszloi Vramnac ennihani bizonisagit.

Miuelhogi pedigh szantalan hazugsagokat karomlasokat, es kabasagokat eytet Gyarmathi az eo keoniuébe, en restellem azokat mind szam szerént
25 fel iegiezni: Mind az altal, reouideden, az eo irasanac eggic reszebeol, melybe a mi ellenünc valo bizonisagit eleo hozza, kerec szam szerént, csak SZAAZ HAZVGHSAGIT, czifrackal a keoniu kareiára fel iegiezem, noha Tyz annitis iegiezhettem volna, ha szandekom leot volna az eo hazugsaginac száma vetesere.¹⁵

¹⁵ Gyarmathinac, 100. czegéres hazugsághi.

{1[r]:}

ELSEO RESZE.

HAROM NAGI, ES IGAZ PANASZOLKODASOM,
GYARMATHI ELLEN.

5 MInek eleotte a derek dologhoz szolloc, Harom ighen nagi, igaz, es melto panaszolkodasom vagion Gyarmathi, es a teob Lutherista s' Caluinista kialtoc ellen, melliet, keresztien oluaso, eleodbe vetec, es te magad legi itileo Mester, ha nem melto dolgon panaszolkodome.

10 ELSEO panaszolkodasom ez, hogy mikor my, nylyan es egy altalliaba megh magiarazzuc a my hitünket, es vallasunkat, valamely dologrul, Ha aránzac hogy ezt nem szidalmazhattiac, es tettetes szinnel nem tehetic vlatatossá, az eo teolleoc vezetet emberec eleot, mingiart azt kialtiac es nagi mereszen mongiac, hogy my küleombet vallunc, noha (talam feltünkbe?) megh tagaggiuc, Vgy annyra, hogy vagy akariuc, vagy nem, de vgian el kel hinnünc, hogy nem azt hiszszüc a mit hiszünç, hanem a mit a Luther kiáltoc aranioznac
15 alkoholmatosbnac a gialazatra: Es ebbeol keouetkezic, hogy giakran nagy ereos kialtassal az arnieckal hadakoznac es viaskodnac, auagy mint a Sophocles Aiaxa, az oktalan allattal, az az, a magoc esztelen gondolattiockal, mikor azt alittiac, hogy my ellenünc harczolnac. Ebben azért nem csak embertelenül cselekednec, mikor el nem akariác hinni mondasunkat, csak azért, hogy nekie
20 nem teczic, de ighen keueliennis gondolkodnac magoc feleol, azt itiluen, hogy nekie szabad legien a mas ember lelki ismeretirül, es vallasarul itiletet tenni, holott az Isten, csak maganac tarttia effele itiletet, Az emberec keozt pedigh, senki iobban nem tuggia mi legien eo benne, eonneon maganal.¹⁶ Ha Iamboroc, es Attafiu szeretöc {[1v]:} volnanac, mikor erteneç teollünc,
25 hogy my valamit olliati vallunc, a mit eokis iaualnac, nem kellene ereouel mas teueligest foghni reanc, hanem inkab, eoruendezni kellene raita, hogy nem vagiunc oly bolond teuelygesbe mint eok itiltec. A Poganokrul iria Tertullianus:¹⁷ *Caeteris negantibus, adhibetis tormenta ad confitendum,*

¹⁶ 1. Cor: 2. v. 11.

¹⁷ Tertull: Apol: c. 2. n. 26. Idem ad Scapul: ca. 4. n. 22.

- solis Christianis ad negandum, cum si malum esset, nos quidem negaremus, vos vero confiteri tormentis compellereris.* A keresztient, nem arra ereoltetic a birac, hogy megh vallia, hanem arra, hogy megh tagaggia, az eo vallatat. De a mint latom, okosbac a Teueligeoc a Pogany uldeozeoknel, es annac
- 5 okaert, hogy mys a Tertullianus mentseguel ne elhessunc,¹⁸ vgy kezdne velunc banni, mint a hamis biro az artatlan fogollial: azt akariac, hogy ereouel my teottunknec mongiuic, a kibe sem hirunc, sem tanacsunc. Innen vagion, hogy Gyarmathi eggiiut igy szol:¹⁹ *Monoszlai sok dolgokat szagyval, es kerenget egibe, hogy az Oluaso szemét be keothesse, es azt mongia*
- 10 *sommaba, hogy eok, nem egienleo tisztelettel tisztelic az Istent, es a Szenteket, hanem a minemü küleombséget esmerne az Vr, es a szolgál keozeot, anni küleombséget tésznec, az Vr Isten es a szentec beocsülleti keozeot. A szenteket azért, csak azon keric, hogy az Istenec ertünc imatkozzanac. Nem tisztelic eoket Isteni tisztelettel, hanem csak mint Istenec szolgálait, baratit*
- 15 *es fiait: Keonyeoreoghne, mint szolgálac, megh dücseoult szolgál társoknac hogy imadsagockal segicsenec Isten eleot.* Ez vgianis szereteo Gyarmathim a Romai Aniaszentegyhaz vallasa, a mint ezennel beouebben megh mutatom: De te nyluan latod, hogy ha ez igy vgyon, pozdorianalis töredelmesbec a te gyozhetetlen szalma kopiaid, es annac okáert, vagy akariuc, vagy nem,
- 20 azt akarod, hogy küleombet mongiuic: Magha ha iambor volnal, eorülneod kellene azon, hogy e dologhba nem teuelygünc. Igy yr azert Monoszloi ellen Gyarmathi. *Holot ezekbeol csak egy tagadással akar ki mosdani, azt nem engedhettünc semmikeppen, mert reaioc bizonytoc, mind ezeket (tudni illic, (a)²⁰ hogy a szenteket szinte vgy tisztelic mint az Istent, es annális inkab)*
- 25 *Es a Romai Ecclesiaba, vgymond, (b)²¹ eleitulfogua, {2[r]:} valameny Doktoroc voltac, ez ellen kialtottac.* Holot Gyarmathi kétszer hazuda, mert soha azt, a mit mond hogy reanc bizonytot, sem eo, sem a a Pokolbéli Eordeogh megh nem bizonithattia, es a minemü bizonsagokat eleohoz, megh mutatom ez vtan, hogy semmirekelleoc: Ennec feoleotte, soha senki a ki

¹⁸ Tertull: Apol: c. 21. *Non est fas vlli in sua Religione mentiri.*

¹⁹ Gyarmathi fol. 63 64.

²⁰ Folio 65. Huzughságoc a 1.

²¹ b 2.

- Eretnece nem volt, hanem a Romai egyháznak igaz tagja, küleombet annal nem tanytot, a szentec tiszteletirül, a mit Monoszlaiból eleo hozánc, mint ezennel megh mutatom. Vgian ezenképpen, masuttis azt iria, *Hogy most, az Isten ighye oly vilagos léuen, (a)²² hogy soha az Apostoloc ideietül fogua*
- 5 *nyluabban nem praedicaltatot* (kiben, megh bocsas, megh csuszamec az aiakad) *eokis megh nytuan szemeket, (b)²³ miuel hogy markokba kaptác a Romai Ecclesiaba tanytot vndoksagot, azon vannac. (c)²⁴ hogy annac rutságot, mas szin alat el feodeozzéc, (c) Es nyluan tanittiác hogy nem kel imadni a Szenteket, nem kel Christushoz hasonlitani, nem kapcsolltác más-*
- 10 *hoz erdemeket, mint Christus, hanem csak azon kel eoket kérni, hogy eok, a Christus érdeme által, nyerienec nekünc mindeneket.* Bezzegh ez a Romai Ecclesia vallása, io Gyarmathim, mint ezennel megh hallod. Erre eo mit mond? (d)²⁵ *Lagiabnac lattatnac* (vgymond) *es gienghébben tettetic érteni a szentec tiszteletit, e mostani Papistac, de ezec csak csauargásoc,*
- 15 *palastolásoc, pokhalolásoc, szem finy vesztésec, (e)²⁶ mert torka szakattaba, mást kialt a Romai Ecclesia* (nagy am ez egynece Gyarmathi) *kit soha el nem feodeozhetnece, mert a csauargásoc vtan, ismet az okadásra térnece.* Im látod azért, hogy ereouel azt akariác, hogy higgünc, a mit eok almodoznac, hogy tárgioc lehessen melyhez leoueldeozennece, mert ha ezt nem miuelnéce, mit
- 20 *karomlanánac?*²⁷ En pedig azt mondom, a mit Tertullianus,²⁸ *Senki megh ne csalatkozzéc, Nem szabad senkinece az eo hitirül hazudni, es mihent egiebet mond hogy hiszen, annal, a mit hiszen, megh tagoggia hitit. A gonosz teoueoc szotkac tagadással oltalmazni magokat, a keresztienece pedig, dicsekednece, es eoreomest megh vallyac az eo hiteket, kerdetlenis.*²⁹
- 25 MASODIK panaszolkodasom ez, hogy a my köneorgesünknece, es irasunknac igaz ertelmet, es magiarazattiat, {[2v]:} nem akariác teollünc

²² Fol: 3. in fine. a 3.

²³ b 4.

²⁴ Fol: 4. c c 5.

²⁵ Fol: 5. d 6.

²⁶ e 7.

²⁷ Idem facie Gyarmathi fol: 280. Col: 2. fol: 103 Col: 1.

²⁸ Apol: c. 21. nu. 331.

²⁹ Cap: 1. nu: 16.

- megh erteni, Hanem el mennec, es mikeppen az Z. Pal irasirul iria Z. Peter,³⁰ hogy ezeket a niughatatlan, es alhatatlan elmeiü emberec, czigazzac, szinte vgy eokis, az eo magoc hamis, es Istentelen teczésec szerént magiarazzac a mi mondasinkat, es mikor my megh ielentiüc a my küleomboezeo értelmünket,
- 5 azt akariac hogy vgian az eo álmoc maraggion helién. Mely dologba, szinte azonkeppen vetkezec, mind Isten ellen, s' mind az embersegh ellen, a mint az elseo dologba: Mert, kiki mind az eo beszedenec (kiualtkeppen a hit dolga-iba) igaz magiarazoa, es mikor valamely mondasnac küleomboezeo értelme lehet, senki iobban nem tuggia minemü ertelembé mondati, annál, a ki ezt
- 10 mondgia. Nilua ha iambor volna Gyarmathi, megh kellet volna gondolni, a mit ir Luther Marton eggiüt.³¹ *Patrum dicta, sicut oportet, commode interpretemur. Sceleratum est, cum noueris pium, et sanum esse alicuius sensum, ex verbis incommode dictis, statuere errorem, Nulli enim fuerunt vnquam Patres aut Doctores, qui non improprie sint locuti, si dicta eorum velis cauillari.*
- 15 Azt akariuc azért, hogy mikor mi valamit mondunc, melliet két, vagy három keppennis erthetni, ne tegiec eo magokat tolmacsá, ne csigazzac, ne saitolliac a mi beszédünket, hanem ercsec my teollünc minemü értelme legien beszédünk nec, es vgy, Ha io, es igaz értelmét aggiuc, halat aggianac Isten nec a mi ionkert, hogy teueligésbe nem vagiunc: ha penigh hamis értelemmel
- 20 mondunc valamit, roncsác, es hamisycsak vallasunkat. Ha ezt cseleked nec a mi Atiankfiai, nylua ighen keues okoc lehetne a karomlasra, mert inkab valameni tanubizonságot tamaszt Gyarmathi, megh akaruan bizonytani hogy my a Szentek nec Isteni tisztelet adunc, mind efféle hamissan magiarazot mondasokból veotte, es annac okaert, hamis, es ereotlen bizonsagoc az eo
- 25 bizonisaghi.

Peldaul hozoc eleo ennihany dolgot. A Catholicus Doctoroc, keozbe Iaronac neuezic Bodogh aszszont, de csak ollian keozbe iaronac, a minemü keozbe iaronac neuezi az iras Moysese,³² nem olliannac minemü nec neuezi Z. Pal a my {3[r]:} megh valtonkat, *Qui dedit semetipsum redemptionem*

³⁰ 2.Pet 3 v. 16.

³¹ Luth: Tom: 1. lat: Wit: anno 1545 per Ioan Lufft. fol: 415. Thesi 35. quod in Christ: duae naturae.

³² Deut: 5. v. 5. Gal: 3. v. 19.

pro omnibus,³³ a ki magha veréuel, megh válta mindeneket, hanem csak olliannac, ki esedezese, s' alazatos keoneorgése által, az embereknek kegielmet nyer Isten eleot. Remensegeknek hiiac Bodogh azzont a keresztiene, De csak ollian ertelemmel, minemüel Z. Pal *1.Thess: 2. v. 19. Philip: 4. v.*

- 5 *1. Remenseghenec, eoreomenec, Coronaianac neuze az hiueket. Azon keric a Catholicusoc a Szenteket, hogy segítséc eoket, üdueozicsec, megh szentelliec eoket, etc. de csak ollian ertelemmel, minemüel keri Z. Pal a Romaiakat,*³⁴ hogy segicsek eotet imadsagockal, Minemuel Z. Ianos malasztot kiuán az embereknek Christus által,³⁵ ama héet lelkektül, melliec az Isten szeki elöt
- 10 állanac, es a minemü ertelemmel mongia Z. Pal hogy,³⁶ *eo üdueoziteni akar nemellieket, es a mint iria Timotheusnac,*³⁷ *hogy eo üdueoziti, mind magat s' mind halgatoit, auagi, a mint Z. Ianos mongia,*³⁸ hogy az ember *megh szenteli, megh igazittia eo magat, Az az, hogy keoneorgése, es imadsagoc által, az Istentül nekünc malasztot nierienec, es keoneorgeseckel segycsenec min-*
- 15 *ket az üdueosseghnec megh nierésére, mikeppen segytic vala az Apostoloc praedikallasockal a hiueket. Mert iol tuggiuc, hogy senki az egy Isten kiuül, magha ereiéuel, a fertelmes embert megh nem tisztithattya büneibeol.*

- A teob keoneorgheseknekis, szinte ezen ertelme vagion, my nallunc, Es azt mondgiuc, hogy ha ki küleomb ertelemmel kérne üdueosseget Bodogh
- 20 *Aszontul, nem Romai Catholicus, hanem teueligheo eretnec volna: De mint hogy az ember ertelmet egyebünnen nem tudhattiuc természet szerént, hanem az eo magiarazattiabol, a ki vakmereo itiletet nem akar az Isten parancsolattia ellen tenni, Auagy megh varia hogy eo magha az ember megh magiarázza mondasat, Auagy io ertelembe magiarazza az eo szauát, mygh*
- 25 *bizonioson veghere nem megien, hogy Istentelen ertelemmel mond valamit az eo felebarattia.*

De miuel hogy niaka szakadna minden patuarkodasoknac, es karomlásokonac, ha ezt helien hannác az Vy hit fa-{{3v}}ragóc, azt akariac hogy eok

³³ *1.Tim: 2. v. 5.*

³⁴ *Rom: 15. v. 30.*

³⁵ *Apoc: 1. v. 4.*

³⁶ *Rom: 11. v. 14. 1.Cor: 9. v. 22.*

³⁷ *1.Tim: 4. v. 16.*

³⁸ *1.Ioan: 3. v. 3. Iacob: 5. v. 20.*

legienec *Doctor glossac* auagy *Commentatoroc*, es Magiarázoc a my beszédünkbe, az az, hogy a farkas legien eorzeoie a iuhoknac, a bagoly tegien teoruent a Soliomrul, a hamissagh legien magiarazoia az igassághnac.

- HARMADIK panaszolkodásom ez, hogy nemely ala valo, es le teot
- 5 keonyueket támaszt Gyarmathi a Romai Anyaszentegyhaz ellen, es valamit effele keonyuekbe talál, mindgiart azt véghezi, hogy ez az eghéz Romai Anyaszentegyhaz vallasa, *es miuel hogy* (vgimond Gyarmathi³⁹) *szaruan az eokreot, beszeden foghiac megh az embert*, effele keonyuekbeol eleo hozot mondasokbol, mint a keozeonseghes Anyaszentegyhaz mondasibol, indit pert
- 10 ellenünc, *Orariumot, Formicariumot, Stellariumot, Antidotariumot, Cursus B. Virginist*, es csak Isten tunna minemü keoniueket keresnec fel az Atiafiac, melliec keozzül, en io lelki esmerettel mondom, soha eggiet sem lattam tudomasom szerént, es bizonnial hiszem, hogy sockal inkab soha a Romai Pápa sem látot.
- 15 Annac okaért, az illien keonyuekbeol vöt bizonsagokra, kerec beszeddal, csak azt mondom: Ha az Antoninus irasinac, Ha a Bodogh aszszony tisztesseghére forditot Soltarnac, Ha valamely egiéb effele irásnac, Istenes, igaz, es valami aítatos ertelme lehet, azt helyén haggiuc, es iaualliuc: Ha pedigh ezek keozzül valaki, irásába vgy tisztel valamely szentet, mint
- 20 az egy igaz Istent, nyluan mondom, hogy effele tudomany, nem a Romai Aniaszentegyhaz tudomania, hanem a Romai Egyhaztul karhosztatot, es megh atkozttatot Eretnekségh, a mint ez vtan megh mutatom: Annac okaért, modnelkül, es hamissan mongia Gyarmathi, hogy az eghéz Romai egyhaz vallása az, valamit egy, auagy két keoniuecskébe talalt, holot egy
- 25 altalliaba, a Romai egyhaz karhozttat minden keoniueket, *valamellyeckbe botrankozo, hamis tudomány talaltatic*.⁴⁰ Ha pedigh effele keoniuecskébe valo dolgoknac, io es kerezttien ertelme lehet, azokat effele io ertelembe helien haggiunc. Es ha egy keuésse kemenibeknec teczenec, az vycot fülebe, Erre azt mondom Z. Agostonnal,⁴¹ *Vobis nondum litigantibus, se-^{4[r]}curius*

³⁹ *Fol: 70.*

⁴⁰ *In Indice libr: prohibitor: regula 8.*

⁴¹ *Aug: Tom: 7.*

liquebantur, mygh enny Pharisaeusoc nem valánac,⁴² kik szonkba minket
megh akarnánac foghni, nem tekentuén ertelmünkre, batorsagosban eitetec
mondasokba nemely dolgokat az elemetes iamboroc, mellieket ha agiaskodni
nem akarnátoc, tijs igaz ertelemben vehetnetec: Mert ha Proba Falconia
5 Honorius Czyasar ideiebe, a Virgilius verseibeol.⁴³ Ha Eudocia az Iffiabbic
Theodosius Czyaszar feleséghe a Homerus verseibeol, keresztien verseket
csinalánac a Christus dicsire, kinec mi ellene benne, ha Bonauentura
a Z. Daud Soltaranac nemely részeit io ertellemben, a Bodogh aszszony tisz-
teletire fordította, semmit ollyat nem tulaidonituan neki, a mi hozza illendeo
10 nem volna?⁴⁴ Nylua Bonauentura a Soltart nem mindenkeppen (a mint alittia
Gyarmathi) fordította a Maria tiszteletire, mert *in Psalterio MARIAE*,
egy Soltar sincz, melybe eot versnél teob volna, Azokbais pedigh, a Daud
Soltaribol maid csak egy szo sincz teob, hanem a Psalmus eleibeol két auagy
harom ighe: Mint kellien pedigh igaz ertelemben venni sokat azoc keozzul
15 mellieket eleo szamlal Gyarmathi, megh mondom ezennel.

{[4v:]}

MASODIK RESZE.

MIT VALLION, ES TANICSON A ROMAI GYEOLEKEOZET
A SZENTEK SEGITSéghe feleol.

20 HOgy iobban ki tessec, minemü dolgokba inditnac patuart my ellenünc
a teollünc el szakat Atyafiac, a szentec tiszteletibe, es hogy iobban megh
ercse minden ember, mind a két fél nec bizonsághit és otalmit, reouideden
lassuc mit tanicson a Szentec tiszteletirül, segitsegülhiuasarul es imadasarul
a Romai gyeolekeozet.

⁴² *l. Contr: Iulia: ca: 6 longe ante medium.*

⁴³ *Zonar: lib: 3.*

⁴⁴ *Annal: Hieronym: Epist: 103. cap: 6.*

ELEOSZEOR azert azt valliuc, hogy a testi ki mulas vtan, a halhatatlan lelec, mindgiart, vagy a karhozatra es pokolra megien, (a)⁴⁵ egy szem pillantasba; vagy (ha semmi akadallia nincsen) az Isten szine latasara a bodoghsaghba vitetic, mint amaz Vrunkal megh feszittet (b)⁴⁶ Toluay 5 lelke; Es ezért mondgia vala Z. Palis, (c)⁴⁷ hogy keuannya a testbeol ki mulast, hogy az Vrral lehessen, mert azt ighiri Vrunco, (d)⁴⁸ hogy mijs ot leszünc ahon eo. Masut arra int Christus, (e)⁴⁹ hogy most szerezzünc barátokat, hogy mikor megh fogiatkozunc, be fogaggianac minket az eoreoc hailekokba. (f)⁵⁰ *Non dicit postquam Resurrexeritis, sed cum defeceritis; Deinde, recipiendi verbo* 10 *significatur aliquos eo praecessisse, a quibus isti sint recipiendi, idque in aeterna tabernacula,* vgymond Beza.

Ezec pedig a megh dücseoült lelkec nincsenec ertelemnekül, sem nem alusznac itilet napiaigh, hanem a mint Z. Ianos mondgia, (g)⁵¹ eyel es nappal alldgiac, dicsiric, fel magaztalliac az Istent es szüntelen ama dicsiretet kialtiac, 15 (h)⁵² *dücseosség az Istenec es a baranyac,* (i)⁵³ *Melto vagy vram, a ki {5[r]} minket megh valtottal a be szegezet keonynecc megh nytasara,* (a)⁵⁴ *Nagioc es csudalatosoc, mindenható Isten, a te cselekedetid, Ki nem fel te teolled es fel nem magaztallya a te neuedet?*

Ezeket mind helyen haggya (b)⁵⁵ Gyarmathi Mikloisis, *A testül el vált lelkec,* 20 *miképpen dicsiriec az Vr Istent sok helien megh iria Z. Ianos, titkos latasába, vgyimint 4. 5. 6. 7. 15. részébe:* Es ismet: *Abba sincs,* vgymond, *ellenkedes ha imatkozzanake a szent Lelkec a mas vilagyon a keozeonseghes Ecclesiaerth keozeonseghesen: mert miuel hogy tuggiac hogy vagion ez feoldeon Christusnak*

⁴⁵ a Iob 21. v. 13.

⁴⁶ b Lucae 23. v. 43.

⁴⁷ c 2. Cor: 5. v. 2. Philip: 1. v. 23.

⁴⁸ d Ioan: 14. v. 3. cap: 17. v. 24.

⁴⁹ e Luc: 16. v. 9.

⁵⁰ f Beza Epist: 83. Theologia.

⁵¹ g Apoc: 7. v. 15.

⁵² h Ibid: v. 10.

⁵³ i Apoc: 4. v. 9.

⁵⁴ a Apoc: 15. v. 3.

⁵⁵ b Fol: 2. 162.

- kereszt alatt vitezkedeo egyhaza, melynekül (c)⁵⁶ az eo bodoghsaghokis telliességesen véghez nem mégien, (d)⁵⁷ Hanem variac az eo szolgálta társoc száma be tellyesedeset, Azert, meg lehet, (vgymond) hogy keozeonseghésen imatkozzanac az Ecclesiaerth, es miuelhogy ahoz valo szeretetec megh nem
- 5 *hült, annac mennyey modon minden iot kiuannac.* Mely dologrul így szól az Augustana Confessio Apologiaia. (e)⁵⁸ *De Sanctis, concedimus quod sicut viui orant pro Ecclesia vniuersa in genere, ita in caelis orent pro Ecclesia in genere.* (f)⁵⁹ *Nemo nostrum vnquam iuit inficias Hieremiam, et Sanctos mortuos posse sub altari orare pro fratribus, pro membris afflictis vniuersae Ecclesiae:*
- 10 *At quod sigillatim pro aliquo vno nostrum preces fundant, non probarunt.* Ezekbeol megh teczic, mely hamissan iria Luther Marton, hogy (g)⁶⁰ *a Papa kamora szekin születet tudomány az, hogy a lelec halhatatlan.* Es az Vytoc keozzül, sokan nyluan tanytottác hogy a lélec megh hal a testel eggüt, mint eo magha sem tagaggia Caluinus in praefatione Psychopan: c. 2. 4. es beueon
- 15 megh mutattya *Feuard: lib: 8. Theomac: cap: 7. Reginald: lib: 4. Caluino Turcis: cap: 5. fol: 752. Iudicium viri docti de Protestantibus, editus Ingolstadij Anno 1605. cap: 6: fol: 155.* Es a mint (h)⁶¹ Praeteolus es (i)⁶² Caluinius iria, Geneuaba, mikor tanacskozánac, mint ronthatnác el a Purgatoriomot, talaltátánac, kik azt adác tanacsul, hogy az ember lelkének halhatatlansaghat
- 20 tagadnac megh, es így keoniü lenne a Purgatoriomot el rontani.
- Vgian ezen dologbol aztis eszünkbe vehettiüc, mely hamissan tanittiac az Atiafiac, hogy a lelkec, itilet eleot, csak {[5v]:} alusznac, es semmit nem tudnac semmibe. (a)⁶³ *Ante diem iudicij viuunt animae, et dormiunt in pace, nec torquentur vllis cruciatibus,* vgymond Luther. *Sufficit nobis haec cognitio,*
- 25 *non egredi animas e corporibus in periculum cruciatuum, et paenarum inferni,*

⁵⁶ c Heb: 11. v. 40.

⁵⁷ d Apoc: 6. v. 11.

⁵⁸ e In Articulo 21. sub finem. Idem Caluin: li: 3. c. 20. n. 24. Tubingens. disput: de Inuoc: Sancto:

⁵⁹ f Laurent: Humfred: cont: 1. Ration: Campia: fol: 243.

⁶⁰ g In Assertionem Articuli 27 damnati a Leone.

⁶¹ h In Elencho: verbo: Athei.

⁶² i Apud Feuard: loc: citat

⁶³ a Luth: in cap: 25 Genes: fol: 253. edit: Norimb: an: 1550. apud Ioannem Montanum.

sed esse eis paratum cubiculum, in quo dormiant in pace: Sancti dormiunt, et nesciunt quid agatur: Anima enim post mortem intrat suum cubiculum, et dormiens non sentit suum somnum. (b)⁶⁴ Masut azt iria, hogy, miképpen a kik vagy az annioc mehébe vadnac, vagy alusznác, vagy a kiketh a korsagh vér, nem tuggiac hon vadnac, vgy a lelkec sem tudnac semmit. (c)⁶⁵ Caluinus noha az eo moggia szerént, giakran haboz e dologhba, de azért, egy altalliaba azt iria, (d)⁶⁶ hogy bolondsagh arrul tudakozni, hon legienec a lelkec halalunc vtan, es véghre azt ira, hogy niugosznac valahol, es az ighirt dücseosséget variac. *Atque ita omnia teneri suspensa, donec Christus appareat.* (e)⁶⁷ *Neque enim DEVS pronunciat animas a morte esse superstites, quasi tam praesenti gloria et beatitudine fruuntur, sed earum spem in vltimum usque diem suspendit.* (f)⁶⁸ *Nec nunc tantum expectanda nobis est salus, sed vbi vita defuncti in Christo quiescemus.* Noha eo maga az alhatatlan masut így ir. (g)⁶⁹ *Quisquis vera fide animae suae custodiam moriens Christo tradit, non extrahetur in longum tempus vt suspensus langueat, sed eius voto, eadem qua erga latronem vsus est benignitate occurret Christus.*

Ebbeol azért a megh magiarázot igassághbol, nyluan keouetkeziec hogy semmire kelleo ama keozeonseghes foghás, melliel el akariac nemelliec rontani a szenteknec értünc valo keoneorghését. *A szentec megh holtac, Nem keoneoreoghetnec tehát értünc.* (h)⁷⁰ Kiknec Christus vrunkal azt mondhattiuc, hogy az Isten Abrahamnac, Iacobnac, Isaknac Istene, nem a halottac, hanem az eleuenec Istene, *Es Istennec ezec minniaian élne,*⁷¹ vgymond Z Lukacznal Christus vrunc, Mert a halal nem véski el az ember lelkenec okossaghat, es akarattiat. Es nem kel azt alytani, hogy küleomben nem imatkozhatic az ember lelke, hanem csak testi nyeluel, Mert megh a testbe

⁶⁴ b *In cap: 49. Gen: in fine.*

⁶⁵ c *Caluinus more haeticorum proprio iudicio damnatus.*

⁶⁶ d *Lib. 3. Instit: cap: 25. nu: 6. Lib: 4. cap: 1. num: 12.*

⁶⁷ e *Matth. 22. v. 23. in Harmon:*

⁶⁸ f *In Matth: 25. v. 5.*

⁶⁹ g *In Luc: 23. v. 43. Alia loca vide apud Feuard: lib: 9. Theomach: ca: 20. Et lib: 2. in Irenae: cap: 63. nu. 1.*

⁷⁰ h *Marci 12. v. 27.*

⁷¹ *Luc 20. v. 38.*

- leuénis az imatsagnac ereie es miuolta, nem {6[r]:} a nyelunec forgasába, hanem az ember lelkenec tulaidon indulattiba es cselekedetibe áll. Annac okaert panaszkodic Christus vrunk Esaias Prophetaual egyetembe azokrul, kik csak száial, es nem lelecek imaggiac az Istent.⁷² Int pedig Z. Pal,⁷³ hogy lelecek
- 5** imatkozzunc, mert az Vr Isten, vgymond Z. Daid a sziunec indulattiat es keszületit szokta megh halgatni.⁷⁴ Ha azért mégh a testbe leuennis imatkozi az ember lelke, a nyelunec szolgaltia nekül, mentül inkább imadkozhatic a bodoghsagba? Es Z. Ianos nyluan iria, hogy aldgia, dicsiric es imadgia az Istent a megh dücseoült lelke.⁷⁵ Tudatlan ember gondolattia tehat az, hogy a
- 10** megh bodogult lélec, testnekül nem keoneoreghet: Annac okáert, noha Gyarmathi egybe zauar minden aprolec bizonsagoc moslekat, mind az által, látuan hogy nem értelmes emberhez illendeo gondolat, azt alytani, hogy a megh holt ember lelke azért nem imatkozhatic, mert testnekül vagion, ingien sem teon emlekezetet erreol a bizonsagru.
- 15** MASODZOR tekelltesen vallia, es vallotta mindenkor a Romai geolekeozet, hogy a my edes megh valto Iesusunc, csak szinte egiedül, minden tarsnekül, elég a my valtsagunkra, Isten eleot valo megh igazulasunkra, az üdueosseg nec megh nyeresere: Es hogy az eo szentseges erdemébe kel biznunc, Eo altala kel minden imatsagunkat, aitos munkainkat az Isten
- 20** eleibe be mutatnunc, ha azt akariuc, hogy keduesec legienec. Es reuid szoual, csak az eo neuebe kel mindeneket Istentül kérnunc, mert nincs más neuh, a mely által kellien nekünc üdueossegünket varnunc, a mi Vrunc Iesus neuénel, Nincs más vt, mellien az Istenhez iarulhassunc, hanem csak a Christus. Ezeket mondom, hogy valliu, es vallottuc mindenkor, mert az
- 25** Isten nec fel bonthatatlan igheiébe, nyluan talaltatnac,⁷⁶ es karomlo hazugsagh

⁷² *Matth: 15. v. 8. Esai: 27. v. 13.*

⁷³ *1. Cor: 14. v. 15. Ephes: 5. v. 19.*

⁷⁴ *Psalm: 9. v. 17.*

⁷⁵ *Cur non dicimus anima S. Petri, ora pro me, D Thom: 22 quaest: 83. artic: 11. ad: 5, sicut Exod 3. Ego sum Deus Abraham. Caluin: Luce 16. v 22. Quod Lazarum delatum dicit, Synecdochica est locutio, nam quia anima praestantior est pars, nomen totius, merito sibi vindicat.*

⁷⁶ *Colossi 1. v. 17. et 20 1. Ioan: 2 v 2. Act 4. v 12.*

- az a mit Gyarmathi reanc fogh, (a)⁷⁷ hogy mi ezeket tagaggiuc, mert vgianis ki tagadhatna ezeket a tellies szent irasnac nylyuan valo bizonsaghi ellen?⁷⁸ Nem de a my megh valtasunkrul nem azt oluassuke, hogy eleghseghes, seot beosegésis leon Isten {[6v]:} eleot? Nem nylyuan mondgiaé Z. Pal
- 5** Apostol⁷⁹ hogy megh tisztittattunc ingien a Christus valtsága által, ki az Isten igassagha szerent el mosá, mēgh az eo megh testesülese eleot valo büneoketis? Nem iriaé aztis,⁸⁰ hogy mikeppen megh förtösztetet az eghész emberi nemzet az Adam büne által, azonkeppen, seot beocsülletesben, megh vyul a Christus igassagara? Nem de nem azzal dicsekedike eo magais
- 10** Christus Vruc,⁸¹ hogy eo csak egiedül nyomta a pröseolö sutut, es minden segithseghnēkül, csak az eonneon ereie es hatalma által tapotta el a minket satcsoltato kegietleneket? Mit tanyt a szent Iras gyakrabban annal, hogy Christus beoseghésen eleghet teot, mind e szelies vilaghnac büneierth?⁸² Hogy az eo aldozattiaual *consumauit sanctificatos*, be telliesité a my megh szentelesünket? Hogy eo általa es eo benne vagion nekünc minden lelki ionk? Es egy sommaban foghlaluan,⁸³ hogy eo a szölötö, my pedigh szölö veszeoc vagiunc, es annac okáert, Mikeppen az szölö veszöbe, vgy my bennünkis, valami nedueség, valami életh, valami gyümeolcs vagon, az igaz szölö teotül szarmazic, Christustul.
- 20** Ezeket mindenkor nylyuan, es alhatatoson vallotta a Romai Anyaszentegyhaz:⁸⁴ Batran hirdette a Pokol es Eordögh ellen, hogy valami ioszagh, valami tékéletesség, valami hasznos imatsagh vagon bennünc, auagy a megh holt szentekben, az nem egyéb, hanem a Christus halalanac solgia, amaz ighaz szölö teonec neduességhe s' gyümeolcse: Eo tölle, eo benne,
- 25** eo általa, vagion minden lelki aldomasa a hiueknec, kiknec eo magoktul, semmi üdueossághe ioszágheoc nem volna, a Christus érdeme, es az eo

⁷⁷ (a) Fol: 249.

⁷⁸ Psal: 129. v. 7.

⁷⁹ Rom: 3. v. 24.

⁸⁰ Rom: 5. v. 15. 17. 18. et 20.

⁸¹ Isaiae 63. v. 3.

⁸² Hebr: 10. v. 14.

⁸³ Coloss: 1. v. 16.

⁸⁴ Probat Bellar: libr: 1. de Sanctis ca: 17. propos: 2. S. Thomas 3. parte quaest: 1.

erdeméert adatot malaszt nélkül, a mint beoségesen megh mutatam a Magiari Istuan ellen irt keoniuebben. Most csak hozom eleo Z. Bernardnac egy röuid mondasat,⁸⁵ hogy ebböl eszekbe vegyéc a mostani Vytoc, mit vallottac a Romai egyhaz fiai Luther eleot e dologhrul. *Origo* (vgymond) *fontium et fluminum mare est, virtutum et scientiarum Dominus Iesus. Quis enim Dominus virtutum nisi ipse Rex gloriae? sed et idem ipse scientiarum Do-^{7[r]:}minus est. Continentia carnis, voluntatis rectitudo, ex illo fonte manat, non solum autem, sed et si quis callet ingenio, si quis nitet eloquio, si quis moribus placet, inde est. Quid? casta consilia, iusta iudicia, sancta desideria nonne riuuli fontis illius sunt? etc.* Es ismét. *Quicquid sapientiae, quicquid te virtutis habere confidis, Dei virtuti et sapientiae Christo deputa, etc.* Az az, Mikeppen a beolcs mondása szerent, a tengherbeol szarmaznac minden forrásoc, es folio vizec, Vgij, Christustul vagion nekünc minden nemü ionk, etc.

Egy szoual azért, valami üdueosseghes io szarmazic my reanc, Christus erdeme altal, az eo keozbe iarasa, szoszolása altal, az eo neuébe adatic nekünc, es ennel küleombet soha nem tanytot a Romai Anyaszentegyhaz.

Ezekbe azért nincs vetekedes keozeottünc, hanem csak azokba van keozbe vetés, a miket ebbeol hamis consequentiac, keouetkezésecc altal, ki akarnac sutulni, az Vy tanytoc: Mert azt hozzac ki ebbeol, hogy ha Christus eleghet teot erettünc, es megh nyerte nekünc a bodoghsagot, nem szüksegh immar a my elegh tetelünc, es erdemünc: Es ha a Christus neuébe, es eo altala, az eo keozbe iarásánac erdeméert nyerünc mindenecket az Atia Istentül, nem szüksegh tehat Peter, vagy Pal keoneorghéset es keozbe iarasat keresnünc. Csuda hogy aztis ki nem hozzac vgyan ezen dologbol, hogy ha Christus imatkozot, fel tamadot, menybe ment my erettünc, Nem szüksegh my nekünc imatkoznunc, vagy fel tamaduan a bodoghsagba reszesecke lennünc.

My azert azt mondgiuc, hogy ezeket nem igázan hozzac ki az fellüül megh magyarazot ighasságbol, Mert legh előszeor: Noha Christus Vruc beoséghesen eleghet tótt a my vetkeinkért szent halaláual, seot noha oly beocsülletes volt minden cselekedeti, hogy csak egy legh kisseb cselekedetijs eleghséghes leot volna ezer illien vilaghnac valtságárais:⁸⁶ Mind az altal,

⁸⁵ Bernard: *Sermo: 13. in Cantic: Eccles: 1. v. 7.*

⁸⁶ Ita Clemens 6. *Extrauag: vnigenitus de poenit:*

azt akarta Christus Vrunc, hogy ez az eo elegh tétele, es érdeme, senkinec
 küleomben hasznos ne lenne, hanem csak azoknac a kik eo neki enghednénc,⁸⁷
 az eo teolle {[7v];} rendelt eszkoezeockel magokhoz kapcsolnac, es ő
 magokba a Christus erdemeert adatatot seghetségghel, gyümeolcseosse
5 tennéc es hasznossa maghoknac, a Christus elegh tétele: Kit eo maghoc
 sem tagadhatnac a Lutheristac; Mert ha valaki a Lutheristac ellen igy
 okoskodnac:⁸⁸ Christus eleghet tótt en erettem, megh enghesztelte az eo szent
 Attyat, megh nyerte a bodoghsaghot: Nem szüksegh tehat az en munkam
 az üdueosseghnec megh nyeresére, es igy, nem szüksegh hogy higgiec
10 a Christusba, hogy megh keresztelkeggem, imatkozzam, poenitentiát tarsac,
 hogy felebaratomat keriem hogy Imaggion Istent erettem, etc. Nylua eokis
 ketelenec szinte igy felelni erre a hamis consequentiara, mint my felelenc, az eo
 modnekül valo okoskodasokra; Es miképpen eok valliac, hogy szükseghes
 a Hit, hogy ez által hozzanc kapcsolliuc a Christus erdemét, s' élég tétele,
15 szinte vgy megh kel enghedniec, hogy a poenitentia tartas, testi saniargatas,
 es egieb ioszaghos cselekedetis szükseghes,⁸⁹ mert a mit a Hitrül es az eo
 szükseghes voltarul oluasunc, az irasba, vgyan azont oluassuc a poenitentiarul
 es egyeb io cselekedetekrülis. Es azért mondgia Z. Pal,⁹⁰ hogy Christus
 üdueossege leon mindeneknec, a kik enghednec az eo parancsolatinac:
20 Mint ha azt mondana, noha eleghet teot ez eghéz vilaghert Christus, de azért
 azt akarta, hogy az eo erdeménec gyümeolcse csak azokon tellyesednéc be,
 a kik enghednec az eo parancsolatinac. Ennec okaert a Z. Iras egygüt azt
 mondgya,⁹¹ *hogy Christus megh szentelt minket szent vereuel*, Masut, arra int
 minket,⁹² *hogy megh szentelliüc my magunkat*. Eggiüt azt mondgia,⁹³ *hogy*
25 *megh bekéltetet mynket az Istennel*, masut arra int,⁹⁴ *hogy megh bekelliünc*
az Istennel. Mert noha a my Vrunc Z. haláláual eleghseghes valtsagot,

⁸⁷ Hebr: 5. v. 9. Mar: 16. v. 16.

⁸⁸ Vide contra Magyarin: fol: 196.

⁸⁹ Vide contra Magy: fol. 182.

⁹⁰ Hebr: 5. v. 9.

⁹¹ Apoc: 1. v. 5.

⁹² 2. Cor: 7. v. 1.

⁹³ 2. Cor: 5. v. 19.

⁹⁴ 2. Cor: 5. v. 20.

es elteteo oruossaghot szerzet my nekünc, de ha ezzel élni nem akarunc az eo akarattia szerent, ki nem valtozhatunc a my foghsagunkbol. Ezzel pedigh, hogy a my Hitünc, munkanc, es enghedelmesseghünc szükseghes a Christustul megh nyert üdueosségre, semmikeppen a Christus erdemenec

5 beocsülleti alab nem szal (a mint Magyar ellen megh mutatam⁹⁵) mert eze-
{8[r:]}kis a io cselekedetec, gyümeolcsi a Christus erdeménc, miuel hogy az eo erdemeert adot malasztnékül, nincs my bennünc semi üdueosseghes ioszag, mint vgian ottan böseghesen megh mutatam.

Touabba, noha mijs azt valliuc, hogy a Christus Iesusnac neuébe, az eo

10 érdeme es keozbe iarása által nieünc mindeneket az Atya Istentül, mind az által ebböl semmi forman nem keouetkeozic, hogy a teremtet allat imatsaghat nem szabad varnunc es kiuannunc, Mert noha Z. Pal Apostol iol tuggia vala, hogy csak az egy keozbe iaro Christus által kel minden ionkat varnunc, mind az által szantalanszor kerü a hiueket, hogy keoneoreoghienec eo

15 erette az Istennec, segicsec imatsagoctal, es Isten eleot valo esedezeseckel:⁹⁶ Kit soha bizony nem cselekedet volna, ha ez megh hiuitotta volna a Christus keozbe irasat. Mely dologhrul ighen szepen igy irt my mellettünc Caluinus Ianos.⁹⁷ *Suae sanctis intercessionibus relinquantur, quibus alij aliorum salutem Deo commendant. Deus indignitati nostrae ignoscens, non tantum singulis pro se orare permittit, sed etiam alios pro alijs admittit deprecatores: Sed cum et illae preces in Christi nomine fiant, quid aliud testantur, quam neminem vllis vnquam precibus, nisi Christo intercedente posse adiuuari?* Erasmusis pedigh:⁹⁸ *Frequenter hoc inculcant, gloriantes (Lutherani) se huius noui dogmatis authores esse, a solo Christo petendam salutem; quasi non petamus a diuis salutem. Atqui cum peccator sibi ipsi displicens ambit piorum hominum preces, vt per illas impetret bonam mentem, num ab alio petit salutem quam a Christo?*

20
25

My azert, kerünc a szenteket hogy imadsagoc által segicsenec minket, mint Z. Pal kerü vala az hiueket, de nem azon kerünc eoket, hogy eok nekünc valami

⁹⁵ Fol: 195.

⁹⁶ Rom: 15. v. 30. 2.Cor: 1. v. 11. Coloss: 4. v. 3.

⁹⁷ Lib: 3. Instit: cap: 20. n. 19.

⁹⁸ Ad fratres Inferior: Germaniae.

- iot nyerienec a Christus erdeme es keozbe iarasa nélkül, mert efféle kéres Istentelen, es a Z. Iras ellen valo keoneorghes volna, melybe oluassuc hogy nincs mas neü mely által kellien üdueozülnünc a Christus neuenél,⁹⁹ Hanem, mikeppen mideon magunknac valami iot kerünc Istentül, csak vgy kerünc ezt,
- 5 hogy a my köneorghésünc által, a Christus erdemeért engeggie azt az Vr {[8v]:} Isten, Z. Palis mikor a hiueket kére hogy imatsagockal seghicsec ötet, nem azon kére hogy valamit nyerienec neki a Christus erdemenékül: Azonkeppen mijs, kerünc a szenteket, hogy nyeriéc megh Istentül keoneorghésecc által, hogy a Christus erdeméért, minden iok adassanac nekünc: Es igy, (a)¹⁰⁰
- 10 ki nem rekesztiünc Christust, a mint nem ighazan reanc foghia Gyarmathi. Az Anyaszentegyhazis megh akaruan mutatni, hogy eo illien ertelemmel keoneoreogh, a szenteknec valo keoneorghéset mindenkor igy veghezi el: *A my Vrucnc Iesus Christusnak altala: Amen.* Es méghis azt meri mondani Gyarmathi, (b)¹⁰¹ *hogy a szentec neuére valo Collectakba, imatsaghokba, nincs semmi*
- 15 *emlekezet Christusrul:* Kinel nagioab hazughsaghot nem mondhatot volna. Iollehet amazokis oly temerdekec, hogy csudáalom mint fértec ki a Gyarmathi torkan, es megh nem foitottac: Tudni illic, (c)¹⁰² *hogy a Papistac csak ollianna tartyac Christust, mint az hatas louon, a szügieleot es farmetringhet, a szenteket, mint az heuedert, mely tarttia feokeppen a nyerghet, mert (d)¹⁰³ feokeppen*
- 20 *(vgymond) a szentek erdemebe biznac.* Ez pedigh innet esik (vgymond) (e)¹⁰⁴ *hogy el nem hizic, hogy Christus telliesseghel eleghet tótt a my büneinkert, (f)¹⁰⁵ hanem az eo halálát csak az eredendeo bünnec el teorlésere mongiac hasznosnac lenni, (g)¹⁰⁶ a cselekedendeo büneoket pedigh, a Mise által, (h)¹⁰⁷ a szentec elegh tétele által: ((i)¹⁰⁸ mellieket, vagy pynzen, (k)¹⁰⁹ vagy kuldulua*

⁹⁹ Act: 4. v. 12. Coloss: 1. v. 20.

¹⁰⁰ Hazughságoc. a 8 Fol: 7.

¹⁰¹ b 9. Fol: 281. initio. Idem Caluin: lib: 3. cap: 20. num: 21. 27.

¹⁰² Ibidem. c 10.

¹⁰³ Fol: 266. 281. d 11.

¹⁰⁴ e 12:

¹⁰⁵ f 13.

¹⁰⁶ g 14.

¹⁰⁷ h 15.

¹⁰⁸ i 16.

¹⁰⁹ k 17.

*vesz nec) mosatnac le, (l)*¹¹⁰ es azt Z. Thamasbol bizonittia, ki almába sem latta ezt, mint masut megh mondam,¹¹¹ Seot ezek soha egy keresztien ember nec sem iutottac eszébe, hanem csak efféle karomkodo, ember szolo, tekelletlen hazugoknac, minemü volt a ki ezt keolteotte my reanc.

5 HARMADZOR vallotta mindenkor aztis a Romai Ecclesia (a mint Gyarmathi eo magha megh mondgia¹¹²) hogy a megh holt szentec lelke, természet szerént nem tudgiac az emberec kiuansagat, szükséghe, es gondolattiat, mert tulaidona az Isten nec eo maganac ez, hogy az eo természeti ereiebeol, tudgia es altal lattia minden sziü gondolattiat es kiuansaghat.

10 {9[r];} Mind azon altal nylyuan valo dologh, hogy az Vr Isten megh ielentheti az bodogh lelkek nec e vilaghi emberec kiuansaghat, es gondolattiat,¹¹³ szinte vgy mint megh ielenté Samuel nec a Saul gondolattiat. *I.Reg: 9. v. 19.* Elisaeusnac a Geysse cselekedetit *4.Reg: 5. v. 26.* Vgian ezen Elisaeusnac a Syriai Kiralynac titkos tanacsat: *4.Reg: 6. v. 9. et 11.* Daniel nec a Nabugodonor álmat:
15 Z. Palnac a Santa ember hitit *Act: 14. v. 8.* Z. Peter nec *Act: 5. v. 3.* Az Ananias titkos cselekedetit, Es vegezetre Moyses nec e vilagh teremtesetül fogua teortent dolgokat, melleket megh ira a teremtesrül irt könybe, Isaiasnac es a Prophetaknac az vtolso üdeokban köuetkezendeo Christus születését, halálát, fel tamadasat: Es errül igy yr Gyarmathis,¹¹⁴ *Ha Isten akaria, megh ielentheti*
20 *a szentec lelkenec a my keoneorgesünket, de azt kellene megh bizonyítani, hogy az Isten meghis akarta ezeket ielenteni.*

Ebbeol nylyuan megh teczic, hogy csak tudatlansagbul szarmazic, a mit sokan az Vy Atiafiac keozzül turkálnac: *Hogy tudhattyac a lelkec a my gondolatinkat, es keoneorghesinket, ha ily megszse vadnac teollünc? Valions olynagy füleoc vagione,* (vgymond Caluinus¹¹⁵) *hogy a feoldet be foghassac velle?* Es bizoniara nem latom mint vitathattia ily ighen Caluinus, hogy a megh dücseoüült zentec nem halhattiac a mi keoneorgesinket, Mert, legh Eleoszeor, tagadhatatlan dologh, hogy az Angialioc halliac a mi imadsaghinkat,

¹¹⁰ *l 18.*

¹¹¹ *Az vy Tudom: hamissag fol: 38.*

¹¹² *Fol: 93.*

¹¹³ *Ita Augus: 22. Ciuit: cap. 29. de cura pro mort: ca: 15.*

¹¹⁴ *Fol: 93.*

¹¹⁵ *Calu: li: 30. 20. num: 24.*

- es annac okaért a zent Irasba, sok peldanc vagion az Angialoknac valo keoneorgesbe, mint ekeoniunec XIII reszebe megh mondom. Ha azert az Angalioc ily hoszu fül nekül halhattiac a mi keresinket, mint nem halhatnac a megh dücseoüult lelkekis? Masodszor azt tanittia Caluinus,¹¹⁶ hogy a megh
- 5** dücseoüült szentec bodoghságat, *nem szüksegh hogy valamely bizonios helien itilliüc lenni, Es a paradicsom helierül nem szüksegh vetekedniüc,*¹¹⁷ Vgy annira hogy mégk mikor az iras Christus vrunkrul azt mongiais,¹¹⁸ hogy menyben ment, azt iria Caluinus, *hogy nem szüksegh valami bizonios helt gondolni, melybe ment volna az eo dücseoüült teste:* Tudom hogy ezen Caluinus
- 10** szokása szerént, *gia-{{[9v]:}}kran küleombet tanit, es mind Beza, s' mind a teob Caluinistac azt tanittiac,*¹¹⁹ hogy mind Christus Vruc, s' mind az eo bodogsagos szenti, az éghbe vannac, mert ezekrul mongia Christus Vruc,¹²⁰ hogy eouec *az egheknec orszagha, hogy az eo iutalmoc az éghbe vagion. Es ahon Christus vagion, ot vannac az eo hiueijs, Mert eo, helt szerezuen ezeknec,*
- 15** *oda vitte eoket, ahon eo magha vagion:* Ha azert a szentec dücsösseghenec nincz bizonios helie, nem ertem miért akaria Caluinus, hogy illien hoszu füleoc legien a szenteknec, hogy a mi imadsaginkat megh halhassac. Gyarmathi azért, iol veoue eszébe, hogy ighen keoniü megh erteni mikeppen tudhassac hoszszu fülneküls a my kiuansaghinkat a szentec, es annac okaért,
- 20** ezt a tetouazast eo eleo sem hoza, hanem a szamar fülü ostoba emberekre bizá, kiknec hogy im hoszszu füleoc vagion, azt alittiac, hogy a szentekis hozzaioc hasonloc: Vallion egy Pogani nem szinte igy okoskodhatnieieke a Z. irasbol elő hozot peldac ellenis? Vallion nem mondhatnae, mint lehetet Elisaeusnac oly hoszü füle, hogy a Syriaba mondot szokot megh hallana? Z
- 25** Istuannac mint volt oly hoszu szeme, hogy Christust az Eghbe megh lathatna?
- Csak azon Mesterkedic azert Gyarmathi, hogy megh mutassa, hogy az Vr Isten, noha megh ielenthetné, de megh nem ielenti a my keoneorgesünket a szentec lelkinec: Mely bizonsaghoc, mely tauul essenec a czeltül, ezennel megh mutatom. Es ez vtan aztis megh bizonytom, isten

¹¹⁶ *Caluin: in Harmonia.*

¹¹⁷ *Luc: 16. v. 22. Luc: 23. v. 43.*

¹¹⁸ *Mar: 16. v. 19.*

¹¹⁹ *Vide Feuard Theomac: c. 1. lib. 8.*

¹²⁰ *Matth: 5. v. 12 Ioan: 17. v. 24. Ioan: 14. v. 3.*

segítséghé velem leuen, hogy a szentec tuggyac e vilaghi dolgokat, es azokra gondot viselne.

- NEGIEDZER bizonyoson valliuc, es nyluan tanyttiuc minnyaian, hogy a szenteknec nem kel vgy keoneorgheni mint az Istenec, nem kel
- 5 Isteni tulaidonsaghot, es csak eo szent felsegéhez illendeo meltosaghot nekic tulaidonitani, es a ki küleombet cselekeszic vagy cselekedet, vagy reghi, vagy Vy Doctor legien, vagy Pap, vagy Barat legien, azt tanittia a Romai Anyaszentegyház, hogy ez illien, nem eo fia, nem eo taghia, hanem baluaniozo, es teueligheo iuh, melynec, ha {10[r:]} megh nem tér, eoreocke el kel veszni:
- 10 Mint teczic ennek a notaia Gyarmathi? Veszede ebbeol eszedbe, hogy csak egy arcus pappiros sincs a te keoniuedbe, mely teli nem volna vndoc, karomlo hozugsagockal? De talam nem hiszed hogy ez igy legien a mint en mondom? Talam csak teolletec valo feltünkbe alitod hogy ezt mongiuic? Ne aggia azt az Isten Gyarmathi, hogy megh tagaggiuc a my vallasunkat, es mast tanicsunc
- 15 szayal, s mast hordozzunc sziuünkbe.

- My azért illien vallasba vagiunc: Ha ki vgy könörghene a szenteknec, mint ha eo magkoc ereiebeol, es hatalmabol, mindeneket tudnánac, mindeneket megh adhatnánac, es eo altaloc nem iarulna az Istenhez, hanem csak bennec niugodnec megh, mint kiuansaghanac es keresenec vtolso határan: Istentele-
- 20 nül, baluanyozoul keonyeorghene a szenteknec. De my nem igy keoneorgünc nekic, hanem csak vgy, hogy köneorghéseckel nyeriec megh Christus által a mit my kerünc, es igy a szentec által Istenhez iarulunc, a keozbe iaro Iesus Christus által. Vgy annyra, hogy (a mint Gyarmathi eo magha az Monoszloi Vram irasabol eleo hozza¹²¹) értelme illien minden keoneorghesünkne:¹²²
- 25 *Iol tudom, O Istenec szenthei, hogy tijs teremtet allatoc vattoc mint en, Tudom hogy a mely meltosagra vitettetec, azt Christus által niertetec, A ty keoneorgésteknekis erete, az eo halalanac erdemetül szarmazic, Azért kérlec keoneorgésteket a Christus erdeme által, mutassatoc be erettem az Vr Istenec: Nyerietec kegielmet, igassagot, bodoghsagot, etc. keonyorüllyetec*
- 30 *raitam, vigietec a bodoghsagba, nem a tünneon hatalmatokból, hanem értem*

¹²¹ Fol: 280 pag: 2.

¹²² *Omnis orationis ad sanctos sensum hunc solum esse, ostendit Bellarmin: lib: 1. de sanct: cap: 17.*

valo keoneorghestec altal. Csak vgy keriuoc azert, hogy megh igazicsanac, üdueozicsenec minket a szentec, imatsagoc altal, mikeppen mondam, hogy Z. Pal giakran mongia,¹²³ hogy eo üdueoziti az embereket, miuel hogy hasznos vala az eo munkaia az emberec üdueosseghére, es Z. Ianos az Isten
5 szeki eleot valo lelkektül malasztot es bekeseghet kiuanc a hiueknec: Csak vgy hyiuc remenseghünknc eoket, mikeppen Christus Vrucnc mondgia:¹²⁴ *Az en bekeseghemnc embere a kibe remenseghem volt, thürt vete ennekem.* {[10v];} Mikeppen Z. Pal eo remenseghenec hya az hiueketh,¹²⁵ Es a mint keoz beszédbeis szoktuc mondani, Te benned vagion remenseghen, es azert
10 biztomba ieoueoc hozzad: Mert iollehet nem szabad senkibe egiebbe vgy biznunc, mint a my kiuanc iauainknac elseo, es legh feob megh adoiaaba, mind az altal, szabad remenleni, hogy valamely teremtet allat, segitsegünc es io teueonc leszen, eo hozza illendeo modom.

Mikeppen azert, noha Z. Pal azt mongia hogy eo szülte a Corinthusbelieket,
15 es eo fiai a keresztienc:¹²⁶ Mikeppen masut azt oluassuc az irasba, hogy az Apostoloc megh bocsattiac az emberec bünet, üdueozitic az embert, eok e feoldnec vilagossaghi, az Anyaszentegyhaznac fundamentomi, etc. De miuel hogy ezeket nem ollian ertelemmel tulaidonyttia az Iras az embereknec mint az Istennc, abba semmi vétec nincsen, Szinte vgy
20 véteknecül, hihattiuc eoket, azeo moggioc szerent, Remenseghünknc.

A mi Atiankat, soha nem mondgiuc egiébnec, hanem az Istennc,¹²⁷ mint az aldozatis csak az egy eleo Istent illeti, noha kiuanniuc, hogy a szentec altal mutattassanac be imatsaginc az Istennc: Templomokat es oltarokat csak az eleo Istennc eppitünc, noha ezeket nemely szentnec kiualtképpen
25 valo oltalma, es szarnia ala aianliuc, es az Isten vtan valamely szentnec, kiualtképpen valo tiszteletet rendelünc effele egyhazakba, De hogy eggyc oltart, vagy templomot, a masiktul, neuen el valaszthassuc, azoktul neuezzüc a szentegyhazakat, a kiket Isten vtán, feokeppen szoktunc segitsegül hini, es tisztelni abba ahelybe.

¹²³ Rom: 11. v. 14. 1.Cor: 9. v. 22. 1.Tim: 4. v 16

¹²⁴ 1.Ioan: 3. v. 3. Vide sup: fol: 3 Psal: 40. v. 10.

¹²⁵ 1.Thess: 2. v. 19. Philip: 4. v. 1.

¹²⁶ 1.Cor: 4. v. 15. 2.Cor: 2. v. 14. Galat: 4. v. 19.

¹²⁷ Aug: 20. cont: Faust: c. 21. 10. de Ciuit. ca: 4.

Ezekbeol megh teczic, hogy mikor azon kerünc a szenteket, hogy ertünc keonyeoreoghuén, segicsenec: Nem csak Isteni meltosagot nem tulaidonitunc nekiec, de seot inkab, vgian ezen keréssel bizonyos vallast tészünc, hogy eok nem Istenecc, hanem szükeolkeodeo szolgac: Mert a ki masnac
5 keonyeorögh, szüksegh, hogy annac feoletteualoia, es elötte iarioia legien, kinec segítsegenekül szükeolkeoggiec, es a kitül varia azt, a mire nem elegh eo maga. Es ez okon, nem könyöröghet {11[r]:} az Isten senkinec, sem azon nem kerhettiüc karomlas nekül eo felséget, hogy imatkozzec erettünc. Tehat mikor azon kerünc a szenteket, hogy könyöröguén segicsenec minket,
10 nyluan vallast teszünc, hogy eoket nem tartiuc Istenünknecc. Mi pedigh, a mint mondam, ennel küleomb ertelemmel soha sem hyttuc, sem hyiuc ez vtannis segítségül a szenteket. A ki ezt nem hiszi, hanem szüi visgaloua tészü maghat, es magharul teuen itiletet masrulis, ezt csak palástolasnac itili, Isten elöt ad számot vakmereo itiletirül.

15 De azt mondgiatoc (vgymond Gyarmathi¹²⁸) hogy Bodogh azzony parancsol Christusnac, mert ezt eneklitec:

O felix puerpera;

Nostra pians scelera,

Jure matris impera,

20 *Redemptori.*

Nam ius habet et ratio,

Matrem praesse filio.

Eoreomest erténem ki szerzette ezeket a verseket? Akarnam ha megh mutatna Gyarmathi hon, es mi üdeobe veotte be ezeket az eghez Romai Ecclesia:
25 Mert en ezeket egiebut nem oluastam, sem hallottam, hanem a Lutheristac keonyuébe. Es a ki ezt a fellyül megh mondot ertelem ellen valo magariazattal mondaná, azt nyluan karhozthatna a Romai geolekeozet. De a ki nem akar csauargani; könnyen io ertelmétis adhattia ezeknecc, a keménien eytet verseknecc. Mikor az irasba azt oluasod, (a)¹²⁹ *hogy az Isten megh baná,*

¹²⁸ Fol: 77. 265

¹²⁹ a Gen: 6. v. 6. 7

hogy e vilaghot terempte, (b)¹³⁰ hogy Iacob megh gyeoze az Istent, (c)¹³¹ hogy Gedeon szauánac, engedhe az Isten: (d)¹³² hogy az Istent, megh tartoztatá Moyses, vallions nem kemenien esneké effele mondasoc? Vallion az engedelem nem azt illeti a kinec eleotte iarioia vagion? Vallions ebbeol azt hozodé ki,
5 *hogy a szent iras Istennél felliebuoloa teszi az embert? Ha effele mondasokat, es ehez hasonlokat, megh lagytaz, es megh enyhitez, miért nem akarod a te eggiügiü felebaratod mondasatis iora magiarazni, holot szinte oly könnyen iora magiarazhatnád, mint amazokat? {[11v]:} Annac okaert en azt mondom, hogy ha valaki illien ertelemmel mondana azokat a prosakat: *Bodogh azzony, tudom*
10 *hogy te Christusnak szolgáló leánya vagy, es hogy Istensege szerint, nincs neked eo raita semmi hatalmad, semmi felseobséged, De mind az által, miuel hogy természet szerint való Anyya vagy, imatsagod által, tiszticz megh minket vetkeinktül, Mely te imadságod oly hatalmas, es hathatós, hogy parancsolat gianant esik a te fiadnal: Es miképpen a Gedeon szauánac engede az Isten,*
15 *vgy a te keresednekis, mintha vgian parancsolat volna, haszna leszen, Z. fiad eleot: Mert vgianis a természet es az okosság azt mutattia, hogy az annya parancsollion fianac, Es iollehet természet felet ez a te fiad Isten leuen, nem vettetic e teorueny alá, mind az által, a te keonyeorgésed, oly foghanatos leszen, mint a parancsolat szokot lenni. Ha ki ilyen ertelemmel mondana azt*
20 *a Prosat, en nem karhoztatnam. A ki pedigh nagiobbat tulaidonitana Bodogh Azzonnac hogy sem Christusnac, en azt az eghesz Romai Anyaszentegyházal, atkoznam, es karhoztatnam, mint nyluan valo baluanyozot.**

25 *EOTEODSZEOR: Mikor azon kerüic az Istent, hogy a szentec érdeme által minket segicsen, nem akariuc ielenteni, hogy a megh dücseoült lelkec, valamit erdemlenec, Mert a mint megh mutattya Z. Thamas Doctor, a megh dücseoültec, nem erdemelnec most immar semmitis, sem másnac, sem maghoknac, noha imatsagockal nyerhetnec iokat my nekünc.¹³³ A mit pedigh keonyeorgéssel nyér valaki, azt nem nyeri erdeméuel. Annac okaert, mégh e vilaghonnis, noha a my io cselekedetinknec érdeme vagion,*

¹³⁰ *b Gen: 32. v. 26*

¹³¹ *c Ios: 10. v. 14.*

¹³² *d Exo: 32. v. 10.*

¹³³ *D. Thom: 1 pa: q. 62. ar: 9. ad: 1 et 3. Vide contra Magyar: fol: 187. Cont: Magy: fol: 185.*

mind az által, a mit keonyeorgesünkkel nyerünc másnac Istentül, azt nem erdemliüc, hanem csak ingien, erdemnekül nieriüc. Oka pedig enec az, hogy ha iol es igazan imadkozunc, vagy aggya megh az Vr Isten a mit kerünc, vagy nem adgia, latuan hogy igy iob nekünc, mind az által, enec az Isteni

5 tiszteletnec es keonyeorgésnec iutalma vagion, es effele imatsagoc által eoregbül a my koronanc: Miuel hogy azért, a mely munkanac eleghseghes iutalma adatot, az nem erdemel {I2[r]:} semmit egiebet, hanem, ha a feoleot valamit adnac erette, ingien adgiac, A mi imatsagunknac pedig, eleghséges iutalma adatic, a my koronanknac eoregbülese, Nyluan keouetkezic, hogy ha

10 e feoleot aztis megh adgia Isten, a mit kerünc, nem erdemünc szerént, hanem io voltabol, ingyen adgia,

Ha azért még mijs, (kik az vton léuen kereskedhetünc az Istentül adatot ghiraua, es erdemelhetünk is az Vrnac ighireti szerent) a mit keonyeorgéssel nyerünc, azt nem erdemelliüc, Mentül inkab tehat azok, a kik nem

15 kereskednec hanem az eo Vroknac eoreomebe vigadnac, nem erdemlic a mit keornyergeseckel nyernec?

Annac okaert mikor azt kerüc, hogy a szentec erdeme által segicsen Isten bennünket, nem egiebet kerünc, hanem hogy az eo keonyeorgesec által, irgalmazzon nekünc. Azert neuezzüc pedig erdemnec az eo keonyeorgéseket, miuelhogy az eo könyörghésecc azert foganatos Isten eleot, mert ez vilaghi

20 faratsagoockal, es szolgálatoockal, aztis erdemlettec Isten eleot, hogy eo neki kedues szolgálai, es fia i léuen, megh halgattassanac keonyeorghesekbe.¹³⁴

Iollehet mas ertelembeis kerhettiüc igazan az Istent, hogy a szentec erdemeért my nekünc segítséggel legien. Tudni illik, emlekeztetuen eo felseget

25 a szenteknec e vilaghon eltekbe valo hiu szolgálattyokra. Mikeppen oluassac giakran az o Testamentomba, hogy azon keréc a hiuec az Istent, hogy megh emlekeznec az eo szolgálairul, Abrahamrul Isakrul, etc.¹³⁵ Azonkeppen mondhattiuc mijs az Istenec *Vram, noha Magyar Orszagh el hagyuan az eo reghi aytatos Isteni felelmet, el merült minden teueligesbe es gonosságba,*

30 *mind az által, ne nezd a my vetkeinket, hanem emlekezzel megh ama reghi*

¹³⁴ Ita D. Thom: 2. 2 q. 83. art: 11. ad: 1. 5. Cost: de Vener: Sanct: ad 3.

¹³⁵ Deut: 9. v. 27.

szent kiraliokrul, kiket a Magyar nemzetnek attál, es eo erettec, a Christus erdeme altal, legy irgalmas etc.

Effele keonyeorghessel pedig megh nem homaliosittiuc a Christus erdemet, sem ennec beoseges elegh voltat nem tagaggiuc, Mert a mint
5 mondam, a szentec erdemét es {[I2v]:} imadságot, a Christus érdeme altal kerüic hogy hasznosoc legienec:¹³⁶ Seot ezzel fel magaztalliuc az igaz szölötöt a Christust kinec erdeme, oly hatalmas volt Isten eleot, hogy még a szolgac imatsagátis hathatossa tehette.

10 HATODSZOR es vtolszor, Imaggiuc a szenteket, es tisztelliuc, az eo maggioc szerént. Ezt hogy nylyan megh ercesd, Ved eszedben: Hogy mikeppen a Z. irásban ket rendbeli beocsülletet találunc: Elseot, mely csak egiedül az Istent illeti, Es errül mondgia Z. Pal,¹³⁷ *hogy csak az Istenec adassec a beocsüllet es tisztelet*: Masikat, meli a teremtet allathozis illik, es errül mondgia Z. Pal,¹³⁸ *hogy beocsüllet és dücseossegh, a io cselekedeo embernece*.

15 Az Istenis: *A ki nekem szolgal*, vgymond,¹³⁹ *beocsülletesse tészem eotet*.

Azonképpen, az irásba, két rendbéli imadast oluasunc, Elseot, meli csak az Istent eo maghat illeti, es errül szol az iras, mikor azt mondgia, (a)¹⁴⁰ *hogy az egi eleo Istent imadgiuc, es csak neki szolghalliunc*. Es mikor a Z. Atiac azt iriac, (b)¹⁴¹ *hogy senkit, az egi Isten kiüül nem kel imadni, sem*
20 *Angialt sem egieb szentet*: Holot, mikeppen a Z. Iras, nem tiltia hogy senki ne szolgallion az eo vranac, miuel hogy masut, (c)¹⁴² ereossen, megh parancsollia ezt a szolgalatot, Es ez okert csak az tiltia, hogy senki vgi ne szolghallion semminemü teremtet allatnac, mint az Istenec: Szinte azonképpen, csak azt parancsollia, hogi az Isteni imadast, senki ne tulaidonicha egiebnece ö
25 felseghe kiüül. Másodic imadast ollyat oluasunc az irasba, mely a teremtet allatokhozis hozza illik. (d)¹⁴³ *Mert az embereket is*, vgymond Z. Agoston,

¹³⁶ *Megh mutatám Magiari ellen, fol: 246.*

¹³⁷ *1.Thess: 1. v. 17.*

¹³⁸ *Rom: 2. v. 10.*

¹³⁹ *1.Reg: 2. v. 30.*

¹⁴⁰ *a Deut: 6. v. 13 Matth: 4. v. 10*

¹⁴¹ *b Aug: de vera Relig: c. 55. Hieron: Epist: ad Riparium, cont: Vigilant: initio.*

¹⁴² *c 1.Pet: 2. v. 18. Ephes: 6. v. 5. Coloss: 3. v. 22. Ad Tit: 2. v. 9.*

¹⁴³ *d Aug: 10. Ciuit: cap: 4.*

nem csak beocsüllüic, es tisztelliüc, de az eo moggioc szerént imadgiukis. (e)¹⁴⁴ Es a Kiraly eolteozetet, vgymond, senki nem imadgia, mikor a kiralion nincsen, mikor pedig ezt maghara vézi a kiraly, vele egietembe imadtatic. Effele imadasrul szol az iras mikor azt mondgia, hogy (f)¹⁴⁵ Abraham imadá

5 a feold népet. (g)¹⁴⁶ Iakob, a feoldre le boruluan imada az eo battiat. (h)¹⁴⁷ Iosephet az eo battiai imadác, eleotte le boruluan. Seot a mint Z: Pal iria, (i)¹⁴⁸ eo magha *Iacobis*, imada a *Ioseph veszszeiéne*c véghet. Mert a mint az iras masut mondgia, (k)¹⁴⁹ *Ioseph* {13[r]:} *Kiraly veszszeot auagy palczat hordozot*, es a mint az Ester historiaiabul tuggiuc,¹⁵⁰ a reghiec a feidelemsegh

10 esmeretire, megh szoktac vala csokolni ezt a Kiraly palczat. Annac okaert, hogy be telliesednec a Ioseph alma, imáda eotet az eo Attia, megh csokoluan a kezebe valo vezzeot, es mint egi arniékba, imada az Iesse gieokerébeol szarmazando veszszeot.¹⁵¹ Azonekppen *3.Reg: 1. v. 16. 23.* Nathan Propheta imadá Daidot, le boruluan eleotte, mikeppen *Abdiasis 3.Reg: 18. v. 7.* le

15 borula Illies Propheta eleot. Az Angialokatis oluassuc hogy imadac a reghi Patriarchac, vgmint Abraham *Genes: 18. v. 2.* Loth *Gen: 19. v. 1.* Iosue *Ios. 5. v. 14.* Es vgian meghis parancsolta az Isten, *Psalms: 98. v. 5.* hogy imadnac az eo labanac samoliat, mely nem egiéb vala, a mint megh teczic *1.Paral: 28. v. 2. 2.Reg: 6. v. 2.* ama szekrynnel, melybe a manna es a keo tablac valanac,

20 es melliet vgy kel vala tisztelni a Sidoknac, *Iosuae 3. v. 4.* hogy senki, két ezer singnyre keozel ne mehetne hozza a Papokon kiuül.

Az vy testamentombais Z Ianos Apostol,¹⁵² ki iol tuggia vala, hogy nem kel az Isteni tiszteletet teremtet allatnac tulaidonitani, *le boruluan az Angial eleot imada eotet, es noha ezt a tisztesseghet nem akarná fel venni teolle*

¹⁴⁴ e *Tom: 10. Sermo: 58. de verbis Domini in fine.*

¹⁴⁵ f *Gen: 23. v. 7.*

¹⁴⁶ g *Gen: 33. v. 3.*

¹⁴⁷ h *Gen: 42. v. 6 cap. 43. v. 26.*

¹⁴⁸ i *Heb: 11. v. 20.*

¹⁴⁹ k *Sap: 10. v. 14.*

¹⁵⁰ *Esther 5. v. 2.*

¹⁵¹ *Gen: 37. v. 10. LXX vertunt Gen: 47. v. 31. adorauit ad caput lecti: vtrumque fecit Iacob. Et hebraeum Matag vel Mitag, extensio, tam lectum, quam virgam significat.*

¹⁵² *Apoc: 19. v. 10.*

az Angial, mind az által maszszoris ismet,¹⁵³ *le boruluan imada eotet*, tuduan az Angialnac elseo intesebeol, hogy ez nem egieb volna hanem Angial, kit bizoni soha nem cselekedet volna, ha ebbe valami baluanyozas talaltatnec, mert az Apostoloc, a Z. Lelektül minden igassagra megh tanittattac vala, 5 vgy hogy, eretneksebbe s' baluani imadásba ne eshetnenec: Vgianis ha teueligésbe eshettec volna, az eo irasoknac sem lehetne melto bocsülleti nallunc. Tuggia vala azert Z. Ianos mi volna a baluaniozas, de eo az Angalioc imadasába, nem latta azt a baluaniozast, melliet most almodnac a my szidalmazoinc, es annac okaert baluaniozasnekül imadá az Angialt. Iollehet 10 a mint a reghi szent Atiac iriac,¹⁵⁴ az Angial, megh beocsüluén az Apostoli meltosagot, es a my Vrunknac megh testesülese vtan, az emberi természetetis, nem akaria vala fel venni ezt a tisztességhe. Tudom hogy Caluinus iria, hogy Z. Ianos {[13v]:} *balgathagul tulaidonitotta az Angialnac, a mi csak Istent illetet volna*,¹⁵⁵ De am bár minketis baluaniozoknac hyion, csak 15 megh engeggie, hogy ollian baluaniozoc vagiunc, mint az Apostoloc, es a Christusnac szerelmes tanytuania.

Ezekből megh teczic, hogy a megh dúcseoült szenteketis szabad tisztelni es imadni, oly modon, mint az Angialokat es Prophetakat szoktac vala imadni a réghi iamboroc. Mert mikeppen e vilaghi meltosagért, hatalomért, 20 vrasagért, szabad tisztelni es imadni az embert, es az Angliai Caluinistac, még h a piaczonnis mindgiart térdre esnec, mihent a Kiralt keozel lattiac: szinte vgy, a természet feoleot valo szentseghes meltosagért, mely az Istenec szerelmes szolgálhaiba vagion, tisztelhettiüc a szenteketis, mikent Abdias feo ember leuen tisztelé Illies Prophetat, eo eleotte le boruluán, nem e vilaghi 25 meltosagért, hanem az Istentül a Prophetanac adatot szentseghert.

Ezeket Gyarmathi eo magha sem tagadhattia,¹⁵⁶ mert így ír egi helien: *Ki volna, vgymond, oly vakmeroe ki a szenteket nem tisztelné, kiket az Isten tisztel? Kik Christusnac eoreokós tarsai? Kik az Isten lelkenec eleo templomi voltac? Kik a io viadal vtan az Vrral vadnac?* Ennel, szereteo Gyarmathim,

¹⁵³ Apoca: 22. v. 8.

¹⁵⁴ Beda Ansel: Rupertus in Apocalyp: 19. Greg: hom: 8. in Euang:

¹⁵⁵ Caluin: lib: 1. c. 14. n. 10. in fine.

¹⁵⁶ Gyarmathi fo: 3. 10. 201. 115.

- my sem egiebet tanitunc, Mert csak azt mondgiuc, hogy a szenteket melto tisztelnünc, es ennec a tiszteletnec külseo ieleitis mutatnunc, az az, Imadnunc. Mert az Imádas nem egieb, a mint ezennel megh mondom, hanem a belseo tiszteletnec külseo auagi belseo, iele. De mind az altal, hogy ne lattassec Gyarmathi velünc eggiet erteni, azt mondgia, (a)¹⁵⁷ *hogy soha a reghi Patriarkac nem imattac az Angialokat, hanem, (b)*¹⁵⁸ *valamikor az Angial megh ielent az Oo teoruenybe, es tiszteletet veot fel, egieb nem volt Christusnal, (c)*¹⁵⁹ *A mely Angial Abrahamnac megh ielenéc, azt kétzer hiua Iehouanac az Iras, Es noha hárman valánac, csak eggiet imada Abraham, meli elis marada a két teremptet Angialtul, kik Sodomaba menenec, Azonkeppen, a meli Angial Iosuenac megh ielenec,*¹⁶⁰ *aztis Iehouanac neuzezi az iras, mikor azt mondgia, hogy Iehoua szollot Iosuenac. (d)*¹⁶¹ *A csipke bokorbolis Moysesnec Christus szollot, mert Iehouanac neuzettetic. {14[r]:} Es a ki szol, eo nepénec hyia a Sidokat, Es ez volt az az Angial mely a pusztaba hordozá a Sidokat Actorum*
- 15** *17. v. 35. Ez pedig Christus volt vgimond Z. Pal I. Corinth: 10. v. 9.*

- De ezek csak idestoua valo tetouazasoc. Mert ha ez mind így volnais, vgian nem tagadhattiá Gyarmathi, hogy Abraham, Iacob es az eo fiai, Nathan, Abdias, es teobbenis, imattác az embereket: Kibeol nyluan keouetkeozic, hogy szabad a teremptet allatot imadni, csak hogy Istenhez illendeo tiszteletet neki ne tuláidonicsunc. Ennek feleotte, ama ket Angial mely Sodomaba méne, teremptet allat vala, a mint Gyarmathi mongia, Ezeket pedig Loth szinte vgy imadá, mint Abraham imatta vala a három Angialt.¹⁶² Touabba Z. Agoston beoueon megh bizonyyttia,¹⁶³ hogy azok az Angialoc keozzul, kik Abrahamnac megh ielenenec, eggic sem volt Christus Vruc. Seot vgian
- 20**

¹⁵⁷ *Fol: 104: Hazugsaghoc a 19.*

¹⁵⁸ *b 20.*

¹⁵⁹ *c 21.*

¹⁶⁰ *Iosue 5.*

¹⁶¹ *d 22.*

¹⁶² *Gen: 19. v. 1.*

¹⁶³ *Aug: 16 Ciu: ca: 29. 2. De Trinit: cap: 11. 12. et lib: 3. cap: 11.*

ezen Z. (a)¹⁶⁴ Agoston (b)¹⁶⁵ Tertullianus, (c)¹⁶⁶ Hieronymus, Cyrillus, Z. Gergeli, es az Areopagita Z. Dienes, azt iriac, hogy valamikor az Isten az Oo testamentomba megh ielent, Angialoc altal ielent megh. Ezt pedig Z. Agoston azzal bizonittia, Eleoszeor, mert Z. Pal *Heb: 2. v. 2.* nyluan
5 mongia, hogy az Isten Moysesnec, nem Christus altal, hanem az Angialoc altal adá a teoruent, es, illien *argumentomot* formal *a minori ad maius*. Ha az Angialoc altal adot teorueny igy keotelezi az embereket, mentül inkab keotelezi a Christus altal adott törueeny? Masodszor bizonittia ezt Z. Agoston, Mert Z. Pal, (d)¹⁶⁷ ielenteni akaruán, hogy nem Christus Vrunc altal, hanem
10 az Angialoc altal adatot a teoruény, nem mongia hogy *az Angial altal adatot*, hanem *in plurali, az Angialoc altal*. Ha azert vgian azon Angial volt a ki a teoruént atta, es a ki a csipke bokorba megh ielent, a mint (e)¹⁶⁸ Gyarmathinac teczic, ketsegh nélkül, a csipke bokorba nem volt Christus Vrunc: Es az irasbais, soha Christus Vrunc, Isteni termezete szerént Angialnac nem neuezetic,
15 hanem csak emberi termezete szerént.

A Gyarmathi bizonsaghi pedig feoleotte ereotlenec, Mert a Prophetac altalis igy szol az Vr Isten: *En vagioc az* {[14v:]} *Vr, En vagioc az Isten, etc.* Kibeol nem keouetközic, hogy a Prophetakis Istenec legienec, Mert eok, az Vr kepébe, es az Vr szauat szollottac mikoron igy szollottac: Hasonlo
20 képpen szollottac az Angialokis, es mikor eok szollottac, azt mongia az Iras, hogy az Iehoua szoliot, mert eok, az Isten kepibe szollottac, es eo altaloc az Isten szollot, mely dologrul ighen szepen igy ir Z. Agoston.¹⁶⁹ *Cum verba iudicis prece pronunciat, non scribitur in gestis, ille prece dixit, sed, ille iudex: Sic, loquente propheta, etsi dicamus, Dominus dixit, prophetam non*
25 *subtrahimus, sed quis per eum dixerit admonemus.* De lássuc immár, minemü

¹⁶⁴ a *Augus: 3 de Trinit: cap: 11.*

¹⁶⁵ b *De carne Chri: c: 3 n. 27. De Resurrect: cap: 62. n. 428*

¹⁶⁶ c *Hieron: in c. 3. ad Galat: Alij apud Gab: Vasq: 1. part tom: 2 disp: 185.*

¹⁶⁷ d *Gal: 3 v. 19. Act. 7. v. 53. 38*

¹⁶⁸ e *Gyarmathi fol: 107.*

¹⁶⁹ *August: 3. de Trinit: cap: 11.*

legien az az imadas, mely csak Istent illet, es mibe küleombeozzön a teremtet allat imadasatul.

- Reouid szoual, az imadashoz, három dologh szükséghe. Eleoszeor, hogy azt a kit imadunc beocsülletes meltosagbelinec itilliüc. Masodsor, **5** hogy valami iellel megh akariuc ielenteni, hogy eoteot nallunknal fellieb valonac es beocsülletesbneac ismeriüc. Harmadzor, hogy ezt, vgian meghis ielencsüc, vagy eleotte le borulasunc, terdre esesünc által, vagy egieb modon, mert a Damascenus mondasa szerent,¹⁷⁰ az imádas nem egieb, *hanem a magunc alabualosaganac es a mas tisztességének iele*. Miuel hogy **10** azert, a mint a pogan Beolcsis mondgia,¹⁷¹ nem egiebert tisztelünc valakit, hanem az eo meltosagaért, mert vgianis *Honor est testimonium excellentiae verbis vel factis expressum*, A tiszteletbe, es imadásba, azt kel megh tekinteni, minemü meltosagot itilünc abba lenni, a kit imadunc. Mert ha teremtet meltosagert beocsüllünc valakit, vgy mint szentsegert, tiszt viselesert, Kiraly **15** meltosagert, Csak teremtet allathoz illendeo böcsüllet es imadas az, melliel eotet bocsulliüc, ha szinte terdre esünkis, le borulunkis kezünc fel emeluén, eleotte. Ha pedigh Isteni meltosagot itilünc eo benne lenni, noha sem le nem borulunc eleotte, sem le nem terdeplünc, hanem csak szüueget vetünc, eleotte allunc, terdet haitunc, etc. vgian Istenhez illendeo tiszteletet adunc neki.
- 20** Annac okaert, nem csak a külseo tisztelet ielére kel tekintenünc, ha megh akariuc ismerni mellyc legien az Isten-^{{15[r]}:}nec tulaidon tiszteleti, s' imadasa, hanem az ember nec itiletireis, meli geokere, es fundamentoma en nec. Mert vgian azon külseo imadasnac iele, csuf sagh es neuetés lehet, emberhez, auagi Istenhez illendeo tiszteletis lehet, mikor küleomb itiletbeol **25** es veghbeol szarmazic: Christus Vruc elöt tuggiuc hogy terdre eséneac a csufolo Sidoc, azt kialtac neki, *Aue Rex Judaeorum*,¹⁷² de ez nem imadas, hanem csufolos vala, nem egiebert hanem csak azért, hogy ez a külseo iel, nem szarmazec a Christusrul valo böcsülletes itiletbeol: Mikor pedigh Abraham le boruluan imada a feold nepet, csak emberhez illendeo tiszteletet **30** teon nekic, mert csak emberi meltosagnac beocsülletire es iegzesére rendelé

¹⁷⁰ *Damas: orat: 1. de Imag: init:*

¹⁷¹ *Arist: 8. Ethic: cap. 8. 1. Ethic: cap: 12.*

¹⁷² *Mat: 27. v. 29.*

ezt az eo imadasat: Vgian azon külseo iel pedigh, baluaniozas leot volna, ha az Isteni meltosaghnac es tiszteletnec mutatasára fordittatot volna, miuel hogy ez az Isteni meltosagh nem vala azokba az emberekbe.

5 Nyluan ki teczik tehat ezekben, hogy nem a külseo terd, auagi feo haitasbol, le borulasbol, es csokolasbol kel megh ismerni mellyec legien az Isteni imadas es mellyec nem, miuel hogy az embereknekis süueget vetünc, terdet haitunc, Hanem, az embernec szüue indulattiabol, es külsö cselekedetnec belseo veghebeol.

10 Miuel hogy pedigh Harom rendbeli oka, es véghe lehet a külseo tiszteletnec: Elseo hogy ezzel ielencsüc annac a kit tisztelünc e vilaghi meltosagat, Vrasagat, feidelemséghe. Masodic, hogy ielencsüc az eo lelki meltosagat, mely nem e vilaghi rothadando ioszagbol, hanem az Istenec malasziából, szeretetiből, megh szenteleo es megh bodoghito aiandekabol szarmazic. Harmadic, hogy ielencsüc az egi eleo Istenec Isteni meltosagat:

15 Annac okaert, Harom rendbeli tiszteletet modnac talaltatni a kereztien tanytoc. Az elseot testi, vilaghi, mulando, *Politica* tiszteletnec: A masikat, szentekhez illendeo tiszteletnec: A harmadikat Isteni tiszteletnec es imadásnac, neuezic: Es nagioib ertelemnec okaert, a masodic tiszteletet *Dulianac*, a harmadikat *Latrianac* hyiac Z. (a)¹⁷³ Ago-{{15v}}stonnal. Kit imigen ir eggüüt:

20 (a)¹⁷⁴ *Iubemur non seruire creaturae, non eo modo quo per Charitatem iubemur seruire inuicem, Galat: 5. v. 13. quod est Graece δουλέυειν, sed eo modo quo tantum Deo seruitur, quod est Graece λατρεύειν.*

Azert sommába foglaluan mondasomat: A Romai geoleközöt, eretneknek, atkozotnac vallia, valaki a szenteknek oly tiszteletet tulaidonit, meli tulaidon egiedül csak Istent illet. A megh dücseoült szenteket pedigh, tisztelliüc (a mint szepen mondgia Z Agoston) (b)¹⁷⁵ *oli tisztelettel, minemüuel e feoldeon szoktuc tisztelni a szent embereket, csak hogy annyual aitatásban, mentül bizoniosb gieozeodelemebannac, ki gazoluan e vilaghi harcziolasokbol. De azzal a tisztelettel mely tulaidona az Istenec sem tisztelliüc, sem tanyttiuc*

¹⁷³ a August: 20. cont: Faust: ca: 21. 10. Ciuit: cap: 1.

¹⁷⁴ a Lib: 1. de Trinit: c. 6.

¹⁷⁵ b 20. con: Faus: c. 21. 10 Ciuit: c. 4. lib: 18. cap: 18. 54.

hogy tisztellie senki, a szenteket, es miuel hogy (c)¹⁷⁶ effele tisztelet az Aldoza, semmikeppen nem engeggiünc, hogy valaki, vagi Martyrnac, vagi más szentnec aldozzéc, hanem csak egiedül az Istennec aldozunc a Martyroc emlekezetibe. Ezekbe Z. Agoston, telliességel mi szonkat es vallasunkat

- 5 szollia. Oka pedigh miert illesse csak Istent az aldozat emez, Mert az aldozat termézetü szerént, valameli teremptet allatnac be mutatása, es el változtatása, vagi halal által, vagi maskeppen, melliel, annac a kinec aldozunc ielentiuc az eleten, es halálon valo ereiet.¹⁷⁷ Annac okaert, az aldozat, termézetü szerént maghaba foglallia azt a meltosagrul vala itiletet, meli csak tulaidon
- 10 Istene. Es ennekül, nem leot volna aldozat reghenten az ökreoknec megh eolése, hanem meszarosságh.

Ezek ellen kakogh valamit Gyarmati, de a mint ezennel beoueon megh mutatom, csak kakogh: Elegh, hogy ezekbeol a kinec nem teok a feie, eszebe veheti, hogy nem oli rut a my vallasunc a mint iriac a Lutheristac.

- 15 De azt mondgiac nemelliec, hogy ezeket az eggiügiuc nem ertic, es tudatlansagokbol okot vesznec a baluaniozásra. *Az eghetis* (vgymond Nazianzenus) *a feoldet, es abba valo allatokat el kellene igy veszteni, miuel hogy ezekbe sokan megh botrankoztac, es Isten gianant tiszteltéc ezeket* Iollehet bizoniara mondhatom, hogy soha sem volt, sem leszen, oli tudatlan,
- 20 a ke-^{[16[r]]}reztienec keozeot, a ki nem tudna, hogy, az Isten szolgálait, nem kel Isten gianant tisztelni, noha ereouel küleombet fognac az egügiü kereztienekre az Vytoc, Kiknec en Z. Gergelliel azt mondom, *Cum Ecclesia in suis infirmis, ab haereticorum irrisione reprehenditur, ipsam irrisionis eorum astutiam dedignatur. Quia tolerabilius est Deo, vt in infirmitate quis atque ignorantia*
- 25 *cum humilitate iaceat, quam cum elatione alta comprehendat.*

Immar azert keoniü megh ertenünc, mirül legien ez dologba viszauonas.¹⁷⁸ Mert a mint mondam, A bizonios dologh, hogy minden ionk Istentül eo maghatul vagion, vgi mint kutfeotul, es magha hatalmából aiandekozo vrunktul. Azis bizonios, hogy valamit, vagi az éleoc, vagi a dücseosseghbe

¹⁷⁶ c Ita D. Thomas 2. 2. q 94. art: 2.

¹⁷⁷ Az aldozat csak Istent illet.

¹⁷⁸ Mirül legien keoztünc vetekedés.

- lakozoc kernec, es nier nec Istentül, azt mind a Christus érdeme s közbe iarasa
altal nyeric es keric. Annac okaért, ezekrül sincs keoztunc vetekedes: Hanem
csak arrul, ha, szabadé, nem csak tisztelni es imádni, emberhez illendeo tisz-
telettel es imadással a szenteket, De en nec feoleotte, segitsegülis hinünc,
5 nem vgi, hogy eo magoc ereiebeol segicsenec, mintha az Isten ereie, auagy
a Christus erdeme elegséges nem volna minden ionknac megh adasara, hanem
csak vgi, hogy keonörgésec által, a Christus erdemeert, nyerienec nekünc
iokat, ama minden io megh ado Istentül, mikeppen az eleo emberec közeottis,
eggic tagh seghiti Isten eleot könyörgeséuel a masic taghot.
- 10 Ebben al a dolognac dereka, es keozbe vetet czickélie. Ha ki valamely
küleomb kerdesrül akar a Romai Ecclesiaual vetekedni, az önnön almáual
akar vetekedni. Annac okaert, Nem igazan iria Gyarmathi,¹⁷⁹ hogy mi köztunc
arrul az *Inuocatio*rul vagion vetekedes, *mely az Istennec tulaidon tiszteleti,*
es melliet másnac nem szabad tulaidonitani.

15 {[16v]:} HARMADIK RESZE.

A GYARMATHI BIZONSAGIBA,
HAROM CSALARD MESTERSEGEK VANNAC.

- CSuda meny csalard merstersegeket talaltac az Atiafiac, a my ellenünc
valo vetekedesekbe, hogy az egiügiüeket künniebben megh csalhassac:
- 20 Mert, Auagi a my vallasunkat, nem igazán hozzac eleo: Auagi bizonsaghinkat
es feleletünket el szágattiac, megh marczonghiac, oli hidegen, es csufoson
hozzac eleo, hogy csak kész neuetséghec: Auagi ha valameli bizonságnac
sok részei vadnac, azokat nem éppen hozzac eleo, hanem el darabolliac,
es mindenic részét küleon, vgi allatiac eleo, mintha valami vy bizonsagoc
25 volnanac: Ezt pedigh csak azért cselekeszic, hogy a bizonsagnac deréc ereie ki
ne tessac, meli ki teczenec ha éppen hozatnánac eleo. Auagi ha ezeket éppen
elő hozzakis, nem annac bizonsaghára hozzac elő a mit my ezzel ereossiteni

¹⁷⁹ Fol: 142. initio 18. 82.

akarunc, Mert holot egy vetekedésbe, giakran sok czickelec vannac, nemely bizonsagoctal heliesen bizonithacz valamely czickelt, noha tiszta csufsagga valik az ereos bizonsagh, ha ezt más dolognac bizonytasára forditod. Auagi pedigh *statum disputationis*, a keozbe vetet dologhnac mi voltat, nem igazan
5 hozzac elö, es igi, sokszor azt bizonyttiac a Z. Irasnac szantalan bizonsaghiual, a mit egi csepniére sem volna szüksegh bizonytani, arrul pedigh semmit nem szolnac a mirül legh inkab kellene.

Effele csalardsagokban ighen mester Gyarmathis. De hogy ennac a Rokanac liukait iobban be dughiuc, lassuc eginihany csalardsagit es mesterseghit:

10 ELSEO CSALARDSAGA IMEZ. Mikor va-^{17[r]:}lami bizonsagot eleo allatot, melibe két rész, ket *propositio* vagion, es ezec keozzül Eggye nyluan valo, a masic pedigh ketséghe es bizontalan: El megien Gyarmathi, neki all, s' a Z. irassal ereossen megh bizonytia a mit egi csepniére sem kellene bizonytani, miuel hogy mindeneknel nyluan vagion: A masic részec pedigh,
15 melliet my helien nem hagiunc, es nem igazis, egi mákszemnire sem igiekezcic bizonytani. Mind az altal, miuel hogy a Z. Irast giakorta hozza eleo effele bizonsagba, noha nem heliesen, vgian azt akaria nagi szem finy veztéssel, hogy helt allion az eo ereosseghe.

Hozhatnec effele peldat szantalant eleo, de keuessel megh eleghszem:
20 Eggiüt igi okoskodic Gyarmathi:¹⁸⁰ *Azt kel my nekünc segitsegül hinünc, es imadnunc, a kit mennyekbe az Angialoc es szentec segitsegül hinac: De ezec az Istent hyiac segitsegül, Tehat nekünkis azont kel cselekednünc.* Mely bizonsagh, my ellenünc semmit sem bizonit, Mert mijs valliuc, hogy az Istent kel segitsegül hinunc, De azt kel vala megh bizonytani
25 hogy egiebet senkit eo kiuülle nem szabad segitsegre hini, Es annac okaért, itilem hogy ki eset a Gyarmathi feiebeol egy (csak) melliet a keotesbeszednec reszibe kel vala tenni, Illien forman: *Csak azt kel nekünkis segitsegül hinunc, a kit segitsegül hinac az Angialoc: Eok pedigh csak az Istent hyiac. Ergo,* Ennac a bizonságnac, ketsegnékül valo a masodic resze, mert iol tuggiuc,
30 hogy a dücseoült lelkec, noha tiztelic, beocsüllic egimast az ó moggioc szerént, de nem szükeolkeoduen, semmi segitseget nem kernec egimastul: De az elseo resze mereo tiszta hamis, mert iol tuggiuc, hogy az eleo

¹⁸⁰ Fol: 33. Argum: ex maiori particulari, in 1. et 2. figura non concludit.

emberektül szabad segítséget kernünc lelki szükségünkbe, a mint kere Z. Pal a hueket, hogy segicsec eotet Isten eleot keoneorgheseckel, noha a bodogh lelkec nem kernec segítséget az eleo emberektül. Mit miuel azert Gyarmathi? Sok bizonisagoockal megh mutattia, hogy az Angialoc, es a bodogh lelkec csak Istennecc keoneoreoghnecc: de arrul a mit megh kel vala bizonytani eggiet sem szol.

Masut igy esztelenkedic Gyarmathi.¹⁸¹ *Azt kel segítségül* {[17v]:} *hini, a ki mindenec feoleot vagion, mindenre eleghseges: Csak az Isten illien, Tehat csak eotet kel segítségül hini.* Ez nem csak semmire kelleo, argumentom eo maghaba, es szinte illien, mint ha igi okoskodnam: *Azt kel embernecc el hinni, a mi a Z. Iudas leuelébe, auagi az Philemonhoz irt leuelébe vagion: De ezekben csak tijz, vagy husz dologh vagion: Tehat csak azt kel hinni.* Ha azért azt akarta volna Gyarmathi,¹⁸² hogy io okoskodas leot volna, ennekis az elseo részec, egy (csakkal) megh kellett volna toldani: De ittis el megien Gyarmathi, es a masodic részec, melliet senki nem tagad, tudni illik, *hogy az isten csak egiedül mindenec feoleot vagion, elég mindenre, tud mindent etc.* nagy ereossen megh bizonittia, Az elseo részec pedigh, melliet, hozza aduan egy (csakot) megh kel vala bizonytani, miuel hogy tiszta hamis, csak egy szeorszálni ereossággel sem tamogattia.

Hasonloképpen a tizen niolczadic bizonisághbais,¹⁸³ a kötes beszedecc, auagy argumentomnac masodic részec bizonittia, melliet senki nem tagad, Az elseot, meli tiszta hamis, halgatással bizonyttia. Vgian ezent czelekedi *a tizen hatodic, 19. 20. 21. 22.* bizonsagba, megh mutatuan sok szoual, hogy csak az Isten mindenható, az Isten eoriz, otalmaz, seghit minket, kit senki nem tagad. Emellet, el haggia azt az eo bizonsaganac hamis részec, melibeol volna ereie az eo okoskodasinac ha megh bizonithatna.

MASODIK csalardsága emez, Mikor valamit olliat akar rank foghni, kiuel, még csak álmunkba sem almodoztunc, el megien, s' egynihan kereztien doktoroc keonyueit emliti, auagi megh csak keoniueit sem emliti, hanem csak neuen neuez valamelliet ezek keozzül, es azt foghia ráioc, hogy eo mondasoc,

¹⁸¹ Fol: 24. arg: 12 fol: 27. arg: 16. *Ex maiori particulari 1. et 2. figura nil concluditur.*

¹⁸² *In forma.*

¹⁸³ Fol: 30.

a mit ebren almodozot eo maga Gyarmathi. Magha ha tekélletes es igaz ember volna, megh kellene mondani, nem csak ki tanította, minemü keonibe, de annac feoleotte aztis, mellyc reszebe tanította ezt az eo könyuene: De nem vala szandeka Gyarmathinac hogy igazatis beszéllene, kit eo nemis
5 szokot vala: Ezt sok peldackal {18[r]:} megh mutathatnam, de reouidséghnec okaert most emezec elegec legienec.¹⁸⁴

Azt iria Gyarmathi eginihanzor,¹⁸⁵ hogy Gabriel Biel feo Papista Doktor, *super Canonem Missae* azt vallia, (a)¹⁸⁶ *hogy az Isten az eo Irgalmassagat Marianac atta, es igi nincs immar Irgalmassagh az Istenbe*: Kibeol azt hozza ki
10 Gyarmathi, *hogy nem oknekül mondgia volt tehat a Czigan, mikor kerdic volt teolle ha felé Istentul? Am lasd vgymond, ki nem felne a gonosztul*. Ezt hogy Gabriel igi monta volna, tiszta sült hazugsagh. Annac okaert, hogy künniebben megh csalna Gyarmathi az egiügiü oluasot, nem iedze fel haniadic *Lectioba* legien ez, *super Canonem Missae*, azt alituan talam, hogy senki azt az nagy
15 keoniuet által nem oluassa, ez egi dolognac megh visgalasáert, es igi el feodeozue marad hazugsága. De hogy ennec a csalard Caluinista kialtonac tekellelességhe mindenec eleot nyluan legien. Azt mondom hogy Gabriel ahol e dologrul szol *in Canonem Missae Lect: 80.* azt nem iria, a mit hamissan rea fogh Gyarmathi, tudni illik, *hogy az Isten irgalmassagnekül marat miuel*
20 *hogy Bodogh azzonnac atta irgalmasságat*, mert iol tutta azt Gabriel, hogy sem az Isten megh nem foszthattia magat az eo Istensegtül, meli eo benne mind irgalmassagh, mind igassagh, mind beolcsesegh es hatalom, etc. sem Bodogh azzonihoz nem illik az Isteni meltosagh es tulaidonsagh. Noha azert azt mondgia Gabriel, hogy az Vr Isten, a ki arra int minket, hogy *irgalmasóc legiüinc mikent eo irgalmas*, Bodogh azzonnac atta az eo irgalmassaghat, de azt
25 nem mongia, hogy megh fosztotta magat az eo irgalmassagatul: Mikeppen az iras azt mondgia, hogy az Atia Isten *az eo szent lelket az eo Apostolinac atta*, de azert ebbeol nem keouetkezcic hogy maghat megh foztotta volna, Z. Daudis azon kéri az Istent,¹⁸⁷ *hogy az eo birodalmát, neki aggia*, noha azon nem keri,

¹⁸⁴ Töb peldat lás e koniunec hatodic reszebe.

¹⁸⁵ Fol. 75 277.

¹⁸⁶ a 23. hazugsagh.

¹⁸⁷ Psal: 85. v. 16.

hogy maghat megh foszsza birodalmatul: Noha azért bodogh azzont az Isten az eo beolcsesegéuel, es irgalmassaganac nagi voltaual be telliesite az eo moggia szerént, de azért, sem megh nem foszta maghat az eo Isteni irgalmassaga-
 {[18v:}tul, sem Bodogh azzonnac nem ada az eo Isteni tulaidonsaghat.

- 5 Masut azt iria Gyarmathi Erasmussal egietembe,¹⁸⁸ hogy a Papista Doktoroc, Z. Ferencz feleol azt mongiac, *hogy megh esküt az Vr neki, (a)¹⁸⁹ hogy senki gonoszul megh nem hal, (b)¹⁹⁰ es el nem karhozic, valaki az eo szerszetinec eolteozetibe hal megh, ha szinte lelkenec a testül el valása vtan iginesen pokolba kellene vitetnys. Es hogy a ki az eo szerzetinec io teoueoie,*
- 10 *(c)¹⁹¹ ha szinte Istentelenül el, (d)¹⁹² ha paraznasagba talaltatuan eoletic meghis, de vgian nem karhozic el: Seot (e)¹⁹³ ha az Teoreoknec, vagi a Pokolbeli eordeognec engettetnekis, hogy a Z. Ferencz ruhaiaba eolteoznec, minden ketsegnekül üdueozülne: (f)¹⁹⁴ Es ha az eo szerzetin valo Barát, valameli megh halo embernece kezec, csak a kapá vyaba veszijs, üdueozül.* Ezeket cziganiul,
- 15 hazugul mondgia hogy a Catholikusoc tanitottac, mert valaki ezeket tanitaná, nem Catholicus, hanem az Lutheristaknalis nagiob teueligeo volna: Es annac okaért, senkit nem neuez a ki ezeket mondotta volna. De seot inkab, latuan eo magais Gyarmathi, hogy ezt soha senki közzüllünc almaba sem látta, Erasmussal bizonyt, az az, eggyc toluai a masickal. De latuan aztis Gyarmathi, hogy Erasmus sem mond igazat e dologba, igy ir feleolle.¹⁹⁵ *Ezeknec eleo szamlalásába, iollehet Erasmus szokása szerént iacczic, de a iatec keozbe, valo dolgot beszél.* Iatec tehat ty nallatoc a hazugsagha Gyarmathi? szokot dologh tehat effele iatec ty nallatoc? Eoreomest értem, a ténnen saiat vallasodbol, hogy oli künyü, es faratsagnekül valo, seot gyönyörüseghe
- 20 dologh nallatoc a hazugsagha, mint a iatec: De, éi, a iateknac sem io a soka,
- 25

¹⁸⁸ Fol: 274. 275. Hazugsagoc.

¹⁸⁹ a 24.

¹⁹⁰ b 25.

¹⁹¹ c 26.

¹⁹² d 27.

¹⁹³ e 28.

¹⁹⁴ f 29.

¹⁹⁵ Fol: 275.

kiultkeppen az eoregh emberbe, es annac okaért, nem kellett volna ennyit iadczanod, mert tellies a te keonyued, nem egieb effele iateknal.

- HARMADIK csalardsága Gyarmathinac emez. Mikor az eo ellen veté-
sire, es bizonsághira, a Monoszloi feleletit eleo hozza, latuan, hogy ezeket
5 megh nem hamissithattia, el megien, s' nem azt miueli, a miuel tartoznec,
hanem külömbet: Mert a ki valamit megh akar bizonytani mas ellen;
az-^{19[r]:}zal tartozic, hogy az eo bizonsagira valo feleletet megh hamisicsa,
es annac hamis, vagi eleghtelen voltat megh mutassa, es nem elég, ha csak
imigi amugi valamit kottiant ellene, hanem vgian megh kel mutatni ennec
10 eleghtelen voltat. A világhi dolgokrul valo perbül ezt megh tanulhattiuc,
mert az *Actor*, a Fel peres, mikor azt mondgia valakirül, hogy eo lopta el
valami marhaiat, az Alperes pedig az feleli, hogy eo nem lopta, es senki azt
nem mondhattia, hogy vagi kezebe tapasztaltác, vagi láttac mikor el veotte,
Nem elég, ha a Felperes, eleo all, es azt feleli, hogy nem csuda ha kezebe nem
15 kaptác, mert titkon lopta el, Hanem tartozic megh bizonytani, hogy hamissan
tagaggia ezt az Alperes: Azonkeppen my keozeottünkis, mikor valaki megh
akar mas ellen valamit bizonytani, szüksegh, hogy ha megh felel valaki az eo
bizonsagara, vgian valoba megh bizonicsa ennec a feleletnec hamis voltat,
es nem elég ha el hagiuan a bizonytonac hiuatalliat, csak felelni akar az eo
20 ellene vallo feleletre.

- Gyarmathi azért, hogy ne lattasséc telliesseggel megh giozettetny, mikor
az eo bizonsaghi ellen valo feleleteket eleo hozza (iollehet nem éppen, hanem
csak el szaggattia darabollia, konczollia, mocsollia) azon ingien sem igiekezic
hogy ezek ellen valamit bizonytana, hanem, el hagiuan az *Argumentans*
25 tisztit, felelni akar, Maghanem *Respondealni* hanem *probalni* kellene neki
ha fel erne a festeckel. Igi cselekezic Gyarmathi *Fol: 40. col: 2. fol: 57. 58.*
65. 81. es egiebüttis sokszor, csak azon mesterkeduen, hogy a feleletre vala-
mit felellien, az az, csak hogy nemanac es megh giözettetetnec ne lattassec,
el hagiuan a bizonytast melliel tartoznec, felelni kezd, ki nem eo tisztit volna.
30 De io iel, megh a teoruenibeis, mikor arra szorul a Fel peres, hogy nem
bizonythatuan semmit, csak maga mentsegébe felel, bizonsagnékül.

Vannac töb effele csalard mesterseghiis Gyarmathnac de künyü
a keormerül megh ismerni a farkast.

{[19v:]}

NEGIEDIK RESZE.

A GYARMATHI BIZONSAGINAK
HAROM KEOZEONSEGES FOGIATKOZASI.

5 MInec eleotte rend szerént, es küleon küleon megh tekincsüc a Gyarmathi giarlo érösseghit, es veszteo perénece teoredelmes tamaszit, Harom fogiatkozast akaroc, keresztien oluaso, eleodben adni, melliet az eo bizonsaghiba megh tapasztaltam.

10 ELSEO fogiatkozás ez, hogy azok keozzül az egi hean harmicz ereosséghe keozzül, mellieket eleo hoz az eo keonyuenece *17. leuelén el kezduen*, sok, oly férghes vagion, hogy megh a tanulo iffiakis eszekerbe vennéc, hogy semmire kellöc, es a mint eok szoktác mondani, *Non sunt in forma*, nem eonteottéc io formaba, Annacokaert, megh engheduen az elseo, es masodik reszét, tagadnác *a consequentiat*, az az, Tagadnac, hogy ezekerbeol a keouetkezeic a mit Gyarmathi ki akar sotulni belöllöc. Illienec, peldaul a *harmadic 11. 12. 16. 17. 19. 20.*

15 *21. 24* ereosseghi, auagi inkab ereotlen kabasághi. Mert ezekerbe igi okoskodic Gyarmathi: *Azt kel segitsegül hinunc a kibe hiszünc, a kihez a Z. Lelec igazit, a ki mindenec feleot vagion, a kinec minden hatalma vagion, a ki igazan szeret minket, eoriz otalmaz bennünket, A ki mi remensegünc, a ki mindennel biro: etc. Illien pedigh csak az Isten: Tehat csak eotet kel segitsegül hinunc.* Szinte

20 ezen forman igijs okoskodhatnec Gyarmathi: *Azt kel embernec szeretni, tisztelni, A ki minket megh valtöt szent veréuel, megh bekeltetet az Attia Istennel. Illien pedigh, egiedül csak a Christus, Tehat csak eotet kel szeretnünc: Es annac okaert, sem az Atia Istent, sem felebaratomat nem kel szeretnem.* Auagi igi: *Tartozom annac szolgálni, adot adni, {20[r:]} a kit az orszagh*

25 *Kirallia valasztöt: Illien pedigh csak egiedül az felséghe Rudolphus Ciaszar, Tehat csak neki tartozom adoual, szolgálattal, etc. Es annac, okaért, feoldes vramnac nem szolgálóc.* Vaiha ez iol bizonytana, iol concludalna Gyarmathi, bezzegh baratid volnanac a paraszt emberec, auagi inkab nem volnanac baratid, mert magadnac kellett volna szantanod vetned, ha szolgálattal nem

30 tartozöt volna a paraztsagh.

Ezekbe azért a bizonságokba, illien vetec vagion, melyrül ez eleottis nem réghen emlekezem, hogy a *Dialecticusoc* teoruinye szerent. *In prima et secunda figura ex maiori particulari nihil concluditur: Argumenta vero praedicta in prima vel secunda figura formantur ex maiore particulari, Quare, nisi in maiori addatur particula exclusiua (solum) praemissae verae erunt, mala consequentia. Si addatur illa particula, maior propositio erit falsa.*

MASODIK ighen nagi fogiatkozás ezekbe az erőssegnekül valo erősseghekbe imez: Maid inkab valameli argumentomot, bizonisagot eleo hoz Gyarmathi, mind az eo keonyuened elein a tizenhededic leueltül fogua, s' mind a masodic részébe az eo keonyuened 250 leuelen el kezduen, semmi nem egieb, hanem, vgian azon egi bizonsagnac küleomb küleomb all orczaba valo mustralatása: Annac okaert, sokszor vgian azon bizonsaghot, azon *medius terminust* hozza eleo, csak a szokot eituén küleomb forman, hogy nagy sereghnec tesséc az eo szalankozo giarlo bizonságghi: Ezekbeis pedigh, szüntelen talaltatic a *Petitio principij*, azzal akar bizonytani, a mirül keozbe vetés vagion, es a mit megh kellene bizonytani. Ezt nyluan eszébe vészi valaki megh tekinti *scopusat*, czelliat, es veghet az eo bizonsaghinac.

Keonyuened azért elseo részébe, azt akaria megh mutatni, hogy csak az egi Istent kel segítségül hinünc: De micsodas bizonsagockal, minemü *medius terminussal?* Elő szamlallia az Isteni természetnec tulaidonsaghit, mellieket oluasunc a Z. irasba, tudni illik, *hogy mindenhato, tud mindeneket, minden ionac böuölködö kutfeie, es ki merhetetlen forrasa: Ha-{{20v:}} tára eletünk nec, hitünk nec, reminsegünk nec, etc.* Es az vtan igi okoskodic: *Csak azt kel tisztelni, segítségül hini a kibe ezec talaltatnac: Ezec pedigh csak az Istenbe talaltatnac, Csak az Istent kel tehat segetsegül hini.* Holot latod az elseo mondasba, csak hogy küleomb szoual, de vgian azont hozza eleo, es azzal akar bizonytani, a mit megh kel vala bizonytani, es a mit a *conclusioba* be hoz: Mert, akár azt mongiad *az Isten*, s' akar azt, *Amaz mindenek nec terempteo Vra, vezerleoie, etc.* noha küleomb szoual, vgian az Istent neuzed, Es miuel hogy valliuc minnyaian, hogy csak az egy Isten legien mindenhato, minden ionac kutfeie, etc. Mind egi, akar igi rendellied kerdesedet: *Csak az egy Istent kellé segítségül hinunc?* Akar imigi: *Csak azt kelle segítségül hinunc a ki mindenhato, Terempteo, Minden tudeo?* Es annac okaert, ha ennec valamellyket tamasztod a masic bizonsagara,

azzal bizonytaz vgi mint bizonios dologgal, a mirül vagion a vetekedes, es a mit megh kellene ereossitened: Es ha ezerkeppen valtoztatodis a szokot, de ha vgian azon dolgot iedzic, vgian nem allacz teob bizonsagot, hanem csak all orczazod es nyalod vgian azon egi keolikeodet.

- 5 Vgian ezen fogiatkozás vagion a masodic rézbe valo bizonsagokbais. Mert ezekben is igi okoskodic Gyarmathi. *Csak azt kel keozbe iaroul hini, a ki megh valtot, 'megh bekeltetet minket, a ki igaz Isten, s' igaz ember, A ki Aldozá eo maghat, etc. Illien pedig egiedül csak eo magha a Christus: Tehat csak eotet kel keozbe iaroul hinunc.* Holot latod, küleomb szockal vgian azont mondgia az eo keotesenec elseo reszebe, a mit ebbeol ki feiez a harmadic mondasba es conclusioba. Mert tuduan, hogy csak egiedül Christus valtot megh minket, es hogy csak eo egiedül az igaz Isten s' igaz ember, mind egy my nallunc, akar azt mongiuc *hogy Christus, s' akar azt hogy megh válto, megh bekelteteo, igaz Isten s' ember.*

- 15 HARMADIK fogiatkozás illien. A Gyarmathi bizonsaghi olliác, hogy semmi ereiec nem lehet ezeknec az okos ember eleot, hanemha, nagi keptelen, hihetetlen, es {21[r:]} éktelen dolgokat el akar hinni, melliektül mind az emberi okosság, s' mind az Isteni tudomani izoniodic.

- 20 Ezt en noha sok keppen megh mutathatnam, de hogy bezedemet ighen el ne niuujcsam, csak eginihani dolgot peldaul hozoc eleo.

- Azt iria Gyarmathi az eo elseo bizonsagába,¹⁹⁶ hogy *az elseo parancsolatba, nem csak tiltatik, hogy az Isteni tisztelet másnac ne tulaidonicsuc, de azis, hogy senkit eo küüülle, se egienleo, se (a)¹⁹⁷ külombeozeo tiztelettel ne tiszteilliunc (b)¹⁹⁸ se hyiunc segitsegül.* Es ismét, a masodic bizonsagba: 25 *Csak azt kel, vgymond, nekünc (c)¹⁹⁹ felnünc, (d)²⁰⁰ tiszteelnünc, a ki Istenünc:* Es egi keuesse az vtan: *(e)²⁰¹ A segitsegül hiuas a hitnec saiat, es tulaidon*

¹⁹⁶ Fol: 17. pag: 2. Hazughsgoc

¹⁹⁷ a 30.

¹⁹⁸ b 31.

¹⁹⁹ Fol: 19. c 32.

²⁰⁰ d 33.

²⁰¹ e 34.

cselekedeti, es el valhatatlanul eggüüt iar velle, vgi tudnia illik, (f)²⁰² hogy a kit segítseghül hiuunc abban kel hinnünc.

- 5 Nyluan parancsollia hogy a kiraliokat es a feiedelmeket tisztellyüc *1.Pet: 2. v. 17, Z. Palis 1.Timoth: 5. v. 3.* Az igaz eozuegieket tisztellied vgrimond. Es masut *Rom: 12. v. 10. honore inuicem praeuenientes: Cui honorem, honorem,* vgrimond, *Rom: 13. v. 7.* Vgian ottan, *Rom: 13. v. 4.* azt mondgia, hogy a kik gonoszt cselekednec, fellienec a kiralioktul: Nem igaz tehat hogy az egi Istenen kiuül nem szabad senkit tisztelnünc, *sem egienleo, sem küleombeozo tisztelettel.* Kit eo magais Gyarmathi megh vall, igy iruan:²⁰³ *Valliuc,* vgrimond, *a szenteket beocsülletre, es tiszteletre meltoknac, mert vgianis ki volna oly Istentelen ember ki azokat nem tisztelne, kiket tisztel eonnön magha az Isten? Bodogh azzoni pedigh minden ioszágos cselekedetnec tükore, minden emberec*
- 10 *keozeot legh fellieb melto minden tisztessesgre, beocsülletre es dicsiretes io emlekezetre.* Azonkeppen Z. Pal azon keri a Romaiakat *Rom: 15. v. 30.* hogy segítsec eotet Isten eleot keonyeorgheseckel: Nyluan valo dologh tehat, hogy Isten kiuül, mastulis kerhetünc valami segítséghet. Kit vélem egi okos ember sem tagadhat. Mihelt pedigh azt megh vallana Gyarmathi, hogy tisztelhet, segítségül hihat az {[21v]:} ember, Isten kiuül egieb teremtet allatotis, csak hogy Istenhez illendeo tisztelettel ne illesse eotet, ottan semmi ereie nem leszen az eo bizonsaghinac. Es igi, hogy ezeknec ereot aggion, megh foztia az embert minden emberseghül es tiszteletes emberi beocsüllettül.
- 20

- Masut, hogy az eo el deoleo bizonsághit tamogathassa, igi szol.²⁰⁴
- 25 *A segítségül hiuas, legh feob tiszteleti Istennec, (a)²⁰⁵ melibe all az eo Istenseghe, vgi annyra (b)²⁰⁶ hogy Isten vgian nem lehet annékül.* Im hallod meli nyluan valo teueligest beszél, mintha az Isten eoreoktul fogua, szinte ollian Isten nem löt volna mint szinte most, miuel hogy eoreoktul foghua eotet segítségül nem hittac. Nylua ha az Isten senkit nem teremtet volnais,

²⁰² f 35.

²⁰³ Fol: 10. pag: 2.

²⁰⁴ Fol: 37. pag: 1.

²⁰⁵ a 36.

²⁰⁶ b 37.

vgian megh marat volna Istenseghebe, mert nem szükeolkeodic eo felseghe a my segitsegül hiuasunk nekül, mintha annékül Istenseghe helien nem maradhatna. De nem gondol Gyarmathi azzal, akár meli oktan karomlasokat mondgiön csak my ellenünc szollion.

- 5 Masut, *a terd haitast (c)*²⁰⁷ csak tulaidon Istenseghez illendö tiszteletnec mongia lenni. Vizont eggiüt igi szol:²⁰⁸ *Azert nem akará Z. Peter Corneliusnac imadásat el szenuedni, mert veszi eszébe, es iol lattia (d)*²⁰⁹ *hogy soha az ember, az külsö tiszteletetis vgi megh nem tuggia valasztani az Isteni tisztelettül, hogy valamit a mi Istené, a teremtet allatra benne ne haricsön es annac tulaidonicson.* Itild megh kereztiön oluaso, ha nem izoniu modnekül valo mondasé ez, melliel az emberec keozeot, minden tiszteletet baluaniozassa teszen: De azon csudálkozom, hogy mert eo magha Gyarmathi a Nagisagos Batthori Istuan elöt szüueghe vetni, es terdet haitani, mert ezzel, az Isteni tiszteletet emberre haritotta az eo mondasza szerent, es igi baluaniozo volt.
- 15 De effele esztelensegheknec haggiunc beket, es lassuc immar mely nyliuan, mely szem latomast mutassa megh Gyarmathi, hogy a szentec tiszteletibe mi Isten ellen vetkezünc.

{22[r]:}

EOTEODIK RESZE.

A GYARMATHI ELSEO BIZONSAGANAK

20

EREOTLEN VOLTA MEGH MVTATtatik.

KEt rendbeli bizonsagot tamaszt Gyarmathi ellenünc: Eleoszeor a 17. leuétül fogua, eghéz a 115. leuélig, *egi hean harmicz* bizonsággal, azt akaria megh mutatni, hogy csak az egi Istent szabad nekünc tisztelnünc, es segitseghül hinunc: Annac vtanna, el kezduen a 249. leuelen,

²⁰⁷ Fol: 22. c 38.

²⁰⁸ Fol: 109. initio.

²⁰⁹ d 39.

eotuen két bizonsaghot hoz eleo, mellickeel bizonyttia, hogy csak egiedül a Christust kel szoszollonac, ertünc valo esedezeonk nec fogadnunc, Isten eleot.

- De bizoni, csak yeszteni, auagy el almeltani akará Gyarmathi bizonsaghinac számaual a tudatlanokat, noha az *egi hean harmincz* bizonsagh, nem teob
- 5 *egi hean kettónel*: Azonkeppen az *eotuen két* bizonsaghis, csak tisztan *eotuen egi hean*, *eotuen ketteo*, a mint ennec eleotteis ielentém, a Gyarmathi bizonsaginac masodic fogaatkozásában.²¹⁰ Mind az által, rostalliuac megh rendel mindeniket reouideden.

Az ELSEO, es legh feob bizonisagh imillien.

- 10 *A mit Isten megh tilt, azt nem kel cselekedni*:²¹¹ *De megh tiltia az Isten minden teremtet allatnac imadasat es segitseghül hiuusat: Nem szabad tehat senkit az Isten kiuül eo feoleotte, vagi mellette, se egienleo, se küleombeozeo tisztelettel tisztelni.*

- Ennec az okoskodásnac miuel hogy az Elseo resze bizonios, A masodic
- 15 részet így bizonyttia.²¹² *Megh vagion irua, hogy ideghen Istenünc ne legien Exod: 20. Psalm: 81. Idegen Isten pedigh minden teremtet állat, (a)²¹³ valameli az egy Isten kiuül {[22v]:} imattatic es segitsegül hiuatic*, Es a mint masut szol,²¹⁴ *Ideghen Isten minden teremtet allat melitül lelki, vagy (a)²¹⁵ testi szüksegünkbe segitseghet, (b)²¹⁶ otalmat, nyaualiankbol valo szabadulast*
- 20 *kiuanunc*, Es ismet²¹⁷ *(c)²¹⁸ Ideghen Isten tiszteleo az, a ki oli dolognac ád imadasat, tiszteletet, segitsegül hiuast, mely nem Isten. Okat ennec azt adgia.*²¹⁹ *Mert a segitsegül hiuásba, es imadasba all az Istensegh, melinekül vgian nem lehet az Isten. Es igi feiezibe mondasat,*²²⁰ *Tyltia az Vr Isten hogy eo*

²¹⁰ *Supra fol: 20.*

²¹¹ *Fol: 17. et a folio 37. ad 80.*

²¹² *Fol: 18. Hazugsagoc.*

²¹³ *a 40.*

²¹⁴ *Fol: 41.*

²¹⁵ *a 41.*

²¹⁶ *b 42.*

²¹⁷ *Fol: 46.*

²¹⁸ *c 43.*

²¹⁹ *Fol: 37.*

²²⁰ *Fol: 17.*

kiüülle, se egienlo, se küleombeozeo tiztelettel, ne tiztelliunc se imaggiunc, se segitsegül ne hiiunc senkit.

- Erre, eginehani rendbeli feleetit hozza eleo Monoszloinac, es karomia Gyarmathi.²²¹ De derék feleet erre csak ez. Tiltia az Vr Isten az ideghen
- 5** Isten tizteletit, es a baluaniozast, az az, hogy semmi teremtet allatot se mennyen se feoldön, Isten gianant ne tarcsunc, az eo tizteletit senkiuel ne keozeolliüc, hanem egiedül csak eo maganac tarcsuc, mert a ki ezt teremtet allatnac adná, nyluan valo baluaniozo volna. De nem tiltia az Isten, hogy eo kiuülle semminemü teremtet allatot ne tiztelliünc, seot ereossen
- 10** megh parancsolia az irasba hogy feiedelmünket, Atiankat Aniankat, es egimastis tiztellyüc.²²² Sem azt nem tiltia az Isten, hogy a teremtet allattul segítségnet ne kerünc testi, auagi lelki szüksegünkbe (a mint oktalanul itili Gyarmathi) mert tartozunc egimast seghiteni, es egimas terhet hordazni, mikeppen a testnec taghiai seghitic egimast, es nem csak Z. Pal,²²³ de eo
- 15** magokis az Vytoc, szoktác az eo geokekeozetekbe kerni az embereket, hogy segicsec a szükölködö atiafiakat keonyeorghésecc által, hogy eeket Isten a hitelenseghbeol, beteghsegbeol, etc. ki szabadicsa. Nyluan valo hamissagh tehat, hogy idegen Isten legien az a teremtet allat, valamelitül ember, testi, vagi lelki segíségeet kiuan. Mert igi a megh niomorult kudasoc, es valaki
- 20** kerné felebarattiat, hogy segicse eotet, baluaniozo volna. Eo magais szepon megh iria Gyarmathi, mit tilcson Isten azokba a parancsolatokba. *Eleoszeor* vgimond tiltia,²²⁴ *hogy semmi modon, semmi teremtet állatot, Isten gianant ne tarcsunc. [23{r:}] Masodszor, hogy az Istenec tulaidonsagit, es tizteletit, ne tulaidonicsuc teremtet allatnac. Harmadszor hogy a miuel tiztünc*
- 25** *szerént tartozunc eo felsegenec, azt masnac ne aggiuc.* E mind igi vagion szereteo Gyarmathim, Csak ezt, es nem egiebet tilt az Isten azon az helien. Ennel küleombet mi, sem hiszünc, sem tanitunc, sem cselekeszünc, seot valaki ezek ellen cselekeszic azt karhoztattiuic, mit e keoniunec masodic reszébe megh mondam.

²²¹ Fol: 40.

²²² 1.Pet: 2. v. 17.

²²³ Rom: 12. v. 10. Vide supra fol: 21. Rom: 15. v: 10. 2.Cor: 1. v. 11. Vide supra fol: 8:

²²⁴ Fol: 18.

Csak az azért baluaniozo, a ki vgi kér segítseghet a teremtet allattul, mint az Istentül, az az, vgi mint minden ionak, eonneon saiat erebeol, mas segítseghenekül, megh adoiatul, *Tanquam a primo auctore boni*.

My pedig a szenteket nem tisztelliuc Isteni tisztelettel, sem eo teolleoc testi
5 vagi lelki segítséghe nem varunc vgi, mint ha eo magoktul, es csak saiat magoc ereiekbeol seghethnének minket, hanem, csak azon keriuoc eoket, mint megh bodogult szolgál tarsainkat, hogy a Istentül, a Christus erdeme által, nierienec iokat mi nekünc. Azert szinte azon modon, es azon ertelemmel keriuoc a szenteket, hogy segycsenec minket, es keoneoreoghienec ertünc, minemü ertelemmel
10 kéri Z. Pal (a)²²⁵ az eleo hiueket, hogy segycsec eotet, es imadkozsanac erette: Es igy, ha Z. Pal baluaniozo nem volt, mi sem vagiunc.

Ez ellen Gyarmathi nagi epeseghel azt vitattia, (b)²²⁶ hogy mi a szenteknec telliesseghel Isteni tiszteletet, es a Christus tisztit tulaidonittiuc: Mert

Eleoszeor (vgimond) *a Poganoc modgiara Orszagokat, tartományokat,*
15 *varasokat osztnac a szentekre, es az eo gonduiselésekre bizzac, mintha az Isten csak hiuolkodneiec.*²²⁷ *Magiar Orszagh Bodogh azzony tisztii: Lengiel Orszagh Z. Stanislos: Cseh orszagh Z. Venceslause, Roma Z. Petere es Pale, Mediolanum Z. Ambruse, Velentze Z. Marke, Varad Z. Lazloe. Seot, vgimond,*²²⁸ *e vilaghnac élteteo elementomit, a feold giümeolcsét, a labos*
20 *marha szaporodásit, a betegec giogytasit, a Czéh Mestersegec gondgiatis el osztottac a szentec keozeot. Ezekbeol megh teczic, vgimond*²²⁹ *[[23v}:] (a)²³⁰ hogy a Papistac Pogáni modon, a teremtet allatokat, vagi fellieb, vagi egienleo képpen tisztelic az Istennel, (b)²³¹ es hogy nekic sok rendbeli Istenec vagion. (c)²³² Hogy eo rolloc szol Hieremias mykor azt mongia. A te varasid*
25 *szerént valanac Istenid. Eze azért, (vgimond) a Papista baluaniozásoc*

²²⁵ *a Rom: 15. v. 30 2.Cor: 1. v. 11. Coloss: 4. v. 3. 1.Thes: 5. v. 25. Hebr: 13. v. 18.*

²²⁶ *b Fol: 43. ad 78. et a fol: 265. ad 282.*

²²⁷ *Constantinopolis B. Virgini dicata Niceph: li: 8. c. 26.*

²²⁸ *Fol: 44.*

²²⁹ *Fol: 45.*

²³⁰ *a 44. Hazug:*

²³¹ *b 45.*

²³² *Hiere: 2. v. 28. c 46.*

(d)²³³ *semmibe nem küleombeoznec a Poganiságtul, (e)²³⁴ mert felre téuen, (f)²³⁵ auagy hiuolkodni hagiuan az Istent, minden segitsegheket a szentektül keríc.*

Im latod kereztien oluaso, mely iol forogh a hazugsagh kereke
5 Gyarmathinal, mert iol megh kenetet a hazugsaghoc attianac haiáual.

It Gyarmathi sok dolgot elegijt eoszue, melliekre szüksegh hogy rend
szerent megh felelliünc, illehet azok nem Vy karomlasoc, mert még
Z. Agoston ideiebennis a Manichaeusoc azt vetic vala a keresztiene
szemere,²³⁶ *hogy a baluanyokat a Martyromocka forditottac, es ezeket vgi*
10 *tiztelic, mint a Poganoc a baluant.*

ELEOSZEOR azért, azt mondom, hogy ha mi hiuolkodoua tészüc
az Istent, miuel hogy a szentec keonyeorgéset hasznosnac itilliüc, nylua
az irasis hiuolkodua teszi az Istent, mikor azt tanyttia hogy az Angialoc
gondot viselnec mi reanc, oktatnac, igazgatnac, vezérle nec minket. Nilua
15 az Angial vigasztala es oktata réghen (a)²³⁷ Agárt. Az Angial (b)²³⁸ tyлта
megh Abrahamot hogy az eo fiat megh ne eolne. Az Angial viue az Abra-
ham szolgálaiat Eliezert Mesopotamiaba. Az Angial szabadita megh Iacobot
sok veszedelmebeol. Az Angial vigasztalá, oktató Gedeont, a Samson annyat,
Illies Prophetat. Az Angial otalmaza Tobiasz sarandokságába: Iudith aszszont
20 a Poganoc taborába: Danielt az Orozlánoc barlanghiaban. Az Angialoknac
parancsolatot adot az Vr, hogy otalmazzanac minket.²³⁹ Az Angial viue
Z. Phileop Apostolt a szerecsenhez, Corneliust tanita, Z. Palt a tengher
keozepet vigasztala, Z. Petert foghsagabol ki szabadita, Es egi szoual megh
monduan, miuel hogy Z Pal azt iria,²⁴⁰ hogy az Angialoc a valasztottaknac
25 szolgálnc, Caluinus sem tagadia,²⁴¹ hogy az Isten, az Angialoc által eoriz

²³³ *Fol: 46. d 47.*

²³⁴ *e 48.*

²³⁵ *f 49.*

²³⁶ *Aug: 20. cont: Faust: ca: 4. et 21. Epist: 43.*

²³⁷ *a Gen: 16. v. 7. Genes: 21. v. 17.*

²³⁸ *b Gen: 22. v. 11.*

²³⁹ *Psal: 90. v. 11. Psalm: 33. v. 8.*

²⁴⁰ *Hebr: 1. v. 14.*

²⁴¹ *Calu: li: 1. c. 14. n 9. li: 3. ca: 20. num: 23.*

- minket, eo altaloc osztogattia aiandekit, [24{r}:] *Et eos curandae nostrae saluti praefecit.* De azért azzal nem teszi senki az Istent hiuolkodoua: Szinte azonképpen; Ha a szentec imatsagha által cselekezikis valamit, nem leszen hiuolkodo az Isten, mert a mit a szentec keresere cselekeszic, eo magha
- 5 cselekezi azt, Mert a mint immar sokszor megh mondottam, a szentektül, mi nem vgi variuc testi es lelki iauainkat, mint ha eonneon ereiekbeol adnac azokat, hanem csak az egi Istentül, a mi megh valtonc erdeme altal variuc ezeket a iokat, szinte mint mikor a mi felebaratunkat keriuic hogy imatkozzéc értünc Istenec.
- 10 MASODSZOR réghi foghásoc az a mi Atiankfiainac, hogy mihent valamit olliat látnac a mi szertartasunkba, kihez valami hasonlo dolgot talalnac a Poganioc szokásiba, ottan azt kialtiac, hogy ezt a Poganioktul veottüc es Poghani dologh. Z. Agoston iria,²⁴² *hogy a Poganoc azt montac, hogy a keresztienec Saturnust tisztelic,* Masut azt vetic a kereztienece szemére a Poganioc,²⁴³ *hogy eo tolleoc veottec rend tartasokat, csak hogy egy keuisse el valtoztattác, es az aldozatoc heliet az Agapat, az Istenec heliet a Martyrokat rendeltéc.* Iria Tertullianusis, hogy réghen, mihent valamit olliat hallottac a keresztienektül a kirül emlekeztec a Poëtac, mindgiart azt kialtottac a karomloc, hogy a Poëtaktul tanultuc a keresztien hitet,²⁴⁴ *Et ideo non putant*
- 20 *Christianis credendum, quia nec Poëtis. Itaque ridemur Deum dicentes iudicaturum, sic enim et Poëtae tribunal apud inferos posuerunt. Si Gehenuam comminemur, perinde decachinnantur: si Paradysum nominemus, Elysij campi fidem occupauerunt. Vnde haec oro poëtis tam consimilia? Non nisi de nostris Sacramentis.* Masuttis minec vtanna megh mutatta volna,²⁴⁵ *hogy a Poganoc*
- 25 *mikor valami veszedelembé vannac, sákba eolteozuén, hamuual megh hintuén magokat, beoiteolnec, es imatkoznac,* azt iria, hogy a Psychicusoc, latuan a kereztienece beoiteoléset, a Cybele, es Isis beoitihéz hasonlitottac. Eo pedig, *helien hagion,* vgi mond, *ezt a bizonito hasonlatossaghot, Innen bizoniodic megh az Istenes igassagh, melliet az eordeogh az Istenec irygie*

²⁴² Aug: 20. cont: Faust: cap: 13.

²⁴³ Ibid: cap: 4.

²⁴⁴ Tertull: Apol: ca: 47 nu. 598.

²⁴⁵ De Ieiunio cap: 16.

- keouetni szokot. *Te pedigh annal Istentelemb vagi, mentül effele beoi-[{24v};] teokeon giorsab az pogan: mert eo, az eo baluanianac beoiti altal, megh aldozza es megh eoili torkosságat. Te az Istennec ezt nem cselekeszed, hanem a hasad Istened, a tüdeod templomod, a szakács Papod, a giomrod oltarod,*
- 5** *etc. Noha azért a Poganioc templomokat eppitettec, A mi lelkünc halhatatlan voltat, a pokloknac kinnyat hittéc, de azért ebbeol nem keouetkeozic, hogy nekünc nem szabad ezent hinnünc, mert ezeket, es ezekhez hasonló igassagokat, az Isteni tudomanibol, az emberi elmenec Istentül adatot vilagosságabol, a Z. irasbol, vöttec a Poganoc a mint oluassuc, I.Machab: 3. v. 48. Annac*
- 10** *okaért, meltan iria Z. Agoston,²⁴⁶ hogy az Apaczac szüzesseggét, nem azért kel karhoztatnunc, mert a Poganonknakis Vestalis szüzei voltac. A réghi Patriarchac aldozatit sem kel karhoztatni, noha a Poganiokis aldoztac, mert azoc keozt a szüzec es aldozato keozt, nagi küleombsegh vagion: Noha csak abba küleombeoznec, hogy a szüzesseget masnac ighirtéc, az aldozatot*
- 15** *masnac attac a hiuec.²⁴⁷ Azért nem karhoztattiuc a Poganiokot hogy templomokat eppitettec, papokat es aldozatokat rendeltec, hanem csak azért, hogy ezeket az eordeognec rendeltéc. Meli dologrul masut igi ir Z Agoston:²⁴⁸ Az eordeogh, vgimond, azért kiuan illien tiszteletet, mert láttia hogy az igaz Istennec illien tisztelet adatic. (a)²⁴⁹ Es a Poganiokat nem azért karhoztattiuc*
- 20** *hogy aldoztac, hanem hogy az eordeognec aldoztac, az mint Z. Pal iria I.Corinth: 10. v. 20. Azért vgimond, (b)²⁵⁰ ha mi iot talalunc a Poganioc tudomanniába, azt mi nem karhoztattiuc. Es ezt bizonyttia Z. Pal (c)²⁵¹ peldaiual, ki a Poëtac mondasáual bizonyta Athenas varasaba. Meli dologrul ighen szépen igi ir Arany szaiu Z. Ianos, (d)²⁵² Hoc modo, omnes caeremonias,*
- 25** *omnes ritus, et sacrificia, atque purificationes, et arcam, templumque ipsum reprobabis, siquidem haec omnia originem, a gentium ruditate traxerunt, sed Deus, ob deceptorum salutem, per ea ipsa se coli passus est, per quae illi*

²⁴⁶ Aug: 20. cont: Faust: cap: 21. in fine.

²⁴⁷ Epist: 49. q. 3.

²⁴⁸ Aug: 1. cont: Aduers: legis c. 18. 15. Ciuit: cap: 16.

²⁴⁹ a Lib: 1. cont: Aduers: ca: 19.

²⁵⁰ b Lib: 6. de Baptis: cont: Donat: in fine.

²⁵¹ c Act: 17. v. 28.

²⁵² d Hom: 6. in Matth:

daemones ante coluerant, illa in melius inflectens. Ezeket csak azért hozam eleo, hogy minden ember megh ercse, meli oktalan, es esztelen *consequentia* az, melliel giakran bizonytanac az Atiafiac: Tudni illik, *Ehez hasonlo dolgot tanytottac, vagi cse-[25{r}:]lekettec a poghánioc: Tehat e poghan tudomani es vallas.* De menniünc touab.

- 5 HARMADSZOR hogy iol megh ércse Gyarmathi, mi véghre, es mi modon szoktac a kereztiénc bizonyos szenteket otalmazoiocka fogadni, két dolgot kel iol megh gondolni. ELSEOT azt, hogy az Vr Isten a megh dücseoült szentec keoneorgésec, es az eo kiualtkeppen valo tiszteletec által, feokeppen
- 10 ahol ezeknec vagi teteme, vagi egieb maradeka vagion, szantalanszor szokot a hiueckel iol cselekedni. MASODIKAT azt, hogy az Vr Istenec veghetetlen beolcseseghe, mikeppen az eleo szentec keozt, vgi osztotta el az eo aldomasit, hogy nem mindenec atta minden aiandekit, hanem kinec eggiet, s' kinec mast;²⁵³ Vgi, a megh dücseoült szentec altalis, küleomb küleombfele
- 15 aiandekot szokot a hiueknec adni. Es mikeppen Gabriel Angial által akará a mi Vrunc megh testesülést hirdettetni, Raphael által akará Tobiast megh giogytani, Z. Mihali által a hadakba seghélleni az eo hiueit, Mikeppen ama proba toba akará hogy a beteghec megh giogiulnanac, nem egieb toba, Ottis pedig, csak bizonyos napon, es csak egi betegh giogiül vala megh:
- 20 Mikeppen Namant a Iordan vizebe, s' nem egiebüt akará megh tisztítani. Miképpen e may napighis, a Galliai Kirali, a szentec keoneorghese által, megh illetuen bizonyos napokon a goliuas torku embereket, megh giogyttia. Miképpen a természet szerent valo dolgokbais, nem minden orszaghba terem a bors, es a dragha keouec: Szinte azonképpen, nem minden szent
- 25 által cselekeszic minden csudat az Isten, es nem mindenec által ád minden aldomast, hanem nehult eordeogheoket üz ki, masut titkos dolgokat ielent, egiebüt betegheket giogyt, az eo szent akarattia es beolcs tanácsa szerent. Es effele io tetemenniel eo felseghe, vgimint ereos kialtással hyia az eo szolgálait azokra a heliekre, ahol effele iockal latogattia a szükeolködeoket.
- 30 Mikor effele Isten aiandekit, nem irasbol, hanem szemlatasbol, es kézi tapasztalással megh esmérnec a hiuec, nagi bizodalommal es aytatossaggal oda futnac, ahol effele io [{25v}:] voltat lattiac Istenec, Es ha ki az Vytoc

²⁵³ Rom: 12. v. 6. 1.Cor: 12. v. 11. Ephes: 4. v. 7.

keozzül, azt kiáltia füleokbe, *Houa futtoc? mit budostoc? miért keresitec masut az Istent, ki mindenüt ielen vagion?* szinte azt felelic nekie, a mit feleltec volna réghen, auagi Naman mikor a Iordan vizehez menne,²⁵⁴ auagi ama betegh, mikor a proba tohoz vitetne mágat,²⁵⁵ auagi Geizi mikor
5 az Eliseus bottiat viue a betegh giermec giogitasara,²⁵⁶ auagi a kereztienec, mikor az eo betegheket az vczara kiraktac, hogy Z. Peternecc csak az arnieka megh illetnéis eoket,²⁵⁷ auagi mikor terdkeoteoit s' kiskezkeneoiet Z. Palnac el ragadoztac, hogy ezzel betegheket megh illetveiecc.²⁵⁸ Vallion ha ki ezeknecc azt kialtotta volna, *Ey, baluaniozoc vagitoc, az arniekot, a terdkötöt,*
10 *a kiskezkeneot, a Toot imadgiatoc:* mit feleltec volna effele bolond kialtasra? Vgian azont felelic a kereztienekis az Vytoknac. Nem iamborul iria tehat Gyarmathi,²⁵⁹ *hogy ketségh nekül azért rendeltec a Papistac tisztartasagokat Ispanságokat, a szentec keozeot, falukra, varasokra, mert az Isten ki faradot immar gonduisselesébeol, es csak hiuolkodic:* Kibe, ketsegh nekül
15 iszoniu karomlo hazugsagot monda Gyarmathi. Mert mikeppen, nem azert rendelt az Vr eorzo Angialokat nekünc, hogy eo magha nem erkeznecc gonduisselesünkhöz, Azonképpen, a szentec gonduisseleseis, nem az Isteni ereotlenseghtül, hanem az eo Atiai io voltatul szarmazic.

De honnan tudod, mondana valaki, hagi az Vr, a szentec által effele csudákat cselekeszic, es hogy eggic szent által egifele ioual latogat minket, s' masic által mas feleuel? Ezt nylyan tudom (hogy semmit ne szolliac e mostani vy es mindenappi csudakrul) az Aniazentegyhaznac réghi feo Doctori es Paztori irasibol. Halhacza Z. Agostont,²⁶⁰ *Egi Bonifacius neuü egihazi embert, nagi veteckel bevadolta vala mas ember, kit mikor Bonifacius taghadna, es megh nem*
25 *bizonyitathatnécc, mit miuele Z. Agoston? Elrendeltem, vgimond, hogy mind ketten szarandokságba a szent helire, a Nolai Z. Felix testéhez mennienec, holot az Istennecc rettenetes cselekedeti, vagi büntetéssel, vagi felelemmel,*

²⁵⁴ 4.Reg: 5. v. 11.

²⁵⁵ Ioan: 5. v. 7.

²⁵⁶ 4.Reg: 4. v. 29

²⁵⁷ Actor: 5. v. 14.

²⁵⁸ Act: 19. v. 12.

²⁵⁹ Fol: 204.

²⁶⁰ Aug: Ep: 137.

- az igaz mondasra kenszeritic az embert: Vgi vagion, az Isten [26{r:}] mindenüt ielen vagion, es nem keoteleztetic bizonios helyhez, de effele szem latomast valo dologba, ki visgalhattia megh az eo tanacsat? mi okon akar, it inkab, hogy semmint masut, csudát cselekedni? Africais tely szentec tetemeuel,
- 5 de azért, nem teortennec it effele dolgoc. Mert miképpen az Apostol mondasá ként, nem mindniaian giogitnac betegheket, vgi, a ki aiandekit osztogettia akarattia szerént, nem akarta, hogy minden szentec emlekezetinel effele csudac lennéne. Vgian azon Z. Agoston masut szantalan csudákat szamlal eleo,²⁶¹ mellieket eo ideiebe az Isten, a szentec által cselekedec. Mediolanomba,
- 10 vgi mond, mikoron ot valéc, es a Csazar ielen vala, a Z. Geruasius es Protasius testenél, Egi vak azzoni allat, a Z Istuan tetemet egi viragocskaul, es a virággal a szemét megh illetuen, mingiart megh giogiula. Ittis, vgi mond, Florentius neuü ven ember vagion, ki szeghiny, de Istenes ember. Ez mikor ruhaia nem volna, az it valo husz Z. Martyroc emlekezetihöz iarula, fel szoual kére ezeket
- 15 hogy ruhaznaiac megh eotet, kit megh haluan egi iffiu, a szentegihazbol ki menuén, csufollia vala eotet. De Florentius azonkeozbe egi nagi halat lata a part mellet, es azt a tarsai segitsegéuel egietembe, ki vona, s' Carchus neuü keresztien szakacsnac, eotuen garason adá, megh beszélüén neki mint iart vala. Mikor a szakacs a halat fel bonta, egi arany giürüt talala a giomraba,
- 20 es eztis Florentiusnac megh adá, monduan neki, Ihon mint megh ruhaztac teged a husz Martyroc. Es minec vtanna neueken eleo szamlalt volna sokakat Z. Agoston kik a Z Istuan tetemét megh illetuen, beteghseghekbeol ki giogiultac vala, azt mondgia, hogy sok keoniueket kellené irnia, ha eleo akarná szamlalni mind azokat, a kik e két esztendeobe megh giogiultac
- 25 a Z Istuan emlekezetinel. Es egi Apaczarul iria, hogy mikor halálos agiaba fekünnec, szokniaiat a Z. Istuan tetemehez küldé, hogy azt megh illetne, de mikoron az szokniat vizza hozác, immar megh holt vala az Apacza, mind az által, mihelt a holt testre vetéc a szokniat, ottan megh eleuenedec. Mas egi Syriai Bassus leaniatis szinte ezenkeppen iria Z. Agoston hogy fel tamada.
- 30 Azonkeppen két holt giermekrül iria, hogy mihent a Z. Istuan emlekezetire teuéc öket, ottan megh eleuenedec,

²⁶¹ Aug: 22. Ciuit: cap: 8.

[{26v};] Halhaccza Theodoretust.²⁶² *A Martyroc tiszteletire, vgimond, sok szép templomoc eppitettec, melliekbe giakran eoszue giülne. A kik eghesseghesec, azon keric a Martyrokot, hogy megh eoriztesséc eghesseghesec. A kik beteghesec, hogy megh giogiullianac. A kik maghtalanoc hogy fioc legien.*

- 5 *A kik szülec, hogy megh otalmaztasséc az Istentiül adot aiandec. A kik vtra indulnac, keric a Martyrokot hogy vtoknac vezeri legienec. Nem itilic ezeket Isteneknec lenni, hanem hogy Isten eleot szozoloc legienec azon keric: Hogy pedigh meghis nieriec a mit kérnec, a bizonios iele, mert a fogadot aiandekot fel figgheztic, es ki szemene, ki kezenec es labanac aranibol, vagy ezüstbeol*
- 10 *csinalt hasonlatossagat, vagi egiéb kiseded aiandekot fel figgheztnec bizonios ielul, hogy a mit kértec azt megh niertec. Kibeol a Martyroc ereie megh teczic, a Martyroc ereiebeol pedigh, annac a kit eok tiszteltec igaz Istenséghe. Vgian ezen Theodoretus masut azt iria,²⁶³ hogy a Z. Palladius koporsaiabol, oli olai foli ki, meli sok beteghsegheket megh giogit. Es ismet,²⁶⁴ a Simeon*
- 15 *koporsoiánal, vgimond, es oszlopánal, sok beteghesec giogyttatnac, sok csudác lesz nec mind e mai napighis.*

- Z. Ambrus Doktor,²⁶⁵ *Ty magatoc lattatoc (vgimond) hogy a Z. Geruasius es Protasius testenél, sokszor az ördögheoc ki üzettec, sokan megh illetuen azt a ruhat, melliel be feodetet a Martyroc teteme, küleomb küleomb*
- 20 *beteghseghekebeol ki giogiultac. Menyn vannac, kik ruhaiokat a szentec tetemere hayttiac, hogy csak az illetes altalis giogytasra valo ereie legien? Mindniaian azon vannac hogy csak a Z tetemec giolcsánac a veghét megh illethesséc, es a ki megh illeti meg giogiul. Es ismet:²⁶⁶ Az Arrianusoc (vgimond)*
- 25 *tagaggiac a Z. Geruasius es Protasius csudait, magha az eordeogheoc eo magoc megh valliac hogy kinoztatnac, a kik vakoc voltac nyluan kialtyac hogy most látnac, kik az eleot nem lattac.*

Veghe nem lenne, ha mind eleo akarnam számlalni eleitül fogua meny szántalan ioual latogatta az Isten az eo hiueit a szentec által. Z. Basilius azt iria

²⁶² *Theodor: lib 8. de Curand: Graecor. affection: sub fine.*

²⁶³ *Histor: Relig: cap: 7.*

²⁶⁴ *Cap: 26. in fine.*

²⁶⁵ *Epist: 85. Aug: 9. Confess: cap: 7.*

²⁶⁶ *Sermone 91.*

- Z. Mammasarul,²⁶⁷ *hogy az vton iarokat io vtra vezerli, a betegheket megh giogyttia, [27{r}:] a halottakat fel tamaztya.* Epiphanius es Dorotheus iriac,²⁶⁸ *hogy az Aegyptusbeliec a Z. Hieremias keonyeorghese által a sarkanioktul, aspis kigioktul megh szabadittatnac.* Eusebius iria:²⁶⁹ *hogy Z. Potamienna*
- 5** *Martyr sokaknac niert az Vrtul Martyromsaghot, es kiualtkeppen Basilidesnac, ki eotet a halara vitte vala megh ielenuen, azt monda, hogy az Vrtul Martyromsagot niert neki, es igy megh teruen a Christushoz Basilides, Martyr leon. A Z. Mihali templomaba sokan betegseghekkebeol ki giogittatnac,* vgimond Sozom:²⁷⁰ (a)²⁷¹ *Z. Hieronymus iria hogy Hierusalembe*
- 10** *hatalmasb az Istenec io volta az embereckel valo io cselekedetekbe, es, ha az en szomat nem hiszed, higy az ördögnc, ki mikor a szentec koporsoia eleot vagion, mintha a Christus itileo szeki eleot volna, orditua megien ki az emberekbeol. (b)²⁷² Es Paula azzoni, vgimond, giakran latta a Z. Ianos koporsoia eleot az eordeogheoc kinniat. (c)²⁷³ Ha pedig a Poganioc moggiara*
- 15** *azt mondod, hogy az eordeogheoc nem valoba kinzatnac hanem csak tettetic. Io tanacsot adoc, menybe a Martyroc templomaba, es te beleolledis ki üzetic a ki ezt mondattia, a gonoz eordeogh. (d)²⁷⁴ A Z. Babyla Martyr Koporsoia vgi megh keoteotte az eordegnec ereiet, vgimond Theodoretus, hogy semmit nem szolhatot még az eordeongheoseoknekis, valamigh az eo testét ki nem ástac,*
- 20** *es masuua nem vittec.*
- Ezeket, enny sok beocsülletes, tudos, reghi szent emberec irasit, a ki nem hizi, szinte ollian künnien tagadhattia, hogy sem Matyas Kirali, sem Iulius Csaszar soha sem volt euilagon, hanem csak bezedet es almokat irnac, a kik ezekrül emlekeznc.
- 25** *Igi leuen azért a dologh, nem melto azon csudalkozni Gyarmathinac, hogy my a szentekhez foliamunc, es eo altaloc az Istentül küleomb*

²⁶⁷ Hom: 26 de S. Mamante.

²⁶⁸ In vita Hierem:

²⁶⁹ Euseb: 6. hist: cap: 5.

²⁷⁰ Sozom: l. 2. c. 3.

²⁷¹ a Hiero: Epist: 17. cap: 5.

²⁷² b Epist: 27. in Epitaph: Paulae cap: 6.

²⁷³ c Cont: Vigilant: cap: 4.

²⁷⁴ d Theodoret: lib: 3. cap: 9. et 10. Sozom. lib: 5. cap: 19.

küleomb fele iokat kiuanunc, hogy öket otalmazoinká fogaggiuc, es az eo szarnioc alat niugszunc. Se azt ne mondgia, hogy ezekbeol Istent csinalunc, Mert my nem vgi kiuanniuc a szentec patrociniomiat, otalmat, gonduisselet, magunknac orszagunknac, ioszagunknac, hogy eok, magoc ereiebeol
5 segicsenec, hanem hogy esedez-^{[27v]}}uen Isten eleot erettünc, kedues keonyeorgheseckel, nierienec nekünc minden iot Istentül a Christus erdeme által. Ezt ha az Vytoc nem hiszic, Isten eleot aggianac szamot vakmereo itiletekrül, my a magunc lelki ismeretiuel, es nylyan valo irasunkal bizonsagot teszünc mind Isten eleot, s' mind emberec eleot, hogy ennel küleombet nem
10 tanytunc s' nem hiszünc.

Touab gazol Gyarmathi a dologhba.²⁷⁵ *A szenteknec, vgi mond, (a)²⁷⁶ teob templomokat es oltarokat szentelnec, hogy sem Isten nec, sok aiandekokat adnac effele egihazakba, (b)²⁷⁷ kibeol megh teczik, hogy eok fellieb beocsüllic Istennel a szenteket: mert ha el iarod, vgi mond, minden egihazokat, (c)²⁷⁸ ighen
15 számost talasz, meli csak az Isten tiszteletire volna szenteltetue.*

Ezekbe Gyarmathi nem számos a te igaz mondasod, de szamos hazugsagod. Mert miképpen masut Magiari Istuan ellen mondam,²⁷⁹ es imentis hallád, My közzüllünc, senki a szenteknec, es csak az eo tiszteletekre, auagi feokeppen az eo tiszteletekre, nem eppit Egihazat vagi oltart, sem ezeket nem ekesgheti
20 aiandekiual, hanem minden szentegihazat es oltart, a véghre eppitünc, hogy Istennec szolgállyiunc ezekbe, hogy a hiueknec keozeonseghes imatkozo heliec legien, es a mint Z. Damascenus iria, *In sanctorum nomine templa Deo exstruimus.*²⁸⁰

Keozeonseghesen azért, minden szentegihaz Isten haza, az eo dicsiretore, es szolgálattiára szenteltetet, Mind az által, ezen egihazaknac, Isten vtan valo Patronustis valasztnac a hiuec, kinec otalma ala vetic Isten vtan, a templomot, es kit kiualtképpen valo tisztelettel illetnec abba az egyhazba,

²⁷⁵ Fol: 47. Hazugsagoc.

²⁷⁶ a 50.

²⁷⁷ b 51.

²⁷⁸ Fol: 53. c 52.

²⁷⁹ Fol: 253.

²⁸⁰ Bellarm: lib: 3. De cultu sanct: cap: 4. propos: 4. Damasc: 4. de Fide c. 16 August: 8. Ciuit: c. 27. 20. cont: Faust: c. 21.

vagi az oltaron.²⁸¹ Ezeknec a szenteknec neuertul neuztetnec az egyhazac, hogy igi küleombseghet, es valasztást tehessünc a szentegihazac keozeot. Mikeppen azért, noha mind az eghéz had a feiedelemé, mind az által szoktuc eggyc sereghet illien Vr hadanac, masikat mas Vr hadanac neuezni, miuel

5 hogy a feiedelem vtan, eok viselnec gondot ezekre a hadakra, De azért ebbeol nem keouetkeozic, hogy ezec nem volnanac a [28{r}:] feiedelem hadai, szinte azonképpen kel gondolkodnod a templomoc eppületirülis.

- Veghezetre azt iria Gyarmathi,²⁸² hogy *my, a szenteket, megh czedulázuan, (a)*²⁸³ *mintha kockára, kartiára vetneoc bizodal munkat, a kinec mely szent*
- 10 *iut teortenetbeol, (b)*²⁸⁴ *mindent annac neuebe cselekeszic: (c)*²⁸⁵ *Ezektül váriuc testi lelki üdueossegünket. Es csak abbolis megh teczic, vgimond, hogy a szenteket (d)*²⁸⁶ *Isten gianánt tarttiac, mert meszszünnen hozzaioc futnac, csokolliác, niakokba hardozzac tetemeket, terdre esnec eleotteoc, a szentekre esküzneoc, (e)*²⁸⁷ *Magha a térd haitast, es az esküuesnec tiszteletit*
- 15 *senkinec nem enghedi az Isten, Isai 45. Es reouideden megh monduán, azt iria, hogy valameli aytatos tisztelet, es imadas talaltatic, melliet Istenec kel tulaidonitani, (f)*²⁸⁸ *azt mind a szenteknec tulaidonittiuc, (g)*²⁸⁹ *A My Atiankat, vgimond, Marianac berbetelic, A kereztnec azt mondgiac. O crux aue spes vnica, (h)*²⁹⁰ *Nincs azért a Papistaknac teob Istene szüz Marianal, es a szenteknel, (i)*²⁹¹ *Mert valamiuel az ember, vagi külseo iel mutatassál, (k)*²⁹² *vagi szüinec belseo indulattiáual, szokta az Istent tisztelni, azokat szüz Marianac tulaidonittiuc, (l)*²⁹³ *Neki aldoznac, oltarokat neki csinalnac,*
- 20

²⁸¹ *Supra fol: 10.*

²⁸² *Fol: 48. 49. Hazughsgoc.*

²⁸³ *a 53.*

²⁸⁴ *b 54.*

²⁸⁵ *c 55.*

²⁸⁶ *Fol: 50. d 56.*

²⁸⁷ *e 57.*

²⁸⁸ *A fol: 62. ad 77. et a fo: 265. f 58.*

²⁸⁹ *g 59.*

²⁹⁰ *Fol: 68. h. 60.*

²⁹¹ *Fol: 69. i 61.*

²⁹² *k 62.*

²⁹³ *l 63. Fol: 70.*

*eo benne hisz nec, es eo remenseghec. (m)*²⁹⁴ *Es valamit Daid Istennec tulaidonit a Soltarba, azt in Psalterio Mariae mind Marianac tulaidonittiac.*

- Ezec mind modnekül valo hazughsagoc, es tetouazásoc. Mert noha my a szentec keozzül Pátronusokat valasztunc magunknac, de abba,
- 5** a mint megh mutatám, baluanyozas nincsen, es az Istenis csuda tételi által megh mutatta, hogy kedues neki, a szentekhez valo foliamas. Akár pedigh sorsal, s' akár egieb képpen valazzon valaki patronust a szentec keozzül, abba nincs semmi vetec, mint hogy semmi vetec nem volt az Apostoloc cselekedetibe,²⁹⁵ kik sorsal valasztánac az Euangelium hidetesere valo tanitot.
- 10** Hazud pedigh mikor azt mongia, hogy my mindeneket a szentec neuebe cselekeszüncc, minden iot csak teolleoc varunc, mert my a Z. Pal tanitasa szerent,²⁹⁶ *mindeneket, a my Vruncc IESVS Christus neuebe cselekeözüncc,* es eo általa, s' eo teolle varunc minden iot, [{28v:}] vgi annyra, hogy (a mint ez eleot mondam) a szentec könörghése által sem különben varunc iot Istentül,
- 15** hanem Christus által.²⁹⁷ Es ez okert az Aniazentegyhas minden imadsaghit, melibe a szentec segítseghet kéri, igi veghezi el: *Per Christum Dominum nostrum.* Ezt a ki nem hiszi, vegie eleo a Missalet, es ha csak egi *Collectat*, imadsagot, talális a kit igi nem veghezne az Aniaszentegihaz, am bar enis Gyarmathihoz hasonlo hazugh legiecc. Hazud abbais Gyarmathi, hogy azt Isten gianant tisztelliücc a kihez mezzünen megjünc, a ki eleot terdet haitunc, a kit megh csokolunc. Vallions Constantinus Csaszar, mikor ama zent Püspeeköcc sebehelieit csokolgattia vala, mellieket a Christus neueért szenuettec vala, Isten gianant tartottaé a Püspeekoeket?²⁹⁸ Hazud abbais hogy a terd haitast es az esküest mint tulaidon tiszteletet, csak maganac tartia az Vr Isten,
- 20** mert szabad az emberec elöttis terdet haitani, es a teremtet allatonnis megh lehet az eskües, a mint megh lathatod *Deut: 4. v. 26. cap: 30. v. 19. ca: 31. v. 28.* Eo maghais Christus Vruncc, az Eghen, es az Templomon valo esküest, ighaz eskües nec neuezi, nem baluanioszasnac.²⁹⁹ Ha azért a keo Templomon,

²⁹⁴ *m 64.*

²⁹⁵ *Act: 1. v. 26.*

²⁹⁶ *Coloss: 3. v. 17.*

²⁹⁷ *E keoniube fol: 6.*

²⁹⁸ *Niceph: lib: 8. cap: 26.*

²⁹⁹ *Matt: 5. v. 34. cap: 23. v. 20. Iacob: 5. v. 12.*

- auagi a Templon kincsen, es az Eghen valo eskües, igaz eskües, mentül inkab igaz eskües leszen, az Istenec elő Temploman valo esküesis? Es igy oluassuc, *1. ad Timoth: 5. v. 21.* hogy Z. Palis, az Istent, es az Angialokat hiaa bizonisagul. Es ez okon, miuta a poganysagbol ki tertec á reghi kereztien Ciaszaroc, mindenkor megh tartottac ezt a io szokast, hogy az esküesbe emlekezet lenne az Istenec szentirülis, Es igy szoktac vala a kereztien Ciaszaroc vduarába valo tizt viselöc, megh eskünni. *Juro per Deum omnipotentem, et filium eius IESVM Christum, et spiritum sanctum, et per sanctam ac gloriosam Dei genitricem, et semper virginem MARIAM, et per quatuor Euangelia, quae in manibus teneo, et per sanctos Angelos, etc.*³⁰⁰ Es vgian ezen io szokast, a reghi Magiar orszagh szokása szeréntis megh kellene tartani a mi niomorult hazankba. Hazud abbais, hogy *Isai 45. v. 24.* a térd haytást, es esküuest, csak magánac tulaidonicsa az Isten: Hazud abbais hogy mi [29{r}:] az Istenhez illendeo tiszteletet, valameli szentnec tulaidonittiuc, mert a fellüül megh magiarazot dolgokbol nyluan megh teczic, hogy my, azt nem cselekeggiuc. Mert valamit a szentektül kerünc, csak vgi kerünc, hogy a mit keuanunc, alazatos keoneorgheseckel nieriéc megh Christus által. Hazud veghezetre abbais hogy mi a szenteknec aldozunc, es a Miset nekik mongiuc, mert ez eleot megh mondam, hogy soha senki a Catholicusoc keozzül a szenteknec nem aldozic.³⁰¹ *Kitül hallottad* (vgimond Z. Agoston³⁰²) *hogy az oltarnal aluan azt mondotta volna: Aldozom neked Z Peter, Z Pal, Z. Cypriane, noha emlekezünc a szentekrül az aldozatba, es kerünc eoket, hogy az eo keonyeorghésecc által, hasznos legien nekünc ez az aldozat.* De azert soha csak egi szentnec sem aldozunc, a mint Magiari Istuan ellenis megh mondam, Mikor pedigh a szentec tetemet temienezzünc, nem aldozunc a temiennel, mert vgianis az vy testamentomba, egi aldozatnal teob nincsen, meli eo magha Christus Vruc, hanem csak azert temienezzüc, hogy ielencsüc az eo io illatu tékelletessegheket, melliel Christusnac io illati voltac.³⁰³ Az eo eleotteoc valo giertia giuytassal, ielentiuc az eo finies, es tündeokleo io erkeolczyeoket, es a my eoreomünket.

³⁰⁰ *In Authent: Collat: 2. Tit: 4. Nouella 8.*

³⁰¹ *Sup: fol: 10.*

³⁰² *Aug: 20. cont: Faust: cap: 21. et 8. de Ciuit: cap: 27.*

³⁰³ *Magiari ellen fol: 253.*

- A szenteket azért, my csak vgi tisztelliuc, mint megh ducseoült embe-
reket, es Istennec kedues szolghait. Minden imatsaginkat, minden tisztel-
letinket csak illien ertelemmel mutattiuc be a szenteknek, a mint beueon
megh mondam ez eleot:³⁰⁴ Es csak ollian ertelemmel mongiuc hogy a szentec
5 üdueozitnec es megh igazitnac minket, minemü ertelemmel mondgia Z. Pal,³⁰⁵
hogy eo üdueoziti az embereket, az az, seghiti praedicallasáual, értec valo
keoneorghéssel, etc. az üdueosséghe:³⁰⁶ Csak ollian ertelemmel hyiuc Bodogh
azzont Remensegünknek, minemüel Z. Pal a hiueket eo remenseghinec
neuezi.³⁰⁷ A teob imadsaginknak is, mind vgian ezen ertelme vagion, a mint
10 az eleot megh mutatam. A Psalterium Mariaet a mi illeti, arrulis szollec
nem reghen, es abba bizonyara semmi Isteni meltosagh nem tulaidonittatic
Bodogh [{29v};] Azzonnac a kereztienec ertelme szerent.³⁰⁸ Mert azokba,
szüz Marianac, csak az Isten vtan valo beocsülleti, es imatkozása által
valo seghithsege foglaltatic. A templomoc, es oltarokis, főkeppen, es legh
15 eleoszor az Isten tiszteletere, es eo szent felseghenec, nem a szenteknek
eppittetnec mint megh mondam imént.³⁰⁹ Mikor pedig a kereztnec azt
mongiac a Catholicusoc, *O crux aue spes unica*, megh mondam masut,
hogy ezt my, *per Metonymiam* ertiuc, vgy hogy, *continens, pro contento in*
cruce Christo, sumatur. Azonkeppen, neha *per exaggerationem* láttam a ki
20 igi szollot Bodogh Azzonyrul.

Sola procelloso iactatos aequore nautas

Erigis, a diris saepe vocata, fretis.

Holot az Isteni segitsegh ki nem rekeztetic, hanem csak vgi ertetnec effele
mondasoc, hogy Isten vtán legh feokeppen eo seghelli az embereket.

- 25 Nem hiszi Gyarmathi, hogy my illien ertelemmel mondgiuc ezeket:³¹⁰
Eo akaria latni a my belseo gondolatinkat s' itiletünket, es azt mondgia,

³⁰⁴ *Sup: fol: 10.*

³⁰⁵ *1.Tim: 4. v. 16.*

³⁰⁶ *Rom: 11. v. 14.*

³⁰⁷ *1.Cor: 9. v. 22. 1.Ioan: 3. v. 3. 1.Thes: 2. v. 14. Vide sup: fol: 10.*

³⁰⁸ *Ez keoniunec 4. leuélén.*

³⁰⁹ *Magiari ellen Fol: 271.*

³¹⁰ *Fol: 69.*

(a)³¹¹ *hogy ebbe semmi sincs, hanem csak el akariuc palastolni a lelki fertelmesegnec vlatatossaghat. Es ismet,³¹² Mikor azt mongiac (vgimond) a Papistac, hogy eok nem tulaidonitnac Isteni tiszteletet a szenteknec.*

(b)³¹³ *szinte ollian, mint ha kilencz giermec annya, kerkednec szüz leany*
5 *koronaiaba. De a mint az elseo, es masodic panaszbá megh mondám, nem iamborul cselekeszic, hogy a mi szonkat, küleombre magiarazza, hogy sem mi, es hogy el nem hiszi a mi hitünkrül valo bizonios vallasunkat, hanem az eo vakmereo itiletibeol akaria értelmünket megh visgalni.³¹⁴*

Veghezetre, abba kap Gyarmathi hogy nem iol mongiuic mi,³¹⁵ *hogy az Istent*
10 *Latriáual kel tisztelni, a szenteket duliaual, (c)³¹⁶ mert a Latria, vgimond, egi laitra, mellien megh haghiaç az eghet. (d)³¹⁷ a dulia melliel megh dulliac Christust Istenseghetül es erdemetül.*

De szereteo Gyarmathim, enis iol tudom, hogy a Georeogeoc, e két szot, giakran confundaltac, es vgian egi ertelembe veottéc, mint Magiari ellen
15 *megh mondam.³¹⁸*

[30{r};:] De azt kel eszedbe vened, a mit a Poghan beolcs mond,³¹⁹ hogy a szó, csak az emberec akarattiabol iegiez valamit, es annac okaert giakran vgian az a zonac iedzése, el valtoztatic az emberek szokasabol. Noha azért réghen, mind eggyc s mind masik szo iedzette az emberekhez,
20 *es az Istenhez illendeo tiszteletet, de a szokas immar vgi hozza, vgimond Z. Agoston,³²⁰ hogy a Dulian, csak teremtet allathoz illendeo tiszteletet ercsünc, a Latrian pedigh Istenhez illendeot. De ha ezeckel a szockal nem akarod hogy elliünc, a te dolgod, csak hogy helien maraggion a mit ighen nylyan megh mutatéc iment,³²¹ Tudni illik, Hogy kétfele a tisztelet, beocsüllet,*

³¹¹ a 65.

³¹² Fol: 79.

³¹³ b 66.

³¹⁴ *Nota similitudines scurrarum a fornice.*

³¹⁵ Fol: 76. 103.

³¹⁶ c 67.

³¹⁷ d 68.

³¹⁸ *Cont: Magiar fol: 251 Bellar: lib: De sanct: Beat c. 11. in 2. arg. c. 12. in fin.*

³¹⁹ *Aristot. 1. Periherm. cap: 1. et 2.*

³²⁰ *Aug: 10. Ciu. cap: 1. 20. cont Faust. cap: 21. 1. de Trinit: ca 6.*

³²¹ *Vide supra: fol. 15.*

es imadas, Eggyc oli, meli csak Istent illet: Masic, meli a teremtet allatnakis tulajdonittatic, kit bizoni senki nem tagadhat. My pedig a szenteket, csak teremtet allathoz illendeo tisztelettel, es imadattal tisztelliuc, a mint vgian ottan megh mutatam. Es mikor vagi a szent Atiac, vagi a Z. Iras tilt, hogy senkit Isten kiuül ne imadgiunc, tiltya csak azt, hogy Istenhez illendeo imadast, senkinec Isten kiuül ne tulajdonicsunc. Hogy pedig a Laitraual es dulassal almodozol io Gyarmathim, azon nem csudalkozom, mert, az éh aghar, niullal, a Lopo, dulassal, es Laitraual szokot almodozni: Vai ki küniü volna effele cselcsapo csufszagokat io meleghen niakadba eonteni, ha az Isteni dologhba szabad volna csufolkodni.

[{30v}:]

HATODIK RESZE.

MI, A PAPABVL BALVANT NEM CSINALVNC.

NEM eleghszic megh Gyarmathi a szentekrül valo disputatioual, hanem az Vyto Atiafiac szokása szerént, sok ideghen dolgokba kap imit amot, Mert hol a Papa tiszteletit, hol a kepec beocsülletit ragalmazza. (a)³²² Aztis vitattia hogy a szent irasba minden szükseghes dolgoc megh vannac nyluan iratua. (b)³²³ Szol a io cselekedeteknekis erdemereol. (c)³²⁴ Aztis mondgia hogy a hiuec, mind e világhon, es mind a bodoghsagba oli egi araniuc, hogy eggyc nem szenteb masiknal. Es egieb helieken, egieb articulusokrulis emlekezic röüideden. De miuel hogy ezekrül masut beoueon szollottam, es nem illik eoszue elegyteni a teob agazatokat, miuel hony itt csak a szentec tiszteletirül szollunc, most csak azt mondom, hogy szem latomást hazud Gyarmathi mikor azt iria, (d)³²⁵ *hogy my a kepeknece Isteni tiszteletet tulajdonitunc,* (e)³²⁶ *hogy a szegheket, mellieckel a keresztfara figgheztettéc vrunkat, imadando*

³²² a Fol: 143.

³²³ b Fol: 129.

³²⁴ c Fol: 38.

³²⁵ d Fol: 54. Hazughsagoc, d 69.

³²⁶ e 70.

*Istenne teottüic. (f)*³²⁷ *Hogy vgi imaggiuc a kepeket mint a poghanoc, miuel hogy eleotteoc le borulunc, csokolliuc, hordozzuc.* Mert mikeppen Magiari ellen megh mondam, my nem eo maghat a kepet tisztelliuc, hanem azt, a kit a kep iegiez. Mikeppen az Oo teoruénybe, mikor lathatando abrazatba megh
5 ielenec az Isten Moysesnec, vagi Isaiásnac, es ezek a Prophetac, le boruluan imadac azt, Nem a teremtetp allatnac, hanem az Istenec teonec Isteni tiszteletet, A Lutheristakis mikor a Z. Pal mondasaként,³²⁸ a *JESVS neuebe terdet haitnac*, szüueghet vetnec, nem a külseo hangoskodo szonac teszic a [31{r}:] tiszteletet, noha annac hallasara teszic ezt a tizteletet Es veghezetre, noha
10 tuggiuc hogy az Isten nem hasonlo a my gondolatinkhoz,³²⁹ mind azon altal, mikor az Istenrül gondolkodunc, es eotet imadgiuc, vagi akariuc vagi nem, de valami abrazatot kel ertelmünkel formalnunc, eo szent felseggherül, noha nem azt az abrazatot, hanem csak az Istent imaggiuc.³³⁰ Mikeppen hogy nem azokat a beotüket tisztelliuc mellyec a Bibliaba vannak, hanem azt, a kitül
15 ezek az ighic származtat, tudni illic az Istent, Es a ki azokat az ighiket nem beöcsüllü, az Istent nem beöcsüllü.

A Papa feleol, (hogy Gyarmathinac az önneon szauat haza külgiem) oli iszoniu hazugsagokat ken mi reanc Gyarmathi, *hogy azokra, veritezic az égh, orcaziokat szarniockal be feodic az Angialoc, reszket a feold, buzogh*
20 *a tengher, es megh az eordeogheokis izoniodgiac. (a)*³³¹ *Antoninus azt tanittia (vgimond) hogy a Papa parancsol az Angialoknac, hogy a lelkeket, kiket akar, mingiart menyorzagba vagi Pokolba vigiec.* Ioannes Andreas in Gloss: Clement: in proaemio *azt iria, hogy a Papa személynec eggiesseghébe, Istensegbeol al, es embersegbeol A Papa Istennec mondgia maghát dist:*
25 *96. cap: satis euidenter.* Masut ismét igi ir Gyarmathi.³³² *Steuchus de donat: Constant: azt iria, hogy Isten a Papa: Can: Inter Incorporale: de Translat: Praelat: A mit a Papa cselekedic vgi cselekedic mint Isten, nem vgi mint ember. Abbas Cap: Licet de Electione azt iria, hogy mindent megh cselekedhetic*

³²⁷ f 71.

³²⁸ Philip: 2. v. 10.

³²⁹ Act: 17. v. 29.

³³⁰ Dionys: Areopag: ca: 1. et 2. de Calest: Hieron: Aristot: 3. de Anima sup: 39.

³³¹ a Fol: 265.

³³² Fol: 51.

a Papa a mit az Isten. Lib: 1. Caeremonial: Pontif: tit: 7. A Papanac hatarnekiül valo birodalma vagion. Mert eo rolla vagion irua, Adatot ennekem minden birodalom e feoldeon es mennyen. Can: Quoniam, de Immunit in 6. A Papa veoleghenyhe az Anyazentegyhaznac, meli eo neki iedzet matkaia. Dist: 40.

- 5** *Can: S. Papa. Senki megh nem fedheti a Papat, ha sereghenként bocsatanais a lelkeket pokolra. Canones passim, a Papat a hitnec fundamentomanac hyiac. Carolus Ruinus iria, hogy a Z. Pal leuele ellenis veghezhet a Papa. Archidiaconus azt mongia, hogy a Papa a Christustul szerzet szentseghecz formaiatis el valtoztathattia. Decius es Gomes iriac, hogy valamit az Isten megh cselekedhetic, azt {{31v:}} a Papais megh cselekedheti. Lofredus azt tanyttia, hogy az Isten mindent heliën hagi, a mit a Papa cselekeziec. Troilus Maluetius in Tractatu de Canoniz: Sanctor: dub: 3. azt iria, hogy a Papa a kiket akar, Istenecke, es szentecke téezen. Gialazza véghre aztis, hogy a Papat oli ighen tisztelliuc.*
- 15** *De hogy minden ember megh ismerie a Gyarmathi csalardsághat. Legh eleoszeor, azt kel megh ertenünc, hogy mikor Constantinus Csaszar, a Nicaeabeli geolekeozetbe volna, a püspeokeoc ellen, sok panaszokat adanac irua neki,³³³ Eo pedigh ezeket egi csomoba keotuen, mindenec lattara megh egheté, azt monduan, hogy az Isten, a Papi feiedelmeket, Isteneknec*
- 20** *neuezi, es nem melto, hogy eok a Csaszartul itiltessenec, hanem csak attul a kirül irua vagion. Az Isten az Isteneket megh itili.³³⁴ Meli Constantinus cselekedetit, giakran eleo hozzac a Canonoc, vgimint dist: 96. cap: 7. quod incipit. Satis euidenter, II. q. 1. cap: 12. quod incipit. Sacerdotibus. II. q. 1. c. 5. 12. q. 1. c. 15. quod incipit. Futuram. Es ezen dologrul Steuchus,*
- 25** *a kit Gyarmathi neuez, igi emlekeziec.³³⁵ Audis Pontificem a Constantino Deum appellatum, diuinos honores ei QVO AD EIVS POTVIT contulit, velut viuam Christi imaginem veneratus est. Holot nem küleomben neueztetnec a Papi feiedelmec Isteneknec, mint reghen Moysesez az iras, Pharaho Isteneénc*

³³³ *Ruffin: lib: 1. cap: 2.*

³³⁴ *Psalm: 81. v. 1.*

³³⁵ *Lib: 2. de Donat: Constant: circa medium.*

- neuezé,³³⁶ Daud az Isten nepet,³³⁷ Masut a birakat, Isteneknec neuezi az iras.³³⁸ Valaki ennel küleomb ertelemmel Istenec neuezi a Papat, annac sem hiti, sem esze nincsen. My bizony minnyaian kik az igaz Romai valláson vagiunc azt mondgiuc a Paparul a mit Tertullianus a Romai Csaszarokrul.³³⁹ *A Papat*
- 5** *Istenec en nem mondom, mert hazudni sem akaroc, s' megh sem merem eotet ezzel csiufolni, holot eo maghais ha ember, nem Kiuannya hogy Istenec neuztesséc, Megh elegeggiec a Papa azzal hogy Papanac neuztetic, Ezis elégh beocsülletes neuzet. A ki eotet Istenec neuezi, tagaggia hogy Papa, mert Papa nem lehet a ki nem ember.*
- 10** Ennec feoleotte, azt tanittiuc a Paparul, hogy az Isten hazanac szolgálhaia, az Isten aiandekinac safara, a kereztienek-~~{32[r]}~~;nec paztora, es annac okaert, hatalma vagion a Christus iuhainac legheltetésére, igazgatasára, es az engedetlen iuhoknac megh ostorozására. De az a hatalom, nem emberi ereobeol, es tanácsbol veot hatalom, hanem, (a)³⁴⁰ az Istentül adatot, es mint Istenec
- 15** (b)³⁴¹ keouethe, auagi kepebeli embere, él ezzel a hatalommal. Es a mint Z. Pal mondgia (c)³⁴² *Christus szemeliébe cselekezi* a lelki Paztor, a mit ez által a hatalom által cselekezik. Es miuelhogy hatalmat veuen Istentül, parancsolhat a lelki Paztor az eo alatta valoknac, tartoznac a iuhoc enghedni neki, a mint iria Z. Peter, *I.Pet: 2. v. 5. et 13. Hebr: 13. v. 12. Rom: 12. v. 1. 2.* De azért, ez a hatalom vgi megh határozottat, hogy az Apostoloc es Euangelistac ellen, A Reghi Z. Atiac sententiaia ellen, semmit, a hit es io erkeolcseot illeto dologban, nem veghezhet a Papa, mint eo magha mondgia a Papa *25. q. 1. cap. 6. et 7. et dist: 14. cap: vltimo.* Mert, a mint masut a Papa mondgia, (a)³⁴³ *senkinec nem tartozunc az Isten teoruenye ellen enghedni.* Ez oli nyluan valo dologh,
- 25** hogy Sleidanus Lutherista sem tagadhattia ezt, igi iruan e dologrul.³⁴⁴

³³⁶ *Exod: 7. v. 1.*

³³⁷ *Psal: 81. v. 1. 6.*

³³⁸ *Exo: 22. v. 8. 28.*

³³⁹ *Tertull: Apol: cap: 33.*

³⁴⁰ *a Act: 20. v. 28 I.Cor: 12. v. 28.*

³⁴¹ *b 2.Cor: 5 v. 20 Ephes: 6. v. 10.*

³⁴² *c 2.Cor: 2. v. 10.*

³⁴³ *a 11. q. 3. can: 43. Si dicamus. Et can: 97. Qui resistit.*

³⁴⁴ *Sleidan: lib: 1. Histor: an: 18. fol: 8.*

- Aquinas Thamas, kit a Theologusoc mindnyaian keouetnec, azt tanittia, hogy a Papa nem szerezhethet vy articulosokat, sem el nem ronthattia azokat mellieket az Atiaktul veottünc. Noha azért az Aniazentegyhezba hatalom vagion arra, hogy a io rendtartásokhoz illendeo dologrul teoruenieket szabion,*
- 5** *es az üdeonec, helynec, alkolmatossaghnac miuolta szerént, nemeli szokásokat es rendeleteket el haggion, s' ezek heliet vy rendtartásokat rendellien (a mint lattiuoc hogy e vilaghi orszagoc veghezesebennis giakran esnec effele dolgoc) miuel hogy a mi egi helien, es egi üdeobe alkolmatos, es hasznos, masut es mas üdeoben alkolmatlan s' artalmas. Ezenkeppen, noha arrais hatalom*
- 10** *vagion az Aniazentegihazba, hogy az Vyonnann tamadot vetekedesekrül sententiat aggion, az Isten teorueniet igazan magiarazza, es annac az igaz magiarazatnac tartasara keotelezze a hiueket. De mind az altal, sem a Papaba, sem az eghéz Aniazentegihazba, nincz arra valo hatalom, hogy a Z. iras ellen, a reghi geolekeozetec ellen, a hit {[32v]:} dolgoba valamit rendellien Es a mint*
- 15** *iol mondgia a Tridentombeli keozeonseghes geolekezet,³⁴⁵ arra sincz hatalma az Aniazentegyhasznac, hogy a szenthiségec, Sacramentomoc, természetihéz, es allattiahöz illendeo dolgokat, el valtoztassa, noha ezeket helien hagiuan, arra hatalma vagion hogy a Sacramentomoc io modgiaual, es rendel valo szolgaltatasarul, veghezzen. Es csak ezt mongia amaz glossa, melliet giakran*
- 20** *forgatnac az Atiafiac,³⁴⁶ Papa dicitur habere caeleste arbitrium. Cod: de summa Trinitate tit: leg: 1. Dicitur naturam rerum immutare substantialia vnus rei applicando alij arg: C. Communia de leg: lib: 2. Et de nullo potest aliquid facere Cod: de rei Vxoriar Act: L. Vnica. De Cons: d. 2. Reuera: Sententiam quae nulla est facere aliquam 3. q. 6. Haec quippe. In his quae*
- 25** *vult, est illi pro ratione voluntas Iust: de Iure Natur: §. Sed quod Principi. Nec est qui ei dicat cur ita facis. De poenit: d. 3. §. Ex persona. Ipse potest de Iniustitia facere iustitiam, corrigendo iura et immutando. De Appellat: cap: Vt debitus.*
- 30** *Meli glossat, mint kellien erteni, a Romai nyomtatásba, a konyu kareiára igi vagion nyomtatua: Tota haec glossa, vix aliquid explicat proprijs verbis. Quod si bene intelligatur, vera asserit, Nam de nihilo aliquid facere*

³⁴⁵ Session: 21. c. 2.

³⁴⁶ Glossa li: 1. Decretal: Gregor: 9. Titul: 7. De translat. Episcop: cap: 3.

est Ius nouum condere; de iniustitia iustitiam, intellige per constitutionem Iuris: Immutare substantiam rerum, accipi debet in his quae sunt iuris positiui, et ita loquuntur iura quae citantur.

- Touabba okoson cseleküec Gyarmathi, hogy fel nem iedze, meli helien
- 5 mondgia Antoninus hogy a *Papa parancsol az Angialoknac, es a kiket akar menyorzagba küld, vagy pokolba.* Azt sem mondá megh, hon mongiac a Canonoc hogy a *Papa fundamentoma a hitnec.* Azt sem iedze fel, hon tanittia Ruinus hogy a *Papa Z. Pal ellen veghezhet.* Hon irta Archidiaconus hogy a *Papa a szentseghec formaiai el valtoztathattia.* Hon tanytotta Decius
- 10 es Gomez hogy *mindent megh cselekedhetic a Papa a mit az Isten.* Hon mon-dotta Lofredus, hogy *mindent helien hági az Isten a mit a Papa cselekezcic.* Talam veoue ezebe Gyarmathi, hogy ha fel iedzené, hon irtac ezek a Doctoroc ezeket, nyluan raita kapnac a hazugsagon, miuel {33[r]:} hogy ezek, semmit affelet nem irtac, Auagi ha valamit irtakis, nem vgi irtac a mint Gyarmathi
- 15 mondgia, es megh magiaraztac minemü ertelemmel szolnac. Mert sem ezek, sem a teob Catholicus Doctoroc, semmit küleombet ennal nem tanitottac a mit imént mondéc hogy a Paparul tanit az Aniazentegihaz, Ha azert fel iedzette volna Gyarmathi mely helien tanytottac az eo teolle neuzet Doctoroc eze-
ket a dolgokat, szinte vgi iart volna, mint Luther Marton, ki, megh eghetuén
- 20 a *Ius Canonicumot*, egi keoniuecskébe okát aduan cselekedetinec, oli dolgo-
kat szamlal eleo a Ius Canonicombol, melliekrül, csak emlekezet sincz az eo
teolle eleo hozot helyeken. Azonkeppen 1585 eztendeobe, egi keonyuecskét
iranac a felfeoldi Caluinistac a Colosuari Iesuitac ellen, a *Calendariom*
reformatioiarul, melybe azt iriac eggiüt,³⁴⁷ hogy a Papa *dist: 82. Can:*
- 25 *Quia aliquanti, megh enghedi a faitalansaghot, az eo Papiaynac. Et causa*
12. q. 1. cap: Dilectissimis, megh enghedi, hogy a feleséghekis keoz legien.
Magha ezekrül, egi szo sincs azokon a helieken. Hanem az elseo helien,
azt iria Syricius. *A meli egiházi ember tudatlansagbol el eset, es sirattia*
az eo vetkét, ha az vtán tiztan akar elni, az eleobbi hiuatalliaba maraggion,
- 30 *fellieb ne mehessen.* A masodic helien kelemen Papa arra inti a Papokat,
hogy a mint az Apostoloc ideiebe mindenec keoz vala a hiueknec, *vgi eokis*
keozeonseghésen ellienec. Holot mint szinte az Apostoli cselekedetekrül irt

³⁴⁷ *Cuius forte libri cudendi pars magna Gyarmathi. Apodixi 12.*

könybennis,³⁴⁸ emlekezet sincs a felesegrül, es nemis szolhatot arrul Syricius Papa, ki a Papoc faitalansaghat nem hazassagnac, hanem feortelmesseghnec neuzei,³⁴⁹ Mert mikeppen, a ki egyszer hitiuel feleseghéhez keoteotte magat, ha mást vészen, az elseo hazassagh helien maraduan, nem felesegehe hanem
5 latra a mas azzony, szinte vgi, Az egihazi emberis, meli hitiuel Istenec atta maghat, ha masnac akaria ismet adni hazassága által, nem feleseghet vészen, hanem faitalan buiasagba lelekcic.

De ier lassuc rend szerent a Gyarmathi mondasit. (a)³⁵⁰ Hazud azert Gyarmathi mikor azt mongia, hogy *Antoninus azt tanyttia hogy a Papa parancsol az Angialoknac, (b)*³⁵¹ *es a kiket* {[33v]:} *akar, mindgiart vizic pokolra, vagi menyorzagra.* Ezt senki a Catholicusoc keozzül nem tanyttia, mert nem hogy az Angialoknac, de megh e feoldi embereknekis nem parancsolhat a Papa mind addigh, valamigh a kereztssegh által, a Christus nyaiaba be nem irattatnac, a mint Z. Palbol megh teczic,³⁵² es nyluan tanyttia a Tridentomi
15 Conciliom *Séss: 14. ca: 2.* Azonkeppen ha a Papan állana, hogy valaki pokolba menne, vagi menyorzagba, felelec ra, hogy senki pokolba nem menne. (a)³⁵³ Hazughsagha azis, hogy Ioannes Andreas azt mongia *in Proaemio Clementinarum, hogy a Papa személynec eggiesseghében, Istensegbeol all, es embersegbeol,* mert eo, csak ingien sem emlekezcic a személinec
20 eggiessegherül, hanem csak azt mongia, hogy *a Papai meltosagh, csudalatos, mert az Istenec hely tartoia e feoldeon a Papa, es azt ielentette az Angliai Poëta mikor így irt: Papa stupor mundi nec Deus es nec homo, quasi neuter es inter vtrumque,* holot, nem csak Istenec nem mongia, de seot nyluan mongia, hogy nem Isten, hanem a teob embereknél fellieb valo, noha az Isten-
25 nél alab valo. Es a Romai nyomtatásba, a keony kareiaara e vagion nyomtatua: *Haec verba sano modo sunt accipienda, prolata enim sunt ad ostendendum amplissimam esse Romano Pontificis potestatem,*

³⁴⁸ Act: 2. v. 44. cap: 4. v. 32.

³⁴⁹ Vide Bellarm: lib: 1. de Sacra: cap: 5. initio.

³⁵⁰ Hazughsagoc. a 72.

³⁵¹ b 73.

³⁵² I. Cor: 5. v. 12.

³⁵³ a 74.

- A Papa minemü ertelemmel neueztessec Istenec, ez eleot megh magiarazam, es eo magha Steucus elégghe megh magiaraza, mikor ama szokat ira: QVOAD EIVS POTVIT. (b)³⁵⁴ Hazud abbais Gyarmathi mikor azt iria hogy *cap: Inter Incorporalia de Translat: Praelat:* a Papa azt tanyttia hogy
- 5 *a mit eo cselekezc vgi cselekezi mint Isten, nem vgi mint ember.*³⁵⁵ Mert legh eleoszeor, nem *de Translat: Praelat:* hanem *de Translat: Episcoporum* annac a Canonnac titulusa. Masodzor nem *Can: Inter Incorporalia* az a kit eo rebesghet, hauem *Can: Inter Corporalia*. Harmadzor nem azt mongia ot a Papa a mit ir Gyarmathi, hanem csak igi szol. *Non enim humana, sed potius*
- 10 *diuina potestate, coniugium spirituale dissoluitur, cum per Translationem, auctoritate Romani Pontificis (quem constat esse vicarium Christi) Episcopus ab Ecclesia remouetur.* Es vgian ottan igi {34[r:]} ir a Glossa. *Quod sit auctoritate Papae, dicitur fieri auctoritate Dei, si iusta causa id fiat.* Nylua Christus Vrunc azt mongia, hogy *a ki az eo szolghait halgattia, eo maghat*
- 15 *Christust halgattia.* Z. Palis azt iria,³⁵⁶ hogy *eo Christus szemeliebe ad lelki aiandekot a hiueknec,* es arra int, hogy *vgi engeggiünc a my eleottünc iaroknac, mint Christusnac.* Mit csudalkozol tehát, ha a Papa azt mongia, hogy a mit eo cselekezc az egihazai io rend tartasba, azt vgi cselekezi mint Istenec kepebeli ember, es ez okon nem emberi hatalombul, hanem az Isten
- 20 hatalma által? Vallions mikor valakit megh kereztsesz, es a kereztssegh által az eredendeo bünbeol ki tisztittatic, nem igazan mondhatodé teis, hogy nem emberi ereobeol, hanem Istenec hatalmassaghából vagion te neked ily hatalmad? Ha neked szabad ezt mondanod, velem, baratsaghert megh engheded, hogy a Papanakis szabad legien igi szolni.
- 25 (a)³⁵⁷ Hazutz abbais, hogy vagi Abbas, vagi más valaki, azt tanitaná, hogy *mindent megh cselekedhetic a Papa, a mit Isten cselekeszc.*
- (b)³⁵⁸ Hazutz abbais, hogy a Romai Ceremoniale azt iria, *hogy a Paparul kell erteni amaz irast, Minden birodalom nekem adatot az eghen es a feoldeon,*

³⁵⁴ b 75.

³⁵⁵ *Lib: 1. Decretal: Greg: 9. titulo 7. cap: 2.*

³⁵⁶ *Ioan: 10 v. 16. 2. Cor: 2. v. 10. Ephes: 6. v. 5. Coloss: 3. v. 23.*

³⁵⁷ a 76.

³⁵⁸ b 77.

mert csak igi szol a Ceremoniale.³⁵⁹ *Figurat hic gladius potestatem summam temporalem a Christo Pontifici, eius in terris vicario, collatam, iuxta illud: data est mihi, etc. Et alibi: dominabitur a mari, etc.* Holot azt nem mongia a Ceremoniale hogy ezeket a Paparul mondotta az iras, hanem csak azt
5 mongia, hogy a lelki Paztornac a kire Christus az eo iuhait biszta,³⁶⁰ hatalmat adot az Isten, hogy a kinec megh bocsattia bunet az eghbeis megh legien bocsatua, miuel hogy ama Christus mondasakent, Hatalom adatot nekem az eghen es a feoldeon, etc. Christus Vrunk az eo nagy hatalma szerént, az eo hely tartoianac hatalmat adot az eo nyaianac vezerlesére es igazgatasara:
10 Ennec feoleotte, ezen mondasokat, nem beotü szerent valo ertelembe, de *per accommodatitium* sensum a feo lelki paztorhozis szabhattiuc, a kire bizta Christus az eo iuhait, mikeppen Z. Pal³⁶¹ a mit az {[34v]:} eokreokrül parancsolt vala a Z. Iras, a Praedicatorokhoz szabia, Az Euangeliomis, a mit a Sido neprül, es a husueti baranyrul mond az iras, azt Christus Vrunknac
15 tulaidonyttia.³⁶²

Hogy a Papa, matkaianac neuzei az eo püspeokseghet, nem csuda, Mert noha Christus feo Veo leghénye az eo hiueinec,³⁶³ de mind az altal, Christus vtan, az Apostolokis fundamentomi, es a Püspeokeokis veo legheny az eo Ecclesiaioknac, miuel hogy ezeket tartoznac oly szeretettel eppiteni, oly
20 gonduisselessel otalmazni, mint a Veo legheny, az eo el iedzet matkaiat.

Mikor Z. Bonifacius Martyr azt iria,³⁶⁴ hogy *a Romai Papat senki megh nem itilheti valamigh a hittül el nem szakad*, csak azt tanittia a feo lelki paztorrul, a mit mindniaian vallanac e világhi feiedelemrül, tudni illik, Hogy ezt senki az alatta valoc keozzul megh nem itilheti, megh nem büntet-
25 heti, hanem ha Tyrannussa valnéc. Es nem látom, kinec mi csudaia lehet azon, ha azt tanyttiac a feo lelki Paztorrul, a mit az emberi okossagh tanyt e vilaghi feiedelemrül.

³⁵⁹ *Lib: 1. Caeremonial: Sect: 7. in Benedict: gladij.*

³⁶⁰ *Mat: 28. v. 18.*

³⁶¹ *1. Cor: 9. v. 9.*

³⁶² *Matt: 2. v. 15. Ioan: 19. v. 36.*

³⁶³ *2. Cor: 11. v. 2.*

³⁶⁴ *Dist: 40. Can: si Papa.*

(a)³⁶⁵ Hazud abbais Gyarmathi, hogy my azt tanytanoc, hogy a Papa a Z. Pal leuele ellenis veghezhet, (b)³⁶⁶ hogy a Sacramentomoc formaiat el valtoztathattia, (c)³⁶⁷ hogy a mit az Isten megh cselekedhetic azt a Papais megh cselekedheti: (d)³⁶⁸ hogy az Isten mindent helien hágy a mit a Papa cselekeziec. Semmit effelet nem tanytunc, seot, a mint megh mondam nyluan tanyttia a Tridentomi geolekeozet, hogy a szentszeghec termezetihez illendeo dolgokba, semmit el nem valtoztathat a Papa. A Z. Irasba mikor oly teorueny vagion, mely, Auagi csak ideigh valo, Auagi csak bizonios okokbol, bizonios alkolmatosságokba, bizonyos szemelieket illet, azt az Aniazentegihaz megh magiarazza, es eleonkbe aggia, meddigh, es mi modon keotelezze a hiueket, es ahon megh szünic az eo erőseghe, nyluan eleonkbe aggia: Es igy tanyttia,³⁶⁹ hogy amaz Apostoli rendeles a foitot es veres allatoc etelerül, immar megh szünt. De efféle dologba nem cselekeziec a Z. Pal irasa ellen, hanem az eo irasanac igaz ertelmet megh magiarazza, es eleonkbe {35[r]:} aggia mi modon, es mikor tartozic ember ennec megh tartasara.

(a)³⁷⁰ Hazughsagh azis, hogy Troilus Maluetius de Canonizat. Sanct: dub: 3. azt tanyttia, hogy a Papa, a kiket akar Istenecke, szentecke tézen. El oluastam azt a dub: 3. de ott egi szot sem szol errül, es tizta bolond volna a ki azt mondana, mert tudni valo dologh, hogy senki Istenne nem tehet senkit.³⁷¹

A Papa tisztességhe a mi illeti, vgi vagion, mi eotet tiztellyüc mint Papi feiedelmünket, de azért effele tiztelet mellet, a Papais megh tarttia a kerezteni alazatosaghot, es minden héten, az eo giontato Attia elöt, terdre esuen, bünet megh vallia, Nagi Csötörtökön, mindenec lattara, tizen két kuldusnac labat megh mossa, Minden héten aztalanal etet tiz, tizenket zegeny embert, es annyra megh alazza magat, hogy Clemens Octauus, mikor en Romaba valéc, mezitelen labbal eggyc templombol a masikba ment eginehanszor,

³⁶⁵ a 78.

³⁶⁶ b 79.

³⁶⁷ c 80.

³⁶⁸ d 81.

³⁶⁹ Act: 15. v. 19.

³⁷⁰ a 82.

³⁷¹ Habetur Tomo 14. Tract: Illustr: Iurisconsult:

Francia Orszaghert keonyeoreoguen az Istenec. De a Papa tisztetekirül masut beouebben szollottam.³⁷²

- Ihon latod kereztienu oluaso ezeknec az Vytoknac Iszoniu hazughsaghit. Eregy tehat, es valamit a Papa ellen oluasz irasokba es hallasz predicacioiokba, hid mind el, ha hazughsaggal megh akarod rakni elmédet.

{[35v]:}

HETEDIK RESZE.

A GYARMATHI MASODIK, ES HARMADIK
BIZONISAGANAC EREOTLEN VOLTARVL.

- GYarmathinac MASODIC bizonsagha illien:³⁷³ *Csak azt kel nekünc felnünc, tisztelnünc, segítsegül hinunc, a ki Istenünc: De a szentec nem Istenünc, Nem kel tehat öket tisztelnünc es seghitsegül hinunc.* Ez keotes bizonsagnac elseo reszet, azzal bizonyittia, hogy *Deut: 6. v. 13. cap: 10. v. 20. Matth: 4. v. 10. Lucae 4. v. 8. 1.Reg: 7. v. 3.* azt parancsollia Isten, hogy csak eotet tisztellyuc, fellüuc es eo neuere esküggiünc.
- 15 De nyluan megh mutatam³⁷⁴ a Gyarmathi bizonsaginac harmadic keozeonseghes fogiatkozasaba, meli hamissan mongia Gyarmathi, hogy csak az Istentül kellien felnünc, csak eotet kellien tisztelnünc, es seghitsegül hinunc. Mert eo maghais Gyarmathi nyluan mongia,³⁷⁵ *hogy Istentelen ember az, a ki nem tizteli a szenteket, kiket az Isten tisztelt.* Z. Pal es Z. Peteris int,³⁷⁶
- 20 hogy a feiedelmeket, es egimastis tisztelliuc. Veghezetre, azt kiuannya Z. Pal a hiuektül *Rom: 15. v. 30. 2.Cor: 2. v. 11.* es egiebüttis sokszor, hogy *segicsec eotet a hiuec Isten elöt keonyeorghesec altal.* Az emberec keozeottis szokot dologh, hogy egimast tisztelliuc, egimas segítseghet keuanniuc.

³⁷² *Magiari ellen fol: 136.*

³⁷³ *Fol: 18.*

³⁷⁴ *Sup: fol: 21.*

³⁷⁵ *Fol: 10.*

³⁷⁶ *1.Pet: 2. v 13. 1.Tim: 5. v. 3. Rom: 12. v. 10.*

- Megh tilttya azert az Isten, hogy senkit vgi ne tisztelliünc mint eotet.³⁷⁷ Senkitül vgi ne kerüünc seghitseghet mint eo teolle. Es ezt mys megh tarttiuc a mint ez eleot megh mutatam. De azt nem tiltya, hogy eo vtanna, szolgálta tarsainkat, es az Istennel vralokodo szenteket, seghitsegül ne hyiuc.
- 5 Es e keozeonseghes regulaia a Z. Irasnac, hogy, {36[r]:} *Mikor valamit csak eo maganac az Istennec tulaidonit, azt vgi kel erteni, hogy senkinec másnac nem szabad tulaidonitani, azonkeppen mint az Istennec, Noha, küleombeozeo, es alabualo modon, masnákis tulaidonithattiuc.* Peldanc lehetnec ime dolgoc. Megh hagia az Isten, a Gyarmathitul eleo szamlalt
- 10 helieken, hogy *csak neki egiedül szolgalliunc.* De e mellet aztis megh hagia Z. Pal,³⁷⁸ hogy *a szolgálta, szolgálhation az eo Vranac, Seot hogy még az Istentelen Vraknakis, vgi engeggienec es szolgálhationac mint Istennec.* Es ezent mongia³⁷⁹ *Coloss: 3. v. 22. 1.Petri 2. v. 18. ad Tit: 2. v. 9.* Azt mongia az iras *hogy csak az Istennec adassec dücseossegh, es tisztelet,*³⁸⁰ Mind
- 15 az által, aztis oluassuc *Rom: 2. v. 10. 1.Pet. 2. v. 7. hogy dücseossegh es tisztelet adasséc annac, a ki iot cselekeziec.* Es a tiz parancsolatbais hagyua vagion, hogy *Atiankat Anyankat tisztellyünc.* Csak az Isten mondatic ionac *Matth: 19. v. 7. Lucae 18. v. 19.* De e mellet *Lucae 6. v. 45,* az emberis ionac neuzeztetic. Csak az Isten mondatic kegiesnec *Apocal: 15. v. 4. Magha*
- 20 *2.Pet: 2. v. 9.* az ember kegiesnec neuzeztetic. Az Istent e vilagh finiessegeünc neuzezi az Iras *Ioan: 1. v. 9. cap: 3 v. 19. cap: 12. v. 46.* Az Apostolokat ezen keppen neuzezi *Matth: 5. v. 15. Act: 13. v. 47. Ephes: 5. v. 8.* Christus itileo bironac neuzeztetic *1.Pet: 4. v. 5. 2.Tim: 4. v. 1.* Masut a szentekis *1.Cor: 6. v. 2.* Mesternecc neuzezi az iras a mi Vrunkat *Matth: 23. v. 8 et 10. Iacob: 3. v. 1.* Masut az Apostolokatis *1.Timoth: 2. v. 7. 2.Timoth: 1. v. 8. Heb: 5. v. 12.* Christus Vruncc fundamentomnac neuzeztetic, E mellet az eo moggioc szerent az Apostolokatis fundamentomoknak neuzezi az iras.³⁸¹ Seot nem csak

³⁷⁷ *Sup: fol: 10. 15.*

³⁷⁸ *1.Tim: 6. v. 8.*

³⁷⁹ *Ephes: 6. v. 6.*

³⁸⁰ *Psal: 113. v. 1. 1.Tim: 1. v. 17.*

³⁸¹ *Galat: 3. v. 19. Deut: 5. v. 5. Act: 7. v. 35.*

keozbe iaronac neuzei az iras Moysese, de Pharaoh Istenenekis hyia ötet, es masut,³⁸² *megh valtonac, Iosephet pedigh, Saluatorem mundi.*

HARMADIK bizonisagha Gyarmathinac illien. *A kibe hizünc azt kel segitsegül hinünc.* A szentekbe nem *hizünc.* *Nem kel tehat eoket segitsegül hinunc.* De a mint mondam ez eleot, ez a bizonsagh, semmire kelleo.³⁸³ Mert *in prima figura maior est particularis, et minor negatiua. Ex quibus nil infertur recte.* Hanem hogy io argumentom legien igi kel ezt formalni.

{[36v]:} *Csak azt kel seghitsegül hinunc a kibe hizünc,*
De a szentekbe nem hizünc,

10 *Nem kel tehat eoket seghitsegül hinunc.*

Enne elseo reszet Z. Palbol bizonyttia,³⁸⁴ ki igi szol *Rom: 10. v. 14. Hogy-hogy hihattiac seghitsegül azt, a kibe nem hiznec? E mondassal bizonyttia Z. Pal, hogy a seghitsegül hiuas a hitnec saiat cselekedeti, es ezzel mindenkor el valhatatlanul eggiüt iar.* Es masut,³⁸⁵ *a Z. Lelec oskolaiaba mi vgy tanultuc, vgimond, (a)³⁸⁶ hogy a hit, Remensegh, es seghitsegül hiuas, el valhatatlanul eggiüt iarnac.* Hogy pedigh a szentekbe nem kellien hinnunc, azzal bizonyttia,³⁸⁷ *Mert az Iras atkozotnac mongia a ki bizic az emberbe. Aldotnac neuzei a ki az Vrba bizic, A Credobais azt mongiu, hogy, hizünc egy Istenbe.*

20 Erre kerec, es deréc felelet ez, hogy a segitsegül hiuas kettéle lehet,³⁸⁸ Elseo oly, melliel kerünc valakit, hogy eonneon saiat hatalma es ereie által, vgimint minden ionac kutfeie es mindeneknec Vra, segicsen minket, Es effele seghitsegülhiuast, valaki a szenteknec tulajdonitana, ketseghnekül baluaniozo volna, es a szentekbe mint Istenbe hinne.³⁸⁹ Mas oly seghitsegül hiuas vagion, meli által, csak azt kerünc, hogy segicsenec minket keonyeorghésec, es Istenhez valo esedezesec által, Es efféle seghitsegül hiuas, nem csak nem tulajdona

³⁸² *Gen: 41. v. 45.*

³⁸³ *Sup: fol: 20.*

³⁸⁴ *Fol: 19.*

³⁸⁵ *Fol: 80.*

³⁸⁶ *a 83.*

³⁸⁷ *Fol: 19.*

³⁸⁸ *Lasd e keoniu: 10. 23. leuelet.*

³⁸⁹ *Atqui, confidere non est credere, Et quomodo in sanctos credatur, mox dicitur.*

az Istenec, de telliesseggel nemis illik Istenhez, es nem seghitseghül hiuas hanem karomlas volna, ha ki azon kerné az Istent, *hogy imatkozzéc erette*. Mert a ki masert imatkozic, alabualonac, es ereotlembnec kell lenni annal, a kinec imatkozic.

- 5 Mikor azert a szenteket my azon kerüü, hogy imadkozzanac erettünc, s' imadsagoc altal seghillienec az üdueosseghnec megh nyeresere, nem csak Isteni tiszteletet nem tulaidonitunc nekic, de seot inkab, nyluan megh ielentiü, hogy my eoket, csak vgi hyiuc seghitseghül mint szolgha tarsainkat. Immar azert a Z Pal mondasara azt felelem. Z Pal, csak azt mondgia, hogy
- 10 senki az Istent seghitseghül nem hihattia a ki eo benne nem hiszen. De szol csak az elseomodon {37[r]:} valo segitseghül hiuasrul, nem a masodikrul, melliel eo maghais giakran segitseghül hyia az embereket. *Adiuuate me in orationibus, Rom: 15. v. 30. Aiduuantibus et vobis in oratione pro nobis, 2.Corinth: 1. v. 11. Philip: 4. v. 3. Adiuua eas quae mecum laborant, etc.*
- 15 Nem igaz tehat, hogy minden seghitseghül hiuas, a hittel vgi egyyüt iarion, hogy valakit seghitseghül hiiuunc akar mi modonnis, abba hinnünkis kellien mint Istenbe. Es sockal inkab nem igaz, hogy *a seghitseghül hiuas tulaidon cselekedeti a hitnec*, mert a hitnec tulaidon cselekedeti az, hogy tekelletesen valliuc valamit Isten megh ielentet.
- 20 De e felelet ellen igy okoskodic Gyarmathi.³⁹⁰ *Io neuen vészem*, vgi mond, *ezt az feleletet, mert vgianis my keoztünc, es a Papistac keozt, (a)³⁹¹ csak az Isteni seghitseghül hiuasrul vagion vetekedes, (b)³⁹² melliet a Papistac a szenteknec tulaidonitnac. (c)³⁹³ Z. Pal pedigh (vgimond) nem hyia seghitseghül az embereket, mert mas a kéres es keuanas, mas a seghitseghül*
- 25 *hiuas, A kéres megh lehet, es azert kerü es Inuocallia Z. Pal az embereket, de seghitseghül nem hyia, mert a seghitseghül hiuas, (d)³⁹⁴ nem egieb, hanem az ember lelkenec cselekedeti, es elmeienec Istenhez valo fel emelkedese, melibe my minden gondainkat, kiuansaghinkat, Isten eleibe aggiuc es teolle varunc seghitseghet.*

³⁹⁰ Fol: 18. et 82. 142.

³⁹¹ a 84.

³⁹² b 85.

³⁹³ c 86.

³⁹⁴ d 87.

Nem ighaz io Gyarmathi hogy my keozeottünc csak arrul volna a vetekedes, *ha szabad legiené, az Isténi seghitseghül hiuast a szenteknec tulaidonitani*. A sem igaz hogy, *my ezt a szenteknec tulaidonittiuc*. Mert a mint egy nyhaniszor mondam, bizonios dologh az, hogy nem szabad az Isteni tiszteletet, seghitseghül hiuast, keoneorghest, semmi teremtet allatnac tulaidonitani. Es my iobban tuduan minemü tiszteletet es seghitseghül hiuast tulaidonitunc a szenteknec, nyluan mongiuic, hogy aruloul hazud, valaki azt mongia, hogy my vgy hyiuic seghitseghül a szenteket, mint az Istent. Seot a mint mondam, olyképpen hyiuic eoket seghitseghül, hogy karomlasnekül az Istent vgy nem hihatnoioc, tudni il-^{[37v]}lik, *Ora pro nobis*, keruen eo szent felségheet, hogy *imatsagauual seghicsen minket*.

Azt sem igazan mondgia Gyarmathi, hogy Z. Pal nem hyia seghitseghül az embereket, mert nallam eddygh vgy volt tudua, hogy *adiuua*, annyt teszen, mint *seghycs engemet*. Z. Pal pedigh a mint halloc, azt mongia, *Adiuuate in orationibus*. Az *Inuocatiois* en nallam annit teszen, mint *seghitseghül hiuas*, ha azert Z. Pal Inuocalta az embereket, a mint Gyarmathi iria, ketsegh nekül seghitseghül hitta. A seghitseghül hiuast pedigh, ha vgy akariuc erteni mint Gyarmathi magiarazza, tudni valo dologh, hogy az, csak Istent illet, es hogy illien képpen my sem kerünc semmi seghitseghet a szentektül, hanem csak kerünc es *Inuocalliuc* öket, mint szolga tarsainkat, hogy imatsagoockal, Istentül, a Christus erdeme altal, nierenec nekünc kiuantunc iokat. De eoreomest ertenem kitül tanulta, mellyc részébeol veotte a Z. Irasnac, vagi inkab mikor almotta Gyarmathi azt a seghitseghül hiuasnac *definitioiat*? Nylua az emberec keozt giakran esik illien szo: *seghics megh Vram illien szüksegembe, seghics ki ez galibabol*. De azért effele seghitseghül hiuással, nem teszic Istenne az embereket. Es annac okaert, a seghitseghül hiuas, nem csak *Istenhez valo elménec fel emelése*, hanem teremtet allatnac seghitseghe keuanásais lehet. Es igi kétfele seghitseghül hiuast kel vallanunc, Eggyket, meli tulaidon csak Istent illet. Masikat, mely az elő emberekhez es a megh dücseoült szentekhezis hozzaioc fér.³⁹⁵

Mondta volt aztis Monoszloi Vram erre a bizonságra, *hogy az eo moggioc szerént a szentekbennis hiszünc, noha nem vgi mint az Istenben*,

³⁹⁵ *Sup. fol: 10. et 23.*

es ezt bizonyította Z. Palbol *ad Philem*: v. 5. Ezt a feleletet azzal hamissittia Gyarmathi,³⁹⁶ hogy Z. Pal, *azon helien emlekeziec az Vrrul, es a szentekrül, Es azt mondgia, hogy Philemon az Vrban hit, a szenteket szerette, es szinte ezen forman szol Z. Pal Ephes: 1. v. 15. Coloss: 1. v. 4.*

- 5 {38[r];} Ez a Gyarmathi felelethi, alkalmas, es ighen hihetseghe, hogy csak vgi kel erteni az Philemonhoz irt mondasat Z. Palnac, mint az Ephésom es Colossa beliekhez csak nem azon ighickel irt sententiaiat. De mind az által ha rea fognac Gyarmathit, hogy megh bizonytana, hogy szinte vgi kellien érteni a Philemonhoz irt mondasat Z. Palnac, mint az Ephesom es Colossabeliekhez
- 10 valot, nem aranzom hogy ezt bizonioson megh mutathatna, kiualltkepen holot Z. Hieronymus küleomben magiarazza. Es iollehet Z. Agoston azt iria,³⁹⁷ *hogy a kereztiene nem hisznec Z. Peterbe hanem csak az Istenbe,* de a Sido beotü szerent *Exodi 14. v. 31. azt oluassuc, hogy a Sidoc hittec Istenbe es Moysesbe. Z. Daud Psalm: 77. v. 31. es Z. Ianos 1.Ioan: 5. v. 10. azt*
- 15 *mongiac, hogy az emberec hisznec az Isten csuda tetelibe.*³⁹⁸ Kit csak azert hozok eleo, hogy csudánac ne tesséc Gyarmathinac, ha Monoszloi Vram azt iria, hogy az eo moggioc szerént, a szentekbeis hiszen az ember.

{[38v];}

NYOLCZADIK RESZE.

A GYARMATHI NEGIEDIK EREOSSEGHENEK

20

EREOTLEN VOLTARVL.

NEGIEDIK bizonsagha Gyarmathinac.³⁹⁹ imillien. *Hazontalan azokat seghitseghül hini, a kik a my dolgainkat nem tuggiac. A megh holt szentec pedigh nem tuggiac. Nem kel tehat eoket seghitseghül hinunc.* E keotes beszednec masodic részét, bizonyyttia Isaiasbul ki igi ir.⁴⁰⁰ *Abraham nem tudot*

³⁹⁶ Fol: 81.

³⁹⁷ Aug: 18. Ciu: cap: vlt:

³⁹⁸ Vide Riberam in cap: 3. Iona v. 29.

³⁹⁹ Fol: 19. 94. 225.

⁴⁰⁰ Isai: 63. v. 16.

minket, es Israel nem esmert minket. Salamon pedigh igi szol.⁴⁰¹ A holtac nem emlekez nec megh halaloc vtan, nincs reszec e vilaghi dolghokba. Ehez hasonlo amaz Job mondasa.⁴⁰² Nem tuggia a holt ember ha nemessec legieneké az eo maradeki, auagi nem. Az Istenis imillien ighiretet teon

5 *Iosiasnac.⁴⁰³ Nem lattiac a te szemeid azokat a gonoszokat mellicet hozoc ez helyre. It pedigh nem csak a testi szemrül szol az Isten, vgimond Gyarmathi: Mert ha csak e világh szerént nem latta volna, a mas világh szerént pedigh latna, micsoda vigasztalás volna ez? Masut ezen dolgot bizonyt a Soltarnac 145 reszebeol.⁴⁰⁴ Ki mégien, vgimond Daudid, a lelek a testbeol, es ackor el vész*

10 *minden gondolkodasoc. Az Vr Istenis csak maganac tulaidonyttia a sziu által latását, Hier: 17. v. 10. Nem lattiac tehat a szentec a my sziuünc kiuansághit.*

Ezekre nem nehez a felelet: Mert a bizonios dologh, hogy a megh holt szentec lelke, természet ereieböl nem tuggia az emberec titkos, es tauül valo keonyeorghéset, a mint ez eleot megh mondam.⁴⁰⁵ Azis bizonios dologh,

15 *hogy az Vr Isten megh ielentheti a lelkek nec e vilaghi dolgokat, szinte ollian künnien, mely künnien az éleo embereknec réghen megh ielente sok titkos dolgokat, a mint fellüül megh muta-^{39[r]:}tam, es eo maghais megh vallia Gyarmathi mikor igi yr,⁴⁰⁶ megh ielentheti az Isten, ha akaria, de azt kel megh mutatni, ha akariae Isten keozleni ezt a szenteckel auagy nem? En ez vtan*

20 *megh mutatom hogy az Isten keozleotte ezt a megh bodogult lelkeckel, Most csak azt kel megh mutatnunc, hogy az Gyarmatitul eleo hozot zent iras mondasibol, megh nem bizonyttatic, hogy a szentek nec Isten megh nem ielenti a my szüksegünket, es keonyeorghesinket.*

25 *Az Isaias mondasira sok képpen felelhetünc. Eleoszeor szent Hieronymus, iria,⁴⁰⁷ hogy ezt szinte vgi kel érteni, mint mikor az Isten azt mongia a gonoz emberekrül. Nem tudlac, nem ismerlec titeket, tudni illik, kedues es szerelemmel*

⁴⁰¹ *Eccles. 9. v. 5.*

⁴⁰² *Job 14. v. 21.*

⁴⁰³ *4.Regum 22. 2.Paralyp: 34.*

⁴⁰⁴ *Fol: 99.*

⁴⁰⁵ *Sup: fol: 9.*

⁴⁰⁶ *Fol: 93.*

⁴⁰⁷ *Hieron: in ca: 63. Isai:*

eggiüt iaro ismerettel.⁴⁰⁸ Auagi a mint a Deakoc szolnac, *scientia approbationis*. Es anny, mint ha azt mondana az Isten, *nem szeretlec titeket, nem tartlac fiaimnac, Nescit nos Abraham, ignorat Israel, quia te offendimus, Nec cognoscunt filios, quos a Deo suo intelligunt non amari*, vgimond Z. Hieronymus, etc. Masodsor, az iras csak azt mongia, hogy Abraham *nem tudot, es nem ismert minket*, tudni illik (*in praeterito*) e világhon eltébe, hanem csak az Isten az a kinec eoreocke valo gonduisselesebeol, es ismeretibeol hozattunc e világhra. Veghezetre, Abraham nem ismer minket, *e vilaghi mod szerent, természet ereiebeol, es velünc valo nyaiassagbul*.

- 10 Ezek ellen a feleletec ellen tusakodic Gyarmathi.⁴⁰⁹ Az elseo felelet ellen azt mongia, *hogy Hieronymus ot, ideghen ertelemre fordittia az irast noha egieb irasába es kiüaltkeppen Epistola tertia in Epitaph: Nepot: cap: 1. Nyluan mondgia, hogy Nepotianus nem hallia az eo beszedet, Es ismet cap: 10. hogy eo nem lattia, s' nem hallia, e világhi nyauualiakat. Es a veghebe azt*
- 15 *iria, hogy Nepotianussal nem szolhatunc my immar. Es iollehet, vgimond, en nec a magiarazatnac helie lehetne, ha csak azt mondana Isaias, hogy Abraham nem ismer minket, De mint hogy aztis mondgia, hogy nem Tud minketh, (a)⁴¹⁰ ki rekeszti feleollünc mindennemü ismeretit. Veghezetre csuda volna, vgimond, ha ackor Abraham oli kegietlenné vált volna, hogy a Sidokat*
- 20 *ismerni {[39v]:} sem akarta volna, magha egi Atiánac sincz lator fia. Es annal szorgalmatosban kellett volna keonyeorgheni a Sidokert, mentül teob vetkekbe voltac, mert vgianis, ha iamboroc löttec volna, annyra nem szükeolkeottec volna az eo keonyeorghese nekül.*

- De ezek mind heiaba valo csiauargasoc, io Gyarmathim, mert csak a te puzta mondasoddal, nylua ideghen magiarazattá nem teszed a Hieronymus magiarazattiat, kinec te csak a poraba sem kaphacz. Abba pedigh a leuelbe mellyet te rebesgecz, noha nyluan mondgia Z. Hieronymus, hogy test szerént, es az eleo emberec szokot moggia szerént, nem hallia szonkat, es nyauualiankat nem tuggia Nepotianus, es ő vele test szerent nem bezelgethünc, De azért vgian
- 30 *ottan cap: 11. igi ir feleolle. Nepotianus noster absens praesens est, et per*

⁴⁰⁸ Mat: 25. v. 13. cap: 7. v. 23.

⁴⁰⁹ Fol: 88.

⁴¹⁰ a 88. Hazugsagh.

- tanta terrarum spatia diuisos, utraque complectitur manu. Et in Epitaph: Paulae in fine. Vale o Paula, et cultorem tuum orationibus iuua.* Es egiebüttis, szantalanszor iria, hogy a megh dücseoült szentec segitnec minket, es int, hogy mijs imatkozzunc nekie. Az Hilarion elete historiaianac veghebe
- 5 ighén dicsiri Constantiat, hogy a Hilarion koporsaianal, giakran eghéz eyel vigiazot, *et quasi cum praesente ad adiuuandas orationes suas sermocinatur.* Hol pedig azt iria Gyarmathi, hogy eme két mondas *Nem tud, es nem ismer minket*, telliesseggel minden ismeretet ki rekeszt, nem igazan mondgia, Mert Christus Vrunkis az itilet napian azt foghia mondani a gonoszoknac,
- 10 *Nem tudlac es nem ismerlec titeket Matth: 25. v. 13. cap: 7. v. 23. es a mint Z. Pal mongia, ICorinth: 14. v. 38. Si quis ignorat, ignorabitur.* Ezekbeol vallion azt hozzaé ki Gyarmathi, hogy az Isten semmikeppen nem ismeri a bünös embereket? Nem aranzom hogy azt merie mondani. Azonkeppen tehat, nem keouetkeozic hogy Abraham semmikeppen nem esmerete volna
- 15 a gonoz Sidokat. Seot a mint e keoniunec masodic reszebe megh mutatam, Gyarmathi eo magha azt iria, Hogy *Tuggiac a Zentec, hogy vagion e feoldeon Christusnac, kerezat alat vitezkedeo egyhaza.* Ha ezt tuggiac, nilua nem fosztattac megh, *mindennemü feleollünc valo ismeret-^{40[r];}tül.* Ey Gyarmathi *mendacem memorem esse oportet.* Nem vált pedig kegietlenné Abraham, mikor az eo Istentelen fiait nem keduelte az eo gonossagokert, noha természetec szerént eeket nem gyüleolte, Mert az Istenfeleo zentnec akarattia, az Isten akarattiahoz szabuan maghat, giüleoli mégh az eonneon fiabannis a gonossaghot, noha termetetit nem giüleoli.
- Isaias Propheta pedig, nem mondgia hogy Abraham nem keonieoreogh
- 25 az eo gonoz fiaiert, a mint Gyarmathi alittyta, hanem csak azt mondgia, hogy nem szereti eeket az eo gonossagokert, De a feleol, vgian keonyeoreoghet Istenec erettek, mikeppen mijs keonyeoreoghetünc Istenec azert, a kit gonossagháert nem keduellünc. Azt sem tudnam megh mondani Gyarmathinac, ha a szentec keonyeorghése, azoknac legiene szükseghesb a kik fen álnac, es iamborul
- 30 élne, auagy a gonozoknac, miuel hogy a kik fen alnakis, feleo hogy el ne essenec.

A masodic felelet ellen, semmit nem szol Gyarmathi. A harmadikra igy felel.⁴¹¹ *Nincs oly bolond ember, vgimond, ki ezt a feleletet helien haggia, mert ot Isaias okát aggia, miert kellessec Istenec megh halgatni az eo keonyeorgheseket. Minemü ok volna pedigh, ha igy szolnanac. Azert halgas*
5 *megh, mert Abraham eletebe nem tutta minemü fiai keouetkeznenec vtanna. Tül leottec, s' ide all az ayaua, Ez vgy illik eoszue mint a bot a teghezbe.*

Igazan mondad Gyarmathi hogy ezt egy bolond ember sem haggia helien, En sem a bolondoc, hanem az eszes emberec itileti szerént mondom ezt igaznac lenni. Valahogy pedigh nem teccic neked, de csuda szép okat aggia ott Isaias,
10 *miert kellessec Istenec megh halgatni az eo keonyeorgheseket, mert igi szol Isaias. Vram, te vagi a my Atianc inkab hogy sem mint Abraham, mert eo, e vilaghon eltébe, nem ismert minket, nem az eo conduiselesebeol ieottünc e vilaghra, hanem a tiedbüil, ki eoreoktül foghua ismertél, es gondot viseltel my reanc. Azert, mint hogy csak tegedet hihatunc feokeppen Atianknac,*
15 *{[40v:]} mélto, hogy megh halgas. Es ehez hasonlo, a Machabaeusoc Annya mondasa.⁴¹² Latod azert hogy a honnan leottec oda all az ayaua.*

A negiedic feleletrül szol valamit, de azt mint kellien a my feleletünc ellen applicalni, eo megh nem mondgia, es en sem latom. Azt mongia
20 *azert, hogy Z. Agoston lib: de cura pro mortuis cap: 13. megh bizonyttia, hogy a holtac nem forognac my keozeottünc, es gondot sem viselnec reanc, mert (vgimond) ha keoztünc forgananc, ketsegnékül, az en szerelmes anyam mindennap eggiüt volna velem.*

E bezzegh vgi illik ide, mint a bot a teghezbe, mert Z. Agoston, csak azt mongia, hogy a szentec termetet ereieböl nem szoktac az embereckel e vilaghi
25 *mod szerent tarsalkodni. De e mellet, sok helien nyluan iria, hogy a szentec, imatkoznac my erettünc mint ez vtan megh lattiuc.⁴¹³ Es azon könyube nyluan mondgia, hogy tuggiac a szentec a my dolgainkat, es niha az Istentül az embe-
rekhez küldetnec, iollehet (vgimond) *per naturam propriam viuorum rebus interesse non possint.**

⁴¹¹ Fol: 89.

⁴¹² 2.Machab: 7. v. 22.

⁴¹³ August: de cura pro mort: cap: 15. et. 16.

A Z. Iob, es Salamon mondasira, es a Soltarbol eleo hozot sententiara, ighen keoniü a felelet. Mert Z. Iob, minec vtanna azt mondta volna *cap: 14. v. 20. in perpetuum transit homo*, melliel nem azt ielenti hogy eoreocke a halalba lészen az ember, hanem hogy az Istenec szokot töruenye szerént, soha a megh

5 holt ember e vilaghi eletre vizza nem ter, azt veti vtanna *vers: 21. Es nyluabban cap: 21. v 21.* hogy a megh holt ember, nem visel gondot az eo fiaira, es hazara, tudni illik, e vilaghi mod es szokas szerent, es a mint Z. Gergely mondgia,⁴¹⁴ természet szerént nem tudhattia a holt ember e világhiac dolghait. Azonkeppen mikor Salamon azt mondgia,⁴¹⁵ hogy *a halal vián, sem okossagh, sem beolcseségh nem marad*, es az halottac *nil nouerunt amplius*, Auagi

10 mikor Z. Daudid azt mongia, *hogy az ember halala napián, véghe lészen minden gondolatunknac*,⁴¹⁶ Nem vgy kel ezeket erteni, hogy telliesseggel, semmi értelmec, gondolkodasoc, es tudomanioc nem volna a {4l[r]:} lelkek nec, mert ö maghais Gyarmathi megh vallia,⁴¹⁷ hogy ezek *a szentek lelkei discsirik az Istent, ismeric ötet, tuggiac hogy e feoldön vitezkedeo Anyazentegy haz vagion, es imatkoznac az ö viaskodo szolgha tarsokert*. Ezek igi leuen, tartozik ö maghais Gyarmathi ezeket a Z. Iras mondasit megh magiarazni, mert ö ellene szinte vgi tusakodnak, mint mi ellenünk. Azonképpen, noha Gyarmathi azt iria, hogy *a bodogh lelkek szeretnek minket*, De Salamon *Eccles: 9. v. 6.* azt iria

20 hogy, *a megh holtak szerelme el veszet*. A Salamon mondasara azert azt feleli Z. Gergeli,⁴¹⁸ hogy Salamon az Istentelen emberek szauát hozza elő, mint szinte vgian azon könynek harmadik részébeis, mikor azt mongia, *hogy egienlö halal az oktalan allatok, es az emberek halála*. Es ha szinte azt mongiukis, hogy ot Salamon, vgian az ö maga értelméből szol, vgi kel mind a Salamon,

25 s' mind a Z. Daudid mondasit ertenünk, hogy *nincs a megh holtakba emlekezet, bölcsesegh, melliel magokat seghithessek halaloc vtan, ha e vilaghon gonoszul eltek*. Nincs semmi reszek, e vilaghi mod szerent valo gonduisselesbe, meli testi faratsaggal, haboru gondolatokkal, niughatatlan szorgalmatossaggal szokot lenni: Nem tudnak semmit természet ereieből a my dolgainkba.

⁴¹⁴ Gregor: 12. Moral: ca. 13.

⁴¹⁵ Eccles: 9. v. 10.

⁴¹⁶ Sap: 4 v. 19. Lucae 16. v. 23. *Etiam animae damnatae norunt.*

⁴¹⁷ Fol: 2.

⁴¹⁸ Greg: 4. Dialog: cap: 4.

Iosiasrul csak azt mongia az iras, hogy ő ideiebe csendeszen marad az országh, es ő, megh nem lattia testi szemeiuel az ő nepenek haboruiat: Kiben, csudalom hogy Gyarmathi semmi vigasztalast nem talal.

5 Hieremias által, csak azt mongia az Vr Isten, hogy egiedül csak önnön mágha az, a ki magha ereieuel lattia a sziunek gondolattiat, noha a mint e konyunek masodik reszebe mondam,⁴¹⁹ az Istenec ielenteséből, giakran az emberekis által lattak gondolatokat, es titkos cselekedeteket az embereknek.

De it vizontagh vy erőseghekkkel igiekezik Gyarmathi el hitetni, hogy az Isten megh nem ielenti a szenteknek a my kiuansaghinkat.⁴²⁰

10 *Viszá, es fonákül esnéiek* (vgimond) *a dologh, ha az Isten megh ielentene Z. Peternek, hogy valameli ember könyöröggh ő neki: Lassad, monduan neki, ha akarszé könyörgheni vagi nem, Söt ezt bolondságh meghis gondolni, mert igi az Isten volna* {[4lv]:} *közbe iaro a szenteknel, nem a szentek az Istenel: Ennek felötte, megh eléghedet az Isten az ő fia szoszollasáual es közbe iarasáual: Vegezetre azt akaria megh mutatni,*⁴²¹ *hogy a szentek nem lattiak az Istenbe mint egi tükörbe a my imatsaghinkat, es egieb dolgokat.* Azonnis törödik Gyarmathi,⁴²² hogy Z. Hieronymussal azt monta Monoszloi Vram, *hogy a megh dücsöült lelkek, oli giorsak leuen mint az Angialok, e földreis el iöhetnec, es e vilaghi dolgokat megh tekinthetik:* De ezen ne faraggion bator,

20 mert ő maghokis megh valliak azt a Catholicus Doktorok, hogy ha szinte a szentek lelke, it közöttünk forgolodnekis, vgian nem volna ez eleghseghes, miuel hogy ielen leuen sem lathatna sziüünk kiuansaghat, ha az Isten megh nem ielentené neki. Mas az pedigh, hogy ha azon üdöbe külömb külömb helieken könyörghenének valameli szentnek, nem lehetne ielen mindeniknel

25 természet szerént.

Annak okaért, közönséghesen azt mondgiak a Doktorok,⁴²³ hogy az Isten ielenti megh a szenteknec, mint reghen a Prophetaknak, a my titkos kiuansaghinkat, es könyörghesinket: Ebbe pedigh nincs semmi képtelen dologh, sem az Istent ezzel nem teszszük közbe iaronak a szenteknel, miképpen a Z. Iras

⁴¹⁹ *Vide sup: fol: 9.*

⁴²⁰ *Fol: 94.*

⁴²¹ *Fol: 98.*

⁴²² *Fol: 96.*

⁴²³ *Vide Bellarm: lib: de Beatitu: S. cap: 20. ad: 3.*

sem tészí az Istent közbe iaronak Iobhoz, noha az Isten ielenté megh a Iob tarsainak hogy ha eötet megh akariak engheztelni, Iobot kériek, hogy könyöröghiön erettek.⁴²⁴

{42[r]:}

KILENCZEDIK RESZE.

5 A TEOB BIZONISAGOK MELLIEKET GYARMATHI
IRASANAK ELSEO RESZEBE ELEO hoz, megh haniatnak.

EOTEODIK bizoniságha Gyarmathinak imillien.⁴²⁵ *Ha az egi Isten kiuül mas Isten nincsen, csak attul kel minden iot kernünk: De nincs töb egi Istenel. Ergo.* Hogy pedigh egi Istennel töb nincsen, erössen megh bizonyttia
10 Gyarmathi a Z. irasbol, miuel hogy ezt senki nem tagaggia: Bizonságánac pedigh első reszet, melliet megh kel vala erössyteni, el vgorgia: Megh bizonytam ennek elötte,⁴²⁶ hogy csak az Istentül kel kérni minden iot, vgi, mint önnön tulaidon ereieböl minden lelki, es üduösséghre valo ioknak megh adoiatul: Mert ez, tulaidon csak az Isten dolga, a ki egiedül igaz, es felső
15 io, minden ioknak megh adoia, a kitül szarmazik minden tekélletes aiandek. De e mellet szabad egiebektülis vgimint szolgálha tarsainktul kernünc, Z. Pal Apostollal egietembe, hogy imadkozsanak ertünc, es segicsenek Isten elöt. Es noha iol tuggiuk hogy az Isten a mi fö tanitonk, taplálonk vigaztalonk, de mind az altal, giakran kerüuc felebaratunkat hogy oktasson minket,
20 es szükseghinkbe seghillien.

HATODIK bizoniságha.⁴²⁷ *Csak az egi Istennek kel aldozni. De az elök könyörghese aldozat, Tehat nem kel senkinek Isten kiuül könyörgheni, Mert minden könörghés, es seghitseghül hiuas, lelki es csak Istennek valo aldozat.*

⁴²⁴ Iob 42. v. 8. Simile Genes: 20. v. 7. et 17.

⁴²⁵ Fol: 20.

⁴²⁶ Vide sup: fol: 10. 23.

⁴²⁷ Fol: 21.

- Ighen csudálom bizoni, hogy efféle tudatlan balgatagsagokat nem altallot Gyarmathi ellenünc tamasztani.⁴²⁸ Szinte ezen formán, igijs okoskodhatot volna. Az adakozas aldozat, mint {[42v]:} az Iras mongia, es Gyarmathijs megh vallia. Tehat, csak istennek kel adakozni. Ezenkeppen: Z. Pal (a)⁴²⁹ kéri
- 5 a Romabelieket hogy imatkozzanac ö erette, szinte azon szoual mellyel my kerüic a szenteket, tudni illik, *Orate pro nobis*. Tehat Z. Palis aldozék az embe- reknek. Vak a ki nem lattia, mely esztelen okoskodasok ezek. Hogy azért röuid, niluan valo, es Exceptio nekül valo feleletet aggiak erre, azt mondom, hogy az aldozat két képpen vétetik az irasba. Először az ö tulajdon természeti
- 10 szerént, es efféle aldozattal nem szabad teremtet allatot tiztelni, a mint ez elöt megh mutatam.⁴³⁰ Masodszor pedigh vétetik az aldozatnak neue, közönseghes képpen, akar minemü io cselekedetert, vgimint az alamisnaert, imatsaghert, etc. Es ekkepen a teremtet allatnakis tulajdonithatik: Iollehet mégh így sem hy az iras akár meli könyörghestis aldozatnak, hanem csak az Isteni imadast,
- 15 a mint megh teczik, *Psalms: 49. v. 14. et 23. Oseae 14. v. 3.* Es így a szenteknek valo könyörghes, az iras szerént, nem leszen semmikeppen aldozat, Auagi ha aldozat lésenis, csak ollian ertelembé lésen aldozat, minemübe az alamisna, Es szinte vgi szabad lésen szolga tarsainktul az ö moggioc szerént valo seghitseghet kerni, mint szabad nekik alamisnat adni.
- 20 HETEDIK bizonisagha emez.⁴³¹ *Az Istennek saiat dücsösséghet nem kel masnak tulajdonitani. A seghitseghül hiuas pedigh. saiat es tulajdon dücsösséghe Istennek: Nem kel tehat azt masnak tulajdonitani* Bizoniságának masodik részét azzal tamogattia, *Mert Z. Pal*, vgimond, *1.Timoth: 1. egiedül az Istennek mongia, hogy tisztességh, s' dücsössegh adassék. Es Isai: 42. 48, azt mongia az Vr, hogy az ö dücsösséget másnak nem aggia* De miuelhogy az elöt bouön megh mutatám,⁴³² minemü dücsössegh, es tisztességh legien az, mely csak egiedül az Istent illet, es minemü tisztességh legien az, melliet a Feiedelmeknec, es az Isten felöknek kel adnunk, nem szüksegh

⁴²⁸ *Heb: 13. v. 16. Philip: 4. v. 18. Fol: 61.*

⁴²⁹ *a Rom: 15. v. 30. 2Cor: 1. v. 11. Coloss: 4. v. 3. 1.Thes: 5. v. 25. 2.Thess: 3. v. 1. 1.Timot: 2. v. 1. Heb: 13. v. 18.*

⁴³⁰ *Sup: fol: 15. b.*

⁴³¹ *Fol: 22.*

⁴³² *Sup: fol: 14.*

mind anniszor azon dolgot elő hozni, meniszer Gyarmathi az ő vnalmas szo szaporitásual okot adna erre.

NYOLCZADIK bizonisagh.⁴³³ *Karhoztattia az iras {43[r]:} a teremtet allat seghitseghül hiusat, Mert Z. Pal karhoztattia a Poganiokat, hogy inkab szolgaltak a teremtet allatnak hogy sem a teremptőnek.*⁴³⁴ De it semmit egiebet nem karhoztat Z Pal a baluanoizásnal, meli altal, a teremtet allat, teremptő gianant imadatik. Soha pedigh közzüllünk senki külömben nem tiszteli, sem imaggia a szenteket, hanem csak a mint az Isten szolgahait illik tisztelni, es seghitseghül hini.

- 10 KILENCZEDIK 10. 12. 16. 19. 20. 21. 22 bizonsagh illien, *Csak azt kel seghitseghül hinunk a kit (a)*⁴³⁵ *tuggiuc bizonnial, hogy megh halgat. (b)*⁴³⁶ *A kinek mongiuk a Myatiankat. (c)*⁴³⁷ *A ki eleghseghes mindenekre. (d)*⁴³⁸ *A ki szükseghinket tuduán, mindenhatois. (e)*⁴³⁹ *A ki öriz minket. (f)*⁴⁴⁰ *A ki remensegünk. (g)*⁴⁴¹ *A ki mindennel bir, etc. Illyen csak az Isten. Tehat csak ötet kel seghitseghül hinunk.* Es it, nagi munkaual, erőssen megh bizonyttia, hogy Isten tud mindent, öriz minket, etc. kit senki nem tagad.

De iambor, bár csak azt bizonytanad megh a mi nem igaz, hannal bekét annak a mit senki nem tagad. A te bizonsagodnak elso része, tizta hamis, hogy nem bizonytad azt megh? Talam nem lön eröd hozza?

- 20 Ha en te neked illien bizonsaghot vetnék elődbe. *Csak azt kel seghitseghül hinünk, a kit bizonnial tuggiuk hogy hallia a my könyörghesünket. De mikor en teged szemtülszembe kérlek, tudom bizonnial hogy hallod az en könyörghesemet, Tehat csak teged kel nekem seghitseghül hinom.* Vallion mit felelnél erre? A mit te erre felelsz, azont felelem en teneked. Nylua Z. Pal ideiebe ezeket a bizonsaghokat fel nem talaltak vala, mert ha ő azt vallotta volna

⁴³³ Fol: 22.

⁴³⁴ Rom: 1. Galat: 4.

⁴³⁵ Hazughsgoc. a 89.

⁴³⁶ b 90.

⁴³⁷ c 91.

⁴³⁸ d 92.

⁴³⁹ e 93.

⁴⁴⁰ f 94.

⁴⁴¹ g 95.

a mit Gyarmathi, soha nem kérte volna az embereket hogy imatkozzanak erette, es seghicsék ötet.

5 TIZEN EGGIEDIK 15. 17. 18. bizoniságha illien. *Az Istennek Z. Lelke, es az Iras, minket, az Istenhez igazit, hogy ötet hyiuk seghitseghül, es ighyri, hogy ö megh halgat minket szeret minket, es eleghseghes hatalma vagion a seghitseghre. Nem szüksegh tehat egiebet ö kiüüle seghitseghre hinunk.*

10 Szinte ezen forman megh mutathatnad Z. Pal ellenis, {[43v]:} hogy nem kellett volna neki kérni az embereket, hogy seghicsek ötet imatsaghok által: Söt maghatok ellenis megh mutathatnad, hogy a praedicatio veghébe, nem kellene a ti halgatoitokat kérnetek, hogy a rabokért, beteghekért, teuelighö eretnekekért, imatkoznának Röüideden azért azt mondom,⁴⁴² hogy mikor a szenteket kériuc, hogy Isten előtt imatsagokkal seghicsenek, akkoris az Istenhez iarulunk, es a szentek által ö zentfelsegétül kerünc seghitséghet. Ennek felötte, csak Istent kel vgi hinunk seghitseghül, mint minden ioknak

15 első kutfeiet, De e mellet, mastis kerhetünk, hogy seghicsen könyörgheséuel.

20 TIZEN HARMADIK, es XIV. bizonságha illien.⁴⁴³ *A mely tiszteletnek parancsolattia, peldaia, ighireti nincsen az irasba, az nem kedues Isten előtt, Mert a my hitből nincz, bün az.*⁴⁴⁴ *Nincz pedigh a hitből a mi az Isten ighiienek hallasabol nem szarmazik. De a szentek imadasa ollian tisztelet: Nem kedues tehat.*

25 Ennek a bizonsághnak hamis mind a ket resze: Mert, hogy el hagiuan a szombatot, megh illiük a Vasarnapot, karacsont, Husuetot, nyncs paracsolua az irasba. Azonkeppen hogy a Caluinistak enekellienek a Praedicatio előtt: Hogy feleseghekkkel megh esküggienek: Hogy ezek a Bibliaba valo köniuek, azoktul irattattak a kiknek neuét viselik: Hogy éppen, változtatás nélkül megh marattak, es töb efféle dolgok, nincsenek az irasba, De efféle dolgokrul meltan azt mondhattiuk a mit Z. Agoston:⁴⁴⁵ *Dicimus in Deo tres personas, non quia scriptura dicit, sed quia non contradicit.* Az irasis soha azt nem mondgia hogy csak azt cselekeggiük, a mit megh iratot az Isten, hanem,

⁴⁴² *Vide sup: fol: 8.*

⁴⁴³ *Fol: 24. et 268.*

⁴⁴⁴ *Rom: 14. v. 23.*

⁴⁴⁵ *Aug: 7. de Trinit: cap: 4.*

hogy csak azt cselekeggiük, a mit ő megh parancsol, vagi irasba, vagi iras kiüül, vagi ő magha által, vagi az Aniazentegyhez paztori által.

A bizonsaghnak masodik részeis hamis, mert peldaiat mutatom az irasba efféle tiszteletnek, tudni illik, hogy az Isten szeki elöt valo lelkeket imádtak,
 5 es seghitseghül hittak az hiuek. Es noha nincsen illien szokkal valo parancsolat az {44[r]:} irasba. *Hyd seghitseghül a szenteket*, de mikor az Isten megh hatta, hogy az Aniazentegihaz tanytasatul el ne szakaggiunk, hanem megh maraggiunk abba a tudomanyba melliet eleitül fogua tanultunk, aztis megh parancsolta, hogy a szentek imadságot, es tizteletit, az Aniazentegihaz szo-
 10 kása szerént megh tarcsuk. Ama Z. Pal mondasanak pedigh, *quod non est ex fide, peccatum est*, sokkal külömb ertelme vagion annal, a mit Gyarmathi almadoz. De, ha szinte ollian ertelme volnais, semmit nem artana a my kerezteni vallasunknak, mert my a Z Irasnak niluan valo peldaiual megh mutattiuk, hogy szabad seghitseghül hini, az ő moggiok szerént, az Istennek
 15 szentitis.

AZ XXIV. XXV. XXVII. es XXIX. bizonsaghok semmire kellök: Mert ezekben igy okoskodik Gyarmathi.⁴⁴⁶ *Azt kel seghitseghül hinunk, a kinek az Angialok könyörögnek: A ki iob nallunknal. (a)*⁴⁴⁷ *Es ha a szenteket seghitseghül hyiuk, nem lészen külömbsegh mi köztünk. s' a Poganok közt.*
 20 *Es az egimasért valo könyöröghés, csak addegh haznal mygh élünk, mert Illies Propheta 3.Reg: 2. azt mongia Elisaesusnak: Kéry valamit töllem, minek elötte el vitessem.*⁴⁴⁸

De ezek erőtlen bizonisaghok: Mert noha azt kel seghitseghül hinunk a kinek az Angialok könyöröghnek, es a kik iobbak nallunknal természet szerént:
 25 De e mellet, vgian szabad szolgálha tarsainkatis kérnunc, hogy könyöröghienek Istennek erettünk, mint a Z. Pal peldaiabol megh mutatam. Meli nagi külömbsegh legien pedigh mi köztünk, s' a Poganok közt, vak a ki nem lattia. Mert mi, semmi teremtet allatnak Isteni tiszteletet nem teszünk. Azt sem bizonyttia megh Gyarmathi, hogy csak addegh könyöröghetünk egymasert,
 30 mygh elünk. Az Illies Propheta mondasabol pedigh ez nem kouetkezik, Mert ő,

⁴⁴⁶ Fol: 34 35.

⁴⁴⁷ a 96. Hazug:

⁴⁴⁸ Idem repetit: fol: 139.

csak azt mongia, hogy Eliseus kerien valamit tolle, mygh véle egyyüt vagion, de azt nem mongia hogy az vtan ne kerien.

Az XXIII. es XXVIII. bizonsaghot a Z. irasbol veszi. *Az Angial, nem szenedé hogy ötet imadna Z. Ianos Apo-{{[44v]:}calyp: 9. v. 10. Z. Peteris Actorum 10. es Z. Pal Actor: 14. nem akarák, hogy öket imadnak az emberek. Z. Pal Apostol pedigh ad Coloss: 2. karhoztattia azokat kik az Angialokat imaggiak vala. Nem szabad tehat a teremtet allatot imadni.*

Ezekre megh felelék böseghesen ez elöt.⁴⁴⁹ Röüideden azt mondom, hogy ha az Angial oly fenyességbe ielent megh Z. Ianosnak, hogy ezt Istennek alituan, Isteni tiztelettel akarta Z. Ianos imádni, es Z. Petertis ezenkeppen akarta imadni a százados, meltan tiltottak megh azt az imadast, mert efféle imadas egiebbhez nem illik az Istennel. Ha pedigh Z. Ianos, es a százados, tuduan hogy az Angial es Z. Peter csak teremtet allati Istennek, es méghis imadni akarták, nyluan megh teczik az Apostol, es a Z. Lelektül megh vilaghosittatot százados peldaiabol, hogy a teremtet allatotis imadhattiuk baluaniozasnekül. Mert nem aranzom, hogy Z. Ianost baluaniozoua akaria Gyarmathi tenni mint Caluinus.⁴⁵⁰ Mi azert Z. Ianossal azt akariuk hinny, hogy az Angialtis, az ő modgia szerént, imadhiattiuk bün nekül: Abrahammal pedigh, es a Patriarchakkal aztis hizzük, hogy méghe az embertis imadhattiuk emberhez illendő imadással. De, vgi mond Gyarmathi: *Nem akarta az Angial es Z. Peter hogy öket imaggiak? Vgi vagion, de Vrunkat is mikor ionak neueznék, azt mondgia:⁴⁵¹ Miert hysz engemet ionak, holot csak az Isten io?* It, megh fedde Vrunk azt, a ki ötet ionak neueze, Ebből vallion s' köuetkezike hogy Christust *ionak* nem neuezhettiük? Meltan hyiak vala Vrunkat *ionak*, es ő felsegheis meltan feddé megh. a ki ötet ionak neueze, nem akaruan efféle böcsülletes neuekkel dicsekedni, mert alazatoszágra akara minket tanytani: Z. Ianosis azert, kit a Z. Lélek nyluabban megh tanitot vala a baluaniozasanac vndoksagharul, hogy sem a Lutheristakat, meltan imada az Angialt ő hozza illendő imadással.

⁴⁴⁹ *Sup: fol: 13.*

⁴⁵⁰ *Vide sup: fol: 13. b.*

⁴⁵¹ *Marc: 10. v. 18. Matt: 18. v. 18.*

Az Colossabeliekhez irt mondasnak sokan sok külömb magiarazattiat aggiak, Nekem téczik a Baronius magiarazattia Szol azért ot Z. Pal Cherintus ellen,⁴⁵² ki Christus vrunkat csak puzta embernek vallotta, az Angialokat pedigh, ö nallá-^{45[r]:}nal böcsülletesbeknek hitte, es ezek által mondotta
5 hogy a világh teremtetet, a mint iria Tertullianus,⁴⁵³ es Irenaeus.⁴⁵⁴ Söt a mint iria Theodoretus, azt monta hogy senki Istenhez nem iarulhat külömben, hanem az Angialok által. Ezt azért karhoztatuan Z, Pal,⁴⁵⁵ *Senki*, vgi mond, *titeket megh ne csallion, kedueskedni akaruan az alazatosagba* (az az, a Christus alazatos allapattiaba, kit tizta embernek, es az Angialoknal alabualonak itilnek)
10 *es az Angialok tiszteletibe* ezeket teremptökké akaruan tenni. Nekünk pedigh semmi közünk nincz efféle vtálatos velekedesekkel. Ennek fölötte, tyltia Z. Pal az Angialoknak baluaniozo tizteleteket, melliel a Poganiok, es Magusok tisztelik vala öket, mert el akaruan földözui az ö baluaniozo ördögössegeket, vgi tettetik vala, mint ha az Isten Angialit tisztelnek, es az ö ereiek által cselekednek
15 az ö ördöghi mestersegeket.⁴⁵⁶

Vegezetre a XXVI bizonisaghba igi okoskodik Gyarmathi.⁴⁵⁷ *Eddigh Daid Ferencz ellen, abbol bizonitottuk a Christus Istenseghet, hogy csak az Istent kel imadnunk, es seghitseghül hinunk.*

Szerető Gyarmathim, vgian ezenkeppen megh mutathadnad, hogy ama
20 föld nepeis melliet Abraham imada, *Genes: 23. v. 7.* Esau, kit Iacob imada, *Gen: 33. v. 3.* Ioseph, kit imadanak az ö Attiafiai, *Gen: 42. v. 6. cap: 43. v. 26.*⁴⁵⁸ Es többennis, Istenek voltak. Ha azt megh mutatod, hogy Christus Vrunkat, Istenhez illendő imadással kel tisztelnünk, bezzegh eleghseghésen megh gyözöd Daid Ferenczet. De ha csak akarminemü imadásra meltonak
25 mutatod, nem hozhatod mindgiart ki ebböl, hogy igaz Isten legien, hanem, mas erősb es giözhetetlen bizonsagokkal kel azt megh erősíteni.

⁴⁵² *Baron: anno Christi 60.*

⁴⁵³ *Tertullian: de Praescrip: c. 48.*

⁴⁵⁴ *Iren: lib: 1. c. 25 Et in ea loca Pamel: Feuar:*

⁴⁵⁵ *Theodor: in c. 2. ad Coloss:*

⁴⁵⁶ *Concil: Laodicens: Can: 35. Tertull: Apol: cap: 23.*

⁴⁵⁷ *Fol: 34 87.*

⁴⁵⁸ *Vid: sup: fo: 13.*

{[45v]:}

TIZEDIK RESZE.

A GYARMATHI KEONIVENEK MASODIK RESZEBE

VALO BIZONISAGHOK FERghes volta.

IRrasának masodik részébe, azt akaria megh bizonytani Gyarmathi,⁴⁵⁹
5 hogy Isten elöt, Christusnal egieb esedező, szoszollo, engheztelő, es közbe iaro nincsen. Ezt pedigh ötuen két bizonyisaggal akaria megh erőssiteni.

Minek előtte pedigh az ő bizonsaghit elő szamlalliuik, iol megh kel emlekeznünk, mirül legien a közbe vetés, Es mit kellien Gyarmathinak megh bizonytani. Mert legh ELEOZEOR azt bizonnyal valliuk, hogy csak
10 egi a közbe iaro, ki szent halaláual eleghet téuen büneinkert, kegielmet nyert, ő magha ereieuel, Istentül. MASODZOR valliuk aztis, a mint ez elöt bouön megh mondok,⁴⁶⁰ hogy mikor mas élő embert, vagi bodogh lelket kerünk, hogy értünk imadkozzék, nem azon kériük, hogy a Christus erdeme s' közbe iarasanékül nierien valamit nekünk, hanem azon, hogy a Christus érdeme
15 által, nyerien Istentül kegielmet. Mert iol tuggiuk hogy semmi üduösségghes io nem adatik Istentül nekünk, sem a mi magunk könyörghése, sem a mas ember imadsága által, mely a Christus erdemenek giümölcse nem volna. Söt azt mongiuk Z. Agostonnal,⁴⁶¹ hogy valameli imadsagh, az közbe iaro IESVS CHRISTVS által nem mutattatik be az Istennek. nem Istenes imadsagh az,
20 hanem bün, es Isten ellen valo vétek, Es ez okon az Aniazentegyhaz, a szentekhez valo könörghesit igy feiezi be. *A mi Vrunk IESVS Christus által, etc. Amen.*

{46[r]:} A közbe vetes azért csak arrol vagion. *Ha szabadé valakit kernünk Christus kiüül, hogy könörgheséuel, a Christus erdeme által, nyerien nekünk
25 valami iot?*

Gyarmathi azert, Eötuen ket bizonsággal akaria erőssiteni hogy nem szabad: De mind ez az ötuen két bizonsagh sem töb Egynél, csak hogy ezt

⁴⁵⁹ *A fol: 260.*

⁴⁶⁰ *Sup: fol: 6. 8.*

⁴⁶¹ *Aug: in Psal: 108. initio 2. Exposit:*

(mint a Gyarmathi bizonsaghinak masodik közonseghes fogiatkozasaba mondam⁴⁶²) külömb szokkal hozza elő. Igi okoskodik azert Gyarmathi.

Csak azt kel seghitseghül hinunk A ki igaz Isten, s' igaz ember. A ki csak egiedül közbe iaro. A ki által az Atyához iarulunk. A ki maghat mutattia
5 *erettünk Isten előtt. Kibe semmi vetek nincs. A ki tuggia minden dolgainkat. A ki Istentül valtsagunkra, igazulasunkra adatot. A kit meltan szabaditonak, s' megh valtonak neuezhetünk. A ki által teremtetet es megh valtatot e vilagh. A ki eleghet töt erettünk. A ki megh holt erettünk. A ki szoszollonk az Atiánal my erettünk, etc. De csak egiedül a Christus illien. Egi, vgimond, Z, Pal,⁴⁶³*
10 *a közbe iaro, egi a ki által az Atiához iarulunk. A ki maghat be mutattia erettünk az Atia előtt. Hat, csak Christust kel seghitseghül hinunk.*

A Papistak pedigh, vgimond, (a)⁴⁶⁴ nem csak a szenteket de a Papatis telliességgel hasonloua teszük Christushoz. Vgian nem szükség (vgimond⁴⁶⁵) Christus a Papistaknak. Azt mongiak vgimond hogy Christus nem telliességgel,
15 *hanem csak rész szerént töt eleghet erettünk, mert az eredendö büntöl halalual valtogh, a naponként valo bünökért pedigh, magunknak kel eleghet tenünk böitölessel. Miseuel, etc. A Papistak azert, vgimond,⁴⁶⁶ auagi telliességgel ki rekesztük Christust az ő erdemeuel, es a szentek erdemét mutogattiak, auagi csak rész szerént az eredendö bünert mongiak haznosnak lenni.*

20 Erre fölötte ighen könyü a felelet. Mert a bizonságnak, es argumentomnak első resze, auagy a mint a Deakok mongiak, *a Maior propositio* nem igaz. Ezt pedigh, csak ingien sem erölködik, hogy megh bizonicsa Gyarmathi, hanem bizonságának masik részét *a Minor Propositiot*, kit senki nem tagad, erőssen tamogattia a Z. irással. Az első részének pedigh {[46v]:} hamisságha
25 csak ebbölis nyluan megh teczik, hogy az Atia es Z. Lélek Istentis szabad seghitseghül hinunk, noha az Atia megh nem testesült, Közbe iaro, es vereuel megh valto szoszollonka nem löt, *Hamis tehat az, hogy csak azt kel seghitseghül hinunk a ki igaz ember s' igaz Isten, etc.* Ennek fölötte, senkit nem hihatunk seghitseghül, vgimint megh valtonkat, es önnön ereieböl

⁴⁶² *Sup: fol: 20.*

⁴⁶³ *1.Tim: 2. v. 5. Rom: 5. v. 2. Hebr: 4. v 16. cap: 7. v. 25. Rom: 8. v. 34. Hebr: 9. v. 24.*

⁴⁶⁴ *a Fol: 264.*

⁴⁶⁵ *Fol: 266. 81.*

⁴⁶⁶ *Fol: 297.*

megh bekeltetönket, annal egiebet, a ki igaz ember s' igaz Isten, De mind az által, szabad mastis seghitseghül hinunk, vgi, hogy Istennek imatkozuan erettünk, seghicsen minket, mert Z. Pal giakran igi könyörgöt a hiueknek, ő magokis a Caluinistak igi imatkoznak egimásert.⁴⁶⁷

- 5 Touabba, ighen csudalkozom, hogy ama Z. Pal mondasabol.⁴⁶⁸ *Egi a közbe iaro*, azt akariak a Caluinistak megh mutatni, hogy senki Christusnal töb nem seghithet minket Isten előtt, holot Z Pal azt, a végre hozza elő, hogy ebből megh mutassa meli szükségheg légien, hogy mi egimasnak, Istentül e vilaghi es bodoghsagra valo iokat nyeriünk, Mert azt monta vala Z. Pal,
- 10 *hogy imatkozzunk minden emberekert*, Ennek, két okat aggja. Elsöt azt: Mert *Isten mindeneket üduöziteni akar*. Masikat azt: *Mert egi a közbe iaro ki mindeneket megh valtót*. Mint ha az mondana: Azert imatkozzunk mindenekért, hogy reszesek lehessenek a Christus erdemébe, mert ő mindeneket megh valtót. Ebből azért, nem csak nem köuetkezik hogy egi ember mast nem seghithet könyörgheséuel, de söt inkab köuetkezik, hogy ighenis seghitheti egi tagh a masikat könyörghese által.
- 15

- Veghezetre az irasba sok Istenhez illendő tulaidonsagok szamlaltatnak elő, mellicket noha olliankeppen, mint az Istennek tulaidonittatnak, nem kel a teremtet allatnak tulaidonitani, mind azon által, mas külömb ertelembé,
- 20 az Embereknekis tulaidonithatnak, mint a Gyarmathi masodik bizonsagara feleluén, sok peldakkal megh mutatám.⁴⁶⁹ Vgi annyra hogy, az emberek, Isteneknekis neuztetnek giakorta.⁴⁷⁰ Hiszük azért, es valliuk mijs, hogy ollian közbe iaro a minemürol emlekezik Z. Pal, töb nincsen Christusnal. Mert azt mongia {47[r]:} Z. Pal, *Egy a közbe iaro, ki maghat valtsagul ada mindenekert*,
- 25 az az, aki az ő Z. halalának dragalatos erdeme által, az eghész emberi nemzetnek mindenemü vetkeiért eleghet tön az Istennek. Efféle közbe iaro, bezzegh nem volt, s' nemis lehet töb Christusnal, mert semminemü teremtet allat nem tehetet igazat az Isten haraghianak, nem valthatta megh sem maghat, sem felebarattiat a bünből, es az ördögnek rabsagabol. Ha penigh oli közbe iarorul

⁴⁶⁷ Vid: sup: fo: 23.

⁴⁶⁸ I.Tim: 2. v. 5.

⁴⁶⁹ Sup: fol: 36.

⁴⁷⁰ Sup: fol: 31.

szollunk, minemü közbe iarok szoktak az emberek közöttis talaltatni, kik könyörghések által seghitnek, noha eleghet nem tésznek vetkeinkert, ketsegnékül efféle közbe iarok Christuson kiüülis talaltatnak, Mert efféle közbe iarasra kerü Z. Pal az hiueket, mikor azt iria nekik:⁴⁷¹ *Orate pro nobis.*

- 5 Efféle közbe iarok a szentekis, kik könyörögnek Istennek a közönseghes anyazentegihazert a mint Gyarmathi sem tagaggia.⁴⁷² Mi azért a szenteket nem valliuk egieb modon valo közbe iaronknak, hanem csak olliaknak, kik erettünk könyöröghienek: sem egieb keppen nem kerüük hogy közbe iarok legienek, hanem csak igi, *Orate pro nobis.* Nem szokatlan pedigh az irasba hogy az ember
- 10 közbe iaronak neuzeitessék, mint Moysést kétszer oluassuk hogy az iras közbe iaronak neuzei,⁴⁷³ masut pedigh az iras, Moysést *Redemptornak* megh valtonak neuzei,⁴⁷⁴ Iosephet *Saluatornak* üdüözitönek.⁴⁷⁵

- Ezekből megh teczik, meli meltatlan monda Gyarmathi, *hogy my nekünk, vgian nem szükség a Christus. es hogy nem itilliük ötet eleghseghesnek minden bünnünk el mosására.* Mert mi minden ionknak giökerenek valliuk lenni amaz igaz szölötöt. A szentek seghitséghe, az ő imatsaghok ereie, es kedues volta, mind ennek giümölcse, mint az elöt megh mutatam.⁴⁷⁶ Soha pedigh senki azt nem monta közüllünk (noha te ezt reank fogod, de emberet nem adod) hogy *Christus csak az eredendő bünért holt volna megh,* auagi hogy
- 20 *mi magunk ereieből csak egi bünértis eleghet tehetnenk,* a mint Magiari ellen megh mutatam.⁴⁷⁷

- Ez ellen Gyarmathi azt mongia,⁴⁷⁸ *hogy szabad kérni a ter-{{[47v]:}} emptet allatot hogy könyöröghiön erettünk, de nem szabad közbe iaroua tenni, mert a könörghes, valtság, es elégtételnekül lehet, a közbe iaras pedigh (melirül mi köztünk es a Papistak közt viszauonas vagion) nem lehet valtság, es eleghtételnekül, Es annak okaert Z. Pal ad Galat: 3. nem*

⁴⁷¹ *Sup: fol: 23.*

⁴⁷² *Vide sup: fol: 5.*

⁴⁷³ *Deut: 5. v. 5. Galat: 3. v. 19.*

⁴⁷⁴ *Actor: 7. v. 35.*

⁴⁷⁵ *Gen: 41. v. 45.*

⁴⁷⁶ *Sup: fol: 6.*

⁴⁷⁷ *Fol: 178.*

⁴⁷⁸ *Fol: 288.*

Moysést, hanem Christust hyia közbeiaronak, Moyses Deut: 5. csak azt mondgia, hogy ő allot közbe az Isten közöt es a Sidok közöt. Masodszor azt mongia,⁴⁷⁹ hogy ezeken a helieken, szol a Z. iras, csak az elő emberekrül, nem a megh holtakrül, kik semmit immar nem szolgálnak nekünk.

- 5 De io Gyarmathim e csak csauargas, mert ha a közbe iaro neuét vgi akarod venni, hogy csak azt hyiad közbe iaronak a ki megh vált, eleghet teszen erettet, etc. nylyan valo dologh hogy senki töb közbe iaronk Isten előtt nincz Christusnal. Es a ki illien ertelemmel közbeiaroknak neuezné a szenteket, baluaniozo volna. Nem igazan mondod azért (a)⁴⁸⁰ hogy efféle közbe iarorul
- 10 *legien my köztünk vetekedes.* Ha pedig a közbe iaron azt ertiük (mint az emberek szoktak) a ki törekedik masnal dolgaink veghez vitelébe,⁴⁸¹ Igi nylyanualo dologh hogy a szentekis közbe iarok, mert imatkoznak a közönseghes Anyazentegyhazert, mint temagadis megh vallod, es annak okaert, hamissan mondod, hogy (b)⁴⁸² *ök immar semmit nem szolgálnak nekünk.*
- 15 Ebbe azért, ha *aequiocalni* nem akarunk, Gyarmathi sem különböz töllünk. Ama Z. Pal mondásat, noha nemelliek Christusrul magiarázzak, de e mellet sokan Moysesrülis ertik, vgi mint ő maghais Luther Marthon.⁴⁸³ Moyses Deut: 5. v. 5. nylyan mongia, hogy ő volt közbe iaro az Isten es emberek közöt.
- 20 De halhadcza mit ir Beza e dologrul.⁴⁸⁴ *Non pigebit opponere, quibus rationibus existimem, non posse ista de Christo intelligi, sed de Moyse potius dici, vt etiam interpretatur Epiphanius et Gennadius.* Es ez vtán, Hat biyonsággal erőssiti, hogy a közbe iaro, a kirül Z. Pal szol, nem Christus Vrunk volt, hanem Moyses.
- 25 De viszontagh iszoniu nagi panaszt tamaszt ellenünk Gyar-^{48[r]} mathi⁴⁸⁵ *Bodogh azzont (vgimond) menyorzagh megh nytoiának üduössegh*

⁴⁷⁹ Fol: 285.

⁴⁸⁰ a 97. Hazug:

⁴⁸¹ Vide sup: fol: 5.

⁴⁸² b 98. Hazug:

⁴⁸³ Luther: in cap: 3. ad Galat:

⁴⁸⁴ Beza in cap: 3. ad Gal: v. 19.

⁴⁸⁵ Fol: 278.

megh adoianak remensegünknek neuezik. Ennek felötte,⁴⁸⁶ Domokost Antoninus 3. parte Historiali tit: 24. Z. Ferenczet a Conformitatum köniue, Christushoz hasonloua teszi. Es iollehet (vgimond⁴⁸⁷) a szenteket szüntelen kéri hogy imatkozzanak erettek, de azért azt mongiak, hogy nem kel

5 *Christus Vrunkat kérnünk, hogy imatkozzek erettünk: (a)⁴⁸⁸ Az az, vgimond, nem kel könyorghenünk, hogy a Christus közbe iarasaért halgattassunk megh. (b)⁴⁸⁹ Megh teczik azért (vgimond⁴⁹⁰) hogy a Papistak, Z Ferenczet, nem csak hasonloua, de fellieb valoáis töttek Christus Vrunknal.*

De ezek Czighanságok, mert mikor bodogh azzont *menyorzagh megh*

10 *nytoiának, üdüössegh adoiauak neuezzük, megh mondam ez elöt,⁴⁹¹ hogy csak ollian ertelembe neuezzük, menemübe mondgia Z. Pal⁴⁹² hogy ő szülte a hiueket Istennek, es ő üdüözíteni akarja a kereztieneket. az az, praedicallasáual seghelli az embereket az üdüösseghre. Azonkeppen mondatik Bodogh Azzony üdüözíteni, az az, *seghíteni az üdüösséghnek megh nyeresére**

15 *imadsága, es alazatos könyörghése által Igi szoktuk az emberek közöttis mondaní, Te töttél emberre, te szültél engemet, az az, seghítettel hogy a feiemfelöt allo veszedelemböl megh menekeggiem: Ha ki ennel külömb ertelemmel hina Bodogh azzont üdüössegh megh adoianak, azt itiluén, hogy magha ereieböl adna a bodoghságot, es nem csak könyörghése által nierné Istentül, bezzegh*

20 *ezt mijs baluaniozonak mondanok.⁴⁹³*

Z. Domokos, es Z Ferencz felöl, soha senki közüllünk azt nem monta, *hogy egienlö meltoságba, szentségbe es böcsülletbe legienek Christussal.* Seot minyaian azt hizzük, hogy meny külömbsegh vagion az Vr közöt, es a szolgálha közöt, az Isten es az ember közöt, szinte anny külömbsegh vagion Z. Ferencz es Christus közöttis. De e mellet azt mongiuik, Z. Pallal,⁴⁹⁴

25

⁴⁸⁶ Fol: 269.

⁴⁸⁷ Fol: 277. et 8.

⁴⁸⁸ a 99. Hazug:

⁴⁸⁹ b 100. Hazug:

⁴⁹⁰ Fol: 275.

⁴⁹¹ Sup: fol: 10. et 29.

⁴⁹² I.Cor: 4. v. 15. I.Cor: 9. v. 22. Rom: 11. v. 14.

⁴⁹³ I.Tim: 4. v. 16. I.Iohan: 3. v. 3.

⁴⁹⁴ Rom: 8. v. 29.

hogy az Vr valasztotti *Conformes sunt imagini filij Dei*, hasonlok az Isten fianak abrazattiahhoz, a menyre az ember hasonlo lehet az Isten fiahaz. Az az, eletekbe, maghok viselesébe, alaza-{{[48v]:}tosságba, köuetik öket. A csudálatos cselekedetekbe pedigh, nemely szentek, nem csak köuetik, de nagioib csudákatis cselekednek, a mi Vrunknal, noha nem magok ereieböl, hanem a Christus hatalmaual.⁴⁹⁵ Es csak efféle *conformitast*, efféle hasonlatossághot szamlal elő *Bartholomaeus Pisanus in libro Conformitatum*, mint ö magha megh mongia.⁴⁹⁶ *Hoc opus, de Conformitate vitae Patris nostri B. Frascncisci ad vitam domini Iesu, censui appellandum. Ubi per conformitates vitae B. Francisci*

5

10 *QVOAD POSSIBILE est mortalem hominem Christo conformari, nixus sum conformem depromere, et hoc in actibus quadraginta.* Holot nyluan hallod, es az eghész könyböl megh teczik, hogy Z. Ferenczet nem mongia Christushoz hasonlonak lenni Isteni meltóságba, hanem cselekedetibe, A MENIERE AZ EMBER HASONLO LEHET ISTENHEZ. Tudom, hogy sok bizontalan

15 aitato dolgok vannak abba a könibe, mellieket szabad véle a ki el hiszi es a ki nem hiszi, Mert nem tartozunk hogy minden ember irasat, minden cikkeliébe helien haggiuk, es hogy akár ki irasátis a közönséghez Anyazentegihaz vallasának itilliük, Mert giakran egiügiüseghböl, feledékenségből es gondolatlanul, az igaz kereztien emberekis olliakat irnak, mellieket mindenkor helyen nem hágihatunk. De miuel hogy nem vakmerőségből, hanem feledékensegből, gondolatlanul eitnek effélet, készek leuen külömbet tanítani ha ki az Anyazentegihaz vallásat eszekbe iutattia, Annak okaert, nem kel ezeket karhoztatni, mint ighen szepen megh mongia Z. Agoston.⁴⁹⁷ Es igy lattiuk, hogy nem csak a reghiek, de a mostani tanytok közzülis, nemelliek,

20

25 oli mondasokat eitnek, mellieket az Anyazentegyhoz reghen karhoztatot: De a io lois botlik.

Hamissan mondá azért Gyarmathi, hogy *mi Z. Ferenczet Christushoz telliességgel hasonloua, söt felliebuoloua teszüik*, mert soha senki közzüllünk a szolgat nem hosonlitotta mindenbe az ö Vrahaz. De szabad Gyarmathinak,

30 ki vgian rakással szoria a hazughsagokat. Nem igazan mongia, hogy *in libro*

⁴⁹⁵ *Ioan: 14. v. 12.*

⁴⁹⁶ *In Prologo 1.*

⁴⁹⁷ *August: 4. de Bapt: con: Donat: cap: 6. Epist: 162.*

Conformatum fol: 39. e legien irua: Franciscus melior est Apostolis. {49[r]:}
Söt abba a leuélbe telliességghel külömbet oluasunk. De miuel hogy Gyarmathi talam soha csak ingien sem latta sem azt, sem azokat a könyueket, mellieket elő szamlal, nem csuda ha botlik. Ezt oluassuk azért vgian ottan.

- 5 *Non est dicendum, quod vita B. Francisci fuerit perfectior vita Christi, et Apostolorum, quia nulla perfectior ea inuenitur.* Z. Domokosrol Antoninus 3. parte hist: tit: 23. (nem 24. a mint te irod) cap: 1. §. 1. azt iria, hogy sok dolgokba hasonlo volt Christushoz, de Czigániul el hagiad amaz Antoninus mondasat, melliet elől bocсата, minek előtte a Christussal valo hasonlatossághit Z. Domokosnak el kezdéne szamlalni. *Paucissimi reperiuntur Sancti, quorum vita, et conuersatio, sit ita similis Christo, Non quod Christo velimus eum coaequare, absit a nobis sermo iste, cum infinitum distet ipse, et quilibet Sanctus ab eo, in gratia et sanctitate. Non enim ad mensuram dat Deus spiritum sanctum Christo, sed gratiam infinitam habuit, Sanctis autem per participationem ad mensuram datur.* Ihon latod mit mond ez a iambor, es minemü hasonlatossaghot keres a szentekbe Christushoz. Vallion mikor azt mongia az iras⁴⁹⁸ hogy *az Istennek hasonlatosságára teremptettünk,* es hogy *a mas' világhon hasonlok leszünk az Istenhez.* Auagi mikor Z. Pal azt mongia,⁴⁹⁹ hogy *my az Istennek fényességghet szemléluen az ő hasonlatosságára el változunk.* Auagi mikor a mi üdüözitönk arra int, *hogy az irgalmaságba hasonlatosok legiünk az Istenhez.* Ezekből ki sutulhattiae Gyarmathi, hogy az irasis baluaniozast tanyt, miuel hogy azt kiuánnia hogy az ember hasonlo legien az Istenhez?
- 10
- 15
- 20

- Szep dologh pedig a mirül emlekezik Gyarmathi. Z. Thomas azt kerdi,
25 *ha szabadé most Christus Vrunkat azon kérni hogy imatkozzek erettünk.* Ebböl azt hozza ki, hogy nagioib meltosaghot tulajdonitunk a szenteknek hogy sem Christusnak. Meli nylyan valo hazugh tudatlansagh, es ezzel megh mutatia Gyarmathi, meli keueset forgot ő a Catholicusok irasaba. A Catholicus Doktorok azért azt mongiak, hogy a könyörghés es imadsagh,
30 nem egiéb, hanem oli dolgoknak kerése, mellieket nem tartozik megh adni a kinek könyör-{{49v}}günk igasságh szerént, hanem csak irgalmassagbol,

⁴⁹⁸ *I.Iohan: 3. v. 8.*

⁴⁹⁹ *2.Cor: 3. v. 18.*

io akarattiból, *ex liberalitate* aggia azt, ha megh aggiais. Es annak okaért, nem imatsagh, vagi könyörghes az, mikor az el adot marhának árrat kerüük az adostul, vagi a napi bért igaz munkank vtan megh kiuanniuk, Nemis mongiuk hogy keresünkel nyeriük efféle bért, hanem igaz munkankal, 5 mellieért tartozic az ados fizetni. Es azért mongia Z. Agoston az Africaban löt giülekezettel eggiüt,⁵⁰⁰ hogy *a mit könyörghesünkel, es imatsagunkal kerünk Istentül, azzal nem tartozik ö felseghe, hanem csak ingien gratiaiabul, kegielméből aggia ha megh aggiais.* Ennek okaért valliak azt a Catholicus Doktorok,⁵⁰¹ hogy Christus Vrunk az ö Z. Attya szine elöt, szoszollonk mostis 10 mi nekünk, a mint az iras mondgia *Rom: 8. v. 34. Hebr: 7. v. 25. I.Iohan: 2. v. 1.* mert mostis, emberi természeti szerént, kéri az Istent, hogy az ö halalauaal erdemlet kegielmét, ki öncse mi reank, megh aggia az ö halalauaal nyert malasztot, De vgi kéri, mint szokta kérni az adosságot, es a megh szolgalt napi bért a munkas ember, nem vgi mint a kudas szokot valamit kérni az embertül, 15 auagi mint mi szoktunk az Istentül könyörghes es imadsagh által valamit kerni. Mert a mit mi Istentül imatsagunk által kerünk, nem erdemlettük mi azt ö felseghetül, hanem ha könyörüluen raitunk azt megh aggia, irgalmassagabol aggia, es nem vgi mint ha tartoznek erdemünk szerent ennek megh adására. A Christus Vrunk dolgha pedigh külömben vagion. Mert valami nekünk kér az ö, Z. Attiatul, azt szent halalauaal megh nyerte mi nekünk, es böseghes erdemének, s' faratsagának iutalma az. Noha azért mygh e világhon élt Christus Vrunk miuel hogy el nem veghezte, es be nem telliesitette 20 vala erdemet, melliet az Isten rendeléséből, a halál által kel vala veghez vinni, könyörögh vala az ö Z. Attianak es imatkozik vala neki, hogy kereséuel nyerne valamit, mind az által, minek vtanna Z. halála által eleghséghes aldozatot es fizetést ada az Istennek (tudni illik az ö szent verét, es halalat) mind azokert a iokért, mellieket az Isten az emberi nemzetnek ad, nem kéri immar az ö Attiat {50[r]:} vgi, mint ha ados nem volna, es mint ha érdeme szerént megh nem nyerte volna azt a mit kér, hanem mikor nekünk iot keuan Z. Attiatul, 25 az adosságot kéri, melliel tartozik Christusnak az Isten, az ö faratsagaert.

⁵⁰⁰ *Epist: 95.*

⁵⁰¹ *Vide Soari: 3. p. q. 21. disp: 45 sect: 2. Tolet: Ioan: 16. annot: 35. Coster: de venerat: Sanct: ad: 2. Gab: Vasq: lib: 1. de Adorat: disp: 4. cap: 2. Aragon: 22. q. 83. art: 11.*

- Es ennek okaért, mint hogy az adosság kérest, nem szoktuk imadsaghnak neuezni, nem akariak nemelliek azt mondani, hogy most Christus Vrunk imatkozik erettünk, Es senki ötet most azon nem kéri, hogy *esedezzek az Isten előtt*, hanem azon, *hogy mint Vr, az ő Attiatul niert kincset, öncse ki mi reank, mert ő neki adatot minden hatalom a mennyen es földön*. Csudalom pedigh, hogy ez Vy tudomannak teczik Gyarmathinak, holot Caluinusis ehez hasonlo dolgot tanyt. *Cum dicitur* (vgimond⁵⁰²) *intercedere Christus pro nobis apud Patrem, nihil de ipso carnale imaginemur, ac si ad Patris genua procumbens, preces supplices conciperet, sed virtus sacrificij quo semel Deum nobis placauit, semper vicens et efficax, sanguinis quo expiauit, continua est pro nobis intercessio*. Söt ő maghais Gyarmathi, el feletkezuén magarul, ezent tanittia, Imigien iruan. *(a)*⁵⁰³ *A Christusnak mostani értünk valo imadsága semmi nem egiéb, hanem az ő egyszer valo aldozattianak, es annak ereiének, hasznának, be mutatasa szent Attianak előtte, melynek örökke valo böcsülleti es foganattia vagion*.

- Immar itilliek megh az emberek, ha azok fellieb valoá tesziké Christusnál a szenteket, kik azt itiliek, hogy a mit a bodogh szentek nem erdemekből (mert a bodoghsagba semmit Vyonnan nem erdemlenek) hanem alazatos könyörghések által nyernek az Isten irgalmassagabul, Christus által, Azt Christus Vrunk az ő munkaia bérinek, igassagh szerént valo keuansagáual, es kereséuel, es Isteni hatalmáual aggia mi nekünk.

- Es ez elég legien a Gyarmathi bizonsagira valo feleletbe. Tudomasom szerént, el nem hattam csak egi bizonisagátis, melibe aranzottam hogy valami *difficultas* nehesség volna, es a melinek igaz feleleti, böseghesen ki nem teczenék a megh magiarazot dolgokbol. Es ezekből ighen könnyen eszébe veheti minden ember, minemüek legienek a {[50v]:} Gyarmathi nagy munkauul keszitet Antalkodasi, melliek a proba köuön, mingiart füstbe mennek.

⁵⁰² *Caluin: in 16. Ioan: v. 16. Idem eius sequaces vt refert Schlüsselburg: libr: 1. Theol: Caluin: art: 6. fol: 26.*

⁵⁰³ *a Fol: 233. a. in fine.*

TIZEN EGGIEDIK

RESZE.

HOGY AZ ISTENNEK MEGH DÜCSÖÜLT SZENTIT,
MELTAN BÖCSÜLLIK a hiuek.

- 5 AZt ighire az Vr Isten reghenten,⁵⁰⁴ *hogy a ki ötet böcsüllü, böcsülletes leszen, a ki pedigh ötet megh veti, nemtelen leszen.* Christus Vrunkis nyluan mondgia,⁵⁰⁵ *hogy a ki neki szolgál böcsülletesse teszi azt az ö Z. Attia.* Mert vgianis *dücsösségh, tiztességh es bekeségh adassek, vgmönd Z. Pal,⁵⁰⁶ *azoknak, a kik iot cselekeznek.* Ez az oka, hogy az Vr Isten oli böcsülletes*
- 10 *neuekkel tiszteli az ö hyiu szolgálait, hogy öket, baratinak, Attiafiainak, szüleinek neuzei, es a mi iot ezekkel cselekezünk, azt mongia, hogy azt ö velle cselekeszük, es, a ki ezeket üldözi, önnön maghat az Istent üldözi, es az ö szeme feniet bantia.* Ez az oka, hogy a mint az elöt megh mondam,⁵⁰⁷ *az önnön saiat neuzeit, ezeknek tulaidonittia az Isten, ezeket, e vilaghnak vilagossaganak.*
- 15 *Az Aniazentegihaz fundamentominak, kiralioknak, es vgian Isteneknekis neuzei.⁵⁰⁸ *Vegezetre, önnön magha az Vr Isten, az ö hyiu szolgálainak böcsülletire, halalok vtan valo dicsiröie lön, csuda szép, es böcsülletes dicsiretekkel, neuenkent dicsire öket Ecclesiast: cap: 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50.* Melto dologh tehat, hogy mijs böcsüllük, tisztelliük es dicsyriük az Istennek io bai viuo*
- 20 *szolgait, Az ö tekélletes eleteket, es magok viselést tükörül sze-^{51[r]:}münk elöt hordozzuk, es ezeket nem csak mint Atiainkat, de mint az Isten orszagaba vralkodo kiraliokat tisztességgel, s' böcsüllettel illessük.* Mert vgianis Z. Daudid elő szamlaluan azoknac,⁵⁰⁹ *kik az örök dücsösségre rendeltettek eginihany tulaidonsaghit, azt mongia, hogy az Istenfelöket dicsiri, es tizteli, az Istenes ember.* Es igi oluassuk, hogy eleitül fogua a hiuek, a Martyrok innepe napiat
- 25

⁵⁰⁴ 2.Reg: 2. v. 30.

⁵⁰⁵ Ioan: 12. v. 26.

⁵⁰⁶ Rom: 2. v. 10.

⁵⁰⁷ Sup: fol: 36.

⁵⁰⁸ Sup: fol: 31. b.

⁵⁰⁹ Psal: 14. v. 4.

- megh illeték a mint iria *Cyprianus Epist: 34. nu. 13.* Clemens 8. *Constit: cap: 39.* Eusebius 4. *hist: cap: 15.* es a töb reghi göleközetek', es Atiakis.⁵¹⁰ Söt azt iria Z, Agoston,⁵¹¹ hogy Z. *Petert terdre esuen imaggia minden nemzetség.* Csiacsogh valamit (a)⁵¹² Gyarmathi a zentek innepe ellen, De az ő heaba valo csiacsogása
- 5 semmit nem art az Apostolok ideietül foghua megh rögzöt kerezteni szokasnak: Mert a mint megh bizonittia *Bellarmin: lib: 3. de Cultu Sanct: cap: 16. Feuardent: lib: 4. Theomach: cap: 16. Iodocus Coccius Tom: 1. Thesauri lib: 5. art: 14. fol: 543.* vgian azon Ecclesia, mely az Apostoloktul a zent Irast veuen, az ő vtanna valoknak kezrül kézre ada, a szentek innepe illesereis megh tanyta
- 10 minket peldaiual, Mert eleitül foghua szokot dologh volt az a hiueknel, (mint megh teczik a réghi Z. Atiak irasibol) hogy a szent Martyrok napiat megh ille- nek. Mikeppen azért, noha az Irasba parancsolatunk nincsen, hogy a Karacson, Husuet, Pünköst napiat megh illiük, Söt mégh a Vasarnaprul sincz az Irasba semmi parancsolat, mind az által, megh illiük ezeket, mert ezt aggia előnkbe
- 15 az Aniazentegihaz szokása, Szinte vgy a szentek napiatis megh kel illenünk. Ennek fölötte az innep napok nem egieb vegre rendeltetnek, hanem az Isten- nek velünk valo io tetemenienek emlekezetire, es hala adasara, a mint niluan tanittia Z. Agoston,⁵¹³ es eszünkbe vehettiük ha megh tekintiük mind az Oo, s' mind az Vy törüenibeli innepeket, Es igy oluassuk *Esther 9. v. 26. I.Machab: 4. v. 59.* hogy a réghi hiuek, Vy innepeket rendelték, az Istennek Vyonna- valo io tetemenienek emlekezetire: Ki nem lattia pedigh, mely nagy aiandeka es io tetemenie az Istennek, mikor valamely szent, főkeppen Martyromsagh által, véghez viszi az ő bay {[51v]:} viuasát, holot ezzel, nem csak pelda adatik a vitezkedő hiueknek, az io bay viuasra, de Isten előt valo szoszollonkis adatik,
- 25 hogy könörgeséuel segítse a mi giarlosaginkat? Ebbe pedigh semmit az Isten törüenie ellen nem cselekeszünk, mert a Gyarmatitul elő hozot Z. Iras, csak azt tanittia, hogy az Istenül rendelt szombatot megh illiük, De ez csak ideigh valo parancsolat volt, es az Aniazentegyhaz az Apostoli tradiciobul megh tanit, hogy nem tartozunk az Vy Testamentom vtan, a szombat napnak megh illesere,

⁵¹⁰ Vide Pamel: in Epist: 34. Cypriani.

⁵¹¹ Aug: Serm: 1. de S. Petro et Paulo, cuius initium Flioli, etc.

⁵¹² a Fol: 240.

⁵¹³ Aug: 10. Ciuit: cap: 4.

hanem a Vasapnapra. Nincz pedig semmi baluaniozas a szentek innepébe, mert az Isteni tiszteletre rendeltettek a szentek innepi, es Istennek vellek töt io voltak emlekezetire, a mint az elöt mondam,⁵¹⁴ hogy a szentek neuérül neuztetet egyházakat, az Istennek eppittiük: Noha azért a szentek innepen, 5 teremtet allathoz illendö tisztelettel, a Istennek szentitis tisztelliük, de azert az Isteni tiszteletet a szentek innepibeis, csak Istennek tulaidonittiük.

Hogy pedig a szenteketis az ö moggioik szerént, meltan es Isten szerént tisztelliük, oly niluan valo dologh, hogy ö magha Gyarmathi, es a Lutheristak sem tagaggiak szoual, noha cselekedetekkel telliesseggel 10 tagaggiak ezt, fö keppen a Caluinistak.⁵¹⁵ Es hogy Gyarmathi kedueért, most csak Caluinusrul szolliak: Eo Z. *Georgiöt, Z Hyppolitust* es a töb szenteket, (a)⁵¹⁶ *all orczaknak neuzei* Masut közönséghezen a megh dücsöült szenteket (b)⁵¹⁷ *arniekoknak hyia*. Z. Ianos Apostolrul azt iria, hogy baluaniozo volt, (c)⁵¹⁸ *stupore quodam prostratus, omnia Angelo tribuit, quae non nisi* 15 *Deo debentur*. Zent Palrul azt iria, hogy el teueliedet, magaban bizakodo, es vakmerö ember volt, (d)⁵¹⁹ *Obnoxium fuisse peruersae confidentiae temeritati, et similibus passionibus*. A szent irásba dicsijrt, réghi szenteket, halhatatlan dologh, minemü vndok, es gialazatos szitkokkal illeti, a mint böuön megh mutattia Feuardentius,⁵²⁰ en csak eginihany dolgot hozok elö, 20 melliet magham oluastam Caluinusba.

NOERVL azt mongia,⁵²¹ hogy *ketségbe esuén, a barkaba rekezkedek. Vtlatoson es ocsmaniul el feletkézek magarul. {52[r]:} Modnékül atkozá megh az ö fiat, fel gheriedet haragiaba. Necessé erat, vt desperatione alibi confusus, salutem suam in arcam includeret: Tam faeda mentis alienatio in* 25 *principe noui mundi. Videtur Noah, quamuis iustam excandescendi causam habeat, parum tamen modeste et grauiter se gerere. Non refert Moyses*

⁵¹⁴ *Sup: fol: 10. et 27. b.*

⁵¹⁵ *Gyar: fol: 3. 10. 101, 115. Apolo: Confess: Aug: cap: 21. initio.*

⁵¹⁶ *a Calu: libr: 3. cap: 20. nu: 27.*

⁵¹⁷ *b Ibid: nu: 24.*

⁵¹⁸ *c Lib: 1. ca: 14. num: 10.*

⁵¹⁹ *d 2. Corinth: in cap: 1. v. 9.*

⁵²⁰ *Feuard: lib: 9. Theomachiae.*

⁵²¹ *In Gen: 6. v. 13 ca 9. v. 22. 24.*

conuicia, quae bile, et iracundia percitus, euomuerit. Magha az iras azt mongia,⁵²² hogy az Isten parancsolattiból, es hitből ment be Noë a barkaba. Ha a bornak ereiét nem tuduan, veletlenül, akarattianekül, megh reszegedék, abba semmit nem vetkezek Noë. Az ő szemtelen fianak atkaba sem cseleküek
5 semmi modnekül valo dolgot.

ABRAHAMRVL es SARARVL kiktül test szerént szarmazék Christus Vrunk, azt iria, *hogy ök hazugok, csalardok, képmutatok, haladatlanok, hazassagh török, keritök, kétségbe esettek, természet ellen vetkezők, voltak.*⁵²³ Es azt iria *hogy mikor Sara a kiralihoz fel viteték, hihetetlen hogy megh nem fortöztetet volna a faitalan embertül.*⁵²⁴ Masut azt iria *hogy Abraham megh förtöztette az ő ágiat, engeduen feleseghe bolond tanacsának, az Isten parancsolattia ellen Agárt el véuén, Es ha az Abraham cselekedetit, iol megh tekintiük, hitetlenségbe vetkezet Abraham.*⁵²⁵ *Simulationi, ad quam vxorem inducit, videtur mendacium inesse: per eum non stetit, quo minus vxorem*
10 *prostitueret: vxoris pudicitiam male prodidit. Si probe omnia expendimus, infidelitate peccauit, minus Dei prouidentiae quam debuit, tribuens.*⁵²⁶ *Reprehensione dignus fuit, quod timore succumbens, quantum in se erat, prostituit vxorem.*⁵²⁷ *Diffidentiae signum fuit, illicitam astutiam comminisci. Simulatio Abrahae fuit mendacio implicita.*⁵²⁸ *Cum adducta fuerit, et in aula*
15 *habitarit, multi a Rege corruptam putant, Neque enim credibile est, quum homo libidosus eam haberet in manu, pepercisse eius pudicitiae.*⁵²⁹ *Sarai non leuiter peccauit, connubij legem peruertit, lectum coniugalem polluendo, Nec culpa vacauit Abraham, quod stulto ac praepostero vxoris consilio obsecutus est, vtriusque autem claudicauit fides.*⁵³⁰ *Improprie vocatur Agar*
20 *vxor quae praeter Dei legem, in alienum thorum inducitur,*⁵³¹ *Quare sciamus*
25

⁵²² *Genes. 7. v. 1. Heb. 11. v. 7.*

⁵²³ *In ca: 8. ad Roman: v. 25.*

⁵²⁴ *Abraham uxorem. Loth filias prostituit.*

⁵²⁵ *Gen: 12. v. 11.*

⁵²⁶ *Gen: 20. v. 2.*

⁵²⁷ *Ibid: v. 11.*

⁵²⁸ *Ibid: v. 12.*

⁵²⁹ *Gen: 12. v. 15.*

⁵³⁰ *Gen: 16. v. 1.*

⁵³¹ *Ibid: v. 3.*

*hunc concubitus illicitum fuisse, inter scortatio-{{[52v]};nem, et coniugium, quasi medium. Abutitur Sara Dei nomine, ac illi propemodum excidit eius reuerentia.*⁵³² Ihon mint tiszteli a gonoz ember Abrahamot, kinek azt ighire az Isten, *hogy a ki ötöt álgia, megh aldatik, a ki ötöt atkozza, megh atkoztatik.*⁵³³

- 5 Es kit az igaz, es tekélletes hitnek peldaiuaul ad az iras mindenüt elönkbe, *Rom: 4. v. 19. Galat: 3. v. 9. Hebr: 11. v. 8. Sarat pedig Z. Peter, 1.Petri 3. v. 6.* peldaul aggia a kereztien azzony allatoknak, hogy ötöt köuessék.

- ISAKRVL azt iria, hogy, *kép mutato volt, es feleseghet idegheneknek keritette: hitetlenseghe miat, tilalmas mentseghet kereset.* Es ismet az ő első szülöttének Istentelen es vak szerelme, *arra viue ötöt, hogy az Istennek megh ielent akarattiaual tusakodnek, es a mas fianak elötte iaroua akarná tenni, az első szülöttet.* Sara pedig, *vgimond, veszedelmes csalard hazugsaggal az Isten ighiretit megh homaliosita.*⁵³⁴ *Quod ad eundem patris lapidem impingit Isaac, excusari non potest eius socordia: seruandae vitae causa, ad simulationem,*
 15 *mendacio non absimilem confugit, vxorem a fide coniugij absoluens, aliens prostituit.*⁵³⁵ *Eius stultitiam obiurgat Abimelech, sua incredulitate ad illicitum remedium delapsus. Vacillauit fides Isaac, dum ab officio mariti deflexit.*⁵³⁶ *Mire implicita fuit fides sancti viri, cum stulto et inconsideratio carnis affectu. Caecus rapitur in amorem primogeniti, et cum Dei oraculo luctatur, cum sciret*
 20 *repudiatum maiorem, in eo amando, nimis pertinax fuit, Minime excusabilis est eius ignaui. Peruersus filij amor fuit. Vitio non caret Rebeccae dolus, maritum circumuenientis tali fallacia,*⁵³⁷ *Et cum per se damnabile sit mendacium, in eo grauius peccauit, quod talibus praestigijs in re sacra, ludere ausa, caeleste oraculum, mendacio obscurans, etc.*

- 25 IACOBVRVL azt iria, *hogy vakmerö csalárd volt, mert az Isten ighiretibe ketelkeduen, csalardsággal nyere az ő atya aldomasat. Batorsagosa hazud, es hamissan esküzik.* Es ismet *förtelmes agybol szül fiakat Iacob, Barom modra egi agyba heliheztetuen két atiafiat, incestuosis nuptijs. Peccauit*

⁵³² *Ibid: v. 5.*

⁵³³ *Gen: 12. v. 3. Polygamia illis permissa, vt populus Dei augetur.*

⁵³⁴ *Gen: 26. v. 7.*

⁵³⁵ *Ibidem v. 10.*

⁵³⁶ *Gen: 27. v. 4.*

⁵³⁷ *Ibidem: v. 5.*

*Iacob, vocationis suae metas transiliens.*⁵³⁸ *Vitio non caret particularis error, quia talibus fallacijs adiuuanda non fuit Dei veritas. Temeritatis culpam {53[r]:} sustinet Iacob, quod Dei prouidentiae diffidens, ad benedictionem patris occupandam fraude obrepsit. Audacter et secure mentitur Iacob, benedictionem fraude petit, seque mendaciter insinuat, sacrum Dei nomen suis mendacijs permiscet.*⁵³⁹ *Laban grauiter in eo peccat, quod non solum polygamiae implicat nepotem suum, sed incestis coniugijs ipsum, et filias polluit.*⁵⁴⁰ *Peruertit omniae naturae iura, dum germanas sorores in lectum vnum conijcit, vt altera sit alterius pellex. Iacob soboles nascitur ex impura colluue, dum praeter naturam miscentur vno in lecto duae sorores, quasi belluino more.* Magha sem a két feleségh vetelért, sem az aldomas nyeresért, soha ötet az iras megh nem feddi, mert ebbe ő az Istennek megh ielent akarattiat köuette.

15 *MOYSESRÜL azt iria,*⁵⁴¹ *hogy az ő hiti, csak nem megh foytatot: Az emberek kedueért nem akart engedni az Istennek: Ketelkedő, es haladatlan volt Istennek: Nagiob volt az ő boloncsága, hogy semmint az eghéz nepé: Az ő hiuatalliat megh banta, es az Istent restnek itilte.*

*DANIEL Propheta,*⁵⁴² *az vduari vetkekbe kapot volt, a baluaniozasba tars volt, es ambitious, modnekül valo tisztesseségh keuano volt.*

20 *ISAIAS mint egi bolond, vgimond,*⁵⁴³ *el feletkezuen hiuatalliarul, ketsegbe esék eleterül, mikor az Istent lata, quasi lymphatus, Prophetam se esse oblitus.*

25 *Veghezetre mosdatlan nyeluét, mégh a mennyei Angialok ellenis megh elesituen, így szol ő rollok.*⁵⁴⁴ *A mennyei Angialok, az emberi faitalansaghnak rutsagáual megh förtöztethetnek. Es ismet,*⁵⁴⁵ *Az ő engedelmességhek melliel Istennek engednek, nem oli tekélletes hogy bocsanatnekül nem szükölködnek.*

⁵³⁸ *Gen: 27. v. 14.*

⁵³⁹ *Ibid: v. 19.*

⁵⁴⁰ *Gen: 29. v. 27.*

⁵⁴¹ *In Exod: 2. v. 12. cap: 4. 5. Ex Feuard: loco citato.*

⁵⁴² *In Daniel: ca: 2. v. 46. 49.*

⁵⁴³ *In Isai: 6. v. 1. initio.*

⁵⁴⁴ *In Matth: 23. v. 15.*

⁵⁴⁵ *Ad Col: 1. v. 20.*

Ihon latod, mint tizteli Caluinus a szenteket, Es ez vtán immar ne csudalkozzál raita, ha az ö maradeki, a Caluinista kialtok, szidalmaznak minket. Tudom hogy giakran dicsiri egieb helieken Caluinus, mind Abrahamot, mind a töb Patriarchakat, es Prophetakat. De ebböl egiebet nem tanulhatunk,
5 hanem csak azt, hogy Caluinus *tekelletlen, valtozando, alhatatlan, karomlo hazugh volt, es azon szaybol, hideghet es melegghet fut.*

{[53v]:}

TIZEN KETTEODIK

RESZE.

A MEGH DÜCSÖÜLT ANGIALOK IMADSAGOKKAL

10 SEGHELLIK A VITEZKEDÖ HIUEKET.

NOha a Magdeburgi historicusok,⁵⁴⁶ a réghi szent Atiák szümolcsői es vetkei közzé szamlalliak, hogy az Angialokrul azt tanyttiak, *hogy ök mutattiak be Isten elöt a my könörghesinket, es seghelnek minket imadsagokkal.* De mind az által, bizonyoson hiszi a kereztien Anyazentegihaz, hogy az Istennek Angiali
15 imatkoznak erettünk: Söt *az Augustana Confessiois* ezt nylyan tanyttia,⁵⁴⁷ *Largimur et hoc, quod et Angeli orent pro nobis, exstat enim testimonium Zachariae,* kit Caluinus sem tagad,⁵⁴⁸ *mert az Angialokra, vgimond, a mi üduössegünk gonduiselésest bizta az Isten.*

Ez pédigh, oly nylyan vagion az irasba, hogy a ki éppen es telliességgel meg
20 nem veti az irast, semmi modon nem tagadhattya ezt, mert Zacharias Propheta nylyan iria,⁵⁴⁹ *hogy áz Angial imigy könörghe az Istennek, Seregheknek Vra Istene, meddegh nem könörülsz Ierusalemen, es a Iuda Varasin. Es mingiart az Vr vigasságos feleletet ada az Angialnak.* Es nem csak azt iria Z. Daudid,⁵⁵⁰ *hogy az Vr Isten az Angialokra bizta a my gonduiselésünket,*

⁵⁴⁶ Cent: 5. 6. ca 4. Tit: Inclinatio doctrinae Danaeus apud Feuard: 9 Theomach cap: 22.

⁵⁴⁷ Apolog: cap: 21 initio.

⁵⁴⁸ Caluin: libr: 3. c. 20. n. 23. Et Gyarmathi fol: 141. b.

⁵⁴⁹ Zach: 1. v. 12.

⁵⁵⁰ Psal: 90. v. 11.

- de Daniel Prophetais nyluan iria,⁵⁵¹ hogy, *Zent Mihaly Angial az Israel népe mellet volt*, az az, ő erettek törekedet. A Tobias, es Sara könyörghesétis,⁵⁵² az Angial mutata be Isten előtt. Az Vy testamentombais azt oluassuk,⁵⁵³ hogy *örülnek az Angialok a bünösök megh terésen*. Ha örülnek, tuggiak tehát,
- 5 es kiuanniak a {54[r]:} my megh teresünket, mert a kiuant ionak megh nyeresen szoktunk örülni, Ez pedig az eo io kiuanságok, könyörghes Isten előtt. Veghezetre a Z. Ianos látásába oluassuk,⁵⁵⁴ *hogy a szentek imadságának draga illata, az Angial által mutattátek be Isten előtt*. Mert vgianis, a hiuek otalmara rendelt vigiazo Angialoknak eggik tiszték ez, vgimond Z. Agoston,⁵⁵⁵
- 10 hogy Isten eleibe vigiék a mi könyörghesinket. Nem a végre, hogy ezeket tuttara aggiák Istennek, ki öröktül foghua mindeneket latot, Hanem hogy az ő köniörghesekkel eggüüt, foganatosb legien a mi imatsagunk.⁵⁵⁶ Mert az iras mongia, hogy *ha léssen egy Angial, az ezerek közzül, a ki ő erette szollion, hogy megh ielencse az embereknek az ő igasságot, köniörül ő rayta, es azt*
- 15 *foghia mondani, Szabadicsd megh ötet, hogy a veszedelemre ne szállion, Talaltam a kiben ő neki kegielmes legiek*. Holot niluan mongia az iras,⁵⁵⁷ hogy az Angialok könörgheseért, megh kegielmez az Isten az embernek.
- Erre Gyarmathi csak azt mongia:⁵⁵⁸ *Ha szinte köniörghenenekis az Angialok mi ertünk, vgian nem köuetközik, hogy őket Imadnunk kell*.
- 20 Tul löttek, s' ide al az ayauat: Bezzegh ebből az nem köuetközik, s' mi sem akariuk ebből azt ki hozni, ha fel nituán szemedet, megh akarnád érteni, mi véghre hozzuk mi ezt a zent iras bizonisagat elő, hanem csak azt bizonittuuk ezzel, hogy az Angialok imadsagokkal seghélnek minket, es Istentül könörghések által, sok iokat niernek mi nekünk, A mi pedig az ő
- 25 Imadásokat illeti, arrul ez előtt bösegeesen szollottunk.⁵⁵⁹

⁵⁵¹ Dan: 12. v. 1.

⁵⁵² Tob: 12. v. 12. cap: 3. v. 25.

⁵⁵³ Lucae: 5. v. 10.

⁵⁵⁴ Apoc: 8. v. 3. cap: 3. v. 8.

⁵⁵⁵ Augus: epist: 120. ca: 29. Epist. 121. cap: 9.

⁵⁵⁶ Hieron: Amb: Orig: Hilar: apud Feuard: loco citato.

⁵⁵⁷ Iob 33. v. 23.

⁵⁵⁸ Fol: 151. 167.

⁵⁵⁹ Supra fol: 13.

Aztis mongia Gyarmathi, *hogy it, nem a teremtet Angialrul, hanem Christusrul, vagion szo.* De mod nekül mongia, es az önnön saiat gondolattiat mongia, Mert Christus Vrunk nem egy az Istennek ezer Angiali közzül, hanem az ezer Angialok feie, It pedigh az iras, az ezer Angialok közzül eggikrül szol. Ennek fölötte, Christus Vrunk Isteni természete szerént Angialnak nem neuztetik, hanem csak emberi természete szerént, Ackor pedigh mikor Iob ezt mondá, nem volt mégh Christus Vrunk emberi természeté szerént.

5 {{[54v]:}} Miképpen azért, noha, Az Angiali örzés nélkülis gongiat viselhetné az Vr Isten az ő valasztottinak, mind az által, az ő hozzánk való io voltanak bizoniságára, azt rendelete, hogy az Angialok munkalkodnanak az hiuek örzesebe, es Tobiast, Iacobot, Z. Petert az Angialok által akará megh otalmazni.⁵⁶⁰ Azonekpen, azt akará, hogy az Angialok, a hiueknek vgmint Postay lennének, Es az ő tizta, buzgo, es hatalmas könörgheseket, a mi hidegh, es giarlo imadsaghinkal egietembe, Isten eleibe vinneiek, es az ő 15 moggioik szerént, közbe iarak lennenek az Isten es ember közt, mint Moyses közbe iaro vala az Isten es emberek közt,⁵⁶¹ noha ollian közbe iarak nem lehetnek, mint Christus Vrunk, ki megh váltá, es megh bekelteté az embert, Istennel.⁵⁶²

Szinte vgi cselekeznek azért az Angialok, mint valami fő ember a Feiedelem 20 üduaraba, ki nem csak be mutattia a szükölködök *supplicatioiat*, de kérijs a Feiedelmet, hogy könyörüllion a megh nyomorultakon, es azért mongia Z. Hilarius:⁵⁶³ *Intercessione Angelorum non natura Dei indiget, sed nostra infirmitas.* Es mikiéppen az ördögh, nem csak szamot tart a mi vetkeinkre, de ezekkel Isten előtt vadolis minket, es karomlia a hiueket, hogy az Istennek 25 haraghiat hozza feiekre: szinte vgi, a io Angialis, a mi könyörghesünk mellett, könyörögh Istennek erettünk. Noha azért meltan karhoztattia Z. Agoston a Poganiokat,⁵⁶⁴ kik azt tanitottak hogy az ördögh által kel Isten eleibe bocsatani a mi könyörghesünket, de mind az által, ketsegnékül, a io Angialok, nem csak örzik a hiueket, de az ő könörgheseket Isten eleibeis vizik.

⁵⁶⁰ *Heb: 1. v. 14.*

⁵⁶¹ *Deut: 5. v. 5.*

⁵⁶² *Galat: 3. v. 19.*

⁵⁶³ *Hilar: in Psal: 129.*

⁵⁶⁴ *8. Ciuit: cap: 19 et 22.*

- Ezt Gyarmathi sem tagaggia,⁵⁶⁵ söt niluan iria, hogy az Angialok imadsagarul vagion irasunk, es peldank. Annak okaert nem szüksegh sok beszéddel rontani az ő feleletit, melliel, a szent Ianos latasának 8. reszeböl vöt bizonisagh elöt csauarogh, mikor azt mongia,⁵⁶⁶ *hogy ez az Angial, nem*
- 5** *egieíb Christus vrunknal, ki szent Attia elöt szoszollonk léuen, be mutatattia az, elö szentek könyörghését.* Mert egy az, hogy vgian ezen feleletbe, megh vallia Gyarmathi,⁵⁶⁷ *hogy a hitnek Analogiaia, egienessé-~~{55[r]:}~~ge szerént, az Angialok viszik be az elö szentek könyörghését az Isten eleibe, kiknek megh halgatása felöl, gyakorta, valasztis hoznak, mint megh teczik Dan: 9. Tob: 12.*
- 10** *Lucae I. Actor: 10. Nem szol azért ez a locus, a megh holt szenteknek ertünk valo imatsagokrul, hanem az elö szentekérül, kiket az Angialok, vgmint szolgak, be visznek Isten eleibe.* Mijs ennel egiebet most ebböl a helybül nem akarunk bizonítani, ha azért ezt megh engedi, es nyluan vallia Gyarmathi, mit farasztia elmeiet azon, hogy csak egiedül ama nagi tanacsu Angialrul,
- 15** Christusrul, kellien érteni ezt az heliet? Nem tagadom enis, hogy Christus a fő közbe iaro, a ki által be mutatattnak az elö szentek könyörgesi Isten elöt, De e mellet aztis kel vallanunk, hogy a teremtet Angialokis, vgi mint szolgak, be mutattiak Christus által a mi könyörghesinket. Es miuel hogy a szent iras csak egy bötüel sem ielenti, hogy ezt a heliet csak egiedül Christus Vrunkrul
- 20** kellien érteni, s' nem a teremtet Angialrulis, mi, helt nem adhatunk a Gyarmathi magiarazattianak, hogy ezt a locust csak egiedül ő magharul magiarazzuk Christus Vrunkrul, hanem inkab a szent irasnak Analogiaia, sok egieib helieken valo egielő ertelme szerént, azt kel mondanunk, hogy a teremtet Angialis be mutattia Isten elöt az elö szentek könyörghesét. Söt nem csak
- 25** az elö szenteket, de mégh a megh dücsöült szentekétis, mint szent Ianos iria,⁵⁶⁸ *hogy minden szentek imadsagat mutatá be az Angial.* Ha, *omnium sanctorum*, minden szentek imadsághat, Tehat a dücsösséghes szentekétis. Es igy, nyluan köuetközik, hogy a bodogh szentekis imatkoznak Istennek, Nem ő magokert, miuel hogy immar nem szükölködnek, Tehat az ő vitezkedő szolgálha tarsokért,

⁵⁶⁵ Fol: 168. 219. etc.

⁵⁶⁶ Fol 215.

⁵⁶⁷ Fol: 217.

⁵⁶⁸ Apoc: 8. v. 3.

mi erettünk. Ezt ő maghais megh engedi Gyarmathi,⁵⁶⁹ csak hogy azt veti vtánna, *hogy a menniei szentek könyörgése, nem eggienként my ertünk valo imatsagok*. De most mi ezzel megh eleghszünk, Ennek vtanna az eggienkent valo imatsagrulis szollunk ahol annak helie leszen, mert vgianis nem kel mindent minden szent iras mondasiual bizonitani.

5 {{55v}}; Masut hozza elő Gyarmathi,⁵⁷⁰ hogy *Leleszi Ianos pater, ki Erdelybe pironkodot Erratorral egietembe*, illien bizonisaghot tamasztot, *Mikor az ördögöt csak suttogua hiyakis az ördögösök, ottan ielen vagion, seghithi öket*, Miert nem seghitené tehat a io Angial az hiueket? Erre Gyarmathi csak azt feleli, *hogy az ördögök es a megh döcsöült lelkek dolgha külömb, mert az ördögh körniüllök vagion a hitetleneknek, A menniey lelkek pedigh mesze vannak töllünk*. Mely feleletbe, nem tagaggia Gyarmathi azt a mit most bizonitunk, tudni illik, hogy a io Angialokis halliak a mi keresinket, seghitnek minket, Hanem csak a hiuek bodogh lelkeknek mongia hogy külömben vagion 10 dolgha. De e köniunek XVII része veghin, megh mutatom, hogy ha szabad az Angialokat seghitseghül hinunk, szabad legien a szenteketis.

Hazud pedigh abba Gyarmathi, hogy Leleszi Ianos pironkodot Erdelybe, mert hiuen es böcsülletesen el iaruan tisztibe, minden botrankozas nekül viselte maghat, mind Arator Istuannal egietembe, Es noha ez az Istennek két io 20 szántoia, kemeni, es kösziklas földre akadot, mely az ekét nem szenuedhette, de mind azon altal az ő veritekekkel öntözuen, annira megh iobbitottak vala azt a Christus mezeiet, hogy mind neked, s' mind a te tarsaidnak fayna szemetek raita.

⁵⁶⁹ Fol: 218.

⁵⁷⁰ Fol: 226.

{56[r]:}

TIZEN HARMADIK RESZE.

SZABAD AZ ANGIALOKAT KERNÜNK
HOGY SEGICSENEK MINKET.

5 Caluinus nem tagaggia⁵⁷¹ hogy az Angialok gondunkat viselik,
es seghitnek minket, mind az által, nem akaria hogy őket seghitseghül huiuk,
mert iol lattia, hogy ha egyszer megh engedi, hogy szabad az Angialokat, kik
teremptet állatok, seghitseghül hinunk, mingiart erőtlének, Söt csufosok lesz-
nek azok a bizonisagok, mellickek megh csalliak az együgiüeket, el hitetuén
10 vélek, hogy a szentek seghitseghül huiása baluaniozas, es hogy a Christus
közbe iarasának meltosagos tiszt, ezzel megh homaliosittatik. Mert ha egiszer
megh engedik, hogy szabad a teremptet allattul seghitséghet kérni, ketsegh
nekül semmire kellök ezek a fogások.

15 Caluinust köueti ebbe Gyarmathiis, ki niluán iria,⁵⁷² *hogy az Angialokat
nem kel imadnunk, es seghitseghül hinunk. Gialazatos tudomani az, vgmmond,
hogy valakit egiebet, az egy Isten küüül, kellien seghitseghül hyni.*

20 De bizoniara a zent Irasba sok niluan valo peldaink vannak, mellickböl
niluan ki teczik, hogy szabad az Angialoktól könörghesink által valamit
kernünk. Teremptet Angialok valanak ama két Angialok,⁵⁷³ kik Sodomaba
menének, hogy Lotot megh mentenék, a mint ő maghais Gyarmathi niluan
megh vallia, Caluinussal egietembe,⁵⁷⁴ mert ő magok az Angialok megh
valliak, *hogy őket az Vr küldötte,*⁵⁷⁵ *es hogy addigh semmit nem cseleked-*
hetnek, mygh Lotot bekeseghes helybe nem helyheztetik.⁵⁷⁶ Ezeknek pedigh
a teremptet Angialoknak könör-*{[56v]:}*ghe Loth, es azon kére, *hogy mutat-*
nák megh Iragalmassagokat, es tartanak megh azt a kis várast melliet

⁵⁷¹ Calu: lib: 1. cap: 14. n. 12.

⁵⁷² Gyarmath: fol: 16. 18. etc.

⁵⁷³ Gen. 19. v. 1.

⁵⁷⁴ Gyarm fol: 105. initio. Caluin:

⁵⁷⁵ Genes: 19. v. 1.

⁵⁷⁶ Gen: 19. v. 13. 22.

*Segornak neuzezenek, hogy ot lakhatnek.*⁵⁷⁷ Es az Angialok megh halgatuán köniörgéset, megh tarták a varast.

Ennek fölötté Tobias es Raguel igr köniörgnek.⁵⁷⁸ *Az Istennek Angiala legien veletek az vton, es vigien oda titeket eghessegbe.*

- 5 Iacob Patriarcha mikor az ö Vnokait megh aldaná igr köniörghe,⁵⁷⁹ *Az Isten, a kinek szine elöt iártak a mi atiaink, Az Angial, mely engemet ki mentet sok veszedelmekből, algia megh ezeket a giermekeket.*

- 10 Holot nylyan az Angialon nem érti az Istent, hanem teremtet Angialt, miuelhogi minek elötte az Angialrul emlekezet volna, emlekezetet tön az Istenrül, es igr ha az Angialon ö maghát ertené az Istent, mod nekül valo volna a Iacob köniörgése. Es bizoniara, ha teremtet Angial volt a mely által az Isten Moysesnek ada a törüent, a pusztába, mint ez elöt Z. Palbol megh bizonitam,⁵⁸⁰ sokkal inkab el kel hinnünk, hogy azis teremtet Angial volt, a kinek szolgálattia által, ki mentette az Isten Iacobot nyauualiaibul.

- 15 Vgian ezen Iacobrul azt oluassuk masut,⁵⁸¹ hogy mikor az Angiallall küzdék, *syrua köniörghe neki hogy megh aldaná ötet.*

- 20 Veghezetre, az Vy Testamentomba, Z. Ianos Apostol, az ö titkos latasának elein, köszöntüen az Asiai göleközetet, igr ir. *Kegielem, es bekeséghe néktek, attul a ki vagion, a ki volt, es el iöüendö, Es a hét lelkektül, melliek az Isten széki elöt vannak, Es IESVS Christustul.*⁵⁸² Holot Z. Ianos, nem valami latást ir, hanem leuelének elein, azoknak a kikhez ir, minden iot kér es kiuán az Istentül, Christus által, es az Isten Angialitul, kik köniörgések által kegielmet, es bekeseghet niernek nekünk: Mert it Z. Ianos mikor a hét lelkekrül emlekezik, nem szol a Z. Lelek Istenrül, a mint Gyarmathi, Celius Pannoniussal egietembe alyttia,⁵⁸³ hanem a teremtet, es az Isten széki elöt állo lelkekrül, Mert a zent Lélek Isten, csak egy, nem *hét*, Es ö {57[r]:} nem *all az Isten széki elöt*, mint szolgálha, hanem az Isteni meltosaghnak egienlosegbe

⁵⁷⁷ Gen: 19. v. 19. et 20.

⁵⁷⁸ Tobiae 5. v. 21. cap: 10. v. 11.

⁵⁷⁹ Gen: 48. v. 16.

⁵⁸⁰ Supra: fol: 14.

⁵⁸¹ Gen: 32. v. 26. Oseae 12. v. 4.

⁵⁸² Apoc: 1. v. 4.

⁵⁸³ Gyar: fol: 234.

vralkodik.⁵⁸⁴ Azonképpen, nem szol Z. Ianos, a zent leleknek hét ayandekirül, Mert a Z. Lélek ayandeki, nem eleuen, es ertelmes állatok, hogy ezektül kellien valami iot kéréünk. Tehat a teremtet lelkektül kér Z. Ianos kegielmet es bekeseget, nem vgy, mintha önnön saiat ereiekből adhatnának Isteni
5 *gratiat*, kegielmet, es malasztot, holot egiedül az Vr az a ki ö magha ereiekből, kegielmet, es üdüsseget á,⁵⁸⁵ hanem csak vgi, a mint ez elöt sokszor mondam, hogy szent Pal iria,⁵⁸⁶ hogy ö üdüziti az embereket, es az emberek megh szentelik maghokat.

Vgian ezen dolgot az is erőssit, hogy Z. Pal, az Angialokat hyia tanu
10 bizoniságul,⁵⁸⁷ kit soha nem cselekedet volna, ha öket szabad nem volna kernünk, es seghitseghül hinunk.

Ezekből azert niluán megh teczik, hogy a zent irasba niluan valo peldaink vannak, az Angialok seghitseghül hiuasáru, Gyarmathiis a Loth peldaiara semmit nem felelhet, A Z. Ianos peldaiara, a mint megh mondám, esztelen
15 feleletet á.

A Iácob peldaiat a mi illeti, arra azt mongia Gyarmathi,⁵⁸⁸ *hogy az Angial a kinek Iacob köniörögh, az Istennek fia volt, az Vr IESVS Christus*. Ezt azzal bizonittia, *Mert az Iras Istennek neuzei azt a ki Iacobbal küzdöt, es a ki Iacobot ki mentette minden veszedelméből*. De ez semmire kellő bizonisagh,
20 mert ez elöttis mondám, hogy noha Moysesnek Angial által adá Isten a törüent, mind az által vgian Istennek neuzettetik az a ki a törüent atta.⁵⁸⁹ A mit az Apostolok yrtak, azt Isten ighienek neuzezzük, noha az Isten az Apostolok által atta azokat az ighieket. Es e vilaghi dolgokbais, a mit más által cselekeszünkis, igazán mongiuk, hogy azt, mi cselegettük, Mit csudalkozik tehat Gyarmathi,
25 ha a mit az Angialok, az Isten parancsolattibül cselekesznek, az Isten mondatik azt cselekedni, es ö zent felsegének adnak ezekért halat az emberek?

Da ha szinte semmi peldank nem volnais a zent Angialoknak valo könörgésbe, csak az emberi okosság szerént {[57v]:} szoluánnis a dologhoz, ki nem lattia,

⁵⁸⁴ *Vide Vieg: Rib: in eum locum qui citant. Clem: Alex: Aretam, etc.*

⁵⁸⁵ *Psal: 83. v 12.*

⁵⁸⁶ *Sup: fo: 3. 10. 29.*

⁵⁸⁷ *1.Tim: 5. v. 21.*

⁵⁸⁸ *Gyarmat: Fol: 229. 230.*

⁵⁸⁹ *Sup: fol: 14.*

hogy ha a mi örzö Angialink szeretnek minket, örülnek iauainkon, tuggiak szükseghinket, könyörghenek erettüük (a mint az elöt megh mutatam) mys meltan kerhettiük, hogy könyöröghienek erettünk? Kerhettiük e szarandoksagba budoso szolgha tarsainkat, hogy könyöröghienek erettünk, s' miért nem kerhetnök tehat

5 a mi örzö Angialinkat?

Veghezetre, a reghi szent Atiaknal ighen szokot dologh volt az Angialoknak valo könyörghes: Z Agoston⁵⁹⁰ nyluan könyörögh Z. Mihali, Z Gabriel Angialnak, es közönséghesen a töb Angialoknakis hogy az o büneiert esedzenek Isten elöt. Victor Vticensis,⁵⁹¹ Africanak a Vandalusoktul valo

10 megh szabadulasaért, az Angiali karoknak könyörögh. Nazianzenus,⁵⁹² a Constancinapolbeli Ecclesiat az ö örzö Angialának, imatsaggal aianlia: Origenes ö maghat⁵⁹³ Z. Ambrus pedigh,⁵⁹⁴ az Angialoknak, vgimond, közönséghesen imatkozni kel, de főkeppen a mi örzö Angialunknak. Ezent

15 iria, Basilius in Psalm: 33. Hilar: in Psalm: 129. Leo Sermon: 5. de Epiphany: es a töb reghi Z. Atiakis kiknek Istenes szokasokat, az Anyazentegihaz koueti az ö Litaniaiba. Tudom hogy Z. Pal Apostol Coloss: 2. v. 18. tiltya az Angialok tizteletit, de minemü tisztelet legien ez, megh magiarazám ez elöt.⁵⁹⁵

{58[r]:}

TIZEN NEGIEDIK RESZE.

A MEGH DÜCSÖÜLT SZENTEK, SZERETNEK MINKET,

20 KÖNÖRÖGNEK MI ERETTÜNK, ES GONDOT viselnek mi reank.

A Hamissaghnak, oli termezeti vagion, hogy soha egi niomba megh nem marad, hanem hon ide kap, s' hon amoda. Ez az oka, hogy az Vyto Atiafiak, noha törrel payssal azt vitattiak, hogy csak egiedül Christus Vrunk a mi

⁵⁹⁰ Aug: Meditas. cap: 40. etc.

⁵⁹¹ Victor: lib: 3. in fine.

⁵⁹² Nazian: edit: Billy: Orat: 32. n. 37. et 95.

⁵⁹³ Orig: hom: 1. Ezechiel

⁵⁹⁴ Ambros. lib: de viduis post medium

⁵⁹⁵ Vid: su: fol: 45.

Isten előtt való szoszolonk, es nagj torokkal amazt eneklik a szentekről. *Mert ők megh holtak es mind földelöttek. Ez földiekről megh sem emlekeznek, etc.* Mind az által, más felöl, megh giözetuen az igassagtul, nylyuan vallia, mind Gyarmathi, mind Caluinus, es az Augustana Confessio (mint megh mutatom e könynek masodik reszebe⁵⁹⁶) hogy a bodogh szentek, imatkoznak mi erettünk az Istennek szine előtt. Meli dologh hogy nylyuabban megh bizonioggiek.

ELÖSZÖR azt mondom, hogy a megh dücsöült lelkekbe, megh nem hült a kerezteni szeretet, hanem, az ő szarandoksaghba vitezkedő atiafiokat, igaz, es tiszta szeretettel szeretik. Tudom hogy Caluinus azt iria, (a)⁵⁹⁷ *hogy semmi képtelen dolgot nem mondunk, ha szinte azt mongiukis, hogy a szeretet az itilet napian leszen örökke valo, vgi hogy a közbe vetet üdöhöz a ne illiek, nihil pertinere ad tempus medium, a mit Z. Pal a szeretetéről mond.* (b)⁵⁹⁸ *Most pedig a megh holtaknak, semmi köze, nullum commercium, nincz mi hozzank* Es ketelen ezt kel mondani Luthernekis, miuel hogy, az ő itileti szerent a {[58v]:} lelkek alusznak itilet napia előtt, a mint e könynek masodik reszebe megh mondam.⁵⁹⁹ De a bizonios dologh, hogy a bodogh szentekbe, legh főkeppen tündöklik az Isteni szeretet, mert Z. Pal nylyuan mongia,⁶⁰⁰ *hogy noha a Prophetia, a tudomány, megh szünikis, de soha a szeretet el nem vesztetik.* Masut azt iria,⁶⁰¹ *hogy sem az élet, sem a halál, el nem szakasztia ötet az Isteni szeretettül.* Es ha ő benne szeretet nem volna, nilua Istenekül volnanak, söt az Isten haragiaba, bünbe volnanak, Mert az iras nylyuan mongia,⁶⁰² *hogy az Isten szeretet, es a ki a szeretetbe vagion, a vagion az Istenbe, a kibe pedig nincz atiafui szeretet, halalba lakik, gylkos, az, setetsegbe lakik, nincz örök elete.* Es ki nem láttia, hogy a bodogságba tekélletesb leszen az Isteni szeretet, miuel hogy ackor színről színre latuan az Istent, es tekélletesen megh ismeruen az ő hozzank valo io voltat, es Isteni

⁵⁹⁶ *Sup: fol: 9.*

⁵⁹⁷ *a Int. Caluin: 13. v. 8.*

⁵⁹⁸ *b Calu: 3. Instit: 6. 20. n. 24.*

⁵⁹⁹ *Sup: fol: 5. b.*

⁶⁰⁰ *I. Cor: 13. v. 8.*

⁶⁰¹ *Rom: 8. v. 38.*

⁶⁰² *I. Ioan: 4. v. 7. 8 I. Ioan: 3. v. 14. et 15.*

meltosagat, es sem a test, sem a világh sem az emberi gjarlosagh hatra nem vonson, s' megh nem késlel minket, tellies lelekkal, minden tehetséggel a mi Istenünk szerelmeuel gheriedezünk? Ennek fölötte ha megh hült a szentekbe a kereztieni szeretet, ha semmi közök nincs immar nekik mi hozzank, 5
miert iria tehat ezt Caluinus.⁶⁰³ *Mikor a Credoba azt valliuk, vgimond, Hizem a közönseghes Aniazentegihazat: Azt nem csak a lathatando Ecclesiarul kel erteni, hanem az eghesz valasztottakrul, kiknek számába foglaltatnak a megh holtakis. A valasztottak mindnyaian vgi öszue kötöztettek Christusba, hogy mikeppen egi fötül függhenek, szinte vgi, egi teste löttek, es mint egi 10
testnek taghiai öszue forraztattak, eggiek löttek, egi szeretetbe, azon Isten lelkebe elnek. Ha azert ebbe all a szenteknek eggiesseghe, hogy (a)⁶⁰⁴ azon egi testnek taghiai vagiunk es eggink a masink taghia, (b)⁶⁰⁵ Ha azon testnek taghiai, mind faidalmát s' mind vigasaghát erzik az ő tagoknak, mint hihettiük tehat el, hogy a szentekbe az ő tagokhoz valo szeretetek megh hült 15
legien?*

MASODZOR azt mondom: Hogy a szentek könyöröghnek az ő viaskodo tagokert. Ezt a mint mondam, mikor rea foghiak valobo az Atiafiakat, ő maghok sem tagaggiak. Söt az Apologia Confessionis Augustanae, azt mongia, hogy no-^{59[r];}ha az irásba, errül egieb emlekezet nincs, 20
hanem csak a Machabaeusokrul irt könybe,⁶⁰⁶ de mind az altal, valliuk, hogy imatkoznak a szentek közönseghesen az elökert. Caluinusis azt iria,⁶⁰⁷ hogy noha megh enghedi, hogy a szentek közönseghésen imatkoznak mi erettünk, de azért, ezzel el nem vesztik csendesz bodogsaghokat. Es ismet,⁶⁰⁸ a szenteknek ertünk valo esedezése helien marad, mert az Isten latuan a mi 25
szükseghinket, nem csak azt akarta, hogy kiki maghaert imatkozzék, hanem egyknek, a masikert valo imatsagatis, be fogaggia. Noha masut, a gaz ember, azt iria,⁶⁰⁹ hogy a szentek semmirül egiebrül nem gondolkodnak,

⁶⁰³ Calu: 4. Inst: cap: 1. nu: 2.

⁶⁰⁴ a Rom: 12. v. 5. I.Cor: 10. v. 17.

⁶⁰⁵ b I.Corint: 12. v. 25. 26.

⁶⁰⁶ Artic: 21. vide supra fol 5.

⁶⁰⁷ Calu: 3. Instit: c. 20. n. 24.

⁶⁰⁸ Ibid: nu. 19.

⁶⁰⁹ I.Cor: 13. v. 8. Idem Gyarm: fol. 219.

*hanem csak az Istenrül, vgi el merülnek az Isten szine latasába: magha, iol tuggia Caluinus, hogy az Isten szine latasaua, együt lehet a földi dolgokra valo gonduselesis, mint az örzö Angialok peldaiua könyü megh mutatni, Es niluan tanittia Beza, imigien iruan,⁶¹⁰ *Si haec duo, quiete coelesti frui, et humana curare, inter se pugnant, neque Deus, neque Angeli, neque Christus ipse, censendi sunt curare humana.**

De hogy a bodoghsaghos szentek mi erettünk köniörögnek Istennek, azzal bizonitom.

I. Mert azok a szentek szeretnek minket, vgmint önnön taghokat, miuel
 10 hogy egi test, egi orszagh az aniazentegihaz.⁶¹¹ Söt, *Aniank mi nekünk a menyorzagh, polgar tarsaink a szentek, es mijs a menyey göleközetnek sereghi közibe irattunk.* kiből, nyuan köuetközik, hogy ionkat kiuanyak nekünk a szentek, es mint tagokat, fiokat, seghitnek minket. Ez bizonyara, Ha az Angialok imatkoznak mi ertünk, a mint nyuan megh mutatám, nem
 15 latom mi az oka, hogy a szentek nem imatkozhatnak: Mert ha a Christus tisztí, es az ő közbe iarása, megh nem gialáztatik az Angialok könyörgheséuel, miért gialáztatnék megh a szentek imatsagaua? Azonkeppen, ha e vilaghon elők imadkozhatnak egimasért, miért nem imadkoznának a szentek kik noha nekünk megh holtak, de a mint Christus Vrunk mongia,⁶¹² *Elnek minniaian az Istennek.*

Erre Gyarmathi azt feleli,⁶¹³ *Hogy noha Z. Pal Anianknak neuezi a meniei Ierusalem, de azt nem mongia hogy a szenteknek szorgalmatosságok van mi reank.* Es noha egi testnek taghiai ve-^{[59v]}lünk a szentek, a taghok pedig egi mast seghillik otalmazzak a mint Z. Pal iria, *Ephes 5. v. 29. I. Corinth: 12. v. 25. 26.* Mind az által azt mongia Gyarmathi, *hogy csak mikor a thagok eggiüt vannak velünk a földön, ackor seghilnek minket könörgeseckel, Söt még e világhon, de mesze földön leuö szentekhezis, vgmind, nem illik egieb eggiessegh, hanem csak a hit által, holot mijs ezekrül soha szorgalmatosok nem voltunk.*

⁶¹⁰ Beza Epist: 83. Theologica.

⁶¹¹ Galat: 4. v. 26. Ephes: 2. v. 19. Heb: 12. v. 23.

⁶¹² Lucae 20. v. 38.

⁶¹³ Fol: 228.

De ezek csak habozások, mert soha nyíltabban nem jelenthette volna Z. Pal, a bodogh szenteknek reánk való gondúselet, mint jelenté, mikor őket Aniaknak, velünk egy testnek neúeze, és előnkbe adá, hogy a thagoknak oly természetek vagion, hogy az ép részek, gondot viselnek a serűüt thagra.⁶¹⁴

5 Ezt pedig a szűkölködő thagarul való gondúselet, soha Z. Pal csak tisztán a jelen való, és a világhon viaskodó tagokra meg hatarozza. A kinek pedig esze vagion, nem ad oly hatalmat Gyarmathinak, hogy a mit a szent iras közönsegesen tanít, azt ő, csak tisztán az önnön agiaskodási szerent meg hatarozza, és meg h mocskollia.

10 II. Miel el hogy a szentek *egi lelekke lésznek az Istennel*,⁶¹⁵ azt kiuanniak, és tiszta szűből akariák, a mit az Isten kuan, és akar. Tuggiak pedig hogy az Isten a mi üdűseügűnkét, ionkat, tekelletesügűnkét kiuannia. Tehat a szentekis, ezt tellies akarattal kiuanniak. Nylyan való dologh pedig az, hogy a tiszta és tekelletes akarattal való ionak keuanságha, Isten elöt buzgo
15 könyörghes, Igi oluassuk az irasba,⁶¹⁶ hogy, noha Moyses semmit nem szol vala, mind az által, az Isten, az ő keuansaghat latuan, azt mongia neki. *Mit kialtaz en hozzam? Z. Daudis azt iria*,⁶¹⁷ *hogy a szeghiniek kiuansaghat meg halgattia az Vr, és az ő szüők kezűletit meg hallia az ő füle*. Mert a Z Agoston mondasa szerent,⁶¹⁸ *hangos szo, az Istennek irgalmassagara, a Lélek csendes gondolattia, és kiuansagha*.

20 III. Az irásba, nylyan oluassuk,⁶¹⁹ hogy *Ieremias halala vtan sokat imatkozék a Sido nepert, és a Z. Varasert Ierusalemert*.

25 IIII. Z. Hieronymus⁶²⁰ és Z. Nazianzenus⁶²¹ illien bizonsággal erűsittik ezt az igassaghot. *Az Apostolok Martyrok, és {60[r]:} a tűb szentek, mikor még e világhon, magokrulis szorgalmatosok valának. imatkoztak egiebekert, és oli hasznoson imatkoztak, hogy Moyses, egi könyörghesűel, a Sido nepnek*

⁶¹⁴ 1. Cor: 12. v. 26

⁶¹⁵ 1. Corin: 6. v. 7.

⁶¹⁶ Exod: 14. v. 15

⁶¹⁷ Psalm: 10. v, 17.

⁶¹⁸ Aug: 7. Confess: cap. 7.

⁶¹⁹ 2. Machab: 15. v. 14.

⁶²⁰ Hieron: cont: Vigilant: cap. 3.

⁶²¹ Nazian: orat: 12. in obitu patris sub initium.

bocsanatot nyere.⁶²² Z. Palnak, hetuen öt Lelek aiandekoztatek egi keresére.⁶²³ Mentül inkab imatkoznak tehat most.

V. A Z. Ianos latasába oluassuk,⁶²⁴ hogy a Z. Martyrok kerik az Istent, hogy bozzut állion az ö ellenseghéken, kik artatlan vért ontottak.

- 5 Gyarmathi erre azt feleli,⁶²⁵ hogy ez, látas, melyből, valo dolgot nem bizonithatunk Mely szep feleletből, azt tanulhattiuk, hogy sem az Isaias Prophetiaiaabol, (melliet a Propheta irasának első igheiebe, latásnak neuez) sem a töb Prophetak latasabol, semmi bizonsaghot nem vehetünk, es igi nem iol cselekettek az Apostolok, söt ö maghais Christus Vrunk, hogy a Gyarmathi Miklos iskolaiaba megh nem tanulták volt, hogy, a latásbol, valo dolgot nem bizonithatunk. Es ennek okaert giakran az Isaias, es egieb Prophetak latásibol vöttek bizonsághot, Söt ö maghais Gyarmathi giakran bizonit ezzel a zent Ianos latasáual.⁶²⁶

- 15 De azt mongia Gyarmathi, hogy *imperfectio, fogiatkozásbol valo vetkes indulat volna a szentekbe, ha bozu állast kernének Istentül, holot inkab imatkozniok kellene az ö üldözőiökert a Christus tanytása szerént.* Az első feleletbe Christust, es az Apostolokat tanittia Gyarmathi, most immar a bodogh szenteket iskolazza, es oktattia. De örömet hallanam tölle, menyszer oluasta a Soltárba, es a Prophetakba (kiket a szent Lelek vezernet a szent irasoknak bötüiebe) hogy az Istent kértek, hogy megh ostorozza a bünösöket? Vallion s' azt itilié Gyarmathi, hogy az Istentül valo boszu állásnak kerése, mindenkor *fogiatkozásbol, vetkes indulatbol szarmazik?* Ha ezt itili, niluan valo tudatlan, es az önnön itileti szerent karhozatra melto, mert öis a töb Luther kialtokkal egietembe, az ö karomlo praedicationia vtán, azon könyörghöt naponkent, hogy
- 25 *az Isten megh roncsa, megh ostorozza, megh büntesse a Pogany ellenseghet, ki öncse haraghiat az ö neuének ellenseghire, etc.* Noha {[60v]:} azert haragbol, gyölösegből, boszuságh állásbol, nem szabad masnak, mégh a niluan valo latornak, es gylkosnakis gonoszt kiuánnunk, mind az által, az igasságh szeretetből, az artatlanoknak otalmara, a gonoszoknak tanusagara, es egieb Isten szerént

⁶²² Exod: 32. v. 30.

⁶²³ Act: 27 v 24

⁶²⁴ Apoc: 6. v. 10.

⁶²⁵ Fol: 213.

⁶²⁶ Vide sup: fol: 5. initio.

valo io veghekre, szabad, nem csak halálat kiuannunk, de annak a kinek erre valo hatalma vagion az Istentül, törüeni szerént meghis ölni a gonosz töüöket. Es igi oluassuk, hogy Z. Pal aztkiuannia⁶²⁷ hogy *el mecsessenek a kik a környül metelkedesre akariak* vala vinni a hiueket. A Papi feiedelemnek pedigh igi szolla.⁶²⁸ *Percutiet te Deus paries dealbate*. De megh vakitotta Gyarmathit a Caluinus szele, es akar mit mongion nem gondol vélle, csak mongion valamit mi ellenünk.

Mind az által, veghezetre latuan hogy nem csauaroghat az igassagh elöt, azt iria, *hogy ebböl a helyböl, csak az bizonittatik megh, a mit immár egi nihánszor megh engettünk, tudni illik, hogy közönsegésen a szentek az eghész Ecclesianak iot kiuannak*. Elégh ez most nekünk, mert it, nem azt akariuk bizonitani, *hogy a szentek valami szoual valo imadsaghot formálnak*, a mint te alitod, mert tuggiuk, hogy ök testnekül, e világhi mod szerént valo szokat nem faraghnak, es az ö könyörghések nem egieb az ö io gondolkodással valo kiuansagoknal, mint a mi lelki könyörghesünk sem egieb ennel. Csak azt bizonittiuk azért ezzel a locussal, hogy, *valami gondok vagion a szenteknek e vilaghi emberekreis*, es hogy, ha a mas vilaghon boszu allast kérnek Istentül a gonozok ellen, sokkal inkab az ö fiokért, es vitezkedő szolgálha tarsokért könyöröghnek az Istennek. Kiböl megh teczik, hogy az a locus, nem vgi illik a mi tudomaniunkhoz, *mint az arany perez a diszno orraba*, a miképpen merghes nyeluenek ragalmazo fulakiaual vitattia Gyarmathi. Mert noha ebböl csak pusztan ö magából, nem köuetkezik, hogy egyenként imatkoznak a szentek mi erettünk, hogy értik a mi kiuansaghinkat, hogy nekünkis öket seghitseghül kel hinunk, etc. De az ighen szépen köuetkezik, hogy valami gongiok vagion nekiek e vilaghiakra, es hogy közönsegésen imatkoznak az elökert. Mi pedigh (miuel hogy {61[r];} nem vagiunk oli bölcsek mint a Lutheristak kik mindenböl mindent megh tudnak bizonitani, vagi illik öszue vagi nem) csak ezeket akariuk ebböl a szent iras bizonsaghabol megh erőssíteni, Kít miuel hogy az ellensegh ö maghais megh enghed, nem szüksegh ennek otalmara most többet szollanunk.

⁶²⁷ Galat: 5. v. 12.

⁶²⁸ Act: 23. v. 3.

VI. A bodogsagba Vralkodo szentek, nem aláb valo renden vannak, akarhozot lelkeknel. De amaz elkarhozot gazdagh, köniörghé az ö Attiafiaért.⁶²⁹ Miert nem köniöröghet tehat Lazaris az ö Attiafiaert? Hogy pedig ez a gazdagh, es Lazar historiaia, nem pelda bezed, hanem vgian valoba löt
5 dologh, sokan a reghi Z. Atiak közzül, nyluan tanittiak. Es csak abbolis megh teczik, hogy mikor az iras valami pelda bezedet hoz elő, nem neuezi neueken az embereket, mint it Christus Vrunk neuén neuezi Lazart, es Abrahamot.⁶³⁰

VII. Az irasba azt oluassuk,⁶³¹ *hogy az Isten széki előtt állo szentek, kik Christus által megh valtattak, minden nemzetségből, es Országbol,*
10 *io illatot mutatnak be Isten előtt, mely nem egieb,* vgi mond az iras, *a szentek imatságánál.* Be mutattiak tehat a mi köniörghesinket, es imadkoznak a megh bodogult szentek Istennek: Nem ö magokért, Mert immar, minden veszedelemtül megh szabadultak, es tuggiak, hogy az ö vttioknak hatarara iutuan, nincs helie safarsagoknak, es vyob iutalmoknak, hanem, a houa eset
15 a fa, ot marad mind örökke: Szüksegh tehat, hogy mi erettünk imatkozzanak, es a mi köniörghesinket az ö buzgo keuansagokkal egietembe, be mutassak az Vrnak. Miuel hogy a mint e köniunek XII részébe mondám,⁶³² Nem egieb a szentek imadságának Isten előtt valo be mutatása, hanem az ö imadsagokkal valo seghítése, kik azon kéri az Istent, hogy megh engeggie nekünk (kiket az iras szenteknek neuez mint e köniunek XVI részébe, az Első bizoniságba, megh mutatom) a mit ö tölle kérünk.
20

VIII. Ezennel megh mutatom, hogy a szentek, gondot viselnek e világhi hiuekre, Tehat ketsegnekül, szinte vgi imat-{{[61v]}}koznak mi erettünk, mint szinte az Angialok, kikirül nyluan oluassuk az irasba, hogy imatkoznak erettünk.
25

IX. A reghi szent Doktorok, Z. geöleközetek, es a közönseghes Aniazentegyhaz egienlö értelméből megh bizonittatik ezen igassagh: Mert a mint ezennel megh mutatom, megh rögzöt, bizonios vallás volt ez, eleitül fogua, a kereztiének közöt.

⁶²⁹ *Lucae 16. v. 24*

⁶³⁰ *Lásd é köniunek XVI. részébe, az Negiedik bizonisághot.*

⁶³¹ *Apoc: 5. v. 8. 9 cap: 8. v. 3.*

⁶³² *Supra fol: 54.*

X. Az Istennek nylyuan valo, es tagadhatatlan csuda teteliuel, megh mutattatot eleitül fogua, hogy a szentek segéllik az ö hozza foliamo kereztieneket, mint ez elöt megh mondam, es ezennel böuebben megh bizonitom.⁶³³ A csuda tétel pedigh, nem egieb, hanem *az Istennek, nylyuan valo bizonisagh tétele*, a mint

5 oluassuk az irasba,⁶³⁴ Tehat az Isten bizonisaghot töt arrul, hogy az ö szenti, segéllik könyörghések által a hiueket.

HARMADSZOR azt mondom, hogy a bodogh szentek tuggiak a mi dolga-inkat, es könörgesinket, mint megh mutatom e köniunek XVI részébe: Ennek pedigh a tudásnak moggiat, ez elöttis böuön megh magiarazok.⁶³⁵

10 NEGIEDSZER es vtolszor, azt mondom: Hogy a megh dücsöült szentek, gondot visélnék az ö vitezkedö szolgálha tarsokra. Tagaggia ezt Caluinus, es azert mongia,⁶³⁶ *hogy az Angialok imatkoznak erettünk, miuel hogy az Isten rendeleseböl gondot viselnek mi reank, tanitnak, vigasztalnak minket. Ezek pedigh, a szentekhez nem illenek. De ighen köniü ezt a kereztien vallást,*

15 *megh bizonitani.*

1. A szentek, köniöröghnek az elő emberekert Istennek, a mint niluan megh bizonitok: Tehat valami gongiok vagion az elő emberekre. Mert nilua a kinek iauokra igiekezünk, es a kikért másnak könyörgünk, arra valami gondunkis vagion.

20 2. Az Isten szeki elöt allo Z. Lelkek, *malasztot es bekesegeth szerezhhetnek mi nekünk* Istentül, a mint niluan iria Z. Ianos Apostol,⁶³⁷ Midön ezektül az ö moggiok szerént malasztot kér a {62[r]:} hiueknek. Vagion tehat nekik valami gongiok mi reank: Z. Peteris azt iria,⁶³⁸ *hogy gongia lészen rea halála vtannis giakran, hogy ezekrül megh emlekezzenek a hiuek.* Mely mondást

25 Oecumenius a zent Peternek halála vtán valo gonduisseleserül magiarazza: Es noha ennek a helinek, más értelmeis lehet, de ezis ighen alkolmatos, es helien maradhat.

⁶³³ *Supra fol: 26.*

⁶³⁴ *Mar: 16. v. 20.*

⁶³⁵ *Supra fol: 9.*

⁶³⁶ *Calu: lib: 3. ca: 20. num: 23. Et Gyarmathi folio 141. b.*

⁶³⁷ *Apoc: 1. v. 4.*

⁶³⁸ *2.Petr: 1. v. 15.*

3. Azt ighiri Christus Vrunk,⁶³⁹ *hogy a ki gyözödelmes, mind veghigh megh marad az ő parancsolatiba, annak hatalmat ad az Országokon, hogy azokat biria vas veszöuel, es mint a cserép edénit el roncsa, mikeppen ő nekis hatalom adatot az ő Attyatul.* Holot Christus Vrunk, a menyre közölheti az emberekkel, közli az ő hiueiuel e világhi Országokra valo gonduisselestis, az ő moggiok szerent: Mert miképpen hatalmat ada az embereknek, hogy Isten fiay lehetnenek, hogy az emberek bűnet megh bocsathatnak Christus kepebe, hogy csudakat cselekedhetnenek. Ittis azonképpen, a mit ő rolla mondot vala Z. Daud *a masodik Soltarba*, az ő megh dücsöült szentiuel közli,
- 10 Mert a Soltarba az Isten igi szol Christusnak: *En fiam vagi te, ma szültelek en tegedet, Népeket adok neked örökségkül, es a te birodalmad ala vetem e vilaghnak hatarit, es birod ezeket vas vezzöuel, es mint a fazakas edenyet el rontod öket.* Im hallod azért, a mi Vrunk fogadasat, hogy azoknak, kik gyözödelmesek, es veghigh megh maradnak az Isteni cselekedetekbe, az az, a kik immar a harcz vtan, a bodoghságba vannak, azoknak, e világhi nepeken hatalma leszen. Holot, oli niluan valo szokkal ighiri azt Christus Vrunk, hogy ha szant szandekkel Caluinus ellen, az my igaz mondasunkat megh akarta volnais erőssíteni, niluabban nem szolhatot volna. Erre a bizoniságra, iszoniu szitkokkal felel Gyarmathi,⁶⁴⁰ *Antalkodik, seot bolondoskodik, vgimond, Monozloi, nyaka szegue tekeruén az irast: Nagy Istentelenül es toluaiul megh fosztya Monozloi Christust az ő meltosagátul.* Ezt pedigh azért mongia, mert azt itili, hogy Monoszloi Vram szinte azon modon, es oli meltosággal tulaidonittia a szenteknek e vilagra valo gonduisselest, mint szinte Christus Vrunknak. Es ez okon, sok szép bizonsagokkal megh
- 25 {[62v]:} mutattia Gyarmathi, hogy Christus Vrunkhoz, telliességgel hasonló nem lehet sem Angial, sem egiéb teremtet allat. De a iambor ezen bar ne farádot volna, mert az oly niluan valo dologh, hogy megh a gyermekekis tuggiak, es akár mint karomkoggiék lelki ismereti ellen Gyarmathi, de ő maghais tuggia, hogy csak eszebe sem iutot Monozloi Vramnak vagi a Romai
- 30 Ecclesiának, hogy a szenteket egienlökeppen valo meltoságba helyheztetné Christus Vrunkal.

⁶³⁹ *Apoc: 2. v. 26 Similia Sapient: 3. v. 8.*

⁶⁴⁰ *Fol: 205. 206. etc.*

Csak azt mongia azért Monozloi Vram, a mit az Istennek fia mond, tudni illik, hogy a mint neki hatalom adatot, hogy gondot visellien, es biria e vilaghot, vgi, az ő moggiok szerent, nem csak az elő Pásztorok igazgattiák az aniazentegihazat, de a véghigh io baiuiuo szentekis, biriák, igazgattiák, 5 seghitik a hiueket. De, a mint mondam, az ő moggiok szerént. Mert a mint ő magha Gyarmathi igazán iria,⁶⁴¹ *Christus Vrunk authoritatué, meltosagh szerént, vgmint Istennek fia, ez világnak királlia, feiedelme, itilő biraia, ioknak es gonoszoknak iutalmok fizetőie, fogh itilni, De a szentek Christus vtan es ő tölle vöt hatalommal fognak itilni.* Es ismet,⁶⁴² *Nagy külömbsegh vagion 10 a szentek es a Christus itileti közt, mert Christus Vrunk ityl mint Vr, es a szentek feie, a szentek, vgmint tagok: Christus Vrunk, tulaidon es saiat meltosága szerént, mi az ő erdeméből es kegielméből. Neki, saiat es tulaidona az ő itylő hatalma, a mely mi nekünk az ő benne valo hit altal közöltetik.* Ezek mind vgy vadnak, es a mint ez előt szantalanszor megh mondottam, mi ezent hiszük, 15 de ezeckel megh nem erőtlenedik a mi bizoniságunk, hanem inkab erőssitetik: Mert ha a Christus meltosaga ellen semmit abba nem tanit Gyarmathi, hogy a szenteknekis Christus Vrunktul vöt meltosághot tulaidonit, az eleuenek es holtak itiletire, mikeppen Christus Vrunk az eleueneket es holtakat itili, Mi sem cselekeszünk semmit a Christus meltosága ellen, sem az ő böcsülletit 20 teremptet allatnak nem tulaidonittiuk, mikor azt tanittiuk, hogy a szentek, nem az ő természet szerént valo ereiekből, hanem a Christus érdeme altal adatot Isteni aiandekbol, tuggiak a mi dolghainkat, seghitnek minket, gon-^{63[r]:} dot viselnek mi reank. Es ha ökis eleueneknek es holtaknak birai, miképpen Christus Vrunkis itilő biraia ezeknek, (noha böcsülletesb, es sokkal fellieb 25 valo, az ő itilő biroságának moggia, hogy sem a szenteke) Niluan köuetkezik, hogy a szentek lattiak, es tuggiak azoknak ighieket, es dolghokat melliekrül itiletet tesznek, Mert nem tehetnének itiletet rollok ha nem tudnak dolgokat.

Noha azért igazán mongia Gyarmathi, hogy ama *sicut, Mikeppen*, nem ieghiez telliességgel valo, es mindenemü hasonlatosságot, es it sem iedzi 30 az itiletire valo hatalomnak egienlő voltat, miuel hogy nagi külömbsegh vagion a szentek es a Christus itiletinek moggiaba, de mind az altal, abba van

⁶⁴¹ Fol: 207.

⁶⁴² Fol: 208.

a hasonlatossagh, hogy mikeppen Christust az ő Attia,⁶⁴³ az eleuenek es holtak itilöieue tötte, vgy Christus Vrunkis az ő szenteiuel, az ő moggiok szerént közli ezt a meltosagot.

- Masut azt feleli Gyarmathi,⁶⁴⁴ *Hogy ez az itilet es Vrasagh, az itilet napian tulaidonittatik a szenteknek, Mert akkor kiki az ő ideieben leuö emberekrül, bizonisagh szerént, itiletet fogh tenni, es pelda szerentis.* Es a Z. Irasnak enniháni heliét hozza elő, melybe oluassuk, hogy az itilet napian leszen vrasagok, es itiletre valo meltosagok a szenteknek, *Matth: 19. v. 25. Roman: 8. v. 1.Iohan: 3. I.Corinth: 6. etc.*
- 10** Mi sem tagaggiuk hogy az Itillet napian, a szentek Christussal eggiüt megh nem itilnek a gonoszokat, es ő raitok nem vralkodnának. De e mellet aztis mongiuk, ELŐSZÖR hogy ha a szenteknek az vtolso napon valo itileti, es Vralkodasa, megh nem kissebiti a Christus meltosagat, es az ő tiztinek semmit nem *derogal*, Szinte azon képpen, az ő mostani Vralkodasok, es birodalmok sem *derogal* semmit a Christus Vrunk dücsösseghébe. MASODSZOR azt mongiuk, hogy a zent iras, sohult ezt a szentek vralkodását, csak csupán az itilet napiahoz nem kötelezte, sem erre az üdöre megh nem határozta, Söt niluan ielenti hogy mind az itiletkor, s' mind mostan, vralkodnak: Mert azt mongia az iras, hogy a szenteknek,
- 15** *vgi adatot hatalom* (az ő moggiok szerént, es a me-{{63v}}nire a teremptet allattal közöltethetik az a hatalom) *a mint Christusnak hatalom adatot az ő Attiatul.* Christus Vrunknak pedigh nem csak az itilet napian leszen hatalma, es vralkodása, hanem mostis vralkodik. Tehat a szentekis, az ő moggiok szerént, vralkodnak: Ennek fölötte, Azt mongia az iras, hogy *a szenteknek hatalmok vagion az orszagokan, es Vralkodnak e földön.* Az itilet nap vtan pedigh, sem orszagok nem léznek, sem e földi emberek mellieken hatalmok, es vralkodasok lehetne. Szüksegh tehát, hogy a zent iras foliasa szerént, ez mostani üdöbe vralkoggianak e földön, es Istentül engedet, s' teremptet allathoz illendö hatalmok legien, az orszagokon.
- 20**
- 25**

⁶⁴³ Act: 10. v. 42.

⁶⁴⁴ Gyarmath: fol: 237.

4. Masut Christus Vrunk azt ighiri.⁶⁴⁵ *A ki gyözödelmes lészen. Az en Kirali szekembe, in throno meo, ültetem ötet, mikeppen énis megh gyöztem, es az en Atiammal az ö Kirali székibe ültem.* Mely Kirali szekbe valo üles, valami hatalmat, es birodalmat iegiez, a mint az irasnak alhatatos szokasabol
5 megh teczik. Tehat a szenteknek, valami hatalmok, és birodalmok vagion, melliel az Istentül reaiok bizot hiuekre gondot viselnek.

5. Eo magokis a szentek, azt niluan megh valliak⁶⁴⁶ hogy *ök Christus által Vralkodnak e földön.* Mi szüksegh tehat errül ketelkedni?

6. Szinte vgi okoskodhatunk e dologbais, mint a fellyül megh magiarazot
10 dologba. Mert ha az elő emberek az ö tagokra, fiokra, polgar tarsokra gondot viselnek. Ha ama kárhozot Gazdagh, gondot viselt az ö Attiafiaira. Miert nem viselnének tehat gondot mi reank, a mi megh dücsöült Attiankfiai? Miert feletkeznek el, *a mi Anyank*, mi rollunk?⁶⁴⁷

7. Ezen igasságot, az Istennek a szentek által valo sok csuda teteli.
15 Az Aniazentegihaznak, es A reghi Z. Atiaknak egienlő ertelme, giözhetetlen bizonsaggal megh erössittik.

{64[r]:}

TIZEN EOTEODIK RESZE.

MIT FELELT GYARMATHI,
EZ EDDIGH VALO BIZONISAGOKRA.

20 NEhez a dér a bekanak, nehez Gyarmathinakis az igassagh, mert lattia hogy nem futhat az igaz elöt.

Elöször azért, azt mongia,⁶⁴⁸ *hogy az Angialok imatkoznak mi erettünk, miuel hogy Zach: 1. azt oluassuk. De ebböl nem köuetközik,* vгимond, *hogy seghitséghül kellien öket hinunk.* Holot, noha nyluan nem meri tagadni,

⁶⁴⁵ Apoc: 3. v. 21.

⁶⁴⁶ Apoc: 5. v. 10.

⁶⁴⁷ Ephes: 2. v. 19.

⁶⁴⁸ Fol. 166. 167.

hogy szabad az Angialoknak könyörgheni, mind az által, alattomba tagaggia, magha, taghadhatatlan dologh az, hogy niluan valo peldaink vannak az irasba az Angialoktul valo seghetsegh keresrül, mint az elöt megh mutatok.

- Masodszor azt forgattia,⁶⁴⁹ hogy *noha a szentekbe megh marat a szeretet, de ennek, nem azon erkölcse, természeti, es tisztu vagion, mely e vilagbon. Mert ha vgi volna, bankodhatnánakis a szentek valamin, Es nem csak tuggiak hogy az Isten, ö nállok nekülis io gondot visel mi reank, de miuelhogy lattiakis az Istennek el valtozhatatlan akarattiat, a mint Monozloi itili, ez ellen semmibe nem tusakodhatnak.* Csudalnam ha iozan korába irta volna
- 5 ezt Gyarmathi: A mint csak nem reghen megh hallok Bezatul, ha bankodas, es szomorusagh nekül nem viselhetnenek mi reank gondot a szentek, nilua sem az Angialok, sem Christus Vrunck nem viselhetne gondot mi reank.⁶⁵⁰ Ennek fölötte, Mijs iol tuggiuk hogy az Isten mi nallunk nekülis gondot visel a mi vitezködö szolgha tarsainkra, mind az által {[64v]:} vgian
- 10 imadkozhatunk, Söt tartozunkis imadkozni ö erettek: Veghezetre, noha nem szüksegh hogy minden dologba lassák a szentek az Istennek el rendelt akarattiat, de mind az által, ha szinte latnaiakis, vgian köniöröghetnenek ö felsegenek, Mert Samuelnekis niluan megh mondotta vala az Isten,⁶⁵¹ hogy el vetette Sault, es méghis könörögh vala Samuel ö erette, Christus Vrunckis
- 15 tuggia vala az ö Attianak akarattiat, hogy megh kellene a kijn szenedés pohárat kostolni, de azért méghis kéri az ö Attiat, hogy ha lehetséges, mulliek el ö tölle: Mijs, noha nem tuggiuk az Isten rendeléset, de azért bizonnial tuggiuk hogy immar el rendelte, ha megh akariaé anni a mit ö tölle kerünk, vagy nem, E mellet aztis bizonnial tuggiuk, hogy a mit el vegezet,
- 20 azt el nem valtoztattia, es méghis könörgünk, s' meltán könörgünk az Istennek. Es bizoniara barom pasztornak iob löt volna, hogy sem Helmeczi lelki pasztornak, Gyarmathi, ha ezt nem ertette s' nem tutta Miert akaria pedigh az Isten hogy a mit az ö akarattia szerént el rendelt, azis az ö hiueinek könörgése által mennien veghez, masut kel megh magiarazni.
- 25

⁶⁴⁹ Fol. 140. 141.

⁶⁵⁰ Supra fol: 58.

⁶⁵¹ I.Reg: 15. v. 35.

Harmadszor azt mongia,⁶⁵² *hogy öis helyén haggia, hogy a szentek tuggiak, hogy vagion Christusnak kerezat alat vitezkedő Aniazentegyhaza, azert imatkoznak közönseghésen, noha, vgimond, ezt csak vgi kel be venni, mint io gondolkodast, mert errül nincs bizonsaghunk azokba az irasokba,*
5 *mellieknek bizonitasra valo ereie vagion az Ecclesiaba. Mert vgimond,⁶⁵³ a Machabaeusokrul irt könyu nem Z. Iras miuel hogy réghen a Z. Iras közibe nem szamlaltatot az Ecclesiatul. Holot⁶⁵⁴ a reghi Vniuersalis közönseghes es Apostoli Ecclesza ezt megh vetette, a melinek errül valo itiletit az Vtolbeli Paterek megh nem vethetik* Es it erőssen hazuttollia Gyarmathi Monozloi
10 *Vramat, Ki azt irta, hogy csak az Vytok vetették megh azokat a köniueket, Mert vgimond Athanasius, Cyprianus, Epiphanius, Origenes, Hieronymus, es a Laodiceabeli Conciliom ellenzettek azt a köniuuet, es nem akartak ezt a Canonicus köniuiek közibe szamlalni, hanem Apocryphusnak mondotak.*

{65[r]:} Lásd az alhatatlan embernek, megh vakult gonossagat: Egy felöl
15 *azt vitattia, hogy semmit nem kel hinni a mi az irasba nincsen, s' mas felöl helien hagi a szent iras kiүүл valo io gondolkodasokatis. Iollehet ha szinte a Machabaeusok köniuéböl vöt bizonsagokat heliën nem hadnokis, vgian egieb erős bizonsagokkalis megh erőssithetnöiök a szentek erettünk valo könyörghésat, mint nem reghen nyluan megh mutatam. A Machabaeusok*
20 *könyueit pedigh, noha sokan a reghiek közzül a zent iras közze nem szamláltak, De mind az altal, azt iria Z. Agoston lib: 18: de Ciuit: cap: 36. lib: 2. cont: Epist: Gaud: cap: 23. hogy ezeket a zent iras közibe szamlalta az Aniazentegihaz.⁶⁵⁵ Mikeppen, a Z. Ianos latásat, sem a Laodicaeabeli giölekezet, sem Nazianzenus, sem Cyrillus a Z. Iras közze nem szamlallia.*
25 *A Sidokhoz irt leuelet, a Z. Ianos, a Z. Peter masodik leueletis nemelliek el haggiak: De azért, vgian be vészik ezeket minnyaian a kereztiének, Söt, még h a Caluinistakis. Azonképpen a Iudith köniuuet Athanas: a Laodicaeabeli giölekezet, Nazianzenus, Cyrillus, Epiphanius, Hilarius, Melito, Origenes, nem szamlalliak a szent Iras közze, noha a mint Hieronymus iria,⁶⁵⁶*

⁶⁵² Fol: 2. 162. et 177. b.

⁶⁵³ Fol: 168.

⁶⁵⁴ Fol: 169.

⁶⁵⁵ Vide Coccium Tom: 1. Thesauri lib: 6. art 18. fol: 687.

⁶⁵⁶ Hieron: Ep: 111

a Nicaeabeli közönseghes giöleközet ezt a szent iras közze szamlála. Azonképpen, a Machabaeusok köniuétis az Aniazentegyhas, a Canonicus köniuek közze szamlallia, vgimond zent Agoston.⁶⁵⁷ Iollehet azért sokan a reghiek közzül a szent iras közze nem szamlálliak a Machabaeusok köniueit, de azon

5 *nem kel csudalkozni, mert ezek, csak azokat a köniueket szamlalliak elő mellieket a Sidok, a friginek szekreniebe tartottak, a mint niluan iria Epiphanius⁶⁵⁸ es Damascenus,⁶⁵⁹ es melliekrül nem volt semmi ketsegh a reghiek közt. Ennek fölötte, ha a réghi aniazentegihaz vallása azt tanította volna, hogy ezek a köniuek nem Isten ighij, soha az vtan, Z. Iras gianant be*

10 *nem vetettek volna, mert a szent Lelek Istentül igazgattatot Aniazentegihaz, a hit dolghaba, es kiualtkeppen illien derek fundamentomba, minemü a zent irasnak igaz ismereti, soha el nem teueliedhetik, De mind {[65v]:} az által, ha egi ideigh be nem vöt valameli köniuet a kereztienssegh, miuel hogy bizonios nem volt ha a szent Lelektül irattatotte az a köniu, auagi nem,*

15 *Vgian be vehette annak vtanna, mikor bizonioson veghére ment hogy ebbe a könibe, Isten ighie vagion föglaltatua. A réghi Ecclesia pedigh, soha megh nem vetette a Machabaeus köniueit, azt tanituan ezekrül, hogy nem a szent Lelek tanitasabol irattak, iollehet ezeket, mind addegh sem akarta a Canonicus köniuek közze irni, valamigh bizonioson veghére nem ment,*

20 *hogy ezeket be kellessek venni, es az Isten ighie gianant tartani. De errül masut többet szollottunk.*

⁶⁵⁷ *Aug: 18. Ciuit: cap: 36.*

⁶⁵⁸ *Epipha: initio lib: de Ponderibus*

⁶⁵⁹ *Damas: 4. de fide cap: 18.*

TIZEN HATODIK RESZE.

KILENCZ DEREK BIZONISAGGAL MEGH MVTATTATIK

A Z. IRASBOL, HOGY A SZENTEK Tuggiak,
es Ertik e vilaghi dolgokat.

5 EGgik derék fundamentoma, az Atiafiak tudomanianak az, hogy a szentek nem tuduan e világhi dolgokat, nem halhattiak a mi keresünket, es ennek okaert nem szükséggh hogy őket segítseghül hyiuk. Es ketseghnékül vgi vagion, hogy ha ök nem tudnák a mi keresünket, malomba hegedülnenk, haszontalanul köniörghenék nekik. Lassuk azért e dologrul mit tanulliunk
10 a szent irasbol.

Megh mutatám ez elöt,⁶⁶⁰ hogy a szent iras, sohul azt nem tanittia, hogy a szentek nem tuggiak, s' nem ertik az elő embe-~~{66[r]:}~~rek dolgait: Mert a minemü bizonsagokat a szent irasbol tamaztnak az Atiafiak e dologba, azokba semmi efféle tudomani nem talaltatik. Most azért csak azt kel megh
15 latnunk, Vagione a szent irasba tanusagunk arrul, hogy tuggiak, es értik a mi dolgainkat es könyörghesinket az Isten orszagába Vralkodo szentek?

En azt mondom hogy errül eleghséges tudomaniunk vagion a szent irasba, es ezt, kilencz gyözhetetlen erősséggel bizonytom.

ELSEO BIZONISAGH

20 ES GYARMATINAK ERRE VALO FELELETI.

AZt oluassuk a szent irasba,⁶⁶¹ *hogy az Isten elöt álló negy szent allat, es amaz huszon negy vének, le borulanak a barany elöt kiknek arany csezeiek vala, tellies io illatokkal, melliek, a szentek imatsaghi valanak.* Ha azért a szentek könyörghése, dragha illatul be mutattatik a szentektül Isten elöt,

⁶⁶⁰ *Supra fol: 39.*

⁶⁶¹ *Apoc: 5. v. 8. 9.*

Ertik tehát, es tuggiak a mi könyörghesinket, es seghetnekis minket, miuel hogy, a mint ez elöt megh bizonitam,⁶⁶² nem egiéb a szentek imatsagának Isten elöt valo be mutatása, hanem, imatsagokkal valo segítése, miuel hogy, kerik az Istent, hogy megh engeggie nekünk (kiket az iras szenteknek
5 neuez *Roman: 1. v. 7. cap: 15. v. 16. cap: 16. v. 15. 1. Corinth: 1. v. 2. cap: 16. v. 1. 2. Cor: 1. v. 1. cap: 8. v. 4. cap: 9. v. 1. Ephes: 1. v. 1. Philip: 1. v. 1. Coloss: 1. v, 2.*) a mit tölle kerünk.

Vgian ezen Z. Ianos latasából, mas bizonsagunkis vagion, Mert azt iria Z. Ianos,⁶⁶³ hogy az Isten elöt valo huzon négy vének, megh érték, es megh
10 látak, minemü dolgok lönek ez vilaghon, hogy a pogáni népek megh haraguttak vala, es hogy e vilagh Christushoz tért vala.

Erre, csak azt feleli Gyarmathi,⁶⁶⁴ hogy *szent Ianosba nincs az irua, hogy láttak e vilaghi dolgokat: Hogy pedigh megh ertették nem csuda, mert az Angial ielenté megh nekik.* Nem saak, parnahei: Mintha a szentek látása, es értése, külömb volna, {[66v];} magha a lelki látas nem egiéb az ertelemnel. Hogy pedigh az Angial ielentette ezt megh nekik, Mit art? It nem arrul vete-
15 kedünk, mi modon es honnan tuggiak a szentek a mi dolgainkat, hanem csak azt bizonittiuk, hogy tuggiak e világhi dolgokat, akar mint, es honnan adasék nekik ez a tudomany.

Vgian ezen Z. Ianos latasának *harmadik reszeböl* megh mutatam,⁶⁶⁵ ez elöt, hogy mikeppen Christus Vrunk a holtaknak, es eleueneknek itilö biraia, vgi a megh dücsöült szentekis az ö moggiok szerént, biray es gonduiselöi Isten vtán e vilaghnak: Nem lehetnek pedigh igaz itilö biray, ha nem tuggiak az ö cselekedeteket, mellieket megh itilnek, Tehat szükség,
25 hogy ezeket tuggiak.

Erössen mesterkedik Gyarmathi, es a mint ö magha iria,⁶⁶⁶ *nagy munkáuual, elmébe valo törödessel, es farratsaggal,* hogy a Z. Ianos latasának ötödik reszéböl elő hozot bizonsághot, ki tekerie kezünkéből. De Isten seghitsége velünk leuen, az ö elme törödessel gondolt tetouazasit,

⁶⁶² *Sup: fol: 54. 61.*

⁶⁶³ *Apocalyp: 11. v. 15. 17. 18.*

⁶⁶⁴ *Gyarmath: fol: 203. 209.*

⁶⁶⁵ *Supra fol: 62.*

⁶⁶⁶ *Gyarmath: fol: 248.*

- ittis ighen keues munkauaal megh erőtlenithettiük. Azt mongia azért,⁶⁶⁷ Először, *hogy azok az imatsagok, mellieket a vének a cseszébe be mutatnak, nem ez földi emberekert valo imatsagok, hanem Isteni dicsiretek, melliekkal dicsirik menybe az barant.* De ez csak Gyarmathi feie gondolattia,
- 5 melinek nincz az irasba semmi fundamentoma, es annak okaert, az ő hitinek fundamentoma szerént, ő magha sem hiheti hogy ez legien igaz értelme a Zent Ianos mondasanak, miuel hogy ezt, a szent irasbol megh nem mutathattia, ő pedig semmit nem hizen a mirül nyluan valo bizonsággha nincz a szent irasba. Ennek fölötte, vgian nemis illik ez a magyarazat a bötühöz, Mert szent
- 10 Ianos, nem azt mongia, hogy az ő magok imatsághat mutatták be a huszon negy vének, hanem a szentek imatsaghat, Magha, ha csak az önnön tulaidon imatsagok be mutatasarul szollot volna, a sententianak foliasa azt kiuánta volna, hogy igi eytette volna mondasat. *Mindeniknek arani cseszéie vala, tellies io illatozasokkal, melliek az ő imatsághivalanak.* De {67[r]:} miuel
- 15 hogy nem igi eyté, eszünkbe vehettiük, hogy az egieb szentek imatsaghi valanak azok, mellieket be mutatának Es miuel hogy a megh dücsöült szentek imatsághit nem szükséggh hogy be mutassak Isten elöt, miuel hogy ezek senki seghitseghé nekül nem szükölködnek, azt kel mondanunk, hogy azoknak a szenteknek imatsaghi valának ezek, kik e vilagon vitezkednek, es kiket
- 20 az iras szenteknek szokot neuezni, a mint megh mutatam. Ennek fölötte, ő magha Z. Ianos külömbseget téezen a szentek imatsága be mutatasa, es az ő Isteni dicsiretek közt, mert mikor a szentek imatsága be mutatásat megh irta volna, az vtan osztán, azt az Vy dicsiretet hozza elő, melliel dicsirik a barant a bodogh szentek.
- 25 Masodszor, azt iria Gyarmathi,⁶⁶⁸ *hogy a szent Ianos latása, tellyes Allegoriakkal, melliekhez külömb külömb fele ertelmek es magyarazatok férnek, holot, nem bötü szerént, hanem lelki ertelem szerént vétetnek, es mást iegieznek, hogy sem bötü szerent mondanak, Azert ebböl semmi bizoniost nem bizonithat Monozloi. Es közönseghes Regula ez vgimond, hogy allegorica*
- 30 *Theologia non est argumentatiua.*

⁶⁶⁷ Gyarmath: 213.

⁶⁶⁸ Gyarmathi fol: 216.

De ezis a felelet, it, nem esik helien, mert vgi vagion, mikor az iras ö magha megh nem magiarazta az *allegoriat*, nem vehetünk abbol nylyan valo bizonisagot, es igi, ha a szent iras megh nem magiarazta volna, mi legien az *arany cseszébe valo draga illat*, nem mutathatnok megh ebből, hogy a szentek Isten elöt be mutattiak a mi köniörgesünket, Mikeppen, ha Christus Vrunk ö magha megh nem magyarazta volna a io maghunak vetesérül valo pelda beszedebe mi legien az *töuis*, noha sok dolgokat erthettünk volna a töuissen, mely közze esék az io búza, de bizoniara nem tudhattuk volna ezek közzül, mit ertet legien Christus Vrunk a töuissen. De miuel hogy a szent Lélek megh magiaráza mi legien, *ez a cseszébe valo io illat*, tudni illik, hogy *a szentek imatsaga*, gyözhetetlen bizonisaghot vehetünk ebből a helyből, melliel megh mutathattiuk, hogy a bodoghok, Isten elöt, be mutattiak a mi könyörgesinket Ennek fölötte, ha a Z. Ia-{{67v}}:}nos latasabol semmi bizoniost nem bizonithatunk,⁶⁶⁹ miert bizonittia tehat Gyarmathi a Z. Ianos latasából, *hogy a megh dücsöült szentek nem alusznak itilet napiaigh, hanem ebren vannak, es dicsirik az Istent?*

It pedigh, miuel hogy okot ada erre Gyarmathi. Intem a Lutherista es Caluinista Praedicatorokat, hogy iol megh gondoluan ezt az Gyarmathi feleletit, ennek vtanna ne ezeskeggienek a szent Ianos latasának a Papa ellen valo magiarazattiaba, es az ö magok hiuatalliat tarcsák magoknak, s' ne kenniék az önnön tulaidon neuket masra, Antichristusnak neuezuén a Papat. Mely képtelen karomlasrul masut többet szolliunk.

MASODIK BIZONISAGH,

ES GYARMATHINAK, EZ ELÖT VALO TËtOUAZO Csauargasi.

25 SAMuel Prophéta,⁶⁷⁰ halála vtan, nem csak megh hallá az ördögös azzoni szauat, de Saulnakis megh ielenté köuetközendő dolgat, es veszedelmét.⁶⁷¹

⁶⁶⁹ *Supra fol: 5. et 60.*

⁶⁷⁰ *1.Reg: 28. v. 12.*

⁶⁷¹ *Eccl: 46. v. 23.*

Tehat, nyluan valo dologh, hogy a szentek, tudhattiak, es tuggiakis, nem csak e vilaghi ielen valo dolgokat, de megh a köuetközendöketis, mellieket az Istennek melyseges bölcsesegének rendelese szerént, szüksegh, auagi hasznos, es alkolmatos hogy tuggyanak.

- 5 Erre Gyarmathi két feleletet ad.⁶⁷² Elöször azt mongia, *hogy ez egi peldabol köuetkezik, hogy minden szentek tudnak mindeneket, mert, Samuel egi szemeli leuen, ha az egi dolgot Istennek ielenteséböl megh tuttais, de azert ö sem tudot egieb dolgokat.* De ez a foghas semmire kellö. Mert, mi sem mongiuk azt, hogy minden szentek tudnak most mindeneket, Elégh ha azt tuggiak, a mit az Isteni bölcsesegnek melyseges iteleti szerent szüksegh hogy tuggianak. Ennek fölötte, ebböl a peldabol niluan megh tanulliuk, hogy semmire kellök azok a bizonsagok,⁶⁷³ mellieket Gyarmathi es egiebekis törrel, paissal vitatnak, hogy a megh holt szentek semmit nem tudnak e vilaghi dolgokba, mint e köninek nyolcsadik reszebe megh {68[r]:} mutatam. Vegezetre,
- 15 noha egi peldabol nem hozhattiuk ki mindenkor, hogy a mi egihez illik, vgian azon illyek egiebekhezis, de azért, mikor egiebünnen semmi külömbsegh nem esmertetik lenni azok kozt a kikirül szollunk, iol köuetkezik, hogy ha egykhez valami hozza fér, es hozza illik, a többihezis hozza illik. Mert ha ez vgi nem volna, valamikor a szent irasba valameli dologrul csak egi peldank
- 20 volna, köuetkeznek, hogy mi azt nem köuethetnöiök, holot a Gyarmathi iteleti szerent, egi peldabol ki nem hozhatni hogy egiebekhezis hozza férrien a mi egi szemelihez hozza illik. Es igi iol köuetkezik: Z. Iacab es Z Ianos Christusnak egi hiuatalliaara el hagyák az ö Attyokat, es köueték Christust, Azont kel tehát nekünkis cselekednünk, miuel hogy az Isten szauának engedelmére valo
- 25 kötelessegebe, nincs semmi külömbsegh mi köztünk. Azonkeppen tehat, miuel hogy a szentek egienlö keppen a bodogsagba vadnak, ha eggik tuggia azokat a iöuendö es ielen valo dolgokat, melliek ö hozza tartoznak, es ötet valami reszböl illetik, a töb szentekis tudnak efféle dolgokat, noha nem szüksegh hogy minden szent, mindeneket lászon es tuggion.
- 30 MASODSZOR azt feleli erre Gyarmathi, *hogy a ki megh ielenék akkor, nem Samuel volt, hanem ördöghi Vász es szemfyny vesztö ielenes,*

⁶⁷² Gyarmath: fol: 209.

⁶⁷³ Supra fol: 39.

mert az ördögh ielenek megh Samuel kepébe. Es miuel hogy az Isten immar az ördögnek vgimint hohérnak, kezébe atta vala Saul, nem csuda ha az ő iouendő veszedelmét megh ielente neki.

- De sok képpen megh mutattiak a Catholicus Doktorok,⁶⁷⁴ hogy a ki megh
- 5 ielenék Saulnak, nem ördögh volt, hanem Samuel, noha ötet nem az ördögös azzoni baiossaga, hanem az Istennek mindenható ereie es gonduisselese allata Saul eleiebe, a mint niluan oluassuk, *Eccles: 46. v. 23.* holot a Samuel csudálatos cselekedeti közze szamlaltatik azis, hogy megh iouendölte a gonosz Kirali veszedelmét. *Ha pedigh, (vgimond Z. Agoston⁶⁷⁵) keptelen dolognak*
- 10 *teczik hogy az ördögös azzoni elő hihatta Samuelt, gondolliuk megh, hogy az ördögh {[68v]:} szolgai Christus Vrunkat megh fogak es megh ölek. Nem képtelen tehat, hogy az Isten engedelmeből, nem ketelenségből, sem az ördögös mestersegh ereieből, de io akarát szerent, az Istennek titkos tanacsabol, engede Samuel az azzoni ember kiuanságának, mikeppen é vilaghton eltekbeis,*
- 15 *sok gonoz emberek keresének engednek a szentek. Es noha Z. Agoston es Tertullian: elein auagi ketelkettek e dologrul, auagi vgian azt itiltek, hogy ez a ki megh ielének, nem volt a Samuel lelke, De végre, mind ketten külömbet tanytottak. Mert nem csak Iosephus Iudaeus lib: 6. Antiq: cap: 15. es a töb regh Sido Doctorok, a reghi szent Atyakkal Iustinussal, Basiliussal,*
- 20 *Procopiussal, szent Ambrussal egietembe,⁶⁷⁶ de Tertullianusis lib: 5. Carmin: cont: Marcion: cap: 5. Z. Agoston tom: 4. lib: de cura pro mort: cap: 15. niluan tanittiak, hogy az, ő magha volt Samuel, Noha (vgimond Z. Agoston) nemelliek azt nem alittiak.*

- Hazud pedigh abba Gyarmathi, hogy Z. Agoston azt mondana, *hogy nincs*
- 25 *helye az Ecclesiasticus köniu bizonságának, mert ellene mondanak neki, es nincs a Canonba.* Ez nem Z. Agoston mondása,⁶⁷⁷ hanem Gyarmathi hazugsaga, mert Z. Agoston, megh akaruán bizonítani, hogy a megh holt szentek tuggiak e vilaghi dolgokat, hozza elő a Samuel peldaiat, es minek vtanna megh bizonította volna az Ecclesiasticusból, hogy valóságos képpen

⁶⁷⁴ Vide Bellarm: lib: 2. de Purgat: cap: 6.

⁶⁷⁵ Aug: lib: 2. ad simpli: quaest: 3.

⁶⁷⁶ Vide hos apud Coccium tom: 1. Thesaur: lib: 5. artic: 10. fol. 525.

⁶⁷⁷ Aug: de cura pro mort: c. 15.

- a Samuel lelke volt, a mely megh ielenek Saulnak, ezt veti vtanna. *De ha ki ennek a könynek ellene mond a Sidok Canonából melybe nincsen, mit monduk Moysesrül, ki megh holt vala, es oluassuk az Euangeliomba hogy megh ielent az előknek?* Nem mongia azért Z. Agoston, hogy *nincs helye e könynek,*
- 5 *hogy nincs a Canonba,* hanem csak azt mongia, hogy a Sidok Canonába nincsen, mikeppen a Z Pal leuelei sincsenek a Sidok Canonába. Masut pedigh sok helyen niluan szent irasnak neuezi azt a köniuet *Z. Agoston lib: 2. de Doctrin: Christian: cap: 8.* es ö véle egietembe *Clemens Romanus, Clemens Alexandrinus, Athanasius, Basilius, Epiphanius, Chrysostomus, Cyprianus,*
- 10 *Ambrosius, Optatus, Hieronymus,* es a töb szent Atiakis ezent tanittiak.⁶⁷⁸ Mely keués ereie légien pedigh an-^{69[r];}nak, hogy nemeli köniuek a Sidok Canonaba nincsenek (mely Canont, nemis tuggiuk bizonnial ki szerzette? mikor szerzette? igazan es a szent Lelek, tanytasabol szerzetteie vagy nem?) masut bösegesen megh mutatom. Ha pedigh ezt a köniuet a réghi szent
- 15 Atyakkal egietembe, a szent iras közze be vészük, a mint altalan foghua beis kel vennünk, ketsegnekül kel tartanunk, hogy, Samuel önnön magha volt a ki Saulnak megh ielenék, es igi giözhetelen ereiebe marad a mi masodik bizoniságunk.

HARMADIK BIZONISAGH,

- 20 ES EZ ELLEN GYARMATHINAK CSELCSAPO FOGASI.

- AMint nem réghen mondam, szent Agoston,⁶⁷⁹ azzal bizonittia hogy a megh holt szentek tuggiak e vilaghi dolgokat, mert Moysesrül oluassuk, hogy megh holt vala, mind az altal, megh ielenek az Vr szine valtozasakor, es a mint az iras mongia,⁶⁸⁰ *Moyses es Illies, Vrunkal szoluan beszéllek vala néki az ö*
- 25 *Ierusalembe valo ki mulásat.* Ha azért Moyses tutta a Sidoknak Christus ellen valo iöuendö cselekedetit, mentül inkab tutta a ielen valo dolgokat?

⁶⁷⁸ *Verba refert Coccius tom: 1. lib: 6. artic: 17. fol. 680.*

⁶⁷⁹ *Aug: de Cura pro mort: cap: 15.*

⁶⁸⁰ *Deut: 34. v. 5. Luca 9. v. 30.*

Erreis két feleletet ád Gyarmathi.⁶⁸¹ Mert eggiüt azt mongia, hogy egi peldabol nem szabhatunk közönseghes törüent, es a mit Isten eggiel kettöuel cselekedec, nem cselekette azt mindenikkel. Mert Danielnekis megh ielenté a Nabugodonozor álmat. Elisaesusnak a Syriai Kiralinak akarattiat, de ebböl

5 nem köuetközik, hogy ezeket egiebekis tuggiak: Istennek rendeleséböl volt tehat az Moyses ielenése, mely Isten, ielenést tehet a szenteknek mikor akarja.

Masodszor azt mongia, hogy nem volt szükség segh semmi ielenés Moysesnek, mert holot Moyses a Christus el iöuetelerül es halálarul Prophetalt volt az

10 ielenes.

De ezek sem eleghseghes feleletek, mert, a mint mon-{{[69v]};}dam⁶⁸² mijs csak azt mongiuik, hogy Isteni ielentesböl tuggiak a szentek a mit tudnak a mi dolgainkba, Es annak okaért, nem ellenkezik a mi tudomaniunkal hogy Moyses Isteni ielentesböl tutta legien halála vtan e vilaghi dolgokat,

15 hanem inkab azt erössyti. Az egi peldabol pedigh nem szabunk közönseghes törüent, hanem abbol megh bizonittiuik, hogy hamissan, es lelki ismereti ellen vitattia Gyarmathi az ö Attyafiaiual egietembe, hogy a megh holt szentek semmit nem tudnak halalok vtan, e vilaghi dolgokba. Veghezetre, a mint nem réghen mondám, Az egi peldából, tanusagot vehetünk egiebekrülis a kik azon

20 rendbe es allapatba vannak, Es igy mondhattiuik, hogy ha egy Prophetanak az Isten valami titkos dolgot megh ielent, mas Prophetanakis megh ielent valamit, noha nem szükség hogy a mit egynek megh ielent, vgian azont ielencse masnakis. Ha egy Kiralianak, vgimint Saulnak, hatalmat adot az Isten az ö nepenek birodalmára, masnakis a ki azon renden volt, hatalmat adot, etc.

25 A masodik feleletis férghes, mert, legh Elöször azt kerdem Gyarmatitul, hon oluasta Moysesnek Christus Vrunk Ierusalembe ki mulasarul valo Prophetiaiat? Es ha szinte ezt oluasta volnais, ha ez igaz Prophetia volt, miért mongia Gyarmathi hogy ezt, ö magatulis tudhatta Moyses? Vallion s' ö magatul Prophetálhate az ember? Vallion's a Prophetak nem Isteni ielenesböl Prophetálnake? De ha szinte vgi volnais, hogy Moyses ö magatul,

30 Isteni ielenesnélkül, tutta a Christus ki mulasat, vallion s' ebböl nem

⁶⁸¹ Gyar: fol: 215.

⁶⁸² Sup: fol: 8. 9.

seghitseghül hinunk. Miuel hogy, ez a *Consequentia a simili* semmire kellő volna, mert nem köuetközik, hogy nekünkis hasonlokeppen kellien cselekednünk, a mint a karhozottak cselekesznek, kik karomlyak az Istent, es ketsegbe estek. De mi ebből a Christus Vruntkul elő hozot historiabul, csak azt hozzuk

5 ki, hogy a megh holt szent Abraham lelke, hallotta, es tutta a karhozot gazdag kiuansaghat, es {[70v]:} ezzel a példáual, be dugiuk azoknak szaiokat, kik azt kérdik tollünk: *Hogyhogy halhattiak a mi kiuansaginkat a kik immar megh holtak?* Kiknek azt felelliük, hogy szinte vgy halhattiak, a mint Abraham hal-

10 lotta a karhozot gazdag kiuansagat, Mely feleletbe nem pokolbul, hanem a mi edes üduözitönk szentséghe szaiabol vöt tudomani foglaltatik. Ennek fölötte, vgian ezen dologbol aztis ki hozhattiuc, hogy ha a Pokolbeliek, kikbe az igaz Isteni szeretet el oltatot, gondot viselnek az ö elő Attyokfiára, sokkal inkab gondot viselnek az Isteni es Attiafiui szeretettel fel geriet bodogokis. De nincz

15 arra nagy gongia Gyarmathinak, hogy meghis gondollia mit, mi véghre, hozzunk mi elő a mi bizonsaginkba, elégh néki ha valami részeges, kaytor katonanak szaiia izi szerént valo tragar feleletet adhat, es megh marczunguan idestoua tekeri s' csigazza a mi bizonsaginkat.

Masodszor, azt feleli erre Gyarmathi,⁶⁸⁵ *hogy ez a gazdag dolgha, csak pelda beszed, nem valoba törtent historia. Es ennek lelki ertelmet kel keresnünk. Mert, vgimond, ha mind ezeket tulaidon képpen vészük, köuetközik, hogy a lelkeknek Vyok, nyelviek, kebeleik vagion.*

20

De ez a fogasis semmire kellő, mert szinte azonkeppen megh bizonithatnok aztis, hogy csak pelda beszed az Isaias, Ezechiel, es a töb Prophetak latasais, az egez szent Ianos latasauaal egietembe, miuel hogy, ezekbeis az Angialok szarniarul, labarul, orczaiarul emlekezet vagion. Söt pelda beszed leszen

25 azis, valamit az iras az Istenrül szol, miuel hogy az Istennek szemét, kezét, labát emliti giakorta. Pelda beszed leszen a mit a menniei bodoghsagrul beszel Christus Vruntkis, miuel hogy etelrül, italrul emlekezik mikor ezt elönkbe aggia. Es igi lassa Gyarmathi houa viszi az ö éles elmeie szép

30 probaiual az ö el széllet iuhait. Mas dologh azért szeretö Gyarmathim a pelda beszed, s' mas dologh a lelki dolgokrul valo szolasba a testi dolgoktul vöt hasonlatossagh. Mert az igaz historiabais, hogy az Vr Isten a mi röuid,

⁶⁸⁵ Gyar: fol: 198.

- es testi szokhoz s' dolgokhoz szokot ertelmünkhöz szabia maghat, efféle testi {71[r]:} dolgokat iedző szokkal él, hogy a lelki dolgokat ielencse. Mikeppen azert Z. Daudid lelki szomiusagnak neuzei az ö kiuansagat, az irasis, Vyznek neuzei az Isten bölcseséget, es vigasztalast, mert mikeppen a szomiu embert
- 5** megh vyttia az ital, vgy az Istennek lelkeis megh vidamittia az ember lel-két; Szinte vgi, Christus Vrunk, a karhozottak kinniat iszoniu heuségbe valo szomiusagnak neuzei, az ö vigasztalasanak kiuansagat, egy csep viznek kiuansaganak hya. Es ezekből ki teczik mely hiuolkodo fogas az, a mit mon-dám hogy forgat Gyarmathi.
- 10** Ennek fölötte, ha szinte pelda beszéd volnais ez, méghis azt kel-lene ebből megh tanulnunk. 1. Hogy a karhozottak iszoniu kinba vannak. 2. Hogy az ö kinnioknak öregbülesére, előttök forogh az a bodogságh, melliet ök el veztettek, es a melybe Vralzkodnak a szentek. 3. Hogy kiuanniak ökis szabadulasokat, noha tuggiak hogy abba semmi sem kél, es igi, az ö kiuansagok
- 15** ketsegbe esessel eggiüt vagion. 4. Hogy a szentek lattiak az ö kiuansagokat, de seghelni nem akariak, tuduan, hogy a karhozottaknak nincs immar semmi szabadulasok künniebsegek. 5. Hogy a karhozottak gondolkodnak az ö e vilaghon valo Attyok fiokrül, kiket, vagi peldaiokkal, vagy egieb képpen megh botrankoztattak, es kiknek karhozattiokbul, az ö kinniok öregbedik,
- 20** es annak okaert kiuanniak hogy ök el ne karhozzanak. Ezeket, es efféle szep tanusagokat kellene ebből tanulnunk, ha szinte pelda beszéd volnais, miuel hogy a pelda beszédbe, szokot, es mindeneknel niluan valo dolgot szoktak az okos emberek elő hozni, nem valami szokatlan, auagy lehetetlen dolgot, es ezek a mi mostani ügiekezetünkre elegesegsek. Mert, csak azt bizonittiuk
- 25** mi most ezzel a peldaual, hogy a szentek tudhattiak a mi kiuansaginkat, es sokkal inkab gondot viselnek mi reank, hogy sem a karhozottak az ö Attiokfiokra. Mikor pedigh azt mongia Gyarmathi:⁶⁸⁶ *Tuggiak a szentek, hogy Isten ö nalloknekülis io moggianal rendeli allapatunkat, es közbe iarot szerzet: Es azért, nem imatkoznak eggi- {[71v]:} önkent erettünk, niluan megh mutattia hogy csak pantolodik. Mert ha az okon nem imatkoznak eggienkent erettünk, közönseghesen sem imatkozhatnak vgian azon okert, mert mind közönseghesen, s' mind eggienkent io moggiauual es io közbe iaro altal rendeli*

⁶⁸⁶ Gyar: fol: 201.

Isten a mi dolgainkat, Sőt mi sem imatkozhatnank egimasert vgian azon okbol, mert iol tuggiuk, *hogy Isten mindeneknek gongiat viseli, es közbe iarot adot mindeneknek, mi nallunk neküls.* Aztis fölötte modnekül vitattia Gyarmathi, hogy a szentek nem könyörögnek a karhozottakert, tuduan hogy ezeknek
 5 nincs szabadulasok, Mert soha almába sem látta senki a Catholicusok közül, hogy a szentek a karhozottakert könyöröghienek. De igi iar a dologh, mikor iol eszekbe nem vezik az Atiafiak, mit, es mi végre hoznak elő a kereztienek, csak haboznak es tetouaznak.

Vegezetre, hogy ez, nem csak tiztan pelda beszéd, hanem valóságos
 10 historia legien, azzal bizonittia *Chrysost: Tertullian: Euthym:* es egiebekis,⁶⁸⁷ mert a pelda beszédbe, nem szokta Christus Vrunk neueken neuezni az embe-
 reket: Szantalan pelda beszédit oluassuk Christus Vrunknak Z. Lukacznal, tudni illik, *Egi ember megien vala Ierusalembol Ierichoba. Egi ember nagi vacsorat szerze. Egi embernek ket fia vala. Egi gazdag ember vala, melinek*
 15 *vala egi maioria. Egi biro vala egi varasba: Ket ember mene fel a templomba, etc.* De sem ezekbe, sem egieb pelda beszédekben soha neuén nem neuztetik senki, mint it neuén neuztetik Lazar, Es noha a gazdaghnak neuet ki nem ielente a mi üduözitönk, hogy az ö nemzetsegenek ebböl gialazattia ne köuetközneiek, de mind az által Euthymius, *a Sidok tradicioiabul* azt
 20 *iria,*⁶⁸⁸ hogy ennek neue *Ninneusis volt: In parabola,* vgi mond, *Chrysost: dicenda nomina non sunt.* Caluinus ö maghais errül igi ir.⁶⁸⁹ *Etsi visum aliquibus, esse simpliciter parabolam, quia tamen, Lazari nomen expressum est, puto potius, rei quae acciderit esse narrationem, Et quanquam historiam recitet Christus, describit tamen res spirituales sub figuris, quas scit*
 25 *conuenientes nostris sensibus.* Irenaeus pedig,⁶⁹⁰ nem csak azt mongia, hogy ez nem *fabula*, nem Aghnő {72[r]:} beszéd, de e mellet *lib: 2. cap: 62. num: 63.* ebből a historiabul bizonittia, hogy az ember lelke, halhatatlan, kit soha nem cselekedet volna, ha ezt pelda beszédnek itilte volna lenni.

⁶⁸⁷ *Chrysost: Tom: 2. hom. de Diuite. Tertull: de anima cap: 7. num: 94. Aug: 21. Ciuit: cap: 10. Epi: 99.*

⁶⁸⁸ *Euthym: in Lucae 16.*

⁶⁸⁹ *Calui: in Harmonia Lucae 16. v. 20. 23.*

⁶⁹⁰ *Iren. lib: 4. c. 4.*

- Miuel hogy a Gnosticusok ellen sokszor mondgia,⁶⁹¹ hogy a pelda beszeden nem kel a hit dolgait fondalni. *Tertull: lib: de Resurrectione Carnis cap: 17.* a Lazar peldaiual bizonittia, hogy itilet nap előttis testnekül kinoztatnak a lelkek. Azonkeppen *Origenes, Cyprianus, Basilius, Hilarius, Hieronymus,*
- 5 *Methodius, Augustinus,* igaz historianak itilik ezt:⁶⁹² Iustinus Martyr a kit te emlegez, ezt sem telliesseggel pelda beszeden, sem telliesseggel historianak, hanem igaz historiabol es hasonlatossagbul elegitet dolognak itili,⁶⁹³ Azért, mert a mit a szemrül, szairul, nielurül hallunk, azt lelki ertelemben kel vennünk, noha a historianak derék dolga, valosagos.⁶⁹⁴
- 10 Es vgian ezen okon, e töb Z. Atiakis néha historianak, néha peldanak neuezik ezt a historiat.

EOTEODIK, VI. VII. VIII. IX. BIZONSAGH.

- ÖTödször, Onias, halala vtánnis megh ielenek Iudas Machabaeusnak,⁶⁹⁵ es Ieremias Prophetárul szép tanusagot aduan, egy kardotis ada neki, es batorita ötet az Istentelen neppel valo viaskodasra. Ezeket pedigh, nem cselekedhette volna, ha a megh holt szentek semmit nem tudnanak e vilaghi dolgokba. Ergo.
- 15

- HATODZOR ha az Angialok halliak a mi könyörghesinket es annak okaert oluassuk az irasba, hogy a szent iamborok könyörgöttek az Angialoknak, mint ez elöt megh mutatam.⁶⁹⁶ Es ha az Angialok tuggiak s' örülik a my megh tere-sünket.⁶⁹⁷ Mi lehet az oka, hogy szinte azonképpen nem halhattiak a szentekis? Erre a bizonsagra minemü feleletet aggion Gyarmathi, megh lattiuk e köninek vtolso reszebe. Annak okaert, nem szüksegh arrul most szollani.
- 20

⁶⁹¹ *Iren. libr: 8. cap: 46.*

⁶⁹² *Recenset Feuard in Iren: lib: 4. ca 4. n. 1.*

⁶⁹³ *Iustin: quae: 60. ad Orthodox:*

⁶⁹⁴ *Vide Pamel: in Tertull: De Anima n. 94.*

⁶⁹⁵ *2. Machab: 15. v. 12.*

⁶⁹⁶ *Sup: fol: 56.*

⁶⁹⁷ *Lucae 15. v. 10.*

HETEDSZER ha a Prophetak⁶⁹⁸ nem csak a tauuli {[72v]:} valo, de a iouendö dolgokatis latták, Mi az oka, hogy a bodogok nem lathatnak, Holot, a Z. Pal mondasa szerint,⁶⁹⁹ a Prophetia az Isten szine latasahoz kepest csak rész szerént valo esmeret, a bodoghsagh pedig tekélletes állapot?

5 Es ha Z. Istuan e földön leuén,⁷⁰⁰ az Istennek iobian latta a my üduözitönket, miért nem lathattiak a bodogh szentek e világhi dolgokat?

Ez elöt az bizonisagh elöttis, örömet szaladna Gyarmathi ha lehetne, Azt iria azert,⁷⁰¹ hogy *leszen a szenteknek ertesek, es tudasok, a menire a bodoghsaghoz illik, de vgian nem lesznek Istenek, hanem alab valok ö felsegenel, es sem töb, sem finiesebb ielenteseket tolle nem vesznek, hanem a menit a megh hatarozot természetü teremtet allat töle vehet, mert mikeppen egi poharba, az egész tenger vizet be nem tölthetik, azonkeppen az emberi elme, az Isteni veghetetlen, es határ nekül valo bölcseseket megh nem foghattia.* Es it, nagy epeséggel bizonittia Gyarmathi,⁷⁰² hogy nem kel a szenteknek Istenhez egienlö felseget, melyseges, megh foghatatlan bölcseseket tulajdonítani, es hogy nagy különbsegh vagion az Isten, es a teremtet allat bodogsága közt, *mert az Istenbe ö magatul természet szerént, határ nekül, mint eleuen es ki merhetetlen kutföbe vagion a dicsössegh, a szentekbe pedig, csak folyasa vagion ennek.*

20 Ezen io Vram bar ne törödnél, mert sem Monozloi, sem egiéb senki a Catholicusok közzül azt megh csak ingien sem almodozta, hogy azon képpen tuggiak a szentek a mi dolgainkat mint az Isten, hanem csak azt tanittiuk mijs a mit te mondál, Tudni illik, hogy a szentek csak az Isteni ielentésből, es csak annira tuggiak e világhi dolgokat, a menire az ö bodoghsagok kiuannia, es a menire az Isten megh akaria ezeket nekik ielenteni, Es csak azt vitattiuk, Hogy ha az Isten e világhi homaliba megh ielentette a Prophetaknak az ö hozzaiok tartozo dolgokat, mentül inkab ama tekélletes ismeretnek ideien, megh ielenti az ö örökösinek, az ö hozzaiok tartozo dolgokat?

⁶⁹⁸ *Lásd e köniunek fol: 9.*

⁶⁹⁹ *1. Cor: 13. v. 8. 9. et 10.*

⁷⁰⁰ *Act: 7. v. 56.*

⁷⁰¹ *Fol: 222.*

⁷⁰² *Fol: 223. 224.*

De azt kerdi Gyarmathi,⁷⁰³ *Ha mindeneket tudnak a szen-{{73[r]:}}tek, miért nem tuggiak az itilet napiat Matth. 24. Apocal: 6.* Csak garazdalkodik ez a iambor, mert senki közzüllünk azt nem mongia, hogy minden szent tud mindeneket, hanem csak azt tuggia mindenik, a mit az Isten az ő hozzaiok tartozo dolgokba megh akar nekik ielenteni: Mikor azert így ir Gyarmathi,⁷⁰⁴
5 *Az Isten ő magha ieleneseket teszen a szenteknek, de olliakat, melliek azoknak az ő bodoghsagokra tartoznak, es melliek mia, nem kissebedik az Isteni döcsössegh, es meltosagh,* mikor (mondok) azt iria Gyarmathi, tisztan es igazan eggiet ért mi velünk, mert mijs csak illien ieleneseket engedünk a szenteknek.
10

NIOLCZADSZOR a bodogságnak oly természeti vagion, hogy az embernek minden okos, es természet szerént valo kiuanságot be telliesyti. De, okos es természet szerént valo kiuansagh az, hogy tuggiuk a mi hozzank tartozoknak allapattiat, es azoknak a kik nekünk valamit aianlanak kiuanságot
15 megh ercsük: Tehat ez a tudomani a bodogsagnak tekéletes allapattiahoz illik. Es azert mongia Z. Agoston,⁷⁰⁵ *Ha Elisaesus sziuel, nem szemmel latta az Isteni csudalatos ielenesbül, inassának tauuli valo cselekedetit, mentül inkab fogunk minniaian ackor böuölködni ezzel az aiandekkal, mikor az Isten mindenekbe minden leszen? Z. Gergely pedig vgian így mér szollani.*⁷⁰⁶ *Mit nem tud a ki azt lattia, a ki lát, es tud mindeneket?*
20

KILENCZEDSZER a réghi szent Atiak, es az közönséghe Aniazentegiház is, egienlő ertelemmel tanitottak eleitül foghua, hogy a bodogh lelkek tuggiak, ertik, megh halgattiak a mi hozzaiok valo köniörghesinket, a mint ezennel
25 megh mutatom, es a reghiek irasibul bösegesen meghmutata Iodocus Cocius *Tom: 1. Thesauri lib: 5. art: 8. fol. 506.* Mely bizonságnak ereierül, es Gyarmathinak ez ellen valo cselcsapásyrul, bösegesen szolliunk Isten seghitseghe velünk léuen, ezennel.

Ez ellen az igassagh ellen, ighen tusakodik Gyarmathi⁷⁰⁷ de heába valo minden faratsaga. Elöször hozza elő ama zent {{73v:}} iras mondásit,

⁷⁰³ Fol: 224.

⁷⁰⁴ Fol: 225. b.

⁷⁰⁵ August: 22. de Ciuit: cap: 29. 4:Reg: 5. v. 26.

⁷⁰⁶ Gregor: 4. diolog: cap: 33.

⁷⁰⁷ Fol: 94.

- melliekrül e köniunek Niolcsadik részébe emlekezenk,⁷⁰⁸ De miuel hogy ot bösegesen megh felelénk azokra, nem szüksegh vionnan elő forgatni az egiszer megh magiarazot dolgot. Masodsor azt hozza elő, hogy *viszá es fonákul esnek a dologh, ha az Isten tenne ielenést a szenteknek a mi*
- 5** *könörghesünkrül, meli dolgot csak megh gondolniis neuetsegh es bolondsagh. Mert igi az Isten lenne közbe iaro a szenteknel, nem a szentek az Istennel.* Szep dologh a tudatlansagh, akár mitis batran ki fecziegtet az emberrel. Vallion neuetsegh valaé mikor az Isten megh ielente a Iob tarsainak,⁷⁰⁹ hogy Iobhoz mennének, es ő általa kernének kegielmet ő zent felsegétül? Vallion s' foná-
- 10** *kul esetté, mikor az Vr Isten Samuelnek a Saul gondolattiat, Elisaeusnak a Geysel, es a Syriai Kirali titkát megh ielenté.⁷¹⁰ Visza eset dologh volte hogy az Vr Isten megh ielenté Ananiasnak a Z. Pal kiuansághat,⁷¹¹ Auagy mikor Corneliust megh tanítá, mint kellessék Z. Petert magahoz hiuatni.⁷¹² Ha ezek visza es fonákul esnek Gyarmathinak, bizonnial hiszem, hogy visza*
- 15** *fordult az esze. Harmadsor igi okoskodik Gyarmathi, Mi nem szükölködünk a szentek könörghése nekül, mert megh elegendet az Vr Isten, az ő Z. fianak közbe iarasaul, es szoszallasaul, Ezt ha hiszi Monoszloi, megh éri tehat Christussal, ha szinte a szenteket seghitseghül nem hiiais.* No, mondom en hogy nehez a tökbe ezt verni, szinte ezenkeppen okoskodhatnek Z. Pal ellen,
- 20** *söt önnön magha ellenis, Gyarmathi, miuel hogy Z. Pallal egietembe, giakran kérte eöis az ő szolga tarsait, hogy imadsagokkal seghilliek ötet Isten elő, Es könöröghienek erette, Mert igi ir egi helien Gyarmathi,⁷¹³ Mijs niluan valliuk, hogy a kereztieneknek itt e földön egymasért valo könörghesek, fölötte haznosok. azért, vgian illik, hogy egi mas könörghését kiuanniuk.*
- 25** *A más vilaghi szentek seghitséghek pedigh, es könörghések, haszontalan, söt vgian hamis, mert, egi szoszollonk vagion az atiatul, a Christus, es a mi seghitségünk az Vrtul vagion, a ki a menniet, földet teremptette.* Szep dologh bizoni, a ki e vilaghi bünös, giarlo ember könörghése által valo

⁷⁰⁸ *Supra fol: 39.*

⁷⁰⁹ *Iob 42. v. 8.*

⁷¹⁰ *Vide sup: fol: 9.*

⁷¹¹ *Act: 9. v. 11.*

⁷¹² *Act: 10. v. 4.*

⁷¹³ *Fol: 218.*

seghitséghe kéri, az egi közbe iáro Christus tiztit fel nem {74[r]:} bontia, a ki pedigh az Istennel vralokodo szenteknek hasonlo seghitseghét kiuannia, ottan mingiart megh tagaggia Christust, Mi okon? Mert igi akaria Gyarmathi, a velle egi porazon futo kialtokkal: s' ki merne vgianis ezek ellen valamit

5 mozcanni, kiknek vgian el aradot bölcsesegék, es mégh a vakondakoknális finiesb szemük az igassaghnak latasába?

Efféle hiuolkodo bizonisagokrul ez elöt böuön szollék, es niluan megh mutatám, hogy a Christus közbe iarasanak böcsülletes tisztiuel, nem ellenkezik a szentek seghitseghül hiuasa, Es ez okon, nem szükséghe most errül szot szaporitanunk.

10

TIZEN HETEDIK RESZE.

MELIBE. IX. GIOZHETETLEN BIZONISAGOKKAL
MEGH MVTATOM, HOGY A SZENTEKTÜL SEGHITséghe
kérhetünk: Es Gyarmathinak ezekre valo feleletit el rontom.

15 HA azt akarnám cselekedni a mit Gyarmathi cseleküek, az ö teueligesenek bizonitasiba, ki, azon egi férghes, es modnekül valo bizonsághot, az ö kocsagos feienek, es el szedült agiaskodasinak alma szerént, sok külömb külömb all orcsaba öltöztetuen, szamossá akará tenni az ö eggietlen egi argumentomat, nem harmincz, auagi negliuen bizonsagot hozhatnék elő,

20 hanem sokkalis többet.⁷¹⁴

De miuel hogy az igassaghnák szem finy veztesre nincz {[74v]:} szükséghe, es az okos emberek, a bizonsagoknak, nem szamára, hanem ereiére neznek, Röüideden, csak KILENCZ bizonsághot hozok elő, melliekkal, niluan megh mutatom, hogy szabad, illendö, es haznos a szenteknek valo könyörges,

25 Es hogy, valaki azt tagaggia, meltan karhoztatik az Aniazentegyhaztul.

⁷¹⁴ *Vide supra fol: 20. 46.*

ELSŐ BIZONISAGH.

Szent Agoston ideiebe, mikor nagj vetekedes volna az Aniazentegihazba, ha Vyonnaan kelleneié kereztelni azokat, kiket az Eretnekek kerezteltek vala, megh akaruan bizonitani Z. Agoston, hogy semmikeppen nem kel ezeket vizza kereztelni, igi ír:⁷¹⁵ *A szent írásba, ök sem talalliak fel hogy az eretnekeket mikor megh térnek, Vyonnaan kellien kereztelni, My sem talalliuuk fel hogy ezeket az fel vöt kereztségbe kel hadni, Azért, ebbe köz a mi igiünk, hogy az írásba egginknek sincs errül niluan valo peldaia.* Megh mutatuán azért minemü bizonsaggal szoktak vala a hiuek viaskodni a vizza kereztelök ellen. *A reghi szokásnak megh rögzöt ereie tartotta,* vgrimond,⁷¹⁶ *a kereztienségheet, es csak ez vettetet azok eleibe, kik Vysaghot akarnak vala be hozni.* Es Vincentius Lyrinensis azt iria,⁷¹⁷ *hogy az Aniazentegihaznak oly erős bizonsaga volt a reghi szokás, hogy ezzel giözetnek megh a Cyprianus igie, noha ö, a szent írásnak sok bizonsagiual, a Z. Püspökök giakor göleközetiuuel, nagj tudományauual, es ekesen szolással viáskodnék az igassagh ellen.* Meli bizonsaghnak noha nagj ereie vagion, de hogy ezt iobban a mi igiünkhöz szabhassuk, illien erősseget tamaztok.

Mindennemü dologba, mikor valaki reghtül foghua valo birodalmába es vrasagaba volt valameli dologhnak, ha ki ellene tamad, es fel peresse teuén maghát, ettül megh akaria foztani, sem az emberi okossagh szerént, sem az Isten parancsolattia szerént, nem tartozik addigh el allani marhaia, es értelme mellöl, valamigh a fel peres, niluan valo bizonisagokkal megh nem mutattia, hogy hamissan, es modnekül biria a perlet marhat: Mert a törüeni szerent, *In dubijs me-^{75[r]}lior est conditio possidentis: Es, in dubijs fauendum est reo non Actori.* Az emberi okossaghis azt mutattia, mert senki igaz marhaiat megh nem tarthatna, ha ennek el veztesére eléghe volna a felperes vadlása es imillien amollian ghezenguz bizonsagha. Az Isten ighie szerentis,⁷¹⁸ nem csak azzal tartozunk, *hogy ne higgiünk minden leleknek,*

⁷¹⁵ Aug: de vnico Bapt: cont: Petilian: cap: 11.

⁷¹⁶ Aug: lib: 2. de Bapt: cont: Donat: cap: 9.

⁷¹⁷ Cont: Profan: Voc: Nouit:

⁷¹⁸ ITim: 6. v. 20. Rom: 16. v. 17. Philip: 3. v. 16.

hanem iol megh proballiuk: De arrais köteleztetünk,⁷¹⁹ hogy megh maraggiunk abba a tudomoniba, melliet eleitül foghua vöttünk, es a ki e kiüül valami vysagot hirdet, azt el tauoztassuk.

- 5 A pedigh bizonios dologh, hogy, az eghéz kereztienseghe, reghtül foghua valo possessioiaba, birodalmaba volt a szenteknek valo könyörghesnek, es ezt mint ösünknek ösítül, Seot mint eleitül foghua vöt igaz tudomant, perpatuarnekül, vizzauonasnekül hitte, es tartotta az eghéz Aniazentegihaz az Vyto peresek tamadasa elöt, mint ennek vtanna niluan megh mutat-
10 tom. Tehat niluan köuetközük hogy ha szinte mi a zent irasnak niluan valo peldaiual megh nem bizonithatnoiokis, hogy melto a szentektül seghitseghet kerni, mind az altal, valamigh a mi ellenünk tamadot pantolodo *Procatorok⁷²⁰ nyluan megh nem bizonittiak, ennek a mi reghi birodalmunknak hamissaghat, sem az emberi okossaghe, sem a lelki ismeret, sem az Istennek parancsolattia, rea nem bocsat, hogy senki azt itillie, hogy nem szabad
15 a szenteket seghitseghül hinunk.

- Hogy pedigh a mi peresink, ezt soha megh nem bizonitottak, csak a nem lattia, a ki szemét szantszandekkel be dughia, Mert a mint megh mutatám, Valameli bizonsaghot elő hoznak, mind az ő agiokbol gondolt hamissagon, es a zent irasnak hamis, es keptelen ertelmen s' magiarazattian fondaltatnak,
20 Es nem csak a szentek, de az Angialoknak valo könyörghés (melirül az irasba niluan valo peldaink vannak) ellenis, egi arant vitezkednek. Es ha a Christus közbe iarasanak gialazattianekül szabad az elő embereket kernünk, hogy imatkozzanak erettünk, szinte vgi nem foztatik megh Christus az ő tisztitül, ha szinte a szenteken kerüükis hogy imatkozzanak erettünk.

- 25 {[75v]:} De hogy ennek a bizonsaghnak ereiet iobban megh ercse minden ember, illien peldat hozok elő. Ha valaki tamadna, a ki azt kezdené mondani, hogy azt az Euangeliomot melliet Z. Ianos neue alat oluasunk, nem Z. Ianos irta, nem a Z. Lélek tanitasabol irta: Auagi, ha ő irtais, de ő vtanna valaki el valtoztatta, es ennek bizonsagára, sok külömb külömb fele bizonsagokat
30 tamaztana, Vgimint hogy ellenkezik a töb Euangelistakkal, kit sok tettetetes peldakkal igiekeznék meghis bizonitani Mas felöl pedigh, azt mondana,

⁷¹⁹ 2.Iohan: 1. v. 6. 2.Pet: 3. v. 3.

⁷²⁰ *Praedicatorok.

hogy a szent irasba sohult fel nem talalliuk, hogy ezt az Euangeliomot Z. Ianos irta, auagi hogy ő vtanna ezt senki el nem valtoztatta. Vallion s' ha valaki azt mondana, mint hamissitana megh egi Caluinista kialto ezt a bizonsaghot? Nem de azt cselekedneiee, hogy, Legh előzőr megh mutatna
5 efféle teueligő bizonsaghnak erőtlen voltat, Az vtan pedigh, vgi mint eztelen embert, karhoztatna vakmeröseghert, a ki az egész kereztienséghek réghi itileti ellen, az önnön bolond agiaskodasiert visaghot akar a kereztienséghekbe hozni? Bizoni ezt cselekedne, s' ennel egiebet sem. Ne banniak tehat a Caluinistak, ha mijs ezenképpen cselekeszünk öuéllek. Es ha ez az egi
10 bizonsagh eleghseghes lön Z. Agoston ideiebe az Vizzauonok ellen, oli derek dologba, minemü vala a kereztségh, es annira eleghseghes lön, hogy mostis, ha rea foghnak a Caluinistakat, hogy megh mutatnak az eretnekek által szolgaltatot kereztséghnek fel bonthatatlan hasznos voltat, mas giözhetetlen bizonsággal ezt megh nem mutathatnák, hanem csak ezzel, Mi az oka,
15 hogy az okos embereknél, ebbe a szentek seghitsegerül valo vizza vonasbais nem kellien ennek heliének lenni?

En igaz lelki ismerettel mondom, hogy ha a kereztienséghekbe ez a bizonsagh nem eleghséghek, nem latok semmi oly czikkelt a kereztiensi tudomaniba, melliet szinte ollian künnien nem tagadhat az ember, mint a szentek
20 seghitseghül hiuasat, Miuel hogy ha ez az argumentom es bizonitas nem eleghseghes, nem tudhattiuk mellik legien a Z. Iras, Ha ezt {76[r]:} nem tuggiuk, fel fordul telliességgel a kereztiensi hit. Es igi láttiuk, hogy a kik a szentek tiszteletibe, es egiebet efféle dologba ezt a bizonsaghot megh veteték a Caluinus tanituany, veghre egiebet dologbais megh vetuen, Libertinusok
25 vagi Atheusok lottek, mint masut megh mutatam.⁷²¹ Es Beza megh vallia,⁷²² hogy a kik ezt a bizonsaghot megh vették, a Caluinus tanituany közzül, Vgimint *Seruetus*, *Alciatus*, *Gentilis Blandrata*, *Gribaldus*, *Ochinus*, *Sozinus*, veghre Arrianusokka, Atheusokka löttek.

⁷²¹ Lásd az *Vy tudom hamissagarul. fol: 33.*

⁷²² *Beza Epist 81. Theologica.*

MASODIK BIZONISAGH.

Mikor a réghi Arrianusok, azt kérdik vala reghenten a hiuektül: Hon vagion a szent irasba *Persona, hypostasis, omousion, Trinitas, etc.* Z. Agoston, erre ketképpen felele:⁷²³ Elöször, *Azokbol*, vgi mond, *a miket oluasunk, oli dolgokat hozunk ki, mellieket az irasba nem oluasunk. Es hogy ne farági effele dolgoknak keresésébe, kerlek. Hon oluasod, hogy az Atya Isten nem születet? hogy bodogh azzoni szüülése vtannis szüüzen maradot?* Masodszor azt feleli, (a)⁷²⁴ *hogy akkor köuettüük valoba a Z irast, mikor azt cselekeggiük a mi az eghéz Aniazentegihaznak teczik. (b)*⁷²⁵ *Es azok ellen vetekedni, a mit az egész Aniazentegihaz köuet, nem egiéb fel fualkodot bolondsághnal. (c)*⁷²⁶ *Mert valamit az egész Aniazentegihaz tart; a mi valameli Conciliomba nem rendeltetet: igazan hizzuk, hogy ez Apostoli tudomány. Es ennek, szép okat aggia Z. Agoston. (d)*⁷²⁷ *Mert ha az Isten minket valameli bölcs emberhez igazitana, azt parancsoluan, hogy az ő itiletit köuessük a köztünk támát vizzauonásba, ketsegnekül, engednénk az ő itiletinek: Istentelensegh tehat, ha nem engedünk az Aniazentegihaznak, kihez igazit minket az Isten. Es azert iria, mind Caluinus,⁷²⁸ mind Luther,⁷²⁹ es Beza,⁷³⁰ hogy az Isten, vgy aiánlia nekünk az Aniazentegihaz meltosagat, hogy a ki ezt megh sérti, az Isten autoritassat, hitelre valo meltosagat, megh kissebiti. Söt azt meri mondani Tertullianus,⁷³¹ hogy az eretnekekkel valo vetekedésbe, legh előzőris ezt a rést kel be dugni, hogy {[76v]:} az eretnekeket a szent irasbol valo vetekedésre ne bocsassuk, mert ök a szent irast az ő maghok teczése szerint magiarazuuan, semmit nem haznál ő nállok a szent irasbol valo versenghes. Azért,⁷³² nem kel a szent irasra bocsátani öket, hanem azt kel megh mutatni,*

⁷²³ Aug: 3. cont: Maxim: Arrian: c. 3.

⁷²⁴ a 1 Cont: Crescon: cap: 33.

⁷²⁵ b Epist: 118.

⁷²⁶ c 4. de Bapt: cap: 24. lib: 5. cap: 23. Epist: 118. et 99.

⁷²⁷ d De vnit: Eccles cap: 22.

⁷²⁸ Calu: 4. Instit: cap: 1. nu: 5. et 10

⁷²⁹ Luther: locis ci: Diatrib: de Eccl: fol: 9.

⁷³⁰ Beza Epist: Theolog: 81.

⁷³¹ Tertul: Praesc: cap: 15. 17.

⁷³² Cap: 19. 21,

hogy csak az Aniazentegihaztul tanulhattiuk megh, mit tanit Christus, mit tanitottak az Apostolok, es ahol ez az Aniazentegihaz vagion, ot vagion a Z irasnak igaz ertelme, es az Apostoli traditionak igaz magiarazattia.

5 Ezt a giozhetetlen erősséghez, hogy a szentek seghetsegehez szabiam, illien bizonsagot formalok.

A mit az eghéz kereztien Aniazentegihaz vallot, es tanitot, lehetetlen dologh, hogy az hamis es a szent iras ellen valo dologh legien, Söt inkab, valami az Aniazentegihaznak egienlő vallása ellen vagion, minden ketseg nélkül az a szent iras ellen vagion, miuel hogy a szent iras oli bizonsaghot teszen az Aniazentegihazrul, (a)⁷³³ *hogy a Z. Lélek mind véghigh véle marad, soha el nem teueliedhetik, (b)⁷³⁴ a pokolnak ereie ő raita, (c)⁷³⁵ vgimint az igassaghnak erős oszlopan, diadalmat nem vehet, Es annak okaért, (d)⁷³⁶ tartozunk az ő tanitasának engedni, a mint Vithakerus, es Hunnius ellen, az Aniazentegihazrul irt könibe, bösegesen megh bizonitam, minden tetouazo csauargasoknak eleit veuen. Holot aztis böuön megh mutatám, hogy a ki ezt tagaggia, sem a szent irasrul, sem annak igaz ertelmerül, semmi bizonios vallása nem lehet.*

10

15

De azis niluan valo dologh, hogy a kereztien Aniazentegihaz mind cselekedetiuel, s' mind szauáual azt tanitotta, hogy a megh dücsöült szenteknek könyörgheni kel, es ő töllök seghitseghet kerni. *Ergo.*

20

Ezt pedigh noha sok szantalan bizonsagokkal megh erőssithetnem, de röüiden, keués bizonsagokkal elegeggiek megh a kereztien oluaso.⁷³⁷

A Chalcedoni közönséghez giölekezetbe (meli a Caluinus⁷³⁸ és Gyarmath⁷³⁹ itileti szeréntis, *szent, es egiebet a szent iras igaz ertelménel nem tanit*) igi szolnak a Custancinapolbeli egihazzi szemeliek.⁷⁴⁰ *Flauianus halala vtan el, Flauianus könyörögiön {77[r]:} my erettünk.* Az Europabéli

25

⁷³³ a Mat: 28. v. 20. Ioan: 14. v. 16,

⁷³⁴ b Mat: 16. v. 18

⁷³⁵ c 1.Tim: 3. v. 15

⁷³⁶ d Mat: 18. v. 17

⁷³⁷ Plura vide apud Coc: tom: 1. Thesaur: lib: 5. art: 6. fol: 486.

⁷³⁸ Caluin: lib: 4. cap: 9. nu: 8.

⁷³⁹ Gyarmath: fol: 244.

⁷⁴⁰ Concil: Calce: Act: 11.

- Püspökök pedig, igi szolnak.⁷⁴¹ *Proteriust, mi a szent Martyrok közibe szamlalliuik, kériük az Istent, hogy az ő könyörghése által, nekünk irgalmas kegielmes legien.* Ha a szenteknek valo könyörghés baluani imadas, mi az oka hogy ez a szent giölekezet, melibe hat szaz harmincz Püspök
- 5 vala, efféle tudomant helién hagi s' nem karhoztat? Miert hija Z. Irenaeus⁷⁴² (ki az Apostolok tanituanit, es neuezue Z. Polycarpust ismerte) Bodogh azzont *Eua aduocataianak, az az, szoszollaianak?* Origenes Z. Iobot kerü,⁷⁴³ *hogy imatkozzek mi erettünk szeghiniekert, hogy az Istennek irgalmasságha megh otalmazzon minket, e vilaghi sok niomorusagok közt.* Z. Cyprianus
- 10 Martyr pedig, (a)⁷⁴⁴ *Ezek, vgimnod, az Aprozentek, kiknek a Martyrok közt első heliek vagion, es az Isten titkai tuggiak. az Isten irgalmassaghat nieriék mi nekünk, kiket e mai napigh üldöz a kegietlen Herodes.* Söt igi ir rollok: *Facti sunt supremi Capitolij Senatores et Iudices, nonnullis veniam obtinentes immeritis, assistuntque miserationibus et vltionibus diuinis.*
- 15 Es ismet:⁷⁴⁵ *Sok szerető Atiankfiai vannak immar a bodoghsagba, kik magokrul bizoniosok leuen, szorgalmatosok a mi üduössegünkröl.* Masut azon kéri Corneliust, es a szüzeket,⁷⁴⁶ *hogy ha ő nallánal előb megh halnak, könyörögienek erette.* Z. Athanasius igi könyörögh Bodogh Azzonnak:⁷⁴⁷ *Haicz a te füleidet a te neped könyörghesére, esedezzel o Azzoniunk,*
- 20 *kiralnenk, Istennek Annia, erettünk*
- Eusebius Caesariensis, minek vtanna sok dolgokat elő szamlalt volna, mellieket Plato a Sidoktul tanult, es a kereztienekis megh tartnak, aztis emliten, hogy Plato a tekélletes embereket, halalok vtannis tiszteletre meltoknak itilte, igi ir:⁷⁴⁸ *Hoc nos quotidie facimus, qui verae pietatis milites, vt Dei amicos honoramus, ad monumenta illorum accedimus, vota ipsis facimus, quorum intercessione ad Deum non parum inuari profitemur Quae*
- 25

⁷⁴¹ *In Epistol: pro Concil: Chalced: fol: 234.*

⁷⁴² *Iren: lib: 5 c. 19*

⁷⁴³ *Orig: lib: 2 in Iob, in fine. Et in c. 31. Num: omnes sanctos. Homil: 3. in Cantica.*

⁷⁴⁴ *a Cypr: de Stella: et Mag: n. 8.*

⁷⁴⁵ *De Mortalitat: num: 49.*

⁷⁴⁶ *Epist: 57 n. 14. De discip: Vir: num: 88.*

⁷⁴⁷ *Athanas: in Euang: de S. Dei para habetur tom: 1 edit: Comelin. fol: 321.*

⁷⁴⁸ *Euseb: 7. Praepar: cap: 7. init:*

- a Platone collegimus, vt ostenderemus. Hebraica illum Philosophia munitum, nostris consentanea scripsisse. Mi, vgimond, tisztelliük az Istennek baratit, az ő koporsoiokhoz megjünk, fogadasokat fogadunk, kiknek közbe ia-{{[[77v]]:}rasok által, nem kicsin seghitseghet hizük hogy nierünk. Cyrillus*
- 5** *pedigh,⁷⁴⁹ Mikor, vgimond, ezt az aldozatot be mutattiuk, emlekezetet teszünk a Prophetakrul, Patriarchakrul, Apostolokrul, Martyrokul, hogy az Isten az ő könyörghések által, veghie keduesen a mi imatsagunkat. Z. Agoston pedigh, (a)⁷⁵⁰ Z. Cyprianus, vgimond, seghillien minket könyörgheseuel, hogy az Isten aiandekabol köuethessük az ő tekellerteseg. Masut azt iria,*
- 10** *(b)⁷⁵¹ hogy közönseghes szokas volt a kereztienek szaiaba, hogy alazatoson valamely szentnek aianlottak magokat, monduan, Emlekezzel megh en rollam. Es ismet, (c)⁷⁵² meltatlan, vgimond, a Martyrokért imadkozni, kiknek imadsaghira kel magunkat aianlanunk. Masut azt iria, (d)⁷⁵³ Martyres talia a Domino impetrare possunt, et pro patientia iam habent*
- 15** *potentiam. Es ismet: (e)⁷⁵⁴ Populus Christianus Martyrum memorias religiosa solemnitate celebrat, et ad excitandam imitationem, et vt meritis eorum consocentur, et orationibus adiuuentur Masut azt iria: (f)⁷⁵⁵ Hogy a véghre temetik a kereztienek az ő halottokat a Martyrok Templomaba, hogy temetesek helie eszekbe iutassa a Martyrt, es ennek aianla az ő szerelmes attiafianak lelket. Es ismet, (g)⁷⁵⁶ Szüz Maria, vgimond, legi seghitseghül a szegenieknek batoricsad a felelmeseket, vigasztald a siralomba megh epetteket, könyöröghi a kösseget, imatkozzal az egihazi rendert, legy közbeiaro az aytatos Azzoni nemert. Es masut:⁷⁵⁷ Vr Isten, vgimond, agi helt az en könyörghesemnek a te Z. Anyad, a bodoghsagos szüz*
- 25** *Maria könyörghese, es minden szentek imadsagha által. Es veghezetre igi*

⁷⁴⁹ Cyrill: Hieros: Catech: 5. Mystagog: Eadem Augus: Tract: 84. in Ioan:

⁷⁵⁰ a August: 7. de Bapt: cap: 1.

⁷⁵¹ b 21. de Ciuit: ca. 27. sub fin.

⁷⁵² c Serm: 17. de verb: Apostol: initio.

⁷⁵³ d 22. de Ciuit: cap. 9.

⁷⁵⁴ e 20. Contra Faust: cap: 21.

⁷⁵⁵ f De cura pro mort: cap: 4.

⁷⁵⁶ g Serm: 2. de Annunciat:

⁷⁵⁷ Medit: cap: 35. 36. in fine vtrobique.

könyörögh masut,⁷⁵⁸ *Szent es szeplötelen szüz Maria, meltoztassal az elöt könyörgheni erettem, kinek melto löl annyaua valasztatni. Z. Mihali. Z. Gabriel, Z. Raphael, Angialoknak, Patriarchaknak, Prophetaknak, Apostoloknak, Euangelistaknak, szüzeknek sereghi kérlek titeket azert a ki valasztot titeket, hogy en erettem bünösert könyöröghietek Istennek.* Szinte ezenkeppen kerü Z. Victor Vticensis,⁷⁵⁹ elö szamlaluan a menniei Angialok, Patriarchak etc karát, es kiuallkeppen zent Petert es zent Palt, hogy imatkozzanak ö erette, Z. Basilius arra int,⁷⁶⁰ *hogy a kinek valami nyaualiaia {78[r]:} vagion, a Martyroknak könyöröghien, kiknek könyörghesek által, betegek megh giogiulnak, halottak fel tamadnak.* Gregorius Nazianzenus⁷⁶¹ minek vtanna zent Cyprianust es zent Athanasiust megh dicsirte volna, könyörögh nekik, *hogy az ö testi indulatit megh szabolazzak, az ö rea bizot nepet legeltessek, ö maghat a bodoghsagba vigiek.* Z. Chrysostomus iria,⁷⁶² *hogy a barsonba es Kiraly koronaba dicsekedö Csaszaris, a Z. Pal koporsaiat megh csokollia, es le teuen keueliseghet, alazatoson kéri a szentet, hogy Isten elöt neki seghitsegehe légien.* Theodoretust hallok az elöt, (a)⁷⁶³ mint könyörgöttek réghen a hiuek a Martyroknak, es meny csudáual megh mutatta Isten az ö könyörghesek hatalmat. Masut azt iria, (b)⁷⁶⁴ *hogy az iffiabbik Theodosius Csaszar, az Arany szaiu Z. Ianos koporsoiara boruluan, bocsanatot kére ö tölle. Es mikor ezen Theodosius a hadba menne Eugenius ellen, (c)⁷⁶⁵ a kereztelö Z Ianos templomaba menuen, szent Ianost hiua seghitseghül. Söt ö rolla masut ezt oluasom, (d)⁷⁶⁶ hogy a papokkal es kösseggel a szent heliekre menuen, a Martyrok es Apostolok teteme elöt le boruluan, a szentek könyörghése által seghitseghit ker vala.* Z. Ambrus,⁷⁶⁷ tanituan

⁷⁵⁸ *Ibid: cap: 40.*

⁷⁵⁹ *Victor lib: 3. de Persec: Vand: in fine.*

⁷⁶⁰ *Basil: hom: in 40. Martyr: quae est. 20. vers: finem fol: 200. Et hom: 26. de S. Mamante. Initio fol: 221.*

⁷⁶¹ *Nazian: In fine Orat: 18 Orat: 20. circa med: n. 48. Orat: 21. in fine.*

⁷⁶² *Chrysost: in 2. Corinth: Hom: 26. Homil: 66. ad Popul:*

⁷⁶³ *a Sup: fol: 26.*

⁷⁶⁴ *b Theodo: lib: 5. hist: cap: 36.*

⁷⁶⁵ *c Sozom: lib: 7. cap: 24.*

⁷⁶⁶ *d Ruffin: lib: 2. cap: 33.*

⁷⁶⁷ *Ambros: lib: de Viduis post medium.*

- az özüegieket, mint maradhassanak megh az Isteni felelembe, *kerni kel*,
 vgmínd, *az Angialokat es a Martyrokat, kiknek teste zalagul nallunk vagion*.
 Masut ö magha keri az Apostolokat, Martyrokat, Vallas teuöket, hogy
 imatkozzanak erette.⁷⁶⁸ Ezent cselekezi Prudentius *Hymn: 2. de S. Laurentio*,
5 *Hymn: 5. de S. Vincentio, Hymn: 10. de S. Romano, Hymn: 14. de S. Agnete*.
Z. Paulinus natali 2. 3. 8. 9. S. Felicis: Hilarius in Psal: 124. in illud, montes
in circuitu. Damasc: 4. de fide cap: 16. Leo Sermon: 1. de SS. Petro et Paulo.
Gregorius Homil: 32. in Euang: lib: 1. Epist 44. Hieronymusis igi könyörög
 a megh holt Z. Paulanak.⁷⁶⁹ *Vale o Paula, et cultoris tui vltimam senectam*
10 *orationibus iuua, praesens facilius quod postulas impetrabis*. Es hogy touab
 ne nyuicsam irasomat, az bizonios dologh, hogy Z. Agoston es Z. Amb-
 rus vtan, eggiül eggigh, mindnyaian az Aniazentegyhas Paztori, es Doktori,
 eggiezték ebbe a tudomanba, es a ki azt tagadta, azt niluan valo eretnek-
 nek itilte a kerezteni giöle-{{78v}}közet, vgmínt *Vigilantiust, Constan-*
15 *tinus Copronimust, Claudius Taurinensist, Brusius Petert, Valdenses, es*
Vicleffet.⁷⁷⁰

- Ebböl megh teczik, meli hamissan mongia az Augustana Confessio
 Apologiaia,⁷⁷¹ hogy sem Z. Hieronymus, sem a töb reghi Doctorok nem
 emlekeznek a szentek seghitseghül hiuasarul Z. Gergely elöt. Gyarma-
20 thi azt iria,⁷⁷² hogy a reghiek közzül, legh első Origenes a kibe a szentek
 seghitseghül hiuasanak szikraia vagion. De ezekrül, szinte ollian itiletet
 tehetünk, minemüt tön Daniel ama két agh Latorrul, mikor eggik egi fa alat,
 masik mas alat mondá hogy látta a Susanna vetket, meli egienetlenségböl
25 mingiart eszébe vöue Daniel a hazugsaghot. Es bizoniara ha Vrunk
 születese vtan harom szaz, es negy szaz eztendötül fogua, mindenkor köz,
 es szokot dologh volt a kereztieneknel, hogy a szenteket seghitseghül hinák,
 Caluinus pedig ö magha megh vallia,⁷⁷³ *hogy Vrunk születese vtan közel*

⁷⁶⁸ *Orat: 2. praepa: ad Missam in fine, habetur post libr: de dignit: Sacerdot:*

⁷⁶⁹ *Hieron: Epist: 27. in Epitaph: Paulae cap: 14.*

⁷⁷⁰ *Vide Praeteolum in Elencho haeresum.*

⁷⁷¹ *Apolog: Confes: art: 21.*

⁷⁷² *Gyarmath: fol: 304 ex Chemnicio in Examin: Concil: Trid: de Inuoc: Sanct: §. Quando iacta semina huius Inuocationis.*

⁷⁷³ *Calu: lib: 1. ca: 11. nu: 13. lib: 4. cap: 2. nu: 3.*

öt szaz eztendeigh tisztan, eppen, változtatásnakül megh marat az Apostoli tudomani. Ketséghnekül az Apostoloktól származot ezis a szentek seghitseghül hiuása.

- Ennek fölötte, lehetetlen dologh hogy Origenestül foghua ez ideigh,
- 5 az eghész kereztién Aniazentegiház eretnekseghet tanitot es vallot legien, holot ez az Istennek fogadása ellen volna: Tehat, ha Origenes ideietül fogua az egesz Aniazentegiház tanította es vallotta a szentek seghitseghül hiuasat, lehetetlen hogy ez hamissagh legien. Veghezetre, ha szinte Origenesnek, ki Vrunck születese vtán két szaz esztendőuel elt, reghiebbet
- 10 nem talalnankis a ki irasaba niluan tanitána a szentek seghitseghül hiuasat, mind az által, holot mind Origenes, s' mind a töb Doctorok, nem vgi mint valami vy dologrul, hanem vgi mint szokot, es köz dologrul szolnak a szentek seghitseghül hiuasarul, ketséghnekül azt kel mondanunk, hogy Origenes elöttis azont hittek a kereztiének, a mit ő vtanna. Es kiualtképpen, holot
- 15 Origenesnek anny sok hamis talalmanit megh feddette az Aniazentegiház, mi az oka, hogy ha ezis ő talalmania volt, soha senki ezert ötet nem karhoztatta, hanem söt inkab, minniaian {79[r]:} köuettek ebbe ötet, vgmint a kereztienseghnek alhatatos szokasaba? Szép dologh volna bizoni, ha ki azt mondana, hogy az Aniazentegiházba nem volt böcsülleti, es szama, az Vy testamentomhoz tartozo szent irasnak, miuel hogy legh reghie Doctor, a ki ezeket szam szerént elő szamlalta, Origenes volt.⁷⁷⁴ Mert nincs senki (Az egi Melito Sardiceabeli Püspöktül megh válua, kinek írásí el veszte) a ki Origenes elöt, a zent iras köniuieit, szám szerént elő szamlálta volna.⁷⁷⁵ Nemis csuda pedigh ha még h ackor, mikor a baluaniozas viragába vala,
- 25 az Aniazentegiháznak sengheie, kiualtképpen a Poganok ellen viaskoduan, irasiba nem akara oly niluan emlekezni a szenteknek valo imatsagrul, Mert ha Z. Agoston ideiebeis, söt megh mi üdönkbeis, mikor e világh elöt niluan vagion, hogy minniaian csak egi Istennek szolgálunk, a szenteket pedigh csak annira böcsüllüük, a menire melto az Isten szolgait böcsülleni,
- 30 sokan talaltatnak kik azt kialtiak. *Idola vertitis in Martyres, et votis*

⁷⁷⁴ NOTA.

⁷⁷⁵ Euseb: 6. hist: cap: 25.

similibus colitis.⁷⁷⁶ A Martyrokat szinte vgi tiszteltek mint a baluaniokat. Mentül inkább ezent kialtottak volna, ha a baluaniozasnak setét homaliaban léuen, a szentek tiszteletit lattak volna? A zent írásba a mint megh mutatam, niluan valo peldank vagion, hogy az Angialokat kerhettiük, hogy Isten elöt
5 seghicsenek minket könyörghesekkel, de mind az által, az Apostolok vtán, Origenes elöt, keueset talalunk a kirül oluasnoiok, hogy az Angialokat seghitseghül hitta volna, mind azon által, a mint ez elöt megh hallok, megh az Vytokis megh valliak, hogy szabad az Angialokat seghitseghül hinunk. Miert keresnek tehat a kákan csomot, keresztül aluan a szentek seghitseghül
10 hiuasaba?

Iollehet a kereztienek közt, Origenes elöttis, szokot dologh volt a szentek seghitseghül hiuása: Mert, legh eloszor a mint Irenaeusból megh hallok, akkoris Bodogh azzont az Eua fia szoszolloiának vallottak a hiuek. Ennek fölötte, a Z. Iakab Apostol, Hierusalemi első Püspök Mise mondo
15 köniuébe, melliet oluasunk *Tom: 6. Bibliothecae Sanctorum Patrum* {[79v];} *Edit: Parisien: Anno M. D. LXXXIX. fol: 5.* a Bodogh azzoni, es minden szentek emlekezetuel, az Vr Christusnak aianlia maghat, az egihazi szolgálha: Ezt pedigh a Liturgiát melliel mostis élnek a nap keletiek, minden ketsegnékül Z. Iacab szerzette, a mint a Constancinapolbeli giölekezet, Proclus
20 Constancinapolbeli Patriarcha, Marcus Ephesomi Püspök, Gelasius Papa, Algerus, Gratianus, es egiebek bizonisagiból megh mutattia Feuardentius.⁷⁷⁷ Vgian azont oluassuk a Z. Mark Misemondo könyuébeis, (a)⁷⁷⁸ vgian azon helien. Azt a Liturgiát, melliel a Szerecsen országgiak, es az Abassinusok élnek, Z. Mathe Apostol szerzette mint megh mutattia (b)⁷⁷⁹ Feuardentius,
25 Ebbe pedigh, nem csak Bodogh azzonnak, de Z. Palnakis igi köniörögnek. (c)⁷⁸⁰ *O bone minister S. Paule, Sanator infirmorum, ora et intercede pro nobis, vt liberetur anima nostra propter multitudinem miserationum IESV Christi.* Azonekpen, a Z. Peter Misemondo köniuét lattam ki niomatua 1589. Eztendöbe Plantinus által, Vilhelmus Lindanus Apologiaiaual

⁷⁷⁶ *Apud August: 20. cont: Faust: cap: 21.*

⁷⁷⁷ *Feuardent: 10 Theoma: c. 12.*

⁷⁷⁸ *a Illo Tomo 6. Bibliot: fol: 26.*

⁷⁷⁹ *b Loco citato.*

⁷⁸⁰ *c Illo Tomo 6. Bibliot: fol: 71.*

egietembe, melibe, Bodogh azzont, es Istennek minden szentit seghitséghül hijak a hiuek, kik oztan, vgian neuekennis neuezni akaruán nemeli szenteket, es az ő neuket niluan akaruán emliteni, ezeknek a szenteknek neuket, vgian felis iegizék ezen köniube.

- 5 De a mint mondam, ha Origenes elöt senki irasaba nem emlekezet volnais e dologrul, semmit nem artana a kerezteni igassaghnak, miképpen a Z. Iras meltosaganak nem árt, hogy Origenesnel reghieb nincz a ki Irasiba fel talalnok a zent iras *Canonat*, laistromat.

MIT FELEL GIARMATHI ERRE A KEET BIZONISAGRA.

- 10 IGhen mesterkedik Giarmathi, hogy a halobol ki feselhessek, de mentül inkab verdödik, annal inkab be kötelödzik.

Elöször azért, azt iria,⁷⁸¹ *hogy ő a Paterekre valo feleletbe nem törí farasztia maghat, mert noha ezeknek böcsülletes az ő {80[r]:} meltosaghok, de ökis emberek voltak, s' nem mindenkor egi niomba, hanem ellenkezö ertelembe voltak azon egi dologh felölis.* Masut igi ír:⁷⁸² *A mi a Paterek dolghat illeti, arrul protestaltunk, hogy mi az ő irasok megh feitesebe nem fोगiuk magunkat farasztani, mert tuggiuk, hogy ez a teueliges ő általok kezdetet es Propagaltatot sok szaz esztendötül foghua, az Ecclesiaba.* Veghezetre azt iria,⁷⁸³ *hogy akár ki mit mongion, a szent iras kiuül, azzal nem kel gondolni,*

- 15 *a mint az elöt megh mondok fol. 121. fol. 143. Ennek fölötte, Christus születése vtán ket szaz eztendeigh, es touabbis, semmit nem tuttak a kereztienek a szentek seghitseghül hiuasarul, Origenes ideiebe kezdetek, de ennek ellene monda Irenaeus lib. 2. cap. 50. Epiphanius contra Antidicomarianitas et Collyridianos Veghezetre, Z. Agoston vtan, az az, negi szaz esztendö taiba von labot ez a teueliges.* Es egi altalliaba azt vitattia Gyarmathi,⁷⁸⁴ *Hogy valami az irasba niluan nincs, azt nem tartozunk hinni, ha szinte az Ecclesianak Tradicioiais.*
- 20
- 25

⁷⁸¹ Fol: 13.

⁷⁸² Fol: 240.

⁷⁸³ Fol. 303 305

⁷⁸⁴ Fol. 305. 306. et 119.

Es igi ir e dologrul.⁷⁸⁵ Merö hazugsaghnak tartiuk mi azt, hogy a mit a közönseghes Aniazentegihaz egienlő keppen hit, es vallot, azt nekünkis el kel hinnünk, Mert az Isten nem adot az Ecclesianak, es Doctoroknak oly meltosaghot, hogy iras kiuülis üdüösséghe nezö Articulosokat szerezhessenek, hanem ezeknek meltosaghok, az Isten ighiiehez köteleztetet, mikeppen a Prophetak Apostolok, Söt Christus Vrunk meltosaghais, az ö köuetségebbe, az Isten ighietül volt, melliet hirdettek. Es it, nagi epeséggel megh mutattia, hogy a mit a Prophetak, es Christus Vrunk tanítottak, azt az Istentül vöttek.

A Conciliomokra teruén, azt mongia,⁷⁸⁶ hogy ha olliat vegeznek es tanitnak, a mi eggiez a Z. irassal, be vezi az ö veghezéseket. De ha e kiuül valamit tanitnak. nem tartozik be venni. Ennek fölötte azt iria,⁷⁸⁷ hogy az hat Generalis gölekezetek veghezésit, Tudni illik, A Syluester Papa ideiebe valo Niceabeli, Damasus Papa ideiebe valo Constantinopoli. Caelestinus Papa ideiebe valo Ephesombeli. Leo Papa ideiebe valo Chalcedomi. Vigilius Papa ideiebe, Es ismet, Agato Papa ideiebe valo, masodik, es harmadik Constantinopoli göleközeteket, az egesz Ecclesia be vöt-{{80v}};te, es mijs be vezzük, vgimond, a hit dolghaiba, De ezekben, semmit nem tanitnak a szentek seghitseghül hiuasarul. Ezek vtán valo Conciliomokkal pedigh, azt mongia, hogy ök semmit nem gondolnak. Ez a sommaia a Gyarmathi imit amot hintet feleletinek.

20 De Mind ezeket, ighen köniü megh feiteni.

Legh először,⁷⁸⁸ Ha a hit dolghaiba semmi eretnekséget nem iauallották amaz hat közönseghes gölekezetek, Tehat a szentek seghitseghül hiuasa nem teueliges: Miuél hogy a mint megh mutatom, nem egihelien oluassuk az Chalcedomi gölközetbe, hogy a Püspökök seghitseghül hittak, a megh dücsöült szenteket.

25 MASODSZOR,⁷⁸⁹ Ha az Aniazentegyhasznak egienlő, es közönseghes vallasába, Isten ellen valo dologh, es hamisságh lehet, lehetetlen dologh, hogy a kereztien hitnek csak egi agazattibais bizoniosok legiünk. Mert a mint mondam Z. Agostonnal, mi Christust nem lattuk, sem az Apostolokat:

⁷⁸⁵ Fol. 117.

⁷⁸⁶ Fol 243. 244. et 306.

⁷⁸⁷ Fol. 244.

⁷⁸⁸ 1.

⁷⁸⁹ 2.

Hogy ezek valamit irtak legien, es mellik legien az ö igaz irasok, egiebünnen nem tudhattiuk, hanem az Aniazentegihaznak egienlő tanubizonsaghabol. Meli dologh, oli niluan valo, hogy véghre ö maghais Gyarmathi ezt megh vallia imigien iruan.⁷⁹⁰ A Prophetak es Apostolok irasinak, nem adnak
5 hitre valo meltosagot a Conciliomok, vagi az Ecclesia, hanem csak örzői, vagi tanui, hogy azok a köniuek nem egiebektüil, hanem a Prophetaktul, es Apostoloktul irattak. Mijs csak ezt mongiuik,⁷⁹¹ mert a zent irasnak meltoságha, az Istentül vagion a ki ez altal szol, es ha senki nem tudnais hogy ez az Isten ighiie, es igi, nem böcsülleneis, de azért, vgian melto volna
10 a zent iras minden böcsülletre, Mikeppen, ha ki az arani es réz közt nem tudnai[s] valasztast tenni, azert az arani természetí szerént vgian fellieb valo volna a réznel. Mind az altal, mi nekünk, az Aniazentegihaz mutattia megh, tanubizonsága altal, mellik legien az igaz Isten ighiie, s' mellik nem, es az ö bizonsaganékül, ennek veghere nem mehetünk. Ha azert az Aniazentegihaz
15 hamis tanubizonsaghot tehet a hit dolgairul, es a mint {81[r]:} Gyarmathi itili, giakran hamissatis tanitot, Honnan tuggiuik, hogy a szent irasrul valo tanubizonsagh tetelbeis hamissat nem mond? Miert nem excipialhatunk e dologbais az Ecclesia ellen? Vallions', a ki a hit dolghaiba niluan valo vak baluaniozasokat tanit, nem meltan azt nierié, a mit a hazugok, tudni illik, hogy
20 megh igaz mondásat se higgiek? Ha pedig az irasrul valo tanubizonsághat be nem vészük az Ecclesianak, fel fordul fundamentoma a kereztieni vallasnak. De miuel hogy errül masut bösegesen szollék, azoknak oluwasára igazitom a kereztien oluasot.

Ebbe Vy fogást talál Gyarmathi, es azt iria,⁷⁹² hogy a szent köniuek
25 meltoságha, nem fügh az vtolbeli Paterek, Conciliomok es Ecclesia bizonsagh teteleböl, Hanem az Apostolok ideieben valo Ecclesianak bizonisagh teteleböl. Ha ez igi vagion Gyarmathi Miklos, mutasd megh az Apostolok ideiebe valo Ecclesianak laistromat, Canonat, melybe elő szamlaltatik, melliek legienek az igaz Apostoli köniuek, s' melliek nem? De soha bizoni ezt megh nem
30 mutathatod, semmi irasbol, hanem csak az vtan valo Aniazentegihaznak

⁷⁹⁰ Fol: 125. b.

⁷⁹¹ Lásd az kereztieni Imadsaghos köniuet fol: 236.

⁷⁹² Fol: 175.

bizonsagh teteleböl. Mert a mint mondam, azok közzül a kiknek irások
 megh marattak a mi ideinkigh, senki nincz Origenesnel egieb, (mert a Melito
 irasi el veztek) a ki a zent iras köniueinek laistromat fel iedzette volna.
 A Geöleközetek közzül pedigh, Első a Laodicaeabeli, meli (a mint a giölközet
 5 elöt vagion fel iegiezue) Damasus Papa ideiebe, sok üdüel Origenes vtán volt,
 Amaz hat Generalis geölekezetbe pedigh, mellieket irod hogy ty be vésztek,
 nem talaltanak a Canonicos köniueknek laistromi. Ha azert az Apostolok
 ideie vtan valo Ecclesia, nem tehet megh csalatkozhatatlan bizonsaghot
 a hit dolgairul, nem lehetünk bizoniosok a szent irasrulis. Ha ezt el nielheti,
 10 es megh emeztheti Gyarmathi, nem csudalom, hogy a szentek tiszteletirül
 valo tudomant ennire karhoztattia.

HARMADSZOR haszontalan szo szaporitas az, a mit vitat Gyarmathi,
 hogy az Aniazentegihaz nem szerezhethet vy articulusokat, Es hogy a Prophetak,
 s' az Apostolok Chri-{{[81v]};}stus Vrunkal egietembe, nem tanithattak
 15 a hit dolghaiba egiebet az Isten ighienel.⁷⁹³ Ez oli niluan valo dologh,
 hogy a giermekekis ertik. Mi sem mongiuk, hogy sem az Ecclesia, sem senki,
 vy hit agazatit csinalthat, hanem azt mongiuk, hogy mikeppen a Prophetaknak,
 es Apostoloknak az Isten szent Lelket ighirt, meli vgi vezerlette öket,
 hogy hamissagot nem tanithattak, vgi, az Aniazentegihaznakis ezen szent Lel-
 20 ket ighirte, es annak okaert, noha emez, auagi amaz Doctor el teueliedhetik
 az ö tulaidon velekedesibe, de az egész kereztien Aniazentegihaz, el nem
 teueliedhetik. Es annak okaert, *bolond meresseghnek*, itilliük Z. Agostonnal
 egietembe, *az ellen tusakodni, a mit az egész Aniazentegihaz tanit*. Ennek fölötte,
 azt mongiuk, hogy mikeppen az Apostolok Isten ighiet tanitottak, nem csak
 25 akkor, mikor az ö elöttök valo Prophetak irasit hoztak elő, hanem mikor ezen
 kiuül valamit eleuen szoual tanitottakis: Vgi, az Aniazentegihazis, nem csak
 akkor tanittia az Isten ighiet, mikor a szent irasba niluan ki ielentetet dolgokat
 tanittia, De akkoris, mikor a szent irast igazan magiarazza, es a *Traditiobol*,
 kézrül kézre vöt Apostoli tudomanibol, valamit ad előnkbe. Vgi mint mikor
 30 a Traditiobol előnkbe aggia, *hogy az Apostolok valamit irtak; hogy ezeket
 a köniueket irtak, es hogy ezek változtatásnekül megh marattak*. Mert noha vgi

⁷⁹³ 3.

vagion a mint irod,⁷⁹⁴ *hogy az Ecclesia ollian mint a Kiralinak Orzagh biraia, es törüeni töuö tanacsa, kiknek a törüeni ellen nem szabad itilni*, mind az által, a megh irt Törüeni kiuül valo dologrulis, itiletet tehet a biro, noha nem a törüeni ellen, Igi, az Ecclesiais, semmit az Istennek megh irt törüenie

5 ellen nem veghezhet, de mi azt valliuk hogy az irt törüeni kiuüilis, Tradiciobol vöt Isteni rendelesok, tudomaniok, es törüenieik, praeiudicatak, praescriptiones szokasok, közönseghes ertelmek vadnak, mellieket szinte vgi be kel vennünk, mint a szent irast. Es hogy az előbbi peldatul el ne tauozzam, Illien tudomani a többi közt azis, melliet iment elő hozank az Apostoli irasokrul. Hazugsagh

10 pedigh az a mit ir masut Gyarmathi,⁷⁹⁵ *hogy az Aniazentegiháznak nem {82[r]:} ighirt az Isten oli priuilegiomot, hogy az üdüösseghre nezö dolgokba soha el nem teueliedhetik*. Mert külömbet oluasunk, *Matth: 28. v. 20. Ioan: 14. v. 16. Isai: 59. v. 21.* es sok egieb heliekennis, a mint az Aniazentegyazrul, a Vithakerus ellen irt könibe, bösegezen megh mutatám. Es csak abbolis nyluan

15 ki teczik hogy, a mint mondam, ha errül ighireti nincs az Ecclesianak, soha bizoniosok nem lehetünk, hogy a szent iras be vetelébe el nem teueliedet, es igi, soha bizoniosok nem lehetünk a kereztiensegnek fundamentomirol.

NEGIEDSZER niluan valo hazugsagh a mit Gyarmathi ir,⁷⁹⁶ *hogy szent Agoston ideie vtan vót labot a szentek seghitseghül hiuasarol valo tudomani*,

20 mert mind Z. Agoston ideiébe, s' mind ö előtte, szokot es közönseghes dologh volt ez, es mind Z. Agoston, s' mind a kik ö előtte éltek, *Chrysostomus, Hieronymus, Rufinus, Ambrosius, Nissaenus, Nazianzenus, Basilius, Optatus, Eusebius, Athanasius, Cyprianus, Origenes, etc.* errül, vgi emlekeznek, mint szokot dologrul. Hazugságh azis, hogy *Irenaeus ezzel a tudomannial ellen-*

25 *kezik*, mert ö csak azt iria,⁷⁹⁷ hogy a minemü csudak az Aniazentegihazba léznek vala, azokat Christus neuebe cselekettek a hiuek, nem a gonoz Angialok által, mint Simon, Carpocrates, es egiebek, kikrül az előt mon-dotta vala hogy ördöghi mestersegekkel eltek. Epiphaniusis semmit ez ellen nem tanit hanem csak azt iria, hogy nem kel imadni a teremtet allatokat,

⁷⁹⁴ Fol: 119. b.

⁷⁹⁵ Fol: 129.

⁷⁹⁶ 4.

⁷⁹⁷ Iren: lib: 2. cap: 58. num: 9.

tudni illik, Istenhez illendö imadással, a mint ez elöt megh mondam.⁷⁹⁸

Hazugsagh azis, *hogy tijs be vészitek a hat Generalis giölekezetet a hit dolgaiban.* Mert bösegésen megh mutatom Magiari Istuan ellen,⁷⁹⁹ hogy semmi

- 5 giöleközet azt vegeze a Paphnutius tanacsabol, (a)⁸⁰⁰ *hogy az Aniazentegiháznak réghi szokása szerént, a nöitlen pap, megh ne hazasoggiek.* Ezt ty ördöghi tudomannak itilitek. Vgian ezen göleközet azt mongia, (b)⁸⁰¹ *hogy egihazi giöleközetet senki ne hirdethessen a Romai Papa akarattia nekül, Es, hogy szabad a Püspököknek ap-{{82v:}}pellalni a Romai Papához.* Azt veghezé
- 10 ismet: (a)⁸⁰² *hogy a ki kereztt apiahoz meghien, vagi kereztt anniat vezi hazas tarsul, vgi tartassék mint a poghani.* (b)⁸⁰³ *Hogy a Romai Papa caput est, princepsque omnium Patriarcharum:* (c)⁸⁰⁴ *Hogy az egihaz gonduiselöie, gondot visellien, az arani, es ezüst edeniekre, az egihazi öltözetekre, es arra a helyre, ahol az oltari szentseghet tartiak.* (d)⁸⁰⁵ *Hogy mikor a Püspök megh*
- 15 *hal, az ö megieiebe, minden szentegiházba, es Calastromba, imatkozzanak ö erette.* Es sok töb efféle veghezések vannak abba a Conciliomba, melliektül ti olij tauoli estetek, mint a Pokol meniorzagtul.

EOTEODSZEOR csufos dologh a mit veghezetre ir Gyarmathi,⁸⁰⁶ tudni illik, *hogy ökis be vészik a giölekezeteket, mikor olliat vegheznek a mi eggiez*

- 20 *a szent irással.* Szinte vgi bezel Gyarmathi, mint ha valameli peres ember azt mondana, hogy ö, all az ö biraia itiletinek, ha igazat itil, De ö magha akarna osztan itilö mestere lenni az ö biraia itiletinek. Nilua ha a peresen all a biro töruenierül valo itilet, soha egi biro sem téssen igaz töruent, es telliesseggel hazontalan a biro tizti, ha az ö sententiaianak ereie nem lészen, valamigh a peres
- 25 ember itileti szerent ez nem eggiez az igassaggal. Ha azért, az Aniazentegihaz

⁷⁹⁸ *Sup: fol: 12. 13.*

⁷⁹⁹ *Cont: Magiar: fol: 52. az Orszagh romlasarul.*

⁸⁰⁰ *a Socrat lib 1. cap: 8. alias 11. Sozom: libr: 1. ca: 22. Tripar: lib: 2. cap: 14.*

⁸⁰¹ *b Can: 1. et 2. Iulij: Episcopi AEGypti ad Foelicem 2. Tom: 1. Concil: fol: 441.*

⁸⁰² *a Can: 21. Arabico.*

⁸⁰³ *b Can: 39. Arabico.*

⁸⁰⁴ *c Can: 63. Arabico.*

⁸⁰⁵ *d Can: 65. Arabico.*

⁸⁰⁶ 5.

ollian, *mint a Kiralinak törüini teuö tanacsa es orzagh biraia*,⁸⁰⁷ a mint te maghad mondod, nem biztak azt te read, hogy a te birad itiletirül itiletet tegi, hanem, azon kel megh allanod a mit ez el veghez. Ne ketelkeggiel pedig azon, hogy az Isten ighie ellen tanicson valamit, mert azon Isten, meli szent Léket

5 ighire az ö Aniazentegihaznak, hogy soha a pokol ereie ezt megh ne giözhesse, es megh parancsolta hogy ennek engegi, s'a ki ezt nem halgattia olliannak tarcsad mint a Pogant, Vgian azon Isten, oly gondot visel erre az igassaghnak ozlopara, hogy soha hamissagra nem bocsattia ötet. Es mikeppen ha az Isten azt parancsolna neked, hogy valameli emberhez meny, es valamit ö mond azt

10 cselekeggied, azt kellene cselekédned a mit ö mondana, es ha azt cselekedned, ment ember {83[r]:} volnal, szinte vgi, minden ketsegnekül megh niughatik a mi lelkünk az Aniazentegihaz iteletin, mint Z Agostonbol megh hallok ennek a bizonsagnak elein. Az Vyto Atiafiak ellenis, annal inkab kel ezt a bizonsaghot forgatni, mennel nehézebben halliak, es nagi finniáson, mint illien kedue tölt

15 es gienghe giomru emberek, vgian irtoznak, es orrokat megh ranczolliak, az Aniazentegihaz emlekezetire.

HARMADIK BIZONISAGH.

Z. Agoston Doctor megh magiarazuan, mi modon, es minemü ezközők által szokta az Vr Isten az igassagh ismeretire vinni az embereket, Es mint

20 hitette el az emberekkel az Euangeliomot, azt iria,⁸⁰⁸ *hogy előzor csuda tetelekkkel szerzet hitelre valo meltosaghot az igassaghnak*. Es ha megh tekintiük az Apostoli Praedicallásnak, es e vilagh megh teresének rendit, ezt niluan megh tapaztalhattiuk: Mert mikeppen Moyses, akarmint mondotta volnais, *hogy ötet az Vr küldötte a Sido nepnek megh szabaditasara*, de vgian

25 nem hittek volna neki, ha csuda tetelekkkel megh nem bizonitotta volna az ö hiuatalliat. Azonképpen Illies Prophetanak sem hinek mind addigh, valamigh az éghből tüzet nem hoza az aldozatra. Szinte vgi az Apostoli tanitasnakis

⁸⁰⁷ Fol: 119.

⁸⁰⁸ Aug: de vtilit: Cred: cap: 14. cont: Epist: Fund ca 4.

- ereie, es bizonsagha, a csuda tetelekből volt, a mint iria Z. Mark Euangelista.⁸⁰⁹ Vgy annira, hogy legh először is csuda tetelekkel bizonittatot megh az embernek,⁸¹⁰ hogy ez a tudománi, meli a szent irasba vagion, Isteni tudománi, es annak okaért, hogy ez az iras Isten ighije, es szent iras legien, mert ennek
- 5 a tudomannak bizonsaghnékül valo csak puzta hirdetese, elegh nem löt volna arra, hogy az emberek helt adnanak neki. Noha azért minek vtanna ez a tudomani eleghsegésen megh erőssittetet, *e vilaghot megh teritette, es enni sokasaghnak egienlő ertelmeuel böcsülletesse tetetet, nem szükséggh immar Vy csudákat keresnünk.*⁸¹¹ De mind azaltal, ha elein, efféle Isteni erőuel löt
- 10 csudakkal {[83v]:} megh nem erőssittetet volna az Euangeliom, e vilaghi feiet nem haitot volna neki. Söt nemis vetkeztek volna az emberek, ha az Apostoli tudomant, s' az szent irast be nem vöttek volnais, Mert senki nem tartozik valami Vy vallasnak be vetelére, mind addigh, valamigh eleghségghes probauual megh nem erossittetik efféle tudamannak igassaga. Es azért mongia Christus
- 15 Vrunk,⁸¹² *hogy ha ő csudakkal megh nem erőssittette volna az ő tanításat, nem vetkeztek volna a hitetlen Sidok.*

- Ezekből azért, illien giözhetetlen bizonisaghot tamaztok: A meli tudomant az Isten, csuda tetelekkel megh bizonitot, szinte oly lehetetlen hogy az hamis legien, meli lehetetlen, hogy az Isten hamis tanubizonsagot tegien, holot a szent
- 20 Mark mondása szerént,⁸¹³ a tudomannak erősségére valo csudak, nem egiebek, hanem az Istennek bizonsaggh tétele auagi megh erőssítése, *Confirmatioia.* Es viszontagh, A mely tudomant az Isten bizonios csuda tetelekkel megh erőssittet, azt szinten oly hitelmesse tötte es szinte vgi megh erőssittette mint az Apostoli tanitást, a Z. Irast, Es annak okaért, szinten azon okbol, es oly
- 25 bizonioson tartozunk annak hitelére, mint az Euangeliom be vetelére, holot az Apostoli praedicallástis elein, nem egieb okbol vötte be e vilaggh, hanem az Isteni erőből löt csudaknak meltosagaért.

De azis nylyan vagion, hogy a szenteknek valo könyörghést sok szántalan csudalatos io tetemenieuel megh erőssittette az Vr Isten reghtül foghua.

⁸⁰⁹ Mar: 16. v. 20.

⁸¹⁰ Act: 2. v. 43. Matth: 10. v. 8.

⁸¹¹ Aug: loc citat: et 12. Ciuitat: cap: 8.

⁸¹² Ioan: 15. v. 24.

⁸¹³ Mar: 16. v. 20.

Tehat a szenteknek valo köniörghest, vgi tartozunk hinni, mint hizzük a szent irast.

Ennek a bizonsaghnak, Első része oly niluan vagion mindeneknel, hogy senki azt nem tagadhattia. De szüksegh hogy a masodik részt, derek
5 képpen megh bizonicsuk. Mely bizonitasnak ereie, hogy iobban ki nyilatkoztek, azt kel eszünkbe vennünk, hogy iollehet az emberi setét, es homalios értelem, gyakran megh csalatkozik, es oli dolgotis el hiszen, melybe semmi sincsen: mind az által, ebből nem kö-^{{84[r]};}uetközik, hogy valamikor az emberek valami törtent historiarul bizonisaghot tesznek, mindenkor ketséghe legien
10 az ő bizonisag h tetelek. Mert ha valameli dologrul, értelmes, ezes, Istenfelő, tekélletes emberek, gyakran es külömb külömbfele alkotmatossággal emlekeznek, kik sem egimast nem esmerték, sem özue nem tanacsokztak, sem egi üdöbe, sem egi Orszagba nem éltek, ketseghnekül hizzük, hogy igazat mondnak. Es igi, noha mi Indianak belső rezet, auagy Costancinapolt,
15 noha a Iulius Csaszar halalat, noha egiéb reghi, es mostani dolgokat szemünknel nem lattunk, de mind az által, szinte oly bizonnial hizzük ezeket, mint ha lattuk volna. Es a mint Z. Agoston iria,⁸¹⁴ *a ki efféle dolgokba semmi irasoknak nem akar hinni, könnien aztis mondhattia, hogy az Isten nem visel gondot e vilagra*, auagi hogy a Z. Agoston bizonsaghat, a mi üdönkhöz
20 szabiuik. A ki efféle réghi böcsülletes sok szent, es fő doktoroknak nem akar hinni, noha mindniaian, egienlő ertelemmel bizonisagot tésznek valameli dologrul, könnien azt mondhattia hogy soha Christus, auagy Z. Pal sem volt e vilaghon, soha az Euangelistak nem irtak semmi Euangeliomot, miuel hogy, a mint ezen Z. Agoston iria masut,⁸¹⁵ *Christust en szememmel nem láttam, sem az Apostolokat, hogy pedig e vilaghon volt, es valamit parancsolt legien, enni nemzetseghnek egienlő vallasabol hittem el, nem egiebünnen*. Es vgian ezent mondhattia akar kijs, a kinek esze vagion.

Ezekből azert azt hozom ki, hogy, ha sok, szantalan szent, értelmes, Istenfelő, tudos Doktori a kereztienseghnek egienlő ertelemmel vallast téznek,
30 hogy az Isten, szantalan csuda io tetelekkel megh mutatta, mely hasznos dologh

⁸¹⁴ Aug: 10. Ciuit: cap: 18.

⁸¹⁵ Aug: de utilit: creden li c 14. cont: Epist: Fund ca. 5.

legien a szenteknek valo köniörghes, ketseghnekül helt kel az ö mondasoknak adni.

Hogy pedigh erröl illien bizonsaghot tegienek, resz szerént, megh mutatám e köniunek ötödik reszébe.⁸¹⁶ Holot Z. *Agostonbol*, *Theodoretusbol*,
5 *Epiphanius*, *Z. Ambrus es Z. Basilius*, *Dorotheus*, *Eusebius*, *Sozomenus*,
Hieronymus irasibol⁸¹⁷ megh {[84v]:} mutatom, meny szantalan csudakat cselekedet az Vr Isten regenten azokkal, a kik a szentek koporsoinal a szenteknek köniörghöttek. Ezeken kiүүлis a réghi *Ecclesiastica Historiaba*, a szent Atiak irasibais, anny peldank vagion errül, hogy egesz köniueket irhatnank csak
10 e dologrulis. De röüidenen csak eginihani dologrul emlekezem.

Theodosius Csaszar ellen tamadot vala Eugenius,⁸¹⁸ es mikor latna a Csaszar, hogy sokkal hatalmasb serege volna Eugeniusnak, *a kereztelö Z. Ianos templomaba, melliet ö csinaltatot vala be menuen, Z. Ianost seghitseghül hiua, es a kik akkor ielen voltak azok iriak. hogy vgian akkor, az ördögh, nagi*
15 *kialtassal atkozuan Z. Ianost, es nyaka vaghasat szemére vetuen azt kialtotta: Te giösz megh engem, es az en seregem ellen incselkedel:*

Mikor pedigh a Csaszar szembe szallot volna Eugeniussal, es szazlo gianánt, a kereztet vinnek a Csaszar elöt,⁸¹⁹ *ket fenies louagh ielenek a Csaszar mellet, es biztatuan a Csaszart azt mondak, hogy az ö otalmara*
20 *küldettek, es hogy eggik Z. Ianos, s' a masik Z. Philöp Apostol. Eusebius iria,*⁸²⁰ *hogy mikor egy Potamiena neüü szüzet, Aquila neüü biro, halalra itilt volna, a kereztien hitert, a Poganiok azon valanak, hogy szüzesseghet halala elöt el venneiek. De Basilides ezt nem szenuede, hanem a szüzet megh otalmaza. Potamiena pedigh azt fogada Basilidesnek, hogy mihent*
25 *az Vr eleibe iut, mingiart irgalmassaghot nyer neki. Mikor pedigh a szüzet megh öltek volna, harmad nap mulua, megh ielenek Basilidesnek, es azt monda neki hogy az Vrnak könyörghöt ö erette, s' a mit kért megh nyerte az Istentül, es röüid nap mulua, ötetis a bodoghsagba vizi. Azert Basilides*

⁸¹⁶ *Supra fol: 28.*

⁸¹⁷ *Apparitiones Sanctor: multas refert. Et miras Coccius Tom: 1. Thesauri lib: 5. art: 9 fol: 512.*

⁸¹⁸ *Sozom: lib: 7. cap: 24.*

⁸¹⁹ *Theodoret: lib: 5. cap: 23.*

⁸²⁰ *Euseb: lib: 6. cap: 5.*

a kereztien hitre tere. Es mikor a kereztienek csudalkoznanak az ő megh teresen, rend szerent elő szamlaluan az ő megh teresének moggiat, megh kerezteltetek, es masod nap Martyromsaghot szenuede. Irua talalom, hogy sokaknak e kiüülis, megh ielent Potamiena, es a kereztien hitre teritette

5 öket. Z. Nazianzenus igi szol Iulianus Csaszarnak,⁸²¹ ki a kereztien hitből a Pogani teueligesbe eset vala. Nem feltelé, vgimond, amaz erös bai viuoktol, Ianostul, Petertul, Paltul, kiknek innep napok, es nagi tiztesseghek rendeltet-
{85[r]:}tek, kiktöl az ördögök ki üzetnek, beteghsegek megh giogittatnak, kik-
nek sók ielenesi es iöuendö mondasi, kiknek csak a testekis azont cseleked-
10 heti, a mit a megh szentelt lelkek, ha vagy tiztelletik, vagy megh illettetik, kik-
nek csak egy csep verek, szenuedeseznek csak kicsin ieleis, azont cseleked-
heti, a mit az ő testek. Es ismet. Z Cyprianusnak, vgimond,⁸²² csak a porais, ha igaz hitünk leend, ördögöket üz, beteghsegeket giogit, iöuendöket
15 megh ielent, mint iol tuggiak a kik probaltak, es a kik velünkis közlöttek, maradekinknakis irua haggiak. Vgian ottan azt iria Nazianzenus,⁸²³ hogy mikor a szent Iustina azzoni szüzessegének, ördönghös mestersegehkekkel, tört vetet volna Cyprianus, az Istenes szüz, legh először Christusnak könyörghe, emellet szüz Mariatis kere, hogy az ő szüzesseghét megh otalmazna, es nem csak megh otalmaztaték a szüz, de ő altala, Cyprianusis kereztienne
20 lön.⁸²⁴ Narses, Iustinianus Csaszarnak fő hadnaggia, es a poganok ellen valo szantalan giözödelmekkel tündöklö vitez ember, mikor Totilaul megh akarna vini, megh ielenek neki Bodogh azzoni, es meghtanítá, mikor es mi modon kellessék megh ütközni. Theodorus, Heraclius Csaszar attiafia, keused magháual a poganiokat megh giöze,⁸²⁵ miuel hogy az Vr Isten
25 Bodogh azzoni könyörghese altal seghitseghet ada neki. Sergiopolist, nagi eröuel megh szallotta vala Cosroes Persiai Kirali,⁸²⁶ es mikor a varasbeliek nagi reszre el vesztek volna, kegielmet kezdének kerni, Cosroes azt parancsola, hogy valahol mi ezüst, arany volna a varasba, mind neki vinnek,

⁸²¹ Nazian: Orat: 3. quae est in I. in Iulian: nu: 27.

⁸²² Orat: 18. in Laud Cyprianum: 26.

⁸²³ lásd num. 19.

⁸²⁴ Euagr lib: 4. c. 24. Niceph: lib: 17. cap: 13.

⁸²⁵ Paul Diaconus 18 histor: Canis: lib: 5. Marial cap: 80.

⁸²⁶ Euagr lib: 4. c. 28. Niceph: lib: 17. c. 17.

Es minek vtánna ki hordottak volna neki minden draga marhaiokat, kérdé a Csaszar, ha maratté mégh valami ot ben? Azt felelek, hogy egy ezüst edennel egieb nem maradot, melybe a Z. Sergius Martyr teteme vagion, A Pogan Csaszar azt parancsola, hogy eztis mingiart ki hoznak, De a Varas-
5 beliek öszue szolalkozuan, azt veghezek, hogy inkab mindniaian megh hálnak, hogy sem, az Istennek szentelt edént, kézbe aggiak. Azert Cosroes mindgiart a Varas sakmanniara küldé hadat, tuduan, hogy senki nem örizne a Varast. De mihent az ő serege a varashoz iuta, nagj szép fenies roppant sereghet lata⁸²⁷ a Varta-**{[85v];}**kon, kik erőssen megh otalmazak a varast,
10 Ezt mikor Cosroesnek tuttára atták volna, bizonioson tuduán, hogy a varasba senki egieb nem vala, hanem csak valami ennihani vén ember, es giermek, nyluan eszébe véue, hogy az a Martyrnak csuda tetele, Es a kereztien hitnek meltosagan el almelkoduan, mingiart el mene onnan, es vegre vgian kereztienneis lön.

15 Mikor Atila, Roma puztitasára akarna menni Z. Leo Romai Papa egihazai öltözetbe eleibe menuen, vizza terite ötet.⁸²⁸ Mikor pedigh kerdenék tölle, miért térne vizza, azt felele, hogy a Papa mellet Z. Petert es Z. Palt latta, kik feniegettek ötet, ha vizza nem terne. Rhodust, a Z. Ianos vitezi sokszor megh otalmazták a poganoktul,⁸²⁹ es ebbe az otalmazasba, a Poganiok ő magok
20 lattak Z. Ianost, ki öket be nem bocsatotta Rhodusba. A Spaniolok hadabais mikor a Poganiok ellen viaskodnának, giakran ő magok a Poganiok láttak Z. Iakab Apostolt, ki a kereztieneket otalmazta, es ellensegeket vagdalta.

Bodogh azzonnak, szantálan csuda tetelit szamlallia elő *Horatius Tursellinus* a Lauretombeli haznak historiaiaba,⁸³⁰ *Iustus Lipsius* a Sichemiai, es Hallensis Bodogh azzonirul irt könibe. A Czelbe löt csudakrul egész köniuert irt *Christophorus Fischer*, melliet 1604. eztendöbe Becsbe nyomtattak ki. Ezeken kiuül *Canisius Peter lib: 5. Marial: cap: 19. 20. es Brendenbachius lib: 2. Collat: Sacrar:* Bodogh azzonnak sok csuda tetelirül emlekeznek,⁸³¹ melliekrül nem csak irassal, de bizonios aiandekokkalis (mellieket hala adasnak

⁸²⁷ *Simile 2.Machab. 10. v 29. cap: 11. v. 8.*

⁸²⁸ *Bonfi: Decad: 1. lib: 7. initio.*

⁸²⁹ *Sabelllic: rerum venetar: Decad: 4. li: 1. init: Maffeus: Mariana, alij.*

⁸³⁰ *De S. Demetrio. Vide Baron: Notis ad Martyrolog: 8. Octobr:*

⁸³¹ *Vide Gregor: lib. 2. Dialog: ca: 28. August: 22. Ciui: ca: 10.*

- okaért aiandekoztak a Kiraliok, feiedelmek, es fő emberek) bizonisagot töttek ö magok, a kik Bodogh azzoni által kegielmet niertek Istentül. (a)⁸³² Theophilus ki maghát az ördöghnek atta vala, Bodogh azzonnak köniöröguen, az ö kéz irasat vizza nieré, az ö büne bocsanattianak bizonios ieleüül. (b)⁸³³ Maria
- 5 AEgyptiaca, feslet erkölcsü azzoni állat, mikor a Ierusalembei templomba be akarna menni, soha be nem mehete, {86[r]:} hanem végre büneit megh esmeruen Bodogh azzonnak kezde köniörgheni, es büne bocsanattiat nyere. (a)⁸³⁴ Masut azt oluasom hogy a Tiberius Csaszar Hopmesterét kemenien megh fedde Bodogh azzoni, miuel hogy az ö gialazoiának Anatolius eretneknek keduez
- 10 vala. Mikor pedigh Anatolius a Bodogh azzoni képe elöt, meli a tömlöczbe vala, felelemböl szarmazot kép mutatásbol terdre eset volna, el fordula elötte a kép, es vegre a vadaktul szaggattatek el a karomlo Anatolius: Nestorius pedigh, a ki Bodogh azzoni ellen karomkoduan, tagaggia vala, hogy ö Igaz Annia legien az Istennek, vgi megh ostoroztatek, hogy az ö karomlo nieluet a ferghek öuek
- 15 megh halala elöt. Mauritius Csaszar ideiebe,⁸³⁵ mikor nemeli karomlo embe- rek a io lakás közbe, Bodogh azzont gialaznak, hertelen mind eggigh megh halának, Annak pedigh a kinek hazaba valanak, es a ki nem karomkodot vala, megh ielenuén Bodogh azzoni, erőssen megh fedde ötet, hogy hazába szenuette a karomlokot, Es noha ötet megh menté a halaltul, de az ö labat megh illetuén,
- 20 iszoniu faidalmokkal megh ostorozá ötet.
- Mint otalmazta megh Bodogh azzoni Sigmond Kiraly ideiebe harom egész eztendeigh a holtak teteme közt, az ö hiu szolgálaiat, niluan vagion mindeneknel.⁸³⁶ (b)⁸³⁷ Egy leanzonak, megh ielenuen vgian ezen Bodoghsagos szüz, megh fedde ötet, es feddéseuel megh iobbita, Annak vtanna halalakor
- 25 megh ielenuen neki, ki hiua az arniek vilagból. (c)⁸³⁸ A megh kerezelt Sido

⁸³² a *Metaphrast: Petrus Damian: Eutychianus Patriarch: Constantin: apud Canis: loco cit: cap: 20.*

⁸³³ b *Concil: Nicaen: 2. Act: 4. Vide Canis: cit: cap: 20.*

⁸³⁴ a *Euagr lib 5. ca: 18. Niceph: lib: 18. cap: 4.*

⁸³⁵ *Niceph lib: 18. cap: 33.*

⁸³⁶ *Bonfi: Decad 3. lib: 3.*

⁸³⁷ b *Gregor: 4. Dial cap 17.*

⁸³⁸ c *Cedren: 12 Iustino Imperat: Greg Turonens de glor Mart: cap: 10. Euagr 4 hist cap 36. Nicep lib: 17 cap 25.*

giermeket, melliet az apia az eghö kemenczébe vete haragiaba, Bodogh azzoni, palastiaual be föduen, a tüztül megh otalmaza. (d)⁸³⁹ Az Damascenus kezet el vagatuan Leo Isaurus Csaszar, miuel hogy a Bodogh azzoni tizteleti otalmaért sokat irt vala a Csaszar ellen, Bodogh azzonihoz foliamék Damascenus, 5 es buzgo köniörghessel kere ötet hogy megh giogitana, Bodogh azzoni pedigh megh ielenuen neki, megh giogita, es arra inté, hogy ez vtannis az ö tiztessege otalmaért batran irna a Csaszar ellen. {[86v]:} (a)⁸⁴⁰ Iulianus Csaszar ellen, Bodogh azzoni, Z. Mercurius Martyrt küldte, hogy ötet megh ölne, es mikor ezt Z. Basiliusnak megh ielentette volna az Vr Isten, Basilius pedigh a temp- 10 lomba menuen, ahol a szent Mercurius teste niugzik vala, latá hogy az ö fegiuere, mely a koporso mellet fűgh vala, ot nem volna, Egi keues vartatua pedigh, ismet ot latuan a fegiuert veresen, ki praedicalla a kösseghnek, hogy megh holt Iulianus, es annak vtanna bizonios köuetehtül megh ertették, hogy szinten akkor ötletet megh Iulianus, egi ismeretlen viteztül. 15 (b)⁸⁴¹ Zimiska Ianos, Constancinapolbeli Csaszar, mikor a Poganiokkal szembe szallot volna, a meli nap megh ütköztek, Constancinapolba egi (c)⁸⁴² Istenfelö szemelinek megh ielenek Bodogh azzoni a harcz elöt valo napon, es Z. Theodorus Martyrnak megh hagia, hogy a Csaszar seghitseghére menne, masod nap a harczon, ö magokis a poganiok, egi ismeretlen 20 vitezt lattak, ki az ö seregheket el szaggatta. Azert mikor a Csaszar nagi giözödelemmel visza iöne, a Bodogh azzoni kepet, egi draga szép szekerre helyheztetuén, ö magha a szeker elöt gialogh mene be Constancinapolba, cselekedetiuel megh mutatuan, hogy ezt a giözedelmet, nem maganak, hanem Bodogh Azzonnak tulajdonította. Lauretomban, egi nagi öregh reghi ezüstböl 25 csinalt Bodogh azzoni abrazattia vagion melliet szememmel láttam,⁸⁴³ es az ö labanal, fegiuerbe oltözöt terden alua ki öntetet a reghi Batthori Istuan kepeis, A mely ezüst oszlopocskan all pedigh a Bodogh Azzoni eppen ki öntöt abrazattia, azon e vagion irua: *Magnificus Dominus Comes Stephanus*

⁸³⁹ *d Ioanne Patriarch: Hieros apud Canis loco cit. ca. 19.*

⁸⁴⁰ *a Damas: Orat: 1. de Imagin: Nicephor: libr: 10. cap: 35. Baron: Tom: 4 anno 363. Baron: Tom: 9 an: 717. init. Constantinop. ope D. Virginis defensa.*

⁸⁴¹ *b Zonar. Tomo 3. Annal.*

⁸⁴² *c Religiosa et modesta.*

⁸⁴³ *Vide Torsellin. lib. 2. cap. 6. hist. Lauret.*

- de Bathor, Vaiuoda Transsylvanus, et Siculorum Comes, nec non Iudex Curiae Serenissimi Principis D. MATTHIAE Dei gratia Regis Vngariae, Bohemiae etc. in honorem Dei, et eius genitricis MARIAE, ob eam causam, quod ipse per intercessionem eiusdem Virginis gloriosae, a quodam maximo*
- 5** *periculo liberatus fuit, Anno M. CCCC. LXXXIX. dicauit.* Ihon hallod, hogy a Bodogh azzoni köniörghése al-^{87[r]:}tal, Bathori Istuan, nagi vezedelemből menekedet ki, es annak örök emlekezetetis hatta. LAIOS Kiralis M. CCC. VI. Eztendő taiba, mikor a Pogani nepnek sokasagáual szembe szallot volna, es az ő nepenek keues voltat megh gondoluan, felni kezdene, azt fogadá, hogy
- 10** Czelbe megien szarandoksagba, ha az Vr Isten giözedelmet ad neki.⁸⁴⁴ Bodogh azzoni megh ielenuen a Kiralnak, nem csak biztata ötet, de hogy a latasba bizonios lenne, egi ighen szép aranias kepet, melliet a Kiraly vele szokot vala hordozni, melliere tön. A Kiraly azert neki batoroduan, keused magaua, nagi giözedelmet niere, es örök emlekezetre, haladasnak okaert, a minemü
- 15** kicsin szentegihaz Czelbe vala, azt el töretuen, ezt a szép, öregh szentegihazat eppiteté, melliet most latunk. Kirül elégh bizonsagh az a réghi öregh piros Maruan kö, meli a templomnak közép aytai a fölöt vagion, es ezen a töb dolgok közt e vagion irua. *Ludouicus Rex Vngariae, per matrem misericordiae victoriam Turcicam gloriose obtinuit.*
- 20** A töb szenteknek sok külömb külömb féle io tetemenierül, a ki böuebben akar ertekezni, oluassa *Gregorius Turonensist de Gloria Martyrum et Confessorum Bredenbachiu* Collat: Sacrar: lib: 4. Cocciust Tom: 1. Thesauri lib: 5. art 9. fol: 513. Gregor: de Valent: 2. 2. disp: 6. quaest: 2. punct: 7. Bellar: Tom: 1. libr:1. de Beat: Sanct: cap: 19. in fine. Kik sok
- 25** niluan valo peldakkal megh mutattiak mikeppen segelletek a megh dücsöült szentek, az ő hozzaiok foliamo hiueket eleitül fogua.
- Ezek azert igi leuen, meltan azt mondhattiuk mijs a szenteknek valo köniörghesrül, a mit Richardus de S. Victore mond a kereztien hitrül.⁸⁴⁵ *Hogy ha ezt tekelletesen hizzük, itilet napiannis Isten elöt eleghséghes mentségünk lehet, Mert igi szolhatunk az Istennek. Vram ha hamissagh a mit hiszünk,*
- 30**

⁸⁴⁴ Christoph Andreas Fischer in hist cellensi cap: 7 ex Chronico Vngarico Ioannis de Thurocz.

⁸⁴⁵ Richard: lib: 1. de Trinit. c. 2.

te tölled csalattunk megh, mert ezek, oly csuda tetelekkel erössittetek megh, mellieket senki egieb te nalladnal nem cselekedhet. Es bizoniara az Istennek gonduselesehez illik, hogy ne szenueggie a hamissagot, ili hiendö, es bizonios csudakkal megh erössiteni.

5 {[87v]:} MIT FELEL GIARMATHI E DOLOGRA.

IT ismét szabadik Gyarmathi,⁸⁴⁶ es *erössen protestal hogy o cikkeliénként ezekre megh nem felel, mert akárki mit zagyuallion egibe, Isten ighienékül, vgimond, arra mind egi a felelet.*

- 10 Hallam ezt a feleletet ez előttis a masodik bizonisagba, tudni illik, hogy senki nem tartozik semmit hinni a mi a Z. Irasba niluan nincsen, miuel hogy a mint te mondod,⁸⁴⁷ *az iras azt parancsolia Deut: 12. et Deut: 4. Isaiae 8. etc. hogy semmit az irashoz ne aggiunk.* De, ha ki ezen szent iras mondásial viaskodot volna az Apostolok tanítása ellen, es nem akart volna semmit abba el hinni, a mit Christus, vagi az Apostolok tanitnak vala, az Euangeliomi
- 15 törüinirül, es az Oo Testamentombeli arniekok vegherül, vallion s' mit feleltek volna az Apostolok? Nem de azt mondottak volna.⁸⁴⁸ *Ha a mi szonknak nem hisztek, a cselekedeteknek higgietek melliekkal az Vr megh erössiti a mi mondasinkat.* Mijs ezent mongiuk az Vytoknak, hogy ha a mi tanitasunknak nem hisznek, higgienek az Isten csuda tetelek által valo bizonsagh tetelenek.
- 20 Mint kellien pedigh azokat a szent iras mondasit erteni, mellieket forgat Gyarmathi, masut bösegesen megh magiarazam,⁸⁴⁹ Es az Vr Isten, sohult, sem az Oo, sem az Vy testamentomba azt nem parancsolta, hogy semmit ne higgünk, valami irua nincsen, soha azt sem tanitotta, hogy valamit ö megh ielentet a hiueknek, azok mind irua legienek.
- 25 De hogy ne lattassek halgatással el nijeghni enny sok csudalatos Isteni bizonisagokat, azt feleli erre masut.⁸⁵⁰ 1. *Ezekkel a csudakkal,*

⁸⁴⁶ Fol: 13.

⁸⁴⁷ Fol: 119.

⁸⁴⁸ Ioan: 10. v. 38. cap: 14. v. 12. Mar: 16. v. 20.

⁸⁴⁹ A kerezteni imadsagos köniübe, fol: 248.

⁸⁵⁰ Fol: 307. et sequentib.

nem azt akarta ielenteni az Isten, hogy a szenteket seghitseghül hijuk, hanem hogy tanubizonsaghot tenne ezeknek a szenteknek üdüössegerül, kik verekkal pecsetlettek be az igaz vallast. 2. Az Vr Isten Deut: 13. v. 1. megh parancsola, hogy ha a hamis Propheta iegieket iöuendöl, es ezek
5 megh történnekis, ne higgsiünk neki. 3. A Poganiok baluaniozasais megh erősittethetnék illienképpen, mert a baluaniook seghitseghül hiuasarais, ha-
ha-^{88[r];}sonlo, ha nem, nagiob csudak löttek. Az Antichristusis, nagi csudakat cselekeszik vgi mond Z. Ianos Apocal: 18 v. 13. 2.Thess, 2. v 9. 4. Ha a szenteket miuel hogy csudákat cselekesznek, szabad seghitseghül hinunk,
10 szabad löt volna a Prophetakat es Apostolokatis seghitseghül hini, mert ökis csudakat cselekettek, ezt pedigh ök, soha nem engedtek.

De hogy ezen kezgiem el, a mit vtolszor kakogh Gyarmathi, Lasd kereztien oluaso, meli iszoniu keppen megh vakította ezt a teueligö tanitot az ö gonossaga. Hogy a megh dücsöült szentek tizteletit, es seghitseghül hiuásat
15 el roncsa, azt meri mondani, hogy a Prophetakat es Apostolokat, mikor méghe e vilagyon éluen, csudakat cselekettek, nem volt szabad seghitseghül hini, mert a csuda tetelekböl, vgi mond,⁸⁵¹ nem köuetközik a szentek tizteletit, es seghitseghül hiuasa, es a Prophetak soha nem engettek hogy öket seghitseghül hinak az emberek. Ha ez igi vagion, miért borula tehat ama
20 Sunamitis azzoni állat, az Elisaeus labahoz, es syrua kére ötet, hogy az ö megh holt fiat fel tamaszta?⁸⁵² Miert szenuede Moyses, hogy Pharaoh Kiraly, igi köniörghene neki,⁸⁵³ keried az Istent, hogy veghie el ostarát rollam? Hogy a Sidok igi hinák ötet seghitseghül, keried az Vrat hogy veghie el rollunk a tüzes kigiokat?⁸⁵⁴ Miert kerek a Sidok Samuelt, hogy megh ne szünniek az ö erettek valo köniörgestül?⁸⁵⁵ Miert igazittia az Isten Iobhoz, az ö baratit, hogy ö imatkozzek az ö baratiert, es vgi bocsatána megh az Isten az ö bünököt?⁸⁵⁶ Es hogy ezer efféle peldanak beket haggiak, miért kéri Z. Pal anniszor a hiueket, hogy köniörögienek Istennek ö erette?

⁸⁵¹ Fol: 307.

⁸⁵² 4.Reg: 4. v. 27.

⁸⁵³ Exod: 8. v. 8. cap: 9. v. 28.

⁸⁵⁴ Num: 21. v. 7.

⁸⁵⁵ 1.Reg: 7. v. 8.

⁸⁵⁶ Iob 42. v. 8. 10.

Masodszor, miért forgattia Gyarmathi ili igen a baluaniozok, es az Antichristus csalard csudait? Azt akariaé, hogy semminemü csudatetelnek ne legyen semminemü erősege? Ha azt akaria, Mi szükség volt tehát, hogy mind (a)⁸⁵⁷ Moyses, s' mind (b)⁸⁵⁸ Illies Propheta, mind (c)⁸⁵⁹ Christus Vrunk es az (d)⁸⁶⁰ Apostolok, az ő tudomaniokat, csuda tetelekkel erőssitenék megh? Mert, a mint szépen mongia Z. Agoston 22. *de Ciuitate Dei cap. 8. De vtilit. credendi cap. 14 Contra Epist.* {[88v]:} *Fundam. cap. 4.* hogy e világh hinne az Euangeliomnak, szükség volt, hogy csuda tetelekkel megh erőssitetnek. Söt, Caluinus ömaghaisztiria,⁸⁶¹ *hogy a csudak, a tudomannak pecseti es Isteni kez irasnak erősseghi.* DOCTRINAE SIGILLA, ET SVBSCRIPTIONES. Ha pedig csak azt akaria Gyarmathi, hogy a hamis szem feniueztéseknek, es ördöghi mesterseggel löt szokatlan dolgoknak, minemüek az Antichristus cselekedeti, es a poganiok csudai, nem kel hinni, Ezt mijs helien haggiuk, De azt kellet volna megh mutatni, hogy illienek azok a szantalan csudak, mellieket az elő szamlalt reghi, Istenfelő, szent, es tudos Doctorok irasibol elő hozank, es a melliekrül, nem valami aag bábák, tudatlan sült paraztok, egiügiü köz emberek, hanem Kiraliok, Csaszárok, egész seregek, tartomaniok, orszagok, bizonsagot tésznek, es (a mi legh nagjoh) Istentül vöt giözödelmek, betegsegekböl ki giogiulasok, es egieb fele emberi, es ördöghi erő fölöt valo hasznos io tetemeniek, ezeknek a csudaknak, meltosaghos böcsülletet adnak: Es, ha ki ezeket tagaggia, az egez kereztienséghek egienlő értelme ellen, szinte ollian künnien tagadhattia az Euangeliomot, es az Euangeliomba elő szamlalt csudakatis, mert vgian azon Aniazentegihaz fiainak egienlő bizonisagh teteléért vészük be az Euangeliomotis, a kiknek közönséghek értelme, elönkbe aggia, a szentek köniörgese által löt csudakatis.

Hazud pedig Gyarmathi abba, hogy a Baluaniok seghitseghül hiuásira, hasonlo, ha nem nagjoh csudak löttek, mert azok nem csudak, hanem ördöghi mestersegek, es csak giermeki iatekok voltak ezekhez kepest, a miket

⁸⁵⁷ a *Exod. 4. v. 15.*

⁸⁵⁸ b *3.Reg. 18. v. 23.*

⁸⁵⁹ c *Ioan. 15. v. 24.*

⁸⁶⁰ d *Act. 2 v. 43. Matth: 10. v. 7. Mar. 16. v. 20. Actor. 3. v. 6. Hebr. 2. v. 4. 1.Cor. 2. v. 4. Rom. 15. v. 19. 2.Cor. 12. v. 12.*

⁸⁶¹ *Calu. ad Heb. 2. v. 4.*

az Vr Isten cselekedet, az igassaghnak megh erössitesére, mint bösegesen megh mutattia szent Agoston *10. De Ciuitate Dei cap. 16. 32. lib. 18. cap. 18.*

- Harmadszor, mijs azt mongiuk, a Z. Irassal,⁸⁶² Z. Agostonnal⁸⁶³ es Z. Ignatius Martyrral egietembe,⁸⁶⁴ hogy a hamis Prophetak, ha szinte
- 5 valami iöüendöt mondnak, es be telliesedekis, ha szinte valami szokatlan, es az emberek itileti szerent {89[r]:} csuda dolgokat cselekednekis, oly tudomannak bizonitasara, meli niluan, es ketseghnekül ellenkezik a szent irassal, es az Aniazentegihaznak egienlő értelmeuel, vgian nem kel annak helt adni, hanem inkab, ketseghnekül kel hinni, hogy ezek a iöüendő mondasok,
- 10 ördöghi mestersegből származnak, Mert, *Auagi okoson megh saidittia a Satan a iöüendő dolgot, es tuttokra aggia a hamis Prophetaknak, Auagi a mit ö magha akar cselekedni, azt megh ielenti, minek elötte megh cselekeggie.*⁸⁶⁵ De a fellüül elő szamlalt csudakat, nem valami hamis Propheta iria, hanem az Aniazentegihaznak legh főb, es böcsülletesb Doctori, es Paztori iriak,
- 15 kiket a vegre rendelt az Vr Isten az Aniazentegihazba, hogy a teueligés szele-tül el ne ragattassunk.⁸⁶⁶ Azok iriak, a kiknek bizonisagh tetelekből tuggiuk, hogy az Apostolok valamit irtak, es hogy ezeket a köniueket irtak, melliek most kezünkbe forognak. Azok iriak, a kiknek egienlő, es közönseghes ertelemmel valo bizonisagh teteleket ha megh vettiük, sem a szent irasnak,
- 20 sem a kerezteni hitnek, nem lehet bizonios fundamentoma, mert, szinte meli künnien megh vettiük egi illien derek dologba az ö egienlő értelmeket, oly künnien megh vethettiük egieb dologbais.

- Negiedzer es vtolszor, vgi vagion, kogy az Vr Isten, a csuda tetelekkal megh akará bizonitani az ö szentinek meltosághat, es üdüösseghet. De e mel-
- 25 let, aztis megh mutatá, hogy a ki az ö szentinek tiztességhet tészén, es öket seghitséghül hija, azokat, a természet foliasa kiüül, söt a természet fölöttis megh seghelli az Isten, kit bizoni soha nem cselekedet volna, ha kedues nem volna ö elötte a szentek seghitseghül hiuása. Söt nemis illet volna az ö Isteni io volta-hoz, es Atiai gonduisselesehez, hogy ily sok, niluan valo, természet fölöt valo,

⁸⁶² *Deut. 13. v. 1.*

⁸⁶³ *Aug. 13 cont. Faust. cap. 5.*

⁸⁶⁴ *Ignat Epist. ad Hieronem.*

⁸⁶⁵ *August: 10. Ciuit: cap: 32.*

⁸⁶⁶ *Ephes: 4. v: 12. et 14.*

- csudálatos iauaiual megh latogatna azokat, a kik ö tölle a szentek által kernek vala seghitseghet, ha kedues nem volna ö előtte a szentek által valo seghitsegh kéres, Mert ezzel, niluan valo botrankozásra es teueligésre valo okot adot volna, ki az ö Isteni bölcsesegéhez, es io voltához nem {{[89v]:}}
- 5 illik, Söt az ö igassagához sem fér, Mert igi megh botrankoztatna az embereket, Söt hamis tanubizonisagiual megh csalna (mely dolgot, tauuli légien, hogy csak meghis gondolliunk) miuel hogy, a csuda tétel nem egieb, hanem az Istennek cselekedetiuel valo bizonsagh tétele, a mint megh mutatok ennek a bizonsaghnak elein a Z. Mark Euangeliomanak 16. reszeböl v. 20.
- 10 Mikeppen azért, az Istennek io volta azt kiuannia, hogy sem a Mahomet, sem a Daudid Ferencz hitinek bizonisagára, csudakat ne tégien, melliekkal, az okos emberek megh csalattassanak, szinte vgi, bizonioson kel hinnünk, hogy más egiéb rendbéli hamissághot sem erőssit csuda tetellel az Vr Isten. Söt, ha az Isten csuda teteluel a hamissághot megh erőssithetneie, mégh a mi üduözitönk csuda teteli sem löttek volna eleghségesek az ö tudomanianak megh erőssitesere.

- Sommaba foglaluan azert beszédemet, akar houa mit tetouazzon Gyarmathi, de ha ennek a bizonsaghnak helt nem ad, szinte oly künnien megh vetheti az Euangeliomot, es az egész kerezteni tudomantis, melliet, vgian azon szent
- 20 Atiaktul, es Doctoroktul, es vgian azon Aniazentegihaz tanitasabol vöttünk, a meli bizonsaghot tészén ezekrülis az Isteni csuda tetelekrül, melliekkal a szenteknek valo köniörghésnek hasznos, es kedues voltat megh erőssitette az Vr Isten.

NEGIEDIK BIZONISAGH A SZENT IRASBOL.

- 25 A Mi Vy hit faragho Atiankfiainak erősb fegiuerék annál nincsen, hogy azt kergiek töllünk, *Hon vagion a Z Irásba hogy a szenteket seghitseghül kellien hinunk?* Mely kerdesre, iollehet küniü a felelet, holot ökis velünk egietembe, sok dolghokat hisznek, melliekrül nincs az irasba bizonsagunk, tudni illik, hogy a szombatot el hagiuan, vasarnapot kellien megh illeni Hogy
- 30 ez a Romabeliekhez irt leuél, éppen változtatásnekül, szinte vgi megh marat a mint Z. Pal irta. Ho-{{[90[r]:}}gy egi feleseghnel többet nem szabad venni

embernek, Hogy egiszernél töbször nem szabad senkinek megh kereztelkedni, es töb efféle dolgokat: Ennek fölötte, szinte azont felelhetüük mijs erre, a mit felelt volna Z. Pal Apostol, ha valaki kerdette volna tölle, Hon vagion megh irua az Oo Testamentomba, hogy megh kel kereztelkedni? Kiknek Z. Pal azt mondhatta volna a mit monda Christus Vrunk a Sidoknak,⁸⁶⁷ *ha nekem nem hiztek, cselekedetimnek higgietek, Mert az en tanitasom nem volt az emberi bölcseseg hnek ekes beszedebe, hanem az Isten hatalmanak megh mutatasaba, ki az en beszedemet megh erössitette csuda tetelekkel.*⁸⁶⁸

De mind az által azt mondom, hogy a Z. Irasba az ő igaz ertelme szerent, ennek az igassag hnak sok bizonsag hit talalliuk. Legien azert

NEGIEDIK bizonsag h a Z. Ianos latasanak első reszeböl,⁸⁶⁹ holot Z. Ianos, nem valami homalios latasrul szoluan, hanem a hiueket közöntuen, igi szol. *Kegielem, es bekeség h nektek, attul, a ki allattia szerent vagion, a ki volt es a ki el iöuendö, es a hét lelkektül, melliek az Isten széki elöt vannak, es IESVS Christustul.* Im hallod, hogy nem csak ama Iehoua Istentül, a ki azt mongia magarul,⁸⁷⁰ *En vagiok a ki vagiok, es Christustul, de, az Isten széki elöt allo lelkektülis malasztot, bekeseghet, kegielmet kér* Z. Ianos, miuel hogy ökis, köniörghések által, Istentül malasztot niernek mi nekünk. Es szinte oly meltan mondathatnak ökis malasztot adni, mely meltan mongia Z. Pal, hogy ő üdüöziti az embereket.⁸⁷¹ Z. Ianos pedig, nilua nem szol a szent Lélek Istenrul, mely nem az Isten széki elöt al, hanem az Istennel egienlő meltosagba ül es Vralzkodik, a mint ez elöt megh mutatam.⁸⁷² Tehat niluan valo dolog h, hogy az Apostoli tudomani szerent, szabad az Isten széki elöt allo lelkeket seghitseghül hini. Mert, ha ezek közzül szabad Hetet, szinte vgy szabad leszen eggiet, vagi kettöt, vagi százatis seghitseghül hini, Es miuel hogy Z. Ianos az Isten széki elöt allo szentek közt, nem teszen semmi külömbseghet, mijs minden valogatasnekül kerhetünk lelki iokat, {[90v]:} az Isten széki elöt allo lelkektül, akar Angialok legienek,

⁸⁶⁷ *Ioan: 10. v. 38. Ioan: 14. v. 12. I. Corin: 2. v. 4.*

⁸⁶⁸ *Mar: 16. v. 20.*

⁸⁶⁹ *Apoca: 1. v. 4.*

⁸⁷⁰ *Exod: 3. v. 4.*

⁸⁷¹ *Supra fol: 3. et 10.*

⁸⁷² *E köniunek 13. reszébe fol: 57.*

akar a megh dücsöült emberek lelkei, Mielhogy a szent iras az emberek lelketis *Spiritusnak* neuzei giakorta, *Psalm: 30. v. 6. Psalm: 145. v. 4. Eccles: 1. v. 14. 16. etc.* Es vgian ezen dolghot Z. Athanasiusis a szent irasnak sok peldaiual megh mutattia mikor így ir.⁸⁷³ *Et hominis, spiritus dicitur, siquidem*
5 *Apostolus ait, Spiritus attestatur spiritui nostro. Et, nemo nouit quae sunt hominis, nisi spiritus hominis qui est in eo.*

EOTEODIK BIZONISAGH, A ZENT IRASBOL.

ÖTEODIK bizonsagh. Baruch Propheta így köniörögh eggüüt az ö irasaba.⁸⁷⁴ *Mindenható Isten, Israelnek Istene, halgasd megh most az Israel*
10 *holtainak, es az ö fioknak imadságot.* Es iollehet valameli agiafurt ember azt maskeppennis magiarazhatna, mikeppen az Arrianusok megh ahon az iras niluan igaz Istennek mongiais Christus Vrunkat, masra magiarazzak, De az ö magiarazattioknak, meli nem egieb, hanem az önne feiek alma, vgian nem tartozunk helt adni, hanem a bötü mellet maradunk, Melibe, szinte vgi kéri
15 a Propheta a megh holt szentek köniörghesének hasznos voltat, mint ma szokta az Aniazentegihaz kérni az Vr Istent, hogy a szeplötelen szüz Maria imadsaga által, legien kegielmes mi nekünk.

De erre a bizoniságra Gyarmathi három képpen felel.

ELŐSZÖR azt iria,⁸⁷⁵ *hogy a Baruch köniue nem Canonicus, az az, nem*
20 *vétetet be a szent iras közibe. Mert Athanasius in Synopsi nem szamlallia ezt a szent iras közibe, hanem Apocryphusnak, a szent iras közzül ki rekeztet köninek neuzei. A Laodicaeabeli giölekezetis, mely Vrunk születese vtan három szaz hatuan negy eztendö taiba volt, ki haggia ezt a köniuet, mint Z. Cyprianus az Apostoli Credorul irt köniunek veghen, Epiphanius libro de Ponderibus, et mensuris, Eusebius, Melito, Origenes, {91[r]:} Hilarius, Hieronymus. Söt ellenkezikis, vgi mond Gyarmathi, a Baruch irasa a Z. Irassal,*
25

⁸⁷³ Athan: *Ad Serapion: Spirit: S. non esse creatur. fol: 350. Tom: 1. Edit: Comelin.*

⁸⁷⁴ *Baruch 3. v. 4.*

⁸⁷⁵ *Gyarmath: fol: 160.*

mert Baruch azt iria, hogy azon nap vétetet, es éghetet megh Hierusalem: magha Hierem: 52. v. 6. 12. 4.Reg: 25. v. 1. külömbet oluasunk.⁸⁷⁶

- Szerető Gyarmathim, megh bocsás, de it nagiot botlal, Mert, Legh előzor Z. Athanasius, (a)⁸⁷⁷ elő szamlaluan eggüüt a Z. Iras kozze valo köniueket, minek vtanna azt monta volna, hogy az *Oo Testamentomba anni köny vagion, meny bötü vagion a Sido Abecebe*, es ezeket a köniueket elő szamlaluan, a többi közöt így ír. *Ieremias et cum eo Baruch, Threni et Epistola.* (b)⁸⁷⁸ Masut pedigh mikor a Hieremias köniueit elő szamlállia, ezek közibe szamlallia azokatis, *mellieket Baruch Ieremias szaiából veuén ira. Es a Hieremias leuelét, melliel, a baluaniozas ellen oktata a Sidokat*, mely leuel Baruchnak hatodik resze: (c)⁸⁷⁹ Masuttis Z. Athanasius niluan Z. Irásnak neuzei a Baruch köniuet mikor így ír. *Ne interrogas, sed solum ex sacris litteris condiscas, sufficiunt enim quae in eas reperias documenta. Fons igitur et lux nominatur Pater in Baruch, reliquisti fontem Sapientiae.* (d)⁸⁸⁰ Es masuttis ezen helt hozza elő, az eretnekek ellen, kik ellen, nem szokot Athanasius az Apocryphus köniuekből bizonítani. (e)⁸⁸¹ Masut nem egiszer elő hozuan a mit oluasunk *Baruch 3. v. 3* azt mongia, hogy ezt Ieremias iria. Ezekből tehat nyluan ki teczik, hogy Athanasius, a Baruch köniuet szent irasnak itili, es mikor elő nem szamlallia a töb köniuek közöt, azért cselekeszi, mert Hieremias neue alat, érteni akarta Baruchot. Mikor pedigh *Sophonias, Baruchot, Abacumot, Danielt, Ezechielt*, azt Apocryphusok kozze szamlallia, ő magha megh maghiarazza mint kel ezt ertenünk, így iruan. *Sophonias Prophetae, Baruch, Abacum, Ezechiel, Daniel falso inscripti*, az az, azok a Sophonias, Baruch, Abacuk, Ezechiel, Daniel köniueiis, mellieket hamissan tulaidonitnak nekik. Mikeppen azért ő magha Athanasius, ezzel ki nem rekezti a szent iras közzül a Daniel, Sophonias köniueit, szinte vgi, ezt a Baruch köniueit sem rekeszti ki, melliet ő magha a szent iras kozze szamlála.

⁸⁷⁶ *Baruch 1. v. 2.*

⁸⁷⁷ *a Epist: 39. Festali. in Edit: Comelin. Tomo 2. fol: 45.*

⁸⁷⁸ *b In Synops: fol. 100 § libr: Hierem:*

⁸⁷⁹ *c Ad Serapion S Sanct: non esse creatur. Tom 1: fol 350 Comelin: Baruch 3. v. 12*

⁸⁸⁰ *d Disputat: 2. cont: Arrian: tom: 1 fol. 149.*

⁸⁸¹ *e Tom: 1 lib: de Human: Nat: Suscept: folio 477. Et Desp: cont: Arr: in Nicaena Synodo fol 92. In fine Synop: fol: 134.*

- {[91v];} A Laodicaeabeli giölekezeti *Can: 60.* elő szamlaluan a szent iras köniueit, Barucotis neuzei, *Hieremias, Baruch, Lamentationes et Epistolae.*⁸⁸² Azonkeppen Epiphanius, noha eggiüt nem emlekezik Barucrul, tudni illik, *libro de Ponderibus*, de masut igy ir. *Hieremias cum Lamentationibus*
- 5 *et Epistolis ipsius, ac Baruch:* Cyrillus Hierusalemi Patriarcha *Catheches: 4.* a töb köniueket elő szamlaluan, vtanna veti *Hieremiam cum Baruch,*⁸⁸³ *et Threnis.* Azonkeppen *Hilar: Praefact: in Psalm: Orig: apud Eusebium*
- 10 *6. hist: cap: 25.* Hieremiast neuzezik *cum Threnis et Epistola*, az az Baruckal eggiüt, miuel hogy a Hieremias leuele, a Baruch köniuebe van, melliet a mint hallok Athanasiusbul, a Hieremias szaiabol vöt Baruch. Es annak okaért Z. Agoston,⁸⁸⁴ minek vtanna elő hozta volna ama szep mondas, melliel be feiezi Baruch az ö köniuenek harmadik részset, *Ez a my Istenünk ki az vtan e földön lattatot, es az emberekkel niaiaskodot*, azt iria, hogy, *noha nemelliek ezt nem Ieremias, hanem Baruch mondasanak itilik, de közönseghesben*
- 15 *Hieremiasnak tulaidonittatik.* Azert tudni illik, mert a mint Athanasius iria, a mit Baruch irt, Hieremias nielue vtan irta, miuel hogy ö iro deakia volt. Es ez az oka hogy sokan a reghiek közzül, söt ö maghais Z. Agoston,⁸⁸⁵ elő szamlaluan az Oo Testamentombeli köniueket, megh elegendek azzal, hogy Hieremast emliték, Barukrul semmit nem emlekezuen.
- 20 *Ennek fölötte Clemens Alexandrinus libro 2. Paedag: cap: 3. Ambrosius libro 1. de fide cap: 2. Theodoretus in cap: 2. Baruch, Euseb. 6. demonstr: Euang: cap: 19.* Baruch Prophetanak harmadik reszeböl bizonsaghot hozuan elő, niluan mongiak, hogy ez *Istennek szaua, szent iras, Isten ighie*, a mint böuön megh mutattia Bellarminus,⁸⁸⁶ *holot aztis megh lathatod, hogy Cyprian:*
- 25 *libro 2. cont: Iudaeos cap: 6. Clemens Alexandrinus, Ambrosius, Basilius, Chrysostomus, Sixtus Papa primus. Felix 4 Lactant. libr. 4. diuin. Instit. c. 1 13. Hilar. 3. de Trinit.* a Baruch köniueböl hozuan bizonsaghot, Hieremias Propheta neue alat hozzak elő. Iodocus Coccius⁸⁸⁷ pedig a Görögök közzül

⁸⁸² *In 3. Edit: Gentiani Herueti Tom: 1. Concil: Edit: Colonie: anno 1567. fol: 459.*

⁸⁸³ *Epiphan: init: lib: de Haeresib: in Haeres: Epicur:*

⁸⁸⁴ *Aug: 18. Ciuit: cap: 33.*

⁸⁸⁵ *August: 2. de Doctr: Christ: cap. 8.*

⁸⁸⁶ *Bellar: lib: 1. de verbo Dei c. 8.*

⁸⁸⁷ *Coccius Tomo 1. Thesauri lib. 6 artic. 11. fol. 645.*

Irenaeust, Clemens Alexandrinust, Eusebiust, Caesariensist, Concilium Nicaenum,{92[r]:} *Athanas. Concilium Laodicense: Cyrill. vtrumque. Basil. Nazianzen. Epiphan. Nissen. Chrysostom. a Deakok kozzul Cyprianust, Hilar Lactant. Ambros Rufin. August. Paulinust,* es egiebeketis hoz elő, kik a Baruch

5 köniuet Prophetianak, Hieremias szauának neuzik.

Hazughsagh azis hogy Baruch ellenkezik Hieremiassal. Es azt itilem, boros volt ackor Gyarmathi, mikor a Baruch első reszenek masodik versebe azt oluasta hogy azon egy napon vötték, es egették megh Hierusalemet, mert azt ot nem mondotta Baruch, a mint megh lathattia valaki azt a helt

10 megh tekinti.

MASODSZOR azt mongia Gyarmathi,⁸⁸⁸ hogy Lyranus igy magiarazza azt a heliet. *A Patriarkak mikor éltek, köniörghöttek az ő köuetközendö maradekok bodogh allapothiert. kért azert a Propheta, hogy az az imatsagh melliel még eltekbe köniörghöttek megh halgattassek.*

15 Vgi vagon ezt iria Lyranus, de azért, azt sem tagaggia, hogy halalok vtannis köniörghöttek az Israel holtai az o maradekokert: Azert ha szinte helién haggiukis azt, a mit Lyranus mond, de ennek fölötte aztis helién kel hadnunk, hogy Baruch ot emlekezik a megh holtaknak halalok vtan

20 valo köniörghesekrül, a mint magiarazza Theodoretus azt a heliet, melinek magiarazattiaba igy ir. *Verba haec clare stendunt immortalitatem animae.* Ezek az szok, vgimond, niluan megh mutattiak a leleknek halhatatlan voltat. De hacsak vgi kellene erteni ezt a helt, a mint Gyarmathi magiarazza, abbol a heliböl nem mutattatnék megh a léleknek halhatatlansagha. Tehat vgi kel

25 ertenünk, hogy Baruch, azon kerü az Istent, hogy az megh holtak Lelke, testi halal vtán, imatkozzék a hiuekert. Es ezt, ő magha Baruch niluan ielenti, mert azon kerü az Istent, hogy *most halgassa megh az megh holtak köniörgheset,* Tehat arrul a köniörghesrül szol, melliet akkor mutatnak vala be Isten elöt, mikor Baruch ezt kéri vala Mert ama reghi köniörghést. melliel köniörghöttek a reghi szentek mikor éltek, akkor halgatta megh az {{92v}:} Vr Isten, mikor

30 köniöröttek neki az elő szentek es nem az ő halalok vtan, mikor immar ök megh holtak, es az ő imatsagok reghen el mult. Ennek okaert, mikor a szent iamborok valami iöuendö iot kértek az Vr Istentöl, noha az ő keuansagokat,

⁸⁸⁸ Gyarmath. fol. 162.

es kereseket nem telliesitette mingiart be az Isten, es nem atta megh mingiart a mit keuantak, de mind az altal, azt mongia a szent iras, hogy akkor, mingiart megh halgatta Isten az ő kereseket. Igi oluassuk,⁸⁸⁹ hogy mikor Abraham köniörögh Ismaelnek iouendö allapattiaért, az Isten azt mondá, *hogy megh*
5 *halgatta ötet*, Es hogy töb szántalan peldakat el haggiak, Daid niluan azt mongia,⁸⁹⁰ *hogy a mikor seghitseghül hijuk az Vr Istent, akkor, es azon napon, halgat megh minket*. Ha azért arrul az imatsagrud szol Baruck, melliel még h életkebe köniörgöttek a hiuek Istennek, nem mondhatta hogy *most halgassa megh ezt az Isten*, mert ha akkor megh nem halgatta mikor köniörghöttek, nilua
10 *most* megh nem halgattia az Isten. Veghezetre effele külömbözö magiarazatot, mi be nem vézünk, mind addigh, valamigh az Atiafiak bizonioson, a szent irasbol, vagi az aniazentegihaznak réghi megh rögzöt egienlő ertelmeböl, megh nem mutattiak, hogy ezt igi, kell ertenünk, Mert a szent Peter mondasa szerént,⁸⁹¹ nem kel a szent irast minden embernek tulaidon ertelme szerént
15 magiarazni.

HARMADSZOR azt mongia Gyarmathi,⁸⁹² *hogy az Israel halottain, nem azokat kel erteni, kik e vilagbol ki multak, hanem a szamkivetet embe-
reket, kik keserues rabsagba voltak. Es igi oluassuk, vgimond, vgian azon
Baruch cap. 3. v. 11. hogy halottaknak hiuatnak az ellensegh földén lakozo
20 Sidok mint Ezechielnelis 37. reszébe.*

De ezis csak tetouazas, mert Baruch, sohul nem hija holtaknak azokat a kik foghsagba voltak, hanem csak azt mongia, *hogy megh förtöztetet Israel a halottakkal*. Ezechielnelis az Vr Isten a halottaknak vtolso fel tamadasarul szol, nem a fogliokrul. De am bar vgi legien, hogy az irasba a fogliok halottak-
25 nak neueztesenek valamikor. Honnan tuggia {93[r:]} Gyarmathi, hogy ittis azokat kel erteni? Csak az ő magha agiaskodasabule? Vallion ha az Arrianus igi kezdene bizonitani, Neha az irasba az Istennek neue a Prophetaknakis tulaidonittatik, noha ök nem természet szerént valo Istenek. Tehat mikor az iras Christus Vrunkat Istennek neuezi, nem kel gondolnunk hogy természet

⁸⁸⁹ *Genes. 17. v. 20.*

⁸⁹⁰ *Psal 4. v. 1. 4. Psal. 19. v. 10.*

⁸⁹¹ *3. Petri 1. v. 20.*

⁸⁹² *Gyarmath. fol. 163.*

- szerént valo Isten legien. Azonképpen, ha Caluinus igi okoskodnek. A viz, a szent irasba, neha az Istennek malasztiaért vétetik. Tehat mikor vrunk azt mongia, *A ki vionnan nem születik vizből és szent Lelekből nem megien meniorzagba*, a vizen nem kel természet szerént valo vizet erteni, hanem
- 5 a szent Lelek aiandekat. Vallion mondok, ha igi okoskodnek, es töb effele argumentomokkal az egész kereztien hitet fel forgatnam, mit felelne erre Gyarmathi? A mit ő erre felelne, Azont felelem enis ő neki, Tudni illik, hogy eztelen es modnekül valo gondolat efféle. Es a szent irasnak bötü szerént valo értelmetül el nem kel tauoznunk, valamigh, vgian azon Z. Lélek, meli a szent
- 10 irast iratta, vagi az Aniazentegihaz által, vagi a szent irasnak más niluan valo mondása által előnkbe nem aggia, hogy *figurate*, es nem a bötünek tulaidon értelme szerént kel azt magyaraznunk. Es ha a zent iras magyarazattiaba ezt a regulat nem köuettiük, küniü fel forgatni az egész kereztien hitet, vgi annira, hogy mégh mikor Christus vrunkrul azt oluassukis hogy megh hala,
- 15 a Gyarmathi moggia ként, vgi magyarazhatna valaki hogy megh fogatot, rabsagba tartatot.

HATODIK BIZONISAGH.

- HATODIK bizonisagh: A mint a masodik bizonisaghnak elein mondám Z. Agostonnal, nem csak azt kel a Z. irasbol vöt tudomannak tartani,
- 20 a mi bötü szerént találtatik az irásba, hanem aztis, a mit ebből niluan valo köuettek szerént, az emberi okossagh ki hozhat: Illien pedigh a szenteknek valo köniörghés, Tehat ez, a szent iras szerént valo dologh. {[93v]:} Ennek a bizonisághnak masodik reszet, igi bizonitom. Azokat meltan es haznoson kériük, hogy köniöröghienek ertünk, a kik hasznoson imatkozhatnak,
- 25 Söt imatkoznakis mi ertünk, es e mellet, tuggiakis e vilaghi dolgokat. De a szentek imatkozhatnak, Söt imatkoznakis mi ertünk, e mellet tuggiakis e vilaghi dolgokat. Tehat meltan, es haznoson keriük öket hogy imatkozzanak mi erettünk.
- 30 Ez a bizoniságh, a szent irasbol vétetet, miuel hogy mind az első, s' mind a masodik mondas, auagi a *Maior*, es *Minor*, a szent irason fundaltatot. Az első mondas pedigh auagi a *Maior*, nem csak az emberi okossagh szerént

niluan valo, de a szent irasbolis megh bizoniodik: Mert, nem egiebert kérte ennyszer mind Z. Pal, s' mind a töb réghi iamborok, hogy imatkozzanak ö erettek a hiuek, es az Angialok, hanem csak azért, mert iol tutták, hogy hasznoson kerüik azoknak ertük valo köniörgheseket a kik hasznoson köniöröghetnek,

- 5 Söt köniöröghnekis mi ertünk, Es e mellet tuggiakis a mi dolgainkat. A masodik mondást a mi illeti, Gyarmathi sem tagaggia, hogy köniöröghetnek a szentek mi erettünk, mint ez elöt niluan megh mutatám⁸⁹³ a Z. irasbol, es az Vytok vallasabol, De azt mongia,⁸⁹⁴ *hogy nem mingiart kel annak köniörghenünk a ki seghetseghünkre vagion, mert az Asiaban lakozo hiuek, imatkoznak mi erettünk. de azért a kinek esze vagion, nem köniörögh nekik, tuduan hogy ök nem halliak a mi keresinket.* Meli feleletből, megh teczik hogy mikeppen szabad volna az Asiabeli hiuektül seghitséghet kérnünk, ha ök hallanak a mi keresinket, es leuel által vgian kerhettükis öket hogy imatkozzanak erettünk. szinte vgi, ha a szentek tuggiak a mi dolgainkat, es keresünket, szabad leszén a Gyarmathi okoskodasa szerént, ezeknekis köniörgheni.
- 10
- 15

Az irasbol pedigh niluan megh mutatok nem réghen,⁸⁹⁵ hogy a szentek, tuggiak, noha nem az ö természetek ereiéből, hanem az Istennek ielenteséből, a mi köniörghésinket mikeppen ez elöt megh mutatám,⁸⁹⁶ hogy a Prophetak tuttak az emberek titkos gondolatit.

- 20 {94[r]:} Ezekből azert niluan köuetközik, hogy ha a megh dücsöült szentek imadkozhatnak mi ertünk, nilua imadkoznakis, mert az ö benne megh gökerezet szeretet arra viszi öket, hogy az ö fiokat vgimint aniák szeressek, a mint e köniunek XIV reszébe megh mutatám.⁸⁹⁷ Ha pedigh imadkozhatnak, niluan köuetközik hogy hasznos, es giümölcsös az ö imadsaghok, a mint e köniunek XVIII reszébe megh mutatom, Miuelhogy Istennek nagy keduebe vanuak, Az Istennek pedigh fogadása tartia, hogy az ö hiueinek köniörgheset megh halgattia: Es ha még e vilagyon valo hiueinek felebarattiokert valo giarlo köniörghéseis fölötte hasznos, mentül hasznosb tehat a bodoghok köniörghése? Ha pedigh tuggiak es ertik e vilaghi dolghokat, es a mi cselekedetinket,
- 25

⁸⁹³ *Supra fol: 5. et 59.*

⁸⁹⁴ *Gyarmath: fol 138.*

⁸⁹⁵ *Supra fol: 66.*

⁸⁹⁶ *Supra fol: 9.*

⁸⁹⁷ *Supra fol: 59.*

ketsegh nekül, mijs kerhettiük öket hogy seghicsenek minket köniörghesekkel. De a mint megh mutatám, tuggiak a mi dolghainkat. Tehat meltan kerhetünk ö töllök, köniörghések által valo seghitséghet.

HETEDIK. VIII. ES IX. BIZONISAGH.

- 5 HETEDIK bizonisagh: A szent iras parancsolattia szerént, tartozunk azt cselekedni, a mit az Aniazentegihaz tanit, es abba megh maradni a mit be vöt az egész kereztienesegh, mint a masodik bizonsagba megh mutatam. Tehat a ki valami efféle dolgot megh vét, nilua a szent iras ellen cselekezik. De niluan valo dologh, hogy az egész Aniazentegihaz, mind szauáual, s' mind
- 10 cselekedetiuel, ez elöt ezer esztendö fölot, azt tanította, hogy a szenteket seghitseghül kel hini. Tehat a ki ezt tagagia, az iras ellen tusakodik.

- NIOLCZADIK bizonisagh. Hogy a mi ellenseginket, mint Daud Goliadot, az önnön fegiuerekkal giözzük megh, illien bizonisaghot tamaztunk: A töllünk el szakattak, azért karhoztattiak a szenteknek valo köniörghest,
- 15 mert az ö itiletek szerént, nincs az irasba errül pelda, vagi parancsolat. {[94v]:} Mert vgianis a mint ez elöt megh mutatam, ezen kiuül, valameni bizonsagok vagion, mind semmire kellök, Es ha valamit bizonitnak, aztis megh bizonittiak, hogy sem az Angialokat, sem az elő szenteket nem szabad seghitséghül hinunk. Ez pedigh a bizonságh, a mint ez elöt megh mondam,⁸⁹⁸ nem csak képtelen,
- 20 es modnekül valo, holot sok egieb dolgokatis cselekednek ö magok az atiafiak, melliekrül az irasba semmi niluan valo parancsolat nincsen. Vgimint hogy egy felesegnel többet nem veznek, Hogy, noha az Vr vacsoraiahoz giakran iarulnak, de azért egiszernel többször nem szabad megh kereztelkedniek, Hogy a szombat heliet a Vasarnapot illik megh, etc. De az Vytok ellenis szinte vgi viaskodik
- 25 mint szinte mi ellenünk. Mert azt mondhattiuk mijs ö ellenek. Hogy ha semmit nem kel hinni a mi az irasba nincsen, mi sem tartozunk el hinni a mit ök tanitnak, tudni illik hogy a megh dücsöült szenteket nem szabad seghitseghül hini, Mert sohult ezt az irasba fel nem talalliuk. A mit azert megh nem tiltot az Vr Isten, minemü orczáual akariák megh tiltani az Atiafiak?

⁸⁹⁸ *Vide supra fol. 89. in fine.*

Talam azt mondod, hogy akkor tiltotta megh mikor azt parancsolta, hogy csak az egi Istent tiszteliük, es csak egi közbe iarot, tudni illik a mi megh valtonkat higgiük: Auagi mikor megh parancsolta az Isten, hogy csak azt cselekeggiük a mit ő parancsol, es azon kiuül semmit ne cselekeggiünk.

- 5 De ez a felelet semmire kellő. Mert noha egi Istent kel tisztelnünk, es egi megh valtót vallanunk, De azért vgian szabad mégh e szarandokságba viaskodó bünös szolgálha tarsainkatis kérti, hogy köniörghienek ertünk az Istennek, es seghicsenek Isten előtt, Tehat efféle köniörghes, sem az Isteni tizteletet, sem a megh valto IESVS Christus tiztit, el nem rontia. Mi pedigh
- 10 a bodoghsagos szenteknek csak illien modon köniörgünk a mint ez előtt megh mutatam. Soha pedigh az Isten azt nem hatta, hogy csak azt cselekeggiük a mit ő niluan a szent irasba megh parancsolt, a mint masut⁸⁹⁹ böuön {95[r].} megh mutatam. Es erőmet erteném, hon volna megh parancsolua az, a mit az Atiafiakis hiznek, tudni illik hogy Vasarnapot s' nem szombatot kellien
- 15 megh illeni, hogy Z. Palnak tizen négi leuelét, s' nem többet, sem keusebbet, kellien a Z. Iras közzé be venni, es töb szantalan efféle dolgokat.

- KILENCSEDIK bizonisagh: Az Angialok nem csak tuggiak es örülik a bünösök megh terését, De halliákis azoknak könörghését, kik őket segítsegül hijak, Söt megh az ördögökis halliak az ördögösök suttagását,
- 20 es seghillik őket, mint ez előtt megh mutatam,⁹⁰⁰ Es annak okaért, szabad a bodogh Angialokat kernünk hogy segicsének Isten előtt. Tehat azonkeppen tudhattiak a szentek lelkeijs, es kerhettiük őketis, hogy imadkozzanak erettünk. Meli köuetközést két keppen bizonithattiuk megh. ELŐSZÖR mert vgian azon bizonisagok, mellieket a szenteknek valo könörgés ellen
- 25 tamazt Gyarmathi az ő Attiafiaiualegietembe, egy arant el rontiak minden teremtet allattul valo seghitsegh kerést, mint akar kiis eszébe veheti, ha megh tekinti a feliül megh rostalt bizonisaghít Gyarmathinak, mert csak egy a közbeiaro, a kibe kel biznunk, a kitül seghitségghet kel varnunk. etc. Ha azért az Angialoknak valo könörgést el nem rontiak,
- 30 szinte vgi a szenteknek valo könörgésnek sem arthatnak semmiképpen.

⁸⁹⁹ *A kereztieni Imadságos köniube, fol: 248.*

⁹⁰⁰ *Supra fol: 55.*

MASODSZOR mert Christus Vrunk azt mongia,⁹⁰¹ *hogy meniorszagba, minniaian ollianok leszünk mint az Angialok.* Erre azt feleli Gyarmathi,⁹⁰² *Hogy ez a hasonlatossagh nem most vágion, hanem a fel tamadáskor lészen: Es csak egy dologba hasonlittia őket Christus az Angialokhoz tudni illik*
5 *a hazassagh nekül valo eletbe.* De nem igaz ez a felelet, mert Z. Lukacznal, így szol Vrunk, *Meniorszagba sem hazasodnak, sem férhez nem mennek, mert megh sem halhatnak, minel hogy egienlök az Angialokhoz.* Holot az Angialokkal valo egienlöseget mongia okanak lenni, hogy megh nem hálnak, sem megh nem hazasodnak a bodogok, es noha iöüendöbe mongia,
10 *hogy megh nem hazasodnak, non nubent,* de a ielen valo üdörülis szol, mikor az Angialokkal valo egienlöseget elő hozza, *aeuquales sunt Angelis:* Ennek fölötte, ezt az Angialokhoz {[95v]:} valo hasonlatossagot, megh nem határozza Christus Vrunk a hazassagh nekül valo eletre, Söt az Angialokkal valo hasonlatossagot mongia okának, hogy megh nem hazasodnak: En sem
15 szenedem azért hogy ezt megh határozza Gyarmathi, hanem csak anniba, menibe a Z. Iras megh határozza, Sohult pedig az iras, abba megh nem határozza ezt a hasonlatossagot, hogy az Angialok *Az Isteni ielenesből megh ertik azokat a dolgokat mellieket nekik tudni szükséggh,* a mint Gyarmathi iria,⁹⁰³ a szentek pedig ezeket megh nem ertik.

20 *TIZEN NIOLCSZADIK RESZE.*

MELIBE MEGH ROSTALTATNAK MONOSZLOI VRAMNAK
ENNIHANI BIZONSAGHIRA VALO feleleti Gyarmathinak.

NOha a fellüül elő hozot bizoniságok elegegesek lehetnek minden okos ember itileti szerént, a kereztieni tudomannak giözhetetlen erősségére.
25 Mind az által, sok töb bizonisagokatis szoktak elő hozni a kereztien

⁹⁰¹ *Mat: 22. v. 30. Lucae 20. v. 36.*

⁹⁰² *Fol: 141. 165. et 229.*

⁹⁰³ *Gyarmath: fol: 141. b.*

tanitok, melliekkel az eleghségesen megh bizonittatot igassagot erőssitik, es otalmazak a sok modnekül valo karomlasok ellen.

Monoszloi Vram sok efféle bizonisaghokat hozot vala elő, melliekkel, kiualtképpen azt bizonittia, hogy a megh dücsöült szentek imatkoznak mi
5 erettünk. Es noha ezt ő magha sem tagaggia Gyarmathi, a mint ez előt megh mondam, iollehet nem telliesseggel bizonios dologhnak itili lenni, mind az {96[r]:} által, nagi epeséggel igiekezik megh felelni azokra a bizonsagokra, Vgy annira hogy, az ő köniuenek 115. *leuelen* el kezduen, nagy sok heiaba valo szo szaporitasáual, egész a 249. *leuéligh* azon mesterkedik, hogy erőtlenne
10 tegie a Monozloi Vram bizonisaghit.

Es iollehet nem ighen szükségheges volna hogy a sok hiuolkodo, fundamentomnekül valo, Kemnicius, es Caluinus agia gondolatit (mellieknel egiebet elő nem hoz Gyarmathi) megh visgalnoiok, holot az előbbi bizoniságok, eleghsegések a mi igaz vallasunk otalmara, es a minemü feleleteket ad azokra Gyarmathi eleghsegésen megh rostaltattak, es erőttelne
15 tetettek e köniunek XV. es XVI. részébe. Mind az által, hogy minden ember eszébe véghie, mely fundamentomnekül valo fogasokkal es csauargasokkal szoktak az Atiafiak el kerülni a szent irasbol vöt bizonisagoknak ereiet, eztis a Gyarmathi köniunenek, auagi inkab a Caluinus es Kemnicius irasabol
20 toldozot foldozot Kudus mentének hiuolkodosagat, röüideden megh sommalom, miuel hogy hozzu es haszontalan dologh volna, az ő sok vnalmas bezédet eggienként elő szamlalni, es a kereztien oluaso eleibe adni. A mit azert mégh eddegh megh nem hantunk vetettünk, azokat rend szerént megh haniom vetem, el hagiuan azokat, melliek, Auagi e mostani dologot nem ille-
25 tik, Auagi az előt megh hamissittattak.

ELÖSZÖR azért, Gyarmathi,⁹⁰⁴ sok gaz szitkokkal akaria el rontani azt a bionsaghot, melliet mi e köninek XVI részébe, masodik giözhetelen bizonsagul elő hozank. De miuel hogy az ő tetouazo csauargasinak, es hiuolkodo feleletinek erőtlen voltat, böüön megh mutatok vgian azon
30 masodik bizonisaghnak magiarazattiaba, nem szükséghe most arrul többet szollani.

⁹⁰⁴ *A folio 115. ad fol: 126.*

- MASODSZOR, Monoszloi Vramnak illien bizonisághat hozza elő.⁹⁰⁵ Az Vr Isten, nem csak mikor az ő hiuei éltek, de halalok vtannis, sok szantalan iot cselekedet ő erettek egiebekkel, kik azt nem erdemlettek. Es a hiuekis giakran azon kerték az Istent, hogy Abrahamert, Isakert, etc.
- 5** {[96v]:} kõniörüllion ő raitok. Tehat mostis kerhettiük az Vr Istent hogy az ő szentiert, cselekeggiek iot miuelünk. E bizonsaghnak, Első resze, megh teczik *Genes: 26. v. 4. 5.* ahol Isaknak az Isten azt ighiri, hogy Abrahamert megh algia ötet. Moyses, *Exod: 32. v. 13.* azon kéri az Istent, hogy Abrahamert cselekeggiek irgalmason az ő nepéuel, es megh halgata ötet. *3.Reg: 15. v. 4 5.*
- 10** a Daud io cselekedetiert (vgimond az iras) magzatot ada Isten Salamonnak. *Daniel: 3. v. 35.* a három szent iffiu, kéri az Istent, hogy el ne vesse az ő nepet Abrahamert, Isakert, Iacobert. Ezenkeppen Iob kõniörghe az ő baratiert, es megh halgattatek *Iob 42. v. 8* Es azért kére Ezechias, Isaias Prophetat, hogy imatkozzék a kössegert, *4.Reg: 19. v 4.* Moyses azt parancsollia Aaronnak, hogy imatkozzek a nepért, *Num: 16. v: 46.*
- 15** It Gyarmathi, legh először az emberek io cselekedeti erdemebe akad, es errül vgy beszél,⁹⁰⁶ mint ha Indiabol iöt emberrel szollana, ki soha a Romai Ecclesia tudomaniat nem hallotta volna. Es niluan megh mutattia, hogy soha, csak azt sem erette, mit higgiünk es tanicsunk mi, az emberek io cselekedete erdemerül. Azt mongia azert,⁹⁰⁷ *hogy a mi io cselekedetinknek, Isten elöt, io es gazdagh fizetese vagion, de ennek fundamentoma az Istennek igaz mondo ighireti, es nem a mi tehetsegünköl löt io cselekedetek.* Ez szerető Gyarmathim mind igaz, es mijs ezent valliuk, es valaki külömbet tanit azt karhoztattiuk, a mint Magiari Istuan ellen iruan, az Orszagh romlása okairul
- 25** irt kõnibe bösegesen megh bizonitam. De tegedet vagi a gonossagh vakitot megh, vagi a tudatlansagh csalt mégh, hogy mégh csak ingien sem erted a mi vallasunkat, es meghis karhoztatod. De miuel hogy a mint e kõninek elein mondam, efféle masuua tartozo dolgokat, nem akarok a ty modotok szerént (kik minden moslékba, minden gazt özue keuertek) ez irasba elegiteni. Mind
- 30** az altal, azt fogadom a kereztien oluasonak, hogy a ki a felliül megh neuzet

⁹⁰⁵ *A folio 126. ad fol: 129.*

⁹⁰⁶ *A folio 129. ad fol: 134.*

⁹⁰⁷ *Fol: 133. 134.*

Magiari Istuan ellen irt köniuet megh tekinti, niluan eszébe vészi, mely modnekül valo dolgokba török a Gyarmathiual egi porazon {97[r]:} futo praedicatorok elmeieket, auagi inkab nielueket, miuel hogy azoknak nem farad elmeiek, a kik *Dant sine mente sonos*.

- 5 Azert sok habozás, es tetouázás vtan, így felel erre:⁹⁰⁸ *Mikor a reghi szentek Abrahamot, Isaakot tamasztották Isten eleibe, Az ő frigiet, kötése, szöuetségheet, auagi esküuessel töt ighiretit iutattiak eszébe, melliet arra kötötte vala maghat az Isten, hogy az ő maradekoknak Istene leszen: Es igi, nem a reghi szentek io cselekedetit hanem az Istennek ighiretit tamaztiak Isten eleibe, Mint ha azt montak volna: Halgas megh, mert ezeknek azt ighirted hogy megh halgacz.*

- De iollehet sokszor az Istent az ő fogadására emlekeztetik a reghi szentek, mind az által, sok helien semmi emlekezetet nem tesznek az Isten fogadasarul, hanem csak az ő kedues szolgairul, mint a felliül emlitet heliekből ki teczik:
- 15 Söt az iras azt mongia,⁹⁰⁹ hogy azert ada Isten Salamonnak magzatot, *miuel hogy David iot cselekedet vala Isten elöt*. Tehat az Isten, az ő szolgainak Istennek malaztiabol veghez vit io cselekedetiert, még halálok vtannis iot cselekeszik, es mijs kerhettiük az Istent, hogy ő erettek kegielmes legien nekünk, Mikeppen azonnis kerhettiük, hogy a mi eleink büneért megh ne verien minket. Es bizoniara ha az Istennek irgalmassága, minden cselekedetin ki öntetet, auagi, felliül halaggia minden cselekedetit, Ha az ő igassaga szerént, harmad es negied nemzetszeghygh megh bünteti a fiokba az ösök vetket, kiknek mertekeket be töltik a gonoz fiak, sokkal melto, hogy ezer izigh az ő irgalmassagha ki öntessék az ő hiu szolgainak tökeltessegekert.
- 20 Es ezt tudom hogy ő magha sem tagadhattia, s' nemis tagaggia Gyarmathi. Miert tetouaz tehat, es nem a megh holt iamborok tekelltessegeért, hanem csak az önne ighiretiert mongia hogy iot cselekezik az Isten mi velünk? Miert vitattia aztis oly vakmerő keppen,⁹¹⁰ hogy mikor az Isten Daidéert mondatik valami iot cselekedni Salamonnal, ot nem ő maghat Daidot, hanem
- 25 Christust kel ertenünk? Vallions' ha egi vagy két helien az iras Daidnak

⁹⁰⁸ *A folio 134. ad fol: 140. Iterum a folio 154 ad folio 156.*

⁹⁰⁹ *3.Reg: 15. v. 5.*

⁹¹⁰ *Fol: 137.*

neuezi Christus vrunkat, mingiart köuetkeziké, hogy mindenüt ahol Daidot neuezi az iras {[97v]:} Christust kellien ertenünk? Nem itilem oly eze fordult embernek Gyarmathit, hogy ezt alicsa, auagi hogy mikor az iras azt mongia,⁹¹¹ hogy Daidnak réghi io cselekedetiért Salamonnak magzatot ada, ittis Daidon Christus vrunkat ercse.

Helien marad tehat ez a Monoszloi Vram bizonisagha, melliel semmit egiebet nem bizonitnak a Catholicusok, hanem azt, *hogy az Isten elöt keduesek a megh holt szentek, es annira keduesek, hogy ő erettek, az Isten szantálan iot cselekezik az elő emberekkel*: Es hogy, *az elő emberekis, kérhetik az Istent, hogy az ő szentiert, algion es szabadicsion megh minket*. Csak e köuetkezik legh először, es *immediate* a Monoszloi Vrammal elő hozot bizonisagbol. De touab menuen, Azis iól köuetközik, hogy, Ha a megh dücsöült szentek köniörögnek mi erettünk meniországba, az ő köniörgeseknek nagy haszna es foganattia vagion. Nem a végre hozzak azért ezt elő a Catholicusok, mint ha ebből, csak puztan ő magabol, mingiart azt akarnak ki hozni, *hogy a szenteknek köniörgheni kellien*, mert csak puztán ebből, a nem köuetkezik, De a véghre, hogy megh mutassak, *hogy ha a szentek köniöröghnek, niluan haznoson köniöröghnek mi erettünk*. Ebből osztan mint hozhassuk ki, hogy a szenteknek valo könörghes hasznos legien, megh mutátam e köninek XVI reszébe az hatodik bizonisagba. De a mint ez elöt mondam, örömet el szaggattiák az Atiafiak a kereztienek bizonsaghit, es nem hozzak sem eppen, sem a vegre elő, a mit ezekkel akarnak a kereztienek bizonitani.

HARMADSZOR:⁹¹² Hozta volt elő Monoszloi Vram ama Iacob mondasat, holot megh álduan a Ioseph fiait, Ephraimot es Manassest, imigien szol.⁹¹³

25 *Hiuattassék seghitsegül az en neuem, es az en Atiam Abraham es Isaak neue ő reaiok, Inuocetur nomen meum super vos, nomina quoque Patrum meorum Abraham, Isaak*. Szabad volt Tehat seghitseghül hini a megh holt szenteket.

Erre Gyarmathi azt feleli, hogy ez a szo, *Inuocetur*, a szent irasba, noha annit tezen giakorta, mint *hiuassék seghitseghül*, de e mellet, giakran egieb helieken

30 *Inuocetur nomen annit té- {98[r]:}szen, mint ha ki azt mondana. Az en neuemrül*

⁹¹¹ 3.Regum 15. v. 4. et 5.

⁹¹² A fol: 143. ad fol: 149.

⁹¹³ Gen: 48. v. 16.

neueztetessenek, enimeknek hiuassanak. Igy vétetik Daniel: 9. v. 18. *Isaiae* 4. v. 1. 2.Reg: 6 v. 2. *It azért Iacob csak azt mongia, hogy noha a Ioseph fiai Aegyptomba poghan nembol valo azzoni allattul születettek, de mind az által, ne itillessenek idegeneknek attul a szent maghtul, melliet az Vr megh aldot vala,*

5 *hanem söt inkab, szinte mint ha fiai es nem Vnokai volnanak Iacobnak. Eo fiainak hiuattassanak, es az Attiai örökségbe, a Canan földébe, szinte anny reszek legien, az öröksegh oztasba, mint akar mely Patriarchanak, mely meltosaghegieb keppen ötet nem illette volna, hanem, az ö Attioknak Iosephnek csak egy rézt kellett volna adni, es csak e szallot volna Ephraimra es Manassesre, az ö*

10 *maradekokkal egietembe, ha ez az aldas, es fiuua fogadás által, megh nem kettöztetet volna az ö reszek.*

Ez sommaia a Gyarmathi feleletinek: Es noha azt a feleletet en nem karhoztatom, tuduan hogy Gyarmathi előttis *Lyranus* ezenképpen magiarazta azt a heliet. De mind az által, miuel hogy az *Inuocatio* a szent irásba, hon

15 *a seghitseghül hiuast iedzi, s hon pedig a mas neuetül valo neueztetést, örömost erteném Gyarmathitul, ki sughta megh neki, hogy it, e helien, nem vgi vetetik a mint Monoszloi veszi? A szent irast, a mint ez előttis a mondam, nem tulaidon ertelemből kel magiarazni, hanem a Z. Lelek Istennek bizonios tanitasabol: Gyarmathi pedig azt hizi, hogy a Z. Leleknek bizonios tanítása,*

20 *nem egiebünnen esmertetik megh, hanem csak a szent irasbol. Tehat a szent iras ertelmeis, csak a szent irasbol vétetik az ö itileti szerent. Ez ha vgi vagion, Mutassa megh Gyarmathi, hogy a szent iras, azt tanittia, hogy it e helien, az Inuocatio nem a seghitseghül hiuast, hanem a Iacob neuerül valo neuezetet iegzi. Auagy ha ezt az irasbol megh nem mutathattia, az ö maghatul vetet*

25 *fondamentom szerent, nem kel ezt a magiarazatot be venni. Megh mutatam pedig ez elöt, mely erőtlen, söt veszedelmes ez a Gyarmathi argumentoma, es erőssege. A szent irasba eggiüt ez a szo, imillien ertelembe vétetik: Tehat masuttis azon ertelembe kel vennünk. Ha pedig csak az ö magha teczeséuel, es meltosagáual bizonit {[98v]:} Gyarmathi miuel hogy *Zemlen**

30 *Varmegyei Senior, etc. helt adok ennek az ö bizonsaganak, Mert vgianis, ki volna oly meresz ember, a ki a Dominus Senior szauat heliën nem hadna? Z. Agoston, es a töb réghi Doktorok, el hagtak neha a czelt, de a Dominus Senior, minden löuesbe, a tárgynak feierét talállia.*

NEGIEDSZER.⁹¹⁴ Hozza elő Monoszloi Vram, szent Iobbul ama szép mondasokat, (a)⁹¹⁵ *hijad azért, ha léssen a ki neked megh felellien, es valamely szenthez essel.* Es ismet így köniörögh masut Z. Iob. *Akár csak ty köniörüllietek raitam en baratim.* Mely mondasokat, az Angialokrul magiaráz

5 szent Agoston, Söt a LXX fő Sidok forditasabais, szent Iobnak ötödik reszébe niluan Angialoknak neuzettetnek azok a szentek, a kikhez kel esnünk.

Z. Daudis azt mongia,⁹¹⁶ *hogy a mi büneink bocsanattiaért, minden szent köniörögh Istennek alkolmatos üdöbe.* Tehat az Angialokis köniöröghnek mi erettünk.

- 10 Ezeknek az iras mondasinak, mas magiarazatit hozza elő Gyarmathi,⁹¹⁷ es enis tudom, hogy a Catholicus Doctorokis giakran külömbennis magiarázzak ezeket a helieket. De azért, ezt a Monoszloi Vram ertelmet sem karhoztattiak. Söt a Z. Agoston ertelmet es magiarazattiat, a kinek esze vagion nagiohra böcsüllü, hogy sem a Kemniciuset, vagy Caluinuset.
- 15 mint hannia a kalafintat Gyarmathi, de soha efféle szent iras magiarazatiual senkit megh nem tantorithat, ha az ő tölle vetet fundamentom helien marad, Mert ha semmit nem kel hinni a mi a szent irasba niluan *expresse* megh nem iratot, a mint ő vitattia,⁹¹⁸ nilua ha a szent irasba megh nem mutattia, hogy ezeket a szent iras mondasit vgy kel magiarazni a mint ő érti, es nem vgy a mint
- 20 Z. Agoston magiarazza, soha helt nem adunk az ő tettetes magiarazásinak. Azert a Z. Iob 5. részset, vgy magiarazhattiuk, mint ha Eliphaz azt mondana Iobnak. *Alázd megh magadat Isten elöt, es a te meltatlan voltodat megh esmérüen, kéried a szenteket, hogy engeztelliek megh Istent neked.*

- EOTÖDSZÖR hozza elő⁹¹⁹ a Monoszloi Vram ötö-^{99[r]:}dik, hatodik, hetedik bizonisaghat, tudni illik, a Baruch Prophetanak harmadik reszeböl vétetet erősseget, melyrül nem réghen szollank böségesen. Es a Zacharias Prophetanak első reszeböl tamaztot bizonisaghot, melynek giözhetetlen ereierül, ez elöt szollottunk. Veghezetre ama Ieremiasnal valo Isteni

⁹¹⁴ A fol: 149. ad fol: 153.

⁹¹⁵ a Iob 5. v. 1. Iob 19. v. 21.

⁹¹⁶ Psalm: 31. v. 6.

⁹¹⁷ Vide Pinedan Iob 5. v. 1.

⁹¹⁸ Fol: 143.

⁹¹⁹ A fol: 156. ad fol: 168.

mondasbol vöt erősegetis ostorozza Gyarmathi, holot az Isten így szol.⁹²⁰
Ha Moyses, es Samuel elömbe allananakis, nem léssen sziuem ehez a nephez.
 De iollehet a mint Gyarmathi mongia⁹²¹ efféle *Haua* valo szollásba, gyakran
 lehetetlen dolgokis foglaltatnak, es nem köuetközik, hogy a mit az iras *haua*
 5 mond az lehetséghes, es szokot dologh legien: Mind azon által, azis bizonios
 dologh, hogy gyakran, efféle *ha*, oli dolgot ielent, mely szokot, es lehetségés
 dologh: Mutassa megh azért nekünk Gyarmathi a szent irasbol (miuel hogy
 ő hinni nem akaria a mi *expresse* nincs az irásba,) hogy it, ezt az *Hát*, nem
 valami lehetségés, es szokot, hanem szokatlan, es lehetetlen dologrul kel
 10 érteni, Es néki aggiuk a palmat, mint giözödelmes baiuiuonak, Ezt ha csak
 az ő magha teczeséuel, es tulaidon magiarazattiaual akaria bizonitani, Nem io
 helien fogot ki a iambor, Mert a kinek esze vagion, az ő szeles agianak tulaidon
 gondolkodasiért, el nem haggia a sok iambor teczeset, es ertelmet.

Véghe mind azon által, Gyarmathijs megh engedhi, hogy a Machabaeus
 15 köniueböl vöt pelda, megh mutattia, hogy a szentek imatkoznak mi erettünk
 közönsegésen: *De ebből, vgimond,*⁹²² *nem köuetközik, hogy eggienkent tuggiak*
a mi dolgainkat, es eggienkent imatkozzanak mi erettünk, mely dologrul
vagion mi köztünk es a Papistak közt vetekedes. Sokkal inkább nem köuetkezik
 20 *pedigh hogy öket seghitseghül kellien hinunk, ha szinte seghitnekis min-*
ket köniörgesekkel. Mert az ököris seghiti a szanto embert, a feize es furu
az acsot, a csatazot a io lo, de azért, nem kel ezeket seghitseghül hinunk,
a poganiok moggiara, kik Isten gianant tizteltek minden teremtet allatot,
mely öket seghitette, es nekik haznalt vgimint a Napot, Csillagot, söt, még
a Földet, es a Paar hagimatis.

25 De ezek, csak modnekül valo szo szaporitasok. Mert {[99v]:} mijs, a Hiere-
 mias peldaiabol, csak azt bizonittiuk, *hogy a szentek köniöröghnek mi erettünk*
 a mint ez elöt megh mondam. Az Onias peldaiabol pedigh, azis megh teczik,
hogy gondot viselnek a megh holt szentek az elökre, ezeket tanittiak, oktattiak
vigattalliak, es annak okaért, nem csak közönsegésen, de in particularijs
 30 tudnak valamit a mi dolgainkba, a mint az elöt megh mutatom. Es iollehet

⁹²⁰ *Ierem: 15. v. 1*

⁹²¹ *Fol: 158.*

⁹²² *Fol: 177.*

semmikeppen nem köuetközök hogy seghitseghül hihassak azt, valaki minket seghél, Mert, hogy valakit bolondsagnekül seghitseghül hihassunk, szüksegh, hogy ez, nem csak seghithessen minket, hanem ercse es tuggiais a mi könörgesinket, a mint ez elöt megh mutatam, es ö maghais Gyarmathi
5 megh engedé. Ha azért, a szentekrül megh bizonithattiuk, *hogy seghitethnek es seghiteni akarnak* minket, e melliet hogy *tuggiak es ertikis a mi keresinket*, ketseghnékül seghitségül hihattiuk öket, mikeppen ez elöt megh bizonitam. Kiböl, niluan megh teczik, mely marczonasagok azok, az ökörrül, fururul, feiszérül, etc. valo tetouazasok, mellieket Gyarmathi forgat, De efféle szép
10 hasonlatosságok, eleghségesek az egiügiük megh csalására.

De lásd, az alhatatlan embernek tetouazását. Ismet megh bannia hogy a szenteknek a hiuekért valo köniörgheseket megh engede, Es terituen loua szaiat, azt mongia,⁹²³ *hogy a mit a Machabaeusok köniuebe oluasunk Hieremias es Onias felöl, azt almába latta Iudas. Ha azért almot nem akarunk hiueliezni, annak bekét haggiunk. Noha azért Ioseph, es ama Iacob Propheta almát, melibe a menyeyi laitrat lata, böcsüllüük, mert ezekrül nem valami megh vetet bizontalan köniu, hanem a minden üdöben be vétetet szent iras, téssen bizonsaghot, de ezt a Machabaeus, Vy, es szokatlan dologrul valo álmat, melyrül a megh vetet köniu emlekezik, nem szüksegh be vennünk.*
15 Es ha szinte megh enghednökis (vgimond) hogy ez Isteni álom volt, vgian nem köuetkeznek, hogy a szentek imatkoznak mi erettünk, *mert ezzel, csak mint peldáual, es nem valoba löt dologgal, akaria mutatni az Isten, hogy immar köniörült a Sidokon, es Machabaeus által akaria megh verni az ö ellensegeket. Miképpen, hasonlo hypotyposissal 3.Reg: 22. v. 19. aggia elönkbe Michaeas, hogy az {100[r:]} Vr Isten tanacskozot, es az ördögtül kerdezkedet, mint verie megh Áchabot.*
25

Ezekis a csauargasok, nem egiebek hanem csak roka vermek, es lappango barlangok, Mert, holot a Machabaeusok köniuei szinte ollian szent irasok, mint a Teremptesrül irt, auagi más egieb köniu, niluan hizzük, hogy nem almot
30 hiueliez, nem heiaba valo almot beszél, hanem bizonios, Isteni ielenést, a mint valosaghos képpen megh teczik abbol, hogy e latas vtan, Iudas Nicanorral szembe szala keuesed magáual, es le vagha Nicanort, *harmincz öt ezer*

⁹²³ Fol: 195. 196.

emberrel egietembe.⁹²⁴ A szent irasba sem Vy, sem szokatlan dologh ez, hogy a megh dücsöült szentek köniörögnek az előkert, a mint e könuinek XIV reszebe megh mutatám.

- Iollehet pedigh az irás giakran *hypotyposessel* el, tanításnak okaért,
- 5 es eleuen peldaual aggia előnkbe az Isteni dolgokat, miuel hogy külömben ezeket oly alkolmatoson megh nem foghattia az emberi elmenek giarlosaga, de hogy amaz Onias mondasabais, *Ez a ki sokát imatkozik az egész népért es a szent varosért*, csak pelda beszede legien, azt alitom almaba latta Gyarmathi. Mind azon által, miuel hogy a *Helmecki Pastor* mongia, el kel hinni,
- 10 Es szinte ezenkeppen, akár mely historiat, es sententiatis melliet Christus Vrunkrul, vagy egieb dologrul oluasunk az Irasba *Hypotyposesse* teheti a *Dominus Senior Zemlinensis* mihent akaria, Mert a szent irasnak niaka tekért magyarazására neki oly nagi meltosaga vagion, hogy valamint ő akaria, csak vgy, es nem külömben kel ezt erteni, Ahon *figurat* akar talalni, ot, vagy
- 15 imigy, vagy amugy, *figuranak*, es az ő szaia izi szerént valo *figuranak* kel lenni: Ha ki pedigh megh nem elégszik az ő teczesenel, es megh nem aal az ő magyarazattian, am előtte mind két veghe, csak azt iol megh ércse eléb, Hogy Gyarmathi, nem csak megh nem bizonithattia, de csak ingien sem igiekezik hogy megh bizonicsa az ő magyarazattit, hanem csak az önnön
- 20 teczeset hozza elő, Es csak nem amazt kialtia, *sic valo, sic iubeo, sit pro ratione voluntas.*

- HETEDSZER⁹²⁵ azokat a szent irasbol vöt bizonisa-{{100v}}gokat turkallia Gyarmathi, mellieket e könuinek XVI reszebe elő hozank. De miuel hogy ezekre vgian ottan megh felelénk, nem szükségh it e dologrul többet szollanunk.
- 25

- Hanem immar ideie, hogy be feiezzük Isten segitsegeuel, ezt a mi rouid feleletünket: Meliböl, az en itiletem szerént, minden ember eszébe veheti, mely erőtlen, es modnekül valo bizonisagokkal igiekeznek az Atiafiak, az Aniazentegihaznak megh röghzöt tudomaniat, es a szent irasnak igaz ertelme szerént valo Istenes vallásat el rontani, es megh hamissitani.
- 30 Meli nagiöt tulaidonitnak magoknak a szent iras magyarazattiaba, azt alituan,

⁹²⁴ 2.Machab: 15. v. 27.

⁹²⁵ A fol: 197. ad. fol: 242.

5 hogy nem csak az irasnak bötüie, es igaz ertelme, De az önnön tulaidon es saiat elmeiekböl faragot magiarazattiais, szent iras legien, Es valamit ezzel bizonitnak, azt itilik, hogy azt a szent irassal bizonittiak, holot bizoni csak az önnön saiat teczesekkel bizonitnak mindeneket, es nem a szent irassal, melinek ereie, es meltosaga az ö igaz ertelmébe, es magiarazattiába vagion.

10 Aztis megh ertheti a kereztien oluaso, mely Istentelenül karomlanak minket az Atiafiak, mikor azt kialtiák, hogy *Baluanozok vagiunk, A szenteket Isten gianant tiztelliük, Nekikis az Isteni tiszteletbe részt teszünk. etc.* Kirül, az Istennek igaz itilö széki elöt aggianak szamot. Azonba minden okos ember megh itilheti, hogy többet kel nekünk, a mi belső hitünkrül valo vallas tetelbe hinni, hogy sem mint a mi ellensegünk karomlo szidalminak.

15 Engeggie a mennek földnek Istene, a mi megh válto, es közbe járo IESVS Christusunk szent halála altal, hogy valaki ezt a köniuuet oluassa, nyillyek megh lelki szeme, es az Isteni tudomannak feniessegere iutuán, minden tetouazo tanusagokat el tauoztatuan, az igassagnak erős oszlopán, es fel bonthatatlan fondamentomán, mind véghigh megh maraggion. AMEN.

Dücsössegh Atianak, es Fiunak, es Z. Lelek Istennek:
AMEN.

3. JEGYZETEK

3.1. A mű létrejöttének körülményei, kiadásai és utóélete

A 16–17. században a szentek tiszteletéről, bálványozásról, képtiszteletről kialakult vita ösztönzői – katolikus oldalról – a trienti zsinat utáni protestáns kritikák voltak, ez készítette újbóli összefoglalások, anyanyelvi megfogalmazások írására a katolikus szerzőket.¹ A jelenlegi legújabb szakirodalom mindennek a problémakörnek egy részével, a képtisztelettel foglalkozik részletesebben. Bitskey István alapvető tanulmányának² a középpontjában Pázmány vitairatai állnak, Monoszló András munkáit ő ismerteti először részletesen, ezt egészíti ki Tasi Réka,³ aki Monoszló kapcsán elemzi alaposan a képtisztelet fogalmait. Gábor Csilla kifejezetten Monoszló és Gyarmati vitájáról ír,⁴ tanulmánya előszavában részletesen összefoglalja a szentek tiszteletéről szóló 16–17. századi vallási viták történetét. Elemzése során összeveti a két kötetet, rámutat a markáns különbségekre, ezek egyik legfontosabbja a műfaji különbözőség,⁵ majd az argumentáció menetét és eszközeit is bemutatja mindkét részről. Fontos ez az összevetés, Pázmány vitairata szempontjából továbbgondolható, ugyanis kettejük forráshivatkozásait tekintve (Monoszló döntően az egyházatyák szövegeire támaszkodik, Gyarmati pedig főként a középkor teológusaira és liturgikus szövegeire⁶) megállapítható, hogy Pázmány mindezeket egybedolgozta,

¹ A szentek tiszteletéről és ábrázolásáról zajló viták az ókeresztény és a keleti hitviták időszakába nyúlnak vissza. A legalapvetőbb Szent Ágostontól, Damaszkuszi Szent Jánostól, Aquinói Szent Tamástól származó munkáknak a képek tiszteletével kapcsolatos teológiai fogalmait áttekintette legutóbb Tasi Réka (TASI 2012, 52–53), a későbbi századok során főként az ő műveikre hivatkoztak.

² BITSKEY 2005, 67–77.

³ TASI 2012, 52–64.

⁴ GÁBOR 2007, 115–132.

⁵ Monoszló elmondott prédikációk alapján inkább apologetikus, enciklopédikus traktátust írt, mintsem vitairatot, nincs is konkrét címzettje, Gyarmati polémiaíjának hangnemét meghatározza a vitapartner, Monoszló könyve, gondolatmenetét ehhez igazítja. GÁBOR 2007, 121–122.

⁶ GÁBOR 2007, 124.

kiegészítette, szándékoltan perdöntő mennyiségű hivatkozással látta el. Mindez remekül illeszkedik a polémiáknak ahhoz az íratlan szabályához, hogy a vitapartneret a saját eszközeivel kell legyőzni. Pázmány a Monoszlóy által nem pontosan megfogalmazott magyar nyelvű teológiai szakkifejezéseket akarhatta pontosítani a maga írásával, hogy a pontatlan, félreérthető, félremagyarázható megfogalmazás ne lehessen céltáblája a protestáns ellenfeleknek. Megfigyelhető, hogy következetesen használja és elkülöníti a Monoszlóy által még homályban hagyott fogalmakat.⁷ Balásfi Tamás 1616-ban megjelentetett egy vitairatot *Csepregi iskola* címmel, amelyben Pázmány *Kalauzát* védelmezte. Gábor Csilla rámutat, hogy Balásfinak már nem okozott nehézséget a teológiai szaknyelv használata, a szentek tiszteletének ő is szentelt egy fejezetet, pontosan szétválogatva a latin kifejezések magyar megfelelőit. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy feltehetően éppen Pázmány miatt pontosabb már a szóhasználat, hiszen az 1613-as *Kalauzba* Pázmány a *Keresztyéni felelet* szövegét is beledolgozta, az itt kikristályosodott fogalmak élnek tovább Balásfinál is.

Pázmány munkájának megjelenési éve 1607. Ez év őszének elején hagyta el Grazot, ennyit tudhatunk ma már csak bizonyosan, ugyanis ebből az időből mindössze egyetlen levele maradt ránk, 1607. szeptember 26-ai dátummal, ezt már Bécsből keltezte.⁸ A *Keresztyéni felelet* viszont még grazi nyomdában jelent meg, tehát valamikor ez előtt (vagy után) látott napvilágot az 1607-es év folyamán, vagy esetleg az előző év végén már ezzel a dátummal. Grazi tartózkodása idején⁹ kezdett polemikus munkákat írni Pázmány,¹⁰ s ezen művek tanulmányozása során nyilvánvalóvá vált, hogy nagyjából egy időben

⁷ Tasi Réka hívja föl a figyelmet például arra a következtetésre, hogy Monoszlóy szinonimaként használja a *tisztelet* – *imádás* fogalmakat, holott a *dulia* – *latria* fogalompár szétválasztása és pontos megfogalmazása alapvető teológiai követelmény. TASI 2012, 58.

⁸ PPÖL I., 21–22.

⁹ 1597 szeptemberétől 1600 októberéig, majd 1603 szeptemberétől 1607 szeptemberéig. A közbeeső három évet Magyarországon, Nyitrán, Kassán, Vágsellyén, majd Radosnyán töltötte.

¹⁰ Megjelenési idejük sorrendjében a következők: *Felelet* (1603), *Diatriba theologica* (1605), *Tíz bizonyosság* (1605), *Rövid tanúság* (1606), *Keresztyéni felelet* (1607).

írhatta ezeket. A minden kötetben jelen lévő keresztthivatkozásokból kiderül, hogy körülbelül egyszerre kezdett több művén, sőt – ha pontosak akarunk lenni – ennek az időszaknak valamennyi polemikus írásán dolgozni. A művek aztán alkalmoszerűen, egymás után jelentek meg nagyjából négy év alatt, feltehetően egy akkori fontossági sorrendben. Például a *Keresztyéni felelet* megjelentetése nem volt annyira lényeges mint mondjuk a *Feleleté* vagy a *Tíz bizonyosság*, mivel ebben az esetben már mind Monoszlóy, mind Gyarmati meghalt, nem volt konkrétan meggyőzendő vitapartner, inkább csak a kialakulóban lévő teológiai szakterminusok pontosítása volt a feladat, továbbá az, hogy a katolikus fél fölfogása legyen általánosan ismert. Bitskey István írt egy fontos tanulmányt erről az időszakról,¹¹ amelyben fölállítja a saját sorrendjét. Egyetértünk Bitskey Istvánnal abban, hogy ezen vitairatok közül kiemelkedően fontos a *Tíz bizonyosság* – szerinte ez az első magyar nyelvű polémiája Pázmánynak és nem a két évvel korábban megjelent *Felelet* –, mivel Pázmány számos polemikus írása közül ez az egyetlen, amelyik nem egy konkrét vitapartner ellen íródott, hanem általánosságban foglalja össze a protestánsok tévelygéseit, átgondolt, megszerkesztett formában. Azt, hogy korábban fejezte volna be a *Felelet*nél, nem állíthatjuk bizonyosan, feltételezhető, hogy egyszerre készültek, ám mivel Forgách püspök a Magyarai-könyv elleni válaszirással bízta meg, a *Felelet* jelent meg elsőként, azonban feltételezhető a *Tíz bizonyosság* ötletének elsősége. Annál is inkább, mivel a *Felelet* szövegében fölfedezhetők utalások a *Tíz bizonyosságra*,¹² tehát bizonyos részeinek már készen kellett lenni. Annyit mindenesetre bizonyosan állíthatunk, hogy ha a különböző művek vázát egy időben dolgozta is ki, mindegyiken a megjelenésig dolgozott, finomított, aktualizálta őket.

¹¹ BITSKEY 1996, 161–178.

¹² A *Tíz bizonyosság* anyagára tizenháromszor hivatkozik Pázmány a *Felelet*ben, ebből hétszer kifejezetten a később megjelent szöveg egy-egy részére, ez bizonyítja, hogy a *Felelet* írásakor a *Tíz bizonyosság* bizonyos részei már elkészültek. Lásd PÁZMÁNY 1983, I., 94.

3. JEGYZETEK

Ezért láthatjuk azt, hogy a már megjelent művekre a később kinyomtatottakban oldalszámra pontosan hivatkozik. Például a *Tíz bizonytság*ban a néhány hónappal korábban kinyomtatott *Diatribára*¹³ és természetesen a *Feleletre*.¹⁴ Az azonban meglepő lehet, hogy a *Felelet*ben is hivatkozik a két évvel később megjelenő *Diatribára*.¹⁵ Igaz, oldalszámot még nem ír, de a szöveg már készen lehetett, az Anyaszentegyház győzhetetlenségéről mondja, hogy ezt „masut böuen meg biszonitom”.¹⁶ Szintén körvonalazható Pázmány munkamódszere azon a Szent Tamás-hivatkozáson, amely a *Keresztyéni felelet* 38. oldalán található. Itt a *Tíz bizonytság*ra hivatkozik, ennek a műnek a 38. verso oldalán¹⁷ valóban olvasható egy Szent Tamás-hivatkozás, amelyet már a *Felelet*ben¹⁸ is fölhasznált. Mindez arra enged következtetni, hogy Pázmány valóban egyazon időben több munkán is dolgozott – amelyek egymás után, akár 5 év különbséggel jelentek meg –, vagy a saját műveiből, műveihez egyfajta florilégiumot, jegyzetet készíthetett akár, tehát kigyűjtötte egy adott témához az általa fölhasznált és megírt hivatkozásokat. A *Tíz bizonytság* 38. verso oldalán a *k* jelű (itt is oldalanként betűvel jelöli a marginális jegyzeteket) marginálisban hivatkozik Gyarmati könyvére (*Giarmathi, Monozlai ellen. pag. 266. et 281.*), méghozzá pontosan azokra a foliószámokra, amelyekre a *Keresztyéni felelet* idézetei vonatkoznak. Ez azért is különös, mert Pázmány az ajánlásban és a bevezetőben is ír arról, hogy Gyarmati könyvét barátaitól kapta meg, és nem egészen egy hét alatt olvasta el, nehezebb tanulmányai után időtöltésül (10:23–26). A bevezetőben egyenesen azt írja, hogy „ez el mult napokba” (18:9–10), holott legalább két évvel korábban már olvasta és jegyzetelte, igaz, azt semmi nem cáfolja, hogy akkor egy hét alatt

¹³ A *Diatribára* éppen hússzor hivatkozik, lásd a *Tíz bizonytság* jegyzetkötetének műmutatóját, PÁZMÁNY 1605/2012, 169.

¹⁴ Magyarai ellen írott művére kereken tízszer hivatkozik, lásd a *Tíz bizonytság* jegyzetkötetének műmutatóját, PÁZMÁNY 1605/2012, 160.

¹⁵ Lásd a *Felelet* jegyzetkötetének műmutatóját, PÁZMÁNY 1603/2014, 243.

¹⁶ PÁZMÁNY 1603/2000, 53.

¹⁷ PÁZMÁNY 1605/2001, 110.

¹⁸ PÁZMÁNY 1603/2000, 159.

olvasta el. A *Tíz bizonyosság* munkapéldányának kéziratos kiegészítéseiben – amelyek ezek szerint 1607 után íródtak – már foliószámra pontosan hivatkozik a Gyarmati ellen írott saját művére, vagyis a *Keresztyéni feleletre*, két helyen pontosítva a szöveget.¹⁹

Az *Imádságos könyv* függelékeként 1606-ban megjelent *Rövid tanúság*-ban is hivatkozik Pázmány a *Diatribára* és a *Tíz bizonyosságra*.²⁰ Nagyon figyelemre méltó az az adat is, hogy az *Imádságos könyv* tizedik részében, a litániákról szóló tanúságban a szentekről szólva leírja, hogy „ennec, az Irasbais deréc fundamentoma vagion mint a Giarmathi Miklos ellen irt keoniube beosegesen megh mutatom reouid üdeon, Isten segítséghe velem léuen.”²¹ Mindez azt bizonyítja, hogy az *Imádságos könyv* írása idején már nagyjából készen volt a *Keresztyéni felelet* szövegével is. A *Keresztyéni felelet*ben mindhárom korábbi nagyobb munkájára hivatkozik, a *Feleletre*,²² a *Diatribára*²³ és a *Tíz bizonyosságra*,²⁴ valamint a kisebb lélegzetvételű *Rövid tanúságra*²⁵ is, tehát valamennyi korábbi polemikus írására.²⁶ Pázmány munkamódszerének elemzése, kikövetkeztetése során azt is láthatjuk, hogy ha konkrét vitapartner konkrét művével vitázik, követi a vitapartner írását, átveszi a tartalmi sorrendet, a szókészletet, argumentációkat – nyilván, mivel erre válaszol –, esetleg

¹⁹ PÁZMÁNY 1605/2012, 294, 296.

²⁰ Bizonyára véletlen, ám ugyanakkor figyelemfelkeltő, mintha Pázmány valamilyen számszimbolikát követne a kerek számokkal, mindkét műre tíz-tíz esetben hivatkozik pontosan, lásd PÁZMÁNY 1606/2006, 109.

²¹ PÁZMÁNY 1606/2013, 231–232.

²² Összesen tizenkét alkalommal említi: 34:1–2, 45:136. jegyz., 75:279. jegyz., 78:303. jegyz., 79:309. jegyz., 80:318. jegyz., 82:2–3, 91:372. jegyz., 113:477. jegyz., 183:799. jegyz., 210:24–25, 211:1.

²³ A *Diatribára* egyszer hivatkozik: 170:729. jegyz.

²⁴ Összesen háromszor említi: 17:21–22, 38:111. jegyz., 169:721. jegyz.

²⁵ Pázmány három hivatkozása: 180:791. jegyz., 193:849. jegyz., 207:899. jegyz.

²⁶ Másra azonban nem, ugyan Bitskey István azt állítja, hogy az imáira is hivatkozik Pázmány, az *Imádságos könyvre* valóban hivatkozik tehát három esetben, de az imakönyvhöz kötött, annak függelékeként megjelent *Rövid tanúság* oldalszámaira. BITSKEY 1996, 176.

lerövidíti, összevonja a hosszabb fejezeteket, vagy kihagyja a számára érdektelen részeket. De feltehetően ez az oka Pázmány viszonylagos gyorsaságának, hogy akár néhány hónap alatt meg tudott írni és jelentetni egy-egy polemikus írást, hogy a vitapartnerrel átvett meglévő gondolatmenetre kellett „mindössze” ráfűznie a saját véleményét, nem kellett egy új tematikát kigondolni, megfogalmazni. Az elgondolásait, véleményét pedig alátámasztotta a feltételezhetően szintén saját magának összeállított jegyzetapparátussal.

Mindez látszik a *Keresztyéni felelet* tematikáján, tartalmi gondolatmenetén. Gyarmati könyvére reagál, annak a szókészletét veszi ezért át (emiatt mentegetőzik is), s mivel Gyarmati meg Monoszlóyt, így Pázmány is őrzi valamelyest Monoszló terminusait. Az előszóban azt is kifejti, hogy ugyan Gyarmati nemcsak a szentek tiszteletéről írt, számos más teológiai kérdést is lehetne érinteni, ő mégis szigorúan a témánál marad, és másokról itt nem beszél.²⁷ Gyarmatit minden szinten cáfolja, mondandóját éppúgy, mint retorikai képességeit, sántító szillogizmusait. Pázmány metonimikus retorikai fogásokkal is él, például Gyarmatinak éppen száz hazugságát sorolja föl és számozza be, mindössze a kerekesség kedvéért, hiszen azt mondja, hogy „a keoni kareira fel jegiezem, noha Tyz annitis jegiezhettem volna, ha szandekom leot volna az eo hazugsaginac száma vetesere.” (21:27–29) A *Keresztyéni felelet* szövegének végül az lesz a sorsa, hogy 1613-ban belekerül a *Kalauz* 13. könyvébe, a személyeskedő megjegyzésektől megtisztítva, immár csak a teológiai szempontból fontos lényegét közölvén.

²⁷ „Ennec feoleotte, noha sok helyen okot adna Gyarmathi {{C[1r]}} hogy nem csak a Szentekről, hanem a my hitünknek egiéb czikkelirülis szollananc, de mind az által, ez irasoskaba nem akarom a deréc dolognac czelliat el vgrani, es egiéb ideghen dolgokat egybe elegyteni; Annac okáert, sem a my io cselekedetinknek erdemérül, melliet gyakran piszkal Gyarmathi, sem a képec tiszteletirül, sem egiéb effele masua tartozo, es a Szentec tiszteletit nem illeto articulusokrul, nem vetekedem, Hanem, mentül reouidebben, es kerekb szoual lehet, csak a Szentec beocsülletirül valo vetekedeshez keotelezem e keoniuecskét.” (19:1–9)

3.2. A kiadás ismert példányai

A *Keresztyéni felelet* 1607-es grazi első kiadásából (RMNy 1983, 961) ma hét példányt ismerünk. Az RMNy hatot említ, az időközben Nyizsnij Novgorodból előkerült Kornfeld-hagyatékban lévő viszont nem ismeri. Ez utóbbi sajnos ma sem hozzáférhető – Oroszországból nem került haza –, így mindössze néhány adatot tudtunk átvenni a szakirodalom alapján. A további hat példányt autopsziával vizsgáltuk át. Kötetünk betűhív átírása az OSzK példánya alapján készült.

A kötet terjedelme: $A^4 B^4 C^2 - Z^2$, $Aa^4 - Pp^4 = [10] + 100$ fol. – 4°. A kötet negyedréte formátumú.

1) Bratislava: *Knihnica Bratislavskej kapituly, Štátny archív* – Jelzet: Polemici 80. Teljes példány, a kötetet átkötötték egy pergamen kódexlapba és restaurálták, a szakadt lapokat megragasztották. A címlapon possessor-bejegyzés olvasható: „Capituli Posoniensis Anno 1646”.

2) Budapest: *Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár, Kézirat- és Ritkaságtár* – Jelzet: RMK I. 50:1. Teljes példány, átkötötték papírbőr kötésbe. A kötés során körbevágták, ezáltal kisebb méretű lett. A címlapon possessor-bejegyzés olvasható: „Societatis Iesu 1615”. Ez alatt egy újabb megjegyzés: „Collegii Tyrnaviensis 1617”. A szövegben néhol aláhúzott szavak, sorok találhatók, valamint apróbb, pirossal írt javítások, ezek főként Gyarmati könyvének oldalszámait vagy a bibliai idézeteket pontosítják a marginán. Például a 70. recto oldalon olvasható egy Gyarmati könyvére hivatkozó marginália: Fol. 297. Ez alá oda van írva pirossal, hogy „Gyarmatinál sajtóhiba 197. helyett”. Összenézve a PPÖM II. kötetével, arra lehet mindebből következtetni, hogy ez a példány lehetett a munkapéldánya Kisfaludy Árpád Bélának az 1896-os összkiadásban való megjelenéskor. Ugyanis valamennyi piros ceruzás korrektúrajelekkel ellátott marginália ebben a kiadásban már javítva szerepel.

3) Budapest: *Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár, Kézirat- és Ritkaságtár* – Jelzet: RMK I. 50:2. A példányból egy levél hiányzik, a 89. recto–verso oldal, vagyis az Nn ívjelzésű lap. Meglehet, hogy a restaurálás során esett ki, ugyanis a kötetet átkötötték bőrkötésbe, a címlapot restaurálták, töredezett ugyan, de a nyomtatott szöveg épen maradt. Possessor-bejegyzés

3. JEGYZETEK

nincs, viszont az ajánlás és bevezetés szövegében végig – az A2 rectótól B3 versóig, vagyis 12 oldalon keresztül – aláhúzások és margináliák találhatók latin nyelven. Figyelemre méltó, hogy a további magyar nyelvű szöveghez nem írtak marginális megjegyzéseket, kizárólag a latin nyelvű bevezető részhez, talán a kommentáló nem tudott magyarul. Feltételezhetjük, hogy Pázmány korabeli megjegyzések ezek, mivel a bevezető részt lezáró aláírás, tehát Pázmány neve mellé odairta, hogy „vivat diu”, vagyis „sokáig éljen”, ebből arra következtethetünk, hogy még Pázmány életében írta oda valaki. Az bizonyos, hogy a 19. század előtt kerültek bele a margináliák a kötetbe, mivel az átkötés során a betűk egy részét levágták, tehát ennél korábbinak kell lenniük. A kötet további szövegében olykor aláhúzások, esetleg egy-egy *NB*, vagyis „Nota bene” (= jól jegyezd meg) rövidítés található.

4) Budapest: *Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye* – Jelzet: KEZ–RM I. 4r 260. A példányt átkötötték papír-vászon kötésbe. A címlap hiányzik, helyette kéziratos címléírást kötöttek a kötetbe, a nyomtatvány az A2 recto oldalon kezdődik az ajánlással. Ezen possessor-bejegyzés olvasható: „Collegii Pasmani”, évszám nincs. Szintén hiányzik az 53. recto–verso oldal, vagyis a Dd1-es ívjelzésű levél. A 18. verso oldalon marginális megjegyzés olvasható: „olvasd derekassan ezeket”. Egyéb bejegyzés vagy aláhúzás nincs a könyvben.

5) Budapest: *Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár és Régi Nyomtatványok Tára* – Jelzet: RMK I. 406. A példány teljes, kötése nem eredeti, átkötötték papír-bőr kötésbe. Korabeli bejegyzés sem possessor, sem bármi egyéb nincs benne, csak néhány későbbi ceruzás aláhúzás. Jelen kiadás betűhív átírása ebből a példányból készült, ezt tartalmazza kötetünk CD-melléklete is.

6) Nyizsnij Novgorod: *Állami Tudományos Könyvtár* – Jelzet: II 16813.1. A példány egykori tulajdonosa Kornfeld Móric volt. A könyveinek leírását tartalmazó „Kornfeld Index” alapján a példány teljes, ugyanis ott ez

3.2. A kiadás ismert példányai

a megjegyzés olvasható róla: „Telj. Péld. Bórk.”²⁸ A kötet címlapjának hasonmásán látható, hogy két conventus possessori bejegyzése szerepel: 1697-ből és 1735-ből.²⁹

7) Zagreb: *Metropolitanska Knjižnica* – Jelzet: M 5864. A példánynak hiányzik a címlapja, egyébként teljes. Az eredeti kötést átkötötték és restaurálták, az újrakötés során viszont összekeverték néhány lapot, így az E ív (3. recto–verso), valamint az E2 ív (4. recto–verso) az F2 (6. recto–verso) ív után került; az R (27. recto–verso) és R2 (28. recto–verso) ív az S2 (30. recto–verso) ív után; valamint a T (31. recto–verso) és T2 (32. recto–verso) íveket a V2 (34. recto–verso) ív után kötötték. A címlap valószínűleg már 1628-ban hiányzott a kötetből, mivel a possessor-bejegyzés már az A2 oldalra került. A bejegyzés szövege: „Stephani Rajkay Anno 1628”.

²⁸ B[ALOGH] 1913, 137. sz.

²⁹ ANDREEVA – GOLUBEVA – MISHINA 2007, 50. sz. A katalógus ismertetése: H. HUBERT 2008.
A Kornfeld-könyvtárról: V. ECSÉDY 2011.

3.3. Szövegkritikai jegyzetek

- 11:26 *vniuersa* – jav. ebből: *vninersa*
- 23:8-16 Gyarmathi eggüüt így szol... – Pázmány itt Gyarmati könyvének 63. és 64. foliójára hivatkozik jegyzetben. Az idézett szöveg a 63. verso oldalon található. Az eredeti nyomtatványban 36-os szám szerepel a margináliában, ez nyilvánvalóan nyomdahiba, emendáltuk a szövegünkben.
- 29:47. jegyzet *2. Cor: 5. v. 2.* – jav. ebből: *Gor*
- 30:17 (i) – jav. ebből: b. A marginális jegyzetben már helyesen, *i*-vel van írva.
- 34:17 nincs – jav. ebből: *uincs*
- 37:101. jegyzet *b 9. Fol:281. initio.* – jav. ebből: *181*. Ez sajtóhiba, helyesen a 281. recto oldal elején található az idézett szöveg.
- 47:9 *Iollehet* – jav. ebből: *Iollehat*
- 47:13 *tulaidonitotta* – jav. ebből: *tulaidonitotta*
- 75:21 *hiueknec* – jav. ebből: *hineknec*
- 83:6 *Papat* – jav. ebből: *Papapat*
- 84:1 *neuezi* – jav. ebből: *nenezi*
- 93:26 *nem csak* – jav. ebből: *nem csek*
- 113:3 *talaltatnak* – jav. ebből: *taltatnak*
- 115:12 *kereztieneket* – jav. ebből: *kereztienek*
- 119:17 *szentek* – jav. ebből: *szendek*
- 133:585. jegyzet *Psal* – jav. ebből: *Plal*
- 138:15 *oluassuk* – jav. ebből: *olnassuk*
- 140:27 *tudnak* – jav. ebből: *tudnank*
- 143:18 *niluabban* – jav. ebből: *uiluabban*
- 144:27 *tesznek* – jav. ebből: *teszsek*
- 146:18 *FELELT* – jav. ebből: *FELET*
- 151:4 *szenteknek* – jav. ebből: *szentekuek*
- 151:20 *mutatam* – jav. ebből: *mutatan*
- 153:10 *hogy* – jav. ebből: *kogy*
- 155:2 *vala* – jav. ebből: *valo*
- 158:7 *EZ* – jav. ebből: *ES*
- 165:711. jegyzet *Act* – jav. ebből: *AEct*
- 166:4 *futo* – jav. ebből: *fuzo*

3.3. Szövegkritikai jegyzetek

- 169:4 cselekedneiee – jav. ebből: cseiekedneiee
170:19 *authoritassat* – jav. ebből: *anthoritassat*
179:3 *el kel* – jav. ebből: *ez*
185:9 *azaltal* – jav. ebből: *aztal*
185:17 *bizonisaghot* – jav. ebből: *bozonisaghot*
198:20 *embereket* – jav. ebből: *emberehet*
200:12 *litteris* – jav. ebből: *luteris*
204:6 *forгатnam* – jav. ebből: *forгатna*
207:15 *megh* – jav. ebből: *megk*
209:24 *haniom* – jav. ebből: *hanion*
217:1 *egietembe* – jav. ebből: *egie, tembe*

3.4. Tárgyi jegyzetek

7:6–9 *AZ GYARMATHI MIKLOS HELMECZI PRAEDICATORNAK, A BODogh emlekezetü MONOSZLOI ANDRAS Vesperiny Püspök, es Posoni Praepost könyue ellen irt csacsogasira* – Monoszlóy *De invocatione et veneratione sanctorum* című 1589-ben megjelent könyve ellen Gyarmati Bíró Miklós királyhelmecei prédikátor írt egy polémiát 1598-ban (*Keresztyeni felelet Monozloi Andras Vesperini Püspök, es Posoni Praepost könyue ellen, az mellyet irt, De Invocatione, & Veneratione Sanctorum, az az, az mint ő fordította, Az Szentek hozzánk való segítsegekrül, valoba kedig, az mint egész irasabul megh tetzik, az Szenteknek segítsegekrül, segítsegül hivasokrol, erdemes közbenjarasokrul, esedezesekrül, es szoszolasokrul, ket reszben osztattatot, es irattatot*). Monoszlóy 1601-ben meghalt, így nem tudott felelni rá, ezt teszi meg helyette Pázmány. Monoszlóy András (1552–1601) katolikus hitvitázó író. 1599-től veszprémi püspök. A trienti zsinat szellemében írt polemikus munkáiban Telegdi Miklós munkásságát folytatta, Pázmányét pedig előkészítette. Számos magyar és latin nyelvű vitairatot, teológiai munkát, tankönyvet írt, melyeknek csak egy része jelent meg nyomtatásban. Gyarmati Bíró Miklós (?–1600 v. 1601) református egyházi író. Sátoraljaújhelyi rektor, beregi, majd zempléni esperes, 1595-től Királyhelmeceen lelkész.

8:1–12 *ILLVSTRISSIMO AC REVERENDISSIMO* [...] *Salutem et foelicitatem.* – „Legméltóságosabb fötisztelendő Forgách Ferenc úrnak, esztergomi érseknek, Magyarország primásának, született követének, a szent császári és királyi felség magyarországi helytartójának, tanácsosának stb. valamint a tekintetes és nagyságos Ghymesi Forgách Zsigmond úrnak, Nógrád vármegye követének, a szent császári és királyi felség országbírójának, tanácsosának stb. üdvözetet és boldogságot.”

8:13–17:5 *Actius, Poeta celebratissimus* [...] *licet nihil profecerit impensa. Vale.* – „A híres poéta, Actius, megkérdedztvén egykoriban, hogy miért nem vállal ügyeket a fórumon, holott olyan jeles tragédiákat ír és az elébe vett tárgyakról oly ékesen tud beszélni, magasan járó és kedves ékesszólásával: azt felelé, hogy a tragédiákban azt mondják, ami neki tetszik; de a rostrumról olyasmit mondhat az ellenfél, ami neki nem tetszik. T. i. úgy

gondolkozott nagy okosan, hogy sokkal biztosabb még azt is, aminek elmondása leginkább szíveden fekszik, egynémelykor csukott ajkak mögött visszatartanod, mintsem oktalanságod olyanok hallására kényszerítsen, amik éppen nem tetszenek. S ez az, amit legkevésbé gondolnak meg napjainkban azok, akik eltérve a katolikus egység kapcsát, felekezetet csinálnak és holmi *feleúj* evangéliumnak (miért ne nevezsem így, mikor a betűje ősrégi, de az értelme és magyarázatja minapi?) hirdetői és árusai gyanánt adják ki magukat.

Mert nem elég nekik, hogy az ő – Sz. Dávid megmondta, milyen – katedráikról, mint afféle rostrumról, mérges szónoklatokkal nyilván ránk rontanak; hanem tragikus hévtől elragadtatva, szerepükön is túlkapnak, az egész világnak ajánlgatják a saját javításaikat, ami csak eszükbe jut ellenünk hányják, mireánk költik maguk rossz szándékát, majd egyes szavakon nyargalnak, majd meg a szavak értelmét rútol elferdítik, hogy gáncsolhassák, kákán csomót keresnek, elejtett szóban pörre vadásznak. Nem is lehetne, azt hiszem, ezt a népséget alkalmasabban lefestenem, mint ha *kaméleonnak* nevezem. A kaméleon neve (mondja Afrika egyik jelese) nagy szó, úgy első hallásra, míg magát nem ismered; szinte félve gondolsz valami nagyobbra az oroszlánál. De amint találkozol vele, menten nevetésre fakaszt a nagymondó név görögsége. Nincs ugyanis neki se húsa, se vére; érzéketlen és lomha, alig tud a földtől megválni, bambán erőlködik, hogy menne s mozdulatával tetteti inkább a lépést, mint teszi; mindig éhes t. i., és soha jól nem lakhatik: ásítva eszik, szuszogva rágicsál, szél az étele. Változni tud csak, semmi egyebet. Mert az ő színének az az egy tulajdonsága van, hogy mindig abból árad szét, ami közel ér hozzá. Minden állatok között a kaméleon az egyetlen, melynek se étele, se itala, csak a levegőből él; színének a természete még csodálatosabb, mert egyre változtatja, és akármihez dörgölődzik, annak a színét játssza mindig, csak pirosat és fehérét nem.

A természet ezen szörnyszülöttével párba illenek, és mint tojás a tojáshoz, hasonlók hozzá napjainkban a feleúj evangélium hirdetői. Mert ha a név pompájára nézel: ugyan mi lehetne nagyszerűbb, az emberek lelkét bizonyos szent borzalommal illetni, mi lehetne alkalmasabb, mintha – csakúgy mint Simon Mágus, ki Isten nagy erejének, a Valentinianusok,

kik gnosztikusoknak vagyis bölcseknek, a Novatianusok, kik katharoszok vagyis tisztáknak, mint Manes, ki vigasztalónak stb. nevezték magokat – te is az Evangélium Prédikálóját, második Illés Prófétát, Germánia Apostolát mondasz, mikor ugyan Luthert vagy a többi hasonló fajta embereket akarod érteni? Hát még ha látod, hogy a nagy név ernyőjéhez még az Írást, Apostolokat, Krisztust, Isten igéjét is, mint zsidók a philacteriumot, mily serényen terjegetik képük előtt! Ha pedig közelebbről szemügyre veszed, mi lappang az evangéliumi takaró alatt: nem fogsz-e teljes joggal a *görög névre* hivatkozni, mely ezekre a Dadogókra oly fényes címekből varrt hímet? Ami ugyanis a tisztességes név alatt rejtőzik, nem az evangélium; hanem egy lomha, buta állat, mely alig bírja a lábát kinyújtani, alig mozdul, csak erőlködni tud, de menni nem; mely mindig egyazon mocsárban fetreng, Sysiphus egy követ újra meg újra emelgeti, a hazugságok ugyanazon húrján játszik mindig, és ugyanazon rágalmak fűrészt ide-oda húzogatja. És ami egykor Ephraimról íratott, azt bátran elmondhatod ezekről az evangéliumi kaméleonokról is: szelet legelnek. Mert a valódi, kemény igazságoktól undorodik ez az állat; hazugság, ráfogás, az elámított nép tapsai – merő füst, amivel él.

A színüknek pedig mekkora és mily sokféle a változása! Akármi sárral érintkeznek, annak a színét veszik föl, miután az igazság eredeti színét elvesztették. Mennyire állhatatlan az ő összes dolgaiknak rendjelmódja! Hazudom, ha a saját szabványaikat is egyformán tartják maguk között; mikor akármelyik is éppúgy a maga esze szerint változtatja, amit tanult, mint ahogy a maga eszéből gondolta ki az, akitől tanulta. Rá vall a dolog a maga természetére, és a kezdet erkölce meglátszik a folytatáson. Ugyanazt tehették a Valentinianusok, amit tett Valentinus, ugyanazt a Marcioniták, amit Marcion: a maguk esze szerint újítani a hiten. Innen ezeknek a kaméleonoknak állandó és magokhoz mindig hasonlatos állhatatlansága; innen a naponkint újra támadó civódások, új dogmák, új rendje a dolgoknak, újítás mindenben; hogy valamint egykor Alexander püspök az Ariánusokra, úgy mi ezekre a korunkbeli felekezetsínálókra, tökéletes állhatatlanságuk miatt, méltán adjuk a kaméleon nevet.

Csak egy a csodálatos, hogy a színek ily nagy változatossága mellett, a piros és fehér teljesen hiányzanak. Tudniillik a piros, a szerénység és őszinte szégyenérzet színe, ezeket nem fogja. Ám leplezd le hazugságait, cáfold meg rágalmaikat, mutasd ki hamisságukat: mi haszna? A vértelen állat pirulni nem tud. És minden fehérség híján a tiszta, őszinte elmének nyomát sem mutatja.

Tehát az illetén Luther-Kalvin-féle feleúj evangéliumi kaméleonok között, kik Magyarországon a kat. vallás nyilvános meghurcolásában különösen kitűntek, már jó ideje, hogy nem utolsó helyen hallom emlegetni Gyarmathi Miklóst, könyve azonban nagy sokára került szemem elé; s mikor baráti szívesség folytán hozzá jutottam, a komolyabb tanulmányoktól kissé elvonulva, időtöltésül fogtam e könyvet s nem egész egy hét alatt végig olvasván úgy találtam, hogy az egész egy kapkodó kálvinista által az Apiariumból s Herbrand, Chemnitz, Calvin öltéseiből összetákolt félcelmény. Láttam, hogy achillesi erősségek helyett csupa hitványság benne minden, még a cserépdaraboknál is haszontalanabb. Isteni lakomát várva, Hecate ebédjét kaptam. Azt hívéim, míg nem olvastam a könyvet, hogy egy Chrysippusra, valami Stagiritára lesz szükség, ki ez annyira földicsért férfitü töreiből kibogozza az igazságot; s alig kezdém olvasni már láttam, hogy akit Chrysippus szíve, a Teológia mája gyanánt hallottam magasztaltatni: csak egy prédikáló Kaméleon, vagy ha jobban tetszik tücsök, kiben a fölfújt néven és lármáján kívül, semmi valóság.

Igazán annyit és olyanokat költ ez imponáló könyvében és aggat a katolikusok nyakába, a mennyit a legmegátalkodottabb ember nyelve sem bírna elhordani, ha (mint Ágoston mondja valahol) érezné, hogy a homok alatt mozog, hol a szégyenérzet lakik. A római pápa ellen (hogy valamiképp el ne térjen bajtársainak szellemétől, kik mint scarabeusok, legnagyobb gyönyörűségüket a pápák hulladékaiban találják) szekérszám hordja össze a mocskolódást. A Jézus Társaságára pedig, noha ez soha nem bántotta, oly zabolátlan dühvel támad, hogy eszeveszett indulatában a jezsuitákat az „ördög kölykeinek, ölbeli fiainak, édes elsőszülöttjeinek” nevezi; nevelő intézeteik pedig, melyekben minden becsület és jámborság gyarapszik, szerinte „oltár, melyen gyermekek vérével áldoznak az ördögnek”. Mert hát, farkas koma úgy ítéli, bárány zavarja a vizet. S egyáltalán

a jezsuiták mostanában azok, kik ellen minden újító özönével dönti a mocskot. Csakhogy más igazlátójuk, más bírójuk van a jezsuitáknak az égben, s nem is emberi vélekedés szabja ítéletüket. És amit egykor Tertullian mondott a pogányok szemébe, ugyanazt mondhatják a jezsuiták ezeknek: „Efféle emberek gáncsolódása dicséret nekünk; mert aki ismer benneteket, tudhatja, hogy nagy jónak kell annak lenni, amit ti elítéltek. És, amint ezt már az isteni és emberi dolgok szemben állása hozza magával, míg ti kárhoztattok bennünket, az Úr föloldoz.”

Ámbátor mit sem találtam Gyarmathi könyvében, ami részünkről már előbb visszautasítva és megcáfolva nem lett volna; mégis, mivel hogy csábító beszéde az Írásból és hazugságokból, mint egymást váltó szálakból, úgy van összeszöve, hogy azt gondolom, nem minden ember tudhatná az igazát a hamisától megválogatni: azért helyén valónak ítélem, hogy azt, ki szabad szájjal szórt ellenünk mindent, ami neki tetszett, olyasmik hallására is kényszerítsem, amik neki éppen nem tetszenek; és hogy kitelhető rövideggel visszafeleljek, nem ugyan piszkot öntve a piszokra, hanem igazságot adva a hazugságok, szilárd és igaz dogmákat a tévelygések, ingatlan erősséget az üres álmok fejébe. Tapasztalásból tudom ugyanis, hogy a nagy közönség ingatag elméjét könnyen megejtik a prédikátorok efféle körmönfont koholmányai, s gyakran holmi silány ötlet mélyebben hatol az emberek lelkébe, mint az igazság; és hogy akármely utcai csúfokodás rendesen többet ér a kat. egyház tanainak nevetségessé tételére, mint a színnel-lével teljes bizonyítás ugyanazok támogatására.

Azt pedig, nemes Dioscurok, dicső Férfiak, jó jelnek tartom, hogy amint a Ti érdemetek és az én irántatok való tisztelem is megköveteli, ezt az olyan amilyen kis munkámat Néktek szentelhetem; hogy Titeket, Isten kedve szerinti Pár, kiket a szeretet, a vérség, a vallás, a jámborság, az Isten egybe kapcsol, ez az én vékony írásom is együtt emlegessen. És vajha olyan tehetségem volna, hogy erényeiteknek fönséges képét írásomba foglalva, minden jövődő korra átszármasztathatnám; megértetném akkor bizonyára mindenkivel, milyen magasra jutottatok Ti minden jóságos erkölcsben, hogy mindazt, mit akár a filozófusok bölcsen ajánlanak, akár a történetírók ékes szókkal magasztalnak, Ti mindazt fölérvén életetek és erkölcsi cseitekkel, szinte eleven képben mutatjátok. Egyitek, mint igaz Főpap,

a másik mint fedhetetlen politikus; mindenitek mint hű fia a hazának és bölcs tanácsadója a királynak. Mert noha az ősök megbarnult képeire, a magyar korona védelmére (amit királyaink családi címeretekben is kifejeztek, mintegy a Ti nemzetségetek hűségére és gondosságára bízva a kézzel-ésszel védelmezendőt), a nemes elődök hosszú sorára hivatkozhatnátok: mégis, mivel a származást tekintve mindnyájan egyenlőknek születünk és a selyemruhás asszony vajúdása sem különb, Ti a valódi erény útján haladva jutottatok magas tisztességre, elannyira, hogy a Ti derékségték (mely egyedül sajátja személyeteknek, nem ami előttetek vala, vagy amit a jó sors múlandót hozzá adott) sokkal nemesebbé tett Benneteket, mint őseitek minden dicsősége, és méltókká, hogy nem szűk körű színpadokon, hanem széles e világon hangozzék nevetek tisztelete.

És bár elhallgassam, *Méltóságos Főpap*, a Te valóban keresztény (mert ismeretlen erény ez a philosophusok előtt) lelki alázatosságodat, minden gögtől és kevélységtől (pedig ez oly előkelő nemesség, magas állás, fényes környezet mellett, mint a Tied, Isten tudja, mely rejtett réseken be szokott lopódnani) ment szerénységedet, melyet nagy gazdagságod és magas méltóságaid még föltűnőbbé tesznek, mivel hogy alacsony sorban úgy a rossz, mint a jó tulajdonok kifejtésére kevesebb az eszköz; a Te nyájad fölött virrasztó figyelmedet; azt a minden püspököt megillető, de (sajnos!) többnyire elhanyagolt gondot, mellyel a népet oktadod; a Te tisztaságos erkölcsöidet, melyekre még a gonoszak sem merik a gyanú árnyékát sem vetni; az imádságban való buzgóságodat, tested sanyargatását, szigorú böjtölésedet, hogy néha csak minden másodnap étkezel; azt a Te, mondhatnám, pazar bőkezűségedet az egyházak iránt, mely (mint komoly tréfaképp mondogatni hallám) nem engedi, hogy csak egy pénzecskéd is vesztég maradjon, ládába zárva; nagy költségeidet, melyeket nemes ifjak neveltetésére nem egyszer tehetségeden fölül is fordítasz, a Te minden nagyravágyástól ment jellemedet, ki az egyházi méltóságok annyi fokozatát meghaladtad, de soha egyet csak szóval se kértél, amit, tudom, hogy sokan, kik maguk araszával mérik a többieket, bajosan fognak elhinni; a Te igyekezetedet, mely fáradhatatlan a szegények fölsegélésében, a katolikus ügy védelmezésében, a tévelygők igaz útra vezetésében, és ezek között kivált rokonaid, édes anyád fiai iránt, akiknek egyike halálos ágyán a kat. anyaszentegyház

fiának vallván magát, ott voltam, mikor Téged többek jelenlétében szorosan magához ölelt, elhaló karjaival csüggött válladon és sóhajtozva, könnyben ázott arccal azt mondta Neked: „Immár nem testvéremnek, hanem atyámnak nevezlek! Te nemzettél engem Krisztus számára; a Te bánkódásod, a Te könnyeid, a Te imádságaid szerezték meg nekem az igazság fölismerését.” *Forgách Mihály* volt ez, magas elméjű, nagy műveltségű ifjú, ki korát és állapotát meghaladó görög és latin tanultságával a nemesebb műveltség minden forrásait kimeríté; a Szentírást, és különösen Sz. Pál leveleit betéve tudta; Kálvinnak (kinek mérgét beszívta) *Institutio*-it és a jeles Lipsius Justus *Politica*-it szóról szóra, elméje rengeteg képességével, bár egyben bokros családi gondok is foglalkoztatták, sorba kitanulta; a vallás felől vetélkedő könyveket, kivált a maga felekezetéből eredőket, mind végig forgatta; Kálvin sötét tudományának tekervényes útjait mind bejárta, megnézte, ismerte. S mégis ez annyi erősséggel ékes, annyi mesterséggel fölszerelt ifjú a Te jámborságod, tudományod, szereteted előtt meghódolt végre és kibékült Istennel. Mondom, bár mindezeket és egyéb Istentől nyert ékességeidet hallgatással mellőzzem, amelyeknek egyenkint való elsorolása is nagy munkát és az enyémnél nagyobb erőt, fellengzőbb ékesszólást kívánna.

Bár Rólad is, dicső Férfiú, *Forgách Zsigmond*, elhallgassam nagy és igazán hősi jelességeidet; a jó szerencsében higgadtságodat, igazságos voltodat, mérsékletedet; a közügyek intézésében tanúsított okosságodat, mellyel nem régiben is a beháborúk kigyulladt lángját első[ként] siettél oltogatni és polgártársaid elméjét üdvösebb irányba terelni; mert a Te tanácsod, igyekezeted, ügyességed, annyi fegyveres veszedelmek közt végzett követségeid révén jutottak oda, hogy a béke gondolatával foglalkozzanak; és végre azt az eléggé nem magasztalható állhatatosságot, melyet a kat. vallásnak úgy elfogadásában, mint a balsors annyi csapásai alatt hű követésében tanúsítasz. Éveken át fontolgattad, amit innen is, onnan is bőven hallottál a hit és vallás felől, óvakodtál minden elhamarkodott lépéstől, minden emberi tekintetet félre tétél; az volt egyetlen igyekezeted, hogy a fölismert igazságot szívvel-lélekkel kövessed. Sok kötelék, sok nehézség tartóztatott, hogy az anyatejjel beszívott, de immár magad előtt is gyanúsaknak látszó vélekedéseket el ne hagyjad. És, hogy a családi

viszonyokat ne is említsem, legsúlyosabban nehezedett Rád az a gondolat, mely a Te emberismerő lelkedet nyugtalanította, hogy az ítélet és beszéd mostani pajzán szabadsága mellett bizonyára lesznek, kik úgy ítélnék meg, mintha a Te elhatározásodat a vallás dolgában kegyhajhászás vagy emberi tekintetek vezetnék. Holott mi sem esik messzebb a Te fennkölt jellemed és erkölcséidről, mint hogy a lélek ügyében emberi dolgokra tekints; aki, mert bölcsen tudod, hogy nincs oly megbízhatatlan tenger, mint a népszerűség és az emberek kedvezése, mindenekben lelkiismeretteddel, Istennel vetsz számot, itt keresve igaz dicsőséget, igaz gazdagságot. De végre is legyőzött mindent Isten szent malasztja, mely a Te elmédet megvilágosítja: nyilván a kat. egyház hívének vallottad magadat. S alig hogy ezt tevéd, az országos pártküzdelmek, szinte csak azért támasztva, hogy a gyöngye növevényt kegyetlen dér forrázza le, kizavartak nagy terjedelmű birtokaidból, hazádtól, házadtól, nőd és gyermekeidről megfosztva számkivetésbe hajtottak. Ehhez járult legkedvesebb gyermekeidnek váratlan halála, mely nagyszámú családod illetően megfogyatkozása mellett annál keserveesebben esett, minél nagyobb reményekkel személted bennök utódaidat. De mind ez a sok csapás a Te nemes kebled győzhetetlen erejét meg nem töré; hanem miként a béketűrő Jóbról olvassuk, úgy vetted, mint a Gondviselés rendezte alkalmat, hogy látványul szolgálva, bátran megküzdj a balszerencsével s nyilvánvalóvá tegyed mindenek szemében, hogy Isten és a király iránti hűségénél nagyobbra Te semmit nem becsülsz, egyebeket Isten jószágos gondviselésére bízván.

Bár mindezeket és ezeknél többet és nagyobbakat elmellőzzek:

Azt az egyet, *Nemes Testvérpár*, ami közös dicsőségetek, el nem hallgathatom: hazánk mostani viszontagságai között oly nagynak bizonyult a ti lelketek állhatatossága, hogy a zivataros tenger háborgása mellett Nálatok örökös szélcsönd látszék uralkodni, és a minden oldalról halmozódó bajok között Ti egy arcot, egy hitet mutattatok mindig, magához mindenben hívet. Oh, izmos kebelre valló jelenség, melyet a sorsnak nem szelíden játszó, sem vésszel riasztó szele meg nem ingat! Ez az egy tény maga annyi és oly csodálatra méltó jelességeket foglalja magában, hogy a legékesebben szóló nyelv is alig lenne képes azokat, nem mondom nagyítva föltüntetni, hanem csak egyszerűen felsorolni is.

3. JEGYZETEK

Lám a legtöbb ember a sors változandóságában reménykedik és a kétséges állapotokat kedveli; ha hol némi haszonra nyílik álnok út, nyomban készek oda evezni és mindenféle mesterfogásokkal, akárhol legyen, fölhajtják; hit, adott szó, eskü, rokonság, vallás mind semmi előttük, a kedvező szerencsét lesik csupán; barátaikkal és uraikkal úgy bánnak, mint a virággal, mely addig kedves, míg üde és valami kellemes illatot áraszt; amint a balsors dere nyomot hagy rajtuk, vagy illatuk elszáll, elvetik őket. Ti pedig, kik a hitet a gazdagságnál, szerencsénél, az egész életnél többre becsülvén, a világ illetén aranyfüstös, majdan örök tűzzel lakoltató boldogságát nevetitek: Ti nyilván Istenhez való méltóbb lángadozással megfélemtétek a vagyonszerzés ama szertelen vágyát; elmétek mindazt, mi az ég és föld között annyi ijedelemmel betölti, átrepülte; a föllegek és vihar járta téren fölülemelkedtetek, a magasból nézve, mily kevésbé megbízható alapokon nyugosznak e földi dolgok; hogy sem a gazdagságban, sem a kész szolgálókban bizakodni nem lehet, sem a szerencse csábító javaiban, melyek nagy könnyen jégre vihetnek s nem is annyira birtokul szolgálnak, mint inkább hatalmukban tartják birlalóikat; egy szóval: Ti a méltóságoknak a közel tűzvészttől szinte füstölgő jelvényeit nyilván üdvös és bölcs gondolkozással lenézitek, megvetitek. Mert valamint a láng fényt áraszt a távol eső tárgyra, s fölgyújtja, ami közelében van: úgy a méltóságok tetőpontja egyben a romlás lejtőjének kezdete lehet. S ha végignézed a régiek évkönyveit, ugyan keveset találsz a sors kedvezése által születésük állapota fölé emelt emberek között, kiket vagy valamely súlyosabb eset el nem buktatott, vagy az emberi dolgoknak az alattunk forgó földnél is forgandóbb járása rövidesen helyük átengedésére nem kényszerített.

Abban az egyben, a Ti állhatatosságokban, én mindezen valóban magas, valóban isteni jelességeket szemlélem, melyeknek csodálata és szeretete vitt reá, hogy közös hazánk javára szánt vékonyka munkámat a Ti neveteknek szenteljem; s amily bizton tudom, hogy Ti ezt kegyesen fogadjátok, éppúgy kívánom, hogy minél többeknek váljék üdvösségére.

Éljetek egészségben soká, boldogan.” (Kisfaludy Árpád Béla fordítása. PPÖM, II, 1895, 321–333.)

8:13 Actius – Lucius Accius (Kr. e. 170–Kr. e. 86 után) római tragédiaköltő. Műveiből csak töredékek maradtak fenn.

8:25 *Neque enim contenti in suis illis Daudico ore designatis Cathedris* – Pázmány itt Dávid zsoltárainak első darabjára utal: „Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentiae non sedit.” (Ps. 1.1) „Boldog ember, aki nem indul a gonoszok tanácsa nyomán, aki nem jár a bűnösök útján és nem vegyül a csúfot üzök közé.” Az „in cathedra pestilentiae” – amelyet „csúfolódók széké”-nek is fordítanak – szókapcsolatra utal Pázmány. – Dávid Izrael második királya volt (Kr. e. 1000 k.–961). Történetét az Ószövetségben találhatjuk meg, *Sámuel próféta könyveiben*. A *Zsoltárok könyvének* szerzőségét is neki tulajdonítják, a zsidó és iszlám hagyomány szerint 73 zsoltárt írt. A zsidó vallás szerint a Messiás Dávid leszármazottja lesz, a keresztények pedig őhöz vezetik vissza Jézus családfáját Józsefen és Márián keresztül. Dávid Betlehemben született, Sámuel próféta már gyermekkorában kijelölte, hogy ő lesz Izrael eljövendő királya. A filiszteus Góliát legyőzése után Saul király udvarába került. Két ismert fia közül az egyik, Absalom megpróbálta elfoglalni atyja trónját, a másik fia, Salamon pedig utódja lett. Első felesége Saul király lánya volt, a második Betsabé. Nagy bűne, hogy Betsabé férjét, Uriját olyan hadi feladattal bízta meg, amiről tudta, hogy nem éli túl, hogy elvehesse feleségét.

8:26 *pro rostris* – a 'rostra' szószerkezet jelent

9:2–3 *Nomen Camaeleontis, grande est, (inquit magnum illud Africae sydus)* – Pázmány Tertullianus *De pallio* (cap. 3.) című művére hivatkozik, amelyben arról beszél a szerző, hogy ha valaki hallja a kaméleon nevét, egy olyan nagy és félelmetes állatra gondol, mint az oroszlán. A kaméleon görög nevéből az oroszlán (leon) nevét olvashatjuk ki. – Quintus Septimius Florens Tertullianus (155/160–220 után) ókeresztény teológus, hitvitázó, a latin nyelvű keresztény próza megteremtője. Egy ideig Rómában ügyvédként tevékenykedett, megkeresztelkedése után pedig visszatért szülővárosába, Karthágóba. Művei sokszor személyeskedők, epések, gúnyosak, ami miatt gyakran háttérbe szorul logikai következetessége. Írásművészete maradandó, szinte a *Vulgatát* megközelítő hatással volt az utókor latin nyelvű prózájára. Hatásával magyarázható, hogy életművének mintegy háromnegyed része, szám szerint 31 írása maradt fenn.

9:16 *Simonis Magi* – Simon mágus (Kr. u. 1. sz.) az első eretnek, varázsló, görög nyelven alkotó szamaritánus (= Izraelben élő népcsoport, nevüket Szamáriáról, az ókori Izrael fővárosáról kapták, nem zsidó telepések leszármazottai), vallásalapító. Életéről nincsenek pontos adataink, valódi neve sem ismert. A Kr. u. 40-es években Rómában működött. Fülöp diakónust hallgatva megtért. A csodatettek láttán, pénzen akarta megszerezni az apostoloktól az erőt, hogy ő is közvetíthesse a Szentlelket, de Péter apostol határozottan elutasította (ApCsel 8,9–24). Az apokrif *Péter apostol cselekedetei* mondja el Simon mágus és Szt. Péter vitáját Rómában. Az egyházatyák szerint személye az eretnenség, bűne (simónia) a hitetlenség ősmintája.

9:17 *Valentinianorum, qui se Gnosticos* – Valentinus (2. sz.) a gnoszticizmus egyik legjelentősebb képviselője, alexandriai zsidó családban született. 136–165 között Rómában élt és működött. A hagyomány szerint ő is aspi-rált a római püspöki székre, és azért vált eretnökké, mert más választottak meg helyette. Tanításának lényege, hogy az emberi lélek isteni eredetű, amely ismét egyesülni akar istenével. A földi életben az anyag és a démonok uralkodnak fölötte, és az általuk támasztott vágyakkal beszenyey-zik. A lélek azonban diadalmaskodhat rajtuk, ennek előfeltétele a vágyak fölötti uralom, az önmegtartóztatás. Az aszkézisre azonban nem mindenki képes. Valentinus eszméi Rómában és Itáliában is elterjedtek épp-úgy, mint keleten, Egyiptomban és Szíriában. – A gnosztikusok a gnoszticizmus hívei és hirdetői. A gnózis (= tudás) sajátos formáját hirdető vallási irányzat a Kr. u. 1–3. században. Vallották, hogy az ember igazi szellemiségére vonatkozóan üdvözítő tudás birtokában van. E tudás egy kinyilatkoztató-üdvözítő személytől ered, zárt csoportban hagyományozták tovább, és önmagában képes volt üdvözíteni befogadóját. A különféle gnosztikus rendszerekre jellemző a szinkretizmus, azaz hogy tanrendszerüket különféle szellemi hagyományokból rakták össze. A gnoszticizmus szerint a világot kettősség (dualizmus) jellemzi, ontológiai szakadékkal elválasztott ellentétek állnak egymással szemben: a világban a világosság és a sötétség, az emberben a pneumatikus elv és az anyagi elv.

- 9:17 *Nouatianorum* – Novatianus (200 k.–258) teológus, író, valamint ellenpápa 251-től haláláig. Kornél pápa (251–253) rendeleteivel és jó néhány teológiai nézetével nem értett egyet, ezért is tartotta meg címét, még ha az nem is volt legitim. Legnagyobb vitái a bűnbocsánatról voltak, ebben a kérdéskörben olyan nagy hatású műveket írt, hogy hívei, a novatianusok egészen a 6. századig fenn tudták tartani közösségeiket a pápák kiátkozásai ellenére. A szélsőséges irányzat azt vallotta, hogy a keresztség felvétele után elkövetett bűnököt nem lehet megbocsátani. Az egyháznak meg kell tagadnia a feloldozást a nagy bűnök elkövetőitől (pl. hitehagyás, gyilkosság), még akkor is, ha őszintén megbánták tettüket. Ezzel a felfogással azonban nem értett egyet Kornél pápa, így hamarosan kiközösítette őt és követőit az egyházból. A felerősödő keresztényüldözések miatt többször el kellett menekülnie Rómából, végül azonban elfogták és kivégezték.
- 9:18 *Manetis* – A manicheusok egy 3. századi üdvtani mozgalom követői. A felekezet alapítója a babiloni Manes v. Mani, az utolsó nagy prófétának tartotta magát, Jézus, Buddha és Zarathustra után, és úgy gondolta, hogy neki kell tökéletesíteni az ő vallásaikat. Miután az államvallás papjai (a mágusok) vádat emeltek ellene, Manit kivégezték. Tanítása a gnózis (lásd 9:17. jegyzet) egyik formája, amely radikális dualizmuson alapszik. Isten Fiát legyőzték, lelke összekeveredett az anyaggal. A lelkek csak akkor térhetnek vissza a világosság birodalmába, ha elfogadják Maninak mint Paraklétosznak (= Üdvözítőnek) az üzenetét: akik benne hisznek, azok alkotják az ész egyházát. Az üdvösség lényege, hogy az ember tudatára ébred önmagának, ennek feltétele a radikális önmegtartóztatás. A manicheizmus főként Kelet- és Közép-Ázsiában terjedt el (Szent Ágoston kilenc évig volt a követője), ahol a 14. sz.-ig megmaradtak nyomai.
- 9:20 *Lutherum* – Martin Luther (1483–1546) a protestáns reformáció német vezéralakja, a reformáció róla elnevezett ágának alapítója.
- 9:22 *Philacteria* – a *phylacterium* itt a zsidók emlékszíjait jelenti, amit ima közben a karjukra és a fejükre tesznek
- 9:28 *Sysiphi* – Sziszüphosz görög mitológiai alak, Aiolosz thesszáliai király és Enareté fia, csavaros eszéről, ravaszágáról volt híres. Számos mitológiai alakkal kapcsolatba hozható, a legismertebb történet róla mégis az, ahogyan végül megbűnhődött. Egy hatalmas követ kellett egy dombon

felgurítania, majd a másik oldalon le. Viszont ehhez nem volt elég az ereje, a kő minduntalan visszagurult és kezdhetett előlről. Arra ítélték, hogy örök időkre hiábavaló erőfeszítéseket tegyen, a róla elnevezett (sziszifuszi munka) kifejezés az emberi teljesítőképességet meghaladó, hiábavaló munkát jelenti.

9:30 *Ephraim* – Pázmány pontosan megjelöli, hogy melyik bibliai helyre utal, *Ozeás könyvében* van szó a Izrael romlottságáról, pusztulásáról. Ozeás próféta (kb. Kr. e. 750–725 k.) az északi országrészben működött, jövődőlését mások jegyezték le. „Efraim hazugsággal vesz körül, Izrael háza meg hamissággal. (De Júda még ismeri az Istent, és a Szent népének nevezik.) Efraim szelet terel, egész nap a keleti szél után fut. Bövelkedik a hazugságban és erőszakban, szövetségre lép Asszíriával, olajat szállít Egyiptomnak.” (Oz 12,1–2)

9:2. jegyzet *Plin: lib: 8. cap: 33.* – Plinius *Historia Naturalis* című művében van a hivatkozott hely, valóban a 8. részben, viszont nem a 33., hanem az 51. caputban, 120–122. kiscaputokban. – Caius Plinius Secundus Maior (23 v. 24–79) római író, polihisztor, enciklopédista. A Nápolyi-öböl partján, Stabiae mellett halt meg a Vezúv nevezetes kitörésekor, amikor elpusztult többek között Pompei és Herculaneum is. Fő műve, a 37 könyvben megírt *Historia naturalis* mintegy 20 000 adatot tartalmaz.

10:10 Valentino – lásd 9:17. jegyzet

10:10 Marcioni – Marcion (80 k.–150 k.) kisázsiai kereskedőből lett eretnek hitszónok, aki egy több mint 300 évig élő egyházat alapított meg, számos hívővel az egész korabeli Római Birodalom területén. Marcion Istene haragtól és indulatoktól mentes, teljesen jóindulatú. Hitük szerint Krisztus nem volt igazából ember, és nem ténylegesen halt meg a keresztfán, hanem teste mintegy jelenésszerű, anyagtalan volt.

10:14 *Alexandro Episcopo, Arriani* – Arius (Areiosz, Áriusz; 260 k.–336) krisztológiai felfogását eretnekségnek nyilvánították, az őt követők mozgalma volt az arianizmus. Tanításának lényege, hogy a Fiú nem egylényegű az Atyával. Arius szerint az egyetlen örök létező Isten, aki nem lett sem teremtés, sem nemzés által. Ő ilyen értelemben az Atya, aki a világ teremtése céljából létet adott a Fiúnak, a Logosznak. A Fiú az idők előtt lett, közvetlenül az Atyától, ezért ő nem egyszerűen a teremtmények

egyike, de nem is az Atya lényegéből való, ezért nem egylényegű, nem *homoousziosz* vele. Arius tanítását először a Szent Alexandrosz alexandriai pátriárka által 319-ben vagy 323-ban összehívott tartományi zsinat ítélte el, amelyen kb. 100 püspök volt jelen. Ám mégis voltak néhányan, akik pártfogásukba vették Ariust. Mivel az ellentét így széles hullámokban terjedt, Nagy Konstantin (306–337) császár 325-ben egyetemes zsinatot hívott össze Niceába. A zsinaton határozat született Arius ellen, kimondták, hogy a Fiú egylényegű (*homoousziosz*) az Atyával, tehát nem teremtmény. A zsinat döntésével azonban a harc még nem ült el. 350-ben megfogalmaztak egy hitvallást, amellyel hatálytalanná akarták tenni a niceai döntést. Azt mondták, hogy a Fiú mindenben *hasonló* az Atyához. A hasonló és egylényegű (*homoiousziosz* és *homoousziosz*) szavak között mindössze egy *i* betű a különbség, de valójában a hit lényeges tételének értelmezése forgott kockán. Az arianizmus a legtovább nyugaton élt, a gótok, longobárdok, vandálok körében. A 16. század második felétől az antitrinitárius (szentháromság-tagadó) irányzat képviselőit is ariánusoknak nevezték.

- 10:21 *LVTHEROCALVINOVoeVANGELICOCAMAELEONTES* – Pázmány ironikus szóalkotása négy grammatikai elemből áll: utal a lutheri és a kálvini irányzatra (*Luthero-*, *calvino-*), az újtó evangéliummagyarázatra (*novoevangelico-*) és végül a színeváltoztató állatra, a kaméleonra (*camaeleontes*) mint az állhatatlanság jelképére. Ez a szócsinálmány is az egyik jele annak, hogy a hitvitázó felek a nyelvi invenció terén sem ismertek lehetetlent, s a legagyafúrtaabb szóösszetételeket, vagy a legnyakatekertebb, erőltetett hasonlatokat, vagy olykor verbális bravúrokat is bevetettek argumentációs eljárásaikban. (A kifejezésről részletesen lásd BITSKEY 2011.)
- 10:27 *Apiarij* – Pázmány itt feltehetően egy *Apiarium Romanum* című munkára utal, amelynek szerzője Filips van Marnix, heer van Sint-Aldegonde (1540–1598) németalföldi író és államférfi. Genfben tanult teológiát Kálvintól és Bezától, hazatérése után a reformáció támogatója. A *Biblia* részleteit ő fordította először hollandra. Az *Apiarium Romanum* (= Római méhkaptár) című műve 1569-ben jelent meg, amely keserű szatíra a római katolikus egyház hitéről és gyakorlatáról.

- 10:27 *Herbrando* – Jacob Heerbrand (Herbrandus; 1521–1600) német lutheránus teológus, a tübingeni egyetem teológiaprofesszora, rektora. Wittenbergben Luther és Melanchthon tanítványa. Az ortodox lutheránus teológiát képviselte. A trienti zsinat egyik küldötte volt Johannes Brenz mellett. A zsinatra válaszul adták ki a *Confessio Virtembergicát* 1551-ben, amelyben elfogadták a zsinat evangéliumi elkötelezettségét. Teológiai munkái mellett – többek között – írt a főpapokról és a jezsuitákról is.
- 10:27 *Chemnicio* – Martin Chemnitz (Chemnicus; 1522–1586) német lutheránus teológus, a lutheránus ortodoxia korai és mérsékelt irányzatának egyik megteremtője. 1553-tól Wittenbergben tanított teológiát Melanchthon szellemében, akivel ekkor szoros barátságba, tanítványi viszonyba is került. Chemnitz dogmatikai írásaiban döntően Melanchthon alapján foglalta össze a lutheránus hit alapjait, annak vitái után azonban elhatárolódott mesterétől, a philippiánus nézetektől és az eredeti, ortodox lutheri álláspont rekonstrukciójára, a rivális teológiai irányzatok és iskolák közötti kompromisszum megteremtésére törekedett.
- 10:27 *Caluino* – Jean Calvin (Kálvin János; 1509–1564) a svájci reformáció vezéralakja. Genfben hozta létre a saját egyházát, a reformáció róla elnevezett ágának alapítója.
- 10:28 *Achilleis* – Akhilleusz (lat. Achilles) görög mitológiai alak, Péleusz és Thetisz fia, Homérosz *Iliászának* főhőse.
- 10:29 *Hecates* – Hekaté (lat. Hecate) a görög mitológia alvilági istensége. A sötétség, az éjszaka, a varázslás istennője, a boszorkányok úrnője.
- 10:30 *Chrysippo* – Khrüszipposz (Chrysippus; Kr. e. 280 k.–207 k.) görög sztoikus filozófus.
- 10:30 *Stagirita* – A S(z)tagirita Arisztotelész (Kr. e. 384–322) ókori görög tudós és filozófus állandó mellékneve. Sztagirita városában született.
- 10:5. jegyzet *Socrat* – Szókratész Szkholasztikosz (380–443) görög egyházi író. A 305 és 439 közötti időszak eseményeit dolgozta fel *Ekklésziasztiké historié* (= Egyháztörténet) című művében. Miután újabb forrásokat fedezett fel, munkáját kiegészítette 438 és 443 között, s ránk ez a második szövegváltozat maradt. Caesareai Euszebiosz tudatos követője volt, a szónokiasságot mellőzve nagy hangsúlyt helyezett a pontosságra. Igyekezett

- elfogulatlanul ábrázolni kora dogmatikai viszálykodásait, nyitott volt a pogány kultúra irányában is. A jámbor uralkodóról festett képe a legkiválóbb minta lett a középkor keresztény királyai számára.
- 11:6 *Augustinus* – Hippói Szent Ágoston (Aurelius Augustinus; 354–430) püspök, egyháztanító, a legnagyobb latin egyházatya, Pázmány egyik leggyakrabban idézett ókeresztény forrása. Anyja Szt. Mónika volt. Kemény erkölcsi vívódás után 386 nyarán véglegesen döntött: lemondott állásáról, hogy szerzetesi életformában az isteni bölcsességnek szentelje magát. 387 húsvétjának (április 25.) éjjelén keresztelte meg Szt. Ambrus. 388-ban Ágoston visszatért Afrikába, ahol Tagastében apai örökségéből hozzákezdett új életformájának megteremtéséhez. 391-ben Hippóban pappá, 395-ben püspökké szentelték. Akkor halt meg, amikor pogány vandálok ostromolni kezdték püspöki székvárosát. Székesegyházában temették el. A katolikus egyház tanításának fejlődésében szinte valamennyi szakterületen óriási jelentősége volt.
- 11:8 *Scarabeorum* – A szkarabeuszok, a ganajtúróféle bogarak családjába tartoznak, amelyek trágyában, fákon és bokrokon, virágokon, a földben vagy korhadó fában élnek.
- 11:10 *Societatis IESV* – Jézus Társasága (lat. Societas Jesu, SJ) katolikus szerzetesrend. 1534-ben alapította Loyolai Szent Ignác, ennek a szerzetesrendnek volt a tagja Pázmány. A rend mottója: *Ad maiorem Dei gloriam* (= Mindent Isten nagyobb dicsőségére). A jezsuiták elsődleges célja a hit védelme és terjesztése, apostoli szolgálat, tanítás. XVI. Kelemen (1769–1774) pápa 1773-ban feloszlatta a rendet, amelyet VII. Piusz (1800–1823) állított helyre 1814-ben.
- 11:14 *lupo iudice, agnus perturbat aquam* – Pázmány a Phaedrus (Kr. e. 15 k.–Kr. u. 50 k.) által latinra átültetett, eredetileg Aiszóposz meséjére, *A farkas és a bárányra* (Lupus et agnus) utal. Ebben a történetben ugyanahhoz a folyóhoz megy inni mindkét szomjas állat. A farkas feljebb áll, mint a bárány, mégis megvádolja, hogy fölzavarta a vizet. A bárány hiába védekezik, a történet vége az, hogy a farkas széttépi. Az ártatlanok koholt ürüggyel való megtámadására példa ez a mese.
- 11:6. jegyzet *Aug: 4. cont: Crescon: c. 41.* – Cresconius (4–5. sz.) donatista nyelvész volt (lásd 148:22. jegyzet).

3. JEGYZETEK

- 12:6 CASTORES – A dioszkuroszok spártai királyfiak voltak, Tündareosz és Léda ikerfiai, Polüdeukész (Pollux) és Kasztór (Castor). Nővéreikhez, Helenéhez és Klütaimnésztrához hasonlóan, az egyiküket Zeusz nemzette (Polüdeukészt), így ő halhatatlan lett, míg Kasztór halandó. A két hős a testvéri szeretetet példázza, mindig együtt ábrázolták őket, az Iker csillagkép is az ő emléküket őrzi.
- 12:16 *Fidelis Episcopi* – Pázmány ajánlásának fő címzettje Forgách Ferenc (1560–1615) bíboros, prímás, esztergomi érsek, Pázmány elődje. Nagybátyja, a humanista történétíró Forgách Ferenc (1530 k.–1577) kívánságára, még gyermekként katolizált protestáns vallásából.
- 12:16 *integerrimi Politici* – Pázmány ajánlásának második címzettje Forgách Ferenc bátyja, Forgách Zsigmond (1557 v. 58–1621), a *Keresztyéni felelet* írásakor országbíró, később Magyarország nádora.
- 12:18 *insignibus Vestris* – a Forgách-család címerének főalakja egy koronás nőalak
- 13:17 MICHAEL FORGACH – Forgách Mihály (?–1603) a két fivér öccse volt. A strassbourgi és wittenbergi egyetemen tanult, a tudományok pártolója volt, később katonai pályára lépett. 1588-ban még azt írta Justus Lipsiusnak bátyjáról, hogy méltatlan katolikussá lett, és már püspök Magyarországon. (*Régi magyar levelestár XVI–XVII. század*, I., vál., s. a. r., jegyz. HARGITTAY Emil, Bp., 1981, 237–238.)
- 13:21 *Iusti Lipsij* – Justus Lipsius (Joest Lips; 1547–1606) németalföldi humanista, történész, bölcséleti író. A sztoikus életfilozófiát igyekezett ötvözni a keresztény tanítással, megalapozva ezzel a neosztoicizmust mint szellemi mozgalmat. Nagy hatással volt kortársaira mint kora ünnepeelt humanistája. Főként a régi latin irodalommal, mindenekelőtt Seneca és Tacitus műveivel foglalkozott, de avatott ismerője volt a latin grammatikának és paleográfiának is. Lipsius terjedelmes levelezést, történeti és morális értekezést, számos, vallási kérdéseket és filológiai témákat taglaló írást hagyott az utókorra.
- 14:9–10 *vt cognita veritate, eam velis remisque sequeris* – Forgách Zsigmond 1604 augusztusában katolizált. (Lásd TUSOR Péter, *Forgách Zsigmond katolizálása: Egy római misszilis (irodalom)történeti forrásértéke* = *Eruditio, virtus et constantia: Tanulmányok a 70 éves Bitskey*

István tiszteletére, szerk. IMRE Mihály, OLÁH Szabolcs, FAZAKAS Gergely Tamás, SZÁRAZ Orsolya, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2011, II, 640–645.)

16:3–4 *Vester in Christo seruus* PETRVS PAZMANI – Krisztusban a ti szolgátok Pázmány Péter.

16:5 LECTORI SALVTEM – Üdvözet az olvasónak

16:6–17:5 *VEteres ex ijs [...] Vale*. – „Avult írásokban olvassuk, hogy a régiek azokból az állatokból, melyeket a hitvesek békessége és egyetértéséért mutattak be áldozatul, az epét el szokták távolítani: éppen így, az én ítéletem szerint, azokban a vitatkozásokban, melyek Isten jegyese, a kat. egyház békessége és egyetértése végett folynak, semmi epének, semmi keserűnek nem lenne helye. Minthogy azonban ezek az újdön evangélium újdonsült előtáncosai, az írástudás rákfenéi és az igazság Prédikálói, gyakorta nagyon is éles szavakkal támadnak ellenünk; nagyon undok és nyilvánvaló hazugságokkal piszkolnak bennünket, képzelt versenypályát alkotnak maguknak, költött rágalmak terhét vetik ránk; utóvégre üres beszéddel hitegetnek, játékot üznek az olvasóval és soha sem később a szó náluk, mintha minket kell gyaláznia: e miatt való méltó fájdalom okozza, hogy támadásukat némelykor élesebben utasítjuk vissza. Mert miként az édes lében és csemegében támadt férgeket csak valami keserűbb szerrel lehet irtani: éppen úgy kénytelenek vagyunk az édes önámítástól megromlott elmék kicsapongásaira kissé csípősebb mondások savát hinteni.

Csak egyre figyelmeztetem az olvasót: szándékunk inkább mindenkit a helyes útra vezetni, mintsem valakit támadni; ha itt-ott élesebb szót ejtünk, sose vegyék azt nemes férfiak maguk sértésének. Mert tudják meg, hogy valahányszor az előadás bizonyos szabadságára gyulladunk, ez csupán a feleúj evangélium hirdetőit illeti; és ha csípősebb mondásaimat összegyűjtik, Gyarmathi-féle frazeológiát gyűjtenek: mert szántsándékkal az ő szavait használtam, valahányszor egy kissé erősebben oda kellett mondanom.

Te pedig, nyájas Olvasó, fogulatlan ítélettel és az igazság befogadására készséges szívvel fogj e lapok olvasásához. Ha tetszenek, sőt ha hasznodra válnak: örülök, és hálákat adok a minden jók szerzőjének. Ha valahol gyarlóságból hibáztam, szívesen várom a figyelmeztetést. Ha a katol. igazságot

bebizonyítanom kevésbé sikerült: ez nem a föl vállalt ügy hibája, hanem az én tudatlanságom jele. Ha végre semmire sem mennék, mivelhogy jelét adtam mégis jóakaratomnak, amiről lelkiismeretem megnyugtat: az Isten előtt reánk váró számadáshoz elég, hogy nem szüntünk kínálni az orvos-ságot, bár kárba vezett a kínálása. Isten veled.” (Kisfaludy Árpád Béla fordítása. PPÖM, II, 1895, 335–336.)

16:7 *fel auferre solitos* – (= az epét ki szokták dobni) itt Pázmány Plutarkhosz *Moraliájának* a II. könyv 12. részében található *Praecepta connubalia* (= Házassági tanácsok) című művére hivatkozik, amelyet a humanista Carolus Valgulius (Carlo Valgulio; 1434–1517) fordított le latinra, és 1530-ban jelent meg Bázelen. A 28. caputban olvashatjuk: „Qui nuptiali Iunoni rem faciunt divinum, cum victima fel non consecrant, sed exemptum post aram abiiciunt, innuente legum latore, nunquam bitem iramve in connubio esse oportere.” (= Akik a házasságvédő Iunónak áldozatot mutatnak be, az epét nem áldozzák fel az áldozattal együtt, hanem kivéve azt, az oltár mögé dobják – a törvényhozó jóváhagyásával –, soha sincs szükség a házasságban epés haragra.)

16:10. jegyzet *Plut* – Plutarkhosz (Plutarchus; 45 k.–120 k.) görög író, életrajzíró. Rendkívül termékeny szerző volt, bár műveinek csak mintegy a fele maradt ránk, az anyag így is több ezer nyomtatott oldalnyi. Máig tartó népszerűségét elsősorban a görög és római múlt uralkodóinak, hadvezéreknek és államférfijainak szentelt biográfiáinak köszönheti. A *Párhuzamos életrajzok* minden könyve egy görög és egy római személyiség életrajzát tartalmazza.

17:7 ZEnt Pal Apostol – Szent Pál a korai kereszténység jelentős alakja, nagy szerepet játszott a kereszténység elterjesztésében az európai kontinensen. Életével kapcsolatosan a legjelentősebb forrás a *Biblia*, ezen belül az *Apostolok Cselekedetei* és *Pál levelei*. Tarsuzsi Saul a damaszkuszi úton találkozott Jézussal. Az addigi üldözőből Pál, a pogányok apostola lett a tizenharmadik apostol.

17:18 Isaias – Izajás próféta (Izaiás, Ézsaiás) Uzija király halálának az évében (Kr. e. 740) kapott próféta hivatást. Izajás hirdette, hogy Isten ítéletének ideje elérkezik, hogy a népnek és Dávid házának egy utódja fönmarad, s hogy csak a bizalommal párosult hit révén lehet megmenekülni.

3.4. Tárgyi jegyzetek

- Megjövendölte a Messiás eljövetelét. A hagyomány szerint mártírhalált halt. Ő volt az első könyvet író próféta, munkája az ószövetségi *Izajás könyve*.
- 17:19 *keozikbe elegitette* – közékük engedte; „Az Úr elárasztotta őket a szédelgés szellemével. Így Egyiptom olyan tántorgó lett vállalkozásaiban, mint ahogy a részeg tántorog okádékában.” (Iz 19, 14)
- 17:21–22 *Az vy tudomanioc hamissagarul* – Pázmány a saját két évvel korábban megjelent vitairatára hivatkozik: *Az mostan támadt új tudományok hamiságának tíz nyilvánvaló bizonyága és Rövid intés a török birodalomról és vallásról*, Graecii Styriae, 1605. Ennek a munkának az az egyik érdekessége, hogy Pázmány számos vitairata közül az egyetlen, amely nem valaki ellen íródott, hanem általánosságban a protestantizmus ellen.
- 17:27 elemetes – élemetis, élemedett, vagyis régi, öreg
- 18:4 Antalkodasiual – ostobaságaival, bambulásával – az ’antal’ szó önmagában is előfordul ekkoriban ’ostoba, bamba’ jelentésben
- 18:5 behalolni – behálózni
- 18:10–11 pallám – szórám, rostálám
- 18:11 arcus – árkus, egy ívnyi (kb. 40x50 cm) papír
- 18:11 abaidoczo – abajdócot; keveréket, zagyvaléket
- 18:18 megh vezet – megveszett
- 18:28–29 fantom fantal – szeget szeggel
- 19:7 articulusokrul – részekről
- 19:9 spacialnunc – járnunk, sétálnunk
- 19:19 viszauonás – vizsály
- 19:14. jegyzet *Vt. De merito operum Gyarmat: fol: 129. 133.* – Amint Gyarmati [mondja] a művek érdemeiről. – Az idézett hely Gyarmatinál a 129. recto és a 133. recto oldalon található.
- 19:14. jegyzet *De lyngo fol: 178.* – A Limbusról (ez a Krisztus halála előtt élt lelkek helye) a 178. recto–verso oldalon beszél Gyarmati.
- 19:14. jegyzet *An Ecclesia erret. fol: 120.* – Az Egyház tévelygéséről már a 117. recto oldaltól kezdve beszél Gyarmati, de csak a 120. rectón kezdi sorolni a pápákat is.

3. JEGYZETEK

- 19:14. jegyzet *Nihil nisi quod expresse scriptum credi debere, fol. 121. 143.* – Semmit, hacsak nincs kimondva az írásban, nem kell elhinni. – Az idézett szöveg a 121. rectón kezdődik, nagyjából két oldalon keresztül erről beszél, azután tágabb értelemben fejti ki a véleményét. A 143. rectón szintén erről van szó, Gyarmati Szent Jeromost idézi: „Credimus quia legimus” (= hiszszük, mert olvassuk), aki egy Helvidius (vagy néhol Helvetius) nevű 4. századi szerzőnek a Mária örökös szüzességét kétségbe vonó nézeteivel vitázik (*Liber contra Helvidium de virginate Mariae*).
- 19:14. jegyzet *De haeresibus veterum haeresiarch: fol: 245.* – A régi eretnekek eretnekségeiről – a 244. versón kezdi valójában számba venni, tárgyalni Gyarmati a régi eretnekeket, viszont a 245. rectón beszél Monoszlóy hibájáról, feltehetően ezért hivatkozik erre Pázmány.
- 19:14. jegyzet *Ante Christum an sancti beati fuerint. folio 139. etc.* – Krisztus előtt voltak-e szentek, boldogok – Pázmány pontosan hivatkozik, a 139. recto–verso oldalakon esik szó a régi szentekről és ismételtlen a Limbusról, az ő lakhelyükről.
- 20:8 Circe – Kirké a görög mitológia istennője, Aiaie szigetén élt. Aki a szigetére merészkedett, elvarázsolta valamilyen vadállattá. Odüsszeusz társait disznókká változtatta, erre az epizódra utal Pázmány.
- 20:10 Goliad – Góliát ószövetségi alak. A *Biblia* szerint az utolsó óriások egyike volt, hatalmas erejű, félelmetes filiszteus harcos. Dávid mégis legyőzte őt a parittyájából kilőtt kővel, ami homlokon találta Góliátot, az elesett, akkor Dávid megölte és levágta a fejét. (1Sám 17)
- 21:1 *In libro conformitatum* – A hasonlóság könyvében
- 21:20 pantolodásit – kötekedéseit
- 21:21 marcsongia – marcangolja
- 21:23 kabaságokat – butaságokat, ostobaságokat
- 21:26–27 SZAAZ HAZVGHSA GIT – Pázmány Gyarmati „hazugságai” közül a kerektség kedvéért pontosan százat fog felsorolni, az elkövetkezőkben majd folyamatosan fogja számozni a margón a hazugságokat. A hosszú oldalakon keresztül tartó számozás mellett még betűjelekkel is ellátja (a, b, c, d stb.) a számokat, ezeket aztán oldalpáronként újakezdi, míg a számozás folyamatos lesz százig.

- 22:16–17 Sophocles Aiaxa – Szophoklész (Kr. e. 497 v. 496–406 v. 405) görög drámaíró, tragédiaköltő. Az ókori források szerint száznál több darabot írt, legalább harmincszor lépett föl költői versenyeken. Drámái közül mindössze hét maradt ránk teljes egészében, ezek közül a legkorábbi az *Aiasz*. A darab cselekménye szerint a második legnagyobb görög hős, Aiasz, sértettségében – mivel nem ő kapta az elesett Akhilleusz fegyvereit –, le akarja gyilkolni a sereg vezéreit, de Pallasz Athéné tébolyt bocsát rá, így őrjöngésében marhákat mészárol le abban a hitben, hogy a fővezéreket pusztította el. Erre az epizódra utal Pázmány.
- 22:28–23:2 *Caeteris negantibus, adhibetis tormenta ad confitendum, solis Christianis ad negandum, cum si malum esset, nos quidem negaremus, vos vero confiteri tormentis compellereris.* – Ha mások tagadnak, ti kínzóeszközöket használtak a vallomás kicsikarására, egyedül a keresztények esetében használjátok ezeket arra, hogy tagadjanak, ami ha rossz lenne, bizony mi is tagadnánk, titeket azonban vallomásra kényszerítenek a kínzóeszközök.
- 22:17. jegyzet *ad Scapul* – Pázmány itt Tertullianusnak az *Ad Scapulam* című apologetikus művére hivatkozik. Scapula a keresztényeket kegyetlenül üldöző észak-afrikai prefektus volt, akit Tertullianus megfenyegetett Isten büntetésével.
- 23:18 pozdorjialis – A pozdorja a kenderkötéskor a kender fás részeinek töredéke.
- 23:19 kopiaid – A kopja 2–2,5 méter hosszú döfőfegyver, amelyet a magyar csapatok a 17. század végéig használtak.
- 23:18. jegyzet *non est fas vlli in sua Religione mentiri.* – Senkinek sem szabad hazudnia a maga vallásában.
- 23:20. jegyzet *Folio 65. Hazugságoc a I.* – Pázmány jegyzetelési technikája végig ilyen lesz majd a kötetben, tehát az elején megadja Gyarmati könyvének foliószámát, aztán elkezd számolni az adott oldal állításai-ban található hazugságokat, ami elé általában még egy betűjelet is tesz (pl. a 1, b 2, c 3 stb.). Ezeknek a betűvel és számmal ellátott hazugságoknak a sorolása folytatódik akkor is, ha új lapszámra kell már hivatkoznia, ekkor a jegyzetben először az új foliószám jön, majd a hazugság betűjele és száma folytatólagosan (pl. Fol: 5. d 6). Csak akkor kezdi újra

Pázmány a hazugságok betűjelét, ha új oldal következik a nyomtatott könyvben, tehát minden oldalon újra kezdődik a betűjel, a hazugságok száma viszont folytatólagos, így éri el a százat, ahogyan azt az előszóban ígérte (21:26–27). Ennél a jegyzetnél az idézett hely pontosan a 65. recto oldal utolsó sorára és a 65. verso oldal első sorára esik.

23:21. jegyzet *b* 2. – Az előző idézett helyhez kapcsolódik, pontosan a 65. verso oldalon található.

24:1 Eretnek – Az eretnecség valamely vallás alapvető hittételeivel való szándékos szembehelyezkedés. Etimológiája: az *eretnek* szó a görög *haireomai* „választani, kiválasztani” igéből eredő *hairetikosz* (latin *haereticus*) melléknév, a mindennapi nyelvben egy bizonyos filozófiai vagy vallási irányzathoz tartozó emberre vagy embercsoportra alkalmazták. Csak az Újszövetségben nyeri el „eretnek, az egyháztól elkülönült, tévtanítást valló” értelmét. A görög *hairezisz* (eretnecség) szó eredeti jelentése: „választás, döntés.” Ebből következőleg: valamilyen tanítás vagy vallási-bölcséleti iskola, amelyhez az ember valamilyen választás, illetve döntés alapján csatlakozik. Később a másként gondolkodókat bélyegzik meg ezzel a megjelöléssel. Ehhez a jelentéshez kapcsolható a szó újszövetségi értelmében a latin *secta* szó.

24:4 *Apostoloc ideietül* – Jézus a tanítványok közül kiválasztott tizenkettőt, és apostolnak (= küldöttnek) nevezte őket. A tizenkettes szám Izrael tizenkét törzsére utal. A tizenkét apostol: Simon (Péter), András, idősebb Jakab, János, Fülöp, Bertalan, Tamás, Máté, ifjabb Jakab, Júdás Tádé, Zelóta Simon, Iskarióti Júdás.

24:22. jegyzet *Fol: 3. in fine. a* 3. – Itt már Pázmány könyvében új oldal kezdődött, ezért újrakezdte a hazugságok betűjeleit, viszont a számozást folytatta.

24:23. jegyzet *b* 4. – Az idézett szöveg a 3. verso oldalon található.

24:24. jegyzet *Fol: 4. c c* 5. – Pázmány két *c* jelű idézetet ír egymás után, ez lehet a betűk tévedésből való elírása is. Az első idézet pontos lelőhelye a 3. verso oldalon található, a másodiké pedig a 4. verso oldalon.

24:25. jegyzet *Fol: 5. d* 6. – Az idézet az 5. recto oldalon található.

24:26. jegyzet *e* 7. – Az előzőhöz kapcsolódik az idézet, pontosan az 5. versón található.

25:1 Z. Peter – Szent Péter a tizenkét apostol egyike. Eredeti neve Simon volt, Jézus nevezte el Péternek (a görög Petroszból, amely kősziklát jelent). Az apostolok között a legjelentősebb alak, nevét minden írás először említi a tizenkét tanítvány közül. A hagyomány szerint Jézus Krisztus neki adta a mennyország kapuinak kulcsait. Mint Krisztus tanítványai közül a legfontosabb, ő került Jézus halála után a keresztény vallás élére. A katolikus egyház szerint Péter a pápák, a halászok és Róma védőszentje. A hagyomány szerint ő volt Róma első püspöke, valamint az első pápa is (33 k.–67 k.). Mint a legtöbb apostol, Péter is vértanúhalált halt Nero császár (54–68) uralkodásának idején.

25:11–14 *Patrum dicta, sicut oportet, commode interpretemur. Sceleratum est, cum noueris pium, et sanum esse alicuius sensum, ex verbis incommode dictis, statuere errorem, Nulli enim fuerunt vnquam Patres aut Doctores, qui non improprie sint locuti, si dicta eorum velis cauillare.* – Az atyák mondásait, ahogy éppen szükséges, (annak) megfelelően értelmezzük. Hamis dolog, ha tudod, hogy valakinek kegyes és ép volt a gondolkodásmódja, meggondolatlanul mondott szavaiból mégis tévedést olvasol ki. Sohasem éltek sem olyan [egyház]atyák, sem olyan egyháztanítók, akik ne nyilatkoztak volna meg helytelenül, ha te az ő szavaikat akarod kiforgatni.

25:28 Moysést – Mózes (Kr. e. 13. sz.) Izrael legnagyobb prófétája. Általa szabadította meg Isten a népét az egyiptomi fogságból, kinyilatkoztatta a Törvényt és megkötötte a szövetséget. Alakja köré számtalan mítosz és legenda szövődött. Az Ószövetség legfőbb könyveinek csoportja a *Tóra* (= Törvénykönyv), amely Mózes öt könyvét (*Teremtés, Kivonulás, Léviták, Számok könyve* és *Második Törvénykönyv*) jelenti.

25:29–26:1 *Qui dedit semetipsum redemptionem pro omnibus* – Aki önmagát adta mindenki megváltására.

25:31. jegyzet *Ioan Lufft* – Hans Lufft (Johannes Luft; 1495 k.–1584) a legnevezetesebb lutherista könyv- és biblianyomtató. Wittenberg városában, a német reformáció szellemi központjában működött. A Luther-Biblia első teljes kiadása fűződik a nevéhez, amelyet gazdagon illusztrált és művészi kiállításban jelentetett meg, de Luther számos egyéb munkáját is kiadta. Miután a *Bibliát* százezres példányszámban nyomtatta ki, jelentősen meg is gazdagodott.

- 26:12 Z. Ianos – Szent János a tizenkét apostol egyike. Jézus szeretett tanítványa, a legfiatalabb, és a tizenkettő közül az egyetlen, aki nem vértanúhalált halt. A negyedik evangélium, három apostoli levél és a hagyomány szerint a *Jelenések könyvének* szerzője.
- 27:1 *Doctor glossac auagy Commentatoroc* – tudós magyarázók; Pázmány az általa oly előszeretettel használt irónia eszközével teszi még képtelenebbé azt a lehetőséget, hogy az új hit magyarázói lényegében tudnának hozzászólni a vallási kérdésekhez.
- 27:3 Soliomrul – sólyomról
- 27:10–11 *Orariumot, Formicariumot, Stellariumot, Antidotariumot, Cursus B. Virginist* – Itt népszerű, sokat forgatott könyvekről van szó. *Orarium seu officium Beatae Mariae Virginis*. – A *Formicarium (Formicarius)* című öt könyvre osztott teológiai munkát Johannes Nider írta 1435 és 1437 között. Ebben az ördög mesterkedésének elkerülésére tanítja a keresztény embert. Fontos fejezetei szólnak a boszorkányságról. – *Stellarium coronae Beatae Mariae Virginis* a címe Temesvári Pelbárt rendszeres teológiai (mariológiai) kötetének, amely nyomtatásban 1498-ban jelent meg. – Az *Antidotarius animae* című latin imádságoskönyv, amelyet Nicolaus Salicetus írt, a középkor végének egyik legkedveltebb imakönyve volt. – A Szűz Mária-hóráskönyvek címének változatai: *Cursus, Horae, Officium Beatae Mariae Virginis, Cursus gloriosissime virginis Mariae, Liber precatorius ad instar horarum diurnarum, Liber horarum*.
- 27:16 Antoninus – Szent Antoninus (1389–1459). Firenzében született, 16 éves korában lépett be Szt. Domonkos rendjébe. Több kolostor priorja volt, s miután jámborsága és tudománya által tiszteletet vívott ki magának, 1446-ban firenzei érsekké nevezték ki. VI. Adorján (Hadrián; 1522–1523) pápa avatta szentté. Nevezetesebb művei: *Summa Theologica*, Nürnberg, 1478; *Summa Historialis*, Velence, 1480.
- 27:29–28:1 *Vobis nondum litigantibus, securius liquebantur* – Amíg nem vitatkoztatok, nyugodtabban hagyták rátok.
- 27:39. jegyzet *Fol: 70.* – Az idézett szöveg a 70. recto oldalon található, Pázmány kissé tömörít.

- 28:1 Pharisaeusoc – A *farizeusok* szó mai jelentése pejoratív: képmutató, álszenteskedő emberekre mondják. Eredetileg egy ókori, szigorú vallási elveket valló zsidó párt volt, akik szigorúan megtartották a mózesi előírásokat.
- 28:4 Proba Falconia – Faltonia Betitia Proba (Falconia Proba; 4. sz.) latin nyelvű ókeresztény író. Egyetlen ránk maradt munkája a *Cento Vergilianus de laudibus Christi*. A mű egy vergiliusi cento, tehát Vergilius műveinek soraiból összerakott mű, a kisebb módosítások abból állnak, hogy bibliai nevek kerültek bele, így végül egy Jézusról szóló eposz jött létre. A bibliai történetek könnyen olvasható verses formába öntéséhez a *Bucolica* a *Georgica* és az *Aeneis* sorait használta fel, és a metrika szabályainak betartásával állította össze belőlük a bibliai történetet. A mű a világ teremtésétől a Szentlélek eljövételéig dolgozza fel a *Biblia* eseményeit, 694 Vergiliustól származó verssor felhasználásával.
- 28:5 Honorius Czyasar – Flavius Honorius (395–423) a kettéosztott Római Birodalom nyugati felének első császára. Pázmány az ő uralkodásának idejére teszi Faltonia Proba munkásságát, noha feltehetően a költőnő korábban élt, a 4. század első felében.
- 28:5 Virgilius – Publius Vergilius Maro (Virgilius; Kr. e. 70–19) római költő, az augustusi aranykor legnagyobb epikus költője. Művei az *Aeneis* című eposz, a *Georgica* című „eposz-tankötemény” és a *Bucolica*, avagy *Eclogák* néven ismert, tíz eklogából álló bukolikus gyűjtemény. Olyannyira ez a három számított mindenkor életműve gerincének, hogy feltételezett nápolyi sírján az epigramma második fele azt mondja: *cecini pascua, rura, duces*, melyben a *pascua* (= rétek, legelők) az *Eclogák*, a *rura* (= szántóföldek, vidék) a *Georgica* és a *duces* (= fejedelmek) az *Aeneis*.
- 28:5 Eudocia – Aelia Eudocia (393/394 k.–460) II. Theodosziosz keletrómai császár felesége. Férjhezmenetele előtt keresztelkedett meg. Pázmány *Homerocentones* című művére utal, amely egy Homérosz soraiból összeállított keresztény eposz. Keresztény irodalmi munkássága főként parafrázisokat jelent a *Biblia* első nyolc könyvéből, Dániel és Zakariás próféta könyveiből, valamint versbe foglalta Szent Ciprián életét.

- 28:6 Theodosius Czyaszar – II. Theodosziosz (Flavius Theodosius; 418–450) bizánci császár. Keresztény császár volt, elűzött minden pogányt az udvarából. Korának legfontosabb vallási konfliktusa Nesztoriosz (Nestorius) konstantinápolyi pátriárkához és követőihez fűződik. A hagyomány szerint Nesztoriosz volt az első, aki Máriát nem „Istenszülő”-nek nevezte, hanem „Krisztusszülő”-nek vagy „Emberszülő”-nek, ezzel érzékeltetve, hogy Jézusban kétféle, isteni és emberi természet van. Az epheszoszi zsinaton (431-ben) Nesztorioszt elítélték, száműzték.
- 28:6 Homerus – Homérosz (Kr. e. 8. sz.) görög költő.
- 28:7 Bonaventura – Szent Bonaventura (Giovanni Fidenza Bonaventura; 1217/18–1274) egyháztanító, himnuszkiöltő. Ferences szerzetes, a „szeráfi doktor”, 1257-től a rend generálisa. A párizsi egyetem tanára, az 1274-es lyoni zsinat és a görögökkel létrejött unió előkészítője.
- 28:11 *in Psalterio MARIAE* – A Pázmány által idézett Szent Bonaventura-zsoltár teljes címe: *Psalterium majus Beatissimae Mariae Virginis*.
- 28:42. jegyzet *Contr: Iulia*: – Eclanumi Julianus (Iulianus Aeclanensis; 4–5. sz.) Szent Ágoston vitapartnere, két írásának is a címzettje, a pelagianus tanok követője. Ennek a tévtanításnak a szerzője Pelagius brit szerzetes volt, aki valószínűleg 384 előtt érkezett Rómába. 411 körül ment Afrikába, Szent Ágoston hippói püspök területére. Tanításainak lényege: 1. Ádám meghalt volna, ha nem vétkezik is; 2. Ádám bűne csak neki ártott és nem az egész emberiségnek; 3. az újszülöttek olyan állapotban vannak, mint Ádám a bűnbeesés előtt, vagyis tagadták az áteredő bünt; 4. Ádám bűne és halála éppoly kevésbé oka az emberiség halálának, mint ahogy Jézus feltámadása folytán sem támad fel az egész emberiség; 5. a törvény betartása éppúgy a mennyországba vezet, mint az evangélium; 6. az Úr eljövetele előtt is voltak bűn nélküli emberek. 418. május 1-jén kétszáz püspök zsinatot tartott, amelyen határozatot hoztak a pelagianizmus ellen. Pelagius valószínűleg Palesztinában halt meg.
- 28:42. jegyzet *longe ante medium* – jóval a közepe előtt
- 28:43. jegyzet *Zonar* – Ioannes Zonaras (12. sz.) bizánci történétíró. Előkelő hivatalokat viselt, ám később kolostorba vonult. Nevezetes történeti műve az *Epitomé hisztoriasz* (= Történeti összefoglalás), amely a világ teremtésétől az 1118. évig foglalja össze az eseményeket. Forrásait – a *Bibliát*,

Hérodotoszt, Xenophónt, Anianoszt, Plutarkhoszt, Cassius Diót, Iosephus Flaviust – mozaikszerűen állítja egymás mellé. Módszerének köszönhetően ismerjük Cassius Dio *Római történelmének* 21 könyvét.

28:44 *Hieronym* – Szent Jeromos (Sophronius Eusebius Hieronymus; 340 k.–420 k.) latin nyelven alkotó ókeresztény író, az egyházatyák egyike. Rómában a kor híres grammatikusának, Donatusnak volt a tanítványa, tanulmányai befejeztével felvette a keresztséget, majd Galliába, később a Szentföldre utazott, mintegy öt évig a khalkiszi sivatagban remeteéletet élt. Itt kezdett héberül tanulni egy kikeresztelkedett zsidótól. 382-ben ismét Rómába utazott, ahol I. Damazusz pápa (366–384) megbízta a *Biblia* latin fordításával és az addigi fordítás revíziójával, ez a *Vulgata*, amely évszázadokon keresztül az általánosan használt bibliafordítás volt. Egész pályafutását végigkísérték levelei, amelyekből mintegy 130 maradt fenn. – Pázmány a korábbi számozást használja, ő 103. levélként hivatkozza Jeromos testvéréhez írott, *Ad Paulinum de studio Scripturarum* című levelét. A most használatos számozás szerint ez az 53. levél 7. caputjában szereplő Homérosz- és Vergilius-centókra utal.

29:8–11 *Non dicit postquam Resurrexeritis, sed cum defeceritis; Deinde, recipiendi verbo significatur aliquos eo praecessisse, a quibus isti sint recipiendi, idque in aeterna tabernacula.* – Nem azt mondja, hogy miután föltámadtatok, hanem hogy amikor meghaltatok. Azután pedig a 'fogadás' szó azt jelöli, hogy egyesek előbb mentek oda, és ők fogadják ezeket, méghozzá az örök tabernakulumba.

29:45. jegyzet *Iob* – A bibliai *Jób könyve* a zsidó bölcsességi irodalom fontos alkotása, amely feltehetően a Kr. e. 5. és 3. század között keletkezett. Címét a főszereplőről kapta, aki istenfélő ember, súlyos megpróbáltatásaiban is kitartott Isten mellett.

29:46. jegyzet *Lucae* – Szent Lukács († 84 k.) evangélista. A keresztény hagyomány szerint az Újszövetség harmadik evangéliumának és az *Apostolok cselekedetei* című kanonikus bibliai könyvnek az írója. Valószínűleg antiochiai származású orvos, Szent Pál munkatársa.

29:50 *Beza* – Théodore de Bèze (Beza; 1519–1605) francia protestáns teológus, író, fordító. A svájci reformáció egyik vezéralakja, Kálvin utódja a genfi egyházban.

- 29:55. jegyzet *b Fol: 2. 162.* – Pázmány gyakran idéz Gyarmati könyvének teljesen különböző részeiből, ha tartalmilag összefügg, itt is erre látunk példát: az idézet pontosan a 2. folián van, de ide tartozik a 162. folio is, nagyjából ugyanarról szólnak, ezért Pázmány mindkettőt citálja. Gyarmati művére jellemző, hogy általában a fontosnak tartott dolgokról kétszer (vagy többször) is beszél, egyszer a könyv elején, és még egyszer a végén. Pázmány számos esetben mindkét előfordulást idézi egyszerre.
- 30:6–8 *De Sanctis, concedimus quod sicut viui orant pro Ecclesia vniuersa in genere, ita in caelis orent pro Ecclesia in genere.* – Ahogy a szentekkel kapcsolatban megengedjük, hogy amint életükben az egyetemes egyházért fohászoknak általában, ugyanúgy fohászoknak a mennyekben az egyházért általában.
- 30:8–10 *Nemo nostrum vnquam iuit inficias Hieremiam, et Sanctos mortuos posse sub altari orare pro fratribus, pro membris afflictis vniuersae Ecclesiae: At quod sigillatim pro aliquo vno nostrum preces fundant, non probarunt.* – Közülünk soha senki sem tagadta, hogy Jeremiás és a halott szentek az oltár alatt képesek testvéreikért fohászkodni, az egyetemes egyház beteg tagjaiért: de azt nem fogadták el, hogy valamilyen jel szerint közülünk valakiért imádkoznának.
- 30:11–12 *a Papa kamora szekin* – Pázmány itt Luthernek a X. Leó pápáról szóló munkájára hivatkozik. Luther a pápa árnyékszéken kitalált tudományáról beszél, amelyik szókapcsolat óhatatlanul eszünkbe juttatja Luther saját beszámolóját az *Asztali beszélgetésekben*. Luther a hagyomány szerint meglehetősen székrekedéses volt, sok időt töltött az árnyékszéken, ő maga számol be arról, hogy a nagy sorsfordító élménye, megtérése is itt, az árnyékszéken történt. (*D. Martin Luthers Werke. Tischreden*, szerk. Karl DRESCHER, 6 kötet, Böhlau, Weimar 1912–1921, 3:228.23, 1532. június 9–12.) Természetesen mindez képletesen is érthető, hiszen Luther gyakran az egész földi életet kloákának nevezte.
- 30:14 *in praefatione Psychopan* – A *Psychopannychia* bevezetőjében. Kálvin 1542-ben megjelent művére (*Vivere apud Christum non dormire animis sanctos, qui in fide Christi decedunt, assertio »Psychopannychia«*, Argentorati, 1542) hivatkozik Pázmány.

- 30:15 *Feuard* – François Feuardent (Feuardentius; 1539–1610) párizsi ferences teológus, hitszónok. A katolikus hit lelkes védelmezője, a hagyomány szerint nem volt olyan templom Párizsban, amelyben ne prédikált volna. Szent Ireneusz műveinek kiadója. Itt a *Theomachia Calvinistica sedecim libris profligate, quibus mille et quadraginta hujus sectae novissimae errores [...] diligenter excutiuntur et refelluntur* (Paris, 1604) című művére utal Pázmány.
- 30:15 *Reginald* – William Reynolds (Reginaldus Guilelmus, Rainolds; 1544 k.–1594) angol katolikus bibliafordító, teológus, pap. Az egyik legfőbb munkája a *Calvino-turcismus, id est Calvinisticae perfidiae cum Mahumetana collatio et dilucida utriusque sectae confutatio* (= Calvinoturcismus, vagyis a kálvinista eretnokség és a mohamedán vallás összehasonlítása és mindkét szekta világos cáfolata), amely Antwerpenben jelent meg 1597-ben, Pázmány által az egyik legtöbbet használt és idézett mű.
- 30:16 *Iudicium viri docti de Protestantibus* – Pázmány egy 1605-ben Ingolstadtban megjelent könyvre utal, amelynek szerzője Caspar Schoppe, és teljes címe: *Viri doctissimi Iudicium de Protestantibus et Calvinianis*. – Caspar Schoppe (1576–1649) német tudós, ellenreformátor.
- 30:17 *Prateolus* – Gabriel du Préau (Prateolus, Praeteolus; 1511–1588) francia teológus, pap, a Sorbonne doktora.
- 30:18 *Purgatoriomot* – Tisztítótűzet; a katolikus tanítás szerint azok ideiglenes helye vagy állapota, akik a megszentelő kegyelem állapotában haláltak meg, de még tisztulásra van szükségük ahhoz, hogy beléphessenek a mennyei boldogságba.
- 30:23–31:3 *Ante diem iudicij viuunt animae, et dormiunt in pace, nec torquentur vllis cruciatibus. Sufficit nobis haec cognitio, non egredi animas e corporibus in periculum cruciatuum, et paenarum inferni, sed esse eis paratum cubiculum, in quo dormiant in pace: Sancti dormiunt, et nesciunt quid agatur: Anima enim post mortem intrat suum cubiculum, et dormiens non sentit suum somnum.* – Az ítélet napja előtt élnek a lelkek, de békében szenderegnek, és semmilyen kín sem kínozza őket. Elég nekünk ez a tudás, hogy a lelkek nem hagyják el a testet, hogy kíntól fenyegetse őket és a pokolbeli büntetések, hanem szállás készült nekik,

ahol békében szunnyadnak: alszanak a szentek, s nem tudják, mi történik: a lélek ugyanis szálláshelyére megy a halál után, s szendergésében nem érzékeli saját álmát.

- 30:58. jegyzet *Tubingens. Disput. de Inuoc. Sanctor* – Pázmány itt Stephan Gerlach 1592-ben Tübingenben megjelent művére hivatkozik, amelynek teljes címe: *Disputatio de Invocatione Sanctorum*. – Stephan Gerlach (1542–1616) tübingeni lutheránus teológus. 1573-ben a császár követét kísérte Konstantinápolyba, és öt éven át mint követségi prédikátor tartózkodott mellette.
- 30:59. jegyzet *Laurent: Humfred* – Lawrence Humphrey (Humfredus, Hunfredus; 1527–1590) angliai puritán teológus, oxfordi vallásprofesszor. Pázmány itt egy 1584-es, Londonban megjelent munkájára hivatkozik, amelynek teljes címe: *Iesuitismi pars secunda, puritanopapismi, seu doctrinae Iesuiticae aliquot Rationibus ab Edmundo Campiano comprehensae, et Ioanne Duraeo defensae, confutatio*.
- 30:63. jegyzet *apud Ioannem Montanum* – Ioannes Montanusnál; ő volt a kiadója Luther Nürnbergben megjelent műveinek, Pázmány a *Genesishez* írott kommentárra hivatkozik itt, amelynek teljes címe: *In Genesin enarrationum Reverendi Patris, Domini Doctoris Martini Lutheri, bona fide et diligenter collectarum, per Vitum Theodorum*. Thomus secundus, nunc primum in lucem aeditus, Nürnberg, 1550.
- 31:9–13 *Atque ita omnia teneri suspensa, donec Christus appareat. Neque enim DEVS pronunciat animas a morte esse superstites, quasi tam praesenti gloria et beatitudine fruuntur, sed earum spem in vltimum usque diem suspendit. Nec nunc tantum expectanda nobis est salus, sed vbi vita defuncti in Christo quiescemus.* – Így tehát minden föl van függesztve mindaddig, amíg meg nem jelenik Krisztus. Hiszen az ISTEN nem jelentette ki, hogy a lelkek megmaradnak a halál után, mintha a jelen dicsőségét és boldogságát élveznék, hanem a lelkek reményét fölfüggesztette az utolsó napig. Nemcsak most kell várnunk az üdvösséget, hanem amikor Krisztusban elhunytan szunnyadunk.
- 31:14–16 *Quisquis vera fide animae suae custodiam moriens Christo tradit, non extrahetur in longum tempus vt suspensus langueat, sed eius voto, eadem qua erga latronem vsus est benignitate occurret*

Christus. – Aki igaz hitben elhunya lelke őrizetét halálában átadja Krisztusnak, annak nem kell sokáig várakoznia, hogy mintegy várakozásban sorvadozzon, hanem az ő imájára, ugyanazzal a jóindulattal, amellyel a lator irányában is élt, segítségére siet Krisztus.

31:65. jegyzet *Caluinus more haereticorum proprio iudicio damnatus*. – Kálvint az eretnekek módjára tulajdon ítélete ítélte el.

31:67. jegyzet *Matth* – Szent Máté evangélista, a tizenkét apostol egyike, a keresztény hagyomány szerint Etiópiában szenvedett vértanúságot.

31:69. jegyzet *Alia loca vide apud Feuard* – Más (további) helyeket lásd Feuardentnél.

31:69. jegyzet *Irenae* – Szent Ireneusz (Irenaeus; 140 k.–202 k.) görög nyelvű ókeresztény író, püspök, az egyházatyák egyike. 177-ben lett Lyon püspöke, tevékeny részt vállalt a korabeli egyház belső megbékélésében. A hagyomány szerint vértanúhalált halt. Fő műve az *Adversus Haereses* (= Az eretnokségek ellen). A mű eredeti görög szövege elveszett, csupán egy pontos latin fordítása, illetve szír fordítástörödékek maradtak fenn. A könyv nagyszabású áttekintést nyújt a második századi gnosztikus (lásd 9:17. jegyzet) nézetekről.

31:70. jegyzet *Marci* – Szent Márk († 100 k.) evangélista, Barnabás, Pál, majd Péter apostol munkatársa. Evangéliumában Péter prédikációit írta le. A hagyomány szerint Alexandria püspöke volt, ott szenvedett mártírhalált. Attribútuma a szárnyas oroszlán, középkori kommentárok szerint azért, mert evangéliumát Kerszetelő Szent János pusztában „bömbölő” kiáltásával kezdi.

32:22 neuh – név

32:75. jegyzet *Cur non dicimus anima S. Petri, ora pro me, [...] Ego sum Deus Abraham. [...] Quod Lazarum delatum dicit, Synecdochia est locutio, nam quia anima praestantior est pars, nomen totius, merito sibi vindicat.* – Miért nem mondjuk, hogy: Szent Péter lelke, könyörögj érettünk, [...] Én vagyok Ábrahám Istene. [...] Mert amikor azt mondja, hogy Lázár meghalt, szinekdochéval beszél, mivel a lélek a magasabb rendű rész, joggal kéri magának az egész nevét.

33:10 pröseolö sutut – préselő satut

- 33:12 satsoltato – sarcoltató, vagyis sanyargató (feltehetően az eredeti szöveg sajtóhibás)
- 33:14 *consumauit sanctificatos* – [Mert egy áldozattal mindörökre] tökéletessé tette a megszentelteket. Vö. Zsid 10,14.
- 33:24 solgia – zsoldja
- 33:84. jegyzet *Bellar* – Bellarmin Szent Róbert (Roberto Bellarmino; 1542–1621) olasz jezsuita, hittudós, bíboros. A római jezsuita kollégiumnak volt a kontroverz teológiai professzora, Pázmány tanítómestere.
- 33:84. jegyzet *S. Thomas* – Aquinói Szent Tamás (Thomas Aquinas; 1225 k.–1274) olasz teológus, skolasztikus filozófus, Domonkos-rendi szerzetes, a keresztény misztika legkiemelkedőbb képviselője. „Angyali Doktor” (Doctor Angelicus) néven is ismert. Foglalkozott alkímiával és asztrológiával is. Sokat merített Arisztotelész filozófiájából, az iszlám misztikából, Szent Ágoston tanaiból, ám mindezt megújította és egységbe foglalta, ebből alakult ki az ún. „tomizmus”.
- 34:4–10 *Origo fontium et fluminum mare est, virtutum et scientiarum Dominus Iesus. Quis enim Dominus virtutum nisi ipse Rex gloriae? sed et idem ipse scientiarum Dominus est. Continentia carnis, voluntatis rectitudo, ex illo fonte manat, non solum autem, sed et si quis callet ingenio, si quis nitet eloquio, si quis moribus placet, inde est. Quid? casta consilia, iusta iudicia, sancta desideria nonne riuuli fontis illius sunt? etc.* – A források és folyamok kezdete a tenger, az erényeké és a bölcsességé az Úr Jézus. Mert ki más az erények ura, ha nem maga a dicsőség királya? De ő maga a bölcsesség ura is. A test önmegtartóztatása, a helyes akarat, ebből a forrásból fakad, de nem csak ez, hanem innen ered az is, ha valaki ragyogó elméjű, kiváló ékesszólású, nagyszerű erényekkel ékes. Miért? A tiszta tanácsok, igaz ítéletek, szent vágyak nem ebből a forrásból fakadó patakok-e? Stb.
- 34:10–11 *Quicquid sapientiae, quicquid te virtutis habere confidis, Dei virtuti et sapientiae Christo deputa, etc.* – Ami bölcsességet, ami erényt csak birtokolni gondolsz, Isten erejének és bölcsességének? Krisztusnak tulajdonítsd, stb.

- 34:85. jegyzet *Bernard* – Clairvaux-i Szent Bernát (Saint-Bernard de Clairvaux, Sanctus Bernardus Claraevallensis; 1090–1153) francia egyházi író, hittudós, ciszterci szerzetes. Az egyháztörténet egyik legfontosabb személyisége, a 12. sz. egyik szellemi vezéralakja, nagy hatású szónok, aki európai jelentőségű eseményekben játszott főszerepet. 1174-ben, III. Sándor pápa uralkodása alatt avatták szentté, 1830-ban az egyházdoktorok sorába iktatták.
- 34:86. jegyzet *Ita Clemens 6. Extrauag: vnigenitus de poenit:* – VI. Kelemen (Pierre Roger; 1342–1352) pápa a negyedik avignoni egyházfő volt, eredetileg bencés szerzetes. Pázmány itt egy 1343-ban kibocsátott bullájára hivatkozik, melynek címe: *In extravagantibus Unigenitus de poenitentia*. Ebben 1350-re meghirdette a második Szentévet.
- 35:10 poenitentiat – bűnbánatot
- 35:88. jegyzet *Magyarin* – Magyar István († 1605 k.) evangélikus prédikátor. 1599-től Sárváron Nádasdy Ferenc udvari papja. *Az országokban való sok romlásoknak okairól* (1602) című munkájában Magyarország pusztulását protestáns teológiai szempontból magyarázza (a katolikusok istentelenségével és az „igaz hit”-től való eltávolodásával indokolja). E munka készítette Pázmányt a válaszáadásra, s ezzel indult meg a 17. századi magyarországi hitvita-irodalom.
- 36:18–22 *Suae sanctis intercessionibus reliquuntur, quibus alij aliorum salutem Deo commendant. Deus indignitati nostrae ignoscens, non tantum singulis pro se orare permittit, sed etiam alios pro alijs admittit deprecatores: Sed cum illae preces in Christi nomine fiant, quid aliud testantur, quam neminem vllis vnquam precibus, nisi Christo intercedente posse adiuuari?* – Közbenjárását a szenteknek engedi át, amelyekkel egyik a másik üdvét Istennek ajánlják. Az Isten szemet hunyva méltatlan voltunk fölött, nemcsak azt engedi meg egyeseknek, hogy hozzá imádkozzanak, hanem azt is, hogy egyesek mások helyett imádkozzanak. De ha ezeket a fohászokat Krisztus nevében imádkozzák, akkor ezek mi mást tanúsítanak, mint hogy soha senkit semmilyen fohász nem tud Krisztus közbenjárása nélkül segíteni.

- 36:23 Erasmus – Rotterdami Erasmus (Desiderius Erasmus Roterodamus; 1466–1536) németalföldi humanista tudós, Ágoston-rendi szerzetes, filozófus és teológus. Bár egész életében megtartotta római katolikus hitét, műveiben bírálta a skolasztikát és a római egyház intézményrendszerét.
- 36:23–27 *Frequenter hoc inculcant, gloriantes (Lutherani) se huius noui dogmatis authores esse, a solo Christo petendam salutem; quasi non petamus a diuis salutem. Atqui cum peccator sibi ipsi displicens ambit piorum hominum preces, vt per illas impetret bonam mentem, num ab alio petit salutem quam a Christo?* – Ezek (a lutheránusok), gyakran hetvenkedve azzal, hogy ők ennek az új tanításnak a szerzői, azt hangoztatják, hogy egyedül Krisztustól kell üdvösséget könyörögni, mintha nem kérhetnénk üdvösséget az isteni emberektől. Mivel azonban a magával meghasonlott bűnös a kegyes emberek fohászai után járkal, hogy azokon keresztül tegyen szert jó lélekre, vajon mástól kér-e üdvösséget, mint Krisztustól?
- 36:98. jegyzet *Ad fratres Inferior: Germaniae* – Pázmány itt Erasmus egyik munkájára utal, melynek teljes címe: *Epistola ad fratres inferioris Germaniae*.
- 37:14 *Collectakba* – gyűjteményekben
- 37:18 *szügieleot es farmetringhet* – A szügyelő és a farmatring lószerszámok. Az előbbi a ló nyakán, a szügy fölött körbefutó hám, amelyről egy hosszabb szíj keresztben, a ló két lába között összeköti a nyereggel. Az utóbbi pedig farokszíj.
- 37:21 *tótt* – tött, tett
- 37:100. jegyzet *Hazugságoc. a 8 Fol: 7.* – Pázmány itt folytatja a hazugságok 24. oldalán felfüggesztett sorolását. Ott hétig jutott, ezért folytatódik itt a sor a nyolcadikkal. Az idézett hely pontosan a 7. verso oldalon van.
- 37:101. jegyzet *b 9. Fol:281. initio.* – Az eredetiben hibás a lapszám (181), de helyesen a 281. recto oldal elején található az idézett szöveg. A hibát emendáltuk.
- 37:102. jegyzet *Ibidem. c 10.* – Folytatódik a hazugságok számlálása, ugyanott, tehát a 281. recto oldalon található az idézet.
- 37:103. jegyzet *Fol: 266. 281. d 11.* – Pázmány ugyan a 266. folióra is hivatkozik – tartalmilag ideillik –, ám a hivatkozott szöveg továbbra is a 281. rectón található.

- 37:104. jegyzet *e 12*: – Az idézett szöveg a 281. recto oldalon van.
- 37:105. jegyzet *f 13*. – Az idézett szöveg a 281. recto oldal végén és verso oldal elején található.
- 37:106. jegyzet *g 14*. – Az idézett szöveg a 281. verso oldalon van.
- 37:107. jegyzet *h 15*. – Az idézett szöveg a 281. verso oldalon van.
- 37:108. jegyzet *i 16*. – Az idézett szöveg a 281. verso oldalon van.
- 37:109. jegyzet *k 17*. – Az idézett szöveg a 281. verso oldalon van.
- 38:12 Samuelnec – Sámuel (Kr. e. 12–11. sz.) ószövetségi próféta, jelentős bibliai személy, az ókori Izrael utolsó bírása, aki a zsidók első két királyát (Sault és Dávidot) fölkenete.
- 38:12 Saul – Saul a zsidók első királya (Kb. Kr. e. 1047–1007), egyesítette Izrael tizenkét törzsét. Harcolt a filiszteusok és az amalekiták ellen.
- 38:13 Eliseusnac – Elizeus (Elisaeus; Kr. e. 9. sz.) ószövetségi próféta, Illés utóda (lásd 1Kir 19, 2Kir 2–8).
- 38:13 Geyse – Gechaszi ószövetségi alak, Elizeus szolgálója, aki megpróbálta becsapni Elizeust (letagadta és eldugta a Naamántól kapott két ezüsttalentumot), erre Elizeus megátkozta, Gechaszi pedig „fehér lett a leprától, mint a hó.” (2Kir 5, 20–27)
- 38:14 Danielnec – Dániel próféta ószövetségi személy, a róla elnevezett könyv központi alakja. Istentől rendkívüli bölcsességet és a titokzatos szövegek megfejtésének adományát kapta.
- 38:15 Nabugodonozor – Nabukodonozor vagy Nabukadnezzár, Babilónia királya (II. Nabú-kudurri-uszur; Kr. e. 605–562), elfoglalta Jeruzsálemet, a zsidó nép vezetőit, tisztségviselőit Babilonba hurcolta.
- 38:16 Ananias – Ananiás újszövetségi személy, az apostolok idejében, amikor egyetlen kereszténynek sem volt vagyona, mindenük közös volt. Ananiás és a felesége, Szafira, az eladott földjük árának csak egy részét adták oda az apostoloknak, a másikat megtartották. Péter a fejükre olvasta bűnüket, aminek hallatán összerogytak és meghaltak. (ApCsel 5, 1–11)
- 38:110. jegyzet *l 18*. – Az idézett szöveg a 281. verso oldalon van.
- 38:111. jegyzet *Az vy Tudom: hamissag fol: 38*. – Pázmány a saját két évvel korábban megjelent vitairatára hivatkozik: *Az mostan támadt új tudományok hamisságának tíz nyilvánvaló bizonyossága és Rövid intés a török birodalomról és vallásról*, Graecii Styriae, 1605. Ennek a műnek

3. JEGYZETEK

a 38. verso oldalán valóban olvasható egy Szent Tamás-hivatkozás, amelyet már a Magyarai István ellen írott polémiájában is fölhasznált (*Felelet Magiari Istvan sarvari praedicatornak, Az orzag romlása okairul, irt köniuere*, Nagyszombat, 1603, 179). Mindez arra enged következtetni, hogy Pázmány feltehetően egyazon időben több munkán is dolgozott – amelyek egymás után, akár 5 év különbséggel jelentek meg –, vagy a saját műveiből, műveihez egyfajta florilégiumot, jegyzetet készíttetett akár, tehát kigyűjtötte egy adott témához az általa fölhasznált és megírt hivatkozásokat. A *Tíz bizonyság* 38. verso oldalán a *k* jelű (itt is oldalanként betűvel jelöli a marginális megjegyzéseket) marginális jegyzetben hivatkozik Gyarmati könyvére (*Giarmathi, Monozlai ellen. pag. 266. et 281.*), még hozzá pontosan azokra a foliószámokra, amelyekre a *Keresztyéni felelet* idézetei vonatkoznak. Ez azért is érdekes, mert az ajánlásban és a bevezetőben is ír arról, hogy Gyarmati könyvét barátaitól kapta meg, és nem egészen egy hét alatt olvasta el, nehezebb tanulmányai után időtöltésül (10:23–26). A bevezetőben egyenesen azt írja, hogy „ez el mult napokba” (18:9–10), holott legalább két évvel korábban már olvasta és jegyzetelte, igaz, azt semmi nem cáfolja, hogy egy hét alatt olvasta el.

38:112. jegyzet *Fol: 93.* – Az idézett szöveg a 93. recto oldalon van.

38:113. jegyzet *de cura pro mort[uis]:* – a halottakért viselt gondoskodásról

38:114. jegyzet *Fol: 93.* – Az idézett szöveg a 93. recto oldalon van.

39:24–25 *Z Istuannac* – Szent István († 35 k.) az első keresztény vértanú.

Egyike volt a jeruzsálemi keresztény közösség első hét diakónusának (= egyházi szolgálatokat teljesítő személy), megkövezésénél jelen volt Saul, a későbbi Szent Pál. Amikor elfogták, beszédet tartott a főtanács előtt, és azt mondta, hogy nyitva látja az eget, és az Emberfiát állni Isten jobbján (ApCsel 7, 56), erre utal Pázmány.

40:11 arcus – árkus, egy ívnyi papír, amely átlagosan 40x50 centiméteres darabot jelentett

40:30 *tünneon* – tennen (= saját) hatalmatokból

40:121. jegyzet *Fol: 280 pag: 2.* – Pázmány itt egészen pontosan megadja az idézett helyet: a 280. verso oldalon található.

- 40:122. jegyzet *Omnis orationis ad sanctos sensum hunc solum esse, ostendit Bellarmin* – Bellarminus szerint minden szentekhez szóló fohásznak ez az egyetlenegy értelme van.
- 41:127. jegyzet *cont: Faust*: – Faustus Karthágóban volt a manichaeusok (lásd 9:18. jegyzet) püspöke. Szent Ágoston egyik műve őellene íródott (*Contra Faustum Manichaeum*).
- 42:17–22 *O felix puerpera; / Nostra pians scelera, / Jure matris impera, / Redemptori. / Nam ius habet et ratio, / Matrem praesse filio.* – Ó áldott fiúsülő / Vétkeinket engesztelő / anyai joggal adj parancsot / Megváltónknak. / Jog és értelem mutatja: / fia fölött áll az anyja.
- 42:128. jegyzet *Fol: 77. 265* – Az idézett vers nem a 77. folián van, hanem a 76. recto oldalon. Ugyanerről van szó a 265. rectón is.
- 43:1 *Iacob* – Jákob bibliai pátriárka, Izsák és Rebeka fia, Ábrahám és Sára unokája, Ézsau testvére, akitől megvásárolta egy tál lencséért az elsőszülöttség jogát. Józsefnek és tizenkét testvérenek az apja. Istentől az Izrael (Jiszráél) melléknevet kapta, melynek jelentése „Istennel harcoló” (Ter 26–38).
- 43:2 *Gedeon* – Gedeon bibliai alak, a *Bírák könyvének* szereplője, hőssé vált, mivel az Úr segítette, így kevés emberrel győzött nagy túlerővel szemben. (Bír 6–8)
- 43:6 lagytaz – lágyítasz
- 43:9 prosakat – itt: verseket; a római miseliturgiában a változó miseénekek egyikének a dallamát szekvenciának, a szövegét prosának mondták
- 43:131. jegyzet *Ios* – József bibliai személy, az Ószövetség szerint Mózes szolgája, majd utóda. Elkísérte Mózes a Sínai-hegyre, és Mózes halála után ő lett a zsidó nép vezetője. Elfoglalta Jerikót és a környező területeket, majd fölosztotta Izrael 12 törzse között. Kánaán földjének elfoglalását és hóstetteit a róla elnevezett *József könyve* tartalmazza.
- 44:13 ghirual – tehetséggel (talentummal), pénzzel; a gira vagy gíra (magyaros alakja az olasz lírának) a középkorban pénz vagy pénzürték
- 44:27 Abrahamul – Ábrahám vagy Ábrám, bibliai pátriárka, több szemita nép, elsősorban a zsidók ősatyja. A Kr. e. 2000–1700 között Szíria, Mezopotámia és Kánaán között vándorló félnomádok közül származott. Öccsétől, Náhortól az arámok származtak, Ábrahám és Hágár fiától, Izmaeltől pedig az izmaeliták. Sárától született fia Izsák, az ő fia pedig Jákob

(Izrael), akinek az utódai az izraeliták. Ábrahám az Istenben való hit legfőbb példaképe, hiszen még a megígért, várva várt, öregkorában született gyermekét is hajlandó lett volna föláldozni az Úr szavára. Ezért megkapta az eljövendő üdvösség ígeretét, az Úr szövetséget kötött vele, ennek jele a körülmetélés. A szövetségben az Úr megígérte, hogy az ő utódai közül fog származni a Megváltó. (Ter, 22)

44:27 Isakrul – Izsák bibliai pátriárka, Ábrahám és Sára fia, Ézsau és Jákob apja. Isten próbára akarta tenni Ábrahám engedelmességét, ezért megparancsolta neki, hogy áldozza fel Izsákot, az utolsó pillanatban azonban megkönnyörült rajta. (Ter 22, 1–19)

44:134. jegyzet *Cost: de Vener: Sanct* – Francis Coster (Frans de Coster, Franciscus Costerus; 1532–1619) belga katolikus teológus, jezsuita szerzetes. Főleg aszketikus és elmélkedő műveket, valamint prédikációkat írt, de polemikus írásai is vannak. Pázmány itt az *Enchiridion controversiarum praecipuarum nostri temporis de religione* című, Kölnben, 1585-ben megjelent művének a 14. fejezetére hivatkozik, amelynek címe: *De veneratione Sanctorum* (= A szentek tiszteletéről).

45:141. jegyzet *ad Riparium* – Pázmány itt Szent Jeromosnak Ripariushoz írott levelére hivatkozik, aki hispaniai presbiter volt.

45:141. jegyzet *Vigilant* – Vigilantius (4. sz.) spanyolországi szabadelvű presbiter volt, a keresztény aszkézis egyik ellenfele. Azt tanította, hogy el kell vetni a vértanúk és szentek ereklyéinek tiszteletét, a szerzetesek önkéntes szegénységét, valamint a papi nőtlenséget. Szent Jeromos dörgedelmes polemikus írást adott ki ellene (*Contra Vigilantium*). Ebben kikel Vigilantius ellen, amiért az megtámadta az egyházban akkoriban elterjedt szokást, mely szerint a szenteket túlságosan tisztelték, relikviákat gyűjtöttek, és éjjeli istentiszteleteket (*vigiliae*) tartottak a mártírok sírjai felett.

45:142. jegyzet *Tit* – Szent Titusz (1. sz.) püspök. Szent Pál tanítványa, az ő hatására lett pogányból kereszténnyé. Kétszer járt küldetésen a korinthosziaknál, Pál a 3. útján Efezusból levelet küldött általa az ottani híveknek. Szent Pállal együtt térített, ő volt Pál leveleinek egyik címzettje. A krétai egyháznak volt a vezetője, valószínűleg Krétán halt vértanúhalált.

- 46:6 Iosephet – József ószövetségi pátriárka, Jákob és Ráchel fia. Testvérei féltékenységből eladták Egyiptomba, ahol megfejtette a fáraó álmát, aki ezért nagy hatalmat adott neki. Az éhínség idején egész családját Egyiptomba hívta. (Ter 37, 39–50)
- 46:13 Nathan – Nátán ószövetségi próféta, Dávid király és utódja, Salamon életében játszott szerepet. (2Sám 7–12; 1Kir 1; 2Krón 9, 29)
- 46:14 Abdiasis – Abdiás ószövetségi próféta, a róla elnevezett bibliai könyv főszereplője.
- 46:15 Illies – Illés (Kr. e. 9. sz.) ószövetségi próféta, az egyik legnagyobb hatású, legnépszerűbb bibliai személy. A Jahve-kultusz harcosa és védelmezője. Életének és csodáinak történetét a *Királyok 1. és 2. könyve* örizte meg.
- 46:21 singnyre – singnyire; a sing (= könyök) bibliai hossz mérték, 1 sing az 2 arasz, vagyis kb. 44 centiméter.
- 46:150. jegyzet *Esther* – Eszter Achaszvéros (Xerxész) perzsa király felesége, a róla elnevezett bibliai könyv főszereplője. Zsidó létére lett királynő, hatására megjavult a zsidók helyzete Perzsiában.
- 46:151. jegyzet *adorauit ad caput lecti: vtrumque fecit Iacob. Et hebraeum Matag vel Mitag, extensio, tam lectum, quam virgam significat.* – Imádkozott az ágy fejenél. Mindkettőt így cselekedte Jákob. A héber 'matag' vagy 'mitag' éppúgy jelent ágyat, mint ágat.
- 47:20 Angliai Caluinistac – Pázmány már a *Tíz bizonyosság* című vitairatában is elítélőleg nyilatkozott (PÁZMÁNY 1605/2001, 137, 156, 195) az angliai protestánsokról főként azért, mivel az anglikán egyház feje az uralkodó, és Pázmány szerint isteni tisztelettel adóznak neki, térdre hullanak előtte és imádkoznak hozzá. Már az is felháborító a számára, hogy egy világi uralkodó az egyház feje egyben, még súlyosabbá teszi mindezt az a tény, hogy nők is lehetnek papok, sőt főpapok, akiknek a hit dolgában hatalmuk van (például I. Erzsébet királynő, aki 1603-ban halt meg).
- 47:154. jegyzet *Beda Ansel: Rupertus in Apocalyp: 19. Greg* – Pázmány ennél a jegyzetnél négy szerzőre hivatkozik, az első három kommentárt írt a *Jelenések könyvéhez* (Beda Venerabilis, Canterbury Anselm és Rupert), a negyedik pedig Nagy Szent Gergely. – Szent Beda Venerabilis (672/73–735) angliai egyháztanító, bencés szerzetes. Csaknem egész életét a jarrowi

- kolostorban élte le. A szentírás-magyarázat és a források helyes megértése kedvéért tanult meg latinul, görögül és vélhetőleg héberül is. – Anselmus Laudunensis (Ansellus; 1050 k.–1117) teológus, iskolaalapító, ezzegeta. Legnagyobb munkája egy részletes Szentírás-magyarázat, a *Glossa ordinaria*. – Rupert van Deutz (Rupertus Tuitensis; 1070 k.–1129) ezzegeta, misztikus és liturgiama­gyarász. Nagyjából 1110-től haláláig írta nagyszabású munkáját, amely döntően befolyásolta korának teológiáját, szinte az egész *Bibliát* kommentálta. – Nagy Szent I. Gergely (590–604) római pápa, a négy nagy nyugati egyházatya egyike. A középkor egyik legnagyobb hatású egyházi vezetője, akinek uralkodása alatt a népvándorlás zavarai közepette megerősödött a keresztény vallás. Megreformálta az egyház felépítését, megújította a liturgiát, gyűjtötte és formálta a később róla elnevezett gregorián énekeket.
- 47:156. jegyzet *Gyarmathi fo:3. 10. 201. 115.* – Az idézett szöveg pontosan a 10. verso oldalon található, Pázmány több tartalmilag idetartozó lapszámot is felsorol.
- 48:10 *Sodomaba* – Szodoma és Gomorra két bibliai város, amelyet Isten lerombolt lakosainak erkölcstelensége miatt. Pázmány arra a részletre utal, amikor Ábrahám vendégül látta Isten két angyalát, akik aztán unokaöccséhez, Lóthoz (az egyetlen igaz emberhez a városban) is elmentek Szodomába. (Ter 18–19)
- 48:12 *A csipke bokorbólis* – Mózes legismertebb története, amikor a Hóreb hegyén egy égő csipkebokorból megszólította az Isten, és elküldte, hogy szabadítsa ki a zsidókat Egyiptomból. (Kiv 3,2–10)
- 48:21 Loth – Lót ószövetségi alak, Hárán fia, Ábrahám unokaöccse. Az egyetlen igaz ember volt Szodomában, ezért Isten megkímélte az ő és családja életét a bűnös város elpusztításakor. (Ter 19)
- 48:25 Cyrillus – Alexandriai Szent Cirill (Cyrillus Alexandrus, Kürillosz; 370 k.–444) pátriárka, egyháztanító. 412-től püspök Alexandriában, a 431-es efezusi zsinat összehívója. Engesztelhetetlen keménységgel lépett föl az eretnekekkel szemben.
- 48:157–161. jegyzetek *Fol: 104: Hazugsaghoc...* – Az itt következő 19-től 22-ig számozott hazugságok idézett szöveghelyei a 104. verso és a 105. recto oldalon találhatók.

- 48:166 *Gab: Vasq* – Gabriel Vasquez (1549–1604) spanyol teológus, jezsuita szerzetes. Pázmány itt a *Commentariorum ac Disputationum in primam partem Sancti Thomae* című művére hivatkozik, amely Alcalában jelent meg 1598-ban.
- 49:1 Areopagita Z. Dienes – Szent Dénes (Dionysius Areopagita; † 80 k.) Szent Pál térítette meg, a hagyomány szerint Athén első püspöke, vértanú. Az 5–6. században egy ismeretlen szerző írt görög nyelvű egyházi műveket e néven. Alakja gyakran keveredik a szintén ekkor ünnepeelt Párizsi Szent Dénesével († 251 k./258), aki Párizs első püspöke volt, és szintén vértanúhalált halt.
- 49:5 *argumentum* formal *a minori ad maius* – érvet formál a kisebből a nagyobbhoz (logikai terminus)
- 49:10 *in plurali* – többes számban
- 49:21–24 *Cum verba iudicis prece pronunciat, non scribitur in gestis, ille prece dixit, sed, ille iudex: Sic, loquente propheta, etsi dicamus, Dominus dixit, prophetam non subtrahimus, sed quis per eum dixerit admonemus.* – Amikor a bíró szavait a kikiáltó tolmácsolja, akkor az elbeszélésben nem írják le külön, hogy azt a kikiáltó mondta, hanem hogy a bíró. Ezért ha azt mondjuk, hogy a próféta szavaival az Úr szólt, akkor nem hagyjuk ki a prófétát, hanem arra figyelmeztetünk, aki rajta keresztül szólt.
- 49:168. jegyzet *e Gyarmathi fol: 107.* – Pázmány itt három sorban összefoglalja azt a Gyarmati könyvében ötoldalas fejezetet (106 rectótól 108 versőig), amely a Mózesnek megjelenő Istenről szól. Gyarmati az égő csipkebokorról egészen pontosan a 106. recto oldalon beszél, az angyali elnevezésről viszont végig az egész szakaszban.
- 50:2 Damascenus – Damaszkuszi Szent János (Ioannes Damascenus, Ióánnész Damaszkénosz; † 750 k.) előkelő arab keresztény családból származott, a kalifa szolgálatában állt, 700 körül visszavonult a Jeruzsálem közelében lévő Mar Sabas kolostorba, és pap lett. Korának egyik legnagyobb teológusa, dogmatikai, aszkétikus, hagiográfiai műveket, beszédeket, vitairatokat, Szent Pál-kommentárt írt.
- 50:5-6 *Honor est testimonium excellentiae verbis vel factis expressum* – A tisztelet a kitűnőség szavakkal vagy tettekkel való kifejezése.
- 50:20 *Aue Rex Judaeorum* – Üdvözlégy zsidók királya

3. JEGYZETEK

- 51:12 *Dulianac* – a *dulia* a szenteknek kijáró tisztelet
- 51:13 *Latrianac* – a *latria* az Istennek kijáró tisztelet, imádat
- 51:14-16 *Iubemur non seruire creaturae, non eo modo quo per Charitatem iubemur seruire inuicem, Galat. 5. v. 13. quod est Graece δουλέυειν, sed eo modo quo tantum Deo seruitur, quod est Graece λατρεύειν.* – Azt a parancsot kaptuk, hogy ne a teremtménynek szolgáljunk, nem oly módon, ahogy a szeretet révén kölcsönösen szolgáljuk egymást (Gal 5,13), ami görögül *δουλέυειν* (szolgálni), hanem ahogyan csak az Istennek szolgálnak, ami görögül *λατρεύειν* (áldozni).
- 52:6 kakogh – kákog; hangutánzó szó, varjú- vagy hollóhangon beszél, károg
- 52:11 Nazianzenus – Nazianzoszi Szent Gergely (330 k.–390) görög nyelvű kappadókiai ókeresztény író, egyházatya, szónok. Az egyház általában együtt emlegeti és ünnepli barátjával, Vazullal. Ő a költők és írók védőszentje.
- 52:16–19 *Cum Ecclesia in suis infirmis, ab haereticorum irrisione reprehenditur, ipsam irrisionis eorum astutiam dedignatur. Quia tolerabilius est Deo, vt in infirmitate quis atque ignorantia cum humilitate iaceat, quam cum elatione alta comprehendat.* – Amikor az egyházat gyengeségei miatt feddik nevetve az eretnekek, méltatlanná teszi az ő kárörvendő ravaszságukat, mivel Isten számára elfogadhatóbb, hogy valaki gyengesége és tudatlansága folytán alacsony sorban heverjen, mint hogy elbizakodottságában magasba törjön. – Nagy Szent Gergely *Moralia in Iob* című munkájából való részlet.
- 53:6 *Inuocatiore* – segítségül hívásról
- 53:24 *statum disputationis* – a vita kiindulópontja
- 53:179. jegyzet *Fol: 142. initio 18. 82.* – Az idézett szöveg pontosan a 142. recto oldalon található.
- 54:4 *propositio* – témamegjelölés; logikai értelemben egy kijelentésfüggvényből (*praepositio*) és bizonyos számú argumentumból álló kijelentés
- 54:180. jegyzet *Argum: ex maiori particulari, in 1. et 2. figura non concludit.* – Logikai kifejezés, részleges nagyobból való következtetés, az 1. és 2. kijelentésből nem következik a végkövetkeztetés. Az idézett szöveg a 33. recto és verso oldalakon található.

- 55:5 Z. *Iudas* – Szent Júdás Tádé egyike a tizenkét apostolnak. Jézus halála után Simonnal Mezopotámiában és Perzsiában prédikált, együtt haltak vértanúhalált, legendájuk szerint kettéfűrészelték őket. Júdás Tádé volt az, akit Tamás apostol elküldött Edesszába Abgár királyhoz, aki meggyógyult a leprából, miután Júdás ráterítette a kendőt, amelyen Jézus arca volt látható. Fennmaradt egy 64–66 körül írott levele. (Mt 10,3; Mk 3,18; Lk 6,16; ApCsel 1,13)
- 55:5 *Philemonhoz* – Kolosszei Filemont Szent Pál térítette meg, az általa írott egyik levél címzettje.
- 55:181. jegyzet *Fol: 24. arg: 12 fol: 27. arg: 16. Ex maiori particulari 1. et 2. figura nil concluditur.* – Pázmány a logikai kifejezés miatt latinra fordítja és úgy hivatkozza (= argumentum) Gyarmati eredetileg magyarul írott kifejezését (= bizonyság). A további szövegben hosszan magyarázza, hogy mit vét Gyarmati a logika szabályai ellen, hogyan lett volna megfelelő a szillogizmusa (55:6–20). Ennél a résznél Pázmány nem szó szerint idéz, hanem tartalmilag összefoglalja Gyarmati mondanivalóját.
- 55:182. jegyzet *In forma* – külalakjában
- 56:3 Biel – Gabriel Biel (1425 k.–1495) német skolasztikus teológus, pap, a tübingeni egyetem professzora. Pázmány itt az 1499-ben Tübingenben megjelent *Epitoma expositionis sacri canonis missae* című művére hivatkozik.
- 56:185. jegyzet *Fol. 75 277.* – Az idézett szöveg pontosan a 75. recto oldalon található.
- 56:186. jegyzet *a 23. hazugsagh.* – Az idézett szöveg a 75. verso oldalon található.
- 57:2 Z. Ferencz – Assisi Szent Ferenc (Giovanni di Bernardone; 1181–1226) a ferences rend megalapítója, Itália, az állatok, a kereskedők, a természet védőszentje. 1201-ben ő is hadba vonult Perugia ellen, két évvel később betegen tért haza, ekkor szakított korábbi életével. 1209-ben Ferenc elvezette a tizenegy első követőjét Rómába, és a pápa engedélyét kérte egy új rend megalapításához; ezt meg is kapta III. Ince pápától (1198–1216). 1228. július 16-án IX. Gergely pápa (1227–1241) szentté avatta, és a következő napon letette az Assisi Szent Ferenc bazilika alapkövét.
- 57:10 *a kapá vyaba veszijs* – kápa ujjába veszi is; kápa = csuha

3. JEGYZETEK

- 57:189–192. jegyzetek *a 24... d 27*. – A 24-től 27-ig számozott négy „hazugság” idézett szöveghelyei a 274. verso oldalon található.
- 57:193–194. jegyzetek *e 28. f 29*. – Ennek a két „hazugságnak” a szöveghelye a 275. recto oldalon található.
- 57:195. jegyzet *Fol: 275*. – Az idézett szöveg a 275. recto oldalon található.
- 58:6 *Actor* – itt: felperes
- 58:19 *Argumentans* – érvelő
- 58:20 *Respondealni* – válaszolni
- 58:27–28 künyü a keormerül megh ismerni a farkast – Sajátosan Pázmány-frazéma, a korabeli gyűjtemények ebben a formában nem említik.
- 59:11–27 *Non sunt in forma...* – Pázmány ezekben a sorokban ismét a logikai hibákat rója fel Gyarmatinak, részletesen elemezve, hol hibázik az érvelése, állításaiból miért nem következik a konklúzió.
- 59:13 *consequentiat* – következményt, következtetést
- 59:20 *igijs* – így is
- 59:25 *Rudolphus Ciaszar* – II. Rudolf (1576–1612) német-római császár, magyar király (I. Rudolf néven 1576–1608), az ellenreformáció támogatója.
- 59:27 *concludalna* – döntene, határozna
- 60:1–6 Ezekbe azert a bizonyosságokba... – Pázmány a dialektika szabályaira hivatkozva ismétli meg a már jegyzetben elmondott logikai hibát latin terminussal.
- 60:2–6 *In prima et secunda figura ex maiori particulari nihil concluditur: Argumenta vero praedicta in prima vel secunda figura formantur ex maiore particulari, Quare, nisi in maiori addatur particula exclusiua (solum) praemissae verae erunt, mala consequentia. Si addatur illa particula, maior propositio erit falsa.* – Az első és a második alakzatban semmilyen következtetést sem von le a nagyobbik alkotóelemből. Az előrebocsátott érvek ugyanis a nagyobbik alkotóelemből alakulnak ki az első és a második alakzatban. Ezért, ha a nagyobbik alkotóelemben nem helyeznek az előfeltevések, rosszak a következtetések. Ha ezt a részletet hozzáteszik, a nagyobb föltétel lesz hamis.
- 60:13 *medius terminust* – középső szakaszt
- 60:14 *szalankozo* – szállingózó

- 60:15 *Petitio principij* – alapkérdéshez folyamodás vagy körkörös érvelés; olyan érvelési hiba, amelyben a beszélő a következtetést a feltett bizonyítandó állítás igaznak feltételezésével igazolja
- 60:17 *scopusat* – célját
- 60:28 *conclusioba* – következtetésbe
- 60:31 Mind egi, akar igi – mindegy, akár így
- 61:3 allacz – állítasz
- 61:196–198. jegyzet *Fol: 17. pag: 2. Hazugsagoc a 30. b 31.* – Pázmány ismét pontosan adja meg az idézett szöveg lelőhelyét: a 17. verso oldalon található.
- 61:199–200. jegyzet *Fol: 19. c 32. d 33.* – Pázmány itt egy oldallal téved, a 32. és 33. „hazugság” idézett szöveghelye a 18. verso oldalon található.
- 61:201. jegyzet–62:202. jegyzet *e 34. f 35.* – Ez a két szöveghely viszont már a 19. recto oldalon van.
- 62:7 *honore inuicem praeuenientes: Cui honorem, honorem* – kölcsönösen megelőzve egymást tiszteletben: akinek tisztelet, annak tisztelet
- 62:203. jegyzet *Fol: 10. pag. 2.* – Pázmány pontosan hivatkozik, az idézett szöveg a 10. verso oldalon található.
- 62: 204–206. jegyzet *Fol: 37. pag: 1. a 36. b 37.* – Ennek a két idézetnek a szöveghelye a 37. recto oldalon található.
- 63:6 *Corneliusnac* – Caesareában élt egy Cornelius nevű százados, aki egész háza népével együtt istenfélő és vallásos ember volt, sok alamizsnát osztott szét a nép között. Csodás látomások hatására végül Péter megkezesztelte, így őt közvetlenül vette fel az egyházba, pogányként, anélkül, hogy előbb zsidóvá lett volna. A jeruzsálemi közösség és az apostolok a szemére is vetették ezt Péternek, de a csodás történetet hallva megnyugodtak. (ApCsel 10–11)
- 63:13 Batthori Istuan – Báthory István (1571–1586) erdélyi fejedelem, Lengyelország királya (1575–1586).
- 63:207. jegyzet *Fol: 22. c 38.* – A hivatkozott szöveg a 22. rectón olvasható.
- 63:208–209. jegyzet *Fol: 109. initio. d 39.* – Pázmány pontosan idéz, a 109. recto oldal elején található.
- 64:3 yeszteni – ijeszteni

3. JEGYZETEK

- 64:210. jegyzet *Supra fol: 20.* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 20. recto oldalon.
- 64:211. jegyzet *Fol: 17. et a folio 37. ad 80.* – Az idézett szöveg a 17. recto oldalon található.
- 64:212–213. jegyzet *Fol: 18. Hazugsagoc. a. 40.* – Az idézett szöveg a 18. recto oldalon található.
- 64:214–216. jegyzet *Fol: 41. a 41. b 42.* – A 41. és 42. „hazugság” szöveghelye a 41. verso oldalon található.
- 64:217–218. jegyzet *Fol: 46. c 43.* – Az idézett szöveg a 46. verso oldalon van.
- 64:219. jegyzet *Fol: 37.* – Pázmány itt nem szó szerint idéz, összefoglalja Gyarmati bekezdését. Az eredeti szöveg a 37. recto oldalon található.
- 64:220. jegyzet *Fol: 17.* – Az idézett szöveg a 17. verso oldalon található.
- 65:221. jegyzet *Fol: 40.* – Itt nem pontos szöveget idéz Pázmány, Isten első parancsolatáról szóló részből beszél, ezt Gyarmati valóban könyvének a 40. recto oldalán idézi Monoszlóytól, a 40. verso oldaltól pedig felel is rá.
- 65:224. jegyzet *Fol: 18.* – Az idézett szöveg a 18. recto oldalon található.
- 66:3 *Tanquam a primo auctore boni.* – Mintegy derék emberek az első szerző óta.
- 66:9 segycsenec – segítsenek
- 66:12 epesegghel – epeséggel; keserűséggel
- 66:16 *Magiar Orszagh Bodogh azzony tisztu* – Magyarországon Szent István király (1000/1001–1038) még uralkodása alatt ünneppé avatta augusztus 15-ét, Nagyboldogasszony napját. (Szűz Máriának Boldogasszonyként való elnevezése egyedülálló, magyar nyelvi jelenség.) A hagyomány szerint élete végén a beteg király ezen a napon ajánlotta fel az országot Szűz Máriának, és ő maga 1038-ban e napon halt meg. A felajánlás a maga nemében páratlan, a közjogban is érvényesült a magyar történelem folyamán a *Regnum Marianum* eszme, mely szerint Magyarország Mária országa.
- 66:17 *Lengiel Orszagh Z. Stanislos* – Szent Szaniszló (1030/35–1079) krakkói püspök, vértanú, Lengyelország védőszentje.
- 66:17 *Cseh orszagh Z. Veneceslause* – Szent Vencel (907 k.–935) cseh herceg, bérgyilkosok ölték meg, Csehország fővédőszentje.

- 66:17–18 *Roma Z. Petere es Pale* – A hagyomány szerint a római egyházat alapító két apostol más-más évben, de mindketten július 29-én szenvedtek vértanúhalált, Pétert keresztre feszítették, Pált lefejezték, ezért van az ünnepük együtt nagyjából a 3. század óta.
- 66:18 *Mediolanum Z. Ambruse* – Szent Ambrus (Ambrosius Aurelius; 339 k.–397) ókeresztény író, egyházatya, Milánó püspöke. Kiváló szónok, küzdött az ariánusok (lásd 10:14. jegyzet) és a pogányság maradványai ellen, az ő hatására tért meg Szent Ágoston.
- 66:18 *Velentze Z. Marke* – Szent Márk († 100 k.) evangélista állítólagos maradványait Velence szerezte meg a 9. században, azóta ő a város védőszentje.
- 66:18 *Varad Z. Lazloe* – Szent I. László (1077–1095) magyar király, az ország belső rendjének és külső határainak megszilárdítója, egyházszerző. Nagyvárad védőszentje, mivel itt helyezték 1106-ban végső nyugalomra, az általa alapított székesegyházban.
- 66:227. jegyzet *Constantinapolis B. Vigin dicata Niceph* – Konstantinápoly is a boldogságos Szűznek van ajánlva, legalábbis Niképhorosz szerint. – Niképhorosz, Kallisztosz Xanthopulosz (Nicephorus Callistus Xanthopoulos; 1256 k.–1335 k.) konstantinápolyi egyháztörténész. 18 könyvből álló egyháztörténete (*Ecclesiastica historia*) 610-ig mutatja be az eseményeket. Az első négy évszázad történetét főleg az elődöktől, Euszebiosztól, Szókratész Szkholasztikosztól, Szózomenosztól stb. vette át.
- 66:228. jegyzet *Fol: 44.* – Pázmány nem szó szerint idéz, nagyjából két sorban összefoglal kétoldalmi szöveget (44 recto–verso).
- 66:229–231. jegyzet *Fol: 45. a 44. Hazug: b 45.* – A 44. és 54. hazugság idézett szöveghelye a 45. verso oldalon található.
- 66:232. jegyzet–67:235. jegyzet *Hiere: 2. v. 28. c 46. Fol: 46. d 47. e 48. f 49.* – A 46, 47, 48 és 49-es számú „hazugságok” idézett szöveghelyeit Pázmány összefoglalja néhány sorban (az első kettő a 46. recto oldalon, a második kettő pedig a 46. verso oldalon található).
- 67:8 *Manichaeusoc* – Lásd a 9:18. jegyzetet.

3. JEGYZETEK

- 67:15 Agárt – Hágár ószövetségi alak, Ábrahám feleségének, Sárának volt a szolgálója. Mivel úgy tűnt, hogy Sára terméketlen, ő maga adta Ábrahámnak Hágárt, hogy utóda születhessen. Ebből a kapcsolatból született az elsőszülött fiú, Izmael. (Ter 16)
- 67:17 Eliezert – Eliézer a hagyomány szerint Ábrahám legöregebb szolgája volt.
- 67:18 Samson annyat – Sámson anyjának nevét nem ismerjük, apját Mánoahnak hívták. Az angyal azért vigasztalta őket, mert ugyanúgy meddő volt, mint Sára vagy Ráchel. (Bír 13)
- 67:19 Tobiaszt – Tóbiás ószövetségi próféta, Tóbit fia, a *Tóbiás könyvének* főszereplője. Az Úr elküldte Ráfael angyalt, hogy Tóbiást elvezesse Ráguelhez, apja rokonához, akinek lányát, Sárát feleségül vette. Ez a könyv csak a katolikusoknál szerepel, a héber *Bibliából* hiányzik, és a protestánsok sem fogadják el.
- 67:19 Iudith aszszont – Judit ószövetségi alak, a *Judit könyvének* főszereplője. Holofernesz lefejezésével ő mentette meg Betilua városát az asszír seregtől. Judit történetében – noha Pázmány ezt állítja – nem szerepel konkrétan angyal.
- 67:22 Z. Phileop Apostolt – Pázmány a *Bibliában* szereplő két Fülöpöt összemossa. Szent Fülöp apostol az evangéliumokban szerepel, Fülöp diakónus pedig az *Apostolok Cselekedeteiben*. Nem az apostol, hanem Fülöp diakónus volt az, akit az Úr angyala elküldött az etiópiai királyné udvari tisztjéhez, akit aztán megkeresztelt. (ApCsel 8,26–40)
- 67:236. jegyzet *Epist: 43.* – Itt nem Ágoston levelére hivatkozik Pázmány, hanem egy hozzá írottra, amelynek a szerzője Maximus Madaurensis (4. sz.) volt.
- 68:1–2 *Et eos curande nostrae salutis praefecit.* – Őket állította az élre azért, hogy üdvösségünkön munkálkodjanak.
- 68:14 *Saturnust* – Saturnus a római megfelelője a görög mitológiában szereplő titánnak, Kronosznak, aki Zeusz apja volt.
- 68:16 *Agapat* – agapét; az öskeresztények közös étkezéseit jelenti, amelyet az őket összekötő felebaráti szeretet megnyilvánulásának tartottak
- 68:19–24 *Et ideo non putant Christianis credendum, quia nec Poëtis. Itaque ridemur Deum dicentes iudicaturum, sic enim et Poëtae tribunal apud inferos posuerunt. Si Gehenuam comminemur, perinde decachinnantur:*

si Paradysum nominemus, Elysij campi fidem occupauerunt. Vnde haec oro poëtis tam consimilia? Non nisi de nostris Sacramentis. – És azért gondolják, hogy nem kell hinni a keresztényeknek, amiért a költőknek sem. Ezért kinevetnek minket, mert azt mondjuk, hogy az Isten ítéletet mond majd rólunk, mert a költők is bírói emelvényt emeltek az Alvilágban. Ha a Gyehennával fenyegetünk, később kinevetik, ha a paradicsomot említjük, elfoglalták az elysiumi mezők hitelét. Honnan említem ezeket a költőkéhez oly hasonló dolgokat? Egyedül a Szentírásunkból.

68:25 *sákba* – zsákba

68:26 Psychicusoc – Pázmány itt Tertullianusnak a *De ieiunio adversus Psychicos* (= A böjtről a psychikusok ellen) című munkájára utal. A „psychikusok” a gnosztikusok (lásd 9:17. jegyzet) által lenézett szellem nélküli lelki-keresztények voltak.

68:27 Cybele – Cybele (Kübelé) eredetileg frígiai istennő. Kultusza hasonló lehetett a föld-istennő Gaiáéhoz vagy Démétéréhez. Pázmány itt a böjttel kapcsolatosan említi.

68:27 Isis – Ízisz eredetileg egyiptomi istennő, a termékenység, nőiesség szimbóluma, Ozirisz felesége, Hórusz anyja. Az egész Római Birodalomban imádták mint az anyák és gyermekek védelmezőjét. Mint termékenységistennőt említi őt is Pázmány a böjttel kapcsolatosan.

69:3 *eoili* – öli

69:24 Arany szaiu Z. Ianos – Aranyszájú Szent János (Ióánnész Khrüszosztomosz, Johannes Chrysostomus; 350 k.–407) görög egyházi író, egyházatya, Konstantinápoly püspöke. Az arianizmus (lásd 10:14. jegyzet) kérlelhetetlen ellenfele, életműve töredékesen maradt fenn, de így is a legterjedelmesebb a görög egyházatyák között. Prédikációinak eleven stílusa és világos értelme miatt kapta az „aranyszájú” jelzőt.

69:24–70:1 *Hoc modo, omnes caeremonias, omnes ritus, et sacrificia, atque purificationes, et arcam, templumque ipsum reprobabis, siquidem haec omnia originem, a gentium ruditare traxerunt, sed Deus, ob deceptorum salutem, per ea ipsa se coli passus est, per quae illi daemones ante coluerant, illa in melius inflectens.* – Ezért minden ceremóniát, minden rítust és áldozatbemutatót és tisztítószertartást és szentélyt s magát a templomot is helyeselni fogod, mégha ezek eredetüket tekintve mind a pogányok

3. JEGYZETEK

tudatlanságából fakadnak is, mert az Isten, a becsapottak üdvösségére megengedte, hogy azok révén is tiszteljék őt, amelyeken keresztül korábban a démonokat tisztelték, ő ugyanis jobb célra használja őket.

69:247. jegyzet *Epist: 49. q. 3.* – Pázmány itt Szent Ágoston levelére (*Ad Deo-gratias Sacerdotem*) hivatkozik, a számozásból kiderül, hogy valószínűleg az Erasmus által kiadott Ágoston-leveleket használhatta – amely 1531–32-ben jelent meg Párizsban –, ugyanis annak a számozásával egyezik meg Pázmány jegyzetelése is.

70:2 *consequentia* – következtetés

70:15 Gabriel Angyal – Szent Gábor az egyik főangyal, Isten hírvivője. Az Ószövetségben és az Újszövetségben is szerepel.

70:16 Raphael – Szent Ráfael főangyal az utazók és vándorok védelmezője. Főként az ószövetségi *Tóbiás könyvében* szerepel mint a fiatal Tóbiás útítársa.

70:17 Z. Mihali – Szent Mihály főangyal az angyali seregek vezére, a Sátán elleni küzdelem főharcosa. Az ószövetségi *Dániel könyvében* szerepel és az Újszövetségben is két alkalommal.

70:20 Namant – A szíriai Naamán leprás volt, Elizeus gyógyította meg, miután hétszer alámerült a Jordán vizében. (2Kir 5,1-14)

70:22 goliás – golyvás; a golyva pajzsmirigy-megnagyobbodás

70:26 nehult – néhol

71:7 terdkeoteoit s' kiskezkeneoit – Az *Apostolok Cselekedetei* ma kendőket és kötényeket említ, elhordták Szent Pál ruháit, hogy a betegekre rátéve meggyógyítsák vele őket. A kendő valószínűleg fejkendő, amellyel az izzadságot törölték le. (ApCsel 19,12)

71:10 *Toot* – tavat

71:23 Halhacza – hallgasd meg, hallgassuk meg

71:26 *Nolai Z. Felix* – Nolai Szent Félix (Felix Nolanus; † 250 k.) pap, hitvalló. Nem fogadta el a püspöki kinevezést, szegénységben élt helyette. Az itáliai Nolában lévő sírja a 4. századtól zarándokhely.

72:4 *Africais tely szentec tetemeuel* – Pázmánynak igaza van, csak a 17. századig több mint ötven afrikai szentről tudunk.

- 72:10 *Z. Geruasius es Protasius* – Szent Gervasius (Gyárfás) és Protasius (2. sz.) milánói vértanúk, a hagyomány szerint Szent Vitalis és Szent Valeria ikerfiai.
- 73:1 Halhaccza – hallgasd meg, hallgassuk meg
- 73:1 Theodoretust – Küroszi Theodorétosz (Theodoretus Cyrus; 393–466) görög egyházi író, ókeresztény püspök, teológus, egyháztörténész.
- 73:13 *Z. Palladius* – Palladiosz (Palladius; 365 k.–430 k.) görög nyelvű ókeresztény író, szerzetes, püspök.
- 73:14 *Simeon* – Oszlopos Szent Simeon (390 k.–459) szíriai remete. A legenda szerint egyre szigorúbb aszkézisben élt, különböző módokon sanyargatta magát, végül egyre magasabbra emelt oszlopokon majdnem 40 évet töltött állva.
- 73:23 *Arranusoc* – lásd 10:14. jegyzet
- 73:28 *Z. Basilius* – Nagy Szent Vazul (Basilius Magnus, Baszileiosz; 329/330–379) keleti egyházatya, szónok, teológus, az arianizmus ellenfele (lásd 10:14. jegyzet). Fiatalabb testvérei közül hárman szintén az ortodox egyház szentjei lettek: Nüsszai Szent Gergely, Szebasztiai Szent Péter püspökök és a fiatalabb Szent Makréna az aszketikus élet mintaképe, hasonlóan apai nagyanyjához, idősebb Szent Makrénához.
- 74:1 *Z. Mamasrul* – Szent Mamasz (3. sz.) vértanú, a legenda szerint keresztény szülők árván maradt és nagyon fiatalon (kb. 15 évesen) kivégzett gyermeke.
- 74:2 Epiphanius – Szalamiszi Epiphaniosz (Epiphanius Salamiensis; 315–403 k.) görög nyelvű ókeresztény író, egyházatya. Fő műve a három könyvből álló *Panarion* (= Kis kosár), amely mintegy nyolcvan eretnek tan cáfolatát foglalja magában.
- 74:2 Dorotheus – Türoszi Szent Dórotheosz (Dorotheus; 255 k.–362) antiochiai püspök, a niceai zsinat egyik résztvevője.
- 74:3 *Z. Hieremias* – Jeremiás (Kr. e. 7–6. sz.) a róla elnevezett ószövetségi *Jeremiás könyvének* főszereplője, Izrael egyik legnagyobb prófétája. Júdea országának legzaklatottabb időszakában élt, amikor Nebukadnezár kiterjesztette uralmát Palesztinára, és elhurcoltatta a zsidókat. Ekkor foglalták el Jeruzsálemet is, s a templomot fölgújtották. Jeremiás megjósolta a pusztulást, de nem hitt neki senki, hiába figyelmeztette az egymást

3. JEGYZETEK

követő királyokat. Jeremiás Egyiptom ellenségeit nevezi „kígyó-sziszegésűnek” (Jer 46,22), erre épülhet a korábban Epiphanosznak tulajdonított és Pázmány által hivatkozott Jeremiás-életrajz részlete.

74:4 Eusebius – Kaiszareai Euszebiosz (Caesareai Eusebius, Eusebius Caesariensis; 265 k.–339) görög nyelvű egyházi író, egyháztörténész, püspök. A Diocletianus-féle üldözés (303–305) miatt először Tyrusba, majd Egyiptomba menekült. 313 körül lett Caesarea püspöke. Az arianus vitában (lásd 10:14. jegyzet) igyekezett kibékíteni a szembenálló feleket, s talán ennek a közvetítői szerepnek tudható be, hogy bensőséges viszonyba került Nagy Konstantin (306–337) császárral. Legismertebb műve a *Historia ecclesiastica* (= Egyháztörténet).

74:4 Z. *Potamiëna* – Potamiëna (Potamiana; † 205 k.) alexandriai mártírnő, Septimius Severus (193–211) keresztényüldözése során halt vértanúhalált, mint Szent Perpetua és Felicitas.

74:6 *Basilides* – Basilides volt a neve annak a tisztviselőnek, aki – miután halálra ítélték – a kivégzésére kísérte Potamiënát, és megvédte az úton a csöcselék sértéseitől. A kedvességéért cserébe Potamiëna megígérte neki, hogy amint elérte a célját, nem felejtí el megemlíteni őt az Urának. S miután három nappal a halála után megjelent Basilidesnek álmában, ő is kereszténnyé lett, sőt vértanúvá, nem sokkal később lefejezték.

74:13 *Paula azzoni* – Római Szent Paula (347–405 k.) előkelő római hölgy, Szent Jeromos körének tagja lányával, Eustochiummal együtt. Bejárta a Szentföldet, Betlehemben monostort alapított.

74:13 Z. *Ianos* – Keresztelő Szent János († 29 k.) anyai ágon Jézus rokona, Zakariás és Erzsébet fia. Remeteként élt a sivatagban, később prédikálni kezdett Krisztus eljövételéről. A Jordán folyó vizében keresztelte meg az embereket, innen ered a keresztelés szokása. Heródes Antipász elfogatta később, majd felesége, Heródiás és leánya, Szalóme kérésére lefejeztette.

74:17 Z. *Babyla* – Szent Babilász († 251 k.) antiochiai főpap, vértanú.

74:22 Matyas Kirali – Hunyadi Mátyás (I. Mátyás; 1458–1490) magyar király.

74:22–23 Iulius Csaszar – Caius Iulius Caesar (Kr. e. 100–44) római hadvezér, politikus. Fontos szerepet játszott a köztársaság felszámolásában és a császárság intézményének létrehozásában. Marcus Brutus és több szenátor

összeesküdött, és meggyilkolták Caesart abban a reményben, hogy sikerül megmenteniük a köztársaságot. A merénylet után azonban polgárháború tört ki Caesar hívei és a köztársaságiak között.

74:268. jegyzet *In vita Hierem* – itt egy Epiphanosznak tulajdonított Jeremiás-életrajzra hivatkozik Pázmány

74:270. jegyzet *Sozom* – Szalamenész Hermeiasz Szózomenosz (Salaminus Hermias Sozomenus; 400 k.–450 k.) görög nyelvű egyháztörténész, konstantinápolyi ügyvéd. Kilenc könyvből álló *Historia Ecclesiastica* című munkája maradt ránk, amely a 325 és 425 közötti időszak eseményeit dolgozza fel, Szókratész, Euszebiosz, Rufinus és mások munkáira támaszkodva.

74:272. jegyzet *Epist: 27. in Epitaph: Paulae cap: 6.* – Pázmány más számozású Jeromos-leveleket használ, az idézett Paula-epitáfium Szent Jeromos 108. levelében található (*Epistola CVIII. Ad Eustochium virginem, Epitaphium Paulae matris*). Paulának a Pázmány által említett látogatása Keresztelő János sírjánál a 13. caputban olvasható.

75:3 patrociniomokat – védelmét

75:22–23 *In sanctorum nomine templa Deo extruimus.* – A szentek nevében emelünk templomokat Istennek.

75:275–277. jegyzet *Fol: 47. Hazugsagoc. a 50. b 51.* – Ennek a két idézetnek a szöveghelye a 47. recto oldalon található.

75:278. jegyzet *Fol: 53. c 52.* – Az 52. hazugság idézett szövege az 53. verso oldalon található.

75:279. jegyzet *Fol. 253.* – Ez a hivatkozás Pázmány saját négy évvel korábbi munkájára vonatkozik: *Felelet Magiari Istvan sarvari praedicatornak, Az orzag romlasa okairul, irt köniuere*, Nagyszombat, 1603. Az idézett szöveg ennek a könyvnek a 253. oldalán található.

76:18 *berbetelic* – berbetélik; dadogják

76:18–19 *O crux aue spes vnica.* – Ó, kereszt, üdvözlégy egyetlen remény!

76:281. jegyzet *Supra fol: 10.* – Pázmány itt erre a saját, most íródó munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 10. verso oldalon.

3. JEGYZETEK

- 76:282–285. jegyzet *Fol: 48. 49. Hazugsagoc. a 53. b 54. c 55.* – Tartalmilag mind a négy hivatkozott oldal (48–49. folio) ide tartozik, az idézett szöveghelyek azonban a 48. recto oldalon találhatóak, nem pontosan ilyen sorrendben, Pázmány tömörít és összevon.
- 76:286–287. jegyzet *Fol: 50. d 56. e 57.* – Az 56. „hazugság” idézett szövege az 50. recto oldalon található, az 57.-é pedig az 50. recto végén és verso elején.
- 76:288–289. jegyzet *A fol: 62. ad 77. et a fo: 265. f 58. g 59.* – Az 58. és 59. „hazugság” idézett szöveghelye a 62. recto oldalon található.
- 76:290. jegyzet *Fol: 68. h 60.* – Az idézett szöveg a 60. verso oldalon van.
- 76:291–292. jegyzet *Fol: 69. i 61. k 62.* – Az idézett szöveghelyek a 69. recto oldalon találhatóak.
- 76:293. jegyzet–77:294. jegyzet *l 63. Fol: 70. m 64.* – Ez a Szűz Mária tiszteletéről szóló rész is jóval hosszabb Gyarmati munkájában, a 70. verso oldalon kezdi el sorolni a Mária-énekek szövegét, amellyel azt kívánja bizonyítani, hogy az Istennek járó tiszteletet Máriának is ugyanúgy megadják a pápisták. Az *l* jelű, 63. „hazugság” szövegének nincs is pontos megfelelője, a főbb vádpontokat foglalja össze egy-egy szóban Pázmány, az *m* jelű 64. „hazugságnak” pedig a pontos lelőhelye a 72. verso oldalon van. Az egész rész tartalmilag a 73. recto oldalig tart, innét kezdődik a rá adott felelet.
- 77:2 *in Psalterio Mariae* – Mária zsoltárában
- 77:6 foliamas – folyamodás
- 77:9 sorsal – sorsolással
- 77:16–17 *Per Christum Dominum nostrum.* – Krisztus Urunk által.
- 77:17 Missalet – misszálét, misekönyvet
- 77:17 *Collectat* – adományt
- 77:20 mezzünen – messziről
- 77:21 Constantinus Csaszar – Nagy vagy I. Konstantin (Caius Flavius Valerius Aurelius Constantinus; 306–337) római császár. A milánói ediktummal (313) a kereszténységet törvényessé, a római vallással egyenrangúvá tette, ám ő maga csak nem sokkal a halála előtt keresztelkedett meg.

3.4. Tárgyi jegyzetek

- 78:7–10 *Juro per Deum omnipotentem, et filium eius IESVM Christum, et spiritum sanctum, et per sanctam ac gloriosam Dei genitricem, et semper virginem MARIAM, et per quatuor Euangelia, quas in manibus teneo, et per sanctos Angelos, etc.* – Esküszöm a mindenható Istenre, az ő fiára, Jézus Krisztusra, és a Szentlélekre, és Isten szent és dicsőséges szülőanyjára, a mindenkor szűz Máriára, a négy evangéliumra, amelyeket a kezemben tartok, a szent angyalokra stb.
- 78:21 *Z. Cypriane* – Szent Ciprián (Thascius Caecilius Cyprianus; 200/210 k.–258) Karthágó püspöke, vértanú, egyházatya, Szent Ágoston előtt a legtekintélyesebb latin teológus.
- 78:24 *temienezzünc – tömjénezzükc*
- 78:301. jegyzet *Sup: fol: 10.* – Pázmány itt erre a saját, most íródó munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 10. verso oldalon.
- 78:303. jegyzet *Magiari ellen fol: 253.* – Ez a hivatkozás Pázmány saját négy évvel korábbi munkájára, a *Feleletre* utal (lásd 75:279. jegyzet). Az idézett szöveg ennek a könyvnek a 253. oldalán található.
- 79:10 *Psalterium Mariae* – Mária zsoldároskönyvét; Pázmány itt utal műve egy korábbi helyére (lásd 28:11. jegyzet), ahol Bonaventura Mária-énekeiben a zsoldárok felhasználásáról ír. *Psalterium Mariae*: 150 *Üdvözlégy*-ből és megfelelő számú *clausulából* felépített ima. Tulajdonképpen rózsa-füzér-változatok, van maius és minus változata, ez utóbbit tulajdonítják Bonaventurának.
- 79:17 *O crux aue spes unica* – Ó, kereszt, üdvözlégy egyetlen remény!
- 79:18 *per Metonymiam* – mint metonímiát; szóképet, tropust
- 79:18–19 *continens, pro contento in cruce Christo, sumatur* – a megtartóztatót a kereszten megtartóztatott Krisztus helyett említi
- 79:19 *per exaggerationem* – túlzásként
- 79:21–22 *Sola procelloso iactatos aequore nautas / Erigis, a diris saepe vocata, fretis.* – A viharos tengeren hányódó hajósokat egyedül te mented ki a hullámokból, akit gyakran átkozva szólítanak meg.
- 79:304. jegyzet *Sup: fol: 10.* – Pázmány itt erre a saját, most íródó munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 10. verso oldalon.
- 79:308. jegyzet *Ez keoniunec 4. leuélén.* – Pázmány itt erre a saját, most íródó munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 4. recto oldalon.

3. JEGYZETEK

- 79:309. jegyzet *Magiari ellen Fol: 271.* – Ez a hivatkozás Pázmány saját négy évvel korábbi munkájára, a *Feleletre* hivatkozik (lásd 75:279. jegyzet). Az idézett szöveg ennek a könyvnek a 271. oldalán található.
- 79:310. jegyzet *Fol: 69.* – Pázmány itt nem idéz konkrét szöveghelyet, általános értelemben hivatkozik Gyarmati 69. foliójára.
- 80:4–5 *szinte ollian, mint ha kilencz gyermek anyja, kerkednec szüz leany koronaiaba.* – Nem teljesen világos, hogy Pázmány miért változtatta meg kicsit az idézett szöveget, az értelmén nem változtat: „ez-is az ő maga mentsege szinte olyan, mint ha kilentz gyermek anyja kerkednek szüz leany partaiával” (66. verso oldal).
- 80:10 *Latriáual* – az Istennek kijáró imádattal
- 80:10 *duliaual* – a szenteknek járó tisztelettel
- 80:10–11 *mert a Latria, vgimond, egi laitra* – Pázmány a hasonló hangzással játszik, anagrammaként fogva föl a *latria* betűit, az így keletkezett létra vitathatatlanul szellemesebb az eredetiben lévő lajtorjánál („ez Latria legyen az, az Laytorja”; 78. verso oldal).
- 80:14 *confundaltac* – összekeverték
- 80:311. jegyzet *a 65.* – Ebben a jegyzetben folytatódik a hazugságok sorolása, ám megtévesztő, hogy Pázmány nem ír foliószámot elé, az ezt megelőző hivatkozás pedig a 69. folió volt. Az itt idézett szöveg viszont a 65. verso oldalon található.
- 80:312. jegyzet *Fol: 79.* – Az idézett szöveg a 79. recto oldalon található.
- 80:313. jegyzet *b 66.* – Ismételten azzal a roppant megtévesztő helyzettel állunk szemben, amikor egyrészt Pázmány nem ír külön foliószámot a „hazugság” elé (korábban ilyen esetben a megelőző foliószám volt érvényben), másrészt különösen megtévesztő, hogy a hazugság száma (66-os) megegyezik a lapszámmal, ugyanis ez a hivatkozott szöveg a 66. verso oldalon található.
- 80:314. jegyzet *Nota similitudines scurrarum a fornice.* – Jegyezd meg a bohócoknak a prostituáltakkal való hasonlóságait. – Vagyis: jegyezd meg, miben hasonlítanak a bohócok az utcalányokhoz. (A fornix = boltív volt az a hely, ahol a lányok árulták magukat.)

- 80:315. jegyzet *Fol. 76. 103.* – A 76-os foliószám nyomdahiba, nem 76, hanem 67, azonban Gyarmati könyvében a 66. foliót a 76. követi, hibásan. Ezen a 76. (helyesen 67.) folión és a 103.-on – többek között – esik szó a *dulia-latria* (= tisztelet–imádat) közötti különbségről.
- 80:316–317. jegyzet *c 67. d 68.* – A 67-es és 68-as számú „hazugságoknál” megint nem ad meg foliószámot Pázmány, mindkét hivatkozott hely a 78. verso oldalon található.
- 80:318. jegyzet *Cont: Magyar fol: 251.* – Ez a hivatkozás Pázmány saját négy évvel korábbi munkájára, a *Feleletre* hivatkozik (lásd 75:279. jegyzet). Az idézett szöveg ennek a könyvnek a 251. oldalán található.
- 80:321. jegyzet *Vide supra: fol. 15.* – Pázmány itt erre a saját, most íródó munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 15. recto és verso oldalon.
- 81:7 éh aghar – éhes agár
- 81:19 articulusokrulis – részéről is
- 81:322. jegyzet *a Fol: 143.* – Pázmány nem szó szerint idéz, általánosságban, tartalmilag vonatkozik a mondandója a 143. recto oldalra.
- 81:323. jegyzet *b Fol: 129.* – Ez sem szó szerinti idézet, Gyarmati könyvének 129. recto oldalán nagy vonalakban van csak szó a jó cselekedetekről.
- 81:324. jegyzet *c Fol: 38.* – Szintén általános hivatkozás a 38. recto–verso oldalra, az üdvözlésről szól.
- 81:325–326. jegyzet–82:327. jegyzet *d Fol: 54. Hazugsagoc, d 69. e 70. f 71.* – Ennek a három „hazugságnak” a pontos szöveghelye az 54. verso oldalon található.
- 82:4 Oo teorúenybe – az Ószövetségben
- 82:18 *veritezic* – verejtékezik
- 82:22–23 *Ioannes Andreas in Gloss: Clement: in proaemio* – Giovanni d’Andrea (Johannes Andreae; 1270 k.–1348) olasz kánonjogász. Legfontosabb művei azok a terjedelmes kommentárok, amelyeket a pápai dekrétumokhoz írt. Pázmány itt az V. Kelemen (1305–1314) pápa dekrétumaihoz írott *Constitutiones Clementinae cum glossa ordinaria Johannis Andreae et cum glossulis marginalibus* című, Bolognában 1333-ban készült munkának az előszavára hivatkozik.
- 82:25 *satis euidenter* – eléggé egyértelműen

- 82:25–26 *Steuchus de donat: Constant:* – Steuchus Constantinus adományáról. – Agostino Steuco (Augustinus Eugubinus Steuchus; 1497–1548) itáliai humanista, püspök. Az ellenreformáció hitvitázója, Luther és Erasmus ellen is számos vitairatot írt, védte a pápai tekintélyt, a trienti zsinaton (1547) részt vett mint pápai küldött. Pázmány itt a *Contra Laurentium Vallam de falsa donatione Constantini* című munkájára utal, amely két könyvben jelent meg 1547-ben Lyonban. – Lorenzo Valla (Laurentius Valla; 1405 k.–1457) itáliai humanista. Cáfolta a constantinusi adományllevél (*Donatio Constantini*) hitelességét, amely valószínűleg egy 8. századi hamisítvány, ebben Nagy Konstantin a pápaságnak adományozta Itáliát, ezzel megalapozván az egyházi államot.
- 82:26–27 *Can: Inter Incorporale: de Translat: Praelat:* – helyesen: cap. Inter corporalia de translatione Episcoporum – „A test nélküli dolgok között...” kezdetű fejezet *Az egyházi előljárók áthelyezéséről* c. titulusbán.
- 82:28 *Abbas Cap: Licet de Electione* – Paul Bachmann (Paulus Abbas, Amnicola; 1465 k.–1538) ciszter szerzetesapát, Luther műveivel vitázott.
- 82:330. jegyzet *Dionys: Areopag: ca: 1. et 2. de Calest: Hieron:* – Pázmány itt Dionysius Areopagita művére hivatkozik, amelynek címe *De coelesti hierarchia*, a nyomdász feltehetően félrenyomtatta a marginálist, így lett a hierarból hieron.
- 82:331. jegyzet *a Fol: 265.* – Az idézett szöveg a 265. recto oldalon található, Pázmány összefoglal, tömörít. Az ezt megelőző mondat is idézet, noha ide nem tesz külön hivatkozást Pázmány, ez az 52. verso oldalon található.
- 82:332. jegyzet *Fol: 51.* – A római pápáról szóló fejezet Gyarmati könyvében az 50. verso oldalon kezdődik és az 53. rectóig tart, innét Gyarmati felelete olvasható. Pázmány hivatkozott szöveghelye az 51. recto oldalon van, de ezt megelőzően is idéz a könyvből, noha nem tesz ide külön hivatkozást, ez az 50. versón található. A hivatkozott szöveg után is folytatódik hosszan az idézet, itt sincs külön helymegjelölés, ez az 51. verso és az 52. recto oldalról származik. Összességében elmondható, hogy Pázmány mintegy fél oldalban összefoglalja ezt a fejezetet. Ugyanez az érvelés a pápáról újra rövidebben a 265. recto–verso oldalakon.
- 83:1 *Caeremonial: Pontif:* – Caeremoniales Pontificales – főpapi szertartások.

- 83:3 *Can: Quoniam, de Immunit in 6.* – Canon [helyesen caput] Quoniam de Immunitate Ecclesiarum in Sexto. A „Quoniam” kezdetű fejezet az *Egyházak kiváltságairól* című titulusban a *Sextus*ban. (A *Sextus Liber Decretalium* vagy röviden *Sextus VIII*. Bonifác kánonjogi gyűjteménye, amelyet 1299-ben promulgeáltak. – VIII. Bonifác (Benedetto Gaetani; 1295–1303) pontifikátussága a pápaság és a világi hatalom küzdelmeinek időszaka volt. Legfőbb célja, hogy a pápa hatalmát megerősítse a világi uralkodók, elsősorban az egyre nagyobb befolyással rendelkező francia király felett.)
- 83:6 *Canones passim* – több helyütt a kánonok
- 83:7 *Carolus Ruinus* – Carlo Ruini da Reggio (Carolus Ruinus; 1456 k.–1530) olasz jogtudós.
- 83:8 *Archidiaconus* – főesperes
- 83:9 *Decius es Gomes* – Philippo Decio (Philippus Decius; 1454–1535 k.) olasz jogtudós. – Luis Gómez (Ludovicus Gomesius, Gomes; 1482–1542) spanyol jogtudós, Sarno püspöke.
- 83:10 *Lofredus* – Sigismondo Loffredo (Sigismundus Lofredus Neapolitanus; 1480 k.–1539) nápolyi patrícius, jogtudós.
- 83:11–12 *Troilus Maluetius in Tractatu de Canoniz: Sanctor:* – Troilo Malvezzi (Troilus Malvetius; 1432–1495) olasz kánonjogi doktor. Pázmány itt az 1584-ben, Velencében megjelent *Tractatus non infestivus de sanctorum canonizatione* című munkájára hivatkozik.
- 83:17 Nicaeabeli geolekeozetbe – Az I. niceai volt az első egyetemes zsinat 325. május 20-tól július 25-ig. Az arianizmus elítélésére hívta össze Nagy Konstantin (306–337). A pápa, I. Szilveszter (314–335) csak képviselőket küldött. Az egész birodalomból 250-nél több püspök gyűlt össze. Arius 17 követője élén személyesen védte tanait, vele szemben az ankürai Markellosz, az antiochiai Eusztathiosz püspökök és alexandriai Szt. Atanáz diakónus képviselték a krisztológiát. Ők dolgozták ki a niceai hitvallást, amelyet a császár birodalmi törvényként kihirdetett. Ariust kiközösítették, majd száműzték, az arianizmust elítélték. Ezután még egy hónapig különböző ügyeket tárgyalt a niceai zsinat. Például a húsvét időpontját a tavaszi napéjgyenlőség utáni első vasárnapra rögzítették.
- 83:22–23 *quod incipit. Satis euidenter* – amely így kezdődik: Eléggé világosan

3. JEGYZETEK

- 83:23 *quod incipit. Sacerdotibus* – amely így kezdődik: A papoknak
- 83:24 *quod incipit. Futuram* – amely így kezdődik: A jövőndőt
- 83:25–27 *Audis Pontificem a Constantino Deum apellatum, diuinos honores ei QVO AD EIVS POTVIT contulit, velut viuam Christi imaginem veneratus est.* – Hallod, hogy Constantinus a főpapot Istennek nevezte, és az isteni tiszteletet, amennyire csak tudta, érvényesítette vele szemben, mintha Krisztus élő képmását tisztelte volna.
- 83:333. jegyzet *Ruffin:* – Rufinus Tyrannius (Rufinus Aquileiensis; 345 k.–410) latin nyelvű egyházi író, pap. Számos görög művet fordított latinra, Euszebiosz egyháztörténetét kiegészítette a 324–395 közötti események leírásával. Így született meg a *Historia ecclesiastica* című munkája, az első latin nyelvű egyháztörténet.
- 83:335. jegyzet *Lib. 2. de Donat: Constant: circa medium.* – Pázmány itt Agostino Steuco munkájára hivatkozik, amely 1547-ben, Lyonban jelent meg, a címe: *De falsa Donatione Constantini* (lásd 82:25–26. jegyzet). Azt mondja, hogy *circa medium*, tehát valahol középen található az idézett szöveg, ami túl sokkal nem visz közelebb a megoldáshoz, mivel egy kétkötetes műről van szó.
- 84:25 Sleidanus – Johannes Sleidanus (Philippson von Schleiden; 1506–1556) német jogtudós, a reformáció történetírója.
- 85:15 Tridentombeli keozeonseghes geolekezet – A tridenti (pontosabban trentói vagy német nevén trienti) zsinat a római katolikus egyház 19. zsinata volt. A reformáció terjedésének megakadályozására, az ellenreformáció elindítására és a katolikus megújulás előmozdítására hívták össze. III. Pál pápa (1534–1549) adta ki a zsinatot összehívó bullát 1535-ben. Rögzítették az Ó- és Újszövetség könyveinek kánonját, hétben állapították meg a szentségek számát, meghatározták az eredeti bűn természetét és következményeit. 1551-ben már III. Gyula (1550–1555) hívta össze újra a zsinatot, amelyen megfogalmazták az Eucharisztia tanát. Foglalkoztak a bűnbánat szentségével és a betegek kenetével is. Egyházmegyéenként papnevelő intézetek felállítását írták elő, és foglalkoztak a szerzetesek fegyelmezésével is. Eltörölték a búcsúcédulák árusítását, határozatot

hoztak a házasságok felbonthatatlanságáról, állást foglaltak a szentek közbenjárásáról, valamint az ereklyék és képek tiszteletéről. A zsinat reformjait a protestánsok nem fogadták el, így a szakadás véglegessé vált.

85:16 *szentségec*, Sacramentumoc – A *sacramentum* vallási értelemben szentség. A *sacramentum* (protestáns teológiai írásokban: *sákramentum*) szó alapjelentése: valami, ami szent; olyan cselekmény vagy dolog, amely megszentelt. A szó maga a *Bibliában* nem fordul elő. A római katolikus egyházban végül hét ilyen szent cselekmény vált sákramentummá (szentséggé): a keresztség, a bérmálás (megerősítés), a bűnbánat, az eucharisztia (oltáriszentség), az ordináció (papszentelés), a házasság és az utolsó kenet (betegek szentsége). Mindezen cselekmények előtt alapszentségként az egyházat tekintik, melyen keresztül Isten érvényesíti és közli ezeket a szentségeket. A reformáció egyházai redukálták a „sákramentumokat” azokra a cselekményekre, melyek valóban Jézus rendelkezésére jöttek létre. Így a két sákramentum a protestáns egyházak számára a keresztség és az úrvacsora.

85:20–28 *Papa dicitur habere caeleste arbitrium. Cod: de summa Trinitate tit: leg: 1. Dicitur naturam rerum immutare substantialia vnus rei applicando alij arg: C. Communia de leg: lib: 2. Et de nullo potest aliquid facere Cod: de rei Vxoriae Act: L. Vnica. De Cons: d. 2. Reuera: Sententiam quae nulla est facere aliquam 3. q. 6. Haec quippe. In his quae vult, est illi pro ratione voluntas Iust: de Iure Natur: §. Sed quod Principi. Nec est qui ei dicat cur ita facis. De poenit: d. 3. §. Ex persona. Ipse potest de Iniustitia facere iustitiam, corrigendo iura et immutando. De Appellat: cap: Vt debitus. – A pápáról azt mondják, hogy mennyei hatalma van. A *Codex Iustiniani A Szentháromságról* című rész. Azt mondják, hogy a dolgok természetét megváltoztatja, ha egy dolog lényegi tulajdonságait egy másikra alkalmazza. A *Codex Iustiniani Szabályok a hagyatékokról* című rész. És semmi-ből képes valamit csinálni. A *Codex Iustiniani A hozomány visszaköveteléséről* című rész, a [*Decretum Gratiani*] a *Megszentelésről* szóló rész, II. distinctio, „Re vera mirabile est” kezdetű kánon. Hozhat érvényes döntést az érvénytelen helyett. Mert tudniillik, azokban a dolgokban, amelyekkel foglalkozni akar, az akarata elegendő indok. Justinianus, *Institutiones*, De Iure Naturali fejezet, „Sed et quod Principi” kezdetű bekezdés. És nincs*

olyan személy, aki megkérdezné tőle, hogy miért teszel így. [*Decretum Gratiani*] a Bűnbocsánatról szóló rész, III. distinctio, „Ex persona” kezdetű kánon. Ő képes igazságossá tenni az igazságtalant a jog kiigazítása és megváltoztatása révén. *A fellebbezésekről*, „Ut debitus” kezdetű rész.

85:30–86:3 *Tota haec glossa, vix aliquid explicat proprijs verbis. Quod si bene intelligatur, vera asserit, Nam de nihilo aliquid facere est Ius nouum condere; de iniustitia iustitiam, intellige per constitutionem Iuris: Immutare substantiam rerum, accipi debet in his quae sunt iuris positiui, et ita loquuntur iura quae citantur.* – Ez az egész glossza alig mond valamit világos szavakkal. Ha ezt helyesen értik, igazat jelent. Mert a semmi-ből csinálni valamit annyi, mint új törvényt hozni: az igazságból igazságot, értsd: a jog megállapítása alapján. Megváltoztatni a dolgok lényegét: ezt azokban kell értelmezni, amelyek pozitívak a jogban, és így beszélnek az idézett törvények is.

86:20 *Ius Canonicumot* – kánonjogot; Pázmány itt arra az eseményre utal, amikor Luther 1520-ban magas rangú előljárók és nagy tömeg előtt a wittenbergi várkapunál elégette az öt kiátkozó pápai bullát, az egyházi törvényekkel, pápai rendelkezésekkel együtt, ezzel nyilvánosan szakított a római egyházzal.

86:22–24 *Azonkeppen* 1585 eztendeobe, egi keonyuecskét iranac a felföldi Caluinistac a Colosuari Iesuitac ellen, *a Calendariom reformatioiarul* – Feltehetően a *Calendarium Julianum pro anno 1585. című műről* beszél itt Pázmány, nem maradt fönn belőle példány. Szerzője valószínűleg Beregszászi Péter volt, akire hivatkozhatott Pázmány felföldi kálvinistaként, mivel wittenbergi tanulmányai után Sárospatakon volt tanár, csak később lett Váradon esperes. Beregszászi vitairataiban különösen a jezsuiták, közöttük is Szántó Arator István (Pázmány kolozsvári tanára) ellen harcolt. (RMNy 559.)

86:25 *Quia aliquanti* – mert valamennyi

86:25–26 *Et causa 12. q. 1. cap: Dilectissimis* – És az ok a 12. kérdés, 1. fejezet: Nagyon szeretett

- 86:28 Syricius – Szent Sziriciusz (Siricius, Syricius; 384–399) római pápa, 386-ban ő hívta össze azt a zsinatot, amelyen kimondták a papi nőtlenséget. A már nős papoknak tartózkodniuk kellett ettől kezdve a házasélettől, Pázmány erre utal a szövegben.
- 86:347. jegyzet *Cuius forte libri cudendi pars magna Gyarmathi. Apodixi 12.* – Amely kicsépelésre méltó könyvnek nagy része Gyarmathitól származik. 12. Bizonyítás.
- 87:5 latra – latorja; büntársa
- 87: *in Proaemio Clementinarum* – Pázmány itt Giovanni d’Andrea az V. Kelemen (1305–1314) pápa dekrétumaihoz írott *Constitutiones Clementinae cum glossa ordinaria Johannis Andreae et cum glossulis marginalibus* című, Bolognában 1333-ban készült munkájának az előszavára utal.
- 87:21–22 *Angliai Poëta* – Geoffrey de Vinsauf (12–13. sz.) angol költő, akinek III. Ince pápa (1198–1216) dicséretével kezdődő *Poetria nova* című művének kezdősora az alábbi verssor. A reformáció idején – különösen a kálvinisták – előszeretettel használták, a pápaság intézményének paródiájaként.
- 87:22–23 *Papa stupor mundi nec Deus es nec homo, quasi nuter es inter vtrumque* – A pápa a világ csodája: nem Isten, nem ember, mintegy egyik sem a kettő közt.
- 87:26–27 *Haec verba sano modo sunt accipienda, prolata enim sunt ad ostendendum amplissimam esse Romano Pontificis potestatem* – Ezeket a szavakat megfelelő módon kell értelmezni: azt fejezik ki ugyanis, hogy a főpapi hatalom a leginkább egy rómaihoz illik.
- 87:350–351. jegyzet *Hazugsagoc. a 72. b 73.* – Pázmány tovább folytatja Gyarmati „hazugságainak” sorolását, ám ezúttal csak a „hazugságok” számozását adja meg, a pontos foliómegjelölést nem. A római pápáról van szó, az idézet pontos lelőhelye a 265. recto oldalon található.
- 87:353. jegyzet–88:354. jegyzet *a 74. b 75.* – A 74. „hazugság” pontos szöveghelye az 51. recto oldalon található, a 75-é pedig az 50. versón.
- 88:3 QVOAD EIVS POTVIT – amennyire az övé képes volt
- 88:4 *Inter Incorporalia de Translat: Praelat:* – lásd 82:26–27. jegyzet
- 88:6 *de Translat: Episcoporum* – a püspökök áthelyezéséről

3. JEGYZETEK

- 88:9–11 *Non enim humana, sed potius diuina potestate, coniugium spirituale dissoluitur, cum per Translationem, auctoritate Romani Pontificis (quem constat esse vicarium Christi) Episcopus ab Ecclesia remouetur.* – Mert nem emberi, hanem inkább isteni hatalom oldja föl a lelki házasságot, amikor metaforikusan a római főpap (aki Krisztus helytartója) tekintélyénél fogva a püspököt eltávolítják az egyházból.
- 88:11–12 *Quod sit auctoritate Papae, dicitur fieri auctoritate Dei, si iusta causa id fiat.* – Ami a pápa tekintélye folytán történik, arról azt mondják, hogy Isten tekintélye folytán történik, ha jogosan történik.
- 88:27 Romai Ceremoniale – katolikus misekönyv, szertartásrend
- 88:355. jegyzet *Decretal: Greg: 9.* – Pázmány itt IX. Gergely pápa (1227–1241) legfontosabb, *Decretalia* című művére hivatkozik, amely a pápai rendelkezések első teljes gyűjteménye volt, 1234-ben készítette el. Magyarázatokkal ellátott kiadása először 1472-ben jelent meg Mainzban: *Decretalia, cum Glossa ordinaria Domini Bernhardi*, Mogunt., 1472. – Bernardus Parmensis de Bottone (13. sz.) kánonjogász.
- 88:357–358. jegyzet *a 76. b 77.* – A 76. „hazugság” szöveghelye az 50. verso oldalon található, a 77.-é az 51. rectón.
- 89:1–3 *Figurat hic gladius potestatem summam temporalem a Christo Pontifici, eius in terris vicario, collatam, iuxta illud: data est mihi, etc. Et alibi: dominabitur a mari, etc.* – Ez a kard a Krisztus által a főpapa-nak, a földön az ő helytartójának adott legfőbb evilági hatalmat jelképezi a következő alapján: nekem adatott stb. és másutt: uralkodni fog a tenger-től... stb.
- 89:10–11 *per accommodatitium sensum* – a [Biblia alapján] alkalmazott értelemben
- 89:21 Z. Bonifacius Martyr – Szent Bonifác († 303) római tiszttartó, felszabadított rabszolga, Kis-Ázsiában szenvedett vértanúhalált.
- 90:25 Clemens Octauus – VIII. Kelemen (1592–1605) pápa, Pázmány 1593 és 97 között tanult Rómában, ekkor láthatta a pápát.
- 90:365–368. jegyzet *a 78. b 79. c 80. d 81.* – Tovább folytatódik a „hazugságok” sorolása, itt sem ad Pázmány pontos foliószámot, de továbbra is a pápáról van szó, tehát a pontos szöveghelye a 78-as és 79-es „hazugság-nak” az 52. recto oldalon található, a 80-as és 81-esnek pedig az 51. versón.

- 90:370. jegyzet *a 82.* – Az idézett szöveg az 52. recto oldalon található.
- 90:371. jegyzet *Habetur Tomo 14. Tract: Illustr: Iurisconsult:* – A kiváló jogtanácsokról szóló traktátus 14. könyvében van szó erről. *Tractatus universi iuris* a sorozat címe, amely Velencében jelent meg 1584 és 1586 között, ennek a hivatkozott 14. kötetnek a része Troilus Maluetius műve (lásd 83:11–12. jegyzet).
- 91:372. jegyzet *Magiari ellen fol: 136.* – Ez a hivatkozás Pázmány saját négy évvel korábbi munkájára, a *Feleletre* hivatkozik (lásd 75:279. jegyzet). Az idézett szöveg ennek a könyvnek a 136. oldalán található.
- 91:373. jegyzet *Fol: 18.* – Az idézett szöveg a 18. recto oldalon található, Pázmány tömörít, összefoglal.
- 91:374. jegyzet *Sup: fol: 21.* – Pázmány itt erre a saját, most íródó munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 21. recto oldalon (bár a hivatkozott szöveg már a 20. versón kezdődik).
- 91:375. jegyzet *Fol: 10.* – A hivatkozott szöveg a 10. verso oldalon található.
- 92:377. jegyzet *Sup: fol: 10. 15.* – Pázmány itt erre a saját, most íródó munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 10. és 15. oldalakat, általánosságban utal vissza.
- 93:2 *Saluatorem mundi* – a világ megváltójának
- 93:5–7 *in prima figura maior est particularis, et minor negatiua. Ex quibus nil infertur recte.* – Az első alakzatban nagyobb a részleges, a kisebb tagadó. Ebből semmilyen helyes következtetést nem lehet levonni.
- 93:383. jegyzet *Sup: fol: 20.* – Pázmány itt erre a saját, most íródó munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 20. verso oldalon.
- 93:384. jegyzet *Fol: 19.* – Az idézett szöveg a 19. recto oldalon található, ugyanezt a Szent Pál-hivatkozást elmondja Gyarmati a 80. verso oldalon is.
- 93:385. jegyzet *Fol: 80.* – Az idézett szöveg a 80. verso oldalon található.
- 93:386. jegyzet *a 83.* – Pázmány folytatja Gyarmati hazugságainak számbavételét, ennek az idézett szöveghelye a 80. verso oldalon található.
- 93:387. jegyzet *Fol: 19.* – Az idézett szöveg a 19. recto oldalon található, Pázmány tömörít.
- 93:389. jegyzet *Atqui, confidere non est credere, Et quomodo in sanctos credatur, mox dicetur.* – Ráadásul bízni nem hinni, s hogy miként hisznek a szentekben, később el lesz mondva.

3. JEGYZETEK

- 94:12–13 *Adiuuate me in orationibus* – Segítsetek engem fohászaitokban.
- 94:13 *Adiuuantibus et vobis in oratione pro nobis* – Miközben ti is segítetek az értünk mondott imákban.
- 94:14 *Adiuua eas quae mecum laborant* – Segítsd azokat, akik velem együtt fáradoznak.
- 94:25 *Inuocallia* – segítségül hívja
- 94:390–394. jegyzet *Fol: 18. et 82. 142. a 84. b 85. c 86. d 87.* – A három hivatkozott folio mindegyike az isteni segítségül hívással foglalkozik, azonban a négy „hazugság” szöveghelye a 82. verso oldalon található, Pázmány összefoglal, tömörít.
- 95:10 *Ora pro nobis* – Könyörödj érettünk.
- 95:14–15 *Adiuuate in orationibus.* – Segítsetek fohászaitokban.
- 95:395. jegyzet *Suo: fol: 10. et 23.* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 10. és 23. oldalakat, általánosságban utal vissza.
- 96:396. jegyzet *Fol: 81.* – Az idézet pontos helye a 81. recto oldalon található.
- 96:398. jegyzet *Riberam* – Francisco de Ribera (1537–1591) spanyol jezsuita szerzetes, teológus, ezegéta, a salamancai egyetem professzora, Ávilai Szent Teréz gyónatója. Pázmány itt a *Jelenések könyvéhez* írt kommentárjára hivatkozik, amely 1585-ben Antwerpenben jelent meg *In sacram beati Ioannis Apostoli et Euangelistae Apocalypsin commentariū* címmel.
- 96:399. jegyzet *Fol: 19. 94. 225.* – Itt Gyarmati negyedik bizonyágáról beszél Pázmány, ez a szentek segítségül hívásáról szól. Az idézett szöveg a 19. verso oldalon található, ám a 94. és 225. folio is ide tartozik tartalmilag.
- 97:1 Salamon – Salamon Izrael királya (kb. Kr. e. 965–926), Dávid fia. Megerősítette az ország védelmét, városokat, királyi palotát, Jeruzsálemben templomot építtetett. A hagyomány szerint ő a szerzője az *Énekek énekének*, a *Prédikátor* és a *Bölcsesség könyvének*, valamint egyes zsoltárok-nak. Idegen népekből való feleségei kedvéért más isteneknek is szentélyt építtetett. (1Kir 11)
- 97:5 Iosias – Jozija (Iosias, Josias; Kr. e. 640–609) Júdea királya, megtisztította az országot a bálványoktól. (2Kron 34)
- 97:404. jegyzet *Fol: 99.* – A hivatkozott szöveghely a 99. recto oldalon található.

- 97:405. jegyzet *Sup: fol: 9.* – Pázmány itt erre a saját, most íródó munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 9. recto oldalon.
- 97:406. jegyzet *Fol: 93.* – Az idézett szöveg a 93. recto oldalon található.
- 98:1 *scientia approbationis* – a bizonyítás tudása
- 98:3–4 *Nescit nos Abraham, ignorat Israel, quia te offendimus, Nec cognoscunt filios, quos a Deo suo intelligunt non amari* – Nem ismer minket Ábrahám, nem tud rólunk Izrael, mivel megsértünk téged, s nem ismerik a fiakat, akikről látják, hogy az ő Istenük nem szereti őket.
- 98:7 *in praeterito* – a múltban
- 98:13 *Nepotianus* – Nepotianus († 395/396) altinumi előkelő családból származó ifjú, aki a katonáskodást, a császári testőrséget hagyta el a szerzetesi élet kedvéért.
- 98:30–99:2 *Nepotianus noster absens praesens est, per tanta terrarum spatia diuisos, utraque complectitur manu. Et in Epitaph: Paulae in fine. Vale o Paula, et cultorem tuum orationibus iuua.* – Nepotianusunk távollétében is jelen van, s bár hatalmas távolság választ el tőle, mindkét kezemmel átölelem. És Paula búcsúztatásának a végén: ég áldjon, Paula, s fohászaiddal segítsd hívedet. [Szent Jeromos]
- 98:409–410. jegyzet *Fol: 88. a 88. Hazugsagh.* – Itt ismételten azzal az érdekes helyzettel állunk szemben, hogy a Pázmány által számozott „hazugságok” száma és a hivatkozott lapszám éppen egybeesik. Illetve nem teljesen pontosan, mivel az első jegyzetnél, ahol a foliószámot megadja Pázmány, a pontos szöveghely a 89. recto oldalon található zömmel, bár már a 88. versón kezdődik. Pázmány itt is összevon, tömörít. A 88. „hazugság” szöveghelye a 88. verso oldalon található.
- 99:4 Hilarion – Gázai Szent Hilárion (291 k.–372 k.) a palesztinai sivatagban telepedett le, követvén Remete Szent Antal példáját. Számtalan követője támadt, végül vándorútra kelt, és hosszú vándorlás után Cipruson találta meg az áhított nyugalmat.
- 99:6 *et quasi cum praesente ad adiuuandas orationes suas sermocinatur* – és a jelenvalóval mintegy a beszédei segítésére beszélget
- 99:11 *Si quis ignorat, ignorabitur.* – „Ha nem veszi tudomásul, róla sem vesznek majd tudomást.” (1Kor 14,38)

3. JEGYZETEK

- 99:19 *mendacem memorem esse oportet* – A hazugnak jó emlékezetűnek kell lennie.
- 100:6 *ayaua* – aljával; a nyíl alja (*crena sagittae*) a nyílvevő berovátkolt vagy szárnyas vége, amely jó lövés esetén arrafelé áll, ahonnan lőtték.
- 100:15 Machabeusok – A makkabeusok a zsidók történetében az a család (Kr. e. 166–137), amelyik Júdeának visszaszerezte önállóságát, s a zsidó államnak – egészen Nagy Heródesig – utolsó királyait adta. Az ószövetségi *Makkabeusok könyvei* a zsidóságnak a Szeleukidák hellenizálása elleni harcát mutatják be. Nevüket e harc fő alakjáról, Makkabeus Júdásról kapták. A két könyv nem ad összefüggő történetet, hanem mindkettő ugyanazt a Kr. e. 175–135 közti korszakot tárgyalja. A protestáns kánonból kihagyták.
- 100:19 *de cura pro mortuis* – a halottakról való gondoskodásról
- 100:28–29 *per naturam propriam viuorum rebus interesse non possint* – Természetüknél fogva nem avatkozhatnak bele az élők dolgaiba.
- 100:411. jegyzet *Fol: 89.* – Az idézett szöveg a 89. recto oldalon található.
- 101:3 *in perpetuum transit homo* – az ember átmege az öröklétbe
- 101:10 *nil nouerunt amplius* – semmi többet nem tudtak
- 101:417. jegyzet *Fol: 2.* – Az idézett szöveghely a 2. verso oldalon található, Pázmány összevon, tömörít.
- 102:419. jegyzet *Vide sup: fol: 9.* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 9. recto oldalon, általánosságban utal vissza.
- 102:420. jegyzet *Fol: 94.* – Az idézett szöveg a 94. recto oldalon található.
- 102:421. jegyzet *Fol: 98.* – Az idézett szöveg a 97. verso és a 98. recto oldalon található, Pázmány nem szó szerint idéz, tömörít, tartalmilag összefoglal.
- 102:422. jegyzet *Fol: 96.* – Az idézett szöveg a 96. recto oldalon található.
- 103:425. jegyzet *Fol: 20.* – Az idézett szöveg a 20. verso oldalon található.
- 103:426. jegyzet *Vide sup: fol: 10. 23.* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 10. és 23. oldalakat, általánosságban utal vissza.
- 103:427. jegyzet *Fol: 21.* – Az idézett szöveg a 21. recto oldalon található.
- 104:6 *Orate pro nobis.* – Könyörögjetez érettünk.
- 104:8 *Exceptio* – kivétel, különlegesség

- 104:430. jegyzet *Sup: fol: 15. b.* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 15. verso oldalon.
- 104:431. jegyzet *Fol: 22.* – Az idézett szöveghely a 21. verso oldalon kezdődik, majd a 22. rectón folytatódik, Pázmány összevon, tömörít.
- 104:432. jegyzet *Sup: fol: 14.* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 14. oldalt, általánosságban utal vissza.
- 105:433. jegyzet *Fol: 22.* – A Pázmány által hivatkozott nyolcadik bizonyosság Gyarmati könyvének 22. recto oldalán kezdődik.
- 105:435–436. jegyzet *Hazugsagoc. a 89. b 90.* – Pázmány folytatja a „hazugságok” számlálását, külön foliószámot nem ad meg, viszont a bekezdés elején felsorolja Gyarmati vonatkozó fejezeteinek (bizonyosságainak) számát. Ennek a két „hazugságnak” a szöveghelye a 23. recto oldalon található, az első a kilencedik, a második a tizedik bizonyosságra vonatkozik.
- 105:437. jegyzet *c 91.* – Az idézett szöveg a 24. recto oldalon található, a 12. bizonyosság fejezetére utal.
- 105:438. jegyzet *d 92.* – Az idézett szöveg a 27. recto oldalon található, Pázmány nem szó szerint idéz, tömörít, tartalmilag összefoglal. A tizenhatodik bizonyosságra vonatkozik.
- 105:439. jegyzet *e 93.* – Az idézett szöveg a 30. verso oldalon található, Pázmány nem szó szerint idéz, tömörít, tartalmilag összefoglal. A tizenkilencedik bizonyosságra utal.
- 105:440. jegyzet *f 94.* – Az idézett szöveg a 31. recto oldalon található, a huszadik bizonyosságra utal.
- 105:441. jegyzet *g 95.* – Az idézett szöveg a 31. verso oldalon található, a huszonegyedik bizonyosságra utal.
- 106:22–23 *Dicimus in Deo tres personas, non quia scriptura dicit, sed quia non contradicit.* – Nem azért mondjuk, hogy Istenben három személy van, mert a Szentírás ezt mondja, hanem mert nem mond ennek ellent.
- 106:442. jegyzet *Vide sup: fol. 8.* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 8. oldalt, általánosságban utal vissza.

- 106:443. jegyzet *Fol: 24. et 268.* – Itt Pázmány Gyarmati könyvének tizenharmadik és tizennegyedik bizonyosságáról beszél. Az idézett szöveg első fele a tizenharmadikra utal, ennek a szöveghelye a 24. verso oldalon található, a második fele pedig a tizennegyedikre, ennek a szövege a 26. rectón. A 268-as szám feltehetően nyomdahiba, 26-nak kellene lennie.
- 107:10–11 *quod non est ex fide, peccatum est* – mivel nem a hitből fakad, bűn
- 107:446. jegyzet *Fol: 34. 35.* – Ennél a résznél Pázmány Gyarmati könyvének négy fejezetét is felsorolja, az idézett szöveg első fele a huszonnegyedik bizonyosságra utal, ennek a szöveghelye a 33. recto oldalon kezdődik, majd folytatódik a versón, a második pedig a huszonhetedikre, ennek a szöveghelye a 35. recto oldalon található.
- 107:447. jegyzet *a 96. Hazug:* – Folytatja Pázmány a hazugságok számlálását, pontos szöveghelyet nem ad meg. Az itt idézett rész a huszonötödik bizonyosságra vonatkozik, és a 34. recto oldalon található.
- 107:448. jegyzet *Idem repetit: fol: 139.* – Ugyanehhez a témához tér vissza Gyarmati a 139. recto oldalon.
- 108:449. jegyzet *Sup: fol: 13.* – Pázmány itt erre a saját, most íródó munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 13. oldalt, általánosságban utal vissza.
- 108:450. jegyzet *Vide sup: fol: 13. b.* – Pázmány itt erre a saját, most íródó munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 13. verso oldalon.
- 109:2 Baronius – Cesare Baronio (Caesar Baronius; 1538–1607) bíboros, egyháztörténész, a vatikáni könyvtár prefektusa. VIII. Kelemen (1592–1605) pápa 1594-ben a gyóntatójának választotta. Fő műve az *Annales Ecclesiastici* (= Egyház[történet]i évkönyvek).
- 109:2 Cherintus – Kerinthosz (Cerinthus, Cherintus; 1. sz.) zsidóból lett keresztény tévtanító, filozófus. Szerinte a világot nem Isten teremtette, Jézus pedig Máriának és Józsefnek a fia volt, más embereknél kegyesebb és bölcsőbb. A mózesi törvényeket szigorúan megtartandónak tanította, hitt Krisztus ezeréves uralkodásában. Követői a cerinthiánusok, akik tagadták Krisztus feltámadását.
- 109:17 *Dauid Ferencz* – Dávid Ferenc (Franz Hertel; 1520 k.–1579) az erdélyi unitárius egyház megalapítója és első püspöke. 1555-től Kolozsvár főlelkésze, később János Zsigmond udvari prédikátora lett. Ekkortól kezdett antitrinitárius (más néven: unitárius) nézeteket vallani, elvetették Krisztus

- istenségét, és csak mint közbenjáró megváltót, messiást és bírót tisztelték. Később a katolikus Báthory István fejedelemsége alatt bebörtönözték, a dévai várbörtön foglyaként halt meg.
- 109:20 Esau – Ézsau bibliai alak, Izsák és Rebeka fia, Ábrahám és Sára unokája, Jákob ikertestvére. Elsőszülöttségi jogát egy tál lencséért adta el Jákobnak, aki ezután csellel megszerezte az ezzel járó apai áldást is, emiatt Ézsau meg akarta ölni Jákobot, aki elmenekült. Később a testvérek kibékültek. (Ter 25–27, 33)
- 109:454. jegyzet *Pamel* – Jacob van Pamele (Pamelius Iacobus; 1536–1587) flamand teológus. 1570-ben Bruges püspökévé nevezték ki, ő volt a kiadója többek között Szent Ciprián és Tertullianus műveinek.
- 109:457. jegyzet *Fol: 34 87.* – Ennél a résznél Pázmány Gyarmati könyvének a huszonhatodik bizonyosságára utal, ennek a pontos szöveghelye a 34. recto-verso oldal.
- 109:458. jegyzet *Vid: sup: fo: 13.* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 13. recto oldalon.
- 110:459. jegyzet *A fol: 260.* – Az idézett szöveg a 260. recto oldalon található, Pázmány tömörít, összevon.
- 110:460. jegyzet *Sup: fol: 6. 8.* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 6. és 8. oldalakat, általánosságban utal vissza.
- 111:21 *Maior propositio* – Első feltétel
- 111:23 *Minor propositio* – Második feltétel
- 111:462. jegyzet *Sup: fol: 20.* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 20. recto oldalon.
- 111:464. jegyzet *a Fol: 264.* – A hivatkozott szöveg a 264. verso oldalon található. Pázmány nem szó szerint idéz, tömörít, tartalmilag összefoglal.
- 111:465. jegyzet *Fol: 266. 81.* – Az idézett szöveg a 266. recto oldalon található.
- 111:466. jegyzet *Fol: 297.* – Az idézett szöveg a 297. verso oldalon kezdődik és a 298. rectón folytatódik.
- 112:467. jegyzet *Vid: sup: fo: 23.* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 23. recto oldalon.
- 112:469. jegyzet *Sup: fol: 36.* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 36. recto oldalon.

3. JEGYZETEK

- 112:470. jegyzet *Sup: fol: 31.* – Pázmány itt erre a saját, most íródó munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 31. oldalt, általánosságban utal vissza.
- 113:4 *Orate pro nobis* – Könyörögjetelek érettünk.
- 113:11 *Redemptornak* – Megváltónak
- 113:12 *Saluatornak* – Üdvözítőnek
- 113:471. jegyzet *Sup: fol: 23.* – Pázmány itt erre a saját, most íródó munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 23. recto oldalon.
- 113:472. jegyzet *Vide sup: fol: 5.* – Pázmány itt erre a saját, most íródó munkájára hivatkozik: lásd korábban, az 5. recto oldalon.
- 113:476. jegyzet *Sup: fol: 6.* – Pázmány itt erre a saját, most íródó munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 6. oldalt, általánosságban utal vissza.
- 113:477. jegyzet *Fol: 178.* – Ez a hivatkozás Pázmány saját négy évvel korábbi munkájára, a *Feleletre* hivatkozik (lásd 75:279. jegyzet). Az idézett szöveg ennek a könyvnek a 178. oldalán található.
- 113:478. jegyzet *Fol: 288.* – Pázmány nem szó szerint idéz, tartalmilag összefoglalja pár sorban Gyarmati 288. recto-verso oldalát.
- 114:15 *aequiucali* – egyhangú, azonos hangú
- 114:20–22 *Non pigebit opponere, quibus rationibus existimem, non posse ista de Christo intelligi, sed de Moyse potius dici, vt etiam interpretatur Epiphanius et Gennadius.* – Nem szégyellem majd szembehelyezni, milyen érvek alapján gondolom azt, hogy ezeket nem Krisztusról mondták, hanem inkább Mózesről, ahogy Epiphanius és Gennadius értelmezik.
- 114:22 *Gennadius* – Gennade de Marseille (Gennadius; 5. sz.) Galliából származó római egyházi író. Marseille-ben volt pap, I. Geláz pápa (492–496) uralkodása idején még élt. *De viris illustribus* (= Kiváló férfiakra) című munkáját 467–480 között írta. Szent Jeromos hasonló című életrajzgyűjteményét folytatta benne, főként az 5. századi írókról, de olyan 4. századi keresztény írókkal is foglalkozott, akik Szent Jeromos művében nem szerepelnek. A teljes mű 101 életrajzot tartalmaz, ebből csak 91 származik Gennadius tollából, az utolsó tíz későbbi toldalék.
- 114:479. jegyzet *Fol: 285.* – Az idézett szöveg a 285. verso oldalon található, ám Pázmány nem szó szerint idéz, összefoglal és tömörít.

- 114:480. jegyzet *a 97. Hazug:* – Pázmány már a vége felé jár Gyarmati „hazugságainak” számolásában, ez a 97. „hazugság” annyira általános félmondat a szentek közbenjárásáról, hogy nem lehet pontosan meghatározni az idézet szöveghelyét, mivel Pázmány nem adta meg. Erről a témáról a 276. verso oldaltól a 298. rectóig beszél Gyarmati.
- 114:481. jegyzet *Vide sup: fol: 5.* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, az 5. oldalt, általánosságban utal vissza.
- 114:482. jegyzet *b 98. Hazug:* – A 98. „hazugság” esetében is ugyanaz a helyzet, mint a 97.-nél, lásd 114:480. jegyzet!
- 114:485. jegyzet *Fol: 278.* – Pázmány nem szó szerint idéz, összefoglalja két sorban Gyarmati 278. recto–verso oldalát.
- 115:1 *Domokost* – Szent Domonkos (Domingo de Guzmán; 1170 k.–1221) a Domonkos-rend (Prédikátorok rendje) megalapítója és névadója. A források szerint számos csoda kötődött hozzá mind életében, mind halála után: különböző nyelveken szólt, kenyeret szaporított, holtakat támasztott fel, betegeket gyógyított.
- 115:2 *Antoninus* – Szent Antoninus (1389–1459) olasz Domonkos-rendi szerzetes, Firenze érseke. Főbb művei a *Summa Theologica* és a *Summa Historialis*.
- 115:2 *Conformitatum köniue* – Pázmány itt a *De Conformitate Vitae Beati Francisci ad vitam Domini Jesu Christi* (= A Szent Ferenc élete és Jézus Krisztus élete közötti hasonlóságról) című 1385 és 1390 között megjelent könyvre hivatkozik. Szerzője Bartholomaeus Pisanus (Bartholomaeus de Rinonichis; 1338 k.–1401) olasz ferences szerzetes, prédikátor.
- 115:486. jegyzet *Fol: 269.* – A hivatkozott mondat első felének szöveghelye a 269. recto oldalon található, a második pedig a 273. recto oldalon.
- 115:487. jegyzet *Fol: 277. et 8.* – Itt sem szó szerint idéz Pázmány, két különböző helyen lévő, ám tartalmilag összefüggő hosszú fejtegetést összefoglal.
- 115:488–489. jegyzet *a 99: Hazug: b 100. Hazug:* – Az utolsó két „hazugság” esetében sem ad meg Pázmány pontos hivatkozást, Szent Ferencről van szó a szövegben, ez Gyarmati könyvében a 273. recto oldaltól a 276. versóig tart.
- 115:490. jegyzet *Fol: 275.* – Az idézett szöveg a 275. recto oldalon található.

3. JEGYZETEK

- 115:491. jegyzet *Sup: fol: 10. et 29.* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 10. és 29. oldalakat, általánosságban utal vissza.
- 116:1 *Conformes sunt imagini filij Dei* – Hasonlítani Isten fiának képére.
- 116:6 *conformitast* – hasonlóságot
- 116:7 *Bartholomaeus Pisanus in libro Conformitatum* – lásd a 115:2. jegyzet.
- 116:8–11 *Hoc opus, de Conformitate vitae Patris nostri B. Francisci ad vitam domini Iesu, censui appellandum. Ubi per conformitates vitae B. Francisci QVOAD POSSIBILE est mortalem hominem Christo conformari, nixus sum conformem depromere, et hoc in actibus quadraginta.* – Ez a művet, a mi Szent Ferenc atyánk életének az Úr Jézus életéhez való hasonlóságáról szólót gondoltam megnevezni. Amelyben Szent Ferenc életének hasonlóságai révén próbáltam meg kifejezni (amennyire lehetséges) egy halandó embert Krisztushoz hasonlítani, még hozzá negyven jelenetben.
- 116:496. jegyzet *In Prologo* – a bevezetésben
- 117:1 *Franciscus melior est Apostolis.* – Ferenc jobb az apostoloknál.
- 117:5–6 *Non est dicendum, quod vita B. Francisci fuerit perfectior vita Christi, et Apostolorum, quia nulla perfectior ea inuenitur.* – Azt nem mondhatjuk, hogy Szent Ferenc élete tökéletesebb volt Krisztus és az apostolok életénél, mert annál tökéletesebbet nem lehet találni.
- 117:10–15 *Paucissimi reperiuntur Sancti, quorum vita, et conuersatio, sit ita similis Christo, Non quod Christo velimus eum coaequare, absit a nobis sermo iste, cum infinitum distet ipse, et quilibet Sanctus ab eo, in gratia et sanctitate. Non enim ad mensuram dat Deus spiritum sanctum Christo, sed gratiam infinitam habuit, Sanctis autem per participationem ad mensuram datur.* – Igen kevés olyan szentet találni, akinek az élete és a megtérése annyira hasonlatos lenne Krisztushoz. Nem azért, mert Krisztussal akarjuk egyenlővé tenni őt, távol legyen tőlünk az efféle beszéd, hiszen mérhetetlenül messze áll tőle, és bármely más szent is messze van tőle kegyelemben és szentségben. Mert nem a méricskélés végett adja Isten a Szentlelket Krisztusnak, hanem mérhetetlen kegyelme miatt, a szenteknek pedig a benne való részesülést összehasonlítás végett adja.
- 118:1 *ex liberalitate* – jóakarattól

3.4. Tárgyi jegyzetek

- 118:501. jegyzet *Soari* – Francisco Suarez (1548–1617) spanyol jezsuita szerzetes, skolasztikus filozófus, teológus. Pázmány az 1597-es *Disputationes Metaphysicae* című művére hivatkozik.
- 118:501. jegyzet *Tolet* – Francisco de Toledo (Franciscus Toletus; 1532–1596) spanyol jezsuita szerzetes, teológus, ezegéta. Pázmány itt az 1589-es *In Sacrosanctum Ioannis Evangelium Commentarii* című, János evangéliumához írott szövegmagyarázatára hivatkozik.
- 118:501. jegyzet *Coster* – Francis Coster *Enchiridion Controversarium Praecipuarum nostri temporis de Religione* című könyvének a 12. caputjára hivatkozik itt Pázmány, amelynek a címe: *De veneratione Sanctorum*.
- 118:501. jegyzet *Gab: Vasq* – Gabriel Vasquez (1549 k.–1604) spanyol jezsuita szerzetes, teológus. Pázmány itt az 1594-es *De Cultu Adorationis libri tres* című művére utal.
- 118:501. jegyzet *Aragon* – Petrus de Aragón (16. sz.) a salamancai iskolához tartozó spanyol ágostonos szerzetes, teológus, egyházi író. Pázmány az 1590-es *In Secundam Secundae divi Thomae [...] commentaria, de Justitia et Jure* című Szent Tamás-kommentárjára hivatkozik.
- 119:7–11 *Cum dicitur intercedere Christus pro nobis apud Patrem, nihil de ipso carnale imaginemur, ac si ad Patris genua procumbens, preces supplices conciperet, sed virtus sacrificij quo semel Deum nobis placavit, semper vicens et efficax, sanguinis quo expiavit, continua est pro nobis intercessio.* – Amikor azt mondják, hogy Krisztus közbenjár értünk az atyánál, akkor semmi testre ne gondoljunk vele kapcsolatban, még ha az Atya térdeihez omolva könyörgő imát mond is, hanem a szentség erénye, amellyel egyszer már megbékéltetett bennünket Istennel, mindig él és hat, a vérnek, amellyel megváltott minket, folyamatos a közbenjárása értünk.
- 119:23 aranzottam – gondoltam
- 119:24 *difficultas* – nehézség
- 119:27 Antalkodasi – ostobaságai
- 119:27 proba kouön – A próbakő fekete, tűzben olvadó palakő, az arany- és ezüstművesek használták, ennek segítségével vizsgálták az arany és ezüst finomságát.

- 119:502. jegyzet *Idem eius sequaces vt refert Schlüsselburg* – Konrad Schlüsselburg (1543–1619) német lutheránus teológus, író. Wittenbergben tanult teológiát, de mivel számos krisztológiai kérdésben nem értett egyet professzoraival, végül az ortodox lutheránusok kiközösítették. Előadásaival hozzájárult a Luther személye körüli legendák kialakulásához. Összefoglaló fő munkája (*Theologiae calvinistarum libri tres*) a Pázmány vitairataiban egyik leggyakrabban használt mű azért, mivel ebben a munkában Schlüsselburg dühödten szidalmazza a kálvinistákat, ezt pedig Pázmány – illetőleg a többi katolikus polemikus szerző – kihasználta a protestantizmus megosztottságának szemléltetésére. Schlüsselburg szerint az ortodox lutheránusokon kívül mindenki eretnek, emiatt érdemelte ki kortársaitól a „malleus hereticorum” (= eretnekek pörölye) elnevezést.
- 119:503. jegyzet *a Fol: 233 a. in fine.* – Pázmány ennél a hivatkozásnál egészen pontosan adja meg a lelőhelyet, a 233. recto oldal alján kezdődik és a versón folytatódik az idézett szöveg.
- 120:507. jegyzet *Sup: fol: 36.* – Pázmány itt erre a saját, most íródó munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 36. oldalt, általánosságban utal vissza.
- 120:508. jegyzet *Sup: fol: 31. b.* – Pázmány itt erre a saját, most íródó munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 31. verso oldalt, itt egészen pontosan megadja a lelőhelyet.
- 121:7 *Iodocus Coccius* – Jodocus Coccius († 1618) német lutheránus szülőktől származó konvertita, jülich-i kanonok. Fő műve a *Thesaurus Catholicus* (= Katolikus kincsestár).
- 121:12 Karacson – A karácsony keresztény ünnep (december 25.), Jézus születésének az ünnepe; a szó a keleti keresztény egyház szláv nyelvéből került át a magyarba.
- 121:13 Husuet – A húsvét a legfontosabb keresztény ünnep, Jézus feltámadása (időpontja változó, a tavaszi napéjegyenlőség utáni első vasárnap); a szó a megelőző böjti időszak lezárását jelenti.
- 121:13 Pünköst – A pünkösd keresztény ünnep, húsvét utáni hetedik vasárnap és hétfő; a Szentlélek kiáradásának, eljövételének ünnepe.
- 121:511. jegyzet *de S. Petro et Paulo, cuius initium F[i]lioli, etc.* – Szent Péterről és Pálról, amelynek a kezdete: Gyermekeim stb.

- 121:512. jegyzet *a Fol: 240.* – Itt Pázmány nem konkrét mondatokra, hanem fejezetre utal, ez Gyarmati könyvének 240. recto oldalán kezdődik és a 241. rectóig tart. (Ez ugyan sajtóhibás a könyvben, mert kétszer van egymás után 240-es folio, itt eltolódik emiatt a helyes számozás.)
- 122:11 *Z. Georgiöt* – Szent György († 303) kappadókiai származású katonatiszt, vértanú. Számos legenda (többek között egy sárkány legyőzéséről) tanúsítja, hogy az egyik legnépszerűbb szent mind a keleti, mind a nyugati egyházban.
- 122:11 *Z. Hyppolitust* – Szent Hippolitosz (Hippolytus; 170 k.–235) ellenpápa, görög nyelvű egyházi író, Szent Ireneusz tanítványa, egzegéta.
- 122:14–15 *stupore quodam prostratus, omnia Angelo tribuit, quae non nisi Deo debentur.* – Megzavarván valamilyen bódulattól, mindent az angyalnak tulajdonított, ami senki másnak, csak Istennek jár.
- 122:16–17 *Obnoxium fuisse peruersae confidentiae temeritati, et similibus passionibus.* – Ártalmas volt a kifordult bizalom, a meggondolatlanság és hasonló szenvedélyek számára.
- 122:21 NOERVL – Noé bibliai alak, ősatya, a vízözön túlélője, Szem, Jáfet és Kám apja, a szőlőművelés meghonosítója. (Ter 6–9)
- 122:23–123:1 *Necesse erat, vt desperatione alibi confusus, salutem suam in arcam includeret: Tam faeda mentis alienatio in principe noui mundi. Videtur Noah, quamuis iustam excandescendi causam habeat, parum tamen modeste et grauiter se gerere. Non refert Moyses conuicia, quae bile, et iracundia percitus, euomuerit.* – Szükségszerű volt, hogy a reménytelenségtől máshol összezavarodva üdvösségét a bárkába zárja. Annyira rút a lélek elidegenedése az új világ urának esetében. Úgy tűnik, hogy Noé, bár jogos lenne, hogy fölragyogjon, mégis kevésbé mértéktartóan és súlyosan viselkedett. Mózes nem mondja el azokat a rágalmakat, amelyeket epés kedvében és haragjában kiokádott magából.
- 122:514. jegyzet *Sup: fol: 10. et 27. b.* – Pázmány itt erre a saját, most íródó munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 10. és 27. verso oldalakat, általában utal vissza az elsőre, a második esetében konkrétan megmondja, hogy amire gondol, hol található.

122:515. jegyzet *Gyar: fol: 3. 10. 101, 115.* – Itt Pázmány Gyarmati könyvének több foliójára is hivatkozik a szentek tiszteletével kapcsolatban. Nem könnyű konkrét szöveghelyeket megadni, mivel gyakorlatilag az egész könyv erről szól. A 3. verso oldalon kezdődik az a fejezet, amelynek az alcíme: „Az szenteknek imadasa felől, micsoda közben vetesek, es minemű dolgokbol legyenek vetelkedesek az Papistak közöt es az igaz keresztyenek közöt.” A 10. verso oldalon kezdődő fejezet címe: „Igaz es keresztyeni ertelem Szűz Maria es az szentek felől.” De akár a 10. recto oldalra is vonatkozhatnék a hivatkozás, azon is a szentekről van szó, csak a versón kezdődik egy újabb tematikus egység. A 101. recto oldalon Szent Pálról kezdődik egy rövidebb rész, a versón mindjárt felel is rá Gyarmati. A 115. rectón kezdődő fejezetben Monoszlóy könyvének nyolcadik részéről beszél Gyarmati, amelyben azt akarja (ti. Monoszlóy) bizonyítani, „Hogy az Szenteknek erettük valo segitsegeknek es esedezeseknek igassaga, nilvan bizonitatik az irasban”.

123:13–124:3 *Simulationi, ad quam vxorem inducit, videtur mendacium inesse: per eum non stetit, quo minus vxorem prostitueret: vxoris pudicitiam male prodidit. Si probe omnia expendimus, infidelitate peccauit, minus Dei prouidentiae quam debuit, tribuens. Reprehensione dignus fuit, quod timore succumbens, quantum in se erat, prostituit vxorem. Diffidentiae signum fuit, illicitam astutiam comminisci. Simulatio Abrahae fuit mendacio implicita. Cum adducta fuerit, et in aula habitavit, multi a Rege corruptam putant, Neque enim credibile est, quum homo libidosus eam haberet in manu, pepercisse eius pudicitiae. Sarai non leuiter peccauit, connubij legem peruertit, lectum coniugalem polluendo, Nec culpa vacauit Abraham, quod stulto ac praepostero vxoris consilio obsecutus est, vtriusque autem claudicauit fides. Improperie vocatur Agar vxor quae praeter Dei legem, in alienum thorum inducitur, Quare sciamus hunc concubitum illicitum fuisse, inter scortationem, et coniugium, quasi medium. Abutitur Sara Dei nomine, ac illi propemodum excidit eius reuerentia.* – A színlelésben, amellyel feleséget választott, úgy tűnik, hazugság bújik meg: nem rajta múlt, hogy feleségét ne gyalázza meg, felesége szemérmét rútul elárulta. Ha mindent helyesen értelmezünk, hitetlenségében vétkezett, mivel kevésbé bízott Isten előrelátásában, mint kellett volna. Méltó lett

a feddésre, mert félelmében meghunyászkodva, amennyire rajta múlt, kiárúsította feleségét. Hitelenségének volt a jele, hogy meg nem engedett ravaszkodásba kezdett. Ábrahám színlelése a hazugságból fakadt. Mivel elvitték, és a palotában lakott, sokan azt hitték, hogy a király magáévá tette. Hihetetlen ugyanis, hogy bár egy ilyen sóvárgó ember tartja a markában, mégis tiszteletben tartotta tisztaságát. Sára nem egyszerűen vétkezett, kiforgatta a házasság törvényét, beszennyezte a hitvesi ágyat. Ábrahám is vétkezett, mivel felesége ostoba és korai tanácsának engedelmeskedett, mindkettőjükben fogyatékos volt a hit. Helytelenül nevezik Hágárt feleségnek, akit Isten törvénye ellenére vezettek egy idegen hálószobába. És ezért tudjuk, hogy ez a házasság törvényellenes volt, az ágyasság és a házasság között félúton. Sára visszaélt Isten nevével, ő pedig majdnem megfélekedezett az iránta való tiszteletről. – Annyiban nem ésszerű Pázmány érvelése, hogy nem Sára volt az, aki azt javasolta, hogy Ábrahám Egyiptomban őt hűgának mondja, hanem Ábrahám találta ki, mivel félt, hogy megölik. (Ter 12,11–13)

123:524. jegyzet *Abraham uxorem. Loth filias prostituit.* – Ábrahám a feleségét, Lót a leányait prostituálta. – Ábrahám Kánaánba tartó vándorlása során Egyiptomba ment az éhínség elől. Ahogy közeledtek, Ábrahám attól félt, hogy ha az egyiptomiak meglátják Sára szépségét, őt meg fogják ölni, hogy szabad préda lehessen. Ezért azt mondta, hogy a húga, nem pedig a felesége. Az egyiptomiak valóban észrevették Sára szépségét, el is vitték a fáraónak, Ábrahámot pedig jól tartották miatta. (Ter 12,10–20) A kor erkölcsi hozzáállására jellemző ez a példa, a házasságtörést nagyobb bűnnek tartották az emberölésnél. – Lóttal kapcsolatban két történetre is gondolhatott Pázmány. Szodoma elpusztítására két angyal érkezett a városba férfialakban. Lót vendégül látta őket a házában. Estére a város minden férfia, aggastyántól a gyerekekig, körülvette a házat követelve, hogy Lót azonnal küldje ki a férfiakat, hogy „megismerhessék” őket. Erre Lót azt kiáltotta ki, hogy a vendégek helyett inkább kiküldi két szűz leányát, tegyenek velük, amit akarnak, csak a vendégeket ne bántásák. Ám a tömeg nem engedett, azt kiabálták vissza, hogy ha nem küldi ki a férfiakat, Lóttal még szörnyűbb dolgot fognak művelni, mint amit amazokkal szándékoztak. Meg is rohamozták a házat, erre az angyalok vakságot bocsátottak

rájuk. (Ter 19,1–11) Lót Szodoma és Gomorra pusztulása után két lányával menekült föl a hegyekbe, egy barlangban éltek. A lányok utódot szerettek volna, de mivel nem volt közel s távol más férfi az apjukon kívül, így egy este lerészegítették borral, ekkor az idősebbik lány hált vele, majd másnap ugyanilyen előkészületek után a fiatalabbik. Lót mindebből nem vett észre semmit. Mindkét lány fiút szült, az idősebb Moábot, ő a moábiták ősapja, a fiatalabb pedig Ammont, ő az ammonitáké. (Ter 19,30–38)

124:13–24 *Quod ad eundem patris lapidem impingit Isaac, excusari non potest eius socordia: seruandae vitae causa, ad simulationem, mendacio non absimilem confugit, vxorem a fide coniugij absoluens, alienis prostituit. Eius stultitiam obiurgat Abimelech, sua incredulitate ad illicitum remedium delapsus. Vacillauit fides Isaac, dum ab officio mariti deflexit. Mire implicita fuit fides sancti viri, cum stulto et inconsiderato carnis affectu. Caecus rapitur in amorem primogeniti, et cum Dei oraculo luctatur, cum sciret repudiatum maiorem, in eo amando, nimis pertinax fuit, Minime excusabilis est eius ignauia. Peruersus filij amor fuit. Vitio non caret Rebecca dolus, maritum circumuenientis tali fallacia, Et cum per se damnabile sit mendacium, in eo grauius peccauit, quod talibus praestigijs in re sacra, ludere ausa, caeleste oraculum, mendacio obscurans, etc. –* Mert atyjának ugyanahhoz a kövéhez volt kényszerítve Izsák [ugyanazt a hibát követte el, mint Ábrahám], ostobaságát nem lehet mentegetni: élete megmentése végett a hazugságtól nem különböző alakoskodásba menekül, feleségét fölmeti a házastársi hűség alól, egy másikat prostituál. Abimelech megfeddi ostobaságáért, hogy hitetlenségében meg nem engedett vigaszhoz süllyedt. Megingett Izsák hite, mikor elhagyta a férj kötelességét. Csodálatos módon benne volt a szent férfi hite a test ostoba és át nem gondolt vágyával. Vakon ragadják el az elsőszülött iránti szerelemben, és amikor Isten jóslatával küzd, bár tudja, hogy a nagyobbat visszautasította, azzal, hogy szereti őt, túlságosan makacs volt, a legkevésbé sem lehet menteni tudatlanságát. Fia iránti szeretete bűnös volt. Rebekka csele nem nélkülözi a bünt, aki ilyen megtévesztéssel vette körül férjét, s amikor önmagában is elítélendő a hazugság, annál jobban vétkezett, mert ilyen módon mert egy szent dologban játszani, a mennyei jóslatot hazugsággal felhőzve el stb.

- 124:26 *csalardsággal nyere az ő atya aldomasat* – Jákob valóban csalással nyerte el apja, Izsák áldását, amely az elsőszülöttnek, Ézsauinak járt volna. Anyja segítségével megtévesztette az ekkor már szinte teljesen vak Izsákot, így kapta meg az áldást. (Ter 27)
- 124:28 *egi agyba heliheztetuen két atiafiat* – Jákob két felesége, Lea és Ráchel, testvérek voltak, Lábán lányai. Jákob Ráchelt szerette, de csak úgy adta hozzá Lábán, ha az idősebb Leát is elveszi. Tőlük és két szolgálójuktól született Jákob tizenhárom gyermeke. (Ter 29–30)
- 124:28–125:11 *incestuous nuptijs. Peccauit Iacob, vocationis suae metas transiliens. Vitio non caret particularis error, quia talibus fallacijs adiuuanda non fuit Dei veritas. Temeritatis culpam sustinet Iacob, quod Dei prouidentiae diffidens, ad benedictionem patris occupandam fraude obrepsit. Audacter et secure mentitur Iacob, benedictionem fraude petit, seque mendaciter insinuat, sacrum Dei nomen suis mendacijs permiscet: Laban grauiter in eo peccat, quod non solum polygamiae implicat nepotem suum, sed incestis coniugijs ipsum, et filias polluit. Peruertit omniae naturae iura, dum germanas sorores in lectum vnum conijcit, vt altera sit alterius pellex. Iacob soboles nascitur ex impura colluie, dum praeter naturam miscentur vno in lecto duae sorores, quasi belluino more.* – Vérfertőző házasságkötésekkel. Vétkezett Jákob, amikor áthágta meghívásának határait. Nincs híján a bűnnek ez a részleges tévedés, mert ilyen megtévesztéssel nem szabad segíteni Isten igazságát. Az óvatlanság vétkét követi el Jákob, mert nem bízik Isten gondviselésében, s csellel éri el, hogy atyja megáldja. Vakmerőn és gondtalanul hazudik Jákob, csellel szerzi meg az áldást, hazugság révén férkőzik be, Isten szent nevét a hazugságaival keveri össze. Lábán abban vét súlyosan, hogy nemcsak a többnejűséget engedi meg unokaöccsének, hanem vérfertőző házassággal mocskolja be őt és lányait. Áthág minden természeti törvényt, mikor a testvéreket egy ágyba kényszeríti, hogy egyik másiknak az ágyasa legyen. Jákob gyermekei tisztátalan forrásból erednek, mikor a természet ellenére fekszik egy ágyon két lánytestvér, mintegy a vadállatok módjára.
- 124:533. jegyzet *Polygami illis permissa, vt populus Dei augetetur.* – Megengedték nekik a többnejűséget, hogy Isten népe növekedjék.
- 125:19 *ambitiosus* – törekvő

- 125:21–22 *quasi lymphatus, Prophetam se esse oblitus*. – Mintha holdkóros lenne, megfeledkezett arról, hogy próféta.
- 126:11 Magdeburgi historicusok – Az első nagy protestáns egyháztörténetnek, az ún. *Magdeburgi Centuriák*nak a szerzői. A magdeburgi centuriátorok az egyháztörténet átfogó földolgozásán munkálkodtak, hogy a protestáns tanítást a történelem oldaláról is megtámogassák. Azt akarták bizonyítani, hogy a római egyház eltért hivatásától, és az évszázadok folyamán a Krisztustól adott alapelveket semmibe vette és megváltoztatta. A *Centuriák* elnevezés onnan ered, hogy a feldolgozott anyagot századok szerint osztották fel. A közreműködők központja Magdeburg volt. A vállalkozás kitalálója Matthias Flacius Illyricus (Vlacich, Frankowitz), főbb munkatársai Johannes Wigand, Matthias Judex, Basilius Faber, Andreas Corvinus és Thomas Holthuter voltak. A mű költségeit protestáns fejedelmek viselték. A *Centuriák* 1300-ig tárgyalja az egyháztörténetet. A mű Baselben jelent meg (1559–1574).
- 126:11 szümolcsői – szemölcsői
- 126:15 *Augustana Confessiois* – Az ágostai hitvallás is. Az evangélikus egyház máig egyik legfontosabb irata a Philipp Melanchthon által megfogalmazott, Luther jóváhagyásával az 1530-as augsburgi birodalmi gyűlés elé beterjesztett hitvallás.
- 126:16–17 *Largimur et hoc, quod et Angeli orent pro nobis, exstat enim testimonium Zachariae* – Ezt is megengedjük, hogy az angyalok is imádkoznak értünk, ott van ugyanis Zakariás bizonyága.
- 126:20 Zacharias – Zakariás ószövetségi próféta, a róla elnevezett *Zakariás könyve* főszereplője. Első fellépése a Kr. e. 520. év végére tehető, tevékenysége nagyjából három évig tartott. A templom újjáépítésére buzdított.
- 126:546. jegyzet *Inclinatio doctrinae Danaeus* – Lambert Daneau (Danaeus; 1535 k.–1590 k.) francia református teológus, jogász, a teológia professzora a genfi, majd a leideni egyetemen.
- 126:548. jegyzet *Caluin: libr: 3. c. 20. n. 23. Et Gyarmathi fol: 141. b.* – Ennél az idézetnél főként Kálvinra hivatkozik Pázmány, Gyarmatit is citálja mellé, még hozzá azon ritka hivatkozások egyike ez, amikor lapszámra pontosan adja meg a hivatkozott helyet. A 141. verso oldalon Gyarmati valóban beszél az angyalokról, de más kontextusban, mint Pázmány,

aki úgy említi az angyalokat, mint akikre a mi üdvösségünk gondviselését bízta az Isten. Gyarmati ellenben először a szentekkel hasonlítja össze az angyalokat, aztán mint Isten szolgálóiról beszél: „az Szentek az Angyalokhoz hasonlóknak lennének, maga Urunk ot így szól: Ot úgy, mond nem hazasodnak, sem fernek nem adnak, hanem olyanok lesznek mint az Angyalok, az az, hazasság nélkül, mert Isten az ő szent országában az testi szaporodásnak veget vet. Mint hogy azért az Angyalok hazaság nélkül vadnak: azonkeppen az emberek-is úgy lesznek.” Ebből a kis részletből is látható, hogy Gyarmati jóval konkrétabb dolgokkal foglalkozik ebben a részben, mint Pázmány, a továbbiakban is arról beszél, hogy az angyalok az Istennek követői, örvendeznek a bűnös ember megtérésén, mert mindenkinek van őrangyala.

127:20 *ayauual* – aljával; a nyíl alja (*crena sagittae*) a nyílvevő berovátkolt vagy szárnyas vége, amely jó lövés esetén arrafelé áll, ahonnét lőtték.

127:558. jegyzet *Fol: 151. 167.* – Ennél a hivatkozásnál Pázmány korrigálja Gyarmati könyvének sajtóhibáját, ugyanis nincsen 151. folio, a 150-es után kétszer 152-es következik. Az idézett szöveg az első lap versóján található, tehát helyesen a 151.-en.

127:559. jegyzet *Supra fol: 13.* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 13. oldalt, általánosságban utal vissza.

128:20 *supplicatioiat* – könyörgését

128:22 Z. Hilarius – Poitiers-i Szent Hilárius (Hilarius Pictaviensis; 315 k.–367) püspök, az arianizmus (lásd 10:14. jegyzet) ellenfele, emiatt a „Malleus Arianorum” (= ariánusok pörölye) nevet kapta. Teológiai művei közül a fontosabbak: *De Trinitate* (= A szentháromságról) és a *De synodis* (= A zsinatokról). Történelmi munkái közül magyarországi vonatkozása miatt érdekes a *Liber adversus Valentem et Ursacium* (= Valens és Ursacius elleni könyv), amely két pannóniai püspök ellen íródott. Pázmány itt a *Tractatus super Psalmos* (= Értekezés a zsoltárokról) című művére hivatkozik.

128:22–23 *Intercessione Angelorum non natura Dei indiget, sed nostra infirmitas.* – Nem Isten természete szorul rá az angyalok közbenjárására, hanem a mi gyengeségünk.

129:26 *omnium sanctorum* – minden szenteknek

3. JEGYZETEK

- 129:565. jegyzet *Fol: 168. 219. etc.* – Pázmány ennél a résznél ismét az angyalokról beszél. Az idézet konkrét szöveghelye a 168. recto oldal eleje, ezzel zárja Gyarmati az angyalokról szóló hosszabb fejtegetését. Tartalmilag a 219-es folio is ide tartozik, ezen is az angyalokról van szó.
- 129:566. jegyzet *Fol: 215.* – Ez szintén nagyon érdekes hivatkozási technikáját mutatja be Pázmánynak, ugyanis Gyarmati latinul idézi Szent János jelenéseinek szövegét, Pázmány viszont magyarra fordítja és tömöríti, a lényegét idézi csak belőle. A pontos szöveghely a 215. recto oldalon található.
- 129:567. jegyzet *Fol: 217.* – Az idézett szöveghely a 217. verso oldalon található, Pázmány kissé tömörít, összevon.
- 130:6 *Leleszi Ianos* – Leleszi János (1548 k.–1595) egyike az első jezsuita szerzeteseknek Erdélyben.
- 130:7 *Erratorral* – Szántó Arator István (1541 k.–1612) jezsuita szerzetes, tanár, Biblia-fordító, Pázmány Váradról és Kolozsvárról ismerte. Gyarmati a latinos alakú vezetéknevét (Arator = Szántó) forgatja ki és csinál belőle szójátékot, így lesz *Errator* (= Tévelygő), ezt idézi Pázmány.
- 130:569. jegyzet *Fol: 218.* – Az idézett szöveg a 218. recto oldal alján található.
- 130:570. jegyzet *Fol: 226.* – Ennél a hivatkozásnál Gyarmati szövegének első felében szerepel egy állítás, a másodikban pedig az erre adott felelet. Az első rész szöveghelye a 226. recto oldalon, a másodiké a 226. verso oldalon található.
- 131:572. jegyzet *Gyarmath: fol: 16. 18. etc.* – Mindkét hivatkozott folio Isten segítségül hívásáról szól, de egyikén sem található szó szerint a Pázmány által idézett két mondat.
- 131:574. jegyzet *Gyarm fol: 105. initio. Caluin:* – Ez sem pontos idézet, Pázmány a saját szavaival foglalja össze Gyarmati fejtegetését, ami a 105. recto oldalon található.
- 132:1 *Segor* – a *Vulgata* latin szövegében *Segor* a város neve, ahová Szodoma és Gomorra pusztulása után Lót a leányaival menekült (Ter 19,22). A mai katolikus Ószövetségben Coár (Miceár) a városka neve, a Holt-tengertől délkeletre volt.
- 132:3 *Raguel* – Ráguel ószövetségi alak, Tóbiás próféta anyósa.

3.4. Tárgyi jegyzetek

- 132:24–25 Celius Pannonius – Gregorius Coelius Pannonius, Coelius Gergely (Coelius, Celius Pannonius; † 1552) pálos szerzetes, a római kolostor priorja.
- 132:580. jegyzet *Supra: fol: 14.* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 14. recto oldalon.
- 132:583. jegyzet *Gyar: fol: 234.* – Gyarmati majdnem fél oldalon keresztül idézi latinul Caelius Pannonius munkáját, amelyet Pázmány magyarul foglal össze, emeli ki belőle a saját mondanivalója számára érdekes momentumokat. Az idézett szöveg a 234. recto oldalon található.
- 133:584. jegyzet *Vieg* – Brás Viegas (Blasius Viegas; 1553 k.–1599) portugál jezsuita szerzetes, ezegéta. Pázmány egy 1601-es *Commentarii Exegetici in Apocalypsim Ioannis Apostoli* című, *Jelenések könyvéhez* írt kommentárja miatt utal rá.
- 133:584. jegyzet *in eum locum qui citant* – azon a helyen, amelyet idéz
- 133:584. jegyzet *Clem: Alex* – Alexandriai Szent Kelemen (Clemens Alexandrinus; 145 k.–215 k.) görög nyelvű egyházi író, filozófus.
- 133:584. jegyzet *Aretam* – Arethas (Aretha; 860 k.–944 k.) caesareai születésű görög nyelvű egyházi író, teológus, Kappadókia püspöke. 1532-ben Veronában jelent meg az a Pázmány számára fontos munkája, amelyben összegyűjtötte a görög atyák *Jelenések könyvéhez* írott kommentárjait (*Commentarium in Apocalypsin Graece*).
- 133:586. jegyzet *Sup: fo: 3. 10. 29.* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 3., 10. és 29. oldalakat, általánosságban utal vissza azokra a helyekre, ahol Szent Pált idézte.
- 133:588. jegyzet *Gyarmat: Fol: 229. 230.* – Az idézett szöveghely a 229. recto oldalon található, ám Pázmány nem szó szerint idéz, hanem összefoglalja, tömöríti Gyarmati mondatait. Jákob története a 229. recto oldaltól a 230. versóig tart.
- 133:589. jegyzet *Sup: fol: 14.* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 14. recto oldalon.
- 134:9 Victor Vticensis – Victor Vitensis (5. sz.) afrikai püspök. Pázmány a *Commentarius historicus de persecutione Vandolica* című művére utal.

3. JEGYZETEK

- 134:9 Vandalusoktul – A vandálok eredetileg kelet-germán népcsoport, az 5. század folyamán foglalták el a Római Birodalom észak-afrikai területeit.
- 134:12 Origenes – Órigenész (185 k.–254 k.) görög nyelvű ókeresztény író, a szentírási szöveg rekonstruálása mellett, szinte az egész *Bibliát* kommentálta. Nézeteit, követőit több zsinaton is elítélték, eretnekség vádjával kiközösítették.
- 134:14 *Leo* – Nagy Szent I. Leó (Magnus; 440–461) római pápa, fellépett a különböző eretnek tanok ellen, megmentette Rómát a hunoktól.
- 134:28 törrel payssal – törrel, pajzssal
- 134:594. jegyzet *de viduis post medium* – az özvegyekről a közepe után
- 134:595. jegyzet *Vid: su: fol: 45.* – Pázmány itt erre a saját, most íródó munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 45. recto oldalon.
- 135:13 nihil pertinere ad tempus medium – semmi sem tartozik a közbeeső időhöz
- 135:14 nullum commercium – semmilyen közlekedés
- 135:596. jegyzet *Sup: fol: 9.* – Pázmány itt erre a saját, most íródó munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 9. oldalt, általánosságban utal vissza, bár már ezzel a foliószámmal is jócskán szűkít, a főszövegben csak annyit mond, hogy ennek a könyvnek a második részében.
- 135:599. jegyzet *Sup: fol: 5. b.* – Pázmány itt erre a saját, most íródó munkájára hivatkozik: lásd korábban, az 5. verso oldalon, itt egészen pontosan megadja a hivatkozott helyet.
- 136:18 Apologia Confessionis Augustanae – lásd 126:15. jegyzet
- 136:609. jegyzet *I.Cor: 13. v. 8. Idem Gyarm: fol. 219.* – Pázmány nem szó szerint idéz, tartalmilag összefoglalja Gyarmati mondandóját, ami a 219. recto–verso és a 220. recto oldalon található.
- 137:4–6 *Si haec duo, quiete coelesti frui, et humana curare, inter se pugnant, neque Deus, neque Angeli, neque Christus ipse, censendi sunt curare humana.* – Ha ez a két dolog harcol egymással, hogy a mennyei nyugalmat élvezi és az emberi dolgokkal foglalkozik, akkor sem Istenről, sem az angyalokról, sem magáról Krisztusról nem gondolhatjuk, hogy foglalkozik az emberi dolgokkal.
- 137:613. jegyzet *Fol: 228.* – A hivatkozott szöveg a 228. reco oldalon található.

- 138:4 serüüt thagra – sérült tagra
- 138:621. jegyzet *in orbitu patris sub initium* – az atya magányáról a kezdet környékén
- 139:14 *imperfectio* – tökéletlenség
- 139:625. jegyzet *Fol: 213.* – A hivatkozott szöveg a 213. recto oldalon található.
- 139:626. jegyzet *Vide sup: fol: 5. initio* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, az 5. recto oldal elején idézi Szent János látomásait.
- 140:3 *el mecessenek* – elmetszessenek
- 140:5 *Percutiet te Deus paries dealbate.* – Átüt téged az Isten, fehérre meszelt fal.
- 140:16 locussal – hellyel
- 140:20 *arany perecz a diszno orraba* – Ezt a nagyon össze nem illő dolgokra mondták, Pázmány korában nyilvánvalóan sokaknak egyértelmű volt, hogy Bölcs Salamon mondásaiból vett idézet, Károli Gáspár úgy fordítja, hogy „Mint a disznó orrában az aranyperecz, olyan a szép asszony, a kinek nincs okossága.” (Péld 11,22)
- 141:3 Lazaris – Lázár újszövetségi alak, ilyen néven több személy is szerepel az evangéliumokban, itt a gazdag ember és a szegény Lázár történetéről van szó Jézus példabeszédében. (Lk 16,19–31)
- 141:632. jegyzet *Supra fol: 54.* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, az 54. oldalt, általánosságban utal vissza, noha már a foliószám megadásával pontosít, a főszövegben csak annyi van, hogy a tizenkettedik részben.
- 142:17 gongiok – gondjuk
- 142:25 Oecumenius – Oikomeniosz (Oecumenius; 10. sz.) thesszáliai püspök, az Újszövetség könyveihez írt kommentárokat.
- 142:633. jegyzet *Supra fol: 26.* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 26. oldalt, általánosságban utal vissza.
- 142:635. jegyzet *Supra fol: 9.* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 9. oldalt, általánosságban utal vissza, noha a foliószám megadásával már pontosít, a főszövegben csak annyi van, hogy a tizenhatodik részben.

3. JEGYZETEK

- 142:636. jegyzet *Et Gyarmathi folio 141. b.* – Pázmány hiába hivatkozik pontos lapszámra, nem idéz szó szerint, meglehetősen tág értelemben foglalja össze Gyarmati angyalokról és szentekről szóló jóval konkrétabb fejtegetését, ugyanerre hivatkozott már korábban is: lásd 126: 548. jegyzet.
- 143:18 niluabban – nyiltabban, nyilvánosabban
- 143:19 *Antalkodik* – ostobáskodik
- 143:27 farádot – fáradot
- 143:639. jegyzet *Similia Sapient:* – Hasonlók a *Bölcsesség könyvében*
- 143:640. jegyzet *Fol: 205. 206. etc.* – Az idézett mondat első felének szöveg helye a 206. recto oldalon, a második feléé pedig a 205. verso oldalon található. Pázmány megcserélte a tagmondatok sorrendjét, ráadásul a két tagmondat között majdnem kétoldalnyi szöveget ki is hagyott.
- 144:4 baiuiuo – bajvivó
- 144:6 *authoritatiué* – méltósággal, méltóság szerint; Pázmány lefordítja
- 144:28 *sicut* – mint, miképpen; Pázmány lefordítja
- 144:641. jegyzet *Fol: 207.* – Az idézett szöveg a 207. verso oldalon található.
- 144:642. jegyzet *Fol: 208.* – A hivatkozott szöveg a 208. verso oldalon található, Pázmány nem szó szerint idéz, tartalmilag összefoglal, tömörít.
- 145:14 *derogal* – csökkent
- 145:644. jegyzet *Gyarmath: fol: 237.* – A hivatkozott szöveg a 237. recto oldalon található, Pázmány nem szó szerint idéz, tartalmilag összefoglal, tömörít.
- 146:2 in throno meo – trónomba
- 146:20 Nehéz a dér a bekanak, nehez Gyarmathinakis az igassagh – Ezt a mondat Gyarmatitól veszi át Pázmány, s bár meglehet, hogy ismerte korábban máshonnét, mindenesetre Gyarmati könyvének 169. verso oldalán olvasható a *Szentírással* kapcsolatosan, hogy „mikor belőle az igassagot bizonyityuk (így szol Monozloi) azonnal ellenzik es mint az bekak az deret nehezlik.” Mutatja Pázmány jobb retorikai tehetségét, hogy sokkal hatásosabban helyezte el ezt a hasonlatot a saját munkájában, nem egy szövegrész végén, hanem egy egész fejezet nyitó mondataként.
- 146:648. jegyzet *Fol: 166. 167.* – Az idézett szöveg első fele a 166. verso oldalon található, a második pedig a 167. versón. Pázmány összevon, tömörít.

- 147:649. jegyzet *Fol: 140. 141.* – Ennél az idézetnél Pázmány ismételtén tömörít, összefoglalja Gyarmati három oldalas fejtegetését. A hivatkozott szöveghegyek a 140. recto–verso és a 141. recto oldalon találhatóak.
- 147:650. jegyzet *Supra fol: 58.* – Pázmány itt erre a saját, most íródó munkájára hivatkozik: lásd korábban, az 58. oldalt, általánosságban utal vissza.
- 148:12 *Laodiceabeli Conciliom* – Concilium Laodicense; a laodiceai zsinat határozatai. Laodicea (Laodikeia) városában a negyedik század második felében tartottak zsinatot (364–370 k.), amelynek határozatai között szerepel az Ószövetség könyveinek kanonizálása is, erre hivatkozik Pázmány.
- 148:13 *Apocryphusnak* – Az apokrifek (= rejtett, titkos; gör.) a kánonhoz nem tartozó zsidó vagy ókeresztény iratok. Számos apokrif irat maradt fenn, mind az Ószövetség, mind az Újszövetség könyveihez kapcsolódva.
- 148:22 *Gaud* – Szent Ágoston egyik levelére hivatkozik Pázmány, amelyet Gaudentius, donatista püspök ellen írt. A donatisták a Diocletianus-féle üldözés után 303–305-ben keletkezett észak-afrikai újrakeresztelő, vagyonközösséget hirdető eretnekmozgalom tagjai. Vezetőjük Donatus (315–355 k.), a vita abból indult, hogy bizonyos papok az üldöztetés során az erőszaknak engedve kiszolgáltatták a szent könyveket a pogány hatóságoknak. Az egyház szent voltának biztosítékát abban látták, hogy állandó üldöztetésnek van kitéve, sokuknál a vértanúság hangoztatása öncél lett, s a vértanúság látszatáért olykor az öngyilkosságot is vállalták. Eszményképük az Afrikából származó Cirenei Simon volt, akire rákényszerítették Jézus keresztjét, s így csak az afrikai egyházat tartották az igaz hit őrzőjének. A mozgalom a 4. század utolsó évtizedeiben érte meg a legnagyobb elterjedését. Szellemi téren elsősorban Optatus numídiái püspök és Szent Ágoston küzdöttek ellenük.
- 148:27 Athanas–Alexandriai Szent Atanáz (Athanasius Sanctus, Athanasziosz; 295 k.–373) görög egyházatya, püspök, az ariánus eretnekség ellenfele.
- 148:28 Melito – Szent Melitón (Melito; 2. sz.) szárdeszi püspök, korának egyik legtermékenyebb egyházi írója, műveiből töredékek maradtak fenn.
- 148:652. jegyzet *Fol: 2. 162. et 177. b.* – Ennél a hivatkozásnál hosszan idézi Pázmány Gyarmati szövegét, amelyet nem szó szerint idéz, több helyről válogatja össze. A mondat első felének a szöveghegye a 2. verso oldalon található, a vége pedig a 177. versón.

3. JEGYZETEK

- 148:653. jegyzet *Fol: 168.* – Pázmány nem szó szerint idézi Gyarmatit, a Makabeus-könyvek kanonizálásáról mind a 168. rectón, mind a versón szó esik.
- 148:654. jegyzet *Fol: 169.* – Az idézett szöveghely a 169. recto oldalon található.
- 149:1 *Nicaeabeli közönsghes giöleközet* – Lásd 83:17. jegyzet.
- 149:6 friginek szekreniebe – A frigyszekrény vagy frigyláda az Ószövetség szerint az a szent láda, amelyet Mózes a pusztában készített. (Kiv 37,1–9)
- 149:658. jegyzet *de Ponderibus* – a súlyokról
- 150:660. jegyzet *Supra fol: 39.* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 39. oldalt, általánosságban utal vissza.
- 151:14 Nem saak, parnahei – nem zsák, párnahéj
- 151:662. jegyzet *Sup: fol: 54. 61.* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, az 54. és 61. oldalakat, általánosságban utal vissza.
- 151:664. jegyzet *Gyarmath: fol: 203. 209.* – A hivatkozott szöveghely a 203. recto oldalon található, Pázmány nem teljesen szó szerint idéz. A 209. recto oldalon ugyanerről a Szent János-helyről van szó.
- 151:665. jegyzet *Supra fol: 62.* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 62. recto oldalon.
- 151:666. jegyzet *Gyarmath: fol: 248.* – Az idézett szöveg a 248. verso oldalon található.
- 152:29–30 *allegorica Theologia non est argumentatiua.* – a teológiai allegória nem bizonyító erejű
- 152:667. jegyzet *Gyarmath: 213.* – Az idézett szöveg a 213. verso oldalon található.
- 152:668. jegyzet *Gyarmathi fol: 216.* – Az idézett szöveg a 216. verso oldalon található, Pázmány nem szó szerint idéz, fölcseréli a tagmondatokat, összevon.
- 153:669. jegyzet *Supra fol: 5. et 60.* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, az 5. recto és 60. recto oldalakat, ezeken hivatkozik Szent János látomásaira.

- 154:22 Z. Iacob – Idősebb Szent Jakab († 42 k.) apostol, Jeruzsálem első püspöke. Zebedeus és Salome fia, János apostol testvére, vértanú. Sírját a 9. század óta Santiago de Compostelában tisztelik.
- 154:31 *Vász* – váz
- 154:672. jegyzet *Gyarmath: fol: 209.* – Az idézett szöveghely a 209. verso oldalon található, Pázmány nem szó szerint idéz, tartalmilag összefoglal.
- 154:673. jegyzet *Supra fol: 39.* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 39. oldalt, általánosságban utal vissza.
- 155:18 Iosephus Iudaeus – Josephus Flavius (37/38–100 k.) arám és görög nyelven író zsidó teológus, történetíró és hadvezér.
- 155:19 Iustinussal – Szent Jusztinosz (Iustinus; † 165 k.) palesztinai születésű filozófus, apologeta, vértanú. A császárhoz és a római szenátushoz intézett két *Apologiájában* közvetlenül is szólt az üldözött keresztények érdekében. Tőle származik az őskeresztény liturgia egyik legrégebb leírása.
- 155:20 Procopiussal – Kaiszareiai Prokopiosz (Procopius Caesariensis; 6. sz.) görög nyelvű, bizánci történetíró.
- 155:20–21 *Carmin: cont: Marcion:* – Pázmány egy ismeretlen szerző Marcion elleni versére hivatkozik, a szerző tudományos neve Pseudo-Tertullianus (3. sz.).
- 155:25 *Ecclesiasticus* – az ószövetségi *Sirák fia könyve*
- 156:8 *Clemens Romanus* – Római Szent I. Kelemen (Clemens Romanus; 88/92–97/99/101) római pápa, egyházatya, görög nyelvű egyházi író, vértanú.
- 156:10 *Optatus* – Optatus (4. sz.) a numídiái Miléve (Milevum) püspöke, Parmenianus karthágói püspök, a donatisták (lásd 148:22. jegyzet) vezetője ellen írt nagyszabású, hétkötetes munkát.
- 156:23 *Vr szine változasakor* – Jézus színeváltozása az isteni dicsőségnek a megmutatkozása még életében. A hagyomány szerint a Tábor hegyén történt, Jézus felvitte magával a hegyre Pétert, Jakabot és Jánost, és a szemük láttára elváltozott, arca fénylett, ruhája ragyogott, megjelent előttük Mózes és Illés, az Úrnak pedig a hangját hallották, amint azt mondta: „Ez az én szeretett fiam”. (Mt 17,1–9; Mk 9,1–9; Lk 9,28–36)
- 156:678. jegyzet *Uerba refert Coccius* – Coccius idézi ezeket a szavakat

- 157:3–4 *Danielnekis megh ielenté a Nabugodonozor álmat.* – Nabukodonozor vagy Nebukadnezár babiloni király álmodott, ami annyira megrázta, hogy felébredve kiesett az álom a fejéből. Dániel próféta idézte fel neki újra, s meg is magyarázta. Egy hatalmas, fényes, rettenetes tekintetű szoborban látta megtestesülni az eljövendő történelmet. A szobor feje aranyból volt, melle és karjai ezüstből, hasa bronzból, lábai vasból, lábfeje vas és agyag keverékéből. A király nézte a szobrot, majd egy kő véletlenül levált a hegyről, elalálta a szobrot és darabokra zúzta, majd felkapta a szél és elfújta, nyoma sem maradt. A kőből pedig egy nagy hegy lett, amely betöltötte a földet. Erre az első próféciára nagyon hasonlít a 7. fejezetben leírt második, amelyben vadállatok helyettesítik a fémek helyett az egymást követő hatalmakat. Ez a rettenetes ábrázatú szobor az emberiség történetét szimbolizálja, az egymást követő birodalmakat. (Dán 2, 7)
- 157:4 *Elisaeusnak a Szíriai Kiralinnak akarattiat* – A szíriai király időről időre megtámadta Izrael népét, de sosem sikerült rajtaütésszerűen támadnia, mert az izraeli király mindig tudomást szerzett róla. A szíriai király azt hitte, hogy valaki az ő seregéből árul, de jelentették neki, hogy Elizeus próféta értesíti mindig az izraelieket a következő támadásról. Ezért el akarta fogni, egy éjszaka körbekerítette a várost, ahol Elizeus tartózkodott. Ám Elizeusra angyalok vigyáztak tüzes lovakkal és szekerekkel, így nem félt az ellenségtől. (2Kir 6,8–23)
- 157:681. jegyzet *Gyar: fol: 215.* – Ennél a hivatkozásnál Pázmány nem adja meg pontosan a foliószámot, mert az idézett szöveg nem a 215.-en található, hanem a 212. recto oldalon.
- 157:682. jegyzet *Sup: fol: 8. 9.* – Pázmány itt erre a saját, most íródó munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 8. és 9. oldalakat, általánosságban utal vissza.
- 158:8 Sobrak – zsobrák, zsebrák; koldus, szegény
- 158:27 *a simili* – hasonlóságból/hasonlóból
- 158:684. jegyzet *Gyar: fol: 297.* – Ennél a hivatkozásnál hibás lapszámot ad meg Pázmány, ez az idézet a 197. recto oldalon található. Viszont Gyarmati könyvében elnyomtatták ezt a foliószámot, ugyanis a 196-os után 297-es következik, és erre a hibás lapszámra hivatkozik Pázmány.
- 159:1 *Consequentia a simili* – hasonlóságból fakadó következmény

- 159:15 kaytor – kajtár; kereső, kutató
- 159:23 Ezechiel – Ezekiel (Ezékiel ben Búzi; Kr. e. 6. sz.) ószövetségi próféta, babilóniai fogságba esett, deportálták. A neve alatt fennmaradt könyv (*Ezekiel könyve*) nagyrészt prófétai beszédeit tartalmazza, Jeruzsálem pusztulását hirdette.
- 159:685. jegyzet *Gyar: fol: 198.* – Ez az idézet két tagból áll, az elsőt nem szó szerint idézi Pázmány, inkább tartalmilag összefoglal, szöveghelye a 198. verso oldalon van, a másodiknál is némileg tömörít, összevon, ennek a szöveghelye a 197. verso oldalon található.
- 160:686. jegyzet *Gyar: fol: 201.* – Az idézett szöveg a 201. verso oldalon található, Pázmány nem szó szerint idéz, értelmez inkább, fölcseréli a tagmondatokat.
- 161:10 *Euthym:* – Euthümiosz Zigabenosz (Euthymius Zigebenus; 12. sz.) bizánci teológus, ezegéta. Konstantinápoly mellett élt szerzetesként, a keresztény eretnkségekről szóló enciklopédikus munkája elsődleges forrás volt a középkori hitvitázók számára.
- 161:20 *Ninneusis* – Helyesen: Nineusis. Euthymius Zigabenus (*Commentarii in quatuor Evangelia*) szerint ez volt a gazdag ember neve a „Gazdag ember és a szegény Lázár” parabolában. (Lk 16)
- 161:20 *In parabola* – a példabeszédben
- 161:21 *dicenda nomina non sunt* – nem szabad elmondani a neveket
- 161:21–25 *Etsi visum aliquibus, esse simpliciter parabolam, quia tamen, Lazari nomen expressum est, puto potius, rei quae acciderit esse narrationem, Et quanquam historiam recitet Christus, describit tamen res spirituales sub figuris, quas scit conuenientes nostris sensibus.* – S habár egyeseknek egyszerűen példabeszédnek tűnt, mégis mivel megemlítették Lázár nevét, helyesebbnek gondolom, hogy ez egy megtörtént eset elbeszélése. S habár megtörtént esetet mond el Krisztus, még lelki dolgokat fejez ki képekben, mivel tudja, hogy ez felel meg a mi szellemünknek.
- 161:26 nem *fabula*, nem Aghnő beszéd – nem kitalált történet, nem dajkamese
- 162:1 Gnosticusok – lásd 9:17. jegyzet
- 162:2 *de Resurrectione Carnis* – a test feltámadásáról; Tertullianus művére utal Pázmány

3. JEGYZETEK

- 162:5 *Methodius* – Szent Metód (Methodius; 815 k.–885) görög szerzetes, testvérével, Szent Cirillel az ószláv templomi nyelv megalkotói, bibliafordítók, keleti egyházatyák.
- 162:13 Onias – Oniász ószövetségi alak, a Makkabeus Júdás előtti főpap, Júdás álmában megjelent. (2Makk 15,12–16)
- 162:692. jegyzet *Recenset* – megszámlál, fölsorol
- 162:696. jegyzet *Sup: fol: 56.* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, az 56. oldalt, általánosságban utal vissza.
- 163:1 tauuli – távol
- 163:701. jegyzet *Fol: 222.* – Pázmány itt egészen hosszan idézi Gyarmatit pontosan, a szöveg a 222. recto oldalon található.
- 163:702. jegyzet *Fol: 223. 224.* – Az idézett szöveg első fele a 223. verso, a második a 224. recto oldalon található. Itt már Pázmány nem idéz pontosan, összevon, tömörít.
- 164:703. jegyzet *Fol: 224.* – Az idézett szöveg a 224. verso oldalon található, Pázmány összevon, tömörít.
- 164:704. jegyzet *Fol: 225. b.* – Ennél a hivatkozásnál egészen pontosan adja meg a lelőhelyet Pázmány, a 225. verso oldalon található a szöveg.
- 164:707. jegyzet *Fol. 94.* – Ennél a hivatkozásnál meglehetősen tág értelemben, tartalmilag illeszthető oda a 94. verso oldal.
- 165:708. jegyzet *Supra fol: 39.* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 39. oldalt, ez már pontosítás, a főszövegben csak annyi van, hogy nyolcadik rész.
- 165:710. jegyzet *Vide sup: fol: 9.* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 9. recto oldalon.
- 165:713. jegyzet *Fol: 218.* – Az idézett szöveg a 218. verso oldalon található, Pázmány nem szó szerint idéz, tömörít, tartalmilag összefoglal.
- 166:714. jegyzet *Vide supra fol: 20. 46.* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 20. és 46. oldalakat. A 20. rectón először is Gyarmatinak a már idézett logikai hibájára utal vissza (lásd 60:1–6. jegyzet), majd arról beszél, hogy Gyarmati könyvének 17. levelétől fogva a 250. levélíg semmi egyéb nincsen, mintsem

- ugyanannak az állításnak a különbözőképpen való elmondása (60:7–17).
A 46. rectón szintén arról beszél Pázmány, hogy Gyarmati ötvenkét bizonyága nem több egynél (110:26–27), vissza is utal a 20. folióra itt is.
- 167:11–12 Vincentius Lyrinensis – Lerinumi Szent Vince (Vincentius Lyrinensis, Lirinensis; † 445 k.) gall származású pap, egyházi író. Fő művének címe *Commonitorium*, ebben összefoglalta a katolikus hit alapelveit és a dogmafejlődés útját.
- 167:24–25 *In dubijs melior est conditio possidentis: Et, in dubijs fauendum est reo non Actori.* – Kétséges dolgokban jobb a birtokos állapota: kétséges dolgokban a vádlottat s nem a vádlót kell segíteni.
- 167:715. jegyzet *Petilian* – Petilianus (4. sz.) feltehetően numídiai származású keresztény szülőktől származó donatista (lásd 148:22. jegyzet) püspök. Szent Ágoston vitázott vele.
- 168:5 possessioiaba – birtokában
- 168:11 pantolodo – vitázó, veszekedő
- 169:24 Libertinusok – A reformáció korában egy panteisztikus mozgalom neve, amely azt tanította, hogy mindenben Isten lelke nyilatkozik meg. Ebből a kiindulópontból azt a következtetést vonták le, hogy a jó és rossz közti különbség hiú képzelődés, tehát a keresztségben újjászületett hívőknek mindent szabad. Kálvin többször hevesen támadta a szektát, amely Franciaországban 1550 körül meg is szűnt. Genfben azonban, ahol Kálvin ellenfeleit nevezték így, egy időre magukhoz ragadták a hatalmat, de 1555 táján befolyásukat elveszítették, és szétszéledtek.
- 169:25 Atheusok – ateisták, istentagadók
- 169:27 *Seruetus* – Miguel Serveto (Szervét Mihály; 1511–1553) spanyol protestáns teológus, fizikus, orvos. Számtalan tudományterületen munkálkodott, orvosként elsőnek írta le a kis vércört. Teológusként antitrinitáris, vagyis unitárius nézeteket vallott, 1553-ban adta ki leghíresebb teológiai művét, a *Christianismi Restitutiót*. Végül Genfben fogták el, könyvét vele együtt égették el a máglyán.
- 169:27 *Alciatus* – Andrea Alciato (Alciatus Andreas; 1492–1550) milánói származású jogász, író. Az „emléma” kifejezés mint műfaj-meghatározás tőle származik. *Emblemata* című epigrammagyűjteményét 1531-ben adták ki Augsburgban. Alciato a kifejezéssel olyan, többnyire három disztichonból

3. JEGYZETEK

álló epigrammákat jelölt, amelyek egy-egy tárgyat vagy képet írtak le, valamilyen morális tanulsággal, amelyet az epigrammák mottószerű címe is összefoglalt. Alciato ezzel az ókori görög képleirő epigrammák hagyományát elevenítette fel. A kötet kiadója az egyes emblémákhoz Alciato tudtán kívül a leírás tárgyát megjelenítő fametszeteket készített, s így állt elő a 16–18. századi emblémák klasszikus hármas formája: a mottó és a rövid moralizáló vers által közrefogott jelképes ábrázolás. A könyv rendkívül sikeres volt, számos nyelvre lefordítva több mint 150 kiadást ért meg.

169:27 *Gentilis* – Valentino Giovanni Gentile (Valentinus Gentilis; 1520 k.–1566) olasz protestáns teológus. Genfben ment, ahonnan szentháromság-tagadó nézetei miatt elűzték. Amikor később visszatért Svájcba, a berni tanács perbe fogta, és lefejezték.

169:27 *Blandrata* – Giorgio Biandrata (Blandrata György; 1515–1588) olasz protestáns egyházi író, az unitárius felekezet egyik korai képviselője. Már 1562-ben elszakadt a kálvinizmustól, és antitrinitárius elveket hirdetett. Erdélyben fejedelmi orvosként Dávid Ferencsel együtt terjesztette az unitárius nézeteket. Dávid bebörtönzését követően fölhagyott a vallási vitákkal, és kizárólag orvosi hivatásának élt.

169:27 *Gribaldus* – Matteo Gribaldi Mofa (Gribaldus; 1505 k.–1564) padovai protestáns jogászprofesszor, az unitárius vallás terjesztője Biandratával és Gentilével együtt.

169:27 *Ochinus* – Bernardino Ochino (Bernardinus Ochinus; 1487–1564) olasz reformátor. Kezdetben ferences rendi szerzetes, majd kapucinus rendfőnök. Miután megvádolták eretnekséggel, átszökött az Alpokon, és Genfben ment. Megismerkedett a német hitújítás tanaival, amelyekhez csatlakozott. Az augsburgi olasz protestánsoknak lett a vezetője. Innét is menekülni kényszerült, Angliába utazott, ahol VI. Edward király (1547–1553) befogadta.

169:27 *Sozinus* – Lelio Francesco Maria Sozzini (Sozinus, Socini, Laelius Socinus, Zozinus; 1525–1562) itáliai unitárius reformátor.

169:28 Arrianusokka – lásd 10:14. jegyzet

- 169:721. jegyzet *Lasd az Vy tudom hamissagarul.* – Pázmány a saját két évvel korábban megjelent vitairatára hivatkozik: *Az mostan támadt új tudományok hamisságának tíz nyilvánvaló bizonyossága és Rövid intés a török birodalomról és vallásról*, Graecii Styriae, 1605. Ennek a könyvnek a 33. recto oldala kezdődik a hivatkozott résszel.
- 170:1 Arrianusok – lásd 10:14. jegyzet
- 170:2 *Persona, hypostasis, omousion, Trinitas, etc.* – személy, lényeg, azonoság, hármasság stb.
- 170:11 *Conciliomba* – zsinaton
- 171:13 Vithakerus – William Whitaker (Vitakerus; 1548–1595) az anglikán egyház teológusa, cambridge-i vallásprofesszor. Pázmány ellene írta a *Diatriba theologica* (= Teológiai vita) című művét, ezt említi a következő sorokban.
- 171:13 Hunnius – Ägidius Hunnius (1550–1603) német lutheránus teológus, a lutheranizmus ortodox irányzatának képviselője. Tübingenben, majd Wittenbergben volt a teológia professzora. A lutheránus hitegység szorgalmazója, a kálvinizmussal szembeni hitviták gyakori résztvevője volt.
- 171:23 Chalcedoni közönséghez giölekezetbe – A khalkédóni zsinat 451. október 8-tól november 1-ig tartott, ez volt a 4. egyetemes zsinat. Nagy Szt. Leó pápa (440–461) és Markianosz (450–457) császár hívta össze a monofizitizmus elítélésére. A hagyomány szerint 600, valójában valószínűleg kevesebb résztvevője volt, de az I. vatikáni zsinatig ez volt a legnépesebb. – A monofizitizmus krisztológiai tévtanítás, melynek a lényege, hogy Krisztusban csak egy természetet ismer el abban az értelemben, hogy az isteni természet mintegy fölszívta az emberit. A valóságos monofizitizmus azt vallotta, hogy Krisztus az istenség és az emberség valóságos összekeveredése, amelyből egy 3. valóság adódott: az emberséggé vált istenség vagy az istenséggé vált emberség.
- 171:25 *Flavianus* – Flavianosz (Flavianus; 5. sz.) konstantinápolyi pátriárka, 448-ban zsinatot hívott össze, hogy megvizsgálják a monofizita nézeteket valló Eutükhész tanítását.
- 171:739. jegyzet *Gyar: fol: 244.* – Ennél a hivatkozásnál Pázmány csak tartalmi szempontból utal Gyarmati szövegére, nem pontos idézet.

3. JEGYZETEK

- 172:1 *Proteriust* – Proteriosz (Proterius; † 457) alexandriai pátriárka, azután választották meg, hogy a khalkédóni zsinat megfosztotta hivatalától a monofizita (lásd 171:23. jegyzet) elveket valló Dioszkoroszt.
- 172:6 Z. Polycarpust – Szmirnai Szent Polikárp (69 k.–155) Szent János apostol tanítványa, Szmirna püspöke, vértanú. Egy filippiekhez írott levele maradt fenn csupán egész munkásságából.
- 172:7 *Eua aduocataianak* – Éva szószólójának; Pázmány lefordítja
- 172:12 *Herodes* – I. Heródes vagy Nagy Heródes (Kr. e. 73–Kr. e. 4.) a római birodalom provinciájaként létező Júdea királya volt. Nevében a „Nagy” jelző nem cím, hanem egyszerűen: idősebb. Pázmány az Aprószentek történetével kapcsolatosan említi. Máté evangéliuma szerint a napkeleti bölcsek egy csillagot követve a zsidók újszülött királyát keresték Jeruzsálemben, Heródes palotájában. Heródes ekkor megijedt, az írástudóktól megtudta a születés helyét, és legyilkoltatott minden két évnél fiatalabb fiúgyermeket. Józsefet álmában figyelmeztette egy angyal, így Egyiptomba menekült Jézussal és Máriával. Onnan szintén egy angyal figyelmeztetésére csak Heródes halála után tértek vissza. (Mt 2)
- 172:13–14 *Facti sunt supremi Capitolij Senatores et Iudices, nonnullis veniam obtinentes immeritis, assistuntque miserationibus et vltionibus diuinis.* – Pázmány tudomása szerint Cyprianus sermójából való az idézet, valójában későbbi. Ernardus Bonaevallis 12. századi francia bencés szerzetes *De cardinalibus operibus Christi* című művének *De stella et magis* című fejezetéből származik. Fordítása Kendeffy Gábor – köszönettel vett – javaslata szerint: A mennyei Capitoliumnak szenátoraivá és bíráiává lettek, akik olykor érdemteleneknek is kijárják a bocsánatot, és segédkeznek mind az isteni irgalomban, mind a büntetésben. – A szöveg kontextusában ugyanis a szentek (és főleg az Aprószentek) közbenjáró szerepéről van szó, az idézet ezt kívánja bizonyítani.
- 172:22 Plato – Platón (Plato; Kr. e. 427–347) ókori görög filozófus.
- 172:24–173:2 *Hoc nos quotidie facimus, qui verae pietatis milites, vt Dei amicos honoramus, ad monumenta illorum accedimus, vota ipsis facimus, quorum intercessione ad Deum non parum inuari profitemur Quae a Platone collegimus, vt ostenderemus. Hebraica illum Philosophia munitum, nostris consentanea scripsisse.* – Minden nap ezt csináljuk,

- akik az igazi kegyesség katonái vagyunk, hogy Isten barátait tisztelettel illetjük, emlékhelyeiket fölkeressük, fogadalmat teszünk nekik, akiknek az Úrnál való közbenjárásukból sok segítséget meríthetünk, amit Platónból gyűjtöttünk össze, hogy megmutassuk, hogy ő a zsidó filozófiával megerősítve velünk egyező dolgokat írt.
- 172:743. jegyzet *Orig: lib: 2 in Iob* – Pázmány korában még Órigenésznek tulajdonították azt a Jób-kommentárt, amelyet később leválasztottak az életműről, mivel bebizonyosodott, hogy egy Órigenész után élt ismeretlen szerző műve (PSEUDO-ORIGENES, *Commentarius in Iob*).
- 172:744. jegyzet a *Cypr: de Stella: et Mag: n. 8.* – Nem Cyprianus a szerző, hanem Ernardus Bonaevallis *De cardinalibus operibus Christi* című művének *De stella et magis* című fejezetében található az idézett szöveg.
- 172:747. jegyzet *Comelin* – Jan Commelin (Johannes Comelinus; 1548–1615) németalföldi nyomdász, könyvkiadó
- 173:14–15 *Martyres talia a Domino impetrare possunt, et pro patientia iam habent potentiam.* – A vértanúk ilyesmiket érhetnek el az Úrnál, és türelmükért már hatalmuk van.
- 173:15–17 *Populus Christianus Martyrum memorias religiosa solemnitate celebrat, et ad excitandam imitationem, et vt meritis eorum consocietur, et orationibus adiuuentur* – A keresztények népe a vértanúk emlékét valóságos ünneppel üli meg, és a hasonlóságra való buzdítás végett, és hogy érdemeikért könyörgésekkel segítik őket.
- 173:22 *megh epetteket* – megkeseredetteket
- 174:20 Eugenius – Flavius Eugenius († 394) a Nyugatrómai Birodalom trónbitorló császára két évig, felújította a pogány szokásokat, üldözte a keresztényeket.
- 175:4 Prudentius – Aurelius Clemens Prudentius (348–410) hispániai származású ókeresztény költő, elmélkedő költeményeit nyolc könyvben adta ki. Pázmány itt a *Liber Peristephanonra* hivatkozik, ebben jelentek meg a hispániai és római mártírokról szóló himnuszai.
- 175:4 *S. Laurentio* – Szent Lőrinc (Laurentius, † 258) római diakónus, vértanú
- 175:5 *S. Vincentio* – Szent Vince (Vincentius, † 304) hispániai származású diakónus, vértanú

3. JEGYZETEK

- 175:5 *S. Romano* – Szent Romanus († 304 k.) diakónus, Antiochiában halt vértanúhalált
- 175:5 *S. Agnete* – Szent Ágnes († 304 k.) római vértanú
- 175:6 *Z. Paulinus* – Szent Paulinus (Pontius Meropius Anicius Apulius Paulinus; 353/54–431) Nola püspöke, szerzetes. Szent Félix sírja miatt telepedett le Nola mellett, minden évben új költeményt írt a mártír tiszteletére, erre hivatkozik Pázmány.
- 175:6 *S. Felicis* – Szent Félix († 303) római pap, vértanú
- 175:6–7 *in illud, montes in circuitu.* – „[Jeruzsálemet] hegyek övezik: így veszi körül [az Úr népét]” (Zsolt 125,2).
- 175:9–10 *Vale o Paula, et cultoris tui vltimam senectam orationibus iuua, praesens facilius quod postulas impetrabis.* – Ég áldjon, Paula, és tisztelődet a legvégső öregségig segítsd imáiddal, hisz jelenlévőként könnyebben eléred, amit kérsz.
- 175:14–15 *Constantius Copronimust* – Constantinus Copronimus (8. sz.) bizánci császár
- 175:15 *Caludius Taurinensist* – Claudio di Torino (Claudius Taurinensis; 9. sz.) hispániai származású, Torino püspöke. Radikális tanítása volt a képrombolás, bizonyos nézetei miatt a protestáns reformáció elődjének tartja.
- 175:15 *Brusius Petert* – Pierre de Bruys (Petrus Brusius, Bruis; 12. sz.) francia eretnek vallási tanító. Bírálta az egyházat – többek között – a csecsemőkeresztelés, a kereszt tisztelete, a halottakért való imák miatt. Az Újszövetség könyveiből csak a négy evangéliumot tartotta lényegesnek, eredetinek.
- 175:15 *Valdenses* – Thomas Waldens (Valdens, Waldensis, Netter; 1375 k.–1430) angol kontroverz teológus, az 1409-es pisai zsinaton küldöttként vett részt.
- 175:16 *Vicleffet* – John Wycliffe (Wicleph, Vicleff; 1324–1384) angol teológus, reformátor, a reformáció előtti vallásújító. 1363-ban kezdett az oxfordi egyetemen teológiai felolvasásokat tartani, itt nyilvánította ki először egyházzellenes nézeteit, bár élete végéig papként szolgált. III. Edward angol királynak (1327–1377) és parlamentjének a pápaság ellen folytatott harcában segédkezett. 1374-ben Bruges-be utazott, hogy a pápai legátussal tárgyaljon az angol panaszok ügyében. Ekkor kezdte a pápát antikrisztusnak nevezni. Ezért 1378-ban egyházi törvényszék elé idézték. Wycliffe tanítása

- jelentős hatást gyakorolt Jan Husra és a 15. századi huszitizmusra. Nézetei alapján a későbbi protestáns reformerek előfutárának lehet tekinteni, ugyanis többek között azt tanította, hogy a hit mércéje a *Biblia*, és a szent-ségekről szóló tanításai is hasonlóak voltak a reformátorokéhoz.
- 175:22–23 Daniel ama két agh Latorrul [...] Susanna vetket – Amikor Zsuzsannát – akit két vén bíró megpróbált elcsábítani, de nem engedett nekik, erre azok bevádolták paráznasággal – halálra ítélik, és a vesztőhely felé megy vele a tömeg, egy Dániel nevű fiatal fiú bölcsességével megmenti úgy, hogy külön-külön kikérdezi a véneket, hogy hol történt az állítólagos paráznaság. Az egyik azt mondja, hogy egy mézgafa alatt, a másik pedig, hogy egy tölgy alatt. Ezzel elárulták magukat, Zsuzsanna megmenekült, ők pedig úgy bűnhődtek, ahogyan gonoszságukban ártani kívántak Zsuzsannának. (Dán 13,45–63)
- 175:769. jegyzet *Hieron: Epist: 27. in Epitaph: Paulae cap: 14.* – Pázmány más számozású Jeromos-leveleket használ, az idézett Paula-epitáfium Szent Jeromos 108. levelében található (*Epistola CVIII. Ad Eustochium virginem, Epitaphium Paulae matris*). A Pázmány által említett búcsúzása Szent Jeromosnak a 33. caput kezdő soraiban olvasható.
- 175:772. jegyzet *Gyarmath: fol: 304 ex Chemnicio in Examin: Concil: Trid: de Inuoc: Sanct: §. Quando iacta semina huius Inuocationis.* – A hivatkozott szöveg a 304. verso oldalon található, Pázmány nem idéz pontosan, szó szerint, és Gyarmati könyve mellett Chemnitz híres, trienti zsinatról szóló könyvére is utal mint Gyarmati forrására. Martin Chemnitz (1522–1586) evangélikus teológus volt, hivatkozott művének címe: *Examinis Consilii Tridentini*, 1599.
- 176:30–177:1 *Idola vertitis in Martyres, et votis similibus colitis.* – Bálványokat fordítotok a vértanúk felé, és hasonló fogadalmakkal tisztelitek [öket].
- 177:19–20 Proclus Constancinapolbeli Patriarcha – Szent Proklosz (390 k.–446 k.) konstantinápolyi pátriárka, Aranyszájú Szent János tanítványa
- 177:20 Marcus Ephesomi Püspök – Markosz Eugenikosz (Manuel Eugenikosz; 1391–1444) görög ortodox teológus, Epheszosz metropolitája, a keleti püspökök közül az egyetlen, aki nem írta alá a római katolikus egyházzal kötött megállapodást a *filioque*-vitában a ferrarai (1439) zsinaton.

3. JEGYZETEK

- 177:21 Algerus – Algerus (12. sz.) lüttichi skolasztikus. *De misericordia et justitia* című munkája 1121 előtt készült. A munka első könyve a szigorú jog enyhítésének eseteiről, a második könyv az egyházi válásról s visszahelyezésről, a harmadik a kiközösítettek, szakadárok és eretnekek viszonyairól szól.
- 177:21 Gratianus – Gratianus (12. sz.) itáliai származású kamalduli szerzetes, a bolognai egyetemen jogot és erkölcsstant tanított, a kánonjog tudományának alapítója. Fő műve a *Concordia discordantium canonum* (= Az eltérő jogszabályok összhangja), amely az első évezred kánonjogi szöveganyagát rendszerezte és összegyűjtötte. Ezt a munkát *Decretum Gratiani* címmel évszázadokig használták alapműként mint az egyházjog tankönyvét.
- 177:23 Abassinusok – abesszinek, etiópok
- 177:26–28 *O bone minister S. Paule, Sanator infirmorum, ora et intercede pro nobis, vt liberetur anima nostra propter multitudinem miserationum IESV Christi.* – Ó jóságos szolga, Szent Pál, a gyengék gyógyítója, könyörögj és járj közben értünk, hogy megszabaduljon a mi lelkünk Jézus Krisztus irgalmának nagysága folytán.
- 177:29 Plantinus – Christopher Plantin (Christoffel Plantijn, Christophorus Plantinus; 1520 k.–1589) francia származású antwerpeni könyvkiadó, nyomdász.
- 177:29 Vilhelmus Lindanus – Willem van der Lindt (van Linda, Lindanus; 1525–1588) németalföldi katolikus hittudós, leuveni tanár, az inkvizíció genti püspöke. Számos művében megmutatja, hogy a katolikus egyház rendíthetetlen védelmezője. Itt Pázmány a *Missa apostolica [...] Divinum sacrificium sacti apostoli Petri. Cum Wilhelmi Lindani, episcopi Gandavensis, apologia pro eadem D. Petri apostoli Liturgia. Item vetustissimus in S. Apostolicae Missae Latinae canonem commentarius, ex admirandis antiquissimorum P. P. nostrum orthodoxorum antiquitatibus concinnatus* című könyvre utal, amely 1589-ben Antwerpenben jelent meg.
- 177:778. jegyzet *Illo Tomo 6. Bibliot. fol: 26.* – Pázmány itt egy 1589-ben megjelent nyolckötetes munkára hivatkozik, amelynek címe *Sacrae Bibliothecae Sanctorum Patrum seu scriptorum ecclesiasticorum*, a sajtó alá rendezője pedig Margarinus de la Bigne volt. Marguerin de la Bigne

- (1546–1597) francia teológus, patológus. Fő munkája az egyházatyák szövegeinek kiadása volt, amely először 1579-ben jelent meg, Pázmány a második kiadásra hivatkozik.
- 178:22 *Origenes idejebe* – 2–3. század
- 178:23 *Antidicomarianitas* – az Antidicomarianiták (3–5. sz.) egy keleti szekta tagjai, akik tagadták Mária szüzességét. Azt tanították, hogy Jézus Máriától és a Szentlélektől született, de utána Józseffel házaseletet élt, és sok gyerekük született. A szekta a legnagyobb fejlődést Arábiában érte el a negyedik század vége felé. Epiphániosz írt ellenük, erre utal Pázmány.
- 178:23 *Collyridianos* – 4. századi eretnek mozgalom, amelynek követői Szűz Máriának istenséget tulajdonítottak, és neki áldoztak vélhetőleg árpake-nyérrrel, görögül *kollürával*, amiből nevük származik. A collyridiánus eretnekség Trákiából (a Balkán-félsziget délkeleti részéről) indult ki, és főleg az arab országokban terjedt el. Öellenük is Epiphániosz írt, erre hivatkozik Pázmány.
- 178:781. jegyzet *Fol: 13.* – Az idézett szöveg a 13. recto oldalon található, Pázmány kicsit tömörít, összevon, és az egyes szám első személyt átírja egyes szám harmadikra.
- 178:782. jegyzet *Fol: 240.* – Az idézett szöveg a 240. recto oldalon található, Pázmány egészen pontosan, szó szerint idézi Gyarmatit.
- 178:783. jegyzet *Fol. 303 305* – A 303. folio tartalmilag illik ide, az idézett szöveghely a 305. recto–verso oldalakon található, mégpedig olyanképpen, hogy az idézet első fele a 305. versón, a második pedig a rectón, majd végül ismét a verso oldalon. Érdekes, hogy Pázmány pontosít. Ugyanis Gyarmati szövegében az olvasható, hogy Krisztus születése után néhány száz esztendeig (305. v.) nem hívták segítségül a régiek a szenteket, Pázmány pedig azt írja, hogy Krisztus születése után kétszáz esztendeig (178:21), merthogy Órigenésztől kezdődik a szentek segítségül hívása.
- 178:784. jegyzet *Fol. 305. 306. et 119.* – A hivatkozott szöveg a 305. verso oldalon található, a többi tartalmilag illik ide.
- 179:9 Conciliomokra – zsinatokra
- 179:12 *Sylvester Papa* – Szent I. Szilveszter (314–335) római pápa, a keresztényüldözések utáni római egyházi élet megszervezője.
- 179:12–13 *Niceabeli* – lásd 83:17. jegyzet

3. JEGYZETEK

- 179:13 *Damasus Papa* – Szent I. Damazusz (Damasus; 366–384) római pápa, több zsinatot hívott össze, küzdött a hitszakadás és az eretnekek ellen, támogatta a vértanúk tiszteletét. Ő bízta meg Szent Jeromost a *Biblia* pontos latin fordításának elkészítésével.
- 179:13 *Constantinapoli* – Az első konstantinápolyi zsinat (381. május–július) a második egyetemes zsinat volt. Elsősorban a Szentlélek istenségét (*Sancta Trinitas*) mondták ki. Ezen a zsinaton csak keleti püspökök vettek részt, mivel a nyugatiak már korábban tavasszal tartottak egy zsinatot Riminiben. Egyetemesnek a khalkédóni (451) zsinaton ismerték el.
- 179:13 *Caelestinus Papa* – Szent I. Celesztin (Caelestinus; 422–432) római pápa, az epheszoszi zsinat összehívója, küzdött az eretnekek, különösen a novatianusok (lásd 9:17. jegyzet) ellen.
- 179:14 *Ephesombeli* – Az epheszoszi (431. június–szeptember) volt a harmadik egyetemes zsinat. Elsősorban Nesztoriosz, konstantinápolyi pátriárka ellen foglamaztak meg tantételeket. Nesztoriosz volt az első, aki Máriát nem „Istenszülő”-nek nevezte, hanem „Krisztusszülő”-nek vagy „Emberszülő”-nek, ezzel érzékeltetve, hogy Jézusban kétféle, isteni és emberi természet van. Az epheszoszi zsinaton elítélték, száműzték. A zsinat kimondta, hogy Krisztus Istenember egy személyben, a második isteni személy a Fiúisten, aki Szűz Máriától vette emberi természetét, ezért Máriát megilleti az „Istenszülő” cím.
- 179:14 *Chalcedomi* – lásd 171:23. jegyzet
- 179:14 *Vigilius Papa* – Vigiliusz (Vigilius; 537–555) római pápa, küzdött az eretnekek, különösen a monofiziták (lásd 171:23. jegyzet) ellen.
- 179:15 *Agato Papa* – Szent Agaton (Agatho; 678–681) római pápa, a harmadik konstantinápolyi zsinat összehívója, küzdött az eretnekek, különösen a monotheletizmus (Krisztusnak egyetlen természetét ismerik csak el, az istenit) ellen.
- 179:15 *masodik, es harmadik Constantinapoli* – A második konstantinápolyi (553. május–június) az ötödik egyetemes zsinat volt. I. Jusztinianosz (527–565) bizánci császár hívta össze, aki megpróbálta a római birodalom egységét helyreállítani. Ezért meg akarta nyerni magának a monofizitákat (lásd 171:23. jegyzet) úgy, hogy elítéli a khalkédóni zsinat három fejezetét. Erre az öreg Vigiliusz pápa nem volt hajlandó, csak erőteljes nyomásra ismerte

- el a zsinat döntéseit, amelyen szinte csak keleti püspökök jelentek meg. – A harmadik konstantinápolyi (680–681) a hatodik egyetemes zsinat volt. Ezen a zsinaton elítélték a monotheletizmust és a monofizitizmust, újból kiálltak a hüposztatikus egység mellett, vagyis kimondták, hogy Jézus Krisztusban az emberi természet egyesült a Fiúisten személyével.
- 179:785. jegyzet *Fol. 117.* – Az idézett szöveg a 117. verso oldalon található, Pázmány fölcseréli a tagmondatokat, és tömörít olykor.
- 179:786. jegyzet *Fol. 243. 244. et 306.* – Az idézett szöveg a 243. verso és 244. recto oldalakon található. Nem pontos idézet, tartalmilag a 306. folio is ide tartozik.
- 179:787. jegyzet *Fol. 244.* – Az idézett szöveg a 244. recto oldalon található, Pázmány nem idéz pontosan, összefoglal.
- 180:18 excipialhatunk – kifogásolhatunk, közbevetethetünk
- 180:790. jegyzet *Fol. 125. b.* – Az idézett szöveg a 125. verso oldalon található, Pázmány egészen pontosan megadja, viszont nem idéz pontosan, összevon, tömörít.
- 180:791. jegyzet *Lásd az kereztieni Imadsaghos köniuuet fol: 236.* – Pázmány a saját egy évvel korábbi munkájára hivatkozik, illetve egészen pontosan az 1606-ban megjelent *Imádságos könyvvel* egy kötetben kiadott *Rövid tanúságra*. Ezt az apologetikus értekezést folyamatos lapszámozással (225 verso–268 recto) kötötték hozzá az imakönyvhöz. Teljes címe: *Reovid tanvsagh, mint ismerhesse megh akar mely együgiü emberis, az Igaz Hitet.* Ennek a könyvnek a 236. recto oldalára hivatkozik.
- 180:792. jegyzet *Fol: 175.* – A hivatkozott szöveg a 175. recto oldalon található.
- 181:5 Laodicaeabeli – lásd 148:12. jegyzet
- 182:19 *vót labot* – vött, vetett; lábra kapott
- 182:22 *Nissaenus* – Nüsszai Szent Gergely (335 k.–394 k.), görög nyelvű ókeresztény író, teológus, Nagy Szent Vazul testvéröccse
- 182:27 Simon – Simon mágus; lásd 9:16. jegyzet
- 182:27 Carpocrates – Karpokratész (Carpocrates; 2. sz.) görög nyelvű, alexandriai gnosztikus (lásd 9:17. jegyzet) filozófus. Egyiptomi eredetű lélekvándorlás-tant hirdetett, valamint az isteni igazság általános érvényességét.

3. JEGYZETEK

- 182:794. jegyzet *Fol: 119. b.* – Pázmány egészen pontosan megadja az idézett szöveg helyét, a 119. verso oldalon található, ám nem idéz pontosan, összefoglal, tömörít.
- 182:795. jegyzet *Fol: 129.* – Ennél a hivatkozásnál feltehetően elírták a foliósámot, mert nem a 129.-en, hanem a 119. verso és a 120. recto oldalon található, bár Pázmány nem szó szerint idéz, kicsit átfoglalazza a szöveget, tömörít.
- 183:5 Paphnutius – Paphnutiosz (Paphnutius; 4. sz.) Théba püspöke, Remete Szent Antal tanítványa, több zsinaton is részt vett.
- 183:11–12 Romai Papa *caput est, princepsque omnium Patriarcharum* – minden pátriárkák feje és fejedelme
- 183:798. jegyzet *Sup: fol: 12. 13.* – Pázmány itt erre a saját, most íródó munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 12. és 13. oldalakat. Pázmány általánosságban utal vissza.
- 183:799. jegyzet *Cont: Magiar: fol: 52. az Orszagh romlasarul.* – Ez a hivatkozás Pázmány saját négy évvel korábbi munkájára, a *Felelet*-re hivatkozik (lásd 75:279. jegyzet). Az idézett szöveg ennek a könyvnek az 52. oldalán található.
- 184:27 az égből tüzet nem hozza – Illés próféta, hogy Istenének erejét bizonyítsa Achaszja király emberei előtt, kétszer ötven emberre és vezetőikre kért az égből tüzet, amely elpusztította őket. (2Kir 1,1–17)
- 184:807. jegyzet *Fol: 119.* – A hivatkozott szöveg a 119. verso oldalon található, Pázmány nem szó szerint idéz, összevon, tömörít.
- 185:21 *Confirmatio* – megerősítése
- 187:16 *Te giösz megh engem* – Te győzöl meg/győzöl le engem
- 187:816. jegyzet *Supra fol: 28.* – Pázmány itt erre a saját, most íródó munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 28. foliót. Pázmány általánosságban utal vissza, noha ez már pontosítás, a főszövegben annyit mond csak, hogy az ötödik részben.
- 188:5 Iulianus – Flavius Claudius Iulianus (Julianus; 361–363), a keresztény hagyomány *Apostata* (= Hitehagyott) melléknévvel tartja számon, mivel császárrá történő kikiáltását követően felhagyott a kereszténység gyakorlásával, és a hagyományos görög-római vallásokat ápolta és pártfogolta.

- 188:16–17 *szent Iustina azzoni szüzesegének, ördönghös mesterseghekkkel, tört vetet volna Cyprianus* – Szent Jusztina (Iustina; † 305 k.) antiochiai szűz, vértanú. Legendája szerint egy Cyprianus nevű gazdag mágus bele-szeretett, és mindenféle úton-módon, még varázslással, démonok meg-idézésével is megkísérelte megszerezni, de mindegyik csődöt mondott a keresztet meglátván. Olyan hatással volt mindez Cyprianusra, hogy végül ő is megkeresztelkedett, majd Jusztinával együtt haltak vértanúhalált.
- 188:20 Narses – Narsész (Narses; 6. sz.) örmény származású hadvezére I. Jusztinianosz (527–565) bizánci császárnak. Euagriosz Szkholasztikosz jegyzi le róla, hogy milyen nagy tisztelője volt Szűz Máriának, erre utal Pázmány.
- 188:21 *Totilaual* – Totila (Baduila, Badvila; 541–552) keleti gót király, leg-főbb politikai célja volt I. Jusztinianosz (527–565) és a bizánci birodalom gyengítése, ez sikerült is neki, mindössze alig egy év alatt visszafoglalta csaknem egész Itáliát.
- 188:23 Theodorus, Heraclius császár attiafia – Hérakleiosz (Heraclius; 610–641) bizánci császár, a középkori bizánci állam megteremtője. Theodórosz (Theodorus) az öccse volt, aki a perzsa csapatokon aratott győzelmet.
- 188:25 Sergiopolist – Resafa vagy Rusafah (Anastasiopolis, Sergiopolis) gaz-dag római kereskedőváros volt a mai Szíria területén.
- 188:26 Cosroes – II. Huszrau Parvív (Cosroes, Khoszroész; 591–628) szászánida király, ostrom alá vonta és kifosztotta Sergiopolist. II. Huszrau Parvívről tudjuk, hogy támogatta a kereszténységet, mivel volt egy kereszt-tény szerelme. Annak, hogy maga az uralkodó is kereszténnyé lett volna, nincs történeti bizonyítéka.
- 188:824. jegyzet *Euagr* – Euagriosz Szkholasztikosz (536 k.–600 k.) szíriai származású, görög nyelvű egyháztörténész, Euszebiosz munkáját foly-tatta, az epheszoszi zsinattól (431) 593-ig.
- 188:825. jegyzet *Paul Diaconus* – Paulus diakónus (8. sz.) longobárd száрма-zású történétíró, szerzetes. Leghíresebb műve a *Historia Longobardorum* (= Longobárdok története), de írt leveleket és verseket is. Nagy Károly (768–814) kérésére az egyházatyák műveiből összeállított egy homiliáriumot.

189:3 Z. Sergius Martyr – Szent Szergiosz (Sergius; 3–4. sz.) római katona, vértanú. Szent Bakkhossal együtt szokás említeni, aki alá beosztott tiszt volt. Bakkhosz hamarabb halt meg egy nappal, mivel belehalt a korbácsolásba, Szergioszt pedig másnap lefejezték, miután szögekkel megkínnozták. Ekkor már Resafa városánál voltak, amit később róla neveztek el Sergiopolisnak.

189:7 sakmanniara – zsákmányára

189:15 Atila – Attila (406 k.–453) hun király. 452-ben szállta meg Itáliát, a legendák szerint Róma kapuitól fordult vissza azért, mert I. Nagy Szent Leó pápa kivonult elé a városon kívülre, és sikerült elérnie, hogy a hunok megkíméljék a várost. Pázmány erre a történetre utal, noha a valóságban nem jutottak el Rómáig.

189:23–24 *Horatius Tursellinus* – Oratio Torsellini (Horatius Tursellinus; 1545–1599) olasz humanista író, tudós, jezsuita. Pázmány az 1598-as *Lauretanae historiae libri quinque* című művére utal.

189:24 *Iustus Lipsius* – Justus Lipsius (Joest Lips; 1547–1606) németalföldi humanista, filológus, történész és bölcséleti író. A sztoikus életfilozófiát igyekezett ötvözni a keresztény tanítással. Főként a régi latin irodalommal, mindenekelőtt Seneca és Tacitus műveivel foglalkozott, de avatott ismerője volt a latin grammatikának és paleográfiának is. Lipsius terjedelmes levelezést, történeti és morális értekezést, számos, vallási kérdéseket és filológiai témákat taglaló írást hagyott az utókorra. Pázmány itt a „Hallensis Bodogh azzonirul” írt könyvére hivatkozik, amely 1604-ben jelent meg Antwerpenben, a címe: *Diva Virgo Hallensis. Beneficia eius et Miracula fide atque ordine descripta*.

189:26 *Christophorus Fischer* – Christoph Andreas Fischer (1560–1610 u.) jezsuita pap, az ausztriai ellenreformáció egyik harcos vezéralakja. Itt Pázmány az 1604-ben Bécsben megjelent *Historiae Ecclesiae Cellensis ad Beatam Virginem* című művére utal.

189:27 Canisius Peter – Canisius Szent Péter (Petrus Canisius; 1521–1597) németalföldi származású, főként Németországban és Svájcban tevékenykedő jezsuita hitszónok, teológus, a katolikus restauráció egyik vezéralakja.

- 189:27 *Brendenbachius* – Tilmann Bredenbach (1526 v. 1535–1587) német katolikus teológus, kölni kanonok, történétíró. Fő munkája a *Collationum Sacrarum libri VIII* (= Szent beszélgetések nyolc könyve).
- 189:828. jegyzet *Bonfi* – Antonio Bonfini (1425 k.–1502) itáliai humanista történétíró. 1486-ban Mátyás király meghívását elfogadva jött Magyarországra, s az ő megbízására megírta a magyarok történetét (*Rerum Ungaricarum decades*).
- 189:829. jegyzet *Sabellic* – Marcantonio Sabellico (Marcus Antonius Coccius Sabellicus; 1436–1506) velencei tudós, történész. Ő írta az 1504-ben megjelent *Enneades sive rhapsodia historiarum* című világtörténetet. Udinében és Velencében az ékesszólás professzora volt, majd 1487-től a velencei Bibliotheca Marciana kurátora. Pázmány a Velence történetéről írott művére hivatkozik (*Historia rerum Venetarum*).
- 189:829. jegyzet *Maffeus* – Giovanni Pietro Maffeo (Johannes Petrus Maffeus; 1536–1603) olasz jezsuita pap, fő műve a *Historiarum Indicarum libri XVI.*, amely 1589-ben jelent meg.
- 189:829. jegyzet *Mariana* – Juan de Mariana (1536–1624) spanyol jezsuita pap, skolasztikus történész, fő munkája a *Historiae de rebus Hispaniae*, 1592-ben jelent meg.
- 189:830. jegyzet *S. Demetrio* – Szent Demeter (Demetrius; † 304) Thesszalonikében szenvedett mártírhalált.
- 190:2 Theophilus – A keresztény legendák szerint az ördög első szövetségese Theophilus (6. sz.) pap volt. A vérével írta alá a szerződést az ördöggel azért, hogy elvesztett papi rangjába visszahelyezze. A szerződésben meg kellett tagadnia Jézust, és a lelkét az ördögnek kellett ígérnie. Theophilus hamar megbánta tettét, sokat imádkozott és könyörgött a Szűzanyához, aki végül megmentette. A történet legrégebbi forrása egy görög elbeszélés, melynek szerzője Adanai Eutükhianosz (Eutychianus) volt. (HEINRICH Gusztáv, *Faust és rokonai III.*, EphK, 1884, 940–953.)
- 190:4–5 Maria AEgyptiaca – Egyiptomi Szent Mária, más néven *Bűnös Mária* (3. sz.) legendája szerint egyiptomi születésű volt, majd tizenkét éves korától Alexandriában élt prostituáltként tizenhét évig. Amikor halotta, hogy az emberek Jeruzsálemba mennek a Szent Kereszt imádására, ő is elment, de egy láthatatlan kéz nem engedte belépni a templomba.

3. JEGYZETEK

Ekkor magába szállt, megbánta bűneit, kérte Szűz Máriát, hogy segítsen rajta. Ezután már be tudott menni a templomba, ahol egy hangot hallott, amely azt mondta neki, hogy keljen át a Jordánon, akkor üdvözül. Átkelt a folyón, és negyvenhét évig élt a pusztában egyedül, ott találkozott Zosimas apáttal, akinek elmesélte történetét.

190:8 Tiberius – II. Tiberiosz Kónsztantinosz (Flavius Tiberius Constantinus Augustus; 574–582) bizánci császár

190:15 Mauritius – Maurikiosz (Flavius Mauritius Tiberius Augustus; 582–602) bizánci császár

190:21–22 Sigmond Kiraly ideibe három egész eztendeigh a holtak teteme közt – Pázmány Bonfinitől idézi ezt a történetet (*A magyar történelem tizedei*, Harmadik tized, harmadik könyv, 24. fejezet), amelyben egy csodát mesél el. A havasalföldi csaták idején két vagy három évvel a verekedéssel végződő ütközet után ellátogattak a csataterre, ahol magas hegyekben álltak a hullák csontjai, ahonnan kiszólt egy hang. A tetemek között rábukkantak egy beszélő koponyára, aki rászólt a báméskodó emberekre, hogy ő keresztény, a Szűzanya nagy csodálója, aki nem engedte, hogy örökké bűnhődjék, mivel gyónás és áldozás nélkül esett el a csatában. Ezért őrizte meg a beszélőképességét, és azt kérte, hogy hívassanak hozzá papot. A pap meg is érkezett, meghallgatta a gyónását, minden bűne alól feloldozta, és föladata az utolsó kenetet, mire a koponya elhallgatott, és örökre megbékélt.

190:832. jegyzet *Metaphrast* – Metaphrasztész Simeon (Symeon Metaphrastes; 10. sz.) görög nyelvű keresztény író, a szentek életéről adott ki egy gyűjteményt. A keleti ortodox egyház szentként tiszteli.

190:832. jegyzet *Petrus Damian* – Damiáni Szent Péter (Petrus Damianus, Pietro Damiani; 1007–1072) olasz bíboros, bencés szerzetes, egyháztanító, monasztikus és egyházreformokat is támogatott.

190:832. jegyzet *Eutychianus Patriarch: Constantin*: – Eutükhiosz (Eutychius, Eutychianus; 6. sz.) konstantinápolyi pátriárka volt, a II. konstantinápolyi egyetemes zsinat egyik elnöklője.

- 190:838. jegyzet *Cedren* – Geórgiosz Kedrénosz (Georgius Cedrenus; 11. sz.) bizánci görög történetíró, a világ történetét saját koráig írta meg, korábbi szerzők műveinek és a *Bibliának* a kompilálásával (*Szünopszé historion* = *Compendium historiarum*).
- 190:838. jegyzet *Greg Turonens* – Tours-i Szent Gergely (Gregorius Turonensis; 538 k.–594) frank származású püspök, történetíró. Megírta a frankok történetét (*Historia Francorum*), azonban itt Pázmány a *Miraculum libri duo* (= Csoda két könyvben) első könyvére, a *De gloria beatorum martyrumra* (= A boldog mártírok dicsőségéről) hivatkozik.
- 191:3 Leo Isaurus – II. Leó (León, Leo Isaurus; 717–741) bizánci császár. Pázmány Damaszkuszi Szent Jánossal kapcsolatosan említi, aki több beszédet is írt a szentképek védelmében, miután a császár engedélyezte a képrombolást. A hagyomány szerint Jánost jobb kezének levágására ítélték, ő pedig még aznap este levágott kezét Szűz Mária ikonja elé helyezve könyörgött, hogy gyógyítsa meg. Elaludt, s mire felébredt, a keze ismét a helyén volt.
- 191:8 Z. Mercurius – Kaiszareiai Szent Merkuriosz (4. sz.) katonaszent, vértanú
- 191:15 Zimiska Ianos – I. Jóannész (Jóannész Kurkuasz Tzimiszkész; 969–976) bizánci császár
- 191:18 Z. Theodorus – Szent Theodórosz Tiron (3–4. sz.) katonaszent, vértanú
- 191:26 Batthori Istuan – Báthori István (1430–1493) erdélyi vajda, a kenyérmezei csata (1479) hadvezére
- 191:28–192:5 *Magnificus Dominus Comes Stephanus de Bathor, Vaiuoda Transsylvanus, et Siculorum Comes, nec non Iudex Curiae Serenissimi Principis D. MATTHIAE Dei gratia Regis Vngariae, Bohemiae etc. in honorem Dei, et eius genitricis MARIAE, ob eam causam, quod ipse per intercessionem eiusdem Virginis gloriosae, a quodam maximo periculo liberatus fuit, Anno M. CCCC. LXXXIX. dicauit.* – Nagyságos Báthori István gróf úr, Erdély vajdája, a székelyek grófja, a jóságos Mátyás fejedelem úr, Isten kegyelméből Magyarország, Csehország stb. királya bíróságának bírója Isten és az őt szülő Mária tiszteletére azért, mert ennek a szűznek közbenjárására egy bizonyos igen nagy veszedelemből megszabadult, ezt fölszentelte az Úr 1489. esztendejében.

- 191:841. jegyzet *Zonar* – Jóannész Zonarasz (12. sz.) bizánci történetíró, az ő *Annales* című történeti munkája – amely a legrégebb időktől a saját koráig terjed – Pázmány egyik leggyakrabban hivatkozott keleti forrása, amely 1567-ben jelent meg a *Corpus universae historiae* című gyűjteményben.
- 192:7 LAIOS – I. Nagy Lajos (1342–1382) magyar király; a hagyomány szerint a törökök tízszeres túlerőben voltak ellenük, ekkor Lajos a magyarok védőasszonyához fordult imádságában. Álmában megjelent neki Szűz Mária, és azt mondta, hogy támogatni fogja, ha a győzelem után Zellbe megy majd, építtet egy templomot, és ezt a képet, amely előtt imádkozott, oda fogja vinni. Nem lehet pontosan tudni, mikor volt ez a csata, annyi bizonyos, hogy a mariazei templomot gótikus stílusban 1340 és 1380 között átépítették. Erre a történetre és a templomra hivatkozik Pázmány, noha az általa megadott 1306-os évszám nyilvánvalóan tévedés vagy elírás lehet.
- 192:18–19 *Ludouicus Rex Vngariae, per matrem misericordiae victoriam Turcicam gloriose obtinuit.* – Lajos, Magyarország királya az irgalom anyja révén dicsőségesen megszerezte a győzelmet a török fölött.
- 192:28 Richardus de S. Victor – Richard of St. Victor († 1173) skót származású ágostonos szerzetes, teológus. Pázmány itt a Szentháromságról (*De Trinitate*) írott fő teológiai munkájára hivatkozik.
- 192:844. jegyzet *Ioannis de Thurocz* – Thuróczi János (1435 k.–1489 k.) történetíró, jogtudós. Pázmány a legfontosabb munkájára, a *Chronica Hungarorum*ra hivatkozik.
- 193:846. jegyzet *Fol: 13.* – A hivatkozott szöveg a 13. recto oldalon található, Pázmány nem szó szerint idéz, átfogalmaz, tartalmilag összefoglal.
- 193:847. jegyzet *Fol: 119.* – A hivatkozott szöveg a 119. recto oldalon található, Pázmány nem szó szerint idéz, átfogalmaz, tartalmilag összefoglal.
- 193:849. jegyzet *A kereztieni imadsagos köniübe, fol: 248.* – Pázmány a saját egy évvel korábbi munkájára hivatkozik, illetve egészen pontosan az 1606-ban megjelent *Imádságos könyvvel* egy kötetben kiadott *Rövid tanúságra*. Ezt az apologetikus értekezést folyamatos lapszámozással (225 verso–268 recto) kötötték hozzá az imakönyvhöz. Teljes címe: *Reovid tanvsagh, mint ismerhesséc megh az egiügüc, az igaz vallast*. Ennek a könyvnek a 248. lapjára hivatkozik.

- 193:850. jegyzet *Fol: 307. et sequentib.* – Pázmány itt Gyarmati könyvének 307. foliójára és a következőkre hivatkozik, valójában már a 306. verso oldalon elkezd tárgyalni a csodákat, és egészen a könyv végéig, vagyis a 308. verso oldalig tart ez a rész. Pázmány nem idéz pontosan, jócskán összefoglal, kiemeli a saját gondolatmenetéhez szükséges mondatokat. Gyarmati bibliai hivatkozásait – amelyeket átemel – szinte minden esetben pontosítja versszámig megadva a leőhelyet.
- 194:20 Sunamitis – Elizeus csodatételei között található a sunemi asszony története, akinek föltámasztotta a fiát. (2Kir 4,8–37)
- 194:851. jegyzet *Fol: 307.* – A hivatkozott szöveg a 307. verso oldalon kezdődik, és tart a 308. rectón. Nem szó szerint idéz Pázmány, tartalmilag összefoglal.
- 195:10 DOCTRINAE SIGILLA, ET SVBSCRIPTIONES. – a tanítás jelvényei és aláírásai
- 197:10 Mahomet – Mohamed próféta (Mahomet, Muhammad; 570–632) az iszlám vallás legfőbb prófétája. Az általa alapított iszlám az évszázadok folyamán világvallássá fejlődött, követői a mohamedánok.
- 198:871. jegyzet *Supra fol: 3. et 10.* – Pázmány itt erre a saját, most íródó munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 3. és 10. oldalakat, általánosságban utal vissza azokra a helyekre, ahol Szent Pált idézte.
- 199:4–6 *Et hominis, spiritus dicitur, siquidem Apostolus ait, Spiritus attestatur spiritui nostro. Et, nemo nouit quae sunt hominis, nisi spiritus hominis qui est in eo.* – És az ember lelkének mondják, noha az Apostol azt mondja, a Lélek tanúskodik a lelkünknek. És senki sem tudja, mi az emberé, csak az ember lelke, amely benne van.
- 199:8 Baruch – Báruk próféta (Baruch; Kr. e. 7. sz.), Jeremiás neki diktálta le mindazt, amit addig az Úr megbízásából elmondott. Jeruzsálem pusztulása után a júdeaiak magukkal vitték Egyiptomba, a hagyomány szerint ott halt meg. A nevéhez fűződő ószövetségi könyvet Babilonban írta héberül, de csak görög változata maradt fenn. A protestáns kánonból kihagyták.
- 199:11 Arrianusok – lásd 10:14. jegyzet
- 199:875. jegyzet *Gyarmath: fol 160.* – Pázmány nem szó szerint idéz, jócskán összefoglalja Gyarmati hosszú fejtegetését a kanonikus könyvekről.

3. JEGYZETEK

- 200:6 *meny bötü vagion a Sido Abecebe* – a héber ábécé huszonkét mássalhangzóbetüből áll
- 200:7 *Ieremias et cum eo Baruch, Threni et Epistola.* – Jeremiás, és vele Baruk, a siralmak és a levél.
- 200:12–14 *Ne interrogas, sed solum ex sacris litteris condiscas, sufficiunt enim quae in eas reperias documenta. Fons igitur et lux nominatur Pater in Baruch, reliquisti fontem Sapientiae.* – Ne kérdezz, hanem csak a Szentírásból tanul meg, mert elégséges, ami dokumentumokat ezekben találsz. Forrásnak és fénynek nevezi Baruch az Atyát: elhagyta a bölcsesség forrását.
- 200:20 *Sophonias* – Szofoniás (Sophonias; Kr. e. 7. sz.) próféta, a róla elnevezett ószövetségi könyv főszereplője.
- 200:20 *Abacumot* – Habakuk (Abacum; Kr. e. 7. sz.) próféta, a róla elnevezett ószövetségi könyv főszereplője.
- 200:879. jegyzet *Separion* – Serapion (2–3. sz.) antiochiai pátriárka, ókeresztény teológus
- 201:1 Laodicaeabeli – lásd 148:12. jegyzet
- 201:2 *Lamentationes et Epistolae* – Ez a latin neve a *Jeremiás siralmi* című ószövetségi könyvnek.
- 201:26 *Sixtus Papa primus* – Szent I. Sixtus (Sixtus; 115–125) római pápa
- 202:4 *Lactant* – Lucius Caecilius Firmianus Lactantius (240 k.–320 k.) latin nyelvű egyházi író. Főműve, a *Divinae Institutiones* (= Isteni tanítások) 303 és 313 között írott hét könyve a kereszténység alapelveinek első latin nyelvű összefoglalása.
- 202:11 Lyranus – Nicolas de Lyre (Nicolaus Lyranus; 1270 k.–1349) francia ferences szerzetes, tanár, orvos. Fő műve a *Postillae perpetuae a Universam S. Scripturam*, bibliai kommentár.
- 202:20 *Verba haec clare stendunt immortalitatem animae.* – Ezek a szavak világosan bizonyítják a lélek halhatatlanságát.
- 202:888. jegyzet *Gyarmath. Fol. 162.* – Az idézett szöveg a 162. recto oldalon található.
- 203:4 Ismaelnek – Izmael ószövetségi alak, Ábrahám és Hágár fia, Izsák bátyja, tőle származnak az izmaeliták.
- 203:26 Arrianus – lásd 10:14. jegyzet

3.4. Tárgyi jegyzetek

- 203:892. jegyzet *Gyarmath. Fol. 163.* – Az idézett szöveg a 163. recto oldalon kezdődik, és a 163. versón folytatódik. Pázmány tömörít, összefoglal, tömöríti Gyarmati mondandóját.
- 204:11 *figurate* – jelképesen
- 204:30 *Maior, es Minor* – nagyobb és kisebb
- 205:893. jegyzet *Supra fol: 5. et 59.* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, az 5. és 59. oldalakat, általánosságban utal vissza.
- 205:894. jegyzet *Gyarmath: fol 138.* – Az idézett szöveg a 138. recto oldalon található, ám Pázmány nem idéz pontosan, összefoglal, tömörít.
- 205:895. jegyzet *Supra fol: 66.* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 66. recto–verso oldalakat.
- 205:896. jegyzet *Supra fol: 9.* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 9. recto oldalon.
- 205:897. jegyzet *Supra fol: 59.* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, az 59. foliót. Pázmány általánosságban utal vissza, noha ez már pontosítás, a főszövegben annyit mond csak, hogy a tizennegyedik részben.
- 206:898. jegyzet *Vide supra fol. 89. in fine.* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, a 89. verso oldal végén.
- 207:899. jegyzet *A kereztieni Imadsagos köniube, fol: 248.* – Pázmány a saját egy évvel korábbi munkájára hivatkozik, illetve egészen pontosan az 1606-ban megjelent *Imádságos könyvvel* egy kötetben kiadott *Rövid tanúságra*. Ezt az apologetikus értekezést folyamatos lapszámozással (225 verso–268 recto) kötötték hozzá az imakönyvhöz. Teljes címe: *Reovid tanvsagh, mint ismerhesséc megh az egiügüc, az igaz vallast.* Ennek a könyvnek a 248. verso oldalára hivatkozik.
- 207:900. jegyzet *Supra fol: 55.* – Pázmány itt erre a saját, most íródo munkájára hivatkozik: lásd korábban, az 55. foliót. Pázmány általánosságban utal vissza tartalmilag mind a recto, mind a verso oldalra.
- 208:10 *non nubet* – nem megy férjhez
- 208:11 *aeuquales sunt Angelis* – egyenrangúak az angyalokkal

- 208:902. jegyzet *Fol: 141. 165. et 229.* – Ez az idézet az angyalokhoz való hasonlatosságról szól, Pázmány három hivatkozással is alátámasztja mondandóját. Az első a 140. verso oldalon található, és a házasság nélküli életről szól, ami az angyalokra is jellemző; a második a 165. rectón van, a feltámadáskor hasonlatosak leszünk az angyalokhoz; a harmadik pedig a 229. rectón, amely arról szól, hogy a szentek hasonlóak lesznek az angyalokhoz a feltámadáskor. Pázmány nem szó szerint idéz, tartalmilag összefoglal.
- 208:903. jegyzet *Gyarmath: fol: 141. b.* – Pázmány itt egészen pontosan adja meg a hivatkozás helyét, a 141. verso oldalon található, ám nem idéz szó szerint, tömörít, összevon.
- 209:7 epeséggel – keserőséggel
- 209:904. jegyzet *A folio 115. ad fol: 126.* – Gyarmati Bíró Miklós könyvének 115. recto oldalától a 126. rectóig tartó – több kisebb részből álló – fejezetének címe: „Az Monozloi Andras elenvetesinek avagy bizonsaginak meg feytese, es igaz magyarazattya, az mellyekvel irasanak nyoltzadik reszeben azt akarja bizonitani. Hogy az Szenteknek erettük valo segitsegeknek es esedezeseknek igassaga, nilvan bizonitatik az irasban folio: 217. usque fol: 369.”
- 210:13 Ezechias – Ezekiás vagy Hiszkija más néven, Júdea királya (Kr. e. 716–687), a Templom megtisztítására és a bálványozás megszüntetésére hozott vallási reformokat.
- 210:14 Aaron – Áron ószövetségi alak, Mózes testvére, segítője, a zsidók első főpapja.
- 210:905. jegyzet *A folio 126. ad fol: 129.* – Gyarmati könyvének 126. recto oldalán kezdődő fejezet címe „Mas ellenvetesi Monozloinak, az mellyekvel akarja közönsegesen bizonitani, az Szenteknek erdemet, segitsegül hivasat, es erettünk valo könyörgeseket.” Ez a rész a 128. verso oldalon fejeződik be.
- 210:906. jegyzet *A folio 129. ad fol: 134.* – A 129. recto oldalon kezdődik Gyarmati első felelete, és tart a 134. versőig.
- 210:907. jegyzet *Fol. 133. 134.* – Az idézett szöveg a 133. verso oldalon kezdődik, és a 134. rectón folytatódik, ám Pázmány nem idéz pontosan, összefoglal.
- 211:4 *Dant sine mente sonos.* – Lélek nélkül adnak hangot.

- 211:908. jegyzet *A folio 134. ad fol: 140. Iterum a folio 154 ad folio 156.* – Ennél a résznél ismét több szöveghelyre hivatkozik Pázmány, valamenyeni az ótestamentumi szentekről szól, legfőképpen Dávidról. A 134. verso oldaltól a 140. versóig tartó részben Monoszlóynak a 2., 3. és 4. ellenvetésére ad feleletet Gyarmati.
- 211:910. jegyzet *Fol: 137.* – A hivatkozott szöveg a 137. recto–verso oldalon található. Pázmány némileg kiforgatja Gyarmati eszmefuttatását, mert Gyarmatinál nincs szó Salamonról, sem Dávidnak semmilyen konkrét életeseményéről, hanem Monoszlóynak azzal a tételével vitázik, miszerint néminemű keresztyén doktorok, például Kálvin, azt állítják, hogy néhány bibliai helyen, amelyben Dávid holta utáni dolgokról beszél az írás, Krisztust kell érteni. Monoszlóy szerint három oka van annak, hogy ez nem igaz: 1. Dávid csak életében viselte Krisztus képét; 2. sehol sincs az Írásban, hogy Dávidon Krisztust kell értenünk; 3. Dávid sehol nem nevezetik fiúnak, mindig csak szolgának. Ezekre felel Gyarmati, és próbálja mindezt tagadni, valamint bizonyítani, hogy Dávid lehet Krisztus előképe, de nem konkrét dolgokkal bizonyítja, hanem elméletileg, általánosítva, Pázmány pedig konkretizál.
- 212:11 *immediate* – közepén
- 212:24 Ephraimot es Manassest – Efraim és Manassze ószövetségi alakok, József fiai, akiket megáld Jákob, így ők is Izrael törzsei közé tartozhatnak majd. (Ter 48,1–21)
- 212:26–27 *Inuocetur nomen meum super vos, nomina quoque Patrum meorum Abraham, Isaak.* – „Éljen bennük tovább az én nevem s atyáimé, Ábrahámé és Izsáké.” (Ter 48,16)
- 212:912. jegyzet *A fol: 143. ad fol: 149.* – Az idézett szöveg a 143. verso oldalon található, Pázmány nem szó szerint idéz, tömörít, összevon. A 143. recto oldalon kezdődő fejezet címe: „Első locus az mellyet az Szentek imadasara csigaz Monozloi, Gen. 48.” Ennél a részletnél is megmutatkozik Pázmány bibliai hivatkozási technikája, pontosítja Gyarmati hivatkozását, a következő jegyzetből (212:913) látszik, nála már a versusszám is meg van adva.
- 214:4 LXX fő Sidok forditasabais – A *Septuaginta* (= Hetven) a héber *Biblia* görög fordítása. (Az eredeti görög cím a *Hebdomekonta*.) A *Septuaginta* keletkezéséről az a legenda ismert, hogy a *Talmud* és az ún. *Ariszteasz-levél*

3. JEGYZETEK

szerint 70 vagy 72 zsidó tudós készítette a héber *Biblia* görög fordítását az egyiptomi Pharosz szigetén, Alexandria szomszédságában, II. Ptolemaiosz Philadelphosz (Kr. e. 285–246) utasítására. Bár a rabbik egymástól teljesen elkülönítve dolgoztak, a munkájuk végeztével összehasonlított görög szövegek egymással azonosak voltak.

214:17 *expresse* – nyilvánvalóan

214:21 Eliphas – Elifáz ószövetségi alak, Jób történetében szerepel, vele beszélget Jób (Jób 4,1)

214:914. jegyzet *A fol: 149. ad fol: 153.* – Ebben a részben Jób történetéről olvashatunk, amelyet Gyarmati a 148. verso oldalon kezd el és a 151. versón fejez be. A későbbiekben már nincs szó Jóbról, a 152. rectón Dávidnak a XXXI. zsoltáráról kezd el beszélni, „mellyet az Szenteknek segítségül hivasara üstökenel fogva vonzon Monozloi”. Ez tart a 153. verso oldalig.

214:918. jegyzet *Fol: 143.* – A hivatkozott szöveg a 143. recto oldalon található, Pázmány nem szó szerint idéz, tartalmi összefoglalást ad.

214:919. jegyzet *A fol: 156. ad fol: 168.* – A Pázmány által hivatkozott Monoszlóy-féle 5., 6. és 7. bizonyosság taglalását a 155. verso oldal alján kezdi Gyarmati, és a 168. recto oldalig tart.

215:3 *Hual* valo szollásba – „Ha”-val, vagyis feltételes módban, a dialektika kondicionálisra vonatkozó szabályáról van szó. (Condicionalis nihil probat, nisi conditio impleatur. = A feltételezés sosem valós, hacsak a feltevés nem teljesül.)

215:8 *expresse* – nyilvánvalóan

215:24 *Paar hagimatis* – pórégagymát is – Ez idézet Gyarmati Bíró Miklós könyvéből. Arról van szó, hogy a pogányok mindent imádtak, ami segítette őket, a Napot, Holdat, Csillagokat, de akár a forrásokat, halakat, ökröket stb., vagy „mint az Poeta az Aegyptiusok felől mondgya, hagymat es parhagymat”. A pórégagyma eddig ismert legkorábbi hazai említése 1738-ból való. (TESz III, 255.)

215:27 Onias – Oniász ószövetségi alak, zsidó főpap (1Mak 12)

215:29 *de in particularijs* – részleteiben

215:921. jegyzet *Fol: 158.* – Pázmány nem szó szerint idéz, összefoglalja Gyarmati két oldalát (158. recto–verso), és úgy tömöríti a szöveget, úgy hagy ki részeket, hogy kiforgatja vele Gyarmati mondandójának értelmét.

- 215:922. jegyzet *Fol: 177.* – Az idézett szöveg a 176. verso és a 177. recto oldalon található, Pázmány összevon, tömörít.
- 216:24 *hypotyposissal* – képletesen
- 216:24 *Michaeas* – Ez a Mikeás nem azonos a próféta Mikeással (aki egy évszázaddal későbbi), az ószövetségi *Királyok könyvéből*; ő Acháb uralkodása idején élt. A könyvben Michajehu néven szerepel és vereséget jövendöl Achábnak, aki Ramot ellen készül hadba. A király ezután nemcsak verséget szenved, hanem életét is veszti Ramotnál (1Kir 22,13–28).
- 216:26 Áchabot – Acháb (Kr. e. 9. sz.) ószövetségi alak, Izrael királya (1Kir 16, 17, 18, 21)
- 216:31 Nicanorral – Nikanor (Nicanor) ószövetségi alak, Makkabeus Júdás ellenfele, akit aztán le is győz (2Mak 14, 15).
- 216:923. jegyzet *Fol: 195. 196.* – Itt ismét egy hosszabb fejtegetésre hivatkozik Pázmány, a 195. recto oldal alján kezdődik, a címe: „Negyedik Felelet, azon Machabaeus almara.” Ez a rész a 196. recto oldalig tart. Pázmány összefoglalja nagyjából a három oldalt, kissé át is fogalmazza Gyarmati mondandóját, aki azt mondja: „Uy tudomány ez melynek semmi helt nem kel adnunk.” Pázmány ismételen konkretizál, a jóval általánosabb megfogalmazásból így alakítja a mondatot: „*Machabaeus, Vy, es szokatlan dologrul valo álmat, melyrül a megh vetet köniu emlekezik, nem szükséghe be vennünk.*” Mindezt Gyarmati szájába adva, mintha tőle idézné.
- 217:4 *hypotyposissal* – képletesen
- 217:9 *Helmecezi Pastor* – Pázmány gunyoros hangvételű megjegyzése, Gyarmati Bíró Miklós királyhelmecei prédikátor volt a könyv írása idején.
- 217:12 *Dominus Senior Zemlinensis* – zempléni esperes úr
- 217:20–21 *sic volo, sic iubeo, sit pro ratione voluntas.* – Így akarom, így parancsolom, legyen értelem helyett az akarat.
- 217:925. jegyzet *A fol: 197. ad fol. 242.* – Pázmány ennél a hivatkozásnál túl nagy intervallumot ad meg. A főszövegben említi ennek a saját könyvének a 16. részét, amelynek címe: „Kilencz derek Bizonisaggal megh mvtattatik az Irasbol, hogy a Szentek Tuggiak, es Ertik e vilaghi dolgokat.” (150:2–4) Ez az egyik leghosszabb fejezet a könyvben (150–166), a gazdag ember és Ábrahám példázata a 158. oldalon kezdődik. Ezt a parabolát említi Gyarmati is először (196. verso).

4. MUTATÓK

4.1. A Pázmány által használt művek mutatója
(a nyomtatvány főszövege és jegyzetei szerint)

1. 11. q. 3. can: 43. Si dicamus. Et can: 97. Qui resistit. – *Codex Canonum vetus ecclesiae Romanae* – 84:343. jegyz.
2. A kerezteni Imadságos köniube, fol: 248. – PÁZMÁNY Péter, *Reovid tanvsagh, mint ismerhesséc megh az egiügüc, az igaz vallast, Greczbe*, 1606. – 193:849. jegyz., 207:899. jegyz.
3. Abbas Cap: Licet de Electione – Paul BACHMANN, *Von Ceremonien der Kirchen, das ist, von eusserlichem dienste Gottes [...]*, Leipzig, 1537. – 82:28
4. Ad fratres Inferior: Germaniae. – Desiderius ERASMUS Roterodamus, *Epistola ad fratres inferioris Germaniae* (= *Epistolae*, Basel, 1558.) – 36:98. jegyz.
5. ad Galat: – Martin LUTHER, *Commentarii in Epistolam Pauli ad Galatas*, [Leipzig], 1519. (= *Opera omnia, Tomus quintus*, Wittenberg, 1554.) – 114:483. jegyz.
6. ad Galat: – Sophronius Eusebius HIERONYMUS, *Commentariorum in epistolam Beati Pauli ad Galatas libri tres* – 48:166. jegyz.
7. ad Scapul: – Quintus Septimius Florens TERTULLIANUS, *Ad Scapulam* – 22:17. jegyz.
Ad Serapion S Sanct: → Athan: Ad Serapion: Spirit:
8. ad simpli: quaest: – Aurelius AUGUSTINUS, *De diversis quaestionibus ad Simplicianum* – 155:675. jegyz.
9. Annal: Hieronym: Epist: 103. – Sophronius Eusebius HIERONYMUS, *Ad Paulinum de studio Scripturarum* (53.) – 28:44. jegyz.
10. Ansel: – ANSELMUS Laudunensis, *Enarrationes in Apocalypsin* – 47:154. jegyz.
11. Apol:, Apolo:, Apolog: – Quintus Septimius Florens TERTULLIANUS, *Apologeticum* – 11:8. jegyz., 22:17. jegyz., 23:18. jegyz., 24:28. jegyz., 68:244. jegyz., 84:339. jegyz., 109:456. jegyz.
Apolo: Confess: Aug:, Apolog: Confes: → Augustana Confessio Apologiaia

12. Aragon: 22. q. 83. art. 11. – Petrus de ARAGÓN, *In Secundam Secundae divi Thomae [...] commentaria, de Justitia et Jure*, Salamanticae (Salamanca), 1590. – 118:501. jegyz.
13. Aretam – ARETHAS, *Commentarium in Apocalypsin Graece*, Veronae (Verona), 1532. – 133:584. jegyz.
14. Arist: 8. Ethic: – ARISTOTELES, *Ethicorum libri* – 50:171. jegyz.
15. Aristot: 3. de Anima sup: 39. – ARISTOTELES, *De anima* – 82:330. jegyz.
16. Aristot. 1. Periherm. cap: 1. et 2. – ARISTOTTELES, *Peri Hermeneias* – 80:319. jegyz.
17. Athan: Ad Serapion: Spirit: S. non esse creatur. fol: 350. Tom: 1. Edit: Comelin. – ATHANASIUS Alexandrinus, *Epistulae IV ad Serapionem* – 199:873. jegyz.
18. Athanas: in Euang: de S. Dei para habetur tom: 1 edit: Comelin. – ATHANASIUS Alexandrinus, *Sermo in Evangelium de Sanctissima Deipara annuntiationis etc.* – 172:747. jegyz., 173:756. jegyz.
Aug: Tom: 7. → Contr: Iulia:
19. Augus: epist: 120. ca: 29. – Aurelius AUGUSTINUS, *Honorato ad illius quinque quaestiones* – 127:555. jegyz.
20. Augustana Confessio Apologiaia – *Confessio Augustana*, [Eredeti címen: *Confessio fidei exhibita invictissimo Imperio Carolo V. Caesari Augusto in Comiciis Augustae, Anno M. D. XXX.*] Witebergae (Wittenberg), 1531. – 30:6, 122:515. jegyz., 126:547. jegyz., 136:606. jegyz., 175:771. jegyz.
21. Az vy tudomanioc hamissagarul – PÁZMÁNY Péter, *Az mostan támadt új tudományok hamisságának tíz nyilvánvaló bizonytsága és Rövid intés a török birodalomról és vallásról*, Graecii Styriae (Graz), 1605. – 17:21–22, 38:111. jegyz., 169:721. jegyz.
22. Baron: anno Christi, Baron: Tom: – Cesare BARONIO, *Annales ecclesiastici a Christo nato ad annum 1198*, Romae (Róma), 1588–1607. – 109:452. jegyz., 191:840. jegyz.
23. Baron: Notis ad Martyrolog: 8. Octobr: – Cesare BARONIO, *Martyrologium Romanum ad novam kalendarii rationem, et ecclesiasticae historiae veritatem restitutum*, Romae (Róma), 1586. – 189:830. jegyz.
24. Basil: hom: in 40. Martyr: – BASILILIUS Magnus, *Homilia in quadraginta Martyres* – 174:760. jegyz.

25. Beda – BEDA Venerabilis, *Explanatio Apocalypsis* – 47:154. jegyz.
26. Bellar.: Bellarm.: Bellarmin: – Roberto BELLARMINO, *Disputationes de controversiis Christianae Fidei adversus huius temporis haereticos*, Ingolstadii (Ingolstadt), 1586–1593. – 33:84. jegyz., 40:122. jegyz., 75:280. jegyz., 80:318. jegyz., 87:349. jegyz., 102:423. jegyz., 121:6, 155:674. jegyz., 192:24, 201:886. jegyz.
27. Bernard: Sermo: 13. in Cantic: – BERNARDUS Claraevallensis, *Sermones super Cantica Canticorum* – 34:85. jegyz.
28. Beza in cap: 3. ad Gal: v. 19. – Theodore de BÈZE, *Epistola Pauli ad Galatas = Iesu Christi Domini Nostri Novum Testamentum [...]*, [Genf], 1565. – 114:484. jegyz.
29. Calu. ad Heb. 2. v. 4. – Jean CALVIN, *Joannis Calvini commentarii in epistolam ad Hebraeos*, Genevae (Genf), 1549. – 195:861. jegyz.
Calu.: Caluin.: li.: lib.: libr: → Int.: Inst.: Instit:
30. Caluino Turcis: – William REYNOLDS, *Calvino-turcismus, id est Calvinisticae perfidiae cum Mahumetana collatio et dilucida utriusque sectae confutatio*, Antverpiae (Antwerpen), 1597. – 30:15–16
Can: 1.et 2. Iulij: Episcopi Aegypti ad Foelicem → Concil: Nicaen:
Can: Arabico. → Concil: Nicaen:
31. Canis: lib: 5. Marial – Petrus CANISIUS, *De Maria Virgine incomparabili et Dei Genitrice sacrosancta libri quinque*, Ingolstadii (Ingolstadt), 1577. – 188:825. jegyz., 189:27, 190:832. jegyz., 190:833. jegyz., 191:839. jegyz.
32. Carmin: cont: Marcion: – Quintus Septimius Florens TERTULLIANUS, *Adversus Marcionem* – 155:20–21
33. Cedren: 12 Iustino Imperat: – Georgius CEDRENUS, *Compendium historiarum* – 190:838. jegyz.
34. Cent: – *Ecclesiastica Historia [...] secundum singulas centurias [...] per aliquot studiosos et pios viros in Urbe Magdeburgica*, Basileae (Basel), 1559–1574. – 126:546. jegyz.
35. Chemnicio in Examin: – Martin CHEMNITZ, Lambert DANEAU, *Examen libri de duabus in Christo naturis a Martini Kemnitio conscripti per Lambertum Danaeum*, Genevae (Genf), 1581. – 175:772. jegyz.

36. Christoph Andreas Fischer in hist cellensi – Christoph Andreas FISCHER, *Historiae Ecclesiae Cellensis ad Beatam Virginem*, Viennae (Bécs), 1604. – 189:26, 192:844. jegyz.
37. Chronico Vngarico Ioannis de Thurocz. – THURÓCZI János, *Chronica Hungarorum* – 192:844. jegyz.
38. Chrysost: in 2. Corinth: Hom: 26. – Ioannes CHRYSOSTOMUS, *In epistulam II ad Corinthios* – 174:762. jegyz.
39. Chrysost: Tom: 2. hom. de Diuite. – Ioannes CHRYSOSTOMUS, *De Lazaro et divite* – 161:687. jegyz.
40. Ciu., Ciua., Ciui., Ciuit., Ciuitat. – Aurelius AUGUSTINUS, *De civitate Dei* – 38:113. jegyz., 41:127. jegyz., 45:143. jegyz., 48:163. jegyz., 51:173. jegyz., 51:175. jegyz., 69:248. jegyz., 72:261. jegyz., 75:280. jegyz., 78:302. jegyz., 80:320. jegyz., 96:397. jegyz., 121:513. jegyz., 128:564. jegyz., 148:21, 149:657. jegyz., 161:687. jegyz., 164:705. jegyz., 173:751. jegyz., 173:753. jegyz., 185:811. jegyz., 186:814. jegyz., 189:831. jegyz., 195:6, 196:2, 196:865. jegyz., 201:884. jegyz.
41. Clemens 6. Extrauag: vnigenitus de poenit: – CLEMENS SIXTUS, *In extravagantibus Unigenitus de poenitentia* – 34:86. jegyz.
42. Coc:, Coccium, Coccius Thesaur:, Thesauri – Jodocus COCCIUS, *Thesaurus Catholicus in quo controversiae fidei, iam olim nostraque memoria excitatae S. S. Scripturarum [...] explicantur*, I–II, Coloniae (Köln), 1600–1601. – 121:7, 148:655. jegyz., 155:676. jegyz., 156:678. jegyz., 164:25, 171:737. jegyz., 187:817. jegyz., 192:22–23, 201:887. jegyz.
43. Concil: Calce: – Concilium Chalcedonense (a khalkédóni zsinat határozatai) = Laurentius SURIUS, *Concilia omnia tum generalia tum provincialia atque particularia, quae iam inde ab apostolis usque in praesens habita*, I–IV, Coloniae Agrippinae (Köln), 1567. – 171:740. jegyz., 172:741. jegyz.
44. Concil: Laodicens: – Concilium Laodicense (a laodiceai zsinat határozatai) = Laurentius SURIUS, *Concilia omnia tum generalia tum provincialia atque particularia, quae iam inde ab apostolis usque in praesens habita*, I–IV, Coloniae Agrippinae (Köln), 1567. – 109:456. jegyz., 201:882. jegyz.

45. Concil: Nicaen: – Concilium Nicaenense (a niceai zsinat határozatai) = Laurentius SURIUS, *Concilia omnia tum generalia tum provincialia atque particularia, quae iam inde ab apostolis usque in praesens habita*, I–IV, Coloniae Agrippinae (Köln), 1567. – 183:401. jegyz., 190:833. jegyz.
46. Concil: Trid: – Concilium Tridentinum (a trienti zsinat határozatai) = *Concilium Tridentinum, sub Paulo III. Iulio III. et Pio VIII. Pont. Max. celebratum*, Venetii (Velence), 1574. – 175:772. jegyz.
47. Confess: – Aurelius AUGUSTINUS, *Confessiones* – 73:265. jegyz., 138:618. jegyz.
48. cont: Aduers: legis – Aurelius AUGUSTINUS, *Contra adversarium Legis et Prophetarum* – 69:248. jegyz., 69:249. jegyz.
49. cont: Crescon: – Aurelius AUGUSTINUS, *Contra Cresconium grammaticum Donatistam libri quattor* – 11:6. jegyz., 170:724. jegyz.
50. cont: Epist: Fund. – Aurelius AUGUSTINUS, *Contra epistolam Manichaei quam vocant Fundamenti liber unus* – 184:808. jegyz., 186:815. jegyz., 195:7
51. cont: Faust., Contra Faust: – Aurelius AUGUSTINUS, *Contra Faustum Manichaeum* – 41:127. jegyz., 51:173. jegyz., 67:236. jegyz., 68:242. jegyz., 69:246. jegyz., 75:280. jegyz., 78:302. jegyz., 80:320. jegyz., 173:754. jegyz., 177:776. jegyz., 196:863. jegyz.
Cont: Magyar → Magiari ellen
52. cont: Maxim: Arrian: – Aurelius AUGUSTINUS, *Contra Maximinum Haereticum Arianorum Episcopum* – 170:723. jegyz.
53. cont: Petilian: – Aurelius AUGUSTINUS, *Contra litteras Petiliani* – 167:715. jegyz.
54. Cont: Profan: Voc: Nouit: – VINCENTIUS Lerinensis, *Adversus profanas omnium novitates haereticorum commonitorium* – 167:717. jegyz.
55. Cont: Vigilant: – Sophronius Eusebius HIERONYMUS, *Contra Vigilantium* – 45:141. jegyz., 74:273. jegyz., 138:620. jegyz.
56. Contr: Iulia – Aurelius AUGUSTINUS, *Contra Iulianum* – 27:41. jegyz., 28:42. jegyz.
contra Magyar: → Magiari ellen

57. Coster: de venerat: Sanct: ad: 2. – Francis COSTER, *De veneratione Sanctorum = Enchiridion controversiarum praecipuarum nostri temporis de religione*, Coloniae (Köln), 1585. – 118:501. jegyz.
58. Cypr: de Stella: et Mag: n. 8. – Ernardus BONAÉVALLIS, *De cardinalibus operibus Christi* – 172:744. jegyz.
59. Cyrill: Hieros: Catech: 5. – CYRILLUS Hierosolymitanus, *Catecheses* – 173:749. jegyz., 201:5–6
60. D Thom:; D Thomas – THOMAS Aquinas, *Summa Theologiae* – 32:75. jegyz., 33:84. jegyz., 43:133. jegyz., 44:134. jegyz., 51:176. jegyz.
61. Damas: 4. de Fide – JOHANNES Damascenus, *De fide orthodoxa* – 75:280. jegyz., 149:659. jegyz., 175:7
62. Damas: Orat: 1. de Imagin: – JOHANNES Damascenus, *Oratio 1. de imaginibus* – 50:170. jegyz., 191:840. jegyz.
63. de Anima – ARISTOTELES, *De anima* – 82:330. jegyz.
64. de anima, De Anima – Quintus Septimius Florens TERTULLIANUS, *De anima* – 161:687. jegyz., 162:694. jegyz.
65. de Bapt: – Aurelius AUGUSTINUS, *De baptismo* – 170:726. jegyz., 173:750. jegyz.
66. de Bapt: cont: Donat:; de Baptis: cont: Donat: – Aurelius AUGUSTINUS, *De baptismo contra Donatistas libri septem* – 69:250. jegyz., 116:497. jegyz., 167:716. jegyz.
67. De carne Chri: – Quintus Septimius Florens TERTULLIANUS, *De carne Christi* – 48:165. jegyz.
de Ciuit: → Ciu., Ciua., Ciui., Ciuitat.
68. de Cura pro mort: – Aurelius AUGUSTINUS, *De cura pro mortuis gerenda liber unus* – 38:113. jegyz., 100:19, 100:413. jegyz., 155:21, 155:677. jegyz., 156:679. jegyz., 173:755. jegyz.
69. de Doctr: Christ: – Aurelius AUGUSTINUS, *De doctrina Christiana libri quattuor* – 156:7–8, 201:885. jegyz.
70. de fide – AMBROSIUS Aurelius, *De fide ad Gratianum* – 201:20–21
de glor Mart: → Greg Turonens de glor Mart:
71. De Ieiunio – Quintus Septimius Florens TERTULLIANUS, *De Jejuniis* – 68:245. jegyz.

72. De Mortalitat: – Thascius Caecilius CYPRIANUS, *Liber de mortalitate* – 172:745. jegyz.
73. de Pallio – Quintus Septimius Florens TERTULLIANUS, *De pallio* – 9:1. jegyz.
74. de Persec: Vand: – VICTOR Vitensis, *Commentarius historicus de persecutione Vandalica* – 134:591. jegyz., 174:759. jegyz.
75. de Praescrip:, de Praescript: – Quintus Septimius Florens TERTULLIANUS, *De praescriptione haereticorum* – 10:4. jegyz., 109:453. jegyz., 170:731. jegyz.
76. De Resurrect: – Quintus Septimius Florens TERTULLIANUS, *De resurrectione carnis* – 48:165. jegyz., 162:2
77. de Trinit: – Aurelius AUGUSTINUS, *De Trinitate libri quindecim* – 48:163. jegyz., 48:164. jegyz., 49:169. jegyz., 51:174. jegyz., 80:320. jegyz., 106:445. jegyz.
78. de Trinit. – HILARIUS Pictaviensis, *De Trinitate* – 201:27
79. de utilit: creden, de vtilit: Cred: – Aurelius AUGUSTINUS, *De utilitate credendi* – 184:808. jegyz., 186:815. jegyz., 195:6–7
80. de vera Relig: – Aurelius AUGUSTINUS, *De vera religione liber unus* – 45:141. jegyz.
81. de vnico Bapt: – Aurelius AUGUSTINUS, *De unico baptismo* – 167:715. jegyz.
82. De vnit: Eccles – Thascius Caecilius CYPRIANUS, *Liber de unitate Ecclesiae* – 170:727. jegyz.
83. de Viduis – AMBROSIUS Aurelius, *De viduis* – 134:594. jegyz., 174:767. jegyz.
84. Decad: – Antonio BONFINI, *Rerum Hungaricarum decades IV. et dimidia*, Basiliae (Bázel), 1568. – 189:828. jegyz., 190:836. jegyz.
85. Decretal: Greg: 9. titulo 7. cap: 2. – GREGORIUS, IX., *Decretales* – 85:346. jegyz., 88:355. jegyz.
86. Dial, Dialog: – GREGORIUS Magnus, *Dialogorum libri quattuor* – 101:418. jegyz., 189:831. jegyz., 190:837. jegyz.
87. Diatrib: de Eccl: fol: 9. – PÁZMÁNY Péter, *Diatriba Theologica. De visibili Christi in terris Ecclesia. Adversus posthumum Guilielmi Witakeri [...]*, Graecii Styriae (Graz), 1605. – 170:729. jegyz.

88. Dionys: Areopag: ca: 1. et 2. de Calest: Hieron: – DIONYSIUS Areopagita, *De coelesti hierarchia* – 82:330. jegyz.
89. Disputat: 2. cont: Arrian: – ATHANASIUS Alexandrinus, *Disputationes contra Arrianum in synodo Nicaena* – 200:880. jegyz., 200:881. jegyz.
Dist: 40. Can: S. Papa. → in Gloss: Clement: in proaemio
90. Epipha: initio lib: de Ponderibus – EPIPHANIUS, *De mensuris et ponderibus* – 199:24, 201:4
91. Epist: 17. – Sophronius Eusebius HIERONYMUS, *Epistola XVII. (Seu explanatio fidei ad Cyrillum)* – 74:271. jegyz.
92. Epist: 27. in Epitaph: Paulae – Sophronius Eusebius HIERONYMUS, *Epistola CVIII. (Ad Eustochium virginem, Epitaphium Paulae matris)* – 74:272. jegyz., 99:1–2, 175:769. jegyz.
93. Epist: 39. Festali. in Edit: Comelin. – ATHANASIUS Alexandriensis, *Epistola Festalis 39.* – 200:877. jegyz.
94. Epist: 43. – MAXIMUS Madaurensis, *Epistula ad Augustinum (16.)* – 67:236. jegyz.
95. Epist: 49. q. 3. – Aurelius AUGUSTINUS, *Ad Deogratias* – 69:247. jegyz.
96. Epist: 57 n. 14. De discip: Vir: num: 88. – Thascius Caecilius CYPRIANUS, *Epistolae* – 172:746. jegyz.
97. Epist: 85. – Aurelius AMBROSIUS, *Epistolae* – 73:265. jegyz.
98. Epist: 99. – Aurelius AUGUSTINUS, *Ad Enodium de evangelio mortuis praedicato* – 170:726. jegyz.
99. Epist: 118. – Aurelius AUGUSTINUS, *Ad Ianuarium de consuetudinibus variis regionum* – 170:726. jegyz.
100. Epist. 121. cap: 9. – Aurelius AUGUSTINUS, *Probae viduae diviti quomodo sit orandus Deus* – 127:555. jegyz.
101. Epist: 162. – Aurelius AUGUSTINUS, *Augustinus contra Donatistarum pertinaciam* – 116:497. jegyz.
102. Epist: ad Riparium – Sophronius Eusebius HIERONYMUS, *Epistola ad Riparium* – 45:141. jegyz.
103. Epist: Theolog:, Epist: 81. Theologica., Epist: 83. Theologia. – Theodore de BÈZE, *Epistolarum theologiarum Theodori Bezae Vazelii*, Genevae (Genf), 1573. – 29:50. jegyz., 137:610. jegyz., 169:722. jegyz., 170:730. jegyz.

104. Euagr lib – EVAGRIUS Scholasticus, *Historia ecclesiastica* – 188:824. jegyz., 188:826. jegyz., 190:834. jegyz., 190:838. jegyz.
105. Euseb. 6. demonst: Euang: – EUSEBIUS Caesariensis, *Demonstratio Evangelica* – 201:21–22
106. Euseb: 6. hist: – EUSEBIUS Caesariensis, *Historia ecclesiastica* – 74:269. jegyz., 121:2, 176:775. jegyz., 187:820. jegyz., 201:7–8
107. Euseb: 7. Praepar: – EUSEBIUS Caesariensis, *Praeparatio Evangelica* – 172:748. jegyz.
108. Euthym: in Lucae – EUTHYMIUS Zigabenus, *Commentarius in quatuor Evangelia* – 161:688. jegyz.
Feuar: → In Iren:
109. Gab: Vasq: 1. part tom: 2 disp: 185. – Gabriel VÁSQUEZ, *Commentariorum ac disputationum in primam partem Sancti Thomae*, I–II, Alcalá, 1598. – 48:166. jegyz.
110. Gab: Vasq: lib: 1. de Adorat: disp: 4. cap: 2. – Gabriel VÁSQUEZ, *De cultu adorationis libri tres et disputationes duae contra errores Felicis et Elipandi*, Alcalá, 1594. – 118:501. jegyz.
111. Gen: 6. v. 13 ca 9. v. 22. 24. – Jean CALVIN, *In librum Geneseos commentaries*, Genevae (Genf), 1554. – 122:521. jegyz.
112. Genes: fol: 253. edit: Norimb: an: 1550. apud Ioannem Montanum. – Martin LUTHER, *In Genesin Enarrationes*, Norimbergae (Nürnberg), 1550. – 30:63. jegyz.
Glossa li: 1. Decretal: Gregor: 9. Titul: 7. De translat. Episcop: cap: 3. → Decretal: Greg: 9.
113. Greg: hom: 8. in Euang: – GREGORIUS Magnus, *Homiliarum in Evangelia libri duo* – 47:154. jegyz., 175:8
114. Greg Turonens de glor Mart: – GREGORIUS Turonensis, *De gloria martyrum libri duo* – 190:838. jegyz., 192:21–22
115. Gyar:, Gyarm, Gyarmath:, Gyarmathi – GYARMATI BÍRÓ Miklós, *Keresztyeni felelet Monozloi Andras Vesperini Püspök, es Posoni Praepost könyve ellen, az mellyet irt, De Invocatione, & Veneratione Sanctorum, az az, az mint ő fordittyta, Az Szentek hozzank valo segitsegekrül, valoba kedig, az mint egész irasabul megh tetzik, az Szenteknek segitsegekrül,*

segitsegül hivasokrol, erdemes közbenjarasokrul, esedezesekrül, es szoszolasokrul, ket reszben osztattatot, es irattatot, Debeczenben, 1598. – passim

Habetur Tomo 14. Tract: Illustr: Iurisconsult: → Troilus Maluetius in Tractatu de Canoniz:

116. Hiero: Epist: 17. cap: 5. – Sophronius Eusebius HIERONYMUS, *Epistula Paulae et Eustochii ad Marcellam (44.)* – 74:271. jegyz.
117. Hieron: Ep: 111 – Sophronius Eusebius HIERONYMUS, *Praefatio in librum Iudith* – 148:656. jegyz.
118. Histor: Relig: – THEODORETUS Cyrrhi Episcopus, *Historia religiosa* – 73:263. jegyz.
119. hom: 26. de S. Mamante. – BASILIUS Magnus, *Homilia de Martyre Mamante* – 74:267. jegyz., 174:760. jegyz.
120. Homil: 3. in Cantica. – ORIGENES, *Homiliae in Cantica* – 172:743. jegyz.
121. Homil: 66. ad Popul: – Ioannes CHRYSOSTOMUS, *Ad populum Antiochenum* – 174:762. jegyz.
122. Ignat Epist. ad Hieronem. – PSEUDO-IGNATIUS, *Epistola ad Heronem* – 196:864. jegyz.
123. Illo Tomo 6. Bibliot: fol: 26. – Margarinus de la BIGNE, *Sacrae Bibliothecae sanctorum patrum seu scriptorum ecclesiasticorum*, Parisiis (Párizs), 1589. – 177:778. jegyz.
- In 3. Edit: Genitans Herueti Tom: 1. Concil: Edit: Colonie: anno 1567. → Concil: Laodicens:
124. In Assertione Articuli 27 damnati a Leone – Martin LUTHER, *Assertio omnium articulorum M. Lutheri per bullam Leonis X. novissimam damnatorum*, Wittembergae (Wittenberg), 1520. – 30:60. jegyz.
125. In Authent: Collat: 2. Tit: 4. Nouella 8. – I. JUSTINIANUS, *Authenticae seu novellae constitutiones Domini Iustiniani Sacratissimi Principis, Leonis et quorundam aliorum imperatorum*, Francofurti ad Moenum (Frankfurt am Main), 1587. – 78:300. jegyz.
126. In Epistol: pro Concil: Chalced: fol: 234. – *Epistulae quae Chalcedoniensi Concilio praemittuntur* – 172:741. jegyz.

127. in Gloss: Clement: in proaemio – Giovanni D'ANDREA, *Constitutiones Clementinae cum glossa ordinaria Johannis Andreae et cum glossulis marginalibus* – 82:22–23, 83:4–5, 87:17–18
128. in Harmonia Lucae, Ioan: – Jean CALVIN, *Harmonia ex evangelistis tribus composita, Matthaeo, Marco, et Luca, commentariis Ioannis Calvini exposita [...] eiusdem in Iohannem evangelistam commentarius [...]*, Genevae (Genf), 1563. – 39:116. jegyz., 47:155. jegyz., 119:502. jegyz., 161:689. jegyz.
129. in Iren: – François FEUARDENT, *Sancti Irenaei Lugdunensis episcopi adversus Valentini similium haereticorum haereses libri quinque*, Parisiis (Párizs), 1576. – 109:454. jegyz., 162:692. jegyz.
130. in praefatione Psychopan: – Jean CALVIN, *Vivere apud Christum non dormire animis sanctos, qui in fide Christi decedunt, assertio, (Psychopannychia)*, Argentorati (Strasbourg), 1542. – 30:14
131. in Psal: 108. initio 2. Exposit: – Aurelius AUGUSTINUS, *Enarrationes in Psalmos* – 110:461. jegyz.
132. in Psal:, Psalm: – HILARIUS Pictaviensis, *Tractatus super Psalmos* – 128:563. jegyz., 134:14, 175:6, 201:7
133. in Psalm: – BASILIUS Magnus, *Homiliae in Psalmos* – 134:14
134. In Synops: fol. 100 § libr: Hierem: – ATHANASIVS Alexandriensis, *Synopsis totius Sanctae Scripturae Novi ac veteris instrumenti* – 200:878. jegyz.
135. In vita Hierem: – DOROTHEUS Tyrius, *Synopsis, apostolorum et prophetarum vitas complectens* – 74:268. jegyz.
136. In vita Hierem: – EPIPHANIUS, *Vita Hieremiae* – 74:268. jegyz.
137. Int., Inst., Instit: – Jean CALVIN, *Institutio religionis Christianae*, Genevae (Genf), 1536. – 13:21, 30:58. jegyz., 31:66. jegyz., 36:97. jegyz., 37:101. jegyz., 38:115. jegyz., 47:155. jegyz., 67:241. jegyz., 122:516. jegyz., 126:548. jegyz., 131:571. jegyz., 131:574. jegyz., 135:597. jegyz., 135:598. jegyz., 136:603. jegyz., 136:607. jegyz., 142:636. jegyz., 170:728. jegyz., 171:738. jegyz., 175:773. jegyz.
- Iodocus Coccius Tom: 1. Thesauri → Coc:, Coccium, Coccius Thesaur:, Thesauri

138. Iren., Irenae: – IRENAEUS, *Adversus haereses* – 31:69. jegyz., 109:454. jegyz., 161:690. jegyz., 162:691. jegyz., 162:692. jegyz., 172:742. jegyz., 178:23, 182:797. jegyz.
139. Isai – Sophronius Eusebius HIERONYMUS, *Commentariorum in Isaiam prophetam libri duodeviginti* – 97:407. jegyz.
140. *Iust: de Iure Natur:* – JUSTINIANUS, I., *Institutiones* – 85:25
141. Iustin: quae: 60. ad Orthodox: – PSEUDO-IUSTINUS, *Quaestiones et Responsiones ad Orthodoxus* – 162:693. jegyz.
142. Lásd num. 19. – GREGORIUS Nazianzenus, *Oratio III. (Adversus Iulianum Imperatorem prior inuectiua)* – 188:823. jegyz.
143. Laurent: Humfred: cont: 1. Ration: Campia: – Lawrence HUMPHREY, *Iesuitismi pars secunda, puritanopapismi, seu doctrinae Iesuiticae aliquot Rationibus ab Edmundo Campiano comprehensae, et Ioanne Duraeo defensae, confutatio [...]*, Londini (London), 1584. – 30:59. jegyz.
144. Leo Serm: 5. de Epiphan: – LEO Magnus, *Sermones* – 134:14
145. Lib: 1. Caeremonial: Sect: 7. in Benedict: gladij. – *Sacrarum ceremoniarum sive rituum ecclesiasticorum sanctae Romanae Ecclesiae libri tres*, Romae (Róma), 1560. – 89:359. jegyz.
Lib: 2. de Donat: Constant: → Steuchus de donat: Constant:
Lib: 6. de Baptis: cont: Donat: → de Bapt: cont: Donat:
146. lib: de Haeresib: in Haeres: Epicur: – EPIPHANIUS, *Liber de haeresibus* – 201:883. jegyz.
147. Magiari ellen – PÁZMÁNY Péter, *Felelet Magyari István sárvári prédikátornak az ország romlása okairul írt könyvére*, Nagyszombat, 1603. – 34:1–2, 45:136. jegyz., 75:279. jegyz., 78:303. jegyz., 79:309. jegyz., 80:318. jegyz., 82:2–3, 91:372. jegyz., 113:477. jegyz., 183:799. jegyz., 210:24–25, 211:1
148. Medit:, Meditas. – Aurelius AUGUSTINUS, *Meditationum* – 134:590. jegyz., 173:757. jegyz.
149. Moral: – GREGORIUS Magnus, *Moralia in Iob* – 52:16–19, 101:414. jegyz.
150. Nazian: edit: Billy: Orat: 32. – GREGORIUS Nazianzenus, *Oratio XXXII. (Oratio in praesentia CI. Episcoporum habita)* – 134:592. jegyz.
151. Nazian: In fine Orat: 18 – GREGORIUS Nazianzenus, *Oratio XVIII. (In laudem Sancti Cypriani martyris)* – 174:761. jegyz., 188:822. jegyz.

152. Nazian: Orat: 3. quae est in I. in Iulian: – GREGORIUS Nazianzenus, *Oratio III. (Adversus Iulianum Imperatorem prior inuectiua)* – 188:821. jegyz.
153. Nazian: orat: 12. – GREGORIUS Nazianzenus, *Oratio XII. (De pace post reconciliationem Monachorum oratio prima, post silentium, praesente patre habita)* – 138:621. jegyz.
154. Niceph: li; lib; libr: – Callistus Xanthopulus NICEPHORUS, *Ecclesiasticae historiae libri decem et octo* – 66:227. jegyz., 77:298. jegyz., 188:824. jegyz., 188:826. jegyz., 190:834. jegyz., 190:835. jegyz., 190:838. jegyz., 191:840. jegyz.
155. Num: – ORIGENES, *Homiliae in Numeros* – 172:743. jegyz.
156. Orat: 2. praepa: ad Missam in fine, habetur post libr: de dignit: Sacerdot: – AMBROSIUS Aurelius, *Precationes duae hactenus Ambrosio attributae, precatio secunda in praeparatione ad Missam* – 175:768. jegyz.
157. Orat: 20. circa med: n. 48. – GREGORIUS Nazianzenus, *Oratio XX. (Funeris oratio in laudem Basilii Magni Caesariensis Archiepiscopi)* – 174:761. jegyz.
158. Orat: 21. in fine. – GREGORIUS Nazianzenus, *Oratio XXI. (In laudem Magni Athanasii Archiepiscopi Alexandrini oratio)* – 174:761. jegyz.
159. Orig: hom: 1. Ezechiel – ORIGENES, *Homiliae in Ezechielem* – 134:593. jegyz.
160. Orig: lib: 2 in Iob – PSEUDO-ORIGENES, *Commentarius in Iob* – 172:743. jegyz.
161. Pamel: in Epist: 34. Cypriani. – Thascius Caecilius CYPRIANUS, *Epistolae = D. Caecilii Cypriani Carthaginensis [...] Opera. [...] Adnotationes Iacobi Pamelij*, Antverpiae (Antwerpen), 1589. – 121:510. jegyz.
162. Pamel: in Tertull: De Anima n. 94. – Quintus Septimius Florens TERTULLIANUS, *De anima = Q. Septimii Florentis Tertulliani [...] Operum tomus tertius. Qui complectitur scripta adversus haereseis, cum suis argumentis et adnotationibus, per Iacobum Pamelium*, Parisiis (Párizs), 1584. – 109:454. jegyz., 162:694. jegyz.
163. Paul Diaconus 18 histor: – PAULUS Diaconus, *Historia Longobardorum* – 188:825. jegyz.
164. Plin – Caius Secundus PLINIUS Maior, *Naturalis historiae libri XXXVII.* – 9:2. jegyz.

165. Plut: in praecept: connubial – PLUTARCHUS, *Praecepta coniugalia* = *Moralia* – 16:10. jegyz.
166. Praeteolum in Elencho haeresum. – Gabriel de PRÉAU, *De vitis, sectis et dogmatibus omnium Haereticorum, [...] elenchus alphabeticus*, Coloniae (Köln), 1569. – 30:61. jegyz., 175:770. jegyz.
167. Rib:; Riberam in cap: 3. Ionae v. 29. – Francisco de RIBERA, *In sacram beati Ioannis Apostoli et Euangelistae Apocalypsin commentarii*, Antverpiae (Antwerpen), 1585. – 96:398. jegyz., 133:584. jegyz.
168. Richard: lib: 1. de Trinit. – RICHARDUS de S. Victor, *De Trinitate* – 192:845. jegyz.
169. Ruffin: lib: – RUFINUS Tyrannius, *Historia ecclesiastica* – 83:333. jegyz., 174:766. jegyz.
170. Rupertus in Apocalyp: 19. – RUPERTUS Tuitiensis, *Commentaria in Apocalypsim* – 47:154. jegyz.
171. Sabellic: rerum venetar: Decad: – Marcantonio SABELLICO, *Historiae rerum Venetarum ab urbe condita libri XXXIII. in IV. decades distributi*, Venezia (Velenca), 1487. – 189:829. jegyz.
Serm: 2. de Annunciat: → Athanas: in Euang: de S. Dei para
172. Serm: de S. Petro et Paulo – Aurelius AUGUSTINUS, *Sermones de Novo Testamento* – 121:511. jegyz.
173. Serm: de verb: Apostol: – Aurelius AUGUSTINUS, *Sermones de verbis Apostoli* – 173:752. jegyz.
174. Sermo: de verbis Domini – Aurelius AUGUSTINUS, *Sermones de verbis Domini* – 46:144. jegyz.
175. Sermone 91. – AMBROSIUS Aurelius, *Sermones* – 73:266. jegyz.
Session: 21. c. 2. → Concil: Trid:
176. Sleidan: lib: 1. Histor: – Johannes SLEIDANUS, *Historiae ecclesiasticae nostri temporis libri XVII*, Coloniae (Köln), 1558. – 84:344. jegyz.
177. Soari: 3. p. q. 21. disp: – Francisco SUAREZ, *Disputationes Metaphysicae*, Salamanca, 1597. – 118:501. jegyz.
178. Socrat historiae Eccles – SOCRATES Scholasticus, *Historia ecclesiastica* – 10:5. jegyzet., 183:800. jegyz.
179. Sozom: libr: – SOZOMENUS, *Historia Ecclesiastica* – 74:270. jegyz., 74:274. jegyz., 174:765. jegyz., 183:800. jegyz., 187:818. jegyz.

180. Steuchus de donat: Constant: – Augustinus STEUCHUS, *Contra Laurentium Vallam de falsa donatione Constantini*, Lugduni (Lyon), 1547. – 82:25–26, 83:335. jegyz.
Praesc: → de Praescrip:, de Praescript:
181. Theodo: lib: 5. hist: – THEODORETUS Cyrri Episcopus, *Historia ecclesiastica* – 74:274. jegyz., 174:764. jegyz., 187:819. jegyz.
182. Theodor: in c. 2. ad Coloss: – THEODORETUS Cyrri Episcopus, *Interpretatio epistulae ad Colossenses* – 109:455. jegyz.
183. Theodoretus in cap: 2. Baruch – THEODORETUS Cyrri Episcopus, *Commentarii in Jeremiam prophetam, Baruch, et Lamentationes* – 201:21, 202:19–20
184. Theodor: lib 8. de Curand: Graecor. affection: sub fine. – THEODORETUS Cyrri Episcopus, *Graecorum affectionum curatio* – 73:262. jegyz.
185. Theol: Caluin: – Konrad SCHLÜSSELBURG, *Theologiae calvinistarum libri tres*, Francofurti ad Maenum (Frankfurt am Main), 1592. – 119:502. jegyz.
186. Theoma:, Theomac:, Theomach:, Theomachiae – François FEUARDENT, *Theomachia Calvinistica, sedecim libris profligata, quibus mille et quadringenti huius sectae novissimae errores, quorum magna pars nunc primum e suis latebris eruitur, diligenter excutiuntur et refelluntur*, Parisiis (Párizs), 1604. – 30:15, 30:62. jegyz., 31:69. jegyz., 39:119. jegyz., 121:7, 122:520. jegyz., 125:541. jegyz., 126:546. jegyz., 127:556. jegyz., 177:777. jegyz., 177:779. jegyz.
187. Tolet: Ioan: 16. annot: 35. – Francisco de TOLEDO, *In Sacrosanctum Ioannis Evangelium Commentarii*, Coloniae (Köln), 1589. – 118:501. jegyz.
Tom: 1 lib: de Human: Nat: Suscept: folio 477. Et Desp: cont: Arr: in Nicaena Synodo fol 92. In fine Synop: fol: 134. → Disputat: 2. cont: Arrian:
188. Tom: 1. lat: Wit: anno 1545 per Ioan Lufft – Martin LUTHER, *Tomus primus operum omnium reverendi Domini Martini Lutheri, Doctoris Theologiae: [...] Continens scripta primi triennii, ab eo tempore, quo primum controversia de indulgentijs mota est [...]*, Witebergae (Wittenberg), 1545. – 25:31. jegyz.

189. Torsellin. lib. 2. cap. 6. hist. Lauret. – Oratio TORSELLINI, *Lauretanae historiae libri quinque*, Moguntiae (Mainz), 1598. – 191:843. jegyz.
190. Tract: 84. in Ioan: – Aurelius AUGUSTINUS, *In evangelium Ioannis tractatus CXXIV* – 173:749. jegyz.
191. Troilus Maluetius in Tractatu de Canoniz: Sanctor: dub: 3. – Troilo MALVEZZI, *Tractatus non infestivus de sanctorum canonizatione*, Venetiis (Velenca), 1584. – 83:11–12, 90:16, 90:371. jegyz.
192. Tubingens. disput: de Inuoc: Sanctor: – Stephan GERLACH, *Disputatio de Invocatione Sanctorum*, Tubingensi (Tübingen), 1592. – 30:58. jegyz.
193. Vide Pinedan Iob – Ioannis PINEDA, *Commentariorum in Iob libri tredecim*, Coloniae Agrippinae (Köln), 1605. – 214:917. jegyz.
194. Vieg: – Brás VIEGAS, *Commentarii Exegetici in Apocalypsim Ioannis Apostoli*, Eborae (Évora), 1601. – 133:584. jegyz.
Vy tudom hamissagarul. → Az vy tudomanioc hamissagarul
195. Zonar. Tomo 3. Annal. – Ioannes ZONARAS, *Annales ab orbe condito usque annum 1118 (Epitomé hisztorión)* – 28:43. jegyz., 191:841. jegyz.

4.2. A Pázmány által használt művek mutatója (szerzők szerint)

- AMBROSIUS Aurelius, *De fide ad Gratianum* – 70.
AMBROSIUS Aurelius, *De viduis* – 83.
AMBROSIUS Aurelius, *Precationes duae hactenus Ambrosio attributae, precatio secunda in praeparatione ad Missam* – 156.
AMBROSIUS Aurelius, *Sermones* – 175.
AMBROSIUS, Aurelius, *Epistolae* – 97.
ANSELMUS Laudunensis, *Enarrationes in Apocalypsin* – 10.
ARAGÓN, Petrus de, *In Secundam Secundae divi Thomae [...] commentaria, de Justitia et Jure*, Salamanca, 1590. – 12.
ARETHAS, *Commentarium in Apocalypsin Graece*, Verona, 1532. – 13.
ARISTOLTELES, *Peri Hermeneias* – 16.
ARISTOTELES, *De anima* – 15.
ARISTOTELES, *De anima* – 63.
ARISTOTELES, *Ethicorum libri* – 14.
ATHANASIUS Alexandriensis, *Epistola Festalis 39.* – 93.
ATHANASIUS Alexandriensis, *Synopsis totius Sanctae Scripturae Novi ac veteris instrumenti* – 134.
ATHANASIUS Alexandrinus, *Disputationes contra Arrianum in synodo Nicæna* – 89.
ATHANASIUS Alexandrinus, *Epistolae IV ad Serapionem* – 17.
ATHANASIUS Alexandrinus, *Sermo in Evangelium de Sanctissima Deipara annuntiationis etc.* – 18.
AUGUSTINUS, Aurelius, *Ad Deogratias* – 95.
AUGUSTINUS, Aurelius, *Ad Enodium de evangelio mortuis praedicato* – 98.
AUGUSTINUS, Aurelius, *Ad Ianuarium de consuetudinibus variis regionum* – 99.
AUGUSTINUS, Aurelius, *Augustinus contra Donatistarum pertinaciam* – 101.
AUGUSTINUS, Aurelius, *Confessiones* – 47.
AUGUSTINUS, Aurelius, *Contra adversarium Legis et Prophetarum* – 48.
AUGUSTINUS, Aurelius, *Contra Cresconium grammaticum Donatistam libri quattuor* – 49.
AUGUSTINUS, Aurelius, *Contra epistolam Manichaei quam vocant Fundamenti liber unus* – 50.

4. MUTATÓK

- AUGUSTINUS, Aurelius, *Contra Faustum Manichaeum* – **51**.
- AUGUSTINUS, Aurelius, *Contra Iulianum* – **56**.
- AUGUSTINUS, Aurelius, *Contra litteras Petiliani* – **53**.
- AUGUSTINUS, Aurelius, *Contra Maximinum Haereticum Arianorum Episcopum* – **52**.
- AUGUSTINUS, Aurelius, *De baptismo* – **65**.
- AUGUSTINUS, Aurelius, *De baptismo contra Donatistas libri septem* – **66**.
- AUGUSTINUS, Aurelius, *De civitate Dei* – **40**.
- AUGUSTINUS, Aurelius, *De cura pro mortuis gerenda liber unus* – **68**.
- AUGUSTINUS, Aurelius, *De diversis quaestionibus ad Simplicianum* – **8**.
- AUGUSTINUS, Aurelius, *De doctrina Christiana libri quattuor* – **69**.
- AUGUSTINUS, Aurelius, *De Trinitate libri quindecim* – **77**.
- AUGUSTINUS, Aurelius, *De unico baptismo* – **81**.
- AUGUSTINUS, Aurelius, *De utilitate credendi* – **79**.
- AUGUSTINUS, Aurelius, *De vera religione liber unus* – **80**.
- AUGUSTINUS, Aurelius, *Enarrationes in Psalmos* – **131**.
- AUGUSTINUS, Aurelius, *Honorato ad illius quinque quaestiones* – **19**.
- AUGUSTINUS, Aurelius, *In evangelium Ioannis tractatus CXXIV* – **190**.
- AUGUSTINUS, Aurelius, *Meditationum* – **148**.
- AUGUSTINUS, Aurelius, *Probae viduae diviti quomodo sit orandus Deus* – **100**.
- AUGUSTINUS, Aurelius, *Sermones de Novo Testamento* – **172**.
- AUGUSTINUS, Aurelius, *Sermones de verbis Apostoli* – **173**.
- AUGUSTINUS, Aurelius, *Sermones de verbis Domini* – **174**.
- BACHMANN, Paul, *Von Ceremonien der Kirchen, das ist, von eusserlichem dienste Gottes [...]*, Leipzig, 1537. – **3**.
- BARONIO, Cesare, *Annales ecclesiastici a Christo nato ad annum 1198*, Róma, 1588–1607. – **22**.
- BARONIO, Cesare, *Martyrologium Romanum ad novam kalendarii rationem, et ecclesiasticae historiae veritatem restitutum*, Róma, 1586. – **23**.
- BASILIIUS Magnus, *Homilia de Martyre Mamante* – **119**.
- BASILIIUS Magnus, *Homiliae in Psalmos* – **133**.
- BASILIIUS Magnus, *Homilia in quadraginta Martyres* – **24**.
- BEDA Venerabilis, *Explanatio Apocalypsis* – **25**.

- BELLARMINO, Roberto, *Disputationes de controversiis Christianae Fidei adversus huius temporis haereticos*, Ingolstadt, 1586–1593. – **26.**
- BERNARDUS Claraevallensis, *Sermones super Cantica Canticorum* – **27.**
- BÈZE, Theodore de, *Epistola Pauli ad Galatas = Iesu Christi Domini Nostri Novum Testamentum [...]*, [Genf], 1565. – **28.**
- BÈZE, Theodore de, *Epistolarum theologiarum Theodori Bezae Vazelii*, Genf, 1573. – **103.**
- BIGNE, Margarinus de la, *Sacrae Bibliothecae sanctorum patrum seu scriptorum ecclesiasticorum*, Párizs, 1589. – **123.**
- BONAEVALLIS, Ernaldus, *De cardinalibus operibus Christi* – **58.**
- BONFINI, Antonio, *Rerum Hungaricarum decades IV. et dimidia*, Bázél, 1568. – **84.**
- CALVIN, Jean, *Harmonia ex evangelistis tribus composita, Matthaeo, Marco, et Luca, commentariis Ioannis Calvini exposita [...]* eiusdem in Iohannem evangelistam commentarius [...], Genf, 1563. – **128.**
- CALVIN, Jean, *In librum Geneseos commentaries*, Genf, 1554. – **111.**
- CALVIN, Jean, *Institutio religionis Christianae*, Genf, 1536. – **137.**
- CALVIN, Jean, *Joannis Calvini commentarii in epistolam ad Hebraeos*, Genf, 1549. – **29.**
- CALVIN, Jean, *Vivere apud Christum non dormire animis sanctos, qui in fide Christi decedunt, assertio, (Psychopannychia)*, Strasbourg, 1542. – **130.**
- CANISIUS, Petrus, *De Maria Virgine incomparabili et Dei Genitrice sacrosancta libri quinque*, Ingolstadt, 1577. – **31.**
- CEDRENIUS, Georgius, *Compendium historiarum* – **33.**
- CHEMNITZ, Martin, DANEAU, Lambert, *Examen libri de duabus in Christo naturis a Martini Kemnitio conscripti per Lambertum Danaeum*, Genf, 1581. – **35.**
- CHRYSOSTOMUS, Ioannes, *Ad populum Antiochenum* – **121.**
- CHRYSOSTOMUS, Ioannes, *De Lazaro et divite* – **39.**
- CHRYSOSTOMUS, Ioannes, *In epistulam II ad Corinthios* – **38.**
- CLEMENS Sixtus, *In extravagantibus Unigenitus de poenitentia* – **41.**
- COCCIUS, Jodocus, *Thesaurus Catholicus in quo controversiae fidei, iam olim nostraque memoria excitatae S. S. Scripturarum [...] explicantur*, I–II, Köln, 1600–1601. – **42.**

- Codex Canonum vetus ecclesiae Romanae* – **1**.
- Concilium Tridentinum, sub Paulo III. Iulio III. et Pio IIII. Pont. Max. celebratum*, Velence, 1574. – **46**.
- Confessio Augustana* [Eredeti címen: *Confessio fidei exhibita invictissimo Imperio Carolo V. Caesari Augusto in Comiciis Augustae, Anno M. D. XXX.*], Wittenberg, 1531. – **20**.
- COSTER, Francis, *De veneratione Sanctorum = Enchiridion controversiarum praecipuarum nostri temporis de religione*, Köln, 1585. – **57**.
- CYPRIANUS, Thascius Caecilius, *Epistolae* – **96**.
- CYPRIANUS, Thascius Caecilius, *Epistolae = D. Caecilii Cypriani Carthaginensis [...] Opera. [...] Adnotationes Iacobi Pamelij*, Antwerpen, 1589. – **161**.
- CYPRIANUS, Thascius Caecilius, *Liber de mortalitate* – **72**.
- CYPRIANUS, Thascius Caecilius, *Liber de unitate Ecclesiae* – **82**.
- CYRILLUS Hierosolymitanus, *Catecheses* – **59**.
- D'ANDREA, Giovanni, *Constitutiones Clementinae cum glossa ordinaria Johannis Andreae et cum glossulis marginalibus* – **127**.
- DIONYSIUS Areopagita, *De coelesti hierarchia* – **88**.
- DOROTHEUS Tyrius, *Synopsis, apostolorum et prophetarum vitas complectens* – **135**.
- Ecclesiastica Historia [...] secundum singulas centurias [...] per aliquot studiosos et pios viros in Urbe Magdeburgica*, Basel, 1559–1574. – **34**.
- EPIPHANIUS, *De mensuris et ponderibus* – **90**.
- EPIPHANIUS, *Liber de haeresibus* – **146**.
- EPIPHANIUS, *Vita Hieremiae* – **136**.
- Epistolae quae Chalcedoniensi Concilio praemittuntur* – **126**.
- ERASMUS Roterodamus, Desiderius, *Epistola ad fratres inferioris Germaniae* (= *Epistolae*, Basel, 1558.) – **4**.
- EUSEBIUS Caesariensis, *Demonstratio Evangelica* – **105**.
- EUSEBIUS Caesariensis, *Historia ecclesiastica* – **106**.
- EUSEBIUS Caesariensis, *Praeparatio Evangelica* – **107**.
- EUTHYMIUS Zigabenus, *Commentarius in quatuor Evangelia* – **108**.
- EVAGRIUS Scholasticus, *Historia ecclesiastica* – **104**.

- FEUARDENT, François, *Sancti Irenaei Lugdunensis episcopi adversus Valentini similium aeteticorum haereses libri quinque*, Parisiis (Párizs), 1576. – **129.**
- FEUARDENT, François, *Theomachia Calvinistica, sedecim libris profligata, quibus mille et quadringenti huius sectae novissimae errores, quorum magna pars nunc primum e suis latebris eruitur, diligenter excutuntur et refelluntur*, Parisiis (Párizs), 1604. – **186.**
- FISCHER, Christoph Andreas, *Historiae Ecclesiae Cellensis ad Beatam Virginem*, Bécs, 1604. – **36.**
- GERLACH, Stephan, *Disputatio de Invocatione Sanctorum*, Tübingen, 1592. – **192.**
- GREGORIUS Magnus, *Dialogorum libri quattuor* – **86.**
- GREGORIUS Magnus, *Homiliarum in Evangelia libri duo* – **113.**
- GREGORIUS Magnus, *Moralia in Iob* – **149.**
- GREGORIUS Nazianzenus, *Oratio III. (Adversus Iulianum Imperatorem prior inuectiua)* – **152.**
- GREGORIUS Nazianzenus, *Oratio III. (Adversus Iulianum Imperatorem prior inuectiua)* – **142.**
- GREGORIUS Nazianzenus, *Oratio XII. (De pace post reconciliationem Monachorum oratio prima, post silentium, praesente patre habita)* – **153.**
- GREGORIUS Nazianzenus, *Oratio XVIII. (In laudem Sancti Cypriani martyris)* – **151.**
- GREGORIUS Nazianzenus, *Oratio XX. (Funebris oratio in laudem Basilii Magni Caesariensis Archiepiscopi)* – **157.**
- GREGORIUS Nazianzenus, *Oratio XXI. (In laudem Magni Athanasii Archiepiscopi Alexandrini oratio)* – **158.**
- GREGORIUS Nazianzenus, *Oratio XXXII. (Oratio in praesentia Cl. Episcoporum habita)* – **150.**
- GREGORIUS Turonensis, *De gloria martyrum libri duo* – **114.**
- GREGORIUS, IX., *Decretales* – **85.**
- GYARMATI BIRÓ Miklós, *Keresztyeni felelet Monozloi Andras Vesperini Püspök, es Posoni Praepost könyve ellen, az mellyet irt, De Invocatione, & Veneratione Sanctorum, az az, az mint ő fordittya, Az Szentek hozzánk való segítsegekrül, valoba kedig, az mint egesz irasabul megh*

- tetzi, az Szenteknek segítésekrül, segítségül hivasokrol, erdemes közbenjarasokrol, esedezesekrül, es szoszolasokrol, ket reszben osztattatot, es irattatot, Debeczenben, 1598. – **115.**
- HIERONYMUS, Sophronius Eusebius *Commentariorum in Isaiam prophetam libri duodeviginti* – **139.**
- HIERONYMUS, Sophronius Eusebius, *Ad Paulinum de studio Scripturarum* (53.) – **9.**
- HIERONYMUS, Sophronius Eusebius, *Commentariorum in epistolam Beati Pauli ad Galatas libri tres* – **6.**
- HIERONYMUS, Sophronius Eusebius, *Contra Vigilantium* – **55.**
- HIERONYMUS, Sophronius Eusebius, *Epistola ad Riparium* – **102.**
- HIERONYMUS, Sophronius Eusebius, *Epistola CVIII. (Ad Eustochium virginem, Epitaphium Paulae matris)* – **92.**
- HIERONYMUS, Sophronius Eusebius, *Epistola XVII. (Seu explanatio fidei ad Cyrillum)* – **91.**
- HIERONYMUS, Sophronius Eusebius, *Epistula Paulae et Eustochii ad Marcellam* (44.) – **116.**
- HIERONYMUS, Sophronius Eusebius, *Praefatio in librum Iudith* – **117.**
- HILARIUS Pictaviensis, *De Trinitate* – **78.**
- HILARIUS Pictaviensis, *Tractatus super Psalmos* – **132.**
- HUMPHREY, Lawrence, *Iesuitismi pars secunda, puritanopapismi, seu doctrinae Iesuiticae aliquot Rationibus ab Edmundo Campiano comprehensae, et Ioanne Duraeo defensae, confutatio [...]*, London, 1584. – **143.**
- IRENAEUS, *Adversus haereses* – **138.**
- JOHANNES Damascenus, *De fide orthodoxa* – **61.**
- JOHANNES Damascenus, *Oratio I. de imaginibus* – **62.**
- JUSTINIANUS, I., *Authenticae seu novellae constitutiones Domini Iustiniani Sacratissimi Principis, Leonis et quorundam aliorum imperatorum*, Frankfurt am Main, 1587. – **125.**
- JUSTINIANUS, I., *Institutiones* – **140.**
- Laurentius SURIUS, *Concilia omnia tum generalia tum provincialia atque particularia, quae iam inde ab apostolis usque in praesens habita*, I–IV, Köln, 1567. – **43., 44., 45.,**
- LEO Magnus, *Sermones* – **144.**

- LUTHER, Martin, *Assertio omnium articulorum M. Lutheri per bullam Leonis X. novissimam damnatorum*, Wittenberg, 1520. – **124.**
- LUTHER, Martin, *Commentarii in Epistolam Pauli ad Galatas*, [Leipzig], 1519. (= *Opera omnia, Tomus quintus*, Wittenberg, 1554.) – **5.**
- LUTHER, Martin, *In Genesin Enarrationes*, Nürnberg, 1550. – **112.**
- LUTHER, Martin, *Tomus primus operum omnium reverendi Domini Martini Lutheri, Doctoris Theologiae: [...] Continens scripta primi triennii, ab eo tempore, quo primum controversia de indulgentijs mota est [...]*, Wittenberg, 1545. – **188.**
- MALVEZZI, Troilo, *Tractatus non infestivus de sanctorum canonizatione*, Velence, 1584. – **191.**
- MAXIMUS Madaurensis, *Epistula ad Augustinum (16.)* – **94.**
- NICEPHORUS, Callistus Xanthopulus, *Ecclesiasticae historiae libri decem et octo* – **154.**
- ORIGENES, *Homiliae in Cantica* – **120.**
- ORIGENES, *Homiliae in Ezechielem* – **159.**
- ORIGENES, *Homiliae in Numeros* – **155.**
- PAULUS Diaconus, *Historia Longobardorum* – **163.**
- PÁZMÁNY Péter, *Az mostan támadt új tudományok hamisságának tíz nyilvánvaló bizonyosága és Rövid intézés a török birodalomról és vallásról*, Graz, 1605. – **21.**
- PÁZMÁNY Péter, *Diatriba Theologica. De visibili Christi in terris Ecclesia. Adversus posthumum Guilielmi Witakeri [...]*, Graz, 1605. – **87.**
- PÁZMÁNY Péter, *Felelet Magyarai István sárvári prédikátornak az ország romlása okairól írt könyvére*, Nagyszombat, 1603. – **147.**
- PÁZMÁNY Péter, *Reovid tanvsagh, mint ismerhesséc megh az egiügüc, az igaz vallast*, Graz, 1606. – **2.**
- PINEDA, Ioannis de, *Commentariorum in Iob libri tredecim*, Köln, 1605. – **193.**
- PLINIUS Maior, Caius Secundus, *Naturalis historiae libri XXXVII.* – **164.**
- PLUTARCHUS, *Praecepta coniugalia = Moralia* – **165.**
- PRÉAU, Gabriel de, *De vitis, sectis et dogmatibus omnium Haereticorum, [...] elenchus alphabeticus*, Köln, 1569. – **166.**
- PSEUDO-IGNATIUS, *Epistola ad Heronem* – **122.**
- PSEUDO-IUSTINUS, *Quaestiones et Responsiones ad Orthodoxus* – **141.**

- PSEUDO-ORIGENES, *Commentarius in Iob* – 160.
- REYNOLDS, William, *Calvino-turcismus, id est Calvinisticae perfidiae cum Mahumetana collatio et dilucida utriusque sectae confutatio*, Antwerpen, 1597. – 30.
- RIBERA, Francisco de, *In sacram beati Ioannis Apostoliet Euangelistae Apocalypsin commentarii*, Antwerpen, 1585. – 167.
- RICHARDUS de S. Victor, *De Trinitate* – 168.
- RUFINUS Tyrannius, *Historia ecclesiastica* – 169.
- RUPERTUS Tuitiensis, *Commentaria in Apocalypsim* – 170.
- SABELLICO, Marcantonio, *Historiae rerum Venetarum ab urbe condita libri XXXIII. in IV. decades distributi*, Velence, 1487. – 171.
- Sacrarum ceremoniarum sive rituum ecclesiasticorum sanctae Romanae Ecclesiae libri tres*, Róma, 1560. – 145.
- SCHLÜSSELBURG, Konrad, *Theologiae calvinistarum libri tres*, Frankfurt am Main, 1592. – 185.
- SLEIDANUS, Johannes, *Historiae ecclesiasticae nostri temporis libri XVII*, Köln, 1558. – 176.
- SOCRATES Scholasticus, *Historia ecclesiastica* – 178.
- SOZOMENUS, *Historia Ecclesiastica* – 179.
- STEUCHUS, Augustinus, *Contra Laurentium Vallam de falsa donatione Constantini*, Lyon, 1547. – 180.
- SUAREZ, Francisco, *Disputationes Metaphysicae*, Salamanca, 1597. – 177.
- TERTULLIANUS, Quintus Septimius Florens, *Ad Scapulam* – 7.
- TERTULLIANUS, Quintus Septimius Florens, *Adversus Marcionem* – 32.
- TERTULLIANUS, Quintus Septimius Florens, *De anima = Q. Septimii Florentis Tertulliani [...] Operum tomus tertius. Qui complectitur scripta adversus haereseis, cum suis argumentis et adnotationibus, per Iacobum Pamelium*, Párizs, 1584. – 162.
- TERTULLIANUS, Quintus Septimius Florens, *De carne Christi* – 67.
- TERTULLIANUS, Quintus Septimius Florens, *De Jejuniiis* – 71.
- TERTULLIANUS, Quintus Septimius Florens, *De pallio* – 73.
- TERTULLIANUS, Quintus Septimius Florens, *De praescriptione haereticorum* – 75.
- TERTULLIANUS, Quintus Septimius Florens, *De resurrectione carnis* – 76.

- TERTULLIANUS, Quintus Septimius Florens, *Apologeticum* – **11.**
- TERTULLIANUS, Quintus Septimius Florens, *De anima* – **64.**
- THEODORETUS Cyrrii Episcopus, *Commentarii in Jeremiam prophetam, Baruch, et Lamentationes* – **183.**
- THEODORETUS Cyrrii Episcopus, *Graecorum affectionum curatio* – **184.**
- THEODORETUS Cyrrii Episcopus, *Historia ecclesiastica* – **181.**
- THEODORETUS Cyrrii Episcopus, *Historia religiosa* – **118.**
- THEODORETUS Cyrrii Episcopus, *Interpretatio epistulae ad Colossenses* – **182.**
- THOMAS Aquinas, *Summa Theologiae* – **60.**
- THURÓCZI János, *Chronica Hungarorum* – **37.**
- TOLEDO, Francisco de, *In Sacrosanctum Ioannis Evangelium Commentarii*, Köln, 1589. – **187.**
- TORSELLINI, Oratio, *Lauretanae historiae libri quinque*, Mainz, 1598. – **189.**
- VÁSQUEZ, Gabriel, *Commentariorum ac disputationum in primam partem Sancti Thomae*, I–II, Alcalá, 1598. – **109.**
- VÁSQUEZ, Gabriel, *De cultu adorationis libri tres et disputationes duae contra errores Felicis et Elipandi*, Alcalá, 1594. – **110.**
- VICTOR Vitensis, *Commentarius historicus de persecutione Vandalica* – **74.**
- VIEGAS, Brás, *Commentarii Exegetici in Apocalypsim Ioannis Apostoli*, Évora, 1601. – **194.**
- VINCENTIUS Lerinensis, *Adversus profanas omnium novitates haereticorum commonitorium* – **54.**
- ZONARAS, Ioannes, *Annales ab orbe condito usque annum 1118 (Epitomé historión)* – **195.**

4.3. Pázmány rövidítései

A Pázmánynál található rövidítések feloldását alanyesetben és határozós esetben (legtöbbször a helyhatározást kifejező *ablativusban*) is közöljük.

an. = annum, anno = év, évben

ar., art., artic. = articulus, articulo = cikkely, szakasz, cikkelyben, szakaszban

C., can. = canon, canone = kánon, kánonban

c., ca., cap., = caput, capite = fejezet, fejezetben

citāt. = citatus, citato, citata = idézett, említett

col., colum. = columna = oszlop, oszlopban

con., cont., contr. = contra = ellen, szemben

conc. = concio, concione = beszéd, beszédben

D. = dominus = úr

d., dist. = distinctio, distinctione = distinkció, distinkcióban

ed., edit. = editio, editio / edito, edita = kiadás, kiadásban / kiadott

eod. = eodem = ugyanabban

ep., epist. = epistola = levél, levélben

f., fol. = folium, folio = (folió) oldal, oldalon

ibi., ibid. = ibidem = ugyanott

id., idem = idem = ugyanaz, ugyanazt, ugyanő

inf. = infra = alább

Lat. = Latina (editio) = latin (nyelvű kiadás)

l., li., lib. = liber, libro = könyv

loc. cit., loc. citat. = loco citato = az idézett helyen

n., num. = numerus, numero = szám, számban

p., part. = pars, parte = rész, részben

pag. = pagina = lap, lapon

praefat. = praefatio, praefatione = előszó, az előszóban

q., qu., quaest. = quaestio, quaestione = kérdés, kérdésben

respons. = responsio, responsione = válasz, válaszban

serm. = sermo, sermone = beszéd, prédikáció, beszédben, prédikációban

sess. = sessio, sessione = (zsinati) ülészak, ülészakban, szakasz, szakaszban

sup., supr. = supra = fentebb

4.3. Pázmány rövidítései

thes. = thesis, thesi = tétel, tételben
tit. = titulus, titulo = cím, címben
t., tom. = tomus, tomo = kötet, kötetben
tract. = tractatio, tractatione = tárgyalás, tárgyalásban
v. = versus, versu = vers, versben

Gyakori latin kifejezések és elöljárószavak

a, ab = -tól, -től-, által
ab intito = az elejétől
ad = -hoz, -hez, -höz; -nál, -nél
alii = mások
ante = előtt
apud = -nál, -nél
causa = ok
circa medium = a közepe táján
clarius = világosabban
data = kelt, datált
de = -ról, -ről
et = és
ex = -ból, -ből
hanc = ezt
hunc = ezt
hoc = ez, ezt, ebben
huius = az ő (valamije), ennek a (valamije)
illud = az, azt
illo = abban
in = -on, -en, -ön; -ban, -ben / -ra, re; -ba-be
(in) fine = a végén
(in) medio = a közepén
initio = az elején
initium = eleje, kezdete (valaminek)
inter = között

4. MUTATÓK

ita = így

late = bőven

latius = bővebben

lege = olvasd!

longe = hosszan, messze

nota = jegyezd meg! / megjegyzés

paulo = kevéssel

per = által, révén

post = után

post medium = a közepe után

refusius = terjengősebben, bővebben

sic = így

sub finem = a vége felé

supra = fentebb

testatur = tanúsítja, bizonyítja

ubi = hol, ahol

vide = lásd!

4.4. A bevezetőben és a tárgyi jegyzetekben rövidítve
hivatkozott művek és szakirodalom jegyzéke

- AJKAY 2015c – AJKAY Alinka, *Vae mihi: Egy 17. századi epigrammáról = Stephanus noster: Tanulmányok Bartók István 60. születésnapjára*, szerk. JANKOVICS József, JANKOVITS László, SZILÁGYI Emőke Rita, ZÁSZKALICZKY Márton, Budapest, Reciti Kiadó, 2015, 269–274.
- ANDREEVA – GOLUBEVA – MISHINA 2007 – *Books with Baron Moritz Kornfeld's ex libris in the collections of Nizhny Novgorod State Scientific Library im. V. I. Lenina: Catalogue*, compiled by T. ANDREEVA, N. GOLUBEVA, L. MISHINA, Nizhny Novgorod, DEKOM, 2007.
- B[ALOGH] 1913 – B[ALOGH] J[ózsef], *Index librorum Hungaricorum: Bibliotheca Mauriti Baronis Kornfeld*, Budapest, 1913.
- BITSKEY 1996 – BITSKEY István, *Pázmány grazi vitairatai = Uő., Esmék, művek, hagyományok*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1996, 161–178.
- BITSKEY 2005 – BITSKEY István, *Képtisztelet vagy bálványozás? (Pázmány hitvitái a szentek ábrázolásáról) = „Tenger az igaz hitrül való egyenetlenségek vitatásának eláradott özöne...”: Tanulmányok XVI–XIX. századi hitvitáinkról*, szerk. HELTAI János, TASI Réka, Miskolc, Miskolci Egyetem BTK Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék, 2005, 67–77.
- BITSKEY 2011 – *Lutherocalvinovoevangelicocamaeleontes = Magyar Művelődéstörténeti Lexikon LX., a főszerkesztő, Kőszeghy Péter hatvanadik születésnapjára*, Budapest, rec.iti, 2011, 129.
- Diatriba theologica* – PÁZMÁNY Péter, *Diatriba Theologica. De visibili Christi in terris Ecclesia. Adversvs posthvmvm Gvilielmi VVitakeri, librum, contra illvstrissimvm Cardinalem Bellarminum*, Graecii Styriae, Excudebat Georgivs Widmanstadivs, 1605.
- Felelet* – PÁZMÁNY Péter, *Felelet az Magiari Istvan sarvari praedicatornak, Az Orzag romlása okairul, irt koeniuere*, Nagyszombatba, 1603.
- GÁBOR 2007 – GÁBOR Csilla, *Hagiográfia és polémia: Monoszlói András és Gyarmathi Miklós vitája a szentek tiszteletéről = Szöveghagyomány és íráskultúra a korai újkorban: Tanulmányok a BBTE BTK Magyar*

- Irodalomtudományi Tanszéken folyó kutatások köréből (középkor, kora újkor) 2004–2006*, szerk. GÁBOR Csilla, Kolozsvár, Egyetemi Műhely Kiadó–Bolyai Társaság, 2007, 115–132.
- H. HUBERT 2008 – H. HUBERT Gabriella, *Books with Baron Moritz Kornfeld's ex libris in the collections of Nizhny Novgorod State Scientific Library im. V. I. Lenina: Catalogue*, compiled by T. ANDREEVA, N. GOLUBEVA, L. MISHINA, Nizhny Novgorod, 2007. DEKOM, 99, Magyar Könyvszemle, 2008/2., 226–228. [Ismeretetés.]
- HEINRICH 1884 – HEINRICH Gusztáv, *Faust és rokonai III.*, EPhK, 1884, 940–953.
- Keresztyéni felelet* – PÁZMÁNY Péter, *Kereztieni felelet a megh dücsöült Szentek Tiszteletirül, Ertünk valo könyörghesekrül, es Seghítsegül hiuasokrul, Graecii Styriae, Per Georgivm Widmanstadivm*, 1607.
- PÁZMÁNY 1603/2000 – PÁZMÁNY Péter, *Felelet Magyar István sárvári prédikátornak az ország romlása okairül írt könyvére (1603)*, kiad. HARGITTAY Emil, Bp., Universitas, 2000 (Pázmány Péter Művei, 1).
- PÁZMÁNY 1603/2014 – PÁZMÁNY Péter, *Felelet (1603): Jegyzetek a szövegkiadáshoz*, szerk. BÁTHORY Orsolya, HARGITTAY Emil, Bp., Universitas, 2014 (Pázmány Péter Művei, 7).
- PÁZMÁNY 1605/2001 – PÁZMÁNY Péter, *Az mostan támadt új tudományok hamiságának tíz nyilvánvaló bizonytsága és rövid intés a Török Birodalomrül és vallásrül (1605)*, kiad. AJKAY Alinka, HARGITTAY Emil, Bp., Universitas, 2001 (Pázmány Péter Művei, 2).
- PÁZMÁNY 1605/2012 – PÁZMÁNY Péter, *Tíz bizonytság (1605): Jegyzetek a szövegkiadáshoz*, szerk. AJKAY Alinka, közremük. BÁTHORY Orsolya, VARSÁNYI Orsolya, Bp., Universitas, EditioPrinceps, 2012 (Pázmány Péter Művei, 5).
- PÁZMÁNY 1606/2006 – PÁZMÁNY Péter, *Rövid tanúság (1606)*, s. a. r., jegyz. BRETZ Annamária, Bp., Universitas, 2006 (Pázmány Péter Művei, 4).
- PÁZMÁNY 1606/2013 – PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv (1631) Jegyzetek a szövegkiadáshoz*, szerk. SZ. BAJÁKI Rita, BOGÁR Judit, Bp., Universitas, EditioPrinceps, 2013 (Pázmány Péter Művei, 6).

- PÁZMÁNY 1983 – PÁZMÁNY Péter, *Válogatás műveiből*, bev. ÖRY Miklós, SZABÓ Ferenc, vál. ÖRY Miklós, SZABÓ Ferenc, VASS Péter, I–III, Bp., Szent István Társulat, 1983.
- PPÖL I. – PÁZMÁNY Péter *Összegyűjtött levelei*, I., s. a. r. HANUY Ferenc, Bp., Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Tanácsa, Bp., 1910–1911.
- Régi magyar levelestár – Régi magyar levelestár, XVI–XVII. század*, II., vál., s. a. r., jegyz. HARGITTAY Emil, Bp., 1981, 238.
- RMNy 1971 – *Régi magyarországi nyomtatványok, I, 1473–1600*, BORSA Gedeon, HERVAY Ferenc, HOLL Béla, KÄFER István, KELECSÉNYI Ákos munkája, Bp., Akadémiai, 1971.
- RMNy 1983 – *Régi magyarországi nyomtatványok, I, 1473–1600*, BORSA Gedeon, HERVAY Ferenc, HOLL Béla munkája FAZAKAS József, HELTAI János, KELECSÉNYI Ákos, VÁSÁRHELYI Judit közreműködésével, szerk. BORSA Gedeon, HERVAY Ferenc, Bp., Akadémiai, 1983.
- Rövid tanúság – PÁZMÁNY Péter, Reovid tanvsagh, mint ismerhesse megh akar mely együgiü emberis, az Igaz Hitet*, Greczbe, Nyomtatattot Widmanstadius Georgi által, 1606.
- SZABÓ 1989 – SZABÓ András, *Gyarmati Bíró Márton és fia Sátoraljaújhelyen = Széphalom*, 2, a Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve, Miskolc–Sátoraljaújhely, 1989, 299–308.
- TASI 2012 – TASI Réka, „...*Idvözletet, és tiszeteletes imádást tegyen...*”: *Monoszló András és a képtisztelet fogalmai* = Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica, Tomus XVII., Fasc. 1., 2012, 51–64.
- TESz – *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, I–IV, főszerk. BENKŐ Loránd, Bp., Akadémiai, 1967–1984.
- Tischreden – D. Martin Luthers Werke: Tischreden*, szerk. Karl DRESCHER, I–VI., Böhlau, Weimar 1912–1921, 3:228.23, 1532. június 9–12.
- Tíz bizonyság – PÁZMÁNY Péter, Az mostan tamat uy tvdomaniok hamissaganak tiiz nilvanvalo bizonisaga*, Graecii Styriae, Per Georgium VVidmanstadium, 1605.

4. MUTATÓK

- TUSOR 2011 – TUSOR Péter, *Forgách Zsigmond katolizálása: Egy római misszilis (irodalom)történeti forrásértéke = Eruditio, virtus et constantia: Tanulmányok a 70 éves Bitskey István tiszteletére*, szerk. IMRE Mihály, OLÁH Szabolcs, FAZAKAS Gergely Tamás, SZÁRAZ Orsolya, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2011, II, 640–645.
- V. ECESEDY 2011 – V. ECESEDY Judit, *Ismeretlen ritkaságok a Kornfeld-könyvtárban*, Magyar Könyvszemle, 2011/2., 149–172.

4.5. Bibliai könyvek mutatója

Pázmány hivatkozási gyakorlatának egyik alapvető tendenciája, hogy igen nagy számú bibliai könyvre hivatkozik. Jelen vitairat esetében a 46 ószövetségi könyvből 30-ra, a 27 újszövetségiből pedig 26-ra, ezért úgy gondoltuk – a kritikai kiadás korábbi kötetéhez hasonlóan –, hogy annak is információértéke van, ha szemléltetjük, mely könyveket nem említi. Ezért a mai katolikus *Biblia* beosztását követve felsoroltuk az összes ó- és újszövetségi könyvet, és a könyvek neve előtt szerepelő csillaggal (*) jelöltük meg azokat, amelyeket Pázmány nem idéz. Először a bibliai könyveknek a ma használatos magyar nyelvű elnevezése olvasható, ezt követi zárójelben az adott könyv latin (vagy görög) elnevezése, majd ahol van ilyen, pontosvesszővel elválasztva ezek általánosan elterjedt magyar megnevezése. Ezután következik a Pázmány által használt összes előforduló rövidítés és a mai gyakorlatban használt rövidítések *dőlttel*.

Ószövetségi könyvek

Mózes 1. könyve (Genesis; Teremtés) – Gen., Genes., *Ter* – 30, 42, 43, 46, 48, 67, 93, 103, 109, 113, 122–125, 131, 132, 203, 210, 212

Mózes 2. könyve (Exodus; Kivonulás) – Exo., Exod., *Kiv* – 32, 43, 64, 84, 96, 125, 138, 139, 194, 195, 198, 210

* Mózes 3. könyve (Leviticus; Leviták) – *Lev*

Mózes 4. könyve (Numeri; Számok) – Num., *Szám* – 194, 210

Mózes 5. könyve (Deuteronomium; Második törvénykönyv) – Deut., *MTörv* – 25, 44, 45, 77, 91, 92, 113, 114, 128, 156, 193, 194, 196

Józsue könyve (Josue) – Ios., *Józs* – 43, 46, 48

* Bírák könyve (Judicum) – *Bír*

* Rut könyve (Ruth) – *Rut*

Sámuel 1. könyve (I. Regum; Királyok 1. könyve) – 1.Reg., *ISám* – 38, 45, 91, 147, 153, 194

Sámuel 2. könyve (II. Regum; Királyok 2. könyve) – 2.Reg., *2Sám* – 46, 120, 213

4. MUTATÓK

- Királyok 1. könyve (III. Regum; Királyok 3. könyve) – 3.Reg., *IKir* – 46, 107, 195, 210–212, 216
- Királyok 2. könyve (IV. Regum; Királyok 4. könyve) – 4.Reg., *2Kir* – 38, 71, 97, 164, 194, 200, 210
- Krónikák 1. könyve (I. Paralipomenon) – 1.Paral., *IKrón* – 46
- Krónikák 2. könyve (II. Paralipomenon) – 2.Paralyp., *2Krón* – 97
- * Ezdrás könyve (I. Esdrae) – *Ezd*
- * Nehemiás könyve (II. Esdrae) – *Neh*
- Tóbiás könyve (Tobias) – Tob., Tobiae, *Tób* – 67, 70, 127–129, 132
- Judit könyve (Judith) – Iudith, *Jud* – 67, 148
- Eszter könyve (Esther) – Ester, Esther, *Esz* – 46, 121
- Makkabeusok 1. könyve (I. Machabeorum) – 1.Machab., *IMak* – 69, 121, 136, 148, 149, 215, 216
- Makkabeusok 2. könyve (II. Machabeorum) – 2.Machab., *2Mak* – 100, 136, 138, 148, 149, 162, 189, 215–217
- Jób könyve (Job) – Iob, *Jób* – 14, 29, 97, 101, 103, 127, 128, 165, 172, 194, 210, 214
- Zsoltárok könyve (Psalterium Davidis) – Psal., Psalm., *Zsolt* – 28, 32, 33, 41, 46, 56, 64, 67, 83, 84, 92, 96, 104, 110, 120, 126, 128, 133, 134, 138, 175, 199, 201, 203, 214
- * Példabeszédek könyve (Parabola, Proverbia) – *Péld*
- Prédikátor könyve (Ecclesiastes) – Eccl., Eccles., *Préd* – 97, 101, 120, 199
- * Énekek éneke (Canticum Canticorum) – *Én*
- Bölcsesség könyve (Sapientia) – Sap., Sapient., *Bölcs* – 46, 77, 101, 143, 175
- Sirák fia könyve (Ecclesiasticus) – Eccl., Eccles., Ecclesiast., *Sir* – 120, 153, 155
- Izajás könyve (Isaias) – Esai., Isai., Isaias, *Iz* – 17, 32, 33, 76, 78, 96, 104, 125, 182, 193, 213
- Jeremiás könyve (Jeremias) – Hier., Hierem., Hierem., Ierem., *Jer* – 66, 97, 200, 201, 215
- Siralmak könyve (Lamentationes, Threni) – Lamentationes, *Siral* – 201
- Báruc könyve (Baruch) – Baruch, *Bár* – 199–203, 214
- Ezekiel könyve (Ezechiel) – Ezechiel, *Ez* – 200, 203
- Dániel könyve (Daniel) – Dan., Daniel, *Dán* – 125, 127, 129, 200, 210, 213
- Ozeás könyve (Oseas) – Oseae, *Oz* – 9, 104, 132

- * Joel könyve (Joel) – *J*
- * Ámosz könyve (Amos) – *Ám*
- * Abdiás könyve (Abdias) – *Abd*
- * Jónás könyve (Jonas) – *Jón*
- * Mikeás könyve (Michaeas) – *Mik*
- * Náhúm könyve (Nahum) – *Náh*
- * Habakuk könyve (Habacuc) – *Hab*
- Szofonías könyve (Sophonias) – Sophonias, *Szof* – 200
- * Aggeus könyve (Aggaeus) – *Ag*
- Zakariás könyve (Zacharias) – *Zach.*, Zacharias, *Zak* – 126, 146, 214
- * Malakiás könyve (Malachias) – *Mal*

Újszövetségi könyvek

- Máté evangéliuma (Matthaeus) – *Mat.*, *Matt.*, *Matth.*, *Mt* – 31, 32, 39, 45, 50, 69, 77, 89, 91, 92, 98, 99, 108, 125, 145, 164, 171, 182, 185, 195, 208
- Márk evangéliuma (Marcus) – *Mar.*, *Marc.*, *Marci*, *Mark*, *Mk* – 31, 35, 39, 108, 142, 185, 193, 195, 197, 198
- Lukács evangéliuma (Lucas) – *Luc.*, *Luca.*, *Lucae*, *Lukacz*, *Lk* – 29, 31, 32, 39, 91, 92, 101, 127, 129, 137, 141, 156, 158, 161, 162, 208
- János evangéliuma (Joannes) – *Ioan.*, *Ioan.*, *Jn* – 29, 39, 71, 88, 89, 92, 116, 120, 171, 182, 185, 193, 195, 198
- Apostolok cselekedetei (Acta Apostolorum) – *Act.*, *Actor.*, *Actorum*, *ApCsel* – 32, 37, 38, 48, 49, 69, 71, 77, 82, 84, 85, 87, 90, 92, 108, 113, 129, 139, 140, 145, 163, 165, 185, 195
- Rómaiaknak írt levél (Ad Romanos) – *Rom.*, *Roman.*, *Róm* – 17, 26, 33, 36, 41, 45, 62, 65, 66, 70, 79, 84, 91–94, 104–106, 111, 115, 118, 120, 123, 124, 135, 136, 145, 151, 167, 195
- Korintusiaknak írt 1. levél (I. ad Corinthios) – *1.Cor.*, *1.Cori.*, *1.Corint.*, *1.Corinth.*, *IKor* – 22, 26, 32, 41, 48, 69, 70, 79, 84, 87, 89, 92, 99, 115, 135–138, 145, 151, 163, 195, 198
- Korintusiaknak írt 2. levél (II. ad Corinthios) – *2.Cor.*, *2.Corinth*, *2Kor* – 29, 35, 36, 41, 65, 66, 84, 88, 89, 91, 94, 104, 117, 122, 151, 174, 195

4. MUTATÓK

- Galatáknak írt levél (Ad Galatas) – Gal., Galat., *Gal* – 25, 41, 48, 49, 51, 92, 105, 113, 114, 124, 128, 137, 140
- Efezusiaknak írt levél (Ad Ephesios) – Eph., Ephes., *Ef* – 32, 45, 70, 84, 88, 92, 96, 137, 146, 151, 196
- Filippieknek írt levél (Ad Philippinenses) – Philip., *Fil* – 26, 29, 41, 82, 94, 104, 151, 167
- Kolosszeiekhez írt levél (Ad Colossenses) – Coloss., *Kol* – 32, 33, 36, 37, 45, 66, 77, 88, 92, 96, 104, 108, 109, 134, 151
- Tesszalónikaiaknak írt 1. levél (I. ad Thessalonicenses) – 1.Thes., 1.Thess., *ITessz* – 26, 41, 45, 66, 79, 104
- Tesszalónikaiaknak írt 2. levél (II. ad Thessalonicenses) – 2.Thess., *2Tessz* – 104, 194
- Timóteusnak írt 1. levél (I. ad Timotheum) – 1.Tim., 1.Timoth., *ITim* – 26, 41, 62, 78, 79, 91, 92, 104, 111, 112, 115, 133, 167, 171
- Timóteusnak írt 2. levél (II. ad Timotheum) – 2.Tim., *2Tim* – 92
- Titusznak írt levél (Ad Titum) – Tit., *Tit* – 45, 78, 92
- Filemonnak írt levél (Ad Philemonem) – Philem., Philemon, *Filem* – 55, 96
- Zsidóknak írt levél (Ad Hebraeos) – Heb., Hebr., Sidok, *Zsid* – 30, 33, 35, 46, 49, 66, 67, 84, 92, 104, 111, 118, 123, 124, 128, 137, 148, 195
- Szent Jakab levele (Jacobi) – Iacob., *Jak* – 26, 77, 92
- Szent Péter 1. levele (I. Petri) – 1.Pet., 1.Petri, *IPt* – 45, 62, 65, 84, 91, 92, 124
- Szent Péter 2. levele (II. Petri) – 2.Pet., 2.Petr., 2.Perti., *2Pt* – 25, 92, 142, 203
- Szent János 1. levele (I. Joannis) – 1.Ioa., 1.Ioan., *IJn* – 26, 32, 41, 79, 96, 115, 117, 135
- Szent János 2. levele (II. Joannis) – *2Jn* – 168
- * Szent János 3. levele (III. Joannis) – *3Jn*
- Szent Júdás levele (Judae) – Iudas, *Júd* – 55
- Jelenések könyve (Apocalypsis Joannis) – Apoc., Apoca., Apocal., Apocalyp., *Jel* – 26, 29, 30, 35, 46, 47, 92, 108, 127, 129, 132, 139, 141–143, 146, 150, 151, 164, 194, 198

4.6. Helynévmutató

A helynévmutatóban az RMNy gyakorlatát követtük. Első helyen egy adott település ma használatos – lehetőség szerint, illetve ha van, akkor magyar – elnevezése áll, majd zárójelben a Pázmány által használt változat következik, ha ez eltér a mai alaktól. Ettől pontosvesszővel választottuk el a mai hivatalos névalakot, majd utána annak az országnak a jele következik, amelynek a területén ma az adott település fekszik. Például: Bécs (Becs; Wien, A). A mutató Pázmány művének a helyneveit tartalmazza.

Aegyptus → Egyiptom

Afrika (Africa) – 9, 72, 118, 134

Anglia – 47, 87

Asia → Ázsia

Athén (Athenas; Athen, GR) – 69

Athenas → Athén

Augusta → Augsburg

Augsburg (Augusta; D) – 30, 126, 135, 136, 175

Ázsia – 132, 205

Bécs (Becs; Wien, A) – 189

Bohemiae → Csehország

Canan → Kánaán

Chalcedon → Khalkédón

Coár (Segor; bibl.) – 132

Colonie → Köln

Colossa → Kolossze

Colosuar → Kolozsvár

Constancinapol → Konstantinápoly

Corinthus → Korinthosz

Custancinapol → Konstantinápoly

Czell → Mariazell

Csehország (Bohemiae) – 66, 192

Efezus (Ephesom, Ephésus; Ephésus, Selçuk, TR) – 96, 177, 179

Egyiptom (Aegyptus, Aegyptom) – 17, 74, 183, 190, 213

- Ephesom → Efezus
Ephésom → Efezus
Erdély (Transsylvania; Ardeal, RO) – 192
Európa – 171
Franciaország – 91
Geneua → Genova
Genova (Geneua; I) – 30
Ghymes → Gímes
Gímes (Ghymes; Jelenec, SK) – 8
Graz (Graecium; A) – 7
Halle (B) – 189
Helmech → Királyhelmech
Hierusalem → Jeruzsálem
Ierusalem → Jeruzsálem
Ingolstadt (Ingolstadium; D) – 30
Jeruzsálem (Hierusalem, Ierusalem; Jerusalájim, IL) – 74, 126, 137, 138, 156, 157, 161, 177, 190, 200–202
Kánaán (Canan; bibl.) – 213
Khalkédón (Chalcedom, Chalcedon; a mai Kadiköy, Isztambul helyén állt, TR) – 171, 179
Királyhelmech (Helmech; Král'ovský chlmech, SK) – 7, 147, 217
Kolossze (Colossa; bibl.) – 96, 109
Kolozvár (Colosuar; Cluj-Napoca, RO) – 86
Konstantinápoly (Constantinapol, Custancinapol; Isztambul, TR) – 66, 134, 171, 177, 179, 190, 191
Korinthosz (Corintus; GR) – 41
Köln (Colonie; D) – 201
Laodicea (TR) – 148, 181, 199, 201, 202
Lauretóm → Loreto
Lengyelország (Lengiel) – 66
Loreto (Lauretóm; I) – 189, 191
Magdeburg (D) – 126
Magyarország (Magiar, Vngaria) – 8, 10, 44, 66, 78, 192
Mariazell (Czel; A) – 189, 192

- Mediolanum → Milano
Mezopotámia (Mesopotamia; IRQ) – 67
Milano (Mediolanum; I) – 66, 72
Nagyvárad (Varad; Oradea, RO) – 66
Nicaea (Nicaea; Iznik, TR) – 83, 149, 179, 183, 202
Norimb. → Nürnberg
Nürnberg (Norimberga; D) – 30
Párizs (Paris, F) – 177
Persia → Perzsia
Perzsia (Persia; Irán, IR) – 188
Rhodosz (Rhodus; GR) – 189
Rhodus → Rhodosz
Róma (Roma; I) – 11, 18, 23, 24, 26–28, 32–34, 38, 40, 42, 43, 51, 53, 62, 66,
84, 85, 87–90, 104, 143, 183, 189, 197, 210
Ruszáfa (Sergiopolis; Rusafah, SYR) – 188
Sardicea → Szárdesz
Segor → Coár
Sergiopolis → Ruszáfa
Sichemia → Zichem
Sodoma → Szodoma
Steiermark (Styria; A) – 7
Styria → Steiermark
Syria → Szíria
Szárdesz (Sardicea; Szardeisz, TR) – 176
Szíria (Syria) – 38, 39, 72, 157, 165
Szodoma (Sodoma; bibl.) – 48, 131
Trento (Tridentom; I) – 85, 87, 90
Tridentom → Trento
Tübingen (D) – 30
Varad → Nagyvárad
Velence (Velentze; Venezia, I) – 66
Velentze → Velence
Vesperiny → Veszprém
Vesprim → Veszprém

4. MUTATÓK

Veszprém (Vesperiny, Vesprim; H) – 7, 18

Vngaria → Magyarország

Wit. → Wittenberg

Wittenberg (D) – 25

Zemlen → Zemplén vármegye

Zemlin → Zemplén vármegye

Zemplén vármegye (Zemlen, Zemlin) – 213, 217

Zichem (Sichemia; B) – 189

4.7. Személynévmutató

A személynévmutatóban a Pázmány által használt változatoknál átutalunk a mai hivatalos elnevezésekhez. A szentek, pápák és uralkodók esetében magyar nevüket használtuk elsősorban, de a jegyzetek között mindegyiknek megtalálható a latin névváltozata is, valamint az összes előforduló elnevezésük. A pápák és az uralkodók neve után minden esetben a hivatali idejüket adtuk meg, nem a születési–halálozási dátumokat. Az egyes személyeknél a nemzetiségük szerinti helyesírást követtük, természetesen náluk is megadva a latinos és egyéb névalakokat. A 19–21. századi szerzők nevét KISKAPITÁLIS betűtípussal szedtük. Az egyes személyekről szóló rövid magyarázatokat a főszövegben való első előfordulásukkor közöltük. A személynévmutatóban mind Pázmány szövegének, mind a jegyzeteknek a nevei megtalálhatók.

Abacuk, Abacum → Habakuk, próféta

Abbas → Bachmann, Paul

Abdiás, próféta – 46–48, 271, 389

Abimelech – 124, 312

Ábrahám – 31, 44, 46, 48, 50, 67, 96, 98–100, 108, 109, 123, 124, 126, 141, 158, 159, 203, 210–212, 263, 269, 270, 272, 280, 299, 303, 310–312, 346, 349, 351

Absalom – 241

Accius, Lucius (Actius) – 8, 240

Acháb, zsidó király – 216, 351

Achasvéros – 271

Ahaszja, zsidó király – 338

Achilleus → Akhilleusz

Actius → Accius, Lucius

Ádám – 33, 258

Adorján, VI., pápa – 256

Aelia Eudocia, bizánci császárné – 28, 257

Agár → Hágár

Agato → Agaton, Szent, pápa

Agaton, Szent, pápa (Agato) – 179, 336

- Aggeus – 389
Ágnes, Szent (Agnete) – 175, 332
Agnete → Ágnes, Szent
Ágoston, Szent (Aug., August. Augustinus) – 11, 27, 38, 41, 45, 48, 49, 51, 67–69, 71, 72, 75, 78, 80, 96, 100, 106, 110, 116, 118, 121, 122, 127, 128, 134, 138, 148, 149, 155, 156, 162, 164, 167, 169, 170, 173, 175, 176, 178, 179, 181, 182, 184, 186, 187, 195, 196, 201, 202, 204, 213, 214, 247, 290, 355, 356, 358–362, 365, 366, 368–372, 377
Aiasz (Aiax) – 22, 253
Aiax → Aiasz
Aiolosz, thesszáliai király – 243
Aiszóposz – 247
AJKAY Alinka – 5, 6, 383, 384
Akhilleusz (Achilleus) – 10, 235, 246
Alciato, Andrea (Alciatus) – 169, 327, 328
Alciatus → Alciato, Andrea
Alexandrosz, Alexandriai, Szent (Alexandrus) – 10, 245
Alexandrus → Alexandrosz, Alexandriai, Szent
Algerus – 177, 334
Ambrus, Szent – 66, 73, 134, 155, 156, 174, 175, 182, 187, 201, 202, 247, 279
Ammon – 312
Amosz – 389
Ananiás – 38, 165, 267
András, Szent, apostol – 254
Andreas → d' Andrea, Giovanni
ANDREEVA, T. – 229, 383, 384
Anianosz – 259
Ansel. → Anselmus Laudunensis
Anselmus Laudunensis (Ansel.) – 47, 272, 355, 371
Antal, Remete Szent – 299, 338
Antoninus, Szent – 27, 82, 86, 87, 115, 117, 256, 305
Aquila – 187
Aragón, Petrus de – 118, 307, 356, 371
Aretam → Arethas

- Arethas (Aretam) – 133, 317, 356, 371
Arist. → Arisztotelész
Arisztotelész (Arist.) – 50, 80, 82, 246, 264, 356, 360, 371
Arius – 244, 245, 291
Áron – 210, 348
Atanáz, Alexandriai Szent (Athanasius) – 148, 156, 172, 174, 182, 199–202, 291, 321, 356, 362, 365, 367, 368, 371, 375
Athanasius → Atanáz, Alexandriai Szent
Attila, hun király – 189, 340
Aug., Augus. → Ágoston, Szent
- Babilász, Szent (Babyla) – 74, 284
Babyla → Babilász, Szent
Bachmann, Paul (Paulus Abbas) – 82, 88, 290, 355, 372
BAJÁKI Rita, Sz. – 384
Bakkhosz, Szent – 340
BALOGH József – 383
Baronio, Cesare (Baronius) – 109, 189, 191, 302, 356, 372
Baronius → Baronio, Cesare
Baruch → Báruk, próféta
Báruk, próféta (Baruch) – 199–203, 214, 345, 346, 369, 379, 388
Basilides – 74, 187, 284
Basilius → Vazul, Nagy Szent
Bassus – 72
Báthori István – 191, 192, 343
Báthory István (Batthori) – 63, 277, 303
BÁTHORY Orsolya – 6, 384
Batthori → Báthory István
Beda Venerabilis, Szent – 47, 271, 357, 372
Bellar., Bellarmin. → Róbert, Bellarmin Szent
BENKŐ Loránd – 385
Beregszászi Péter – 294
Bernard → Bernát, Clairvaux-i Szent
Bernardus Parmensis de Bottone – 296

4. MUTATÓK

- Bernát, Clairvaux-i Szent (Bernard, Bernardus) – 34, 265, 357, 373
Bertalan, Szent, apostol – 254
Betsabé – 241
Beza → Bèze, Théodore de
Bèze, Théodore de (Beza) – 29, 39, 114, 137, 147, 169, 170, 245, 259, 357, 362, 373
Biandrata, Giorgio (Blandrata) – 169, 328
Biel, Gabriel – 56, 275
Bigne, Marguerin de la – 334, 364, 373
Billy, Jacques de – 134, 366
BITSKEY István – 6, 221, 223, 225, 245, 248, 383, 386
Blandrata → Biandrata, Giorgio
BOGÁR Judit – 384
Bonaevallis, Ernaldus – 330, 331, 360, 373
Bonaventura, Szent – 28, 258, 287
Bonfi. → Bonfini, Antonio
Bonfini, Antonio (Bonfi.) – 189, 190, 341, 342, 361, 373
Bonifác, Szent (Bonifacius) – 89, 296
Bonifác, VIII., pápa – 291
Bonifacius – 71
Bonifacius → Bonifác, Szent
BORSA Gedeon – 385
Bredenbach, Tilmann (Brendenbachius) – 189, 341
Brendenbachius → Bredenbach, Tilmann
Brenz, Johannes – 246
BRETZ Annamária – 384
Brusius → Bruys, Pierre de
Brutus, Marcus – 284
Bruys, Pierre de (Brusius) – 175, 332

Caelestinus → Celesztin, I., Szent, pápa
Caesar, Caius Iulius (Iulius) – 74, 186, 284
Caluinus → Calvin, Jean

4.7. Személynévmutató

- Calvin, Jean (Caluinus) – 10, 13, 21, 30–32, 36–39, 47, 56, 67, 108, 112, 119, 122, 126, 131, 135–137, 140, 142, 143, 161, 169–171, 175, 195, 204, 209, 214, 235, 238, 245, 246, 259, 260, 263, 314, 316, 327, 349, 357, 363, 365, 373
- Campianus, Edmundus – 30, 262, 366, 376
- Canisius → Péter, Canisius Szent
- Carchus – 72
- Carpocrates → Karpokratész
- Cassius Dio – 259
- Cedren. → Kedrénosz, Geórgiosz
- Celesztin, I., Szent, pápa (Caelestinus) – 179, 336
- Celius Pannonius → Coelius Gergely
- Chemnicus → Chemnitz, Martin
- Chemnitz, Martin (Chemnicus, Kemnicus) – 10, 175, 209, 214, 235, 246, 333, 357, 373
- Cherintus → Kerinthosz
- Chrysippus → Khrüszipposz
- Chrysost. → János, Aranyászajú Szent
- Ciprián, Szent (Cypriane) – 78, 121, 148, 156, 162, 167, 172–174, 182, 199, 201, 202, 257, 287, 303
- Circe → Kirké
- Cirill, Alexandriai Szent (Cyrillus) – 48, 148, 173, 201, 202, 272, 326, 360, 362, 374, 376
- Claudius Taurinensis → Torino, Claudio di
- Clem. → Kelemen, Alexandriai Szent
- Clemens → Kelemen, VI., pápa
- Clemens Octauus → Kelemen, VIII., pápa
- Coc. → Coccius, Jodocus
- Coccius, Jodocus (Coc.) – 121, 148, 155, 156, 164, 187, 192, 201, 308, 323, 358, 365, 373
- Coelius Gergely (Celius Pannonius) – 132, 317
- Commelin, Jan – 172, 199, 200, 331, 356, 362
- Constantia – 99
- Constantinus → Konstantin, I., Nagy, római császár
- Constantinus Copronimus, bizánci császár – 175, 332

4. MUTATÓK

- Cornelius – 63, 67, 165, 172, 277
Corvinus, Andreas – 314
Cosroes → Huszrau Parvív, II., szászánida király
Cost. → Coster, Francis
Coster, Francis (Cost.) – 44, 118, 270, 307, 360, 374
Cresconius – 11, 170, 247, 359, 371
Cybele → Kübelé
Cypriane → Ciprián, Szent
Cyprianus – 188, 339
Cyrillus → Cirill, Alexandriai Szent
- D Thom., Thomas → Tamás, Aquinói Szent
d' Andrea, Giovanni (Andreas) – 82, 87, 289, 295, 365, 374
Damas., Damascenus → János, Damaszkuszi Szent
Damazusz, I., Szent, pápa – 50, 75, 149, 175, 179, 181, 191, 259, 336
Damian → Péter, Damiáni Szent
Dan. → Dániel, próféta
Danaeus → Daneau, Lambert
Daneau, Lambert (Danaeus) – 126, 314, 357, 373
Dániel, próféta (Dan.) – 38, 46, 67, 125, 127, 157, 175, 200, 210, 213, 257, 267, 282, 324, 333, 388
Dauid → Dávid, Szent, zsidó király
Dávid Ferenc – 109, 197, 302, 328
Dávid, Szent, zsidó király (Dauid) – 8, 20, 28, 32, 56, 77, 84, 96, 97, 101, 120, 126, 138, 143, 160, 203, 206, 210–212, 214, 233, 241, 250, 252, 267, 271, 298, 349, 350, 388
Decio, Philippo (Decius) – 83, 86, 291
Decius → Decio, Philippo
Démétér – 281
Demeter, Szent (Demetrius) – 189, 341
Demetrio → Demeter, Szent
Dénes, Areopagita Szent (Dienes) – 49, 82, 273
Dénes, Párizsi Szent – 273
Deutz, Rupert van (Rupertus) – 47, 271, 272, 368, 378

- Dienes → Dénes, Areopagita Szent
Dietrich, Veit (Vitus Theodorus) – 262
Diocletianus, Caius Aurelius Valerius, római császár – 284, 321
Dioszkorosoz – 330
Domokos → Domonkos, Szent
Domonkos, Szent (Domokos) – 115, 117, 256, 305
Donatus, eretnek – 321
Donatus, grammatikus – 259
Dórotheosz, Türoszi Szent (Dorotheus) – 74, 187, 283, 365, 374
Dorotheus → Dórotheosz, Türoszi Szent
DRESCHER, Karl – 260, 385
- ECSEDY Judit, V. – 229, 386
Edward, III., angol király – 332
Edward, VI., angol király – 328
Efraim (Ephraim) – 9, 212, 213, 234, 244, 349
Elias → Illés, próféta
Eliézer – 67, 280
Elifáz (Eliphaz) – 214, 350
Eliphaz → Elifáz
Elisaeus → Elizeus, próféta
Elizeus, próféta (Elisaeus) – 38, 39, 71, 107, 108, 157, 164, 165, 194, 267, 282, 324, 345
Enareté – 243
Ephraim → Efraim
Epiphaniosz, Szalamiszi (Epiphanius) – 74, 114, 134, 148, 149, 156, 178, 182, 187, 199, 201, 202, 283, 284, 285, 304, 335, 362, 365, 366, 374
Epiphanius → Epiphaniosz, Szalamiszi
Erasmus, Desiderius Roterodamus – 36, 57, 266, 282, 290, 355, 374
Erzsébet – 284
Erzsébet, I., angol királynő – 271
Esaias → Izajás, próféta
Esau → Ézsau
Ester → Eszter

- Eszter – 46, 271, 388
Eua → Éva
Euagr. → Euagriosz Szkholasztikosz
Euagriosz Szkholasztikosz – 188, 190, 339, 363
Eudocia → Aelia Eudocia, bizánci császárné
Eugenius, Flavius, nyugatrómai császár – 174, 187, 331
Eusebius → Euszebiosz, Kaiszareai
Eustochium – 284, 285, 333, 362, 364, 376
Euszebiosz, Kaiszareai (Eusebius) – 74, 121, 172, 176, 182, 187, 199, 201, 202, 259, 284, 355, 359, 362–364, 366, 374, 376
Eusztathiosz, Antiochiai – 291
Euthümiosz Zigabenosz (Euthymius) – 161, 325, 363, 374
Euthym. → Euthümiosz Zigabenosz
Eutükhész – 329
Eutükhianosz, Adanai (Eutyrianus) – 341
Eutükhiosz, konstantinápolyi pátriárka (Eutyrianus) – 190, 342
Eutyrianus → Eutükhianosz, Adanai
Eutyrianus → Eutükhiosz, konstantinápolyi pátriárka
Ezdrás – 388
Éva (Eua) – 172, 177, 330
Ezechias → Hiszkija, zsidó király
Ezechiel → Ezekiel, próféta
Ezekiel, próféta (Ezechiel) – 134, 159, 200, 203, 325, 367, 377, 388
Ézsau (Esau) – 109, 303
- Faber, Basilius – 314
Falconia, Betitia Proba (Proba Falconia) – 28, 257
FARKAS Gábor Farkas – 6
Faustus, karthágói manichaeus püspök – 41, 51, 67–69, 75, 78, 80, 173, 177, 196, 269
FAZAKAS Gergely Tamás – 249, 386
FAZAKAS József – 345
Felicis → Félix, Szent
Felicitas, Szent – 284

- Félix, Nolai Szent – 71, 201, 282, 332
Félix, Szent – 175, 332
Ferenc, Assisi Szent – 21, 57, 115, 116, 275, 305, 306
Feuard. → Feuardent, François
Feuardent, François – 30, 31, 39, 109, 121, 122, 125–127, 162, 177, 261, 263, 365, 369, 375
Filemon, Kolosszei (Philemon) – 55, 96, 275, 390
Fischer, Christoph Andreas – 189, 192, 340, 358, 375
Flacius, Matthias, Illyricus – 314
Flauianus → Flavianosz, konstantinápolyi pátriárka
Flavianosz, konstantinápolyi pátriárka (Flauianus) – 171, 329
Flavius, Josephus (Iosephus Iudaeus) – 155, 259, 323
Florentius – 72
Forgách Ferenc – 8, 223, 232, 248
Forgách Mihály – 13, 238, 248
Forgách Zsigmond – 8, 13, 232, 238, 248, 386
Forgacz, Franciscus → Forgách Ferenc
Forgacz, Sigismundus → Forgách Zsigmond
Fülöp, diakónus – 242, 280
Fülöp, Szent, apostol (Phileop) – 67, 187, 254, 280
- GÁBOR Csilla – 221, 222, 383, 384
Gábrriel, Szent, főangyal – 70, 134, 174, 282
Gaia – 281
Gaud. → Gaudentius
Gaudentius – 148, 321
Gechaszi (Geizi, Geyse) – 38, 71, 165, 267
Gedeon – 43, 67, 269
Geizi, Geyse → Gechaszi
Gelasius → Geláz, I., pápa
Geláz, I., pápa – 177, 304
Gennade de Marseille (Gennadius) – 114, 304
Gennadius → Gennade de Marseille
Gentianus Heruetus – 201

- Gentile, Valentino Giovanni – 169, 328
Gentilis → Gentile, Valentino Giovanni
Georgi → György, Szent
Gergely, I., Nagy Szent, pápa (Gregorius) – 47, 49, 52, 101, 164, 175, 189, 190, 271, 272, 274
Gergely, IX., pápa – 85, 88, 275, 296
Gergely, Nazianzosi Szent (Nazianzenus) – 134, 138, 148, 174, 182, 188, 202, 274, 366, 375
Gergely, Nüsszai Szent (Nissaenus) – 182, 202, 283, 337
Gergely, Tours-i Szent (Turonens) – 190, 192, 343
Gerlach, Stephan – 262, 370, 375
Geruasius → Gervasius, Szent
Gervasius, Szent – 72, 73, 283
Goliad → Góliát
Góliát (Goliad) – 20, 206, 241, 252
GOLUBEVA, N. – 229, 383, 384
Gomes → Gómez, Luis
Gómez, Luis (Gomes) – 83, 86, 291
Gratianus – 177, 334
Greg. → Gergely, I., Nagy Szent, pápa
Gribaldi Mofa, Matteo (Gribaldus) – 169, 328
Gribaldus → Gribaldi Mofa, Matteo
- Gyarmathi → Gyarmati Bíró Miklós
Gyarmati Bíró Miklós – 5, 7, 10, 11, 16–25, 27–29, 32, 33, 37–40, 42, 47–49, 52–67, 70, 71, 74–77, 79–83, 86–88, 90–114, 116, 117, 119, 121, 122, 126–133, 135, 137–140, 142–148, 150–166, 171, 175, 178–183, 193–195, 197, 199, 200, 202–205, 207–217, 221, 223–227, 230, 232, 235, 236, 249, 251–253, 260, 268, 272, 273, 275, 276, 278, 286, 288–290, 295, 297, 298, 301, 302, 304, 305, 309, 310, 314–318, 320–324, 326, 327, 329, 333, 335, 345–351, 363, 375, 383, 385
György, Szent (Georgi) – 122, 309
Gyula, III., pápa – 292

- Habakuk, próféta (Abacuk) – 200, 346, 389
Hágár (Agár) – 67, 123, 269, 280, 311, 346
HANUY Ferenc – 385
Hárán – 272
HARGITTAY Emil – 6, 248, 384, 385
Hecate → Hekaté
Heerbrand, Jacob (Herbrandus) – 10, 235, 246
HEINRICH Gusztáv – 341, 384
Hekaté (Hecate) – 10, 246
Helené – 248
HELTAI János – 383, 385
Helvidius – 252
Heraclius → Hérakleiosz, bizánci császár
Hérakleiosz, bizánci császár (Heraclius) – 188, 339
Herbrandus → Heerbrand, Jacob
Heródes Antipász – 284
Heródes, I., Nagy, zsidó király – 172, 300, 330
Heródiás – 284
Hérodotosz – 259
HERVAY Ferenc – 385
Hiere., Hieremiam., Hieremias → Jeremiás, próféta
Hieronym. → Jeromos, Szent
Hilárion, Gázai Szent – 99, 299
Hilarius → Hilárus, Poitiers-i Szent
Hilárus, Poitiers-i Szent – 127, 128, 134, 148, 162, 175, 199, 201, 202, 315, 361, 365, 376
Hippolütosz, Szent (Hyppolitus) – 122, 309
Hiszkija, zsidó király (Ezechias) – 210, 348
HOLL Béla – 385
Holofernesz – 280
Holthuter, Thomas – 314
Homérosz (Homerus) – 28, 246, 257–259
Homerus → Homérosz
Honorius, Flavius, római császár – 28, 257

- Hórusz – 281
HUBERT Gabriella, H. – 229, 384
Humfred. → Humphrey, Lawrence
Humphrey, Lawrence (Humferdus) – 30, 262, 366, 376
Hunnius, Ägidius – 171, 329
Hus, Jan – 333
Huszrau Parvív, II., százsánida király (Cosroes) – 188, 189, 339
Hyppolitus → Hippolütosz, Szent
- Iacob. → Jakab
Iacob → Jákob
Ianos → János, Keresztelő, Szent
Ianos → János, Szent, apostol
Ignác, Szent – 196
Ignác, Loyolai Szent – 247
Illés, próféta (Elias, Illies) – 46, 47, 67, 107, 156, 184, 195, 234, 267, 271, 323, 338
Illies → Illés, próféta
IMRE Mihály – 249, 386
Ince, III., pápa – 275, 295
Ioan. → János, Szent, apostol
Ioanne → Ioannész, jeruzsálemi pártiárka
Ioannész, jeruzsálemi pártiárka – 191
Ioannis de Thurocz → Thuróczy János
Iob → Jób
Ios., Iosue → Józsue
Ioseph → József
Iosephus Iudaeus → Flavius, Josephus
Iosias → Jozija, zsidó király
Iouis → Juppiter
Irenae. → Ireneusz, Szent
Ireneusz, Szent – 31, 109, 161, 162, 172, 177, 178, 182, 202, 261, 263, 309, 365, 366, 375, 376
Isaac → Izsák

- Isai., Isaiæ., Isaias → Izajás, próféta
Isak → Izsák
Isis → Ízisz
Ismael → Izmael
Istuan → István, Szent, vértanú
István, I., Szent, magyar király – 278
István, Szent, vértanú (Istuan) – 39, 72, 163, 268
Iuda → Júda
Iudas → Júdás Tádé, Szent
Iudith → Judit
Iulia. → Julianus, Eclanumi
Iulianus, Flavius Claudius, Apostata, római császár – 188, 191, 338, 366, 367, 375
Iulius → Caesar, Caius Iulius
Iust. → Jusztinianosz, I., bizánci császár
Iustina → Jusztina, Szent
Iustinus → Jusztinosz, Szent
Izajás, próféta (Esaias, Isaias) – 17, 33, 38, 76, 78, 82, 96–100, 104, 125, 139, 159, 182, 193, 210, 213, 250, 251, 366, 388
Ízisz (Isis) – 68, 281
Izmael (Ismael) – 203, 346
Izsák (Isak, Isaak) – 31, 44, 124, 210–212, 269, 270, 303, 312, 313, 346, 349
- Jáfet – 309
Jakab, Szent (Iacob.) – 26, 77, 92, 390
Jakab, Szent, idősebb, apostol – 254, 323
Jakab, Szent, ifjabb, apostol – 254
Jákob (Iacob) – 31, 43, 46, 48, 67, 109, 124, 125, 128, 132, 133, 210, 212, 213, 216, 269–271, 303, 313, 317, 349
János Zsigmond, választott magyar király, erdélyi vajda – 302
János, Aranyszájú Szent (Chrysost.) – 69, 156, 161, 281
János, Damaszkuszi Szent (Damas., Damascenus) – 50, 75, 149, 175, 191, 221, 273, 343
János, Keresztelő, Szent (Ianos) – 74, 187–189, 263, 284, 285

4. MUTATÓK

- János, Szent, apostol (Ianos) – 26, 29, 32, 41, 46, 47, 88, 89, 92, 96, 108, 115–117, 122, 127, 129, 132, 133, 135, 139, 142, 145, 148, 151–154, 159, 168, 169, 174, 194, 195, 198, 254, 256, 307, 316, 319, 322, 323, 330, 389, 390
- Jeremiás, próféta (Hiere., Hieremiam., Hieremias) – 30, 66, 74, 102, 200–202, 215, 216, 260, 279, 283–285, 345, 346, 365, 369, 374, 379, 388
- Jeromos, Szent (Hieronymus) – 28, 45, 48, 74, 82, 96–98, 102, 127, 138, 148, 156, 162, 173, 175, 182, 187, 196, 199, 252, 259, 270, 284, 285, 299, 304, 333, 336, 355, 359, 362, 364, 366, 376
- Jóannész, I., bizánci császár (Zimiska Ianos) – 191, 343
- Jób (Iob) – 14, 29, 97, 101, 103, 127, 128, 165, 172, 194, 210, 214, 239, 259, 331, 350, 377, 378, 388
- Joel – 389
- Jónás – 389
- Jozija, zsidó király (Iosias) – 97, 102, 298
- József (Ioseph) – 46, 93, 109, 113, 212, 213, 216, 269, 271, 349
- József, Szent – 241, 302, 330, 335
- Józsue (Iosue) – 43, 46, 48, 269, 387
- Júda (Iuda) – 126, 244
- Júdás, Iskarióti – 254
- Júdás Tádé, Szent, apostol (Iudas) – 55, 254, 275, 390
- Judex, Matthias – 314
- Judit (Judith) – 67, 148, 280, 388
- Julianus, Eclanumi (Iulianus) – 28, 258, 359, 372
- Juppiter (Iovis) – 10
- Justinianus → Jusztinianosz, I., bizánci császár
- Jusztina, Szent (Iustina) – 188, 339
- Jusztinianosz, I., bizánci császár (Iust.) – 85, 336, 339
- Jusztinosz, Szent (Iustinus) – 155, 162, 323
- KÄFER István – 385
- Kálvin → Calvin, Jean
- Kám – 309
- Károli Gáspár – 319
- Károly, I., Nagy, frank király – 339

- Karpokratész (Carpocrates) – 182, 337
Kasztór – 248
Kedrénosz, Geórgiosz (Cedren., Cedrenus) – 190, 343
KELECSÉNYI Ákos – 385
Kelemen, Alexandriai Szent (Clem., Clemens) – 133, 156, 201, 202, 317
Kelemen, I., Római Szent, pápa (Clemens) – 156, 323
Kelemen, V., pápa (Clemens) – 82, 87, 289, 295
Kelemen, VI., pápa (Clemens) – 34, 265
Kelemen, VIII., pápa (Clemens) – 90, 121, 296, 302
Kelemen, XVI., pápa – 247
Kemnicus → Chemnitz, Martin
Kerinthosz (Cherintus) – 109, 302
Khrüszipposz (Chrysippus) – 10, 11, 246
Kirké (Circe) – 20, 252
KISFALUDY Árpád Béla – 227, 240, 250
Klütaimnésztra – 248
Konstantin, I., Nagy, római császár (Constantinus) – 77, 82, 83, 245, 284, 286, 290, 291, 369, 378
Kornél, pápa – 243
Kornfeld Móric – 227–229, 383, 384, 386
KŐSZEGHY Péter – 383
Kronosz – 280
Kübelé (Cybele) – 68, 281
- Lábán – 125, 313
Lactant. → Lactantius, Lucius Caecilius Firmianus
Lactantius, Lucius Caecilius Firmianus (Lactant.) – 201, 202, 346
Laios → Lajos, I., Nagy, magyar király
Lajos, I., Nagy, magyar király (Laios) – 192, 344
László, I., Szent, magyar király (Lazlo) – 66, 279
Laurentio → Lőrinc, Szent
Lázár – 32, 141, 161, 162, 263, 319, 325, 358, 373
Lazlo → László, I., Szent, magyar király
Lea – 313

- Léda – 248
Leleszi János – 130, 316
Leo Isaurus → Leó, II., bizánci császár
Leó, I., Nagy Szent, pápa – 134, 175, 179, 189, 318, 329, 340, 366, 376
Leó, II., bizánci császár (Leo Isaurus) – 191, 343
Leó, X., pápa – 30, 260, 364
Lindanus → Lindt, Willem van der
Lindt, Willem van der (Lindanus) – 177, 334
Lipsius, Justus – 13, 189, 238, 248, 340
Loffredo, Sigismondo (Lofredus) – 83, 86, 291
Lofredus → Loffredo, Sigismondo
Lót (Loth) – 46, 48, 123, 131, 133, 272, 311, 312, 316
Loth → Lót
Lőrinc, Szent (Laurentius) – 175, 331
Luc., Lucae., Luce → Lukács, Szent, evangélista
Lufft, Hans – 25, 255, 369
Lukács, Szent, evangélista (Luc., Lucae., Luce, Lucas) – 29, 31, 32, 39, 91, 92, 101, 127, 129, 137, 141, 156, 158, 161, 162, 208, 259, 389
Luther, Martin – 9, 22, 25, 30, 34, 86, 114, 135, 139, 170, 234, 235, 243, 246, 255, 260, 262, 290, 294, 308, 314, 355, 363, 364, 369, 377, 385
Lyranus → Lyre, Nicolas de
Lyre, Nicolas de (Lyranus) – 202, 213, 346
- Machabaeus → Makkabeus Júdás
Maffeo, Giovanni Pietro (Maffeus) – 189, 341
Maffeus → Maffeo, Giovanni Pietro
Magiari → Magyari István
Magyari István (Magiari) – 34, 35, 43, 45, 75, 78–80, 82, 91, 113, 183, 210, 211, 223, 224, 265, 268, 366, 377, 384
Mahomet → Mohamed, próféta
Makkabeus Júdás (Machabaeus) – 162, 216, 300, 326, 351
Makréna, fiatalabb Szent – 283
Makréna, idősebb Szent – 283
Malakiás – 389

- Maluetius → Malvezzi, Troilo
Malvezzi, Troilo (Maluetius) – 83, 90, 291
Mamasz, Szent (Mammas) – 74, 283
Mammas → Mamasz, Szent
Manasses → Manassze
Manassze (Manasses) – 212, 213, 349
Manes – 234, 243
Mánoah – 280
Mar., Marci. → Márk, Szent, evangélista
Marcion – 10, 155, 234, 244, 323, 357, 378
Marcus → Markosz Eugenikosz
Mária, Egyiptomi Szent – 190, 341
Mária, Szent, Szűz – 28, 56, 76–79, 173, 174, 188, 189, 192, 199, 241, 252, 256, 258, 278, 286, 287, 302, 310, 330, 335, 336, 339, 342–344, 357, 373
Mariana, Juan de – 189, 341
Márk, Szent, evangélista (Marcus) – 31, 35, 39, 66, 108, 142, 177, 185, 193, 195, 197, 198, 263, 279, 389
Markellosz – 291
Markianosz, bizánci császár – 329
Markosz Eugenikosz (Marcus) – 177, 333
Marnix, Filips van – 245
Mat., Matth. → Máté, Szent, evangélista
Máté, Szent, evangélista (Mat., Matth., Matthaeus) – 31, 32, 39, 45, 69, 77, 89, 91, 92, 98, 99, 108, 125, 145, 164, 177, 182, 185, 192, 195, 254, 263, 330, 389
Mátyás, I., Hunyadi, magyar király – 74, 284, 341, 343
Maurikiosz, bizánci császár (Mauritius) – 190, 342
Mauritius → Maurikiosz, bizánci császár
Maximus Madaurensis – 280, 362, 377
Melanchthon, Philipp – 246, 314
Melito → Melitón, Szent
Melitón, Szent (Melito) – 148, 176, 181, 199, 321
Mercurius → Merkuriosz, Kaiszareai Szent
Merkuriosz, Kaiszareai Szent (Mercurius) – 191, 343
Metaphrast. → Metaphrasztész Simeon

- Metaphrasztész Simeon (Metaphrast.) – 190, 342
Methodius → Metód, Szent
Metód Szent (Methodius) – 162, 326
Michaeas → Michajehu
Michajehu (Michaeas) – 216, 351
Mihali → Mihály, Szent, főangyal
Mihály, Szent, főangyal (Mihali) – 70, 74, 127, 134, 174, 282
Mikeás, próféta – 351, 389
MISHINA, L. – 229, 383, 384
Moáb – 312
Mohamed, próféta (Mahomet) – 197, 345
Mónika, Szent – 247
Monoszlai, Monoszlói → Monoszlóy András
Monoszlóy András (Monoszlai) – 5, 7, 18, 21, 23, 24, 40, 57, 65, 95, 96, 102, 143, 144, 163, 165, 208–210, 212–214, 221–223, 226, 232, 252, 278, 310, 349, 350, 385
Montanus, Ioannes – 30, 262
Moyses → Mózes
Mózes (Moyses) – 25, 38, 43, 48, 49, 82, 83, 93, 96, 113, 114, 122, 125, 128, 132, 133, 138, 156–158, 184, 194, 195, 210, 215, 255, 269, 272, 273, 304, 309, 322, 323, 348, 387
- Naamán (Naman) – 70, 71, 267, 282
Nabugodonozor → Nabukadnezár, babilóniai király
Nabukadnezár, babilóniai király (Nabugodonozor) – 38, 157, 267
Nádasdy Ferenc – 265
Náhor – 269
Náhum – 389
Naman → Naamán
Narses → Narszész
Narszész (Narses) – 188, 339
Nátán, próféta (Nathan) – 46, 48, 271
Nathan → Nátán, próféta
Nazianzenus → Gergely, Nazianzosi Szent

- Nehemiás – 388
Nepotianus – 98, 299
Nero, Claudius Caesar Augustus Germanicus, római császár – 255
Nestorius → Nesztoriosz, konstantinápolyi pátriárka
Nesztoriosz, konstantinápolyi pátriárka (Nestorius) – 190, 258, 336
Nicanor → Nikanor
Niceph. → Niképhorosz, Kallisztosz Xanthopulosz
Nider, Johannes – 256
Nikanor (Nicanor) – 216, 351
Niképhorosz, Kallisztosz Xanthopulosz (Niceph., Nicephorus) – 66, 77, 188, 190, 191, 279
Ninneusis – 161, 325
Nissaenus → Gergely, Nüsszai Szent
Noah → Noé
Noé (Noah) – 122, 123, 309
Novatianus (Nouatianus) – 9, 243
- Ochino, Bernardino (Ochinus) – 169, 328
Ochinus → Ochino, Bernardino
Odüsszeusz – 252
Oecumenius → Oikomeniosz
Oikomeniosz (Oecumenius) – 142, 319
OLÁH Szabolcs – 249, 386
Onias → Oniász
Oniász (Onias) – 162, 215–217, 326, 350
Optatus, Milévei – 156, 182, 321, 323
Orig., Origenes → Órigenész
Órigenész (Orig., Origenes) – 127, 134, 148, 162, 172, 175–178, 181, 182, 199, 201, 318, 331, 335, 364, 367, 377
Oseae → Ozeás, próféta
Ozeás, próféta (Osea) – 9, 104, 132, 244, 388
Ozirisz – 281
- ŐRY Miklós – 385

Pál, III., pápa – 292

Pál, Szent, apostol (Paulus) – 17, 25, 26, 29, 32–38, 41, 45, 46, 48, 49, 54, 62, 65–67, 69, 71, 77–79, 82–84, 86–96, 99, 103–109, 111–115, 117, 120–122, 132–135, 137–140, 156, 163, 165, 174, 177, 186, 188, 189, 194, 197, 198, 205, 207, 238, 250, 259, 263, 268, 270, 273, 275, 279, 282, 297, 308, 310, 317, 334, 345

Palladiusz (Palladius) – 73, 283

Palladius → Palladiusz

Pallasz Athéné – 253

Pamel. → Pamele, Jacob van

Pamele, Jacob van (Pamel.) – 109, 121, 162, 303, 367, 374, 378

Paphnutiosz (Paphnutius) – 183, 338

Paphnutius → Paphnutiosz

Parmenianus – 323

Paul Diaconus → Paulus diakónus

Paula, Római Szent – 74, 99, 175, 284, 285, 299, 332, 333, 362, 364, 376

Pauli → Pál, Szent, apostol

Paulinus, Szent – 175, 202, 332, 355, 376

Paulus diakónus (Paul Diaconus) – 188, 339, 367, 377

Pázmány Péter – 5–7, 16, 221–226, 228, 230, 232, 241, 244, 245, 247–254, 256–262, 264–268, 270–273, 275–282, 284–292, 294–311, 314–327, 329–335, 337–345, 347–351, 355, 356, 361, 366, 377, 380, 383–385, 387, 391

Pelagius – 258

Péleusz – 246

Perpetua, Szent – 284

Péter, Canisius Szent – 189, 340

Péter, Damiáni Szent – 190, 342

Péter, Szebasztiai Szent – 283

Péter, Szent, apostol – 25, 32, 34, 38, 45, 62, 63, 65–67, 71, 78, 84, 91, 92, 96, 102, 108, 121, 124, 128, 142, 148, 165, 168, 174, 175, 177, 188, 189, 203, 242, 254, 255, 263, 267, 277, 279, 308, 323, 390

Petilian. → Petilianus

Petilianus (Petilian.) – 167, 327, 359, 372

Phaedrus – 247

- Philemon → Filemon, Kolosszei
Phileop → Fülöp, Szent, apostol
Pineda, Ioannis de – 214, 370, 377
Pisanus, Bartholomaeus – 116, 305, 306
Piusz, VII., pápa – 247
Plantin, Christopher (Plantinus) – 177, 334
Plantinus → Plantin, Christopher
Plato → Platón
Platón (Plato) – 172, 173, 330, 331
Plin. → Plinius, Secundus Caius Maior
Plinius, Secundus Caius Maior (Plin.) – 9, 244, 367, 377
Plut. → Plutarkhosz
Plutarkhosz (Plut.) – 16, 250, 259, 368, 377
Polikárp, Szmirnai Szent (Polycarpus) – 172, 330
Polüdeukész – 248
Polycarpus → Polikárp, Szmirnai Szent
Potamiena – 74, 187, 188, 284
Praeteolus → Préau, Gabriel du
Préau, Gabriel du (Praeteolus) – 30, 175, 261, 368, 377
Proba Falconia → Faltonia, Betitia Proba
Proclus → Proklosz, Szent, konstantinápolyi pátriárka
Procopius → Prokopiosz, Kaiszareai
Proklosz, Szent, konstantinápolyi pátriárka (Proclus) – 177, 333
Prokopiosz, Kaiszareai (Procopius) – 155, 323
Protasius, Szent – 72, 73, 283
Proteriosz, alexandriai pátriárka (Proterius) – 172, 330
Proterius → Proteriosz, alexandriai pátriárka
Prudentius, Aurelius Clemens – 175, 331
Pseudo-Ignatius – 196, 377
Pseudo-Iustinus – 366, 377
Pseudo-Origenes – 331, 367, 378
Pseudo-Tertullianus – 323
Ptolemaiosz Philadelphosz, II., egyiptomi uralkodó – 350

- Ráchel – 271, 280, 313
Ráfael, Szent, főangyal (Raphael) – 70, 174, 280, 282
Ráguel – 132, 280, 316
Raphael → Ráfael, Szent, főangyal
Rebecca, Rebeka → Rebekka
Rebekka (Rebecca) – 124, 269, 303, 312
Reginald. → Reynolds, William
Reynolds, William (Reginaldus) – 30, 261
Rib. → Ribera, Francisco de
Ribera, Francisco de (Rib.) – 96, 133, 298, 368, 378
Richardus de S. Victor → St. Victor, Richard of
Riparius – 45, 270, 362, 376
Róbert, Bellarmin Szent (Bellar., Bellarmin.) – 33, 40, 75, 80, 87, 102, 121,
155, 192, 201, 264, 269, 357, 373, 383
Romano → Romanus, Szent
Romanus, Szent (Romano) – 175, 332
Rudolf, II., német-római császár (Rudolphus) – 59, 276
Rudolphus → Rudolf, II., német-római császár
Ruffin. → Rufinus Tyrannius
Rufinus Tyrannius (Ruffin. Ruffinus) – 83, 174, 182, 202, 285, 292, 368, 378
Ruini da Reggio, Carlo (Ruinus) – 83, 86, 291
Ruinus → Ruini da Reggio, Carlo
Rupertus → Deutz, Rupert van
Rut – 387
- Sabellic. → Sabellico, Marcantonio
Sabellico, Marcantonio (Sabellic.) – 189, 341, 368, 378
Salamon, zsidó király – 97, 101, 210–212, 241, 271, 298, 319, 349
Salicetus, Nicolaus – 256
Salome – 323
Sámson – 67, 280
Sámuel, próféta – 38, 147, 153–156, 165, 194, 215, 241, 267, 387
Sándor, III., pápa – 265
Sára – 123, 124, 127, 269, 270, 280, 303, 310, 311

- Saturnus – 68, 280
Saul, zsidó király – 38, 147, 153, 155–157, 165, 241, 267
Scapula – 22, 253, 355, 378
Schlusselburg → Schlüsselburg, Konrad
Schlüsselburg, Konrad (Schlusselburg) – 119, 308, 369, 378
Schoppe, Caspar – 261
Seneca, Lucius Annaeus – 248, 340
Septimius Severus, Lucius, római császár – 284
Serapion – 199, 200, 346, 355, 356, 371
Sergius → Szergiosz, Szent
Seruetus → Serveto, Miguel
Serveto, Miguel (Seruetus) – 169, 327
Sigmond → Zsigmond, Luxemburgi, magyar király
Simeon, Oszlopos Szent – 73, 283
Simon, Cirenei – 321
Simon, mágus – 9, 182, 233, 242, 337
Simon, Szent, apostol – 254, 275
Sirák – 388
Sixtus → Szixtus, I., Szent, pápa
Sleidanus, Johannes – 84, 292, 368, 378
Soari. → Suarez, Francisco
Socrat. → Szókratész Szkholasztikosz
Sophocles → Szophoklész
Sophonias → Szofoniás, próféta
Sozinus → Sozzini, Lelio Francesco Maria
Sozom., Sozomenus → Szózomenosz, Szalamenész Hermeiasz
Sozzini, Lelio Francesco Maria (Sozinus) – 169, 328
St. Victor, Richard of (Richardus de S. Victor) – 192, 344, 368, 378
Stagirita → Arisztotelész
Stanislos → Szaniszló, Szent
Steuchus, Steucus → Steuco, Agostino
Steuco, Agostino (Steuchus) – 82, 83, 290, 292, 366, 369, 378
Suarez, Francisco (Soari., Soarius) – 118, 307, 368, 378
Susanna → Zsuzsanna

4. MUTATÓK

Syluester → Szilveszter, I., Szent, pápa

Syricius → Sziriciusz, Szent

Sysiphus → Sziszüphosz

Szabó András – 5, 385

SZABÓ Ferenc – 385

Szafira – 267

Szalóme – 284

Szaniszló, Szent (Stanislos) – 66, 278

Szántó Arator István – 130, 294, 316

SZÁRAZ Orsolya – 249, 386

Szem – 309

Szergiosz, Szent (Sergius) – 189, 340

Szilveszter, I., Szent, pápa (Syluester) – 179, 291, 335

Sziriciusz, Szent, pápa (Syricius) – 86, 87, 295

Sziszüphosz (Sysiphus) – 9, 243

Szixtus, I., Szent, pápa (Sixtus) – 201, 346

Szofonías, próféta (Sophonias) – 200, 346, 389

Szókratész Szkholasztikosz (Socrat.) – 10, 183, 246, 279, 285

Szophoklész (Sophocles) – 22, 253

Szózomenosz, Szalamenész Hermeiasz (Sozomenus) – 74, 174, 183, 187, 279, 285

Tacitus, Cornelius – 248, 340

TAKÁCS László – 6

Tamás, Aquinói Szent (D Thom., Thomas) – 33, 38, 43, 44, 51, 55, 85, 117, 221, 224, 264, 268, 307

Tamás, Szent, apostol – 254, 275

TASI Réka – 221, 222, 383, 385

Taurinensis → Torino, Claudio di

Telegdi Miklós – 232

Temesvári Pelbárt – 256

Tertullian. → Tertullianus, Quintus Septimius Florens

4.7. Személynévmutató

- Tertullianus, Quintus Septimius Florens – 9–11, 22–24, 48, 68, 84, 109, 155, 161, 162, 170, 236, 241, 253, 281, 303, 325, 355, 357, 360, 361, 367, 378, 379
- Theodoretus → Theodorétosz, Küroszi
- Theodorétosz, Küroszi (Theodoretus) – 73, 74, 109, 174, 187, 201, 202, 283, 364, 369, 379
- Theodórosz (Theodorus) – 188, 339
- Theodórosz Tiron, Szent (Theodorus) – 191, 343
- Theodorus → Theodórosz
- Theodorus → Theodórosz Tiron, Szent
- Theodosius → Theodosziosz, II., bizánci császár
- Theodosziosz, II., bizánci császár (Theodosius) – 28, 174, 187, 257, 258
- Theophilus – 190, 341
- Thetisz – 246
- Thomas → Tamás, Aquinói Szent
- Thuróczy János – 192, 344, 358, 379
- Tiberiosz Kónsztantinosz, II., bizánci császár (Tiberius) – 190, 342
- Tiberius → Tiberiosz Kónsztantinosz, II., bizánci császár
- Tim., Timoth. → Timóteus, Szent
- Timóteus, Szent (Tim., Timoth.) – 26, 41, 62, 78, 79, 91, 92, 104, 111, 112, 115, 133, 167, 171, 390
- Tit. → Titusz, Szent
- Titusz, Szent – (Tit.) 45, 78, 92, 270, 390
- Tóbiás, próféta – 67, 70, 127, 128, 132, 280, 282, 316, 388
- Tóbit – 280
- Toledo, Francisco de (Tolet., Toletus) – 118, 307, 369, 379
- Tolet. → Toledo, Francisco de
- Torino, Claudio di (Taurinensis) – 175, 332
- Torsellini, Oratio (Torsellin., Tursellinus) – 189, 191, 340, 370, 379
- Totila, gót király – 188, 339
- Turonens → Gergely, Tours-i Szent
- Tursellinus → Torsellini, Oratio
- TUSOR Péter – 248, 386
- Tündareosz – 248

Urija – 241

Uzija, zsidó király – 250

VADAI István – 6

Valdenses → Waldens, Thomas

Valentia, Gregorius de – 192

Valentinus – 10, 234, 242

Valeria, Szent – 283

Valgulio, Carlo (Valgulius) – 250

Valgulius → Valgulio, Carlo

Valla, Lorenzo – 290, 369, 378

VARSÁNYI Orsolya – 384

VÁSÁRHELYI Judit – 385

Vasq. → Vasquez, Gabriel

Vasquez, Gabriel (Vasq.) – 48, 118, 273, 307, 363, 379

VASS Péter – 385

Vazul, Nagy Szent (Basilus) – 73, 134, 155, 156, 162, 174, 182, 187, 191, 201,
274, 283, 337

Vencel, Szent (Venceslaus) – 66, 278

Venceslaus → Vencel, Szent

Vergilius, Publius Maro (Virgilius) – 28, 257, 259

Vicleff → Wycliffe, John

Vieg. → Viegas, Brás

Viegas, Brás (Vieg.) – 133, 317, 370, 379

Vigilantius – 45, 74, 138, 175, 270, 359, 376

Vigilius → Vigiliusz, pápa

Vigiliusz, pápa (Vigilius) – 179, 336

Vince, Lerinumi Szent (Lyrinensis, Vincentius) – 167, 327, 359, 379

Vince, Szent (Vincentius) – 175, 331

Vincentio → Vince, Szent

Vincentius → Vince, Lerinumi Szent

Vinsauf, Geoffrey de – 295

Virgilius → Vergilius, Publius Maro

Vitalis, Szent – 283

4.7. Személynévmutató

Vitensis, Victor (Vticensis) – 134, 174, 317, 361, 379

Vithakerus → Whitaker, William

Vitus Theodorus → Dietrich, Veit

Vticensis → Vitensis, Victor

Waldens, Thomas (Valdenses) – 175, 332

Whitaker, William (Vithakerus) – 171, 182, 329

Widmanstadius, Georgius – 7, 383–385

Wigand, Johannes – 314

Wycliffe, John (Vicleff) – 175, 332

Xenophón – 259

Zach., Zacharias → Zakariás, próféta

Zakariás – 284

Zakariás, próféta (Zacharias) – 126, 146, 214, 257, 314, 389

Zebedeus – 323

Zeusz – 248, 280

Zimiska Ianos → Jóannész, I., bizánci császár

Zonar. → Zonarasz, Jóannész

Zonarasz, Jóannész (Zonar., Zonaras) – 28, 191, 344

Zosimas – 342

Zsigmond, Luxemburgi, magyar király (Sigmond) – 190, 342

Zsuzsanna (Susanna) – 175, 333

5. MELLÉKLET

Kötetünk CD-melléklete a *Keresztyéni felelet a megdicsőült szentek tiszteletiről* (Graz, 1607) első kiadásának hasonmását tartalmazza, amely alapján jelen kiadásunk átírása készült. (RMNy 961, Országos Széchényi Könyvtár, RMK I, 406.)

TARTALOM

1. ELŐSZÓ.....	5
<i>KEREZTIENI FELELET. A MEGH DÜCSÖÜLT SZENTEK Tiszteletirül, Ertünk valo könyörghesekrül, es Seghitsegül hiuasokrul.</i>	7
ILLVSTRISSIMO AC REVERENDISSIMO DOMINO, D. FRANCISCO FORGACZ, [...] <i>Nec non SPECTABILI AC MAGNIFICO DOMINO, D. SIGISMVNDÓ FORGACZ</i>	8
LECTORI SALVTEM.	16
<i>A KEREZTIEN OLVASONak Istentül minden Iot kiuanok.....</i>	17
E KEONIVNEK SOMMAIA.	19
<i>ELSEO RESZE. HAROM NAGI, ES IGAZ PANASZOLKODASOM, GYARMATHI ELLEN.....</i>	22
<i>MASODIK RESZE. MIT VALLION, ES TANICSON A ROMAI GYEOLEKEOZET A SZENTEK SEGITséghe feleol.</i>	28
<i>HARMADIK RESZE. A GYARMATHI BIZONSAGIBA, HAROM CSALARD MESTERSEGEK VANNAC.</i>	53
<i>NEGIEDIK RESZE. A GYARMATHI BIZONSAGINAK HAROM KEOZEONSEGES FOGIATKOZASI.....</i>	59
<i>EOTEODIK RESZE. A GYARMATHI ELSEO BIZONSAGANAK EREOTLEN VOLTA MEGH MVTATtatik.....</i>	63
<i>HATODIK RESZE. MI, A PAPABVL BALVANT NEM CSINALVNC.</i>	81

<i>HETEDIK RESZE. A GYARMATHI MASODIK, ES HARMADIK BIZONISAGANAC EREOTLEN VOLTARVL.....</i>	91
<i>NYOLCZADIK RESZE. A GYARMATHI NEGIEDIK EREOSSEGHENEK EREOTLEN VOLTARVL.....</i>	96
<i>KILENCZEDIK RESZE. A TEOB BIZONISAGOK MELLIEKET GYARMATHI IRASANAK ELSEO RESZEBE ELEO hoz, megh haniatnak.....</i>	103
<i>TIZEDIK RESZE. A GYARMATHI KEONIVENEK MASODIK RESZEBE VALO BIZONISAGHOK FERghes volta.....</i>	110
<i>TIZEN EGGIEDEK RESZE. HOGY AZ ISTENNEK MEGH DÜCSÖÜLT SZENTIT, MELTAN BÖCSÜLLIK a hiuek.....</i>	120
<i>TIZEN KETTEODIK RESZE. A MEGH DÜCSÖÜLT ANGIALOK IMADSAGOKKAL SEGHELLIK A VITEZKEdö hiueket.....</i>	126
<i>TIZEN HARMADIK RESZE. SZABAD AZ ANGIALOKAT KERNÜNK HOGY SEGICSENEK MINKET.....</i>	131
<i>TIZEN NEGIEDIK RESZE. A MEGH DÜCSÖÜLT SZENTEK, SZERETNEK MINKET, KÖNÖRÖGNEK MI ERETTÜNK, ES GONdot viselnek mi reank.....</i>	134
<i>TIZEN EOTEODIK RESZE. MIT FELELT GYARMATHI, EZ EDDIGH VALO BIZONISAGOKRA.....</i>	146
<i>TIZEN HATODIK RESZE. KILENCZ DEREK BIZONISAGGAL MEGH MVTATTATIK A Z. IRASBOL, HOGY A SZENtek Tuggiak, es Ertik e vilaghi dolgokat.....</i>	150

<i>TIZEN HETEDIK RESZE. MELIBE. IX. GIOZHETETLEN BIZONISAGOKKAL MEGH MVTATOM, HOGY A SZENTEKTÜL SEGHIT</i> séghet kérhetünk: Es Gyarmathinak ezekre valo feleletit el rontom.....	166
<i>TIZEN NIOLCSZADIK RESZE. MELIBE MEGH ROSTALTATNAK MONOSZLOI VRAMNAK ENNIHANI BIZONSAGHIRA VALO</i> feleleti Gyarmathinak.....	208
3. JEGYZETEK.....	219
3.1. A mű létrejöttének körülményei, kiadásai és utóélete.....	221
3.2. A kiadás ismert példányai.....	227
3.3. Szövegkritikai jegyzetek.....	230
3.4. Tárgyi jegyzetek.....	232
4. MUTATÓK.....	353
4.1. A Pázmány által használt művek mutatója (a nyomtatvány főszövege és jegyzetei szerint).....	355
4.2. A Pázmány által használt művek mutatója (szerzők szerint).....	371
4.3. Pázmány rövidítései.....	380
4.4. A bevezetőben és a tárgyi jegyzetekben rövidítve hivatkozott művek és szakirodalom jegyzéke.....	383
4.5. Bibliai könyvek mutatója.....	387
4.6. Helynévmutató.....	391
4.7. Személynévmutató.....	395
5. MELLÉKLET.....	422

© Ajkay Alinka, Universitas Kiadó

ISBN 978-963-9671-57-7

A kiadásért felel az Universitas Kiadó igazgatója

Borító: Szentes Éva

Készült a Duna-Mix Kft. nyomdában

Az Universitas Kiadó kiadványai megrendelhetők: www.prosperod.hu

